

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВОЗНЮК АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ

УДК 343.341+343.237:343.974

**ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ
ТА УЧАСТЬ У НИХ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А. А. Вознюк**

Науковий консультант **Дудоров Олександр Олексійович,**
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них як посягання на громадську безпеку. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

Дисертація є монографічним комплексним дослідженням проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, та участь в них.

У роботі розроблено доктринальну модель системи норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій, банд, терористичних груп та організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них, а також кримінально-правового заохочення їх учасників, а також сформульовано на цій основі пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства (розроблено законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них») та практики його застосування.

Розроблено поняття та класифікацію кримінально-правових ознак злочинних об'єднань. Розкрито зміст загальних (кількісного та якісного складу злочинного об'єднань, стійкості, ієрархічності, об'єднаності єдиним планом, розподілу функцій і ролей, різновидів змови) та спеціальних (озброєності, незаконності, єдиноначальності, підпорядкованості, дисципліни, здійснення військової, стройової чи фізичної підготовки, мети створення та діяльності) кримінально-правових ознак злочинних організацій, банд, терористичних груп та організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Сформульовано поняття трансформації співучасті в злочині, виокремлено такі її форми як трансформація виду злочинного об'єднання, трансформація співучасника (його виду чи ролі), трансформація злочину, учиненого співучасниками. Надано рекомендації щодо кваліфікації злочинів під час

трансформації та проведено її відмежування від суміжних категорій – ексцесу співучасника та суміщення ролей.

Обґрунтовано необхідність збалансованого застосування основних світових моделей криміналізації суспільно небезпечних діянь, спрямованих на протидію організованих злочинності (змови, участі, підприємництва, маркування/реєстрації).

Визначено родовий, видовий та безпосередні основні та додаткові об'єкти злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Уточнено класифікацію злочинів проти громадської безпеки та виокремлено критерії їх відмежування від інших злочинів. Розкрито положення про предмет і потерпілого як ознаки складів злочинів, передбачених статтями 257 та 260 КК України.

Розроблено комплексну уніфіковану модель диференціації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, яка передбачає у перших частинах відповідних статей встановлення відповідальності за участь у злочинному об'єднанні або сприяння йому, а в других частинах – відповідальність за їх створення та керівництво ними, а також більш досконалу систему каральних санкцій.

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення механізму притягнення до відповідальності юридичних осіб. Висловлено пропозицію уніфікувати вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, встановивши його з 15 років, з одночасним зниженням загального і пониженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність на один рік. Удосконалено класифікацію ексцесу учасника злочинного об'єднання шляхом її уточнення з урахуванням змісту категорій «кількість» та «якість».

На підставі аналізу судової практики призначення покарання за ст. 255, 257, 258³, 260 КК України встановлено, що переважна більшість учасників злочинних об'єднань засуджена до покарань, що призначаються якщо не в мінімальних межах чи нижче їх, то навіть не перевищують середньої міри покарання встановленої в санкції статті. В окремих випадках призначені судами строки позбавлення волі явно не відповідають характеру та ступеню тяжкості вчинених

злочинів. У зв'язку з цим сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правил призначення покарання, які обмежуватимуть суддівський розсуд, зокрема шляхом запровадження правил більш детального врахування пом'якшуючих обставин під час призначення покарання, а також диференційованого підходу до призначення узгодженого покарання залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, особи винного та результатів її позитивної післязлочинної поведінки.

Розроблено пропозиції щодо застосування й удосконалення норм про загальні види звільнення від покарання та його відбування, а також спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, які можуть бути застосовані до учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Сформульовано пропозиції щодо розв'язання фундаментальних теоретичних та практичних проблем кримінального права, що стосуються стадій кримінальної відповідальності; співвідношення ознак злочину та складу злочину; класифікації видового об'єкта; вибору оптимальної концепції потерпілого від злочину; складеного злочину; відповідальності юридичних осіб; участі службової особи в учиненні злочину; ознак суб'єкта злочину; кримінально-правової характеристики.

Ключові слова: співучасть, кримінальна відповідальність, форми співучасті, злочинне об'єднання, учасник злочинного об'єднання, організована група, злочинна організація, банда, терористична група, організована терористична група, терористична організація, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, заохочувальні кримінально-правові норми, покарання.

SUMMARY

Vozniuk A. A. Theoretical and practical problems of criminal responsibility for criminal associations creating and participation in them as public safety infringement. – Qualification work as manuscript.

Dissertation on Doctor of Legal Sciences degree on specialty 12.00.08 – «Criminal law and criminology; penal law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

This dissertation is a monographic complex research of problems of criminal responsibility for creation of criminal associations according to Art. 255, 257, 258³, 260 of Criminal code of Ukraine and participation in them.

The doctrinal model of system of norm defining grounds of criminal responsibility for criminal associations (gangs, terrorist groups and organizations, illegal paramilitary or armed formations) creating and participation in them as well as criminal legal stimulation of their participants has been developed in this dissertation. Offers on legislation and its enforcement improvement (e.g. draft of the law «On amendments of Criminal code of Ukraine on perfection of responsibility for criminal associations creating and participation in them») based on conducted research have been formulated.

Definition and classification of criminal legal features of criminal associations have been worked out. Content of general (numerical and qualitative composition of criminal associations, their firmness, hierarchy, unity by common plan, division of functions and roles, types of conspiracy) and special (armament, illegality, one-man command, subordination, discipline, exercise of military, marching or physical training, purpose of creation and activity) criminal legal features of criminal associations, gangs, terrorist groups and organizations, illegal paramilitary or armed formations have been disclosed.

Definition of criminal complicity transformation has been created, its forms (e.g. transformation of criminal association type, transformation of accomplice (his or her type or role), transformation of crime committed by accomplices has been given.

Recommendations on qualification of crimes during their transformation and its division from related categories (excessive act and combining of roles) have been made.

The necessity of balanced use of main world models of criminalization of publically dangerous acts aimed at organized crime counteraction (conspiracy, participation, enterprise, labelling/registration) has been grounded.

Generic, specific and direct objects of crimes according to Art. 255, 257, 258³, 260 of Criminal code of Ukraine have been determined. Classification of crimes against public safety has been specified, criteria of their division from other crimes have been emphasized. Status of target of crime and its victim as features of bodies of crime according to Art. 257 and 260 of Criminal code of Ukraine have been disclosed.

Complex unified model of criminal responsibility differentiation for crimes according to Art. 255, 257, 258³, 260 of Criminal code of Ukraine (in which Part 1 of respective articles foresees responsibility for participation in criminal association and assistance to it, whereas other parts – responsibility for their creation, guidance as well as more improved system of punishment sanctions) has been developed.

Offers of improvement of calling public entities to account mechanism have been formulated. It has been proposed to unify the age of criminal responsibility for criminal associations creation having established it from 15 years old with simultaneous reduction of general and specific age of criminal responsibility for one year. Classification of excessive acts of criminal associations' participants has been improved by its elaboration with regard to content of categories «quantity» and «quality».

It was set (based on law enforcement practice of imposition of punishment for according to Art. 255, 257, 258³, 260 of Criminal code of Ukraine) that main part of criminal associations' participants was sentenced to punishments if not in minimal limits (or even lower of them), then no more than middle limits of respective articles' sanction. In some cases sentences of punishment certified by courts are obviously out of character and gravity of the crimes committed. Taking this into consideration offers to improve the rules of punishment assignment (which will limit rights of courts by imposition of more detailed account of mitigating circumstances, differentiated

approach with regard to these and aggravating circumstances, personality of culpable and results of his or her positive postcriminal behavior) have been developed.

Propositions of using and improvement of norms for general types of relief of punishment and its service (as well as special types of relief of criminal responsibility which could be imposed to participants of criminal associations according to Art. 255, 257, 258³, 260 of Criminal code of Ukraine) have been created.

Offers to solve fundamental theoretical and practical problems of criminal law concerning stages of criminal responsibility, correlation of features of crime and body of crime, classification of specific objects, choice of optimal concept of victim of crime, integral crime, responsibility of public entities, participation of civil servant in crime committing, features of subject of crime and criminal legal characteristic have been submitted.

Key words: complicity, criminal responsibility, forms of complicity, criminal association, participant of criminal association, organized group, criminal organization, gang, terrorist group, organized terrorist group, terrorist organization, illegal paramilitary or armed formation, stimulating criminal legal norms, punishment.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

монографії

1. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.

2. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

Рецензії:

Фріс П. Л. Актуальне дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 423–426.

Письменський Є., Грудзур О. Сучасна парадигма кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5 (267). С. 292–294.

статті в наукових фахових виданнях України

1. Вознюк А. А. Ієрархічність як кримінально-правова ознака злочинної організації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (2). С. 84–91.

2. Вознюк А. А. Розподіл функцій і ролей за окремими формами співучасті в злочині. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1 (3). С. 94–100.

3. Вознюк А. А. Кримінально-правова характеристика структурної частини злочинної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 159–166.

4. Вознюк А. А. Планування злочинів як обов'язкова кримінально-правова ознака організованої групи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 5 (84). С. 158–165.

5. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: поняття, зміст і наукова класифікація. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2013. № 1 (52). С. 114–118.

6. Вознюк А. А. Мета створення терористичної групи та терористичної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2 (30). С. 134–142.

7. Вознюк А. А. Проблеми кримінально-правового визначення мети злочинної організації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3 (88). С. 195–202.

8. Вознюк А. А. Відповідальність за бандитизм за кримінальним законодавством України та інших держав. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 171–178.

9. Вознюк А. А. Актуальні питання визначення стійкості злочинних об'єднань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1 (7). С. 24–34.

10. Вознюк А. А. Трансформація співучасті: поняття та форми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 68–71.

11. Вознюк А. А. Особливості кваліфікації злочинів під час трансформації співучасті. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 51–59.

12. Вознюк А. А. Додаткові види співучасників у теорії українського кримінального права. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 78–81.

13. Вознюк А. А. Змова як обов'язкова кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 227–237.

14. Вознюк А. А. Визначення поняття «форма співучасті» та її види в теорії кримінального права. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 46–56.

15. Vozniuk A. Current Issues of Differentiating the Criminal Responsibility for Creation of Terrorist Group or Terrorist Organization. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 214–229.

16. Vozniuk A. Organized Forms of Participation According to the Criminal Code of Ukraine. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2 (95). С. 300–308.

17. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 40–49.

18. Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–32.

19. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність службових осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 78–93.

20. Вознюк А. А. Конструкції одиничних складів злочинів, передбачених ст.ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (12). С. 35–44. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/voznuk.pdf>.

21. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність учасників терористичної групи: актуальні проблеми кваліфікації та перспективи вдосконалення законодавства. *Наше право*. 2017. № 1. С. 122–127.

22. Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 262–275.

23. Вознюк А. А. Осудність як ознака суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2 (60). С. 100–105.

24. Вознюк А. А. Відповідальність юридичних осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них за законодавством України та інших країн. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 163–169.

25. Вознюк А. А. Призначення покарання, узгодженого сторонами угоди, учасникам злочинних об'єднань (ст. 255, 257, 258³, 260 КК України). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 20–30.

**статті в наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях
України, які включені до міжнародних наукометричних баз**

1. Вознюк А. А. Признаки преступной организации по уголовному законодательству Украины и других государств. *Право и политика*. 2014. № 2/2. С. 33–36.

2. Вознюк А. А. Планирование преступлений в организованных группах. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. 2014. № 3 (176). С. 78–82. (Серия «Правознаўства»).

3. Вознюк А. А. Количественно-качественный состав участников преступлений, совершенных организованными преступными объединениями по УК Украины. *Legea și Viața*. 2014. № 5/2 (269). С. 44–48.

4. Вознюк А. А. Актуальные проблемы квалификации преступлений, совершенных в организованных формах соучастия, и пути их решения в Украине. *Актуальные вопросы права, образования и психологии*. 2015. № 3. С. 69–75.

5. Vozniuk A. A. The Punishment for the Participation and Creation of Criminal Organization Pursuant to the Criminal Legislation of Ukraine and Other States. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. 2015. Nr. 4 (17). P. 91–97.

6. Вознюк А. А. Порядок визнання злочинних об'єднань терористичними: актуальні проблеми теорії та практики. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 100–105.

7. Вознюк А. А. Види організованих злочинних об'єднань у кримінальному законодавстві України та зарубіжних країн. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4 (91). С. 42–50.

8. Вознюк А. А. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них. *Верховенство права*. 2017. № 5. С. 107–113.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Вознюк А. А. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації. *Правова Україна очима майбутніх фахівців: матеріали VI Всеукр. студ. конф.* (Тернопіль, 22 трав. 2009 р.). Тернопіль, 2009. С. 52–54.

2. Вознюк А. А. Перспективи вдосконалення активного сприяння розкриттю злочину як умови звільнення від кримінальної відповідальності та обставини, яка пом'якшує покарання. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 30 жовт. 2009 р.). Запоріжжя: Юрид. ін-т ДДУВС, 2009. Ч. 2. С. 146–149.

3. Вознюк А. А. До питання про види учасників організованих груп і злочинних організацій. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка): тези доп. II наук.-теорет. конф.* (Київ, 16 листоп. 2011 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 31–33.

4. Вознюк А. А. Класифікація ознак організованої групи та злочинної організації. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 28 груд. 2011 р.): у 2 ч. Запоріжжя: Істина, 2011. Ч. 2. С. 62–63.

5. Вознюк А. А. Концептуальні проблеми кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі створенням та участю в організованих групах і злочинних організаціях. *Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Донецьк, 24 лют. 2012 р.): у 2 ч. Донецьк: Кальміус, 2012. Ч. 1. С. 97–98.

6. Вознюк А. А. Проблеми розмежування законодавчо закріплених форм співучасті у злочині. *Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми:*

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 16 листоп. 2012 р.). Ірпінь: Ірпін. фінанс.-юрид. акад., 2012. С. 71–72.

7. Вознюк А. А. Форми співучасті за кримінальним законодавством України та інших держав. *Актуальные проблемы науки, практики и вероисповеданий на современном этапе*: матеріали XI Міжнарод. науч.-практ. конф. (Красноярск, 27 февр. 2013 г.). Красноярск, 2013. С. 32–35.

8. Вознюк А. А. Системний аналіз положень кримінального законодавства стосовно використання терміна «зброя». *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 11 квіт. 2013 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2013. С. 161–164.

9. Вознюк А. А. Проблеми кваліфікації злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями. *Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.). Київ: Хай-Тек Прес, 2013. С. 42–46.

10. Вознюк А. А. Удосконалення кримінального законодавства у сфері протидії організований злочинності в контексті захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень. *Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні*: матеріали круглого столу (Харків, 25 квіт. 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 201–203.

11. Вознюк А. А. Корупційний зв'язок як факультативна кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 31 трав. 2013 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 74–77.

12. Вознюк А. А. Мінімальний кількісний склад учасників злочину, вчиненого злочинною організацією: актуальні питання теорії та практики. *Проблеми службово-бойової діяльності органів внутрішніх справ України*: матеріали наук.-практ. семінару (Сімферополь, 14 берез. 2014 р.). Сімферополь: Крим. ф-т ОДУВС, 2014. С. 56–59.

13. Вознюк А. А. Актуальні питання кваліфікації злочинів, учинених під час трансформації форм співучасті у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 груд. 2005 р. № 13. *Азовські правові читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 18–19 квіт. 2014 р.)*. Бердянськ: Модем-1, 2014. С. 160–163.

14. Вознюк А. А. Покарання за злочини, пов'язані зі створенням організованих груп і злочинних організацій та участю в них. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: матеріали підсумк. наук.-теорет. конф. наук. т-ва курсантів (Київ, 19 берез. 2015 р.): у 2 ч.* Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. Ч. 1. С. 65–67.

15. Вознюк А. А. Актуальні питання класифікації злочинів проти громадської безпеки. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22 трав. 2015 р.)*. Харків: ХНУВС, 2015. С. 23–26.

16. Вознюк А. А. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: актуальні проблеми кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства: матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.)*. Київ: Ін-т кримін.-виконав. служби, 2015. С. 45–48.

17. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кваліфікації суспільно небезпечних діянь учасників злочинних об'єднань, створення і участь у яких утворюють окремі склади злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 13 листоп. 2015 р.)*. Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 35–36.

18. Вознюк А. А. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, — ознака загального чи спеціального суб'єкта злочину? *Актуальні проблеми кримінального права та процесу: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 10 черв. 2016 р.)*. Кривий Ріг: Геліос-Принт, 2016. С. 44–47.

19. Вознюк А. А. Мотиви створення терористичних об'єднань. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали VII міжвузів. наук.-теорет. конф.* (Київ, 18 листоп. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 141–143.

20. Вознюк А. А. Порядок визнання злочинних організацій терористичними. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку: матеріали IX Всеукр. наук. конф. молодих учених* (Одеса, 9 груд. 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 25–26.

21. Вознюк А. А. Створення злочинних об'єднань та участь у них як сучасна загроза громадській безпеці. *Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 24 лют. 2017 р.). Тернопіль: Вектор, 2017. Т. 1. С. 274–276.

22. Вознюк А. А. Міжнародні стандарти криміналізації організованої злочинної діяльності. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 12–13 жовт. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 239–242.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (86). С. 154–160.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

3. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 236 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	19
ВСТУП.....	22
 РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УЧАСТЬ У НИХ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ	 36
1.1. Методологія та сучасний стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку	36
1.2. Злочинні об'єднання як форми співучасті: проблеми вибору моделі криміналізації.....	55
1.3. Кримінально-правова природа злочинної організації, банди, терористичних об'єднань, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування.....	78
Висновки до розділу 1	95
 РОЗДІЛ 2 ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ОЗНАК ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЇХ ЗМІСТУ	 98
2.1. Поняття та класифікація ознак злочинних об'єднань	98
2.2. Загальні кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань.....	110
2.3. Спеціальні кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань	149
Висновки до розділу 2	162

РОЗДІЛ 3 ОБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ’ЄДНАНЬ ТА УЧАСТІ В НИХ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ	166
3.1. Родовий та видові об’єкти злочинів проти громадської безпеки, їх класифікація.....	166
3.2. Ознаки безпосередніх об’єктів складів злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258 ³ , 260 КК України.....	184
3.3. Загальні положення про об’єктивну сторону створення злочинних об’єднань та участі в них.....	196
3.4. Спільні форми об’єктивної сторони злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258 ³ , 260 КК України.....	206
3.5. Відмінні форми об’єктивної сторони злочинів, передбачених статтями 255, 258 ³ , 260 КК України.....	226
3.6. Перспективи вдосконалення об’єктивної сторони складів злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258 ³ , 260 КК України, у контексті диференціації кримінальної відповідальності.....	241
Висновки до розділу 3	253

РОЗДІЛ 4 СУБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ’ЄДНАНЬ ТА УЧАСТІ В НИХ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ	260
4.1. Урахування ознак загального суб’єкта під час конструювання статей 255, 257, 258 ³ , 260 КК України	260
4.2. Участь спеціального суб’єкта в злочинах, передбачених статтями 255, 257, 258 ³ , 260 КК України.....	283
4.3. Вина в складах злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258 ³ , 260 КК України.....	295
4.4. Мета та мотив створення злочинних об’єднань та участі в них	305
Висновки до розділу 4	333

РОЗДІЛ 5 РЕАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УЧАСТЬ У НИХ ЯК ПОСЯГАНЬ НА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ	337
5.1. Покарання за вчинення злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258 ³ , 260 КК України.....	337
5.2. Призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, передбачених статтями 255, 257, 258 ³ , 260 КК України.....	354
5.3. Звільнення від покарання чи його відбування учасників злочинних об'єднань, передбачених статтями 255, 257, 258 ³ , 260 КК України.....	389
Висновки до розділу 5	420
ВИСНОВКИ	423
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	432
ДОДАТКИ.....	528

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Австралія – Австралійський Союз

Австрія – Австрійська Республіка

Азербайджан – Азербайджанська Республіка

Албанія – Республіка Албанія

Андорра – Князівство Андорра

Аргентина – Аргентинська Республіка

АТО – антитерористична операція

Бельгія – Королівство Бельгія

Білорусь – Республіка Білорусь

Болгарія – Республіка Болгарія

Боснія і Герцеговина – Федерація Боснії і Герцеговини

Бразилія – Федеративна Республіка Бразилія

Ватикан – держава-місто Ватикан

Велика Британія – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії

Вірменія – Республіка Вірменія

ДНР – Донецька Народна Республіка

ЛНР – Луганська Народна Республіка

Греція – Грецька Республіка

Данія – Королівство Данія

Естонія – Естонська Республіка

ЄС – Європейський Союз

Ізраїль – Держава Ізраїль

Індія – Республіка Індія

Іран – Ісламська Республіка Іран

Ірландія – Республіка Ірландія
Ісландія – Республіка Ісландія
Іспанія – Королівство Іспанії
Італія – Італійська Республіка
Казахстан – Республіка Казахстан
Камерун – Республіка Камерун
Киргизія – Киргизька Республіка
Китай – Китайська Народна Республіка
Кіпр – Республіка Кіпр
КК – Кримінальний кодекс
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
Латвія – Латвійська Республіка
Литва – Литовська Республіка
Ліхтенштейн – Князівство Ліхтенштейн
Люксембург – Велике Герцогство Люксембург
Мальта – Князівство Мальта
Македонія – Республіка Македонія
Молдова – Республіка Молдова
МВС – Міністерство внутрішніх справ
Нігерія – Федеративна Республіка Нігерія
Нідерланди – Королівство Нідерландів
Німеччина – Федеративна Республіка Німеччина
Норвегія – Королівство Норвегія
ООН – Організація Об'єднаних Націй
Пакистан – Ісламська Республіка Пакистан
Польща – Республіка Польща
Португалія – Португальська Республіка
ПВС – Пленум Верховного Суду

РФ – Російська Федерація

Сербія – Республіка Сербія

Сінгапур – Республіка Сінгапур

Словаччина – Словацька Республіка

Словенія – Республіка Словенія

СНД – Співдружність Незалежних Держав

США – Сполучені Штати Америки

Таджикистан – Республіка Таджикистан

Таїланд – Королівство Таїланд

Тонга – Королівство Тонга

Тринідад і Тобаго – Республіка Тринідад і Тобаго

Туреччина – Турецька Республіка

Туркменістан – Республіка Туркменістан

Угорщина – Угорська Республіка

Узбекистан – Республіка Узбекистан

Фінляндія – Фінляндська Республіка

Франція – Французька Республіка

Хорватія – Республіка Хорватія

Чехія – Чеська Республіка

Чорногорія – Республіка Чорногорія

Швейцарія – Швейцарська Конфедерація

Швеція – Королівство Швеція

Японія – Японська Держава

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У ст. 3 Конституції України задекларовано, що безпека людини належить до найвищих соціальних цінностей нарівні з її життям і здоров'ям, честю, гідністю та недоторканністю. Нині однією з найбільших загроз для громадської безпеки є злочинні організації, банди, терористичні групи та організації, а також не передбачені законом воєнізовані або збройні формування.

Протягом 2013–2017 рр. спостерігається нестійка динаміка кількості облікованих фактів створення цих злочинних об'єднань та участі в них. Причому, якщо в одних випадках збільшення кількості цих злочинів незначне, а інколи навіть спостерігається її різке зменшення, то в інших – прослідковується істотне зростання зазначених суспільно небезпечних діянь. Так, за вказаний період кількість виявлених випадків бандитизму збільшилась більш як удвічі (з 14 у 2013 р. до 30 у 2017 р.), а створення злочинних організацій та участі в них – в 11 разів (з 8 у 2013 р. до 88 у 2017 р.). Істотно збільшилася кількість злочинів, передбачених ст. 260 КК України: якщо у 2013 р. не обліковано жодного такого діяння, то в подальшому їх кількість різко зросла, а згодом почала зменшуватися: у 2014 р. зареєстровано 457, у 2015 р. – 543 (+18,8 %), у 2016 р. – 536 (–1,3 %), у 2017 р. – 431 (–19,6 %). Тривожними, хоч і суперечливими тенденціями означене порушення кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 258³ КК України: якщо у 2013 р. офіційно зафіксовано лише один відповідний злочин, то у 2014 р. – 478 (+47 700 %), у 2015 р. – 849 (+77,6 %), у 2016 р. – 391 (–53,9 %), у 2017 р. – 277 (–29,2 %)¹. Вищезазначеним, однак, не вичерпується обрахування масштабів суспільно небезпечних діянь вказаної категорії, оскільки злочинні об'єднання становлять підґрунтя організованої злочинності, яка перебуває в системному зв'язку з тероризмом, груповою, професійною та рецидивною злочинністю, а також іншими злочинами, на вчиненні яких спеціалізуються їх

¹ Статистична звітність Генеральної прокуратури України за 2013–2017 роки. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

учасники. Зазначені посягання, істотно ускладнюючи криміногенну обстановку в країні (передусім в окремих її регіонах), є потужним фактором гальмування позитивних соціально-економічних реформ на шляху розбудови України як незалежної правової держави європейського зразка.

Водночас відсутність якісної нормативно-правової бази, адекватної суспільній небезпеці створення злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, та участі в них, обумовлює допущення помилок під час кваліфікації відповідних злочинів, сприяє уникненню тими, хто їх вчиняє, справедливої відповідальності¹ та загалом ускладнює протидію передусім груповим, організованим і терористичним злочинам.

Вагомим внеском у розроблення питань кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них є дослідження українських учених, які здебільшого вивчали цю проблематику в межах праць, присвячених або окремим видам злочинних об'єднань, або концептуальним питанням співучасті у злочині (О. Ф. Бантишев, Ю. В. Біла, Ф. Г. Бурчак, В. В. Голіна, Н. О. Гуторова, А. О. Данилевський, Л. М. Демидова, С. О. Єфремов, Г. П. Жаровська, О. О. Кваша, В. П. Ковальчук, М. В. Корнієнко, Є. К. Марчук, В. О. Навроцький, Н. В. Невідома, Г. В. Новицький, В. А. Робак, М. В. Семикін, В. В. Ткаченко, В. П. Тихий, В. В. Українець, Р. Л. Чорний, О. В. Шамара, І. С. Шапкін, С. Д. Шапченко та ін.), а також праць, в яких окремі аспекти обраної проблематики частково розглядались у межах дослідження інших кримінально-правових проблем (М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. В. Василевич, Б. М. Головкін, В. П. Ємельянов, М. Й. Коржанський, Б. В. Лизогуб, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, М. І. Панов, А. В. Савченко, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, Н. М. Ярмиш та ін.).

У кримінально-правовій доктрині інших країн проблеми кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань вивчали, зокрема, такі автори, як

¹ Незважаючи на значну кількість зареєстрованих злочинів, до суду направляється лише частина відповідних кримінальних проваджень. Наприклад, у 2017 р. 10,2 % – за ст. 255 КК України, 50 % – за ст. 257 КК України, 21,3 % – за ст. 258³ КК України, 32,3 % – за ст. 260 КК України. Обвинувальні ж вирoki виносяться ще рідше.

П. В. Агапов, Д. С. Альбанезе, О. А. Арутюнов, О. К. Гамкрелідзе, Л. Д. Гаухман, А. І. Долгова, М. Н. Іманли, Д. Ейлінг, Ф. Кальдероні, В. А. Конарев, К. Лямпе, А. Малевіч, Р. Г. Мелконян, Д. Месхішвілі, А. М. Мондохонов, С. Петек, А. Сергі, Д. Сміт, Д. Турон, П. Хаук, А. Шлоенхардт та ін.

Обґрунтування в дисертації теоретичних положень відбувалось також на основі праць таких вітчизняних учених, як П. П. Андрушко, П. С. Берзін, І. Г. Богатирьов, А. М. Бойко, В. І. Борисов, П. А. Воробей, В. К. Гришук, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, З. А. Загінєй, О. О. Книженко, О. Г. Колб, В. В. Кузнецов, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, В. А. Мисливий, А. А. Музика, В. І. Осадчий, Є. О. Письменський, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, Є. В. Фесенко, В. В. Черней, В. І. Шакур, С. С. Яценко та ін.

Попри численність досліджень, залишається значна кількість проблем, які потребують розв'язання з метою підвищення ефективності застосування кримінального законодавства в частині протидії злочинним об'єднанням, а саме: нечіткість і неоднозначність понятійного апарату, який характеризує злочинні об'єднання і кримінально карані посягання їх учасників; невизначеність юридичної природи окремих злочинних об'єднань; хаотичність побудови кримінально-правових заборон, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; відсутність належної диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них; необґрунтованість окремих правил кваліфікації дій учасників вказаних об'єднань. Крім цього, у сучасних дослідженнях, присвячених проблемам співучасті у злочині, прослідковуються внутрішні суперечності, уживається неоднозначна, а інколи помилкова термінологія.

Зазначене зумовлює необхідність комплексного доктринального дослідження відповідних кримінально-правових проблем, яке дасть змогу виробити уніфіковані підходи до визначення юридичних підстав кримінально-правового впливу на учасників злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань з

урахуванням особливостей кримінально-правової природи кожного злочинного об'єднання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується зі Стратегією національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015); Концепцією державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (Указ Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1000/2011); Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.); Переліком перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення президії НАПрН України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11); Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275); Основними напрямами наукових досліджень НАВС на 2014–2017 рр. (рішення Вченої ради від 29 жовтня 2013 р., протокол № 28) та Основними напрямами наукових досліджень НАВС на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28/1).

Тему дисертації затверджено Вченою радою НАВС 26 лютого 2013 р. (протокол № 2), уточнено 31 травня 2018 р. (протокол № 9) і зареєстровано відділенням кримінально-правових наук НАПрН України (п. 938, 2013 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є комплексне розв'язання теоретичних та практичних проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них як посягання на громадську безпеку, формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

– обґрунтувати методологію та з'ясувати сучасний стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку;

– розкрити особливості злочинних об'єднань як форм співучасті, а також встановити найбільш оптимальну модель криміналізації суспільно небезпечних діянь їх учасників;

– з'ясувати кримінально-правову природу злочинної організації, банди, терористичної групи та організації, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, надати пропозиції щодо її уточнення;

– розробити поняття і класифікацію кримінально-правових ознак злочинних об'єднань, розкрити їх зміст та сформулювати напрями вдосконалення їх законодавчого позначення;

– охарактеризувати об'єкт та об'єктивну сторону складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, розробити пропозиції щодо вдосконалення об'єктивних ознак зазначених складів злочинів;

– розкрити ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, надати пропозиції щодо їх удосконалення;

– сформулювати напрями оптимізації покарань за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України;

– встановити особливості призначення покарання учасникам злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та визначити перспективи удосконалення цього процесу;

– розкрити особливості застосування звільнення від покарання чи його відбування осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також надати пропозиції щодо підвищення ефективності відповідних кримінально-правових норм.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що порушені внаслідок вчинення злочинів у співучасті.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених мети і задач використано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: *історико-правовий* – під час ретроспективного аналізу правових норм, що стосуються досліджуваної проблематики (розділи 1, 3–5); *системний* – у процесі комплексного дослідження системи кримінально-правового впливу на учасників злочинних об'єднань (розділи 1–5); *формально-догматичний (юридико-технічний)* – під час аналізу юридичних конструкцій складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також визначення змісту вживаних у роботі юридичних термінів (розділи 1–4); *порівняльно-правовий* – у межах зіставлення положень КК України та зарубіжного законодавства щодо кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них, а також застосування до їх учасників заохочувальних кримінально-правових норм (у всій роботі); *соціологічні (анкетування, інтерв'ювання, аналізу документів)* – під час анкетування й інтерв'ювання працівників правоохоронних органів, аналізу його результатів, а також вивчення матеріалів відповідної судової практики (розділи 1–5); *статистичний* – для аналізу й узагальнення емпіричної інформації, що стосується теми дослідження (розділи 1–5); *моделювання* – у межах побудови моделей заборонних та заохочувальних кримінально-правових норм, що стосуються учасників злочинних об'єднань, а також авторського законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них» (розділи 2–5, висновки, додатки).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України за 2004–2017 рр.; результати вивчення 429 вироків судів, винесених протягом 2006–2016 рр. щодо злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; дані інтерв'ювання 56 та анкетування 324 правоохоронців (детективів Національного антикорупційного бюро, слідчих Національної поліції та Служби безпеки України, прокурорів) у 2017–2018 рр.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації розроблено доктринальну модель оптимізації та підвищення ефективності системи норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них, а також кримінально-правового заохочення учасників цих злочинних об'єднань.

Обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій щодо підвищення ефективності кримінально-правового впливу на учасників злочинних об'єднань, а саме:

вперше:

– встановлено, що криміналізація в одних країнах дій учасників організованої групи, а в інших – злочинної організації частково зумовлена врахуванням законодавцями цих країн рекомендацій різних міжнародних правових актів: в одних випадках – Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., а в інших – Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. З огляду на це, зазначене в КК України поняття організованої групи не можна ототожнювати ні з організованою групою, ні зі злочинною організацією в контексті згаданих міжнародних документів. Водночас використані в останніх поняття організованої групи та злочинної організації найбільш близькі до злочинної організації, про яку йдеться в ч. 4 ст. 28 і ст. 255 КК України;

– аргументовано, що між злочином, учиненим злочинним об'єднанням, і власне таким об'єднанням існують істотні відмінності (передусім у кількості суб'єктів і меті), з урахуванням яких запропоновано закріпити визначення цих кримінально-правових категорій в ст. 28 КК України;

– сформульовано поняття трансформації співучасті в злочині, виокремлено її форми, надано рекомендації щодо кваліфікації злочинів під час такої трансформації та проведено її відмежування від суміжних кримінально-правових категорій – ексцесу співучасника й суміщення ролей;

– визначено стійкість як змову учасників злочинного об'єднання щодо вчинення двох і більше злочинів (потенційна стійкість) або попереднє (до моменту утворення організованої групи чи злочинної організації) вчинення учасниками злочинного об'єднання одного чи більше злочинів (реальна стійкість) у відносно постійному складі;

– доведено, що функція співучасника є первинним елементом ролі, яка існує у формі сукупності певних функцій цього суб'єкта злочину, на підставі чого сформульовано поняття функції та ролі учасника злочинного об'єднання, а також розподілу функцій і ролей у злочинному об'єднанні, проведено їх розмежування;

– розроблено комплексну уніфіковану модель диференціації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, відповідно до якої пропонується у перших частинах відповідних статей встановити відповідальності за участь у злочинному об'єднанні або сприяння йому, а в других частинах – відповідальність за їх створення чи керівництво ними, а також узгоджену з цим підходом систему санкцій;

– запропоновано вдосконалити механізм реалізації кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб шляхом: а) доповнення переліку підстав застосування до них заходів кримінально-правового характеру випадками вчинення злочинів, передбачених ст. 255 і 257 КК України; б) розширення умов застосування таких заходів випадками вчинення злочину на користь юридичної особи або на захист її інтересів; в) подолання колізії та конкуренції в частині застосування за вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, правових заходів, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 96³ КК України і ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»;

– висловлено пропозицію уніфікувати вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, встановивши його з 15 років, з одночасним зниженням загального і пониженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, на один рік;

– аргументовано необхідність удосконалення правил призначення покарання за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, у напрямі обмеження судової дискреції, зокрема шляхом: а) запровадження

правил більш детального врахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; б) застосування диференційованого підходу до призначення узгодженого покарання;

удосконалено:

– положення про кількісний та якісний склад учасників злочинних об'єднань – передусім мінімальний, максимальний, постійний і перемінний, а також поділ цих суб'єктів на види;

– класифікацію ексцесів учасника злочинного об'єднання шляхом її уточнення з урахуванням змісту категорій «кількість» та «якість», у межах якої по-новому визначено кількісний, якісний та кількісно-якісний види ексцесу;

– поняття ієрархічності злочинної організації як такого розподілу ролей між учасниками (структурними частинами) злочинної організації, що забезпечує підпорядкованість і підзвітність рядових учасників останньої організаторам – організатору (організаторам) усієї злочинної організації та організатору (організаторам) структурної частини, а також визначення структурної частини злочинної організації як її підсистеми, що виконує визначені функції стосовно безпосереднього вчинення злочинів чи забезпечення функціонування всієї злочинної організації, і підпорядкована керівнику (керівному органу) злочинної організації, та класифікацію структурних частин шляхом виокремлення їх змішаного виду;

– вчення про видовий об'єкт злочину шляхом виділення в його межах підродового (охоплює споріднені безпосередні основні об'єкти декількох злочинів у межах одного родового об'єкта) та міжродового (охоплює безпосередні основні та додаткові об'єкти декількох злочинів у межах різних родових об'єктів) об'єктів злочину;

– положення про об'єкти злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зокрема: 1) громадську безпеку як родовий об'єкт злочинів (сформульовано поняття громадської безпеки у широкому та вузькому розумінні, уточнено класифікацію злочинів проти громадської безпеки, виокремлено критерії їх відмежування від інших злочинів); 2) розуміння видового об'єкта

злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, як суспільних відносин, пов'язаних з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування відповідних злочинних об'єднань; 3) визначення безпосередніх основних об'єктів досліджуваних злочинів шляхом застосування системного підходу та конкретизації загроз при створенні злочинних об'єднань різних видів та участі в них, а також погляди на структуру суспільних відносин в цих об'єктах; 4) положення про безпосередні додаткові об'єкти досліджуваних злочинів шляхом уточнення їх ознак (доведено їх багатоаспектність, альтернативність і невизначеність);

– визначення складеного злочину як виду одиничного злочину, що складається з двох або більше суспільно небезпечних діянь, об'єднаних в одній кримінально-правовій нормі, принаймні за одне з яких встановлено самостійну відповідальність в іншій кримінально-правовій нормі;

– вчення про форми вини, зокрема, запропоновано розмежовувати поняття «змішана форма вини» (ситуації, в яких наявний умисел стосовно діяння та необережність щодо наслідків або умисел відносно діяння та першого (найближчого) наслідку й необережність щодо іншого (кваліфікуючого) наслідку) та «декілька форм вини» (ситуації, в яких злочин може бути вчинено з різними формами вини, наприклад, з умисною та необережною, або умисною і змішаною);

дістало подальший розвиток:

– вчення про кримінальну відповідальність шляхом виокремлення її стадій, встановлення їх взаємозв'язку із сучасними концепціями кримінальної відповідальності й положеннями кримінального процесуального законодавства;

– обґрунтування недоцільності доповнення КК України положеннями, присвяченими керівнику, ініціатору, лідеру, замовнику, посереднику;

– визначення поняття форми співучасті, а також положення про кримінально-правову природу та співвідношення форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, зі спеціальними видами злочинних об'єднань – бандами, терористичними групами та організаціями, не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями;

– підходи щодо співвідношення попередньої змови, попередньої зорганізованості і зорганізованості за попередньою змовою як обов’язкових кримінально-правових ознак, що характеризують різні злочинні об’єднання, а також пропозиції щодо їх уніфікації в характеристиці організованих злочинних об’єднань;

– пропозиції щодо впровадження та збалансованого застосування основних світових моделей криміналізації суспільно небезпечних діянь, спрямованих на протидію організованим злочинності (змови, участі, підприємництва, маркування/реєстрації);

– аргументація доцільності використання поняття «злочинне об’єднання» для позначення форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, а також банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань;

– класифікація розподілу функцій і ролей у злочинному об’єднанні шляхом виокремлення розподілу функцій у межах однієї та різних ролей, а також встановлення його особливостей у різних злочинних об’єднаннях;

– положення щодо плану в організованій групі шляхом його визначення як наміру особи вчинити злочин, засобу вчинення злочину, плану вчинення злочину та плану діяльності злочинного об’єднання, а також обґрунтування доцільності віднесення його до факультативних ознак організованої групи;

– положення про озброєність банди шляхом обґрунтування пропозиції щодо розширення переліку знарядь, які банда може застосовувати під час нападів, «іншими предметами, спеціально пристосованими або заздалегідь заготовленими для фізичного чи психічного насильства під час нападу»;

– обґрунтування недоцільності конструювання складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, як складених, у зв’язку з чим запропоновано виключити з диспозицій вказаних статей вказівку на таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинним об’єднанням;

– положення про розв’язання проблем кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об’єднань, які є службовими особами, шляхом відмови від

відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним виокремленням певної самостійної норми;

– положення про уточнення змісту ознак суб'єкта злочину, зокрема:
1) аргументовано, що в ч. 1 ст. 18 КК України визначено поняття саме загального суб'єкта, а не суб'єкта злочину; 2) запропоновано декілька варіантів розв'язання проблеми визнання суб'єктом злочину обмежено осудних осіб; 3) додатково аргументовано недоцільність визнання спеціальним суб'єкта лише за ознакою зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність;

– пропозиції щодо уточнення мети організованої групи, злочинної організації, банди та терористичних об'єднань в аспекті як кількісної, так і якісної характеристики вчинених злочинів;

– рекомендації щодо застосування і пропозиції щодо удосконалення норм про загальні види звільнення від покарання та його відбування, а також спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, які можуть бути застосовані до учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в дисертації, упроваджені та використовуються в:

– *законотворчій діяльності* – при вдосконаленні законодавства про кримінальну відповідальність учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 18 липня 2017 р. № 04-18/12-1353);

– *правозастосовній діяльності* – під час виявлення та розслідування злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, а також запобігання їм (акти впроваджень Головного слідчого управління МВС України від 27 березня 2013 р., Департаменту Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України від 17 грудня 2014 р., Департаменту захисту економіки Національної поліції України від 31 травня 2018 р., Головного слідчого управління Служби безпеки України від 19 червня 2018 р.);

– науково-дослідній діяльності – у дослідженнях проблем протидії організованій злочинності, передусім кваліфікації злочинів, учинених у співучасті (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 11 червня 2018 р.);

– освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін з кримінального права та кримінології, а також розробленні їх навчально-методичного забезпечення (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 20 червня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації висновки й положення, що становлять її новизну, розроблені автором особисто. З метою обґрунтування окремих положень дослідження використано праці інших учених, на які зроблено посилання. Наукові результати, отримані у кандидатській дисертації, повторно на захист докторської дисертації не виносяться.

У Науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України, підготовленому у співавторстві, автору належить Розділ VI «Співучасть у злочині».

Апробація результатів дисертації. Ключові положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвузівських науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, круглих столах, семінарі, а саме: «Правова Україна очима майбутніх фахівців» (Тернопіль, 2009); «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах» (Запоріжжя, 2009); «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)» (Київ, 2011); «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (Запоріжжя, 2011); «Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених» (Донецьк, 2012); «Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми» (Ірпінь, 2012); «Актуальные проблемы науки, практики и вероисповеданий на современном этапе» (Красноярск, 2013); «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (Житомир, 2013); «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики» (Дніпропетровськ, 2013);

«Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні» (Харків, 2013); «Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави» (Львів, 2013); «Проблеми службово-бойової діяльності органів внутрішніх справ України» (Сімферополь, 2014); «Азовські правові читання» (Бердянськ, 2014); «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (Київ, 2015); «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (Харків, 2015); «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства» (Київ, 2015); «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (Одеса, 2015); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (Кривий Ріг, 2016); «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 2016); «Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку» (Одеса, 2016); «Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми» (Київ, 2017); «Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації» (Харків, 2017).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, переліку умовних позначень, п'яти розділів, що об'єднують 19 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (1011 найменувань на 96 сторінках) і 18 додатків на 125 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 652 сторінки, із них обсяг основного тексту – 410 сторінок.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УЧАСТЬ У НИХ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ

1.1. Методологія та сучасний стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку

Результативність наукового дослідження значною мірою залежить від вдало обраної методології. Не є виключенням і дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них, яке має ґрунтуватися на сучасних методах пізнання правових явищ.

Формування методології дослідження цих проблем полягає в підборі системи наукових методів, застосування яких спроможне дати успішний і достовірний науковий результат.

Методологія будь-якого дослідження ґрунтується на конкретному науковому методі – системі розумових та/або практичних операцій (процедур), спрямованих на виконання певних пізнавальних завдань з урахуванням відповідної пізнавальної мети [446, с. 78]. Вибір методів зумовлений метою, задачами дослідження, а також наявним науково-теоретичним та емпіричним матеріалом. Застосування правильно дібраної методології сприятиме внутрішній єдності, достовірності, об'єктивності, репрезентативності та повноті дослідження.

Під час проведення кримінально-правових досліджень учені застосовують різні наукові методи, зокрема діалектичний, філософсько-правового теоретизування, системно-структурного аналізу, типологізації, формально-логічний (догматичний), моделювання, історичний, порівняльний, історико-порівняльний, порівняльно-правовий (компаративістський), соціологічний, системний,

статистичний, спостереження тощо [275, с. 16–28; 301, с. 5; 390, с. 4–5; 558, с. 516; 560, с. 291–304]. Безперечно, усі вони можуть використовуватись і в дослідженні кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку. Адже, як слушно зауважують М. І. Панов і Н. О. Гуторова, кожен метод має свої особливості, що надає можливість ґрунтовно висвітлювати певні аспекти об'єкта (предмета) дослідження [560, с. 291–304].

Актуальною для цього дослідження є позиція В. Я. Тація, який наголошує, що пріоритетною методологічною вимогою на сучасному етапі є проведення досліджень у тісному зв'язку зі слідчою та судовою практикою [698, с. 690]. Звісно, наука покликана відповідати на запити практики. З огляду на це, під час дослідження кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку варто вивчити проблеми, що виникають у слідчих під час попередньої кваліфікації та досудового розслідування цих злочинів, шляхом проведення анкетування та інтерв'ювання цих суб'єктів, а також у судовій практиці шляхом вивчення рішень суддів.

Окрему увагу слід звернути на особливості застосування *компаративного методу*. Для ґрунтовного дослідження зарубіжного досвіду встановлення кримінальної відповідальності за ці злочини варто звернутись до вивчення кримінального законодавства держав різних типів правових систем.

По-перше, для вивчення слід обирати передусім ті країни, у яких криміналізовано схожі суспільно небезпечні діяння.

По-друге, основну увагу варто зосередити на країнах романо-германської правової системи, до якої належить законодавство України, не оминаючи увагою законодавство країн, які належать до інших правових систем.

По-третє, увагу слід акцентувати на аналізі кримінального законодавства країн, що утворювали СРСР, а також належать до СНД, оскільки правові положення цих країн найбільше споріднені з КК України. Вони відображають близькі за змістом суспільні відносини, створені на базі спільного в минулому законодавства.

По-четверте, з огляду на обмежений обсяг дослідження, варто вивчати переважно законодавство найбільш відомих і розвинених країн.

На підставі викладеного під час дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягань на громадську безпеку було вивчено кримінальне законодавство понад 70 країн різних типів правових систем.

Методологія дослідження зазначених проблем включає не лише вибір та обґрунтування конкретних методів дослідження, особливостей їх застосування, а й передбачає ознайомлення з досягненнями науки кримінального права в цій сфері.

Проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них досліджували як у межах робіт, присвячених загальним положенням співучасті, так і праць, у яких розглянуто окремі види злочинів проти громадської безпеки.

Теоретико-методологічні засади співучасті розкрито в дослідженнях Л. М. Абакіної-Пілявської [2], Ю. В. Абакумової [3], М. Аксенова [845], Д. П. Альошина [17; 18], О. А. Арутюнова [26], С. В. Афіногенова [27], Д. А. Безбородова [43], А. С. Беніцького [46], Ю. В. Білої [51], Ф. Г. Бурчака [64], Л. М. Вайсберга [290], С. Вестон [1008], П. С. Гіллс [962], Д. М. Горбачова [254], У. С. Джекебаєва [290], Н. В. Димченко [293], А. О. Драгоненко [296], Д. С. Дядькіна [308], О. В. Єпіфанової [316], Г. П. Жаровської [329], А. Ф. Зелінського [343], М. Г. Іванова [345], Р. Г. Калущих [355], І. М. Карпенко [360], І. Б. Карпової [363], О. О. Кваші [368], М. І. Ковальова [382], О. М. Лемешка [456], А. Махарадзе [943], Р. Г. Мелконян [483], І. І. Митрофанова [493; 494], С. М. Наумова [526], Г. В. Новицького [536], В. Пелч [958], Є. Ю. Полянського [581], А. М. Притули [493], В. С. Прохорова [639], Д. В. М. Реєс [650], Д. О. Савченка [665], Т. М. Слободяника [494], А. В. Смирнової [684], О. М. Смушак [685], Р. Н. Судакової [290], П. Ф. Тельнова [700–702], У. К. Токой [713], Б. С. Утевського [753], А. В. Ушакова [755], М. Х. Хабібুলіна [774],

І. Хакімова [785], І. О. Хітрова [789], С. Д. Шапченка [817] тощо. У зазначених дослідженнях розкрито поняття, ознаки та форми співучасті, види співучасників, особливі ситуації співучасті в злочині, а також специфіку кваліфікації таких злочинів.

В окремих із наведених праць комплексно розглянуто практично всі або більшість аспектів інституту співучасті. Здебільшого це розробки, підготовлені ще до прийняття КК України 2001 р. Вони слугували підґрунтям розвитку сучасного кримінально-правового інституту співучасті в злочині. Однак нині значний обсяг кримінально-правових положень цього інституту не дає змоги ґрунтовно висвітлити всі його проблеми в межах одного дослідження.

Відповідальність співучасників розглянуто в працях З. А. Абакарова [1], С. С. Аветисяна [7], Д. А. Безбородова [44], В. В. Васюкова [70], О. К. Гамкрелідзе [236], М. Грами [909], Ю. В. Гродецького [266], В. В. Качалова [364], О. О. Кваші [367; 370], А. О. Ключова [377], А. Ю. Корчагіна [412], Т. І. Косаревої [414], Р. С. Орловського [553], С. Г. Пильникова [569], А. В. Покаместова [577], Р. С. Рижова [659], М. В. Сидирякової [680], В. В. Соболева [686], Н. В. Толстопятової [714], О. В. Ус [748; 749], А. В. Ушакова [756], Д. М. Харка [370], О. Л. Цвіренко [798], Т. Г. Цибуліна [799] В. Ю. Шубіна [830] та інших учених. Зазначені праці стали фундаментом сучасних теорій щодо кримінальної відповідальності організатора, виконавця, підбурювача та пособника. У них розкрито не лише функції цих співучасників та їх місце в структурі співучасті, а й умови та межі їх кримінальної відповідальності, а також особливості призначення покарання.

Форми співучасті досліджено в працях таких авторів, як С. В. Алексєєв [15], Р. Р. Галіакбаров [235], Р. М. Гордєєв [255], В. У. Гузун [268], Ю. О. Дідатов [291], В. П. Карлов [359], Н. Ю. Клименко [375], І. Ю. Коновалова [400], В. В. Малиновський [472], А. М. Мельников [485], А. М. Мондохонов [502], С. В. Наземцев [515], С. В. Нестеров [529], Д. В. Савельєв [660], В. В. Ткаченко [711], Т. А. Хмелевська [791], О. І. Чекмезова [800], І. Чобану [865], О. В. Шеслер [823] та ін. У цих дослідженнях розкрито поняття форми співучасті, її

ознаки та види, співвідношення з видами співучасті й видами співучасників. Частину праць присвячено окремим формам співучасті – групі осіб, групі осіб за попередньою змовою, організованій групі та злочинній організації (злочинному співтовариству).

Водночас актуальні питання саме *організованих форм співучасті* висвітлено в розробках С. О. Балєєва [34], В. В. Василевича [69], Є. О. Галактіонова [233], І. В. Годунова [249], Г. Грушкової [914], Н. О. Гуторової [272], І. А. Дубровіна [298], Г. П. Жаровської [331], А. Р. Зайнутдінової [339], Н. В. Іванцової [347], Д. Б. Ільєсова [350], Л. Кемпбелл [862], О. Є. Кириліна [371], П. Когута [927], В. А. Конарева [396], Р. Х. Кубова [448], Б. В. Лизогуба [458], О. М. Литовченко [462], Є. К. Марчука [477], Н. В. Невідомої [528], І. В. Пшеничного [641], О. М. Расщупкіної [647], В. Урсу [1000], У. А. Хасієва [786], О. Ю. Шостко [829] та інших учених. У зазначених працях висвітлено поняття організованої групи та злочинної організації, їх ознаки, види, співвідношення з іншими формами співучасті, особливості кримінальної відповідальності її учасників, а також особливості кваліфікації злочинів, учинених організованими злочинними об'єднаннями.

Особливе значення для цієї роботи мають праці, предметом дослідження яких були підстави кримінальної відповідальності за створення окремих видів таких об'єднань – злочинної організації, банди, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них.

Кримінальну відповідальність за створення *злочинних організацій* та участь у них висвітлено в працях Ж. В. Віденькіної [74], М. К. Гнєтєва [246; 247], О. О. Гришко [261], Л. М. Демидової [285], Т. М. Єрмакової [317], А. В. Єсенкова [324], С. В. Іванцова [346], В. П. Ковальчука [385], Д. Крессі [878], А. Малевича [944], Д. Месхішвілі [946], А. О. Мордовця [504], В. О. Попова [285], Р. К. Рашидханова [648], К. М. Сермавбріна [679], С. П. Тройнова [715], В. О. Тюніна [721], В. В. Українця [745], Ю. А. Цветкова [797], А. В. Чорного [805], Т. М. Якушевої [836] тощо.

Проблеми кримінальної відповідальності за *бандитизм* розроблено в дослідженнях М. Д. О'Дін [920], П. В. Агапова [9], Л. Г. Ачмиз [28], В. В. Бичкова [68], С. В. Борисової [54], М. В. Геворкяна [242], В. В. Голіни [251], Н. В. Дейнеги [282], З. Елізбарашвілі [902], Т. М. Єрмакової [317], І. В. Іваненка [351], А. М. Івахненко [348], А. Ж. Карімбекова [358], О. А. Попової [586], І. І. Радіонова [642], Б. Ш. Сайдамірова [666], А. В. Хадзегова [784], Р. Л. Чорного [807–810], Д. В. Якушева [835], та інших учених.

Кримінальну відповідальність *учасників терористичних об'єднань* розглянуто в працях С. Т. Абдрахманова [5], Р. В. Азізова [13], В. П. Альохіна [16], Г. Ф. Байрака [32], С. Д. Гринька [258], А. О. Данилевського [278], С. У. Дікаєва [292], Ч. Дойла [898], В. В. Драного [297], Л. Думнеану [901], А. Л. Єделєва [310], І. Є. Єлізарова [312], М. М. Косарева [413], І. О. Кошевого [419], А. А. Курбанмагомедова [452], Д. Д. Магомедова [467], С. В. Максінної [471], О. І. Мойсеєнка [500], А. С. А. Насера [518], Л. В. Новікової [537], Х. С. Сафарова [668], М. В. Семикіна [672], А. В. Серебрякова [677], І. Р. Серкевич [678], Д. В. Сопова [691], О. В. Шамари [814], та інших науковців.

Створенню *не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань* присвячено праці В. А. Абдухамітова [6], А. Д. Аджієва [10], Д. А. Бадушевої [29], Б. Ш. Бейбулатова [45], А. В. Дмитренко [294], Т. М. Магомедова [468], А. В. Павлінова [557], В. А. Робака [654], А. Ч. Сигинбаєвої [695], І. О. Смірнова [683], Ф. А. Узбекова [744] та інших учених.

Серед зарубіжних науковців проблеми відповідальності учасників злочинних об'єднань у своїх працях досліджували також Г. Абадінський [844], Д. Альбанезе [846; 847], А. Бальзамо [855], Е. Бейкер [854], Г. Вагн [875], Ф. Вільямс [1009], Р. Вінченцо [968], Р. Голдсток [908], О. Драгатсі [899; 900], Д. Ейлінг [851–853], М. Іманли [916; 917], А. Йорг [919], Ф. Кальдероні [861], Д. Кильберг [923], К. Кінг [924], К. Корнілс [875], М. Лімен [964], К. Лямпе [929–932], А. Нікола [893–895], М. Ножіна [951], О. Орлова [953; 954], Г. Потер [963],

С. Петерке [913], С. Реккіоне [855], А. Сергі [974–976], Б. Скотті [857], А. Сінн [979], Д. Сміт [981; 982], М. Сейп [864], Д. Туроне [998], М. Усубов [1001], Д. Фрідман [904], Р. Хадсон [915], П. Хаук [913], Л. Шеллі [941], А. Шлонхардт [969–972], Т. Шмід [980] та багато ін.

Серед сучасних комплексних досліджень кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них варто виокремити дисертацію І. С. Шапкіна «Кримінальна відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань» (2013) [815], у якій автор поставив перед собою складне завдання – дослідити кримінальну відповідальність за злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260, 446 КК України.

Передусім варто зробити зауваження щодо предмета дослідження. Крім складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, автор чомусь взявся досліджувати ще й склад злочину, передбаченого ст. 446 КК України. Цей склад злочину має більше відмінних, ніж спільних ознак зі злочинами, передбаченими ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Потребує також з'ясування питання, чому автор не взяв до уваги ще злочини, передбачені ст. 143, 181, 392 КК України, які також стосуються окремих злочинних об'єднань, однак мають низку відмінностей від злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, про що більш детально йтиметься в підрозділі 1.3 дисертації.

Вивчення дисертації І. С. Шапкіна дає підстави стверджувати, що її автор недостатньо розібрався в кримінально-правовій природі досліджуваних ним злочинних об'єднань. Адже він вважає, що всі стійкі злочинні об'єднання є різновидами злочинної організації [815, с. 84]. Це твердження суперечить не лише законодавчим, а й теоретичним положенням про форми співучасті, вироблені теорією українського кримінального права. Крім цього, І. С. Шапкін в одному випадку стверджує, що в ст. 258³ КК України передбачається відповідальність за таку форму стійкого злочинного об'єднання, як терористична організована група [816, с. 1], у другому – називає це саме об'єднання терористичною групою, яку визначає як організовану групу, створену з метою вчинення терористичних актів і терористичної діяльності [816, с. 7], а в третьому – стверджує, що

терористичною групою слід вважати групу з трьох або більше осіб, які об'єдналися з метою вчинення терористичних актів [815, с. 84]. Тобто науковець не лише чітко не визначає кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань, а й не розмежовує їх види. Тому автор доходить хибного висновку про те, що стійким злочинним об'єднанням притаманні такі загальні ознаки: кількісний склад, стійкість, ієрархічність. По-перше, цей перелік не є вичерпним, оскільки стійкі злочинні об'єднання можуть характеризуватися й іншими ознаками (наприклад, організований групі притаманна наявність єдиного спільного плану з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на його досягнення). По-друге, ієрархічність не є ознакою всіх стійких злочинних об'єднань, оскільки вона є обов'язковою ознакою лише злочинної організації.

І. С. Шапкін помиляється в тому, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, є фізична осудна особа, яка на момент учинення цього злочину досягла 14-річного віку [816, с. 10]. Це прямо суперечить ст. 22 КК України.

Водночас квінтесенцією аналізованого дослідження, з одного боку, і апогеєм дискусійності окремих його положень, з іншого, є пропозиція автора про виключення з кримінального закону статей 257, 258³, 446 та запропонована нова редакція ст. 255 КК України як уніфікованої норми, що передбачає відповідальність за організовані злочинні об'єднання [816, с. 4]. Така уніфікація відкидає напрацьовані роками пропозиції щодо диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них, не враховує особливості кримінально-правової природи цих об'єднань, суперечить зарубіжному досвіду криміналізації таких діянь, надмірно ускладнює та перевантажує кримінально-правову норму, передбачену ст. 255 КК України. Дискусійними є також інші положення наукової новизни та висновків згаданої праці, більш детальний аналіз яких буде представлений в інших частинах дисертації.

В Україні, за виключенням роботи І. С. Шапкіна, відсутні монографічні дослідження, у яких комплексно та системно розроблено проблематику кримінально-правової природи злочинних об'єднань, що посягають на громадську

безпеку, об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також реалізації кримінальної відповідальності за ці злочини.

Поряд з цим слід відмітити, що спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань вже розглядалися раніше, зокрема у дисертації «Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій» (2009 р.) [214] та монографії «Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань» (2015 р.) [213]. Однак з того часу змінилася система заохочувальних норм, що можуть бути застосовані до учасників злочинних об'єднань, зокрема з'явилися положення про інститут угод про примирення та визнання вини. Тому, одержані у кандидатській дисертації результати стали підґрунтям для подальшої розробки нових більш досконалих пропозицій щодо звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань у підрозділі 5.3. Причому, жодне положення наукової новизни кандидатської дисертації не виносилось повторно на захист у цій дисертації на здобуття наукового ступеня доктора.

Підсумовуючи ретроспективний аналіз проведених досліджень, варто наголосити, з одного боку, на існуванні потужного й чисельного масиву наукового матеріалу з проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них, а з іншого – на відсутності ґрунтовного комплексного дослідження вказаної проблематики. У переважній більшості досліджень розглянуто лише окремі її аспекти, а у певних випадках запропоновано шляхи розв'язання проблем, що не відповідають системі кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність для учасників злочинних об'єднань. Чимало робіт ґрунтується на положеннях застарілого вітчизняного або зарубіжного кримінального законодавства. Причому сучасне зарубіжне кримінальне законодавство щодо досліджуваної проблематики належним чином не вивчалось при тому, що воно (у зв'язку з посиленням загрози від організованих злочинних об'єднань, передусім терористичних) зазнало істотних змін. Останні ґрунтовні компаративні дослідження,

у яких частково розглянуто зазначені проблеми, за винятком дисертації Є. Ю. Полянського [581], провели А. В. Савченко [662; 663] та М. І. Хавронюк [779; 780; 782] понад десять років тому.

Дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку ґрунтується на вченні про кримінальну відповідальність і співучасть у злочині. З'ясування змісту цих кримінально-правових інститутів дасть змогу вибудувати логічну структуру дослідження та забезпечити її оптимальне змістове наповнення, а отже, дійти висновків, що узгоджуються з усталеними положеннями науки кримінального права.

Кримінальна відповідальність є однією з фундаментальних і водночас найбільш дискусійних категорій у теорії кримінального права. Кримінальну відповідальність як явище об'єктивної дійсності можна розглядати у двох аспектах – як процес та як результат. Кримінальна відповідальність як процес характеризується певними стадіями розвитку – певними моментами (періодами, етапами) в її розвитку, які мають відповідні якісні особливості [227, с. 164–172].

Правнича наука виробила низку концепцій, у межах яких ретроспективна кримінальна відповідальність постає як правовідносини [39, с. 19; 71, с. 6; 466, с. 9–10], покарання [232, с. 18; 337, с. 39], реалізація санкції [39, с. 27; 40, с. 40], захід державного примусу, реакція суспільства на правопорушення [227, с. 164–165], засудження, осуд [39, с. 23; 391, с. 12; 831, с. 7], обов'язок перетерпіти негативні наслідки, примусово виконуваний обов'язок, обов'язок дати звіт [39, с. 18; 66, с. 6; 248, с. 6; 263, с. 115; 264, с. 371; 406, с. 60; 481, с. 86; 768, с. 53; 819, с. 191–192].

Концепції кримінальної відповідальності відображають певні послідовні моменти в її розвитку: 1) встановлення кримінально-правової заборони на вчинення злочину і виникнення обов'язку не вчиняти злочин; 2) учинення злочину та виникнення обов'язку бути підданим кримінальній відповідальності; 3) засудження особи, яка вчинила злочин; 4) застосування до особи покарання чи

звільнення від покарання та його відбування; 5) визнання особи, яка вчинила злочин, судимою [168, с. 235–236; 227, с. 164–172].

Інакше кажучи, ідеться про те, що спочатку законодавець встановлює кримінальну відповідальність за вчинення конкретного злочину, що супроводжується набранням чинності законом про кримінальну відповідальність. Так виникає обов'язок особи не вчиняти злочин.

Надалі внаслідок учинення злочину, виникнення обов'язку бути підданим кримінальній відповідальності й встановлення особи, яку підозрюють у вчиненні злочину, відбувається притягнення до кримінальної відповідальності. У результаті визнання особи винуватою в учиненні злочину її засуджують і в такий спосіб кримінальна відповідальність починає реалізовуватись. Як будь-яке явище кримінальна відповідальність має свій кінець, з огляду на що доцільно виділяти також стадію припинення кримінальної відповідальності, котра настає після завершення її реалізації.

Отже, є підстави виділити такі стадії кримінальної відповідальності: 1) виникнення кримінальної відповідальності; 2) притягнення до кримінальної відповідальності; 3) настання кримінальної відповідальності; 4) припинення кримінальної відповідальності [180, с. 144–147; 227, с. 164–172].

Кримінальна відповідальність виникає з моменту набрання чинності відповідним законом про кримінальну відповідальність і досягнення особою віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (за умови осудності цієї особи). Притягнення до кримінальної відповідальності відбувається з моменту повідомлення особі про підозру в учиненні злочину, у зв'язку з чим особа набуває кримінального процесуального статусу підозрюваного, а надалі – обвинуваченого, підсудного. Настання кримінальної відповідальності наявне з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду та пов'язане з особою засудженого. Момент припинення кримінальної відповідальності залежить від форми її реалізації стосовно конкретної особи [168, с. 235–236; 180, с. 144–147; 227, с. 164–172].

Настання кримінальної відповідальності пов'язане з формами її реалізації. До них зазвичай відносять засудження без призначення покарання; засудження з

призначенням покарання, однак без реального його відбування (звільнення від відбування покарання); засудження з призначенням покарання і реальним його відбуванням [300, с. 160–161; 492, с. 88–89]. Різноманітні варіанти цих форм на сьогодні досить ґрунтовно розглянуто в юридичній літературі [264, с. 372; 574, с. 108]. Водночас найбільш точною видається класифікація А. В. Андрєєва, який доводить неможливість реалізації кримінальної відповідальності без призначення винному покарання та пропонує такі загальні форми реалізації кримінальної відповідальності, як умовне або безумовне звільнення від покарання та його відбування (осуд – призначення покарання – звільнення від його відбування) та застосування покарання з наступним його відбуванням (осуд – призначення покарання – відбування покарання (дострокове звільнення від відбування покарання) – судимість) [19]. Вона заслуговує на увагу з огляду на те, що нині така форма реалізації кримінальної відповідальності, як засудження особи без призначення покарання (ч. 3 ст. 88 КК України) не застосовується.

У зв'язку з цим під час дослідження реалізації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них необхідно буде зосередити увагу саме на кримінально-правових підставах застосування до учасників таких об'єднань покарання, а також звільненні їх від покарання та його відбування.

З'ясування ключових положень кримінальної відповідальності дає змогу розкрити зміст окремих положень про співучасть у злочині.

Проблема групового вчинення злочину та шляхи її розв'язання. Якщо учасником злочину, учиненого кількома особами, разом з особою, що підлягає кримінальній відповідальності, є особа, яка не підлягає кримінальній відповідальності (особа, котра не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, є неосудною), то злочин не визнають учиненим у співучасті, оскільки не всі учасники злочинного об'єднання є суб'єктами злочину. У такому разі учасник злочину, який підлягає кримінальній відповідальності, під час учинення злочину отримує допомогу від особи, що не підлягає кримінальній відповідальності, чи розраховує на таку допомогу.

Учинення злочину групою осіб, у якій лише одна особа є суб'єктом злочину зазвичай є більш суспільно небезпечним, ніж учинення злочину однією особою. Дії конкретної особи в складі групи можуть бути більш суспільно небезпечними за аналогічні дії поза нею. Це зумовлено тим, що особа розраховує на підтримку інших учасників групи, а отже, може діяти активніше, агресивніше, зухваліше. У групі учасник прагне себе проявити, довести, що він – лідер. На підвищення ступеня суспільної небезпеки таких злочинів звертав увагу С. Д. Шапченко, зазначаючи, що в такій ситуації зазвичай значно полегшується вчинення злочину, а також може виникати неконтрольований розвиток подій, зокрема спричинення малолітнім чи особою, що страждає на психічні захворювання чи недоумство, більш тяжких наслідків, ніж ті, які охоплювались умислом винного [521, с. 139].

Інакше кажучи, суспільна небезпечність таких його дій зростає, однак суб'єкт злочину, який діяв спільно з особою, яка не підлягає кримінальній відповідальності, відповідатиме за порушення, учинене не за співучасті. З огляду на це, використання під час учинення злочину неосудних осіб не містить жодних додаткових підстав для кримінальної відповідальності. З такою позицією погодитися доволі складно. Вважаю, що зазначеній особі повинні ставитись у вину і використання осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності.

У теорії кримінального права намітилось декілька варіантів розв'язання цієї проблеми.

1. У разі використання особи, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, чи неосудного в учиненні злочинного діяння винна особа діє як опосередкований виконавець. Причому використання особи, що не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, може бути кваліфіковане як утягнення неповнолітнього в злочинну діяльність і потребуватиме додаткової кваліфікації за ст. 304 КК України. Натомість у КК України відсутня спеціальна норма, що передбачала б кримінальну відповідальність за втягнення в учинення злочину неосудних та обмежено осудних осіб. Таким чином, зазначене діяння не визнають самостійним злочином.

2. Частково використання неосудних осіб для вчинення злочину трактується як обтяжуюча обставина – учинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством (п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України) [802, с. 3–15]. Частковість пояснюється тим, що окрім осіб, які страждають психічним захворюванням чи недоумством, до неосудних, відповідно до ч. 2 ст. 19 КК України, належать особи, які мають хронічне психічне захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності або інший хворобливий стан психіки. Тому, якщо буквально тлумачити цю норму, то під її дію підпадають лише окремі категорії неосудних осіб, з чим не можна погодитись. Вважаю, що п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України повинен охоплювати використання як неосудних, так і обмежено осудних. Обмежено осудні особи, з огляду на часткову здатність (нездатність повною мірою) усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та/або керувати ними, можуть бути легко втягнуті в учинення злочину, набувши статусу співучасників.

Досліджуючи це положення, О. В. Головкін зазначає, що оскільки слова «з використанням» не означають «спільно з», це призводить до неоднозначного вирішення цього питання в правозастосовній практиці. Тому він пропонує внести доповнення до п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України і викласти його в такій редакції: «учинення злочину спільно або з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством» [252, с. 9–10, 147]. З метою уникнення будь-яких проблем, що можуть виникнути під час тлумачення та застосування досліджуваної норми, вважаю за доцільне дослухатись до позиції вченого щодо розширення положення п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України вказівкою на спільність дій.

Має рацію також Г. О. Ганова, яка пропонує до цієї обставини віднести всі випадки опосередкованого вчинення злочину, зокрема використання винними інших осіб, які діють за обставин, що виключають злочинність діяння (ст. 36–43 КК України). Тому, на думку науковця, п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України доцільно визначити дещо по-іншому, зокрема як «учинення злочину з використанням осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне» [237, с. 66]. Однак дослідниця залишила поза увагою вчинення злочину

спільно з обмежено осудною особою, що також потребує відповідної кримінально-правової оцінки.

З огляду на зазначене, найбільш логічно цю обставину викласти в такій редакції: «вчинення злочину спільно з особою, яка відповідно до закону не підлягає кримінальній відповідальності за скоєне, обмежено осудною особою або з використанням таких осіб».

3. Третій шлях вирішення проблеми пов'язаний із кваліфікованими складами певних злочинів. У цьому контексті доцільно звернути увагу на пропозицію О. О. Дудорова, який зауважує, що в частині законодавчої регламентації відповідальності принаймні за насильницькі злочини проти особи треба рухатись шляхом не індивідуалізації покарання, а диференціації кримінальної відповідальності, тобто конструювання кваліфікуючих ознак, прирівняних за караністю до групових форм співучасті. Інакше кажучи, ідея полягає в тому, щоб надати груповому способу вчинення злочину, який виходить за межі співучасті в злочині, кваліфікуючого значення [299, с. 657].

Підтримуючи такий підхід, О. О. Кваша запропонувала конкретний варіант розв'язання проблеми шляхом доповнення ст. 27 КК України ч. 8 такого змісту *«Суб'єкт злочину, який спільно з неосудною особою, особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або з використанням таких осіб, учинив злочин, підлягає кримінальній відповідальності за відповідними частинами статей Особливої частини цього Кодексу, які передбачають відповідальність за вчинення злочину групою осіб»* [368, с. 10].

Загалом підтримуючи цю пропозицію, вважаю за доцільне висловити певні міркування щодо її уточнення. По-перше, не слід обмежуватись злочинами, що полягають у заподіянні шкоди життю, здоров'ю, волі, честі й гідності, статевій свободі чи недоторканності потерпілого, оскільки груповий спосіб учинення злочину, який виходить за межі співучасті в злочині, може бути характерний також для інших злочинів. По-друге, варто уточнити, що такий злочин підлягає кваліфікації за відповідними частинами статей Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність лише за вчинення злочину групою осіб, але не

групою осіб за попередньою змовою чи організованою групою. Тому ст. 27 КК України варто доповнити ч. 8 такого змісту: «Суб'єкт злочину, який спільно з неосудною особою, особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність або з використанням таких осіб, вчинив злочин, підлягає кримінальній відповідальності за відповідними частинами статей Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за вчинення злочину групою осіб».

У такий спосіб проблему буде розв'язано комплексно. Якщо суб'єкт злочину вчинить злочин спільно з неосудною особою або особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, і стаття, яка передбачає кримінальну відповідальність за вчинений злочин, міститиме кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину групою осіб», то його дії будуть кваліфікуватися за частиною статті, до якої належатиме ця кваліфікуюча ознака. У разі ж відсутності такої кваліфікуючої ознаки вчинення злочину спільно з неосудною особою, особою, яка не досягла віку з якого може наставати кримінальна відповідальність, або з використанням таких осіб, враховуватиметься як обставина, що обтяжує покарання під час його призначення. Окрім того, під час призначення покарання обтяжуючою обставиною, відповідно до запропонованих змін, буде і вчинення злочину спільно з обмежено осудною особою.

Нині розслідування злочинів, учинених у цих формах співучасті, ускладнене проблемними питаннями, які можна об'єднати в декілька груп.

1. Проблеми, що стосуються визначення кримінально-правової природи злочинних об'єднань. На сьогодні чітко не визначено природу окремих злочинних об'єднань – банд, терористичних груп та організацій, а також не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Причому ця проблема характерна для кримінального законодавства не лише України, а й зарубіжних країн [913]. Найбільш складною у вітчизняній судовій практиці є ситуація з терористичними організаціями, які не завжди визнаються такими. Унаслідок цього здійснюється перекваліфікація вчиненого або виправдання осіб,

які вчинили суспільно небезпечні діяння. Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань тлумачать по-різному, а окремі результати такого тлумачення є навіть діаметрально протилежні. Це зумовлює неоднакове застосування кримінально-правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них.

Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань у деяких випадках не мають єдиного законодавчого закріплення, а визначені за допомогою оцінних понять, на що неодноразово звертали увагу вчені [331, с. 141; 690, с. 153; 751, с. 135; 767, с. 317]. Це стосується насамперед стійкості, ієрархічності, попередньої зорганізованості тощо. Більш детально ця проблема буде описана у наступному розділі дисертації.

2. Проблеми, що стосуються ознак складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. На сьогодні не вироблено єдиних уніфікованих підходів до конструювання цих статей, які враховували б особливості злочинних об'єднань та учинених ними діянь. Ґрунтовно не досліджено їх місце в системі Особливої частини, не розглянуто питання щодо їх видового об'єкта, належним чином не висвітлено факультативних ознак об'єкта в складах злочинів, передбачених ст. 257 і 260 КК України. Дискусійним є питання і щодо безпосередніх об'єктів створення злочинних об'єднань та участі в них – як основного, так і додаткового. По-різному тлумачать зміст альтернативних діянь об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, та момент їх закінчення. Не розв'язано проблему відмежування співучасті в цих злочинах від причетності до них. Існують колізії у визначенні ознак суб'єктивної сторони вказаних злочинів. Недостатньо розкрито питання участі спеціального суб'єкта у злочинних об'єднаннях. Тривають дискусії також щодо віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за ці злочини. Неоднозначно вирішують питання і щодо кваліфікації окремих злочинів, учинених у складі злочинних організацій, банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Невирішеними залишаються й інші питання кваліфікації злочинів, учинених у складі злочинних об'єднань, зокрема: а) чи охоплюються диспозиціями ст. 255, 257, 258³, 260 КК України злочини, учинені в складі цих об'єднань; б) функціями якого зі співучасників слід вважати дії організатора, пособника чи підбурювача, передбачені статтями Особливої частини КК України; в) як кваліфікувати дії учасника організованого злочинного об'єднання, який брав участь у вчиненні злочину, але не вважається членом цього об'єднання; г) що слід розуміти під озброєністю в бандитизмі та які види зброї можуть свідчити про наявність цієї ознаки; д) як кваліфікувати злочини, учинені під час трансформації співучасті, тощо [134, с. 106–108; 145, с. 69–74; 208, с. 42–46; 219, с. 201–203; 222, с. 175–177; 629, с. 2–6].

3. Проблеми покарань за злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, їх призначення, а також застосування заохочувальних кримінально-правових норм. Законодавець в окремих випадках, як видається, недостатньо вдало диференціював кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, на що вказують санкції відповідних кримінально-правових норм. У судовій практиці наявні випадки призначення покарань за злочини, передбачені вказаними статтями, нижче нижчої межі, встановленої в цих статтях. Тому слід з'ясувати, наскільки обґрунтованим є таке призначення. Потребує дослідження також питання про перегляд підходів до застосування заохочувальних кримінально-правових норм щодо учасників злочинних об'єднань з огляду на появу кримінального процесуального інституту угод про примирення та визнання вини.

Схожі проблеми кримінально-правового регулювання відповідальності учасників злочинних об'єднань виокремлюють і зарубіжні дослідники [846; 847; 851; 852; 861; 913; 930; 932, с. 165–211; 953, с. 99–134; 954, с. 23–37; 955, с. 281–285; 974, с. 185–200; 975, с. 182–201; 981, с. 121–150; 987; 998; 1009].

Таким чином, варто констатувати наявність серйозних проблем у правозатосовних органів під час кваліфікації досліджуваних злочинів, якщо навіть вчені не можуть вибудувати єдиних уніфікованих підходів до застосування цих

кримінально-правових норм. Правозастовні органи розв'язують вказані проблеми по-різному, з огляду що наявне неоднакове застосування норм, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України на практиці. Ці причини сприяють уникненню винними кримінальної відповідальності взагалі або незастосуванню справедливої її міри.

Зазначене, а також сучасний стан функціонування злочинних об'єднань у державі та наявність проблемних питань, пов'язаних з юридичними підставами кримінальної відповідальності їх учасників, кваліфікацією вчинених ними злочинів, дає змогу констатувати існування нагальної потреби в комплексному дослідженні проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягань на громадську безпеку.

Делікти, описані в ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, обрано для комплексного дослідження з огляду на низку тотожних та однорідних елементів їх кримінально-правової характеристики. Посягання, передбачені іншими кримінально-правовими нормами, які стосуються створення злочинних об'єднань та участі в них (ст. 143, 181, 392 КК України), на відміну від предметно досліджуваних злочинів, мають дещо іншу кримінально-правову природу. По-перше, злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, з одного боку, та злочини, визначені в ст. 143, 181, 392 КК України, з іншого, посягають на різні родові і, тим більше, безпосередні об'єкти. По-друге, злочинні об'єднання, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, спеціалізуються зазвичай на певній категорії злочинів, які слід кваліфікувати за сукупністю зі злочинами, що передбачені іншими статтями КК України. Водночас злочинні об'єднання, про які йдеться в ст. 143, 181, 392 КК України, мають на меті вчинення злочинів, передбачених вказаними статтями, тобто одного виду злочинів. По-третє, різними є й конструкції обох груп злочинів. Так, об'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, характеризується діями, які стосуються здебільшого створення злочинних об'єднань та різних форм участі в них. Водночас у ст. 143 КК України лише в ч. 5 встановлено відповідальність за участь у транснаціональних організаціях, тобто лише особливо кваліфікований

склад злочину стосується участі в злочинному об'єднанні, а тому решта діянь можуть бути вчинені і не в співучасті. У злочині, передбаченому ст. 392 КК України, таких діянь два – це організація з метою тероризування в установах виконання покарань засуджених або нападу на адміністрацію організованої групи й активна участь у такій групі. Таким чином, злочин, передбачений ст. 392 КК України, також може бути вчинений як одноособово, так і в співучасті.

1.2. Злочинні об'єднання як форми співучасті: проблеми вибору моделі криміналізації

У теорії кримінального права для позначення групи осіб, групи осіб за попередньою змовою, організованої групи та злочинної організації використовують різні терміни: «злочинні об'єднання», «злочинні формування», «злочинні спільноти», «злочинні угруповання», семантичний аналіз яких [72, с. 802, 1368, 1496, 1544] свідчить про те, що їх можна використовувати як синоніми.

Водночас найбільш оптимальним для позначення вищезазначених проявів співучасті видається термін «злочинне об'єднання», яким можна охопити всі злочинні об'єднання, про які згадує КК України. Одним з аргументів на користь такої позиції є той факт, що термін «об'єднання» застосовують у статтях КК України, зокрема в ч. 3, 4 ст. 28, де визначено злочин, учинений організованою групою та злочинною організацією. Крім цього, у Постанові ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 вжито термін «*стійке злочинне об'єднання*» [629, с. 2–6].

У тлумачному словнику термін «об'єднання» має декілька значень: ціле, що склалося на основі з'єднання, поєднання чого-небудь; організація людей на основі спільності мети, завдань; спілка; назва підприємства, що включає декілька підприємств, організацій, установ; одна з форм організації управління

виробництвом; дія, що означає «об'єднати», «об'єднатися» [72, с. 802]. Екстраполюючи значення цього терміна на форми співучасті, можна стверджувати, що злочинне об'єднання – це організація осіб на основі спільної мети вчинення злочину (злочинів).

Більш вузькими категоріями є «стійке злочинне об'єднання» та «організоване злочинне об'єднання», які охоплюють лише окремі види злочинних об'єднань.

У КК України не визначено жодного злочинного об'єднання. Наприклад, у ч. 3, 4 ст. 28 КК України наведено лише визначення злочину, учиненого організованою групою та злочинною організацією. Однак поняття організованого злочинного об'єднання та вчиненого його учасниками злочину не слід ототожнювати¹, оскільки між ними існують істотні відмінності.

Поряд із поняттям «злочинна організація» (ч. 3 ст. 27, ст. 30, 43, п. 9 ч. 1 ст. 66, ст. 255, 256 КК України) використовується термін «злочин, учинений злочинною організацією» (ч. 4 ст. 28, ч. 1 ст. 30, ч. 1 ст. 255 КК України). Водночас поняття «організована група» застосовано лише в ст. 30 та 129 КК України, а поняття «злочин, учинений організованою групою» вжито в низці статей Особливої частини КК України в ролі кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої обставини. Попри те, що це різні за змістом поняття, на законодавчому рівні визначено лише «злочин, учинений організованою групою» (ч. 3 ст. 28 КК України) та «злочин, учинений злочинною організацією» (ч. 4 ст. 28 КК України).

До речі, в абз. 3 п. 15 проекту Постанови ПВС України «Про судову практику розгляду кримінальних справ про злочини, які вчинюються організованими злочинними об'єднаннями» слушно зауважено, що злочин може бути реалізований не трьома, а одним чи двома учасниками організованої групи. Може йтися також про опосередковане виконання злочину [635].

¹ На цьому ми неодноразово наголошували [134, с. 106-108; 169, с. 97-98; 208, с. 42-46; 219, с. 201-203]. Розмежовують ці поняття й інші вчені [14].

Вивчення зарубіжного досвіду дає підстави стверджувати, що в кримінальному законодавстві одних держав (наприклад, Вірменії, Киргизії, РФ) закріплено лише поняття злочинної організації чи злочину, учиненого злочинною організацією, а в інших (наприклад, Азербайджані, Білорусі, Молдові) – обидва терміни визначено на рівні закону.

Водночас у ч. 3 та 4 ст. 28 КК України у визначеннях злочинів, учинених організованою групою та злочинною організацією, законодавець помилково об'єднав різні за змістом поняття – організоване злочинне об'єднання та вчинений ним злочин.

Відмінними рисами організованого злочинного об'єднання та вчиненого ним злочину є передусім мінімальна кількість учасників. Якщо організована група складається з трьох і більше осіб чи злочинна організація – з п'яти і більше осіб, то в злочині, учиненому цими об'єднаннями, необов'язково беруть участь, відповідно, три та більше чи п'ять і більше осіб. Інші учасники, які безпосередньо злочину не вчиняли, мають знати про цей злочин та брати в ньому участь у ролі організатора, підбурювача чи пособника. Так, відповідно до ч. 1 ст. 30 КК України, організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, учинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом. Крім того, з огляду на те, що відповідно до ч. 5 ст. 29 КК України співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, учинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом, вони відповідають за діяння, учинене виконавцем, якщо воно охоплювалося їхнім умислом [1005, с. 304]. Не випадково в ч. 2 ст. 1 Рамкової Конвенції ООН проти організованої злочинності зазначено, що «організована злочинність» включає в себе здійснення діяння членом групи в межах кримінальної діяльності такої організації [643]. Тому сумнівним є визначення в ч. 3 ст. 28 КК України злочину, учиненого організованою групою, як такого, який скоєно стійким об'єднанням трьох і більше осіб, а в ч. 4 ст. 28 КК України – злочину, учиненого злочинною організацією, як такого, який учинено стійким ієрархічним об'єднанням п'яти й більше осіб.

Різняться досліджуванні поняття також метою діяльності. Якщо організована група створюється для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, а злочинна організація – з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як безпосередньо злочинної організації, так і інших злочинних груп, то злочин, учинений цими об'єднаннями, може мати на меті вчинення зазвичай конкретного злочину.

Крім цього, злочинна організація створюється з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але злочин, учинений злочинною організацією, може бути будь-якого ступеня тяжкості [182, с. 38–39].

Отже, між злочином, учиненим злочинним об'єднанням, і власне об'єднанням існують істотні відмінності. Тому, з огляду на їх важливість для правозастосовної діяльності, у КК України необхідно окремо визначити кожне злочинне об'єднання та вчинений ними злочин.

Водночас важливо з'ясувати, як слід тлумачити вчинення злочину – як дії лише виконавця чи будь-якого іншого співучасника. Чи належить до вчинення злочину організація, пособництво злочину чи підбурювання до його вчинення? Очевидно, що вчинення злочину – це безпосереднє здійснення суспільно небезпечного діяння, що становить об'єктивну сторону складу злочину. Тобто це лише дії виконавця. Злочин у складі злочинного об'єднання може вчиняти й один учасник за умови, що інші брали в ньому участь, виконуючи функції організатора, підбурювача чи пособника.

У КК України необхідно закріпити положення про те, що злочин визнається вчиненим організованою групою чи злочинною організацією, якщо його вчинили один чи декілька членів таких об'єднань у межах виконання їх злочинних завдань або, за дорученням організованої групи чи злочинної організації, особа чи особи, які не вважаються її членами, а лише беруть участь в окремих злочинах, учинених організованим злочинним об'єднанням.

Аналіз положень КК України та Постанови ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними

об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 [629, с. 2] дає підстави поділити злочинні об'єднання на загальні та спеціальні. До загальних доцільно віднести ті, кримінально-правові ознаки яких визначено в ст. 28 КК України. Це група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група, злочинна організація. Натомість спеціальними є злочинні об'єднання, про які йдеться в ст. 143, 181, 257, 258³, 260 та 392 КК України, оскільки їм притаманні додаткові ознаки, зазначені у вказаних статтях, окрім загальних ознак, визначених у ст. 28 КК України. Схожі види злочинних об'єднань зафіксовано в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн (додаток Д.1).

У національному законодавстві різних країн застосовано різні кримінально-правові підходи до боротьби з організованою злочинністю. Вимоги щодо криміналізації діяльності учасників організованої злочинної групи встановлені в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. [397] (цю конвенцію ще називають Палермською, оскільки її прийнято в італійському місті Палермо), а щодо суспільно небезпечних діянь, пов'язаних зі злочинною організацією, у Рамковому рішенні Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. [644].

Зіставлення кримінально-правових ознак цих злочинних об'єднань (додаток Д.2) дає підстави для висновку, що це досить схожі за своєю природою злочинні об'єднання (щоб не сказати – тотожні).

Ці організовані злочинні об'єднання мають такі спільні ознаки: 1) налічують три та більше особи; 2) є структурованими: а) не створені випадково для негайного або безпосереднього вчинення злочину; б) у них не обов'язково формально визначені ролі членів; в) їхній склад не обов'язково має бути постійним; г) у них не обов'язково розвинута структура; 3) існують протягом певного періоду часу; 4) їх учасники діють узгоджено; 5) спеціалізуються на вчиненні серйозних злочинів; 6) мають на меті прямо чи посереднього одержати фінансову чи іншу матеріальну вигоду.

Істотна відмінність полягає лише в їх меті. Організована злочинна група може мати на меті вчинення як одного, так і декількох серйозних злочинів або

злочинів, визнаних такими відповідно до Конвенції, а злочинна організація – лише декількох серйозних злочинів [147, с. 42–50; 184, с. 241].

Отже, у цих міжнародних нормативно-правових актах ідеться про одне й те саме злочинне об'єднання. Міжнародна спільнота рекомендує криміналізувати участь у злочинних об'єднаннях з однаковими параметрами, які, однак, позначено різними термінами.

З огляду на зазначене, закономірним є те, що в більшості зарубіжних країн криміналізовано або діяльність організованої злочинної групи (Англія, Болгарія, Грузія, Латвія, Нова Зеландія, Норвегія, Румунія, Сербія, Фінляндія, Чехія, Шотландія), або злочинної організації (Австрія, Албанія, Бельгія, Бразилія, Ватикан, Греція, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Кіпр, Люксембург, Македонія, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Словенія, Таїланд, Тринідад і Тобаго, Туреччина, Угорщина, Польща, Португалія, Хорватія, Чорногорія, Швейцарія, Ямайка). І лише в Боснії і Герцеговині, Латвії, Литві, Ліхтенштейні, Словаччині, країнах СНД – Азербайджані, Білорусії, Вірменії, Казахстані, Киргизії, Молдові, РФ, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані встановлено кримінальну відповідальність і для учасників організованих груп, і для злочинних організацій.

Пояснюється це частково тим фактом, що більшість держав, у яких криміналізовано злочині організації, є членами ЄС (Австрія, Бельгія, Греція, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія), а окремі з них є країнами-кандидатами (Албанія, Ісландія, Македонія, Туреччина, Чорногорія) або потенційними країнами-кандидатами (Боснія і Герцеговина) на вступ до ЄС. А тому в цих країнах ураховано рекомендації Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р.

Натомість кримінальне законодавство решти країн, у яких криміналізовано організовану злочинну групу, відповідає положенням Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р.

З огляду на це, поняття організованої групи, що застосовується в кримінальному законодавстві України, не можна ототожнювати ні з організованими групами, ні зі злочинними організаціями, про які згадується у зазначених міжнародних нормативно-правових актах. Водночас поняття організованої групи та злочинної організації, про які йдеться в цих документах, можна порівнювати лише зі злочинною організацією, передбаченою ст. 255 КК України¹.

Кожен із цих підходів до кримінально-правової заборони організованих злочинних спільнот має свої переваги й недоліки. У разі криміналізації лише організованої злочинної групи чи лише злочинної організації не існує потреби в їх розмежуванні, однак різні за ступенем суспільної небезпеки вияви організованої злочинності будуть кваліфікуватися як створення чи участь в одному злочинному об'єднанні. Натомість криміналізація обох злочинних об'єднань, хоч і може ускладнити розмежування організованої злочинної групи та злочинної організації, однак дає змогу більш детально та об'єктивно диференціювати відповідальність їх учасників [184, с. 240–242].

Вітчизняний законодавець обрав правильний підхід щодо диференціації кримінальної відповідальності різних злочинних об'єднань, криміналізувавши як організовану групу, так і злочинну організацію.

Таким чином, здійснений компаративний аналіз засвідчує, що одні й ті самі злочинні об'єднання в кримінальному законодавстві різних зарубіжних країн в одних випадках є дуже близькими за кримінально-правовою природою, а в інших – абсолютно різними. Водночас у кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн різні злочинні об'єднання позначаються як різними, так і єдиними (у межах юрисдикції однієї держави) узагальнюючими термінами (наприклад, «злочинне об'єднання»). Криміналізація в одних країнах організованої групи, а в інших – злочинної організації частково зумовлюється врахуванням законодавцями цих країн рекомендацій різних міжнародних нормативно-правових

¹ В. І. Шакун слушно зауважував, що таке поняття, як «організована група», що подано в ст. 2 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., більше відповідає редакції ч. 4 ст. 28 КК України – «злочинна організація» (а не «організована група») [812, с. 58].

актів: в одних випадках – Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., а в інших – Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. У зв'язку з цим поняття організованої групи, що застосовується в кримінальному законодавстві України, не можна ототожнювати ні з організованими групами, ні зі злочинними організаціями, про які йдеться у зазначених міжнародних нормативно-правових актах. Натомість поняття організованої групи та злочинної організації, про які зазначено в цих документах, можна порівнювати лише зі злочинною організацією, криміналізованою в ч. 4 ст. 28 і ст. 255 КК України [147, с. 42–49].

Зазначені рекомендації слід урахувати під час побудови національних моделей відповідних кримінально-правових норм. Причому варто зважати на поради зарубіжних експертів, які наголошують на тому, що розробники національних нормативних актів мають звертати основну увагу на зміст і дух Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., а не намагатися обмежитися простим перекладом тексту Конвенції або включенням його дослівно в нові закони або поправки. Держави – учасниці Конвенції мають забезпечити відповідність нових норм національній правовій традиції, принципам та основним законам. Це дає змогу уникнути ризику виникнення суперечностей і невизначеності під час тлумачення нових положень суддями [935].

Окрім організованої групи, злочинної організації, банди, терористичних об'єднань, незаконних воєнізованих або збройних формувань, у законодавстві окремих країн криміналізовано створення інших, особливих, нетипових видів злочинних об'єднань (додаток Д.3).

Існування в кримінальному законодавстві зарубіжних країн інших видів злочинних об'єднань – тих, що посягають на права та свободи людей, зокрема релігійного й політичного характеру, екстремістських, сепаратистських, антиконституційних, транснаціональних тощо, – відкриває перспективи для подальших розвідок у цій сфері в Україні [146, с. 60–63].

У ст. 28 КК України закріплено положення про вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою та злочинною організацією. Для позначення цих злочинних об'єднань (учинених ними злочинів), а також інших схожих проявів співучасті використовують терміни «форма» та «вид» співучасті, які не мають легального закріплення в кримінальному законодавстві. Це породжує наукову дискусію та свідчить про незавершеність формування концепції «форма (вид) співучасті» у злочині в теорії кримінального права України.

Термін «форма», який найбільш ґрунтовно характеризує різні прояви умисної спільної участі декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину, знайшов підтримку серед сучасних дослідників у галузі українського кримінального права [368; 428; 511] та застосування в судовій практиці [590–592; 629, с. 2–6]. Тому він може бути застосований для позначення злочинів, учинених у складі злочинних об'єднань. Натомість злочинні організації, банди, терористичні групи, терористичні організації, не передбачені законом воєнізовані або збройні формування є видами злочинних об'єднань. Тому, наприклад, організована група – це вид злочинного об'єднання, а злочин, учинений її учасниками, – форма співучасті [149, с. 48].

У теорії кримінального права існує декілька концепцій визначення поняття «форма співучасті», серед яких: 1) форма співучасті – зовнішня її сторона [330, с. 54; 332, с. 96–101; 700, с. 57; 702, с. 107]; 2) форма співучасті – тип організації внутрішньої структури спільної злочинної діяльності [368, с. 316]; 3) форма співучасті – структура зв'язку між співучасниками [55, с. 149; 239, с. 199; 386; 827, с. 33]; 4) форма співучасті – спосіб учинення злочину співучасниками [33, с. 10; 548, с. 175–179]; 5) форма співучасті – спосіб взаємодії суб'єктів злочину [711]; 6) форма співучасті – спосіб закріплення її змісту [3, с. 28–29; 31, с. 84]; 7) форма співучасті – об'єднання співучасників [309, с. 208; 428, с. 192; 429, с. 221; 663; 770].

Концепція «форма співучасті як об'єднання співучасників» порівняно з іншими визначеннями цієї кримінально-правової категорії більш повно та об'єктивно характеризує співучасть. Проте найбільш оптимальним терміном для

позначення умисної спільної діяльності декількох суб'єктів в умисному злочині, на нашу думку, є «спосіб організації». Спосіб організації, на відміну від способу взаємодії, зв'язку, об'єднання чи способу вчинення злочину, найповніше відображає всі кримінально-правові ознаки сучасних форм співучасті, які виділяють у теорії українського кримінального права. У широкому значенні він охоплює спосіб учинення злочину, суб'єктивні та об'єктивні ознаки співучасті, спосіб об'єднання співучасників тощо. Отже, **формою співучасті** пропонуємо вважати спосіб організації умисної спільної участі декількох суб'єктів злочину в учиненні умисного злочину. Її визначають характерні для злочинного об'єднання кримінально-правові ознаки [149, с. 54].

У теорії кримінального права виокремлюють різні критерії класифікації форм співучасті в злочині [240, с. 16–17; 244, с. 363; 259, с. 53–54; 343, с. 24; 427, с. 232; 428, с. 191–193; 747, с. 399], найбільш вдалим серед яких є спосіб організації дій співучасників. Здебільшого виділяють просту та складну форми співучасті. *Проста форма співучасті* (співвиконавство, співвинність) наявна в тих випадках, коли співучасники діють як виконавці (співвиконавці). Причому кожен співучасник може повністю вчиняти діяння, що утворює об'єктивну сторону складу злочину, або ж лише його частину, тобто діяти з розподілом функцій між іншими виконавцями. До простої форми співучасті належить група осіб без попередньої змови. *Складна форма співучасті* означена розподілом ролей між співучасниками (співучасть із розподілом ролей). Ця форма співучасті передбачає наявність принаймні двох співучасників: виконавця та будь-якого іншого співучасника (організатора, підбурювача чи пособника). До складної форми співучасті належать організована група та злочинна організація [221, с. 32; 556, с. 13].

Водночас група осіб за попередньою змовою може належати як до простої, так і до складної форм співучасті (залежно від того, чи існує в ній розподіл ролей під час учинення злочину). У зв'язку з цим не можна погодитись із твердженням тих учених, які це злочинне об'єднання відносять лише до простої форми співучасті [428, с. 192–193]. По-перше, це не відповідає позиції законодавця, який

про виконавців зазначає виключно у визначенні злочину, учиненого групою осіб, а розкриваючи інші форми співучасті, вказує на «осіб», які можуть бути організаторами, підбурювачами й пособниками. По-друге, організована група, для якої характерний розподіл ролей, досить часто утворюється в результаті трансформації групи осіб за попередньою змовою. Власне трансформація полягає в тому, що група осіб набуває рис організованої групи, у ній виокремлюється організатор, тобто відбувається розподіл ролей. Тому в групі осіб за попередньою змовою може бути наявний розподіл ролей.

Найбільш вдалим виглядає такий критерій класифікації сучасних форм співучасті, як спосіб організації дій співучасників, який охоплює попередні критерії та відповідає запропонованому нами визначенню форми співучасті в злочині. З огляду на те, що форми співучасті закріплено в ст. 28 КК України, варто підтримати пропозиції щодо зміни її назви з «Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією» на «Форми співучасті в злочині» [368, с. 314; 711, с. 9].

Кількісний та якісний склад кожної форми співучасті залежить від різновиду співучасників. Відповідно до ст. 27 КК України, співучасниками злочину є виконавець, організатор, підбурювач і пособник. Водночас у теорії кримінального права виділяють інших співучасників, зокрема керівника, ініціатора, лідера, замовника, посередника, функціонера, а також активних учасників, другорядних учасників і співучасників злочинної організації [158, с. 78–81; 330, с. 132–133; 411, с. 187; 418, с. 99; 421, с. 78; 511, с. 228; 665, с. 8; 688, с. 380; 689, с. 276], особливості кримінальної відповідальності яких не мають належного наукового обґрунтування, оскільки відсутній єдиний підхід до визначення функцій цих осіб, їх кримінально-правового значення у кваліфікації злочину та призначенні покарання.

Доповнення КК України положеннями щодо керівника, ініціатора, лідера, замовника, посередника та функціонера є необґрунтованим та недоцільним, оскільки дії таких співучасників охоплюються функціями загальновизнаних співучасників – організатора, виконавця, підбурювача та пособника. Крім цього, додаткове введення інших ролей зумовлює переобтяження КК України зайвими

положеннями та породжує конкуренцію, створюючи інші проблеми у кваліфікації злочинів, учинених у співучасті. Водночас законодавчі положення щодо пособника потребують уточнення на чому наголошували вчені [306, с. 37–38]. Конструктивною вважаю пропозицію про розширення переліку функцій пособника вказівкою в ч. 5 ст. 27 КК України щодо сприяння вчиненню злочину іншим чином¹, оскільки вона частково дає змогу вирішити проблемні питання кваліфікації дій посередника.

Моделі криміналізації суспільно небезпечних діянь, спрямованих на протидію організованих злочинності. Встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них є формою реалізації лише однієї з моделей криміналізації суспільно небезпечної діяльності організованої злочинності. Як слушно зауважує В. М. Додонов, категорію організованого злочинного об'єднання використовують переважно в країнах романо-германської системи кримінального права. У країнах англо-американської системи переслідування керівників і членів злочинних об'єднань традиційно здійснюють із використанням інституту злочинної змови. Натомість у низці країн англо-американської системи протягом останніх десятиліть у кримінальне законодавство також було введено норми про відповідальність за належність до злочинних спільнот [295, с. 201]. Тому у законодавстві окремих країн представлено змішані елементи вступу в змову (згоди на вчинення злочину) та причетності (участі в протиправній діяльності) [948].

Прикладом можна вважати Велику Британію, у якій тривалий період було криміналізовано лише змову на вчинення злочину. Натомість у 2015 р. тут прийнято закон, відповідно до якого злочинном визнано участь у діяльності організованої злочинної групи [937, с. 335–345; 977].

Не випадково в кримінальному законодавстві зарубіжних країн найбільшого поширення набули три варіанти криміналізації діянь, пов'язаних з участю в злочинних об'єднаннях: 1) участь у злочинних об'єднаннях; 2) змова на участь у

¹ Цю пропозицію обґрунтували у своїх працях В. Клименко та Т. Г. Цибулін [376, с. 131; 799, с. 173].

певних злочинах; 3) участь у злочинних об'єднаннях та змова на участь у певних злочинах (додаток Д.4).

Натомість зарубіжні вчені виокремлюють чотири моделі криміналізації організованих злочинів: 1) модель змови (наявна в усіх австралійських Штатах і територіях, а також Сінгапурі, Малайзії, Брунеї і Папуа – Новій Гвінеї); 2) модель участі (представлена в Австралії, Канаді, Новій Зеландії, Новому Південному Уельсі (Австралія), Китаї, Макао, китайському Тайбеї (Тайвань); 3) модель підприємництва, заснована на законі США Ріко (наявна в багатьох штатах США та на Філіппінах); 4) модель маркування/реєстрації (представлена в Гонконзі, Сінгапурі, Малайзії, Японії, Новому Південному Уельсі, Квінсленді, Північній і Південній Австралії) [859, с. 137–167; 930; 999].

В окремих країнах використано декілька зазначених моделей або ж не застосовано жодної [972].

Найбільш поширеними в світі є моделі участі та змови. Вимоги й рекомендації щодо криміналізації змови на вчинення злочинів, створення злочинних об'єднань та участі в них визначені в міжнародних нормативно-правових актах, зокрема в ст. 5 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. [397] та ст. 2 Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. [644](додаток Д.5).

Зазначені положення міжнародних нормативно-правових актів, спрямовані на протидію організованій злочинності, хоч і зазнали серйозної критики з боку зарубіжних дослідників цієї проблематики [861; 903, с. 75; 910; 912, с. 127–137; 936; 955, с. 281–285], однак залишаються орієнтовною моделлю кримінально-правових норм, що визначають підстави для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до організованої злочинної діяльності. Розглянемо більш докладно ці моделі.

Модель змови. Кримінальне законодавство Канади, Нової Зеландії, Австралії, Гонконгу, Сінгапуру, Малайзії, Брунею, Філіппін, США та багатьох островів Тихого океану мають спеціальні положення, що передбачають

кримінальну відповідальність за змову. Модель змови характерна переважно для юрисдикцій, що походять від англійського загального права [972, с. 264].

Змова належить до незакінчених злочинів. П. Хаук і С. Петек мають рацію в тому, що незакінчені злочини передбачають покарання за поведінку, що відбувається до заподіяння будь-якої шкоди. На цій підставі кримінальна відповідальність поширюється на дії, які зазвичай становлять набагато менш серйозну небезпеку, демонструючи лише наміри, яким потрібно запобігти [913].

Відносно злочинних об'єднань можна виділити два види змови: 1) загальна змова – пов'язана з учиненням будь-яких злочинів; 2) змова, пов'язана зі створенням та участю в злочинних об'єднаннях. Наприклад, у ст. 95 КК Камеруну зафіксовано підстави для кримінальної відповідальності за змову, яка означає узгоджений та рішучий намір вчинити злочин двох або більше осіб [887]. Натомість, відповідно до ст. 175 КК Ісландії змова з іншою особою з метою вчинити злочин, який карається позбавленням волі на строк не менше чотирьох років, коли вчинення злочину є частиною злочинної діяльності організації, карається позбавленням волі до чотирьох років, якщо більш суворе покарання не передбачене за злочини відповідно до інших положень цього Закону або інших законодавчих актів [993].

Встановлення кримінальної відповідальності за змову має на меті покарати не за активну участь у злочинних об'єднаннях, а лише за домовленість про таку участь. Наприклад, згідно з кримінальним законодавством Шотландії відповідальності підлягає особа, яка лише погоджується з іншою особою взяти участь у вчиненні тяжких злочинів, учинених організованою злочинною групою [890].

Модель участі. Історично правопорушення, які забороняють участь у злочинній організації, найчастіше трапляються в юрисдикціях континентально-європейської системи кримінального права [972, с. 265]. В цих країнах закони, які забороняють злочинні об'єднання, заміняють вчення про змову [1011]. Хоча протягом останніх двадцяти років зростає кількість країн системи загального права, які також беруть на озброєння модель участі. Починаючи з 1988 р. в

Каліфорнії, а потім у 1997 р. в таких країнах, як Канада та Нова Зеландія, а також значній кількості країн Азіатсько-Тихоокеанському регіону було криміналізовано різні форми участі в злочинних організаціях чи інші зв'язки з ними [972, с. 265].

Участь у злочинній діяльності організації визначається як самостійне правопорушення. Це означає, що воно може бути вчинене без прямої участі в злочинах, включених до злочинного плану організації. Однак досвід засвідчує, що правопорушення злочинних організацій (континентальної або англосаксонської моделі) застосовуються до злочинних груп, які вже вчинили злочини та практично ніколи до моменту вчинення таких злочинів. У таких випадках правопорушення злочинної організації здебільшого виконують функцію обтяження відповідальності, збільшуючи розмір покарань, які можуть бути застосовані до організованих злочинців [861].

Модель підприємництва. Наступною є підприємницька модель криміналізації організованої злочинної діяльності, загальновідома як Закон RICO¹, що ґрунтується на концепції підприємництва. Її застосовують передусім у США, а також на Філіппінах [972, с. 269]. Схожим на Закон RICO є Закон Квінсленда про злочинну організацію 2009 р. [1010].

Ця модель має низку особливостей, що вирізняють її з-поміж інших. На відміну від моделі участі, у підприємницькій моделі не йдеться про участь і роль окремого обвинуваченого в злочинній організації. На противагу змові, підприємницька модель не вимагає доказів угоди між групою співучасників. У спрощеному вигляді модель RICO орієнтована на фактичну злочинну діяльність, яка здійснюється підприємством, може проникнути на підприємство або іншим чином впливати на нього [972, с. 269–270].

Мета законодавства RICO полягає в тому, щоб покарати осіб, які беруть участь у схемі «рекетирської діяльності» або збиранні незаконних боргів, що стосуються «підприємства» [938].

¹ «The Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act» – закон США про організації, що діють під впливом рекету й корупції, спрямований на боротьбу з організованою злочинністю.

У моделі RICO поняття «підприємство» вживається не в стандартному значенні. Відповідно до ч. 4 § 1961 розділу 18 Зведення законів США, «підприємство» включає в себе будь-яку фізичну особу, партнерство, корпорацію, асоціацію, чи іншу юридичну особу, а також будь-який союз чи групу фактично пов'язаних осіб, які не належать до юридичних осіб [843]. Таким чином, суб'єктом відповідальності, відповідно до положень цієї моделі, можуть бути як окремі фізичні особи, так і злочинні об'єднання та юридичні особи.

Центральне місце у відповідальності за законами RICO посідає доказ конкретних предикатних правопорушень, які називають рекетирською діяльністю [972]. У § 1961 (1) (A)-(G) американського федерального RICO встановлено перелік федеральних і штатних предикатних правопорушень, які вважаються «симптомами організованої злочинної діяльності» [858, с. 69–100]. У Нью-Йорку список рекетирської діяльності передбачений у § 460.10 (1). Так, сюди включено вбивство, зґвалтування, шахрайство, викрадення людей, підпал, грабіж, підробку, хабарництво, неправдиві свідчення, азартні ігри, проституцію, дитячу порнографію, відмивання грошей тощо [960].

Рекетирська діяльність стає «зразком»¹, якщо її здійснюють неодноразово, протягом певного періоду. Відповідно до федерального законодавства США та філіппінської моделі протягом десяти років має бути вчинено принаймні два предикатні злочини. Кодекс Нью-Йорка зменшує цей строк до п'яти років. Відповідальність за RICO настає в разі вчинення багаторазових, повторних злочинів, а не обмежується окремими випадками злочинної поведінки [972, с. 270]. Отже, якщо особа вчинила протягом п'яти чи десяти років двічі одне й те саме кримінальне правопорушення, передбачене в списку рекетирської діяльності, то вона буде відповідати згідно із санкцією, визначеною RICO.

Учинення передбачених Законом RICO заборонених діянь карається штрафом та/або тюремним ув'язненням на строк не більше 20 років (або довічним

¹ Відповідно до ч. 5 § 1961 розділу 18 Зведення законів США, «зразок рекетирської діяльності» протребує щонайменше двох актів рекету, один з яких відбувся після дати вступу в силу цього розділу, а останній мав місце протягом 10 років (за виключенням будь-якого періоду позбавлення волі) після вчинення попереднього акта рекетирської діяльності [843].

тюремним ув'язненням, якщо за вчинене рекетирське кримінальне правопорушення встановлено довічне тюремне ув'язнення). Крім цього, обов'язково призначається конфіскація майна [843].

Водночас цей Закон дає змогу судам застосовувати цивільно-правові засоби захисту – накладати розумні обмеження на майбутню діяльність або капіталовкладення певних осіб, здійснювати примусовий розпуск чи реорганізацію підприємств, призначати відшкодовування завданих збитків і судових витрат тощо [662, с. 402].

Суворі санкції цього Закону змушують осіб, які вчиняли акти рекету, співпрацювати з правоохоронними органами, інакше їх може бути засуджено до значного строку тюремного ув'язнення чи великого розміру штрафу, а також щодо них може бути застосовано конфіскацію всіх активів, зокрема й тих, які набуті законно. За результатами застосування такого компромісу учасники злочинних об'єднань засуджуються за менш тяжкі злочини в обмін на співпрацю, зокрема на показання щодо діянь організаторів і керівників злочинних об'єднань.

Модель маркування/реєстрації. У Японії, Гонконзі та низці країн Південно-Східної Азії існує модель притягнення до відповідальності учасників злочинних організацій шляхом маркування чи реєстрації. Умовно кажучи, «маркувально-реєстраційна» модель або модель «маркування/реєстрації», як зазначають учені, передбачає спочатку встановлення заборони певних організацій, а потім криміналізує зв'язок із ними [859, с. 272]. У законодавстві зазначених країн зафіксовано механізми ідентифікації злочинних організацій через систему реєстрації або маркування. Після визнання організації злочинною зв'язки з нею стають кримінальним правопорушенням.

У межах цієї моделі існують дві окремі системи. Бруней, Гонконг, Малайзія та Сінгапур використовують систему негативної заборони шляхом реєстрації всіх законних організацій, які діють на їхній території. У цих державах ведеться реєстр усіх організацій, а тому незареєстровані організації вважаються незаконними. Крім цього, певні групи не можуть отримати реєстрацію, якщо їх сприймають як загрозу національній безпеці, громадській безпеці, громадському порядку або захисту прав і

свобод інших людей. Натомість у Японії, Новому Південному Уельсі, Південній та Північній Австралії встановлено систему позитивних заборон, яка передбачає маркування певних груп як кримінальних чи незаконних. Тому негативна заборона відбувається завдяки реєстрації, а позитивна заборона – шляхом маркування, тобто позначення [972, с. 272–273].

Обґрунтування та метод моделі маркування неодноразово підлягали критиці. Багато експертів висловлювали стурбованість щодо елементів, ознак, стандартів доказів та інших методів, що використовуються для маркування незаконних організацій. Позначення/маркування такої організації як злочинної фактично криміналізує власне існування групи на основі її діяльності, яку вона буде продовжувати в майбутньому. Адміністративні процеси в Японії, Південній Австралії та Новому Південному Уельсі не мають ясності, послідовності та гарантій, а також створюють ризик змови між різними гілками влади, у тому числі судової. Визначений порядок встановлення злочинної організації порушує стандарт «поза розумним сумнівом», який використовується в кримінальному процесі та не передбачає застосування загальних правил доказування. В австралійських юрисдикціях також виникає занепокоєння щодо використання секретної інформації в процесі маркування, що не дає змоги групам дізнатися про причини встановлення їх заборони. Попри те, що такий підхід може бути корисним для виявлення та маркування деяких злочинних організацій, він не може бути застосований у межах протидії гнучким кримінальним мережам, які не мають конкретної назви та офіційної організаційної структури. Це також створює ризик того, що незаконні групи будуть консолідуватися, підуть у підпілля, вдаючись до більш небезпечних і жорстоких операцій. Водночас інші групи можуть продовжити функціонувати під іншою назвою, обійшовши таким чином законодавство [972, с. 272–274].

Окрім безумовних переваг використання тієї чи іншої моделі в протидії організованій злочинності, науковці слушно наголошують на існуванні низки *дискусійних та проблемних моментів*, пов'язаних із ними.

Так, окремі дослідники зазначають про відсутність потреби в цих злочинах. Наприклад, К. Роуч заявив, що особливих організованих злочинів не слід виокремлювати, як і не потрібно створювати собі додаткову роботу [965]. Однак чи дійсно це так? Чи можна без них обійтися? Звісно, можна, оскільки існує кримінальна відповідальність за певний злочин, наприклад, крадіжку, грабіж, розбій, умисне вбивство. Учасники злочинних об'єднань можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за участь у цих злочинах незалежно від ролі, яку вони виконували під час їх учинення (як виконавці, організатори, підбурювачі чи пособники). Проте чи можливо притягнути до відповідальності осіб, які сприяють діяльності злочинного об'єднання, беруть у ньому участь, однак не пов'язані з певним злочином, учиненим цим об'єднанням? Очевидно, що ні, оскільки пособництво чи підбурювання чи будь-яка інша роль співучасника можлива лише в конкретному злочині. Таким чином, особи, які фінансуватимуть злочинне об'єднання, забезпечуватимуть його учасників знаряддями і засобами, які існують у вільному обігу, чи надаватимуть злочинному об'єднанню інші послуги, що за своєю природою мають легальний характер, не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Такі особи істотно сприятимуть функціонуванню злочинного об'єднання, підвищуватимуть його результативність, однак без досліджуваних складів злочинів не буде підстав для притягнення їх до кримінальної відповідальності. Існування самостійних кримінально-правових заборон щодо створення та участі в злочинних об'єднаннях має не лише кримінально-правове значення. Наприклад, виокремлення таких злочинів в окремі склади дає змогу налагодити ефективну протидію їм, оскільки такі делікти можна виокремити із загальної структури злочинів, проаналізувати їх структуру, динаміку, рівень латентності, на підставі чого розробити прогнози чи здійснити відповідні заходи реагування. Крім цього, існування таких складів злочинів принаймні гіпотетично дозволяє втручатися правоохоронним органам у діяльність злочинних об'єднань на етапі планування відповідних злочинів. Більш детально ці та інші аргументи доцільності існування відповідних кримінально-правових заборон буде розглянуто в подальших частинах дослідження.

У кримінальному праві розгорнулася гостра дискусія також щодо меж кримінальної відповідальності за організовані злочини [861; 972, с. 286–296; 955, с. 281–285] та можливого порушення прав і свобод людей [972, с. 263]. Проблема полягає також у відсутності єдиної моделі організованих злочинів, яка відповідала б різним типам правових систем та охоплювала б усі можливі прояви організованої злочинності. У цьому контексті А. Шлонхардт зазначає, що не існує жодної концепції, жодної моделі «однієї для всіх», здатної охопити всі види злочинних організацій [972, с. 263].

Д. Кеніг слушно наголошує на тому, що в пошуках шляхів розв'язання проблем, пов'язаних з організованою злочинністю, самі рішення стали проблемами. Вони здатні змінити характер системи кримінального правосуддя, значно посилюючи покарання та водночас одночасно послаблюючи вимоги до суб'єктивної сторони злочину [926, с. 1351–1377]. Дійсно, в окремих випадках досліджувані злочини передбачають особливі вимоги до стандартів доказування відповідних складів злочинів, однак це не привід відмовлятися від них, а, навпаки, потреба в удосконаленні відповідних положень кримінального процесуального чи іншого законодавства.

Попри поширені занепокоєння, жодне конституційне або інше судове оскарження цих законів не було успішним. Суди значною мірою підтвердили чинність таких законів і відхилили звинувачення в їх надмірності (перебільшенні), невизначеності й порушенні прав людини. У Канаді, Японії та США з моменту прийняття законів проти організованої злочинності була низка безуспішних спроб конституційного їх оскарження [972, с. 289].

Підсумовуючи дискусійні питання, пов'язані з існуванням досліджуваних кримінально-правових заборон, варто звернутись до напрацювань Ф. Вербруггена, який слушно стверджує, що в міжнародному контексті ці види правопорушень завжди викликали сумнів, однак правоохоронні органи вимагають інструментів для боротьби з організованою злочинністю та тероризмом [1003, с. 113–132]. І одним із таких інструментів є досліджувані моделі організованих злочинів. У цьому контексті А. Малевич зазначає, що з метою протидії колективним злочинам

держави намагалися скоригувати своє кримінальне законодавство шляхом зміни наявних чи розроблення нових інструментів [944]. Причому такі інструменти в окремих країнах яскраво засвідчили свою ефективність. З цього приводу А. Сергі слушно наголошує на тому, що злочин, який передбачає кримінальну відповідальність за членство в злочинних організаціях мафіозного типу в Італії, нині є загальновідомою зброєю в боротьбі з мафією [976].

Окрім певних дискусійних моментів, моделі організованих злочинів мають безумовні переваги порівняно з іншими можливостями притягнення до кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань. Доцільність встановлення кримінальної відповідальності за організовані злочини передусім зумовлена тим фактом, що традиційно кримінально-правові норми були здебільшого зорієнтовані на індивідуальну злочинну поведінку. Як слушно зауважує А. Малевич, система кримінального права традиційно призначена для реагування на злочин, учинений людиною. Однак повсякденна реальність свідчить про фактичне вчинення злочинів злочинними колективами. Різні організаційні структури цих колективів, а також стратегії, які вони розгортають, створюють серйозні проблеми для традиційного кримінального права. Їх можна побачити, наприклад, у тому, що особи, які фактично вчиняють злочин, можуть бути не тими, хто несе основну відповідальність за нього, або в тому, що групова злочинність характеризується поділом праці, – деякі особи можуть зробити свій внесок у вчинення правопорушення шляхом надання матеріально-технічної підтримки або здійснення деяких інших видів діяльності, які виходять за межі положень про співучасть або індивідуальної кримінальної відповідальності [944].

Існування цих правопорушень зумовлене тим, що притягнення окремих учасників злочинного об'єднання за вчинення злочинів у його складі не завжди зумовлює ліквідацію цього об'єднання. Так, М. Мун стверджує, що корона¹ може переслідувати й ліквідовувати окремих членів, але організація може продовжувати свою діяльність, оскільки на звільнене місце приходять нові люди [949, с. 451–459]. Тому відповідні кримінально-правові заборони спрямовані

¹ Ідеться про канадську владу.

на припинення функціонування злочинного об'єднання загалом, усіх причетних до його діяльності осіб, а не лише тих, хто безпосередньо брав участь у вчиненні окремих злочинів у складі злочинного об'єднання.

Досліджувані злочини є своєрідним форпостом запобігання іншим злочинам, для вчинення яких створюється те чи інше злочинне об'єднання. Їх основне призначення має полягати в запобіганні злочинам, які може вчинити злочинне об'єднання. Як справедливо зауважує А. Шлонхардт, організовані злочинні діяння є профілактичними [972, с. 263].

Очевидно, саме з такою метою було створено й кримінально-правові норми, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Однак вітчизняна судова практика пішла іншим шляхом. До кримінальної відповідальності учасників злочинного об'єднання притягують не відразу після їх створення, а лише після вчинення їхніми учасниками конкретних злочинів.

З огляду на це, слід розглянути можливість криміналізації змови щодо вчинення злочинів, які караються позбавленням волі мінімум на чотири роки або більш суворим покаранням. Змова виявляє найбільш цінний потенціал у протидії злочинності саме на етапі створення злочинного об'єднання. Водночас модель участі найбільшу цінність має саме у зв'язку з можливістю притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які беруть участь у злочинному об'єднанні не вчиняючи у його складі конкретних злочинів. Змову можна криміналізувати в окремому складі злочину. Так, якщо правоохоронні органи не зможуть довести створення певного злочинного об'єднання, то можна буде притягнути до кримінальної відповідальності його реальних чи потенційних учасників за змову на вчинення певних злочинів. Норми про ці злочини надають можливість правоохоронним органам припиняти функціонування злочинного об'єднання на етапі його створення чи відразу після нього.

Як слушно зауважує А. Шлонхардт, незалежно від прийнятої моделі загальна риса всіх злочинів зазначеної категорії полягає в тому, що вони сягають за межі звичайної парадигми кримінальної відповідальності. Це дає можливість криміналізувати діяння осіб, які більш дистанційно пов'язані з кримінальним

правопорушенням. Організовані злочини розширюють спектр кримінальної відповідальності двома способами: 1) вони можуть притягувати до кримінальної відповідальності до подій, які відбуваються задовго до підготовки (а інколи до планування) конкретних окремих правопорушень (часові межі); 2) вони передбачають можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які більш віддалено пов'язані з окремими правопорушеннями ніж ті особи, які наразі відповідають наявним моделям вторинної відповідальності (межі учасників) [972, с. 286–287].

Національні експерти різних зарубіжних країн доводять необхідність встановити кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з участю в злочинних організаціях, ураховуючи можливості:

1) покарання широкого кола осіб, які підтримують злочинні організації шляхом виконання різноманітних ролей, незалежно від їх безпосередньої участі у фактичному вчиненні предикатних злочинів (Литва, Словаччина, Болгарія), а також за допомогою правової діяльності (Люксембург), які б в іншому разі уникли розслідування/покарання (Іспанія);

2) використання спеціальних та ефективних слідчих інструментів, таких як інформатори й колабораціоністи (Австрія, Бельгія, Німеччина, Фінляндія, Франція, Італія, Литва);

3) розслідування злочинів відносно осіб, які на початку розслідування не брали безпосередньої участі в предикатних злочинах (Іспанія);

4) застосування цих положень до юридичних осіб (Бельгія);

5) застосування більших штрафів та/або інших покарань, наприклад, конфіскації (Бельгія, Греція, Угорщина, Латвія);

6) співпраці зі слідством членів злочинних організацій під загрозою застосування суворіших покарань (Словаччина);

7) об'єднання територіально розкиданих та зовні не пов'язаних злочинів, особливо в транснаціональних випадках (Угорщина, Польща);

8) покарання за підготовчі дії до злочину, навіть якщо запланований злочин не відбувся (Естонія, Румунія) [987].

Кожна модель організованого злочину передбачає особливий підхід у забезпеченні кримінально-правової протидії злочинним об'єднанням. Жодна з них не є бездоганною з огляду на наявні окремі переваги й недоліки. Водночас їх збалансоване застосування може забезпечити охоплення всього спектру можливого кримінально-правового впливу на злочинні об'єднання, передусім організовані. У межах протидії різним злочинним об'єднанням найбільш корисними є моделі змови та участі. Однак застосування підприємницької моделі дає змогу обґрунтувати необхідність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, причетних до функціонування злочинних об'єднань, або ж застосувати щодо них заходи кримінально-правового характеру. Натомість модель реєстрації/маркування може бути корисною в справі протидії великим терористичним об'єднанням, які на сьогодні функціонують не лише в Україні, а й у всьому світі.

У більшості описаних вище моделей криміналізації організованої злочинної діяльності фігурують різні види злочинних об'єднань. Модель участі, яку на сьогодні використовують в Україні, також пов'язана з різними видами злочинних об'єднань, а тому, постає потреба в чіткому визначенні їх юридичної природи з метою правильної кваліфікації злочинів, учинених їх учасниками [224, с. 124–125].

1.3. Кримінально-правова природа злочинної організації, банди, терористичних об'єднань, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування

Юридична природа окремих видів злочинних об'єднань, передбачених законодавством України, є дискусійною, оскільки законодавець чітко не встановив, до якої форми співучасті, передбаченої ст. 28 КК України, слід віднести те чи інше злочинне об'єднання¹.

¹ Опитані правоохоронці констатують невизначену кримінально-правову природу банди, терористичної групи, терористичної організації та не передбаченого законом воєнізованого або

ПВС України обґрунтовує позицію, відповідно до якої банди, терористичні групи, терористичні організації та не передбачені законом воєнізовані або збройні формування є спеціальними видами організованих груп і злочинних організацій [629, с. 2–6]. Поняття злочинної організації, про яку йдеться в ст. 255 КК України, розкрито в ч. 4 ст. 28 КК України; банди, про яку згадується у ст. 257 КК України, – у п. 17 Постанови ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 [629, с. 2–6]; не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, які зустрічаються в ст. 260 КК України, – у примітці ст. 260 КК України; терористичної групи та терористичної організації – у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. [604]. Відразу постає запитання: чому законодавець так хаотично та безсистемно підійшов до визначення таких важливих для кваліфікації кримінально-правових категорій, необхідних для побудови ефективної системи протидії організованим злочинним об'єднанням?

З огляду на важливість цих понять, вважаю за доцільне вирішити питання про їх кримінально-правову природу виключно на рівні закону – в Загальній частині КК України або у примітках відповідних статей його Особливої частини.

Банда. У вищезазначеній Постанові ПВС України бандою рекомендовано визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію [629, с. 2–6]. Вивчення зарубіжного досвіду засвідчує, що в інших державах бандою визнають і групу осіб за попередньою змовою [150, с. 171–178]. Окремі вчені пропонують бандою вважати стійку озброєну групу з двох і більше осіб, що мають на меті вчинення одного чи декількох злочинів [69, с. 16]. Однак у такому разі в статті про бандитизм буде встановлено кримінальну відповідальність за створення трьох різних за ступенем суспільної небезпеки злочинних об'єднань – групи осіб за попередньою змовою, організованої групи та злочинної організації, що не відповідає принципам

збройного формування, брак чітких критеріїв їх розмежування, з огляду на що рекомендують сформулювати їх у відповідних кримінально-правових нормах (додатки В, Г).

диференціації кримінальної відповідальності. Крім того, вчинення нападів у складі групи осіб за попередньою змовою охоплюється іншими статтями КК України, наприклад, ст. 187 КК України.

Терористична група. Щодо терористичної групи, то тут ситуація дещо складніша. Буквальне тлумачення терміна «терористична група» дає змогу віднести її до групи осіб, передбаченої ч. 1 ст. 28 КК України. ПВС України у своїй Постанові «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 чітко не визначає, до якої форми співучасті належить терористична група [629, с. 2–6]. У ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. терористичну групу визначають як групу з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів [604]. Натомість вчені доводять доцільність криміналізації в ст. 258³ КК України саме організованої терористичної діяльності [326, с. 94–95; 342, с. 34–35; 672, с. 4; 675, с. 136; 678, с. 184]. Верховний Суд України займає позицію відповідно до якої поняття «терористична група» та «терористична організація» не узгоджуються як із положеннями Конвенції РЄ про запобігання тероризму, так і з нормами Загальної частини КК України, які визначають форми співучасті в злочині [132].

Системний аналіз зазначених положень дає змогу висловити гіпотези про те, що терористична група може бути: 1) групою осіб; 2) групою осіб за попередньою змовою; 3) організованою групою; 4) групою осіб, групою осіб за попередньою змовою та організованою групою.

У разі визнання терористичної групи групою осіб чи групою осіб за попередньою змовою постає логічне запитання: чому в КК України не криміналізовано створення та участь в організованій терористичній групі? Невже терористичні злочини вчиняють лише група осіб, група осіб за попередньою змовою та злочинна організація? Очевидно, що така редакція ст. 258³ КК України є нелогічною. Якщо встановлено кримінальну відповідальність за створення та участь у терористичній організації та терористичній групі, то доцільно було б передбачити відповідальність за аналогічні дії, учинені організованою

терористичною групою. До моменту внесення змін до ст. 258³ КК України терористичну групу не можна визнати організованою, оскільки в зазначеній статті вжито термін «терористична група», а не «організована терористична група» [1004, с. 214–229].

На перший погляд, буквальне тлумачення терористичної групи дає змогу віднести її до злочинної групи, тобто форми співучасті, передбаченої ч. 1 ст. 28 КК України. Однак юридична природа терористичного акту та інших терористичних злочинів виключає можливість їх учинення в цій формі співучасті, оскільки група осіб (ч. 1 ст. 28 КК України) не передбачає попередньої змови між виконавцями. А терористичні злочини неможливо вчинити без заздалегідь досягнутої домовленості між співучасниками та усвідомлення мети злочинної діяльності – порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) [143, с. 160–165; 172, с. 35–37].

На підставі зазначено слід погодитись із позицією М. В. Семикіна, який вважає безглуздом встановлення кримінальної відповідальності за створення терористичної групи як групи осіб, передбаченої ч. 1 ст. 28 КК України, оскільки створення такої групи є невід'ємною складовою того злочину, заради вчинення якого цю групу й було створено [674, с. 115–117].

Якщо б законодавець уточнив визначення форми співучасті, передбаченої ч. 1 ст. 28 КК України (на кшталт «вчинення злочину групою осіб без попередньої змови»), то за умови буквального тлумачення лише назв термінів «терористична група», «група осіб без попередньої змови», «група осіб за попередньою змовою», «організована група» терористичну групу можна було б віднести до будь-якого злочинного об'єднання, передбаченого ч. 1–3 ст. 28 КК України. Тобто термін «терористична група» виглядав би таким, що охоплює групу осіб без попередньої змови, групу осіб за попередньою змовою та організовану групу.

Нині ж аналіз визначення терористичної групи, описаної в ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. [604], дає підстави віднести це об'єднання до спеціального різновиду групи осіб за попередньою змовою, що характеризується метою – учинення терористичних актів. З огляду на це, щоб визнати групу терористичною, необхідно довести мету вчинення її учасниками терористичних актів. Водночас учинення не одного, а декількох терористичних актів є ознакою, яка характерна для організованої групи. Хоч про інші ознаки організованої групи у зазначеному Законі нічого не сказано.

Отже, на сьогодні сформувалася ситуація, коли за результатами буквального та системного тлумачення закону (положень КК України та Закону України «Про боротьбу з тероризмом») терористичну групу не можна однозначно віднести до певного виду злочинного об'єднання, передбаченого ст. 28 КК України. Вона перебуває на межі між групою осіб за попередньою змовою та організованою групою, хоч є наближеною за природою до групи осіб за попередньою змовою. Таким чином, її природа суперечить класифікації форм співучасті, наведеної в ст. 28 КК України.

Проблемним є також питання про кваліфікацію вчинення терористичного акту групою осіб за попередньою змовою, оскільки в ч. 2 ст. 258 КК України встановлено кримінальну відповідальність за терористичний акт чи погрозу його вчинення, скоєні за попередньою змовою групою осіб, а в ч. 1 ст. 258³ КК України – за створення терористичної групи, керівництво такою групою або участь у ній, а також організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи. З огляду на це, слушним є зауваження А. О. Данилевського про допущення тут законодавцем подвійної криміналізації одного й того самого діяння [279, с. 81]. На вказану проблему ще на етапі розробки проекту КК України звертали увагу й інші вчені [231, с. 42].

Причому на практиці не слід виключати випадків, коли такі дії можуть бути кваліфіковані за сукупністю злочинів – за ч. 2 ст. 258 КК України (як терористичний акт, учинений за попередньою змовою групою осіб) та за ч. 1 ст. 258³ КК України (як створення терористичної групи та участь у ній). Тим

паче, що зазначені рекомендації надають деякі вчені [814, с. 88]. У зв'язку з такою кваліфікацією постає логічне запитання: навіщо встановлювати кримінальну відповідальність за одне й те саме діяння, але в різних статтях? З іншого боку, чи доцільною є криміналізація створення терористичної групи за попередньою змовою саме в ст. 258³ КК України, оскільки фактично такі дії можна було б розглядати як готування до терористичного акту групою осіб за попередньою змовою?

Неаргументованою видається також гіпотеза, згідно з якою терористичну групу визначають як групу осіб, групу осіб за попередньою змовою та організовану групу, оскільки один термін не може позначати три різні за змістом форми співучасті. Крім цього, ідеться про відсутність логічної диференціації кримінальної відповідальності за вчинення злочину в різних формах співучасті. Безперечно, слід криміналізувати будь-які прояви співучасті, пов'язані з тероризмом. Однак така криміналізація має бути науково обґрунтованою, логічною та системною [175, с. 124].

На підставі зазначеного пропоную в ст. 258³ КК України вказівку на терористичну групу замінити вказівкою на організовану терористичну групу [192, с. 53]. Унаслідок таких змін учинення терористичного акту групою осіб за попередньою змовою слід буде кваліфікувати за ч. 2 або 3 ст. 258 КК України.

Крім цього, з метою підвищення ефективності запобігання терористичним актам за допомогою кримінально-правових норм диспозицію ст. 258 КК України варто доповнити новим діянням – «змовою на вчинення терористичного акту».

Необхідність криміналізації змови на вчинення злочину зумовлена високим ступенем суспільної небезпеки терористичних злочинів. Не лише правоохоронні органи, а й законодавець має діяти «на випередження». Криміналізація змови на вчинення терористичного акту дає змогу кваліфікувати зазначені дії не як готування до злочину, а як закінчений злочин [136, с. 226].

Буденне тлумачення ст. 258 КК України особами, які не мають юридичної освіти, може сформувати в них хибне враження про те, що кримінальна відповідальність настає лише в разі вчинення закінченого терористичного акту.

Тому на підготовчій стадії до терористичного акту особи недостатньо відчують невідворотність кримінальної відповідальності. Водночас безпосередня вказівка на змову про вчинення терористичного акту сприятиме позитивній кримінальній відповідальності певного кола осіб, які утримуватимуться від учинення в співучасті терористичних актів.

Введення до ст. 258 КК України вказівки на змову фактично означатиме криміналізацію готування до вчинення терористичного акту групою осіб за попередньою змовою як закінченого злочину. Нині готування до терористичного акту слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 14 ч. 1 ст. 258 КК України. У разі ж передбачення в ст. 258 КК України змови про вчинення терористичного акту готування до нього частково буде охоплюватись такою змовою і в окремих випадках не потребуватиме посилення у формулі кваліфікації на ст. 14 КК України. За таких обставин дещо іншим буде порядок призначення покарання, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 68 КК України за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України. Крім цього, в разі недоведення факту готування до терористичного акту групою осіб за попередньою змовою дії вказаних осіб альтернативно можна буде кваліфікувати як змову на вчинення терористичного акту. Хоча це може викликати певні труднощі у відмежуванні змови на вчинення терористичного акту від інших проявів його готування. Одна з відмінностей між цими категоріями полягає в тому, що змова стосується лише декількох осіб, а готування до терористичного акту може вчинити й одна особа.

Проведене дослідження дає змогу дійти певних висновків та обґрунтувати окремі пропозиції з удосконалення антитерористичного законодавства.

По-перше, у КК України слід криміналізувати такі форми злочинних діянь, спрямованих на створення терористичних об'єднань та участь у них, як змова на вчинення терористичного акту (чи іншого терористичного злочину),

а також створення організованої терористичної групи і терористичної організації та участь у них.

По-друге, зміст понять «терористична група» та «терористична організація» доцільно узгодити з положеннями закону про кримінальну відповідальність.

По-третє, у ст. 258³ КК України категорію «терористична група» слід замінити терміном «організована терористична група».

По-четверте, у ст. 258 КК України варто криміналізувати змову на вчинення терористичного акту, розмістивши вказівку на неї в ч. 1 зазначеної статті. Кримінальну відповідальність за власне терористичний акт слід було передбачити в ч. 2 цієї статті, з огляду на що ч. 2 чинної редакції вважати ч. 3, а ч. 3 – ч. 4. Водночас ч. 6 логічно перемістити до ч. 5 цієї самої статті. Поняття терористичного акту доцільно визначити в примітці цієї статті¹.

Терористична організація. На перший погляд, природа терористичної організації не викликає сумнівів, адже вона зумовлена ознаками злочинної організації. Слід лише зазначити, що спеціальні ознаки цього об'єднання представлені в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р., в якому терористичну організацію визначено як стійке об'єднання трьох і більше осіб, створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки та вчинення терористичних актів. Організацію визнають терористичною, якщо принаймні один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації [604]. У зв'язку з внесенням змін до ч. 4 ст. 28 КК України [611] стосовно збільшення мінімального кількісного складу злочинної організації з трьох до п'яти мінімальний кількісний склад злочинної організації і терористичної організації різняться. Окрім цього не узгоджуються інші їх

¹ Причому оскільки склад злочину, передбачений ст. 258 КК України, не належить безпосереднього до предмета цього дослідження, а вивчається здебільшого в контексті відповідальності учасників терористичних об'єднань, доцільно зосередитись на обґрунтуванні лише окремих ініційованих пропозицій. У зв'язку з цим немає потреби обґрунтовувати зміни до санкцій ст. 258 КК України і заохочувальної норми.

кримінально-правові ознаки. Це негативно впливає на кваліфікацію злочинів, учинених терористичними об'єднаннями.

Проте зазначеним не вичерпуються труднощі кваліфікації вказаних злочинів. Джерело найбільших проблем криється в положеннях ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. Відповідно до ч. 1 ст. 24 цього Закону, організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується. У ч. 2 зазначеної статті наголошено, що в разі визнання судом України, у тому числі відповідно до її міжнародно-правових зобов'язань, діяльності організації (її відділення, філії, представництва), зареєстрованої за межами України, терористичною, діяльність цієї організації на території України забороняється, її українське відділення (філія, представництво) на підставі рішення суду ліквідується, а належні йому майно та майно зазначеної організації, яке знаходиться на території України, конфіскуються. Водночас, згідно з ч. 3 цієї статті, заява про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність подається до суду, відповідно, Генеральним прокурором України, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку [604].

У зв'язку з наявністю цих законодавчих положень окремі суди вважають, що для визнання злочинної організації терористичною слід використовувати ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Причому як суди, так і захисники досить часто посилаються на те, що чинним законодавством не передбачено порядок визнання організацій терористичними, про який ідеться в ч. 3 ст. 24 цього Закону. Тому в окремих випадках суди виносять виправдувальний вирок або змінюють кваліфікацію вчиненого [97; 104]. Хоча здебільшого вони наводять слушні аргументи щодо визнання організацій терористичними (додаток Е).

Спробуємо більш детально висвітлити проблеми визнання злочинних об'єднань терористичними організаціями.

Аналіз ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. дає змогу висловити декілька тверджень.

1. Очевидно, що ця стаття не стосується терористичних груп. Це означає, що кримінальна відповідальність за створення терористичних груп та участь у них настає за ст. 258³ КК України без дотримання порядку, визначеного ч. 3 ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р.

2. Більш складною є ситуація з терористичними організаціями. Передусім слід зауважити, що в цій статті вжито терміни *«організація, відповідальна за вчинення терористичного акту»*, а не поняття *«терористична організація»*.

Якщо вважати, що ці категорії тотожні, то постає чимало питань, адже жодну організацію не можна визнати терористичною доти, допоки Генеральним прокурором України, прокурорами АР Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку не буде подана заява до суду про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність. Причому зазначеного порядку, як вважають окремі суди, ще не розроблено [97; 101; 104]. Такий нестандартний порядок притягнення до кримінальної відповідальності суперечить загальним положенням притягнення до кримінальної відповідальності, а тому потребує роз'яснення або ж навіть розроблення нових нормативно-правових положень, які б деталізували його. У Верховній Раді України зареєстровано навіть два законопроекти щодо розв'язання цієї проблеми [593; 594] (додаток Ж).

За таких умов постає запитання: чи можна було б в обхід такого порядку (передбаченого ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р., який ще не розроблений, а лише існує в окремих проектах законів України) притягувати до кримінальної відповідальності осіб, які брали участь у терористичних організаціях чи сприяли їм за ст. 258³ КК України? Очевидно, що ні.

Отже, більш ґрунтовною є позиція, відповідно до якої поняття «організація, відповідальна за вчинення терористичного акту» та «терористична організація» мають різне змістове наповнення. Зокрема, поняття «терористична організація» слід використовувати для притягнення до кримінальної відповідальності її

учасників, а поняття «організація, відповідальна за вчинення терористичного акту» – для застосування до юридичних осіб інших заходів у вигляді ліквідації юридичної особи та конфіскації належного їй майна. Цілком очевидно, що у цьому разі йдеться про організацію як юридичну особу. Відповідно, це дає підстави для своєрідного законодавчого впливу на таку організацію. Щось на зразок квазікримінальної відповідальності юридичних осіб. Хоча в КК України така відповідальність вже існує, оскільки вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. 258–258⁵ КК, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 96³ КК України, є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [144, с. 72–77; 204, с. 25–26].

Таким чином, незрозумілим залишається те, чому суди використовують порядок визнання організацій терористичними під час кваліфікації дій окремих учасників терористичних об'єднань за ст. 258³ КК України і чому цей порядок відрізняється від порядку визнання інших об'єднань, наприклад, злочинними організаціями чи бандами. Отже, зазначену судову практику слід визнати помилковою.

Позиції правоохоронців з цього питання є неоднозначними: одні пропонують розробити чіткий порядок визнання організацій терористичними, а інші, навпаки, вважають за доцільне виключити із законодавства норми щодо наявності особливого порядку визнання певного злочинного об'єднання терористичним (додатки В, Г).

Підсумовуючи, варто наголосити на декількох важливих позиціях.

По-перше, терористичну організацію в контексті кваліфікації злочинів слід розглядати у двох аспектах: 1) як об'єднання фізичних осіб; 2) як юридичну особу.

По-друге, для притягнення до кримінальної відповідальності учасників терористичних об'єднань як фізичних осіб не потрібно жодних порядків – слід лише додержуватись загальних правил кваліфікації злочинів. Натомість для притягнення до відповідальності за терористичну діяльність юридичних осіб необхідний особливий порядок, про який ідеться в ст. 24 Закону України «Про

боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. Водночас своєрідною альтернативою такого порядку можна вважати порядок застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб [203, с. 104–105].

Не передбачені законом воєнізовані або збройні формування. Дискусійною та невизначеною залишається природа не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Позиція ПВС України відносно цих злочинних об'єднань є не зовсім зрозумілою. Так, він, хоч і відносить їх до спеціальних видів організованих груп і злочинних організацій [629, с. 2–6], однак не визначає, чи вказані об'єднання є організованими групами та злочинними організаціями, чи вони можуть бути лише організованими групами або ж лише злочинними організаціями. У науковій літературі з цього питання також немає однозначної позиції. Ю. В. Баулін такими формуваннями називає групи з двох чи більше осіб [39, с. 251], а А. С. Беніцький, В. О. Навроцький і В. П. Тихий відносять їх до спеціальних видів злочинних організацій [46, с. 343; 433, с. 362; 514, с. 99; 524, с. 758]. В. А. Робак констатує, що вказані формування є не різновидами злочинних організацій, а стійкими злочинними об'єднаннями [654, с. 5].

Таким чином, для визначення кримінально-правової природи не передбачених законом воєнізованого або збройного формування можна висунути гіпотези про те, що вони є: 1) групами осіб за попередньою змовою; 2) організованими групами; 3) злочинними організаціями; 4) групами осіб за попередньою змовою, організованими групами та злочинними організаціями.

У примітці ст. 260 КК України воєнізованими названо формування, які мають організаційну структуру військового типу (їм притаманні єдиноначальність, підпорядкованість і дисципліна) та в яких здійснюється військова або стройова чи фізична підготовка. Водночас збройні формування тлумачать як воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю.

Описане в диспозиції ст. 260 КК України створення цих формувань та участь у них свідчить про попередню змову його учасників на вчинення злочину, передбаченого цієї статтею. Для того, щоб створити не передбачене законом

воєнізоване або збройне формування, необхідно, щоб як мінімум дві особи домовились про це між собою.

Важливий аргумент на користь визнання цих об'єднань організованими наводить С. О. Єфремов. На його думку, можливість розгляду як окремого організованого злочинного угруповання не передбаченого законом збройного формування підтверджується криміналізацією участі в цьому об'єднанні [327, с. 53–58]. Таку позицію слід визнати слушною, адже, оскільки законодавець криміналізував власне факт створення та керівництва таким формуванням, раціонально говорити про розподіл ролей, який притаманний як організованій групі, так і злочинній організації. Наступним аргументом на підтвердження того, що досліджувані об'єднання можуть бути злочинними організаціями, є той факт, що в ч. 4 ст. 260 КК України описана участь у складі не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування в нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян. Такі напади можуть полягати в учиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, які визнаються метою створення злочинної організації і здебільшого є метою створення організованої групи [178, с. 24]. Крім того, організаційна структура військового типу нагадує ієрархічність злочинного об'єднання.

Але цього недостатньо для того, щоб вважати не передбачені законом воєнізовані або збройні формування організованими злочинними об'єднаннями. Вони мають відповідати й іншим кримінально-правовим ознакам організованої групи чи злочинної організації, наявним у ст. 28 КК України, зокрема характеризуватись стійкістю, метою вчинення злочинів. Натомість особливість цих формувань полягає в тому, що вони не передбачають обов'язкової мети вчинення певних злочинів. Єдиним обов'язковим злочином, що вчиняють його учасники, є злочин, передбачений ст. 260 КК України. У зв'язку з цим спростовується і четверта гіпотеза, відповідно до якої не передбачені законом воєнізовані або збройні формування можуть бути групою осіб за попередньою змовою, організованою групою та злочинною організацією.

Отже, найбільш аргументованою виглядає позиція, згідно з якою ці формування є групами осіб за попередньою змовою. За певних умов вони можуть набувати форми більш складних злочинних об'єднань, зокрема організованих груп і злочинних організацій.

Трансформація співучасті. Тому логічно розглянути положення про трансформацію співучасті. Тим більше, що під час розслідування умисних спільних багатоепізодних діянь, учинених декількома особами, доволі часто виникають проблеми, пов'язані з визначенням ролі співучасника, виду злочинного об'єднання та злочину, учиненого його учасниками. Найбільш складними є ситуації, коли під час учинення злочину співучасник, злочинне об'єднання або й власне злочин перетворюється з одного виду на інший.

У тлумачному словнику категорію «трансформація» визначено як зміну, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь. Водночас «трансформувати» означає перетворювати, змінювати вигляд, форму, істотні властивості [72, с. 1469–1470]. У співучасті трансформуватися може злочинне об'єднання, співучасник, учинений ними злочин. Екстраполюючи значення терміна «трансформація» на співучасть, **трансформацію співучасті в злочині** можна визначити як зміну її істотних ознак та властивостей, унаслідок чого злочинне об'єднання одного виду перетворюється на інший чи змінюється роль співучасників або вид учиненого ними злочину. Доцільно виокремити три форми трансформації співучасті в злочині: 1) форми співучасті (виду злочинного об'єднання); 2) співучасника (його ролі); 3) злочину, учиненого співучасниками (його виду) [176, с. 117; 194, с. 51–59; 218, с. 68–71].

Трансформацію злочинних об'єднань (форм співучасті) можна визначити як зміну їх істотних властивостей, унаслідок чого злочинне об'єднання перетворюється з одного виду на інший.

У судовій практиці злочини співучасників зазвичай кваліфікують як учинені в складі злочинних об'єднань, що існували на момент учинення останнього злочину. Однак така практика не відповідає принципам кримінально-правової

кваліфікації, оскільки не враховує вчинення злочину в інших формах співучасті, ніж у тій, яка існувала на момент учинення останнього злочину.

Визнання злочинного об'єднання групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою чи злочинною організацією залежить від характерних кримінально-правових ознак, якими воно володіє протягом певного проміжку часу (до, під час і після вчинення злочину). Перетворення злочинного об'єднання одного виду на інший пов'язане, передусім, з етапами їх становлення та розвитку. Так, група осіб у процесі злочинної діяльності здебільшого перетворюється на групу за попередньою змовою, а надалі може набути ознак організованої групи чи злочинної організації, про що свідчить практика [103].

У будь-якому випадку кожен злочин, учинений у співучасті, необхідно визнавати вчиненим у складі того об'єднання, ознаки якого були йому притаманні на момент учинення цього протиправного діяння. Необхідно враховувати вид злочинного об'єднання, що існував до і після трансформації. Наприклад, перший злочин може бути кваліфіковано як такий, що учинений групою осіб, а другий – організованою групою.

Група осіб перетворюється на групу осіб за попередньою змовою з моменту досягнення змови щодо вчинення нового (другого чи наступного) злочину. Група ж осіб за попередньою змовою стає організованою групою з досягненням стійкості, відповідного кількісного складу об'єднання та домовленості про вчинення нового злочину.

Водночас організована група набуває ознак злочинної організації з побудовою ієрархічної структури, появою відповідного кількісного складу та визначенням мети безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів (тяжкого або особливо тяжкого злочину) учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, забезпечення функціонування як власне злочинної організації, так і інших злочинних груп [139, с. 161; 182, с. 50].

Варто закріпити правило, відповідно до якого дії співучасників під час учинення злочинів у складі різних видів злочинних об'єднань мають кваліфікуватися самостійно в кожному конкретному випадку [217, с. 255–257].

Наступним видом трансформації співучасті є *трансформація співучасників*, що полягає в зміні їх істотних властивостей, унаслідок чого співучасник перетворюється з одного виду на інший. Наприклад, виконавець набув статусу організатора, пособник став виконавцем, організатор – співвиконавцем тощо.

У судовій практиці здебільшого трапляються випадки, коли виконавець, підбурювач чи пособник набувають статусу організатора. У цьому разі під час кваліфікації злочинів, учинених у співучасті, необхідно брати до уваги роль, яку виконував співучасник на момент учинення кожного злочину в складі об'єднання. На відміну від попереднього різновиду трансформації, у цьому випадку можливе поєднання в одній особі співучасників різних видів, наприклад, організатора й виконавця. Г. П. Жаровська такий факт називає суміщенням функцій і ролей [329, с. 9]. Не слід ототожнювати трансформацію ролі співучасника та суміщення ролей. Унаслідок трансформації особа виконує іншу роль, ніж ту, яку вона виконувала попередньо. Водночас у результаті суміщення ролей особа виконує функції двох і більше різних видів співучасників.

Якщо трансформація ролей відбувається під час учинення одного злочину, то це одночасно вважається й суміщенням ролей в одному злочині. Причому можлива паралельна трансформація та суміщення ролей. Так, наприклад, один із виконавців злочину в групі осіб за попередньою змовою набуває рис організатора, однак разом з іншими учасниками продовжує безпосередньо брати участь у діянні, що утворює об'єктивну сторону злочину. Тому він трансформується з простого виконавця злочинів в організатора групи, суміщаючи обидві ролі.

Таким чином, під час учинення будь-якого злочину в складі злочинного об'єднання слід з'ясовувати роль кожного його учасника. Дії вказаних суб'єктів слід кваліфікувати залежно від ролі чи ролей, які виконувала особа на момент учинення злочину.

Трансформація ролі одного співучасника не завжди впливає на відповідальність інших співучасників, крім випадків, коли внаслідок такої трансформації змінюється форма співучасті.

Трансформація злочину, учиненого співучасниками, – це зміна його істотних властивостей, унаслідок чого злочин, учинений у співучасті, перетворюється з одного виду на інший. Наприклад, запланована та розпочата учасниками організованої групи крадіжка трансформувалась у грабіж [103].

У цій ситуації можливі два варіанти кваліфікації протиправних діянь: 1) за сукупністю злочинів – як замах на первинний злочин і закінчений трансформований злочин; 2) виключно за статтею, що передбачає трансформований злочин.

Трансформацію слід відмежовувати від ексцесу виконавця. З огляду на зазначене, не можна погодитись із позицією І. М. Карпенко, яка вважає, що в співучасті трансформація (переростання, перетворення) розглядається як один із проявів ексцесу виконавця [361, с. 331]. Це дещо вузький підхід до трансформації в співучасті, оскільки вона може стосуватись не лише співучасників, а й злочинного об'єднання та його протиправної діяльності. Крім цього, трансформуватися може роль будь-якого співучасника, а не лише виконавця. Ексцес виконавця за певних обставин може бути виключно трансформацією злочину, учиненого виконавцем. Проте не будь-який ексцес є трансформацією. Трансформація можлива лише в ексцесі виконавця, що полягає в перетворенні одного злочину на інший. Наприклад, запланована й розпочата виконавцем спільно з іншими співучасниками крадіжка, яка виявлена сторонніми особами, але була продовжена ним із застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я потерпілого, трансформується в розбій. Такий ексцес у теорії кримінального права прийнято називати кількісним (учинення виконавцем інших однорідних або більш тяжких злочинів, ніж задумані співучасниками) [365, с. 170; 412, с. 117; 428, с. 201; 429, с. 232; 450, с. 155–156; 714, с. 92–93].

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що в Україні відсутні монографічні дослідження, у яких комплексно та системно висвітлено проблематику кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них. Доктринальні розвідки з означеної тематики характеризуються наявністю значного масиву наукового матеріалу, в якому водночас: 1) розкрито окремі аспекти проблем кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, що не завжди узгоджуються із системою кримінально-правового впливу на учасників злочинних об'єднань; 2) переважна більшість праць обмежується з'ясуванням підстав кримінальної відповідальності учасників одного злочинного об'єднання; 3) значна кількість праць ґрунтується на положеннях застарілого вітчизняного або зарубіжного кримінального законодавства; 4) переважно не вивчалася судова практика реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 258³, 260 КК України.

Розкрито окремі положення про кримінальну відповідальність і співучасть як фундаментальні інститути в дослідженні проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. Висвітлено сучасні концепції кримінальної відповідальності та розкрито їх взаємозв'язок зі стадіями виникнення кримінальної відповідальності, притягнення до неї, її настання та припинення.

З метою розв'язання проблем групового вчинення злочину за відсутності співучасті в ньому запропоновано ст. 27 КК України доповнити новою частиною (ч. 8). Обґрунтовано пропозицію щодо уточнення п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України.

2. Найбільш оптимальним терміном для позначення організованих груп, злочинних організацій, банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань визнано «злочинне об'єднання».

Значну увагу в межах загальних положень про співучасть звернено на її форми – способи організації умисної спільної участі декількох суб'єктів злочину в учиненні умисного злочину. Підтримано пропозиції науковців щодо використання в назві ст. 28 КК України звороту «форми співучасті у злочині». Обґрунтовано недоцільність доповнення КК України положеннями про інших співучасників, крім визначених у ст. 27 КК України. Визнано конструктивною пропозицію щодо розширення переліку функцій пособника шляхом доповнення ч. 5 ст. 27 КК України вказівкою стосовно сприяння вчиненню злочину іншим чином.

Визначено співвідношення організованих груп і злочинних організацій, про які йдеться в КК України, з аналогічними поняттями, ужитими в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. і Рамковому рішенні Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р.

На основі аналізу основних світових моделей криміналізації суспільно небезпечних діянь, спрямованих на протидію організованим злочинності, аргументовано положення про те, що: 1) у межах протидії різним злочинним об'єднанням найбільш корисними є моделі змови та участі; 2) застосування підприємницької моделі дає змогу обґрунтувати необхідність встановлення відповідальності юридичних осіб, причетних до функціонування злочинних об'єднань, або застосувати щодо них заходи кримінально-правового характеру; 3) модель реєстрації/маркування може бути корисною щодо протидії великим терористичним організаціям.

Запропоновано в КК України закріпити положення про те, що злочин визнається вчиненим організованою групою чи злочинною організацією, якщо його вчинили один чи декілька членів таких об'єднань у межах виконання їх злочинних завдань або, за дорученням організованої групи чи злочинної організації, особа чи особи, які не вважаються її членами, а лише беруть участь в окремих злочинах, учинених організованим злочинним об'єднанням.

3. Виявлено невизначеність юридичної природи окремих із вказаних злочинних об'єднань, а в деяких випадках необґрунтованість закріплення її в певній формі. У зв'язку з цим розроблено пропозиції щодо вдосконалення відповідних кримінально-правових заборон, зокрема: 1) наведено додаткові аргументи на користь того, що бандою слід визнавати лише організовану групу та злочинну організацію; 2) обґрунтовано положення щодо необхідності узгодження визначення терористичної групи, організованої терористичної групи та терористичної організації з дефініціями групи осіб за попередньою змовою, організованої групи та злочинної організації; 3) підтримано пропозицію щодо встановлення в ст. 258³ КК України відповідальності за створення організованої терористичної групи та участь у ній і водночас виключення з цієї кримінально-правової норми вказівки на аналогічні дії, учинені терористичною групою; 4) запропоновано терористичну організацію для потреб кваліфікації злочинів розглядати як об'єднання фізичних осіб. З огляду на це, аргументовано, що для реалізації кримінальної відповідальності учасників терористичних об'єднань не потрібно особливих порядків – слід лише дотримуватися загальних правил кваліфікації злочинів; 5) встановлено, що не передбачені законом воєнізовані або збройні формування відповідають ознакам групи осіб за попередньою змовою, хоча за певних умов вони можуть набувати форми більш складних злочинних об'єднань, зокрема, організованих груп і злочинних організацій.

Визначено поняття трансформації співучасті в злочині як зміни істотних ознак і властивостей співучасті, унаслідок чого злочинне об'єднання одного виду перетворюється на інше чи змінюється роль співучасників або вид учиненого ними злочину, а також сформульовано критерії відмежування трансформації співучасті в злочині від схожих кримінально-правових категорій – суміщення ролей та ексцесу співучасника. Виокремлено такі форми трансформації співучасті в злочині, як трансформація форми співучасті (виду злочинного об'єднання), трансформація співучасника (його виду чи ролі) та трансформація злочину, учиненого співучасниками. Запропоновано рекомендації щодо кваліфікації дій співучасників за таких обставин.

РОЗДІЛ 2

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ОЗНАК ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЇХ ЗМІСТУ

2.1. Поняття та класифікація ознак злочинних об'єднань

Важливе значення для з'ясування кримінально-правової природи злочинних об'єднань має дослідження їхніх кримінально-правових ознак.

У тлумачному словнику слово «ознака» визначено як риса, властивість, особливість кого-, чого-небудь; те, що вказує на що-небудь, свідчить про щось; показник, свідчення; предмет, зображення, що є знаком, символом, емблемою чого-небудь; за народними повір'ями, уявленнями – прикмета, що знаменує або провіщає що-небудь; рідко – рух (головою, рукою), яким виражається воля, наказ, бажання, попередження кого-небудь про щось тощо; знак [72, с. 834]. Отже, ознаки злочинних об'єднань можна визначити як їхні риси, властивості та особливості.

Оскільки протидія груповій та організованій злочинності передбачає використання різних галузей знань, ознаки цих об'єднань за сферою функціонування та застосування можна поділити на *кримінально-правові, кримінологічні, криміналістичні, оперативно-розшукові, психологічні* тощо. Кожна група цих ознак має власне призначення: кримінально-правові – необхідні для кваліфікації злочинів, учинених злочинними об'єднаннями; кримінологічні – потрібні для розроблення ефективної системи запобігання злочинам, учиненим у співучасті; криміналістичні – використовуються під час досудового розслідування злочинів, учинених злочинними об'єднаннями, допомагають з'ясувати обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні; оперативно-розшукові – слугують для пошуку та фіксації фактичних даних про протиправні діяння злочинних об'єднань; психологічні – допомагають встановити та спрогнозувати поведінку їхніх учасників.

Визначаючи кримінально-правові та кримінологічні ознаки організованої групи, П. Л. Фріс слушно наголошує на тому, що виокремити кожен з груп у чистому вигляді неможливо, оскільки одні й ті самі показники можуть характеризувати як першу, так і другу групу ознак [767, с. 317]. Розвиваючи це положення, слід зазначити, що окремі ознаки злочинних об'єднань можна віднести не лише до кримінально-правових та кримінологічних, а й до криміналістичних, оперативно-розшукових тощо.

З огляду на це, *кримінально-правові ознаки* злочинних об'єднань можна визначити як *закріплені в законі про кримінальну відповідальність, а також інших формах (джерелах) кримінального права їхні риси, властивості та особливості, які застосовують під час кваліфікації злочинів.*

У правозастосуванні використовують декілька категорій ознак: ознаки злочину, учиненого злочинним об'єднанням; ознаки складу такого злочину; кримінально-правові ознаки цих об'єднань.

У Постанові ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, учинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 виокремлено ознаки злочину, що вказують на його вчинення організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК України) або злочинною організацією (ч. 4 ст. 28 КК України) [629, с. 2–6]. Загальновідомо, що злочин характеризують його ознаки: суспільно небезпечне діяння, протиправність, винність, учинення його суб'єктом злочину, а також караність. Тому незрозуміло, до якої ознаки злочину ПВС України відносить усі або окремі ознаки організованого злочинного об'єднання, що відображені в КК України. Натомість дефініція «кримінально-правові ознаки», на відміну від категорії «ознаки злочину, що вказують на його вчинення організованою групою або злочинною організацією», більш влучно та повно відображає ознаки організованої групи та злочинної організації, про які йдеться в ч. 3 та 4 ст. 28 КК України.

Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань закріплені у визначеннях злочину, учиненого групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою та злочинною організацією. Важливе місце в дослідженні цих

ознак належить їх класифікації. Умовно їх можна поділити на види за різними критеріями.

1. За ступенем спорідненості:

– *спільні*, тобто загальні, притаманні декільком злочинним об'єднанням. Наприклад, стійкість є спільною ознакою для організованої групи та злочинної організації;

– *відмінні*, за якими можна відрізнити одне злочинне об'єднання від іншого. Це кількісно-якісний склад їхніх учасників, мета створення та діяльності, ієрархічність тощо (додаток 3.1).

Деякі з відмінних ознак мають окремі спільні риси (наприклад, попередня зорганізованість та зорганізованість за попередньою змовою).

Однак не кожна відмінна ознака дає змогу відмежувати одне злочинне об'єднання від іншого. Так, на практиці не завжди можна відокремити організовану групу від злочинної організації лише на підставі кількісного складу учасників злочинного об'єднання, якщо, наприклад, обидва об'єднання складаються з п'яти осіб.

2. Залежно від ролі в характеристиці об'єднання:

– *обов'язкові*, тобто ознаки, без яких ту чи іншу форму співучасті не можна визнати злочинним об'єднанням певного виду; вони закріплені в законі про кримінальну відповідальність;

– *факультативні* – необов'язкові ознаки, що характеризують злочинні об'єднання в окремих випадках; вони не закріплені в законі про кримінальну відповідальність. Фактично йдеться про кримінологічні ознаки – це корупційні зв'язки в органах влади, спільні кошти тощо. Одні й ті самі ознаки можуть бути обов'язковими для одного злочинного об'єднання та факультативними для іншого. Наприклад, озброєність є обов'язковою ознакою для банди й не передбаченого законом збройного формування, однак факультативною для інших злочинних об'єднань.

3. За ступенем визначення або способом висвітлення в законі:

– *абсолютно визначені*, тобто чітко визначені в законі (наприклад, мінімальний кількісний склад учасників злочинних об'єднань);

– *невизначені (оцінні)* ознаки, які мають декілька значень, що розкриваються в теорії кримінального права (наприклад, стійкість, ієрархічність);

– *альтернативні*, тобто ті, що містять декілька альтернативних елементів, з яких обов'язковому застосуванню підлягає лише один (наприклад, мета злочинної організації¹).

4. Залежно від рівня деталізації:

– *ознаки першого рівня* – ті, які безпосередньою характеризують ознаки злочинного об'єднання (наприклад, стійкість, ієрархічність, об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам групи);

– *ознаки другого рівня*, тобто такі, що розкривають зміст ознак першого рівня (наприклад, стійкість можна розкрити за допомогою інших ознак – кількості вчинених злочинів, відносно постійного складу учасників об'єднання).

5. За юридичною природою:

– *кількісні* – ті, які кількісно характеризують злочинне об'єднання (наприклад, кількісний склад учасників);

– *якісні*, тобто такі, що якісно характеризують об'єднання (наприклад, розподіл функцій учасників організованої групи, попередня зорганізованість);

– *кількісно-якісні* – ті, які кількісно і якісно характеризують злочинне об'єднання (наприклад, мета злочинної організації).

6. Залежно від місцезнаходження:

– *законодавчо визначені* – передбачені в законі про кримінальну відповідальність, а також інших законах (наприклад, ознаки терористичної групи та терористичної організації, визначені в ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. [604]);

¹ Мету злочинної організації слід вважати альтернативною ознакою, оскільки, відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України, створення злочинної організації відбувається для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Таким чином, альтернативність цієї ознаки полягає в тому, що метою злочинної організації може бути одне з таких діянь: 1) безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації; 2) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб; 3) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

– *доктринальні* – розроблені в теорії кримінального права (наприклад, ієрархічність, стійкість).

7. За видом злочинного об'єднання:

– *загальні* – притаманні всім видам злочинних об'єднань (закріплені в ст. 28 КК України);

– *спеціальні* – характерні для спеціальних видів цих об'єднань (наприклад, у банди – це озброєність, мета нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян) [165, с. 62–63; 181, с. 114–118].

Аналіз визначень злочину, учиненого групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою та злочинною організацією дає підстави виокремити загальні обов'язкові кримінально-правові ознаки цих злочинних об'єднань.

Група осіб характеризується участю декількох (двох або більше) виконавців та відсутністю попередньої змови між ними. Група осіб за попередньою змовою має також дві загальні обов'язкові кримінально-правові ознаки: 1) участь декількох (двох і більше) осіб; 2) попередня змова між ними.

До загальних обов'язкових кримінально-правових ознак організованої групи належать: 1) участь декількох (трьох і більше) осіб; 2) попередня зорганізованість; 3) стійкість; 4) мета вчинення двох і більше злочинів; 5) об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам групи; 6) розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану.

Загальними обов'язковими кримінально-правовими ознаками злочинної організації є: 1) участь декількох (п'яти й більше) осіб; 2) зорганізованість за попередньою змовою; 3) стійкість; 4) ієрархічність; 5) мета безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так й інших злочинних груп (додаток 3.2).

До відмінних ознак злочинних об'єднань належать: кількість учасників, мета об'єднання, попередня змова чи її відсутність, розподіл функцій учасників

групи, спрямованих на досягнення плану, об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам групи, ієрархічність тощо. Однак не кожна відмінна ознака дає можливість відмежувати одне злочинне об'єднання від іншого. Тому їх слід застосовувати в комплексі. Спільними ознаками групи осіб та групи осіб за попередньою змовою є мінімальний кількісний склад учасників та мета вчинення злочину. Водночас єдиною спільною кримінально-правовою ознакою організованих злочинних об'єднань є стійкість [210, с. 72].

Розроблена класифікація кримінально-правових ознак злочинних об'єднань необхідна для правильної кваліфікації злочинів, учинених у співучасті, оцінки якості й ефективності відповідних кримінально-правових положень, підготовки пропозицій щодо їх удосконалення. Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань посідають чільне місце в системі їх кримінально-правової характеристики¹, а також характеристики учинених ними злочинів¹.

¹ Кримінально-правова характеристика – це система відомостей про злочин та інші категорії, пов'язані з кримінальною відповідальністю за його вчинення, закріплена в КК України, а також інших формах (джерелах) кримінального права; це характеристика певного об'єкта у системі КК України (кримінально-правової науки) або крізь призму його норм та інститутів.

У контексті кримінально-правової характеристики можна розглядати як злочин, так і будь-яку іншу категорію кримінального права. З огляду на це, доцільно виділити кримінально-правову характеристику злочину та кримінально-правову характеристику інших об'єктів науки кримінального права. Кримінально-правова характеристика злочину – це опис, визначення істотних, характерних його особливостей та ознак; система відомостей про істотні, характерні особливості й ознаки злочину. Вона включає елементи, необхідні, передусім, для правильної кваліфікації злочину, зокрема: 1) склад злочину; 2) кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; 3) характер (вид та розмір) покарання за злочин; 4) спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або обставини, що виключають злочинність діяння. У контексті кримінальної відповідальності за злочини, учинені в співучасті, важливе значення для характеристики складу злочину має форма співучасті в тих випадках, коли вона безпосередньо не передбачена в диспозиції статті Особливої частини КК України або ж серед кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак злочину. Сюди ж слід віднести і роль співучасника. Тому окремим елементом кримінально-правової характеристики злочинів є форма співучасті та роль співучасників. Водночас набір елементів кримінально-правової характеристики інших кримінально-правових категорій не є усталеним і визначається в кожному конкретному випадку індивідуально з урахування особливостей тієї чи іншої кримінально-правової категорії [201, с. 154–160].

Головним завданням кримінально-правової характеристики злочину є забезпечення правильної кваліфікації суспільно небезпечного діяння. Водночас вона необхідна для повного та всебічного вивчення злочину, удосконалення підстав кримінальної відповідальності за його вчинення, а також правильного тлумачення ознак складу злочину, призначення покарання, застосування заохочувальних кримінально-правових норм тощо [226, с. 67].

Кримінально-правова характеристика злочинних об'єднань – це система відомостей про них, закріплена в законі про кримінальну відповідальність, а також інших формах (джерелах) кримінального права. Серед таких відомостей особливе місце належить кримінально-правовим ознакам злочинних об'єднань, які мають значення передусім для кваліфікації злочинів, учинених у співучасті, адже дають змогу встановити вид злочинного об'єднання та відмежувати одну форму співучасті від іншої. Значення цих ознак не вичерпується сферою кримінального права. Вони становлять інтерес для кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики та кримінології, оскільки застосовуються під час виявлення, документування, розслідування злочинів, учинених злочинними об'єднаннями, а також запобігання їм.

Однією з найбільш важливих факультативних ознак організованих злочинних об'єднань можна вважати корупційний зв'язок², а тому її слід розглянути більш детально. Для з'ясування змісту поняття «корупційний зв'язок» варто звернутися до тлумачного словника, у якому корупцію визначено як використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення; підкупність, продажність урядовців і громадських діячів [72, с. 578]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р., корупція – використання особою, зазначеною в ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно, обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою

¹ Кримінально-правова характеристика злочинних об'єднань охоплюється більш загальною категорією – кримінально-правовою характеристикою злочинів, учинених у співучасті, яку утворюють власне характеристика об'єднань і характеристика вчинених ними злочинів.

² Б. В. Лизогуб пропонував закріпити цю ознаку у визначенні злочину, учиненого злочинною організацією, а отже, зробити її обов'язковою [458, с. 254].

11,9 % виявлених у 2017 р. організованих груп і злочинних організацій мали корумповані зв'язки, зокрема 2,9 % – в органах влади та управління (додаток А).

схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей [617].

Водночас категорія «зв'язок», згідно з тлумачним словником, має різні значення: 1) спілкування, можливість спілкування з ким-, чим-небудь; 2) засіб спілкування на відстані; 3) установа чи установи, що забезпечують технічні засоби спілкування на відстані; 4) ділові, офіційні та інші відносини, стосунки між ким-, чим-небудь, близьке знайомство з впливовими особами; 5) співвідношення між різними факторами, явищами, подіями, засновані на взаємозалежності та взаємозумовленості; 6) внутрішня близькість із ким-, чим-небудь; 7) місце сполучення, скріплення, з'єднання чого-небудь із чимось; 8) виведення з вільного стану, коли окремі атоми елементів, з'єднуються між собою силами електронної взаємодії, утворюють молекули або кристали хімічних сполук [72, с. 450].

В організованій злочинній діяльності корупційний зв'язок слід розглядати крізь призму відносин (стосунків) між певними особами. На підставі цього можна виокремити такі елементи корупційного зв'язку, як суб'єкти (учасники) корупційних відносин та їх предмет. Суб'єктами корупційних відносин, з одного боку, є суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення, визначені в ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. З іншого боку, суб'єктом корупційних відносин є учасник (член) організованого злочинного об'єднання.

Предметом корупційних відносин є те, з приводу чого існують відносини між суб'єктами. Предмет корупційних відносин може бути матеріальним і нематеріальним (як речі матеріального світу, так і певні діяння). Це може бути надання учасникам організованих злочинних об'єднань різноманітної інформації (про кримінальне провадження, хід розслідування злочинів, свідків, потерпілих тощо); вжиття заходів щодо протидії розслідуванню злочинів, учинених учасниками організованих груп і злочинних організацій (відмова в реєстрації заяви про вчинене кримінальне правопорушення, надання вказівок відповідним органам чи службовим особам про закриття кримінального провадження тощо); необґрунтоване призначення учасникам організованих груп і злочинних

організацій покарання, що не відповідає ступеню суспільної небезпеки цих осіб та вчинених ними злочинів, незаконне звільнення учасників злочинних об'єднань від кримінальної відповідальності або закриття щодо них кримінального провадження за іншими підставами тощо.

Корупційний зв'язок службової особи з учасниками організованого злочинного об'єднання, хоч і слугує факультативною ознакою цих об'єднань, має значення для кваліфікації злочинів. *Так, забезпеченням діяльності одного зі структурних підрозділів організованого злочинного об'єднання (благодійного фонду «Таврида»), що спеціалізувалося на шахрайстві, учиненому способом фінансової піраміди, займався спільно з членами об'єднання начальник УБОЗ Херсонської області. Корумпованому працівникові правоохоронного органу щомісячно передавали 5000 доларів США за стримування потоку заяв громадян про вчинення щодо них шахрайських дій учасниками злочинного об'єднання [129].* Дії цього начальника треба розцінювати як співучасть у злочинах, учинених учасниками організованих злочинних об'єднань, оскільки він виконував функції пособника, які полягали в сприянні вчиненню злочину іншими співучасниками шляхом усунення перешкод і приховування злочинів, учинених учасниками об'єднання. Він усвідомлював, що об'єднання спеціалізуються на шахрайстві, виконував відведену йому функцію щодо забезпечення безпеки членів об'єднання, діяв протягом тривалого часу. Крім цього, його дії необхідно додатково кваліфікувати як злочин у сфері службової діяльності.

З огляду на зазначене, доцільно виділити два види корупційних зв'язків:

1) корупційний зв'язок у формі співучасті в злочині (наявний у тих випадках, коли службова або інша уповноважена особа спільно з іншими учасниками злочинного об'єднання бере участь у вчиненні злочину);

2) корупційний зв'язок у формі причетності до злочину (можливим є тоді, коли службова або інша уповноважена особа без попередньо даної обіцянки приховує злочин, не повідомляє про злочин тощо).

Таким чином, корупційний зв'язок в організованій злочинній діяльності — це відносини між суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення та

учасниками організованих злочинних об'єднань, що полягають у використанні суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення наданих їм службових повноважень і пов'язаних із цим можливостей в інтересах організованого злочинного об'єднання [170, с. 76–80].

Згідно з позицією ПВС України (п. 11 зазначеної Постанови) [629, с. 2–6], встановлення корупційних зв'язків є однією з ознак зовнішньої стійкості злочинної організації. Таке положення не є беззаперечним. Встановлення корупційних зв'язків в органах влади, звісно, частково свідчить про набуття об'єднанням рис стійкості. Однак корупційні зв'язки в органах влади притаманні не лише злочинній організації, а й організованій групі чи групі осіб за попередньою змовою. Тому не слід зовнішню стійкість визнавати ознакою лише злочинної організації. Крім цього, корупційний зв'язок, з одного боку, є факультативною кримінально-правовою ознакою злочинних об'єднань, а з іншого – частково визначає його зовнішню стійкість [171, с. 74–77].

Цікавим є й той факт, що в кримінальному законодавстві зарубіжних країн закріплено низку інших особливих кримінально-правових ознак, окремі з яких не мають аналогів у законі про кримінальну відповідальність України (додаток 3.3).

У теорії кримінального права кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань тлумачать по-різному, що ускладнює їх застосування під час кваліфікації злочинів¹. Дві ознаки (стійкість та ієрархічність) розкрито в Постанові ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, учинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13. Однак ці визначення є недосконалими, неконкретизованими, а подекуди й суперечать кримінальному законодавству та не дають можливості відмежувати організовану групу від злочинної організації. Так, наприклад, стійкість у цій Постанові поділяють на внутрішню (характерну для організованої групи) та

¹ На цьому неодноразово акцентували правоохоронці, вказуючи на неоднаковий підхід до тлумачення та застосування кримінально-правових норм, що стосуються злочинів, учинених злочинними об'єднаннями, різними правозастосувачами (передусім слідчими, прокурорами, суддями, детективами). У зв'язку з цим вони наголошують на важливості підготовки відповідних роз'яснень законодавства для його подальшого однакового застосування й тлумачення (додатки В, Г).

зовнішню (притаманну злочинній організації), що суперечить положенням ч. 3, 4 ст. 28 КК України. Натомість у результаті зведення ієрархічності до елементарного розподілу ролей, що передбачає виокремлення функцій організатора, нівелюється відмінність між організованою групою та злочинною організацією.

Неоднозначне тлумачення кримінально-правових ознак злочинних об'єднань призводить до труднощів, пов'язаних із їх доведенням (додаток В), а також до неоднакового застосування положень закону про кримінальну відповідальність. Наприклад, предметом перегляду справи Судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України від 19 лютого 2015 р. є неоднакове застосування судом касаційної інстанції положень ч. 3 ст. 28 КК України про злочин, учинений організованою групою, та різне розуміння правової природи (змісту) обов'язкових (ключових) понять цього виду складної форми співучасті [590].

Наслідком неоднозначного тлумачення кримінально-правових ознак злочинних об'єднань є випадки винесення виправдувальних вироків. Обґрунтування, наведене в апеляціях прокурорів, подекуди свідчить про неправильне визначення цих ознак. *Наприклад, в апеляції прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, на вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 15 вересня 2009 р., вважає, що судом необґрунтовано виправдано ОСОБА_7 за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України, оскільки під час досудового слідства в цій справі було зібрано достатньо доказів, які підтверджують учинення цього злочину ОСОБА_7, ОСОБА_12, ОСОБА_13, ОСОБА_14, ОСОБА_6, ОСОБА_8, ОСОБА_9. Вони, діючи злагоджено, з високим рівнем організації злочинної діяльності, підпорядковувались організатору та керівнику угруповання ОСОБА_12. Члени злочинної організації ОСОБА_13 та ОСОБА_14 систематично здійснювали виробництво психотропної речовини метамфетаміну, ОСОБА_7, ОСОБА_6, ОСОБА_9 та ОСОБА_8 систематично збували вказані психотропні речовини. У результаті своєї протиправної діяльності члени злочинного угруповання*

отримували значні прибутки, збільшували обсяги виробництва психотропної речовини, розширювали коло споживачів метамфетаміну [77]. У цій апеляції прокурор залишив поза увагою головну кримінально-правову ознаку злочинної організації – ієрархічність. Наведені ним кримінально-правові ознаки свідчать лише про вчинення злочинів у складі організованої групи.

В окремих випадках виправдувальні вироки винесено через те, що суди вимагають встановлювати кримінально-правові ознаки, які є необов'язковими для певного злочинного об'єднання. Вважаю необґрунтованими аргументи, наведені у вирокі Гадяцького районного суду Полтавської області від 26 січня 2007 р. щодо відсутності в діях учасників злочинної організації ознак складу злочину, передбаченого ст. 255 КК України, з огляду на відсутність зброї або інших предметів, які можуть бути використані як засіб ураження живої цілі, а також готовності кожного з учасників такої організації застосувати зброю з цією метою [90]. Аналізуючи цей вирок, слід зазначити, що ознака озброєності для злочинної організації є необов'язковою. Невід'ємною ця ознака є для банди та не передбаченого законом збройного формування.

Аналогічні проблеми існують у кримінальному законодавстві зарубіжних країн [877; 1002; 1010]. Тому будь-які кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань мають відповідати певним вимогам, зокрема бути чіткими, однозначними, зрозумілими для правозастосовних органів, а також не повинні суперечити іншим ознакам, підміняти їх чи конкурувати з ними [145, с. 69–75]. Таким чином, необхідно законодавчо закріпити юридичну природу, а отже, кримінально-правові ознаки спеціальних видів злочинних об'єднань. Це можна зробити шляхом прийняття нового закону або доповнення КК України відповідними положеннями. Не виключаємо й третій варіант – одні положення включити до відповідного закону, а інші – до КК України.

2.2. Загальні кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань

Кількісний та якісний склад злочинних об'єднань. Участь у злочині декількох осіб частково визначає ступінь суспільної небезпеки протиправного діяння, оскільки зі збільшенням кількісного складу співучасників зростає й суспільна небезпечність учинених ними злочинів. Склад злочинного об'єднання слід розглядати у двох аспектах: кількісному, який характеризує чисельність його учасників, та якісному, що визначає функції й ролі, які вони виконують. Передусім слід розкрити якісний склад злочинних об'єднань, оскільки він пов'язаний з іншими їх кримінально-правовими ознаками і є підставою для формування та визначення в КК України кількісного складу учасників організованої групи й злочинної організації.

Якісний склад характеризує злочинне об'єднання з позиції розподілу функцій і ролей, що зумовлюють поділ співучасників, з одного боку, на виконавців, організаторів, підбурювачів і пособників, а з іншого – на організаторів (керівників) злочинної організації, організаторів (керівників) її структурних частин і рядових учасників.

У кримінально-правових положеннях, що визначають організовані форми співучасті, використано різну термінологію для позначення осіб, які беруть участь в організованих групах і злочинних організаціях. Так, у визначенні злочину, учиненого організованою групою, законодавець говорить про учасників групи (ч. 3 ст. 28 КК України). Водночас у визначенні злочину, учиненого злочинною організацією (ч. 4 ст. 28 КК України), в одному випадку йдеться про членів стійкого ієрархічного об'єднання, а в іншому – про учасників злочинної організації. У Постанові ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, учинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 зазначено про осіб, які не входять до складу банди, проте беруть участь у вчинених нею нападах [629, с. 2–6]. Окрім цього, на підставі аналізу ч. 6, 7 ст. 27 і ст. 256 КК України можна встановити причетних до організованої злочинної діяльності осіб.

Отже, серед осіб, які беруть участь у діяльності злочинного об'єднання, можна виокремити чотири категорії суб'єктів: 1) членів організованого злочинного об'єднання; 2) його учасників; 3) осіб, які беруть участь в окремих злочинах злочинного об'єднання, але не входять до його складу; 4) причетних до протиправної діяльності злочинного об'єднання.

Така класифікація потребує уточнення, оскільки існує потреба у виборі терміна для позначення всіх осіб, які беруть участь в злочинній діяльності. Для цього необхідно проаналізувати семантику термінів «член» та «учасник».

У тлумачному словнику учасник – це той, хто бере чи брав участь у чому-небудь [72, с. 1522], а член – це особа, яка входить до складу певної групи людей, до якої-небудь організації, товариства, об'єднання тощо; учасник чого-небудь [72, с. 1604]. На підставі аналізу зазначених термінів можна дійти висновку про те, що член та учасник злочинного об'єднання – це особи, які беруть у ньому участь. Водночас член додатково ще й входить до складу такого об'єднання. Тому термін «учасник злочинного об'єднання» найбільш вдалий для позначення членів злочинного об'єднання та інших осіб, які беруть у ньому участь, однак не є його членами.

З огляду на викладене, учасника злочинного об'єднання можна визначити як особу, яка бере участь в його діяльності, а члена – як особу, яка входить до складу такого об'єднання. Фактично член об'єднання є окремим різновидом учасника.

Проаналізувавши досліджувані поняття, можна стверджувати, що «учасник» – це загальне поняття, яке охоплює категорії «член», «причетна до злочину особа», а враховуючи позицію ПВС України, учасниками слід вважати осіб, які не належать до організованих груп і злочинних організацій, проте беруть участь у вчинених ними злочинах [190, с. 57]. Таких суб'єктів слід розділити на три категорії: 1) члени організованих злочинних об'єднань; 2) особи, які беруть участь в окремих злочинах, учинених цими об'єднаннями; 3) особи, причетні до участі в організованих злочинних об'єднаннях.

Члени організованих злочинних об'єднань – це особи, які входять до складу об'єднання і беруть участь у всіх або більшості злочинів, учинених його учасниками.

Особи, які беруть участь в окремих злочинах, учинених цими об'єднаннями, – це особи, які не входять до постійного складу об'єднання, однак беруть участь в окремих злочинах, учинених його учасниками.

Особи, причетні до участі в організованих злочинних об'єднаннях, – це особи, які не беруть безпосередньої участі в злочинах, учинених організованою групою та злочинною організацією, проте надають допомогу цим об'єднанням. До них належать: 1) особи, які здійснюють не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів учинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів (ч. 6 ст. 27 КК України); 2) особи, які обіцяють до закінчення вчинення злочину не повідомляти про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний організованою групою чи злочинною організацією злочин (ч. 7 ст. 27 КК України); 3) особи, які здійснюють не обіцяне заздалегідь сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій зі створення умов, які сприяють їх злочинній діяльності (ст. 256 КК України) [155, с. 31–33].

Таким чином, за *характером участі в організованій злочинній діяльності* учасників організованих злочинних об'єднань можна поділити на співучасників і причетних до злочину осіб.

З огляду на цю класифікацію, склад учасників організованого злочинного об'єднання може бути постійним та перемінним. Постійний склад становлять особи, які беруть участь у всіх або більшості злочинів, учинених об'єднанням, а перемінний – особи, яких залучають до окремих таких злочинів [223, с. 259–260].

Зазначених суб'єктів можна класифікувати також за іншими критеріями.

Залежно від *виконуваних функцій і ролей* можна виокремити виконавців, організаторів, підбурювачів і пособників.

За *рівнем ієрархії* учасників злочинної організації доцільно поділити на організаторів усього об'єднання, керівників структурних частин і рядових виконавців.

Цікаво, що організовані злочинні об'єднання в окремих зарубіжних країнах формуються на основі сімейних зв'язків. Наприклад, членство в сирійській мафії залежить від сімейних зв'язків, етнорелігійної ідентичності й церкви [967].

Якісний склад організованих форм співучасті в кожному злочині певним чином зумовлює його кількісну сторону.

Кількісний склад учасників організованих злочинних об'єднань досить різноманітний. Зокрема, у період 2004–2013 рр. близько 2229 об'єднань (51,7 %) налічували 3 особи, 1997 об'єднань (46,3 %) – від 4 до 10 осіб, 83 об'єднання (1,9 %) – від 11 до 12 осіб, 2 об'єднання (0,1 %) – понад 12 осіб [182, с. 145]. Водночас серед виявлених протягом 2017 р. організованих груп і злочинних організацій 58,1 % злочинних об'єднань налічували 3 особи, а 40,5 % – від 4 до 10 осіб (додаток А). Таким чином, більша частина організованих груп складається з трьох осіб.

Здебільшого аналізований склад визначається певною мінімальною кількістю учасників. Водночас існують країни, у кримінальному законодавстві яких не визначено мінімальної кількості осіб, з яких може складатися певне злочинне об'єднання. У цьому контексті А. Шлонхардт стверджує, що, наприклад, у Макао та Південній Австралії не вказано мінімальної кількості та жодних інших вимог щодо масштабу злочинної організації [972, с. 280].

Окремі автори вбачають певні ризики в законодавчому визначенні мінімальної кількості членів, оскільки динамізм організованої злочинності ігнорується, а отже, залишається незрозумілим, якою мірою ці об'єднання мають складатися з трьох і більше осіб протягом усього часу та як встановити, що вони пов'язані саме з кількісними параметрами [565, с. 70–71; 877].

На сьогодні кримінальним законодавством і судовою практикою вироблено категорії мінімального та максимального кількісного складу організованого злочинного об'єднання. *Мінімальний кількісний склад* – це обов'язкова кримінально-правова ознака будь-якого злочинного об'єднання, оскільки вона визначає, ознаки якого злочинного об'єднання вбачаються у злочині, вчиненому співучасниками. Натомість *максимальний кількісний склад* злочинного об'єднання слід встановлювати в кожному кримінальному провадженні з метою забезпечення повноти кваліфікації, повного та об'єктивного з'ясування обставин, що підлягають доказуванню. На відміну від мінімального складу, він є необмеженим [185, с. 56].

Оскільки в КК України відсутні визначення понять «організована група» та «злочинна організація», а отже, не вказано й мінімального кількісного складу учасників цих об'єднань, то залишається незрозумілим, скільки учасників має налічувати об'єднання для того, щоб його визнали організованою групою або злочинною організацією. У КК України визначено лише мінімальну кількість осіб, які повинні брати участь у злочині для того, щоб визнати його вчиненим організованою групою або злочинною організацією. Так, відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України злочин визнають учиненим організованою групою в разі, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь три та більше осіб, а в ч. 4 цієї статті констатовано, що злочин визнають учиненим злочинною організацією, якщо його вчинило стійке ієрархічне об'єднання з п'яти й більше осіб.

Мінімальний кількісний склад учасників злочину, учиненого організованою групою, на рівні трьох осіб є завищеним і певною мірою залежить від того, як слід тлумачити термін «участь декількох осіб (трьох і більше) у готуванні або вчиненні злочину». Ідеться про діяльність виконавця чи будь-якого іншого співучасника? Так, якщо виконавцем злочину був лише один учасник організованої групи, а інші виконували ролі організаторів і пособників, однак безпосередньої участі в ньому не брали, то чи можна такий злочин вважати учиненим організованою групою?

Для з'ясування цього питання доцільно звернутися до досвіду зарубіжних країн, оскільки законодавство інших країн допускає можливість вчинення

злочину певним злочинним об'єднанням у разі його скоєння навіть однією особою (додаток 3.4).

Слід розмежовувати поняття «вчинення злочину» та «участь у злочині». Учиненням злочину слід вважати лише дії виконавця, а участю в злочині – дії інших співучасників. За таких обставин учинити злочин у складі злочинного об'єднання може навіть одна особа за умови участі в ньому мінімальної кількості його учасників. Злочин, учинений однією особою, можна визнати вчиненим злочинною організацією лише в тому разі, якщо він охоплювався умислом інших співучасників. Його може вчинити як член цього об'єднання, так і інший учасник злочинної організації, що не вважається її членом. Окрім цього, він має відповідати загальній меті злочинної організації. Натомість питання про мінімальний кількісний склад слід вирішувати відносно кожного окремого виду злочинного об'єднання, ураховуючи зарубіжний досвід (додаток 3.5).

Стосовно кількісного складу учасників організованої групи в теорії кримінального права триває наукова дискусія. Так, наприклад, Д. П. Альошин підтримує позицію законодавця [17, с. 10], а С. О. Єфремов констатує незрозумілість того, чим зумовлена законодавча вимога (для визнання вчинення злочину організованою групою) про участь у готуванні або вчиненні злочину не менш як трьох осіб [325, с. 96].

У кримінальному законодавстві Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Казахстану, Литви, Молдови, РФ, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, Шотландії та деяких інших держав мінімальний кількісний склад організованої групи чи злочину, учиненого організованою групою, визначено на рівні групи або двох осіб [189, с. 54–55]. Це переважно країни СНД, у яких криміналізовано організовану групу та злочинну організацію. Натомість в Англії, Болгарії, Боснії і Герцеговині, Киргизії, Латвії, Ліхтенштейні, Новій Зеландії, Норвегії, Румунії, Сербії, Словаччині, Фінляндії, Чехії мінімальний кількісний склад організованої групи встановлюється здебільшого на рівні трьох і більше осіб (додаток 3.5). Однак, розглядаючи вищий мінімальний кількісний склад в інших країнах, слід зважати на обґрунтований у попередньому розділі дисертації висновок про те, що

організованою групою в окремих країнах слід вважати злочинну організацію, а тому три та більше осіб у цих випадках характеризують злочинні об'єднання, що є аналогічними відносно злочинних організацій, закріплених у кримінальному законодавстві України. Тому мають рацію вчені, які пропонують визнавати злочин учиненим організованою групою, якщо він був скоєний двома та більше особами [285, с. 10; 563, с. 20; 766, с. 102; 769, с. 354–355].

Судовій практиці відомі злочинні об'єднання з досить високим ступенем суспільної небезпеки, які діють у складі двох і більше осіб (додаток 3.6).

З огляду на зазначене, доцільно підтримати пропозицію вчених щодо встановлення мінімального кількісного складу організованої групи на рівні двох і більше суб'єктів злочину, оскільки і за такого складу співучасників об'єднання може володіти всіма іншими ознаками організованої групи.

Тому злочинне об'єднання, що складається з двох учасників, з яких один був виконавцем, а інший – організатором, за умови наявності інших ознак, передбачених ч. 3 ст. 28 КК України, слід визнавати організованою групою. Безпосередньо ж виконувати об'єктивну сторону злочину може й одна особа в ролі виконавця. Однак, очевидно, що в разі вчинення учасником організованої групи злочину, у якому не брали участь інші учасники об'єднання, ураховуючи положення ч. 3 ст. 28 КК України, його слід кваліфікувати як злочин, учинений однією особою, або як злочин, учинений в умовах ексцесу виконавця.

Ще одним аргументом на користь зменшення мінімального кількісного складу учасників злочину, учиненого організованою групою, є особливий розподіл ролей, що є можливим за умови наявності й двох учасників (організатора та виконавця) [211, с. 94–100].

Таким чином, мінімальний кількісний склад учасників організованої групи слід встановити на рівні двох і більше осіб, а злочину, учиненого учасниками цього об'єднання, – на рівні однієї особи. Адже це, по-перше, дає змогу кваліфікувати дії, учинені стійкою групою, що складається з двох суб'єктів злочину, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій і ролей її учасників, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи, як

злочин, учинений організованою групою. Це сприятиме підвищенню ефективності протидії організованій злочинності. По-друге, розподіл функцій і ролей як одна з визначальних ознак організованої групи може існувати й у групі з двох і більше суб'єктів злочину. Крім цього, вказана кількість осіб може забезпечити стабільність об'єднання. По-третє, це законодавче положення апробоване в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн, де існує така форма співучасті, як організована група (злочин, учинений організованою групою) [164, с. 233].

Неоднозначно в теорії кримінального права сприймають і законодавче закріплення кількісного складу учасників злочину, учиненого злочинною організацією, на рівні *п'яти осіб*¹. Така позиція знайшла підтримку серед учених [663, с. 501]. Попри це, у теорії кримінального права лунають пропозиції щодо зменшення мінімального кількісного складу учасників злочинної організації, насамперед до двох і більше осіб [285, с. 10; 477, с. 11]. У кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн також закріплено мінімальний кількісний склад злочинної організації на рівні двох і більше осіб (додаток 3.5).

З такою позицією вчених, а також законодавців окремих зарубіжних країн слід не погодитись, оскільки два учасники об'єднання не здатні утворити його ієрархічність [205, с. 34]. За наявності двох суб'єктів максимально можливим є лише елементарний розподіл функцій або ролей. Тобто такі суб'єкти могли бути учасниками лише групи осіб за попередньою змовою чи організованої групи за умови, що мінімальний її кількісний склад становив би не три, а дві особи.

Кількісний склад учасників злочинної організації слід визначати на підставі аналізу ієрархічності цього об'єднання. Особливість розподілу ролей у злочинній організації зумовлена ієрархією, що передбачає декілька організаторів, які перебувають на різних рівнях структури об'єднання. Роль організаторів виконують не менш як дві особи, які перебувають на різних рівнях ієрархії (особа,

¹ Хоча такий мінімальний кількісний склад злочинної організації закріплений у кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн, наприклад, Латвії та Таїланду.

яка управляє всією злочинною організацією та особа, яка керує структурною частиною). Щонайменше одна особа має виконувати функції виконавця. Теоретично можна припустити, що для розподілу ролей у злочинній організації достатньо трьох осіб (двох організаторів і виконавця) [162, с. 84–91; 179, с. 159–166; 211, с. 94–100].

Крім цього, кількісний склад злочинної організації на рівні *трьох осіб* уже було закріплено в КК України до прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 р. [611], а також існує в більшості вивчених зарубіжних країн (додаток 3.5).

Мінімальний кількісний склад організованої групи в Англії, Болгарії, Боснії і Герцеговині, Киргизії, Латвії, Ліхтенштейні, Новій Зеландії, Норвегії, Румунії, Сербії, Словаччині, Фінляндії, Чехії, якою в цих країнах гіпотетично слід вважати злочинну організацію, також встановлений на рівні трьох і більше осіб. Це остаточно переконує в тому, що такий підхід використовує переважна більшість зарубіжних країн, а тому він може бути найбільш оптимальним і для України.

Таким чином, законодавче визначення мінімального кількісного складу учасників злочину, учиненого злочинною організацією, на рівні п'яти осіб не повністю відповідає потребам теорії та практики протидії злочинам, учиненим у співучасті, оскільки рівень суспільної небезпеки злочинного об'єднання визначає не лише його кількісний склад, а й інші кримінально-правові ознаки – стійкість, ієрархічність і мета діяльності. Крім цього, нині протиправні діяння злочинного об'єднання, що складається з трьох осіб і наділене іншими ознаками злочинної організації, не можна кваліфікувати як злочин, учинений злочинною організацією. Нелогічним є також закріплення мінімального кількісного складу злочинної організації на рівні двох осіб, оскільки в такий спосіб нівелюється відмінність між злочинною організацією та іншими злочинними об'єднаннями. Таке зменшення кількісного складу унеможливило ієрархічність об'єднання [166, с. 47; 185, с. 58]. Отже, найбільш оптимальним мінімальним кількісним складом злочинної організації є три особи. Водночас злочин, учинений учасниками цього

об'єднання, може скоїти й один учасник. Якісний склад злочинної організації, зумовлений ієрархічністю об'єднання, утворюють керівники організації, керівники структурних частин та рядові учасники.

Мінімальний кількісний склад спеціальних видів злочинних об'єднань слід визначати з огляду на мінімальний кількісний склад загальних видів злочинних об'єднань.

Кількісно-якісний склад учасників банд у кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн визначено крізь певну форму співучасті: групу (Азербайджан, Грузія, РФ, Таджикистан), організовану злочинну групу (Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Туркменістан), злочинну організацію (Туреччина), специфічну форму співпраці (Албанія). Водночас у Болгарії та Польщі (як і згідно з КК України) бандою вважають і організовану злочинну групу, і злочинну організацію.

Мінімальний кількісний склад банд у кримінальному законодавстві зарубіжних країн встановлено здебільшого на рівні двох і більше осіб (Австрія, Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, РФ, Таджикистан, Туркменістан) або трьох і більше осіб (Англія, Киргизія, Латвія, Литва, Македонія, Тринідад і Тобаго, Угорщина).

Мінімальний кількісний склад учасників банди має відповідати аналогічному складу в організованій групі та злочинній організації. Відповідно до сформульованих пропозицій щодо мінімального кількісного складу організованих груп і злочинних організацій банди у формі організованої групи повинні складатися з двох і більше осіб.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р., мінімальний кількісний склад терористичної групи утворюють дві та більше осіб, а терористичної організації – три та більше осіб [604].

Відповідно до кримінального законодавства зарубіжних країн терористична група складається як з двох або більше (Азербайджан, Білорусь, Греція, Грузія, Казахстан, Ліхтенштейн, Мальта, Молдова, Португалія, Узбекистан, Чорногорія), так і з трьох чи більше осіб (Бельгія, Іспанія, Литва, Словаччина, Угорщина,

Фінляндія, Чехія). Натомість мінімальний кількісний склад терористичної організації в Албанії становить дві та більше особи, а в Австрії, Грузії, Естонії, Іспанії – три та більше осіб.

Зарубіжний досвід, а також попередні висновки щодо організованих груп і злочинних організацій дають змогу констатувати, що ця ознака терористичних об'єднань, створення та участь у яких криміналізовані в КК України, визначена найбільш оптимально.

Мінімальний кількісний склад не передбаченого законом воєнізованого формування також доцільно встановити на рівні двох і більше осіб, оскільки ці об'єднання можуть бути презентовані як мінімум групами осіб за попередньою змовою.

Попередня змова, попередня зорганізованість, зорганізованість за попередньою змовою. Учинення злочину в будь-якій формі співучасті відбувається на підставі домовленості (змови) між співучасниками. У разі вчинення злочину групою осіб (ч. 1 ст. 28 КК України) вона досягається в процесі злочину. В інших випадках (учинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою та злочинною організацією) змова є попередньою. Не випадково М. І. Бажанов зауважує, що змова – це обов'язкова ознака будь-якої співучасті [427, с. 222–223]. З огляду на це, форми співучасті розрізняють за моментом її досягнення та змістом.

Для кваліфікації злочинів, учинених у неорганізованих формах співучасті, важливо встановити момент досягнення змови, оскільки обов'язковою ознакою групи осіб є відсутність попередньої змови між виконавцями, а групи осіб за попередньою змовою, навпаки, – досягнення домовленості до початку вчинення злочину.

Обов'язковими кримінально-правовими ознаками організованих злочинних об'єднань є попередня зорганізованість у стійке об'єднання (в організованій групі) та зорганізованість за попередньою змовою для спільної діяльності (у злочинній організації). Тому необхідно з'ясувати зміст цих термінів та співвідношення їх між собою.

Попередня змова як кримінально-правова ознака групи осіб за попередньою змовою – це домовленість декількох (двох і більше) осіб про спільне вчинення злочину, що відбувається заздалегідь, тобто до його початку. Ключовими моментами в цій ознаці є час досягнення змови, її зміст і форма зовнішнього вираження [161, с. 227–237; 202, с. 42–43].

Щодо *моменту досягнення змови* представники теорії кримінального права одноставні в тому, що її досягають до початку вчинення злочину [259, с. 68–69; 405, с. 86; 523, с. 107; 817, с. 89], який прийнято вважати початком учинення діяння. Причому проміжок часу між домовленістю і реальним початком учинення злочину може бути різним і вирішальної ролі не відіграє. Домовленість може бути досягнута як за тривалий час до вчинення суспільно небезпечного діяння, так і за декілька годин, хвилин чи навіть секунд.

Причому одні дослідники проблем кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань вважають, що попередня змова можлива на стадії готування до злочину, а також у процесі замаху на нього [523, с. 107], а інші – лише до замаху на злочин [441, с. 104; 702, с. 118; 817, с. 89]. Оскільки замах на злочин означає початок учинення діяння, то попередня змова на цій стадії є неможливою.

Попередня змова може стосуватися окремих моментів учинення злочину, його приховування або ж мати детальний характер, у зв'язку з чим їй притаманні дві форми: 1) *елементарна* – домовленість про окремі чи найбільш загальні питання вчинення злочину (наприклад, домовленість про вид злочину та час його вчинення); 2) *детальна* – домовленість, яка охоплює всі або більшість подробиць учинення злочину (наприклад, домовленість про вид злочину, місце, час, спосіб, знаряддя та засоби вчинення, потенційних потерпілих, розподіл функцій чи ролей між співучасниками).

Різновидами попередньої змови в організованих злочинних об'єднаннях є попередня зорганізованість та зорганізованість за попередньою змовою. Цю ознаку виділяють в окремих зарубіжних країнах (Азербайджан, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан).

Попередню зорганізованість у характеристиці організованої групи І. К. Туркевич та Є. В. Фесенко ототожнюють із попередньою змовою, оскільки визначають її як домовленість про вчинення злочину, що відбувається до його початку [519, с. 74]. У теорії кримінального права попередню зорганізованість в окремих випадках пов'язують з організованістю або зорганізованістю. П. Ф. Тельнов вважає, що організованість організованої групи полягає в підпорядкуванні учасників групи вказівкам одного чи декількох осіб (організаторів) [700, с. 68]. З цією позицією погодитись складно, оскільки в такий спосіб здійснюється дещо обмежувальне тлумачення вказаної ознаки, а також підміна її іншою – розподілом функцій і ролей.

П. І. Гришаєв та Г. А. Крігер стверджують, що групу можна вважати організованою лише тоді, коли її члени заздалегідь продумують свою діяльність, розподіляють ролі, здійснюють підготовку до вчинення запланованого злочину [259, с. 77]. Але за такого тлумачення вказаної ознаки нівелюється відмінність між попередньою змовою та попередньою зорганізованістю.

Характеризуючи цю ознаку, зазначені вчені стверджують, що в організованій групі між усіма співучасниками встановлюються більш стійкі зв'язки, що дають змогу їм заздалегідь погодити основні моменти запланованого злочину, розподілити ролі між собою, погодити час, місце, способи вчинення злочину та приховування його слідів, а в окремих випадках і вжити певні підготовчі дії [259, с. 72]. Науковці слушно пов'язують цю ознаку зі стійкістю, оскільки попередня зорганізованість притаманна саме стійким злочинним об'єднанням, які планують більш-менш тривалу злочинну діяльність. Проте не слід ототожнювати стійкість і попередню зорганізованість, оскільки це різні поняття, хоч і взаємопов'язані.

Ураховуючи стійкість як обов'язкову кримінально-правову ознаку організованої групи, а також трансформаційні процеси злочинних об'єднань [194, с. 51–59; 218, с. 68–71], можна стверджувати, що попередня зорганізованість означає, що учасники організованої групи заздалегідь організували об'єднання та раніше брали участь у вчиненні злочину (злочинів) чи планували його (їх).

Попередня зорганізованість – це домовленість про створення об'єднання та участь у ньому. Лише після того, як було створено об'єднання, відбувається домовленість про вчинення злочину учасниками вже організованої групи.

Зорганізованість на основі попередньої змови членів або структурних частин злочинної організації для спільної діяльності, на думку І. К. Туркевич та Є. В. Фесенка, – це змова, що відбувається в процесі створення такої організації. Поняття спільної діяльності злочинної організації слід тлумачити як безпосереднє вчинення злочинів, так і діяльність, спрямовану на підтримку можливості існування такої організації. Кожний учасник змови усвідомлює, що разом з іншими братиме участь у реалізації злочинної мети, для якої створена організація, та бажає цього [519, с. 75]. Схожу позицію обстоює М. Й. Коржанський [405, с. 94–95].

У теорії кримінального права зорганізованість за попередньою змовою прийнято називати просто зорганізованістю або організованістю. Більшість учених цю ознаку визначають як таку, що підтверджує набуття об'єднанням обов'язкових і факультативних кримінально-правових ознак злочинної організації [330, с. 94; 481, с. 173; 700, с. 70].

Однак у їх визначеннях відбувається підміна зорганізованості іншими кримінально-правовими ознаками злочинної організації, зокрема тими, що належать до факультативних і мають більш кримінологічне, аніж кримінально-правове значення. Втрачається її індивідуальність і постає питання про доцільність виокремлення цієї ознаки. *Тому зорганізованість слід розглядати як результат набуття об'єднанням організованого характеру, тобто організацію організованої злочинної діяльності на більш-менш тривалий період.* Водночас організований характер полягає як у наявності в злочинного об'єднання кримінально-правових ознак організованої групи та злочинної організації, передбачених ч. 3, 4 ст. 28 КК України, так і наявності ознак, що свідчать про високий рівень організації вчинення злочину.

Стійкість організованих злочинних об'єднань. Відповідно до положень КК України стійкість – це обов'язкова кримінально-правова ознака організованої

групи та злочинної організації, і факультативна – групи осіб за попередньою змовою. Разом з іншими ознаками вона слугує відмежуванню організованих злочинних об'єднань від групи осіб та групи осіб за попередньою змовою. Крім КК України, ця ознака закріплена передусім у кримінальному законодавстві країн СНД – Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизії, Молдови, РФ, Таджикистану, Туркменістану, а також окремих європейських країн, зокрема в Болгарії, Естонії, Іспанії.

Водночас у законодавстві окремих країн її відсутність компенсується іншими кримінально-правовими ознаками, пов'язаними з певним періодом функціонування злочинного об'єднання. Наприклад, про стійкість злочинного об'єднання свідчить передусім мета заняття злочинною діяльністю (Австралія, Англія, Білорусь, Індія, Китай, Узбекистан, Чехія), оскільки вона передбачає більш-менш тривалий період функціонування злочинного об'єднання. У цьому контексті А. Шлонхардт слушно зауважує, що організована злочинність характеризується кримінальною діяльністю на постійній, багаторазовій основі [972, с. 46]. Таким чином, усі злочинні об'єднання, що мають на меті заняття злочинною діяльністю, певною мірою можна вважати стійкими.

У законодавстві низки країн наявна вказівка на певні часові межі функціонування злочинного об'єднання: існування його протягом певного періоду часу (у Боснії і Герцеговині, Грузії, Ліхтенштейні, Португалії, Румунії, Сербії, Словаччині, Фінляндії), створенні його на тривалий час (в Австрії, Албанії, Угорщині), на тривалий період часу або невизначений строк (у Чорногорії). Натомість у кримінальному законодавстві Болгарії наголошено на необов'язковій тривалій участі. Е. Казазі слушно вказує на невизначеність змісту категорії «період часу» (незрозумілим є те, як довго група має існувати й діяти, щоб вважатися злочинним об'єднанням) [921].

Отже, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн відсутні чіткі межі цієї ознаки, хоч здебільшого наголошено на тому, що організовані злочинні об'єднання не створюються на надто короткі проміжки часу. Крім цього, у законодавстві окремих зарубіжних країн (Боснія і Герцеговина, Грузія, Ірландія,

Канада, Хорватія) навіть закріплено положення про те, що організовані групи та злочинні організації є злочинними об'єднаннями, які не створюються випадково для негайного вчинення злочину. На думку вчених, це означає, що з нього виключаються більш стихійні форми колективної злочинності [913].

Тому стійкість цілком закономірно закріплена в Модельному КК країн СНД. Натомість у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. йдеться про те, що організована група існує певний період часу, а в Рамковому рішенні Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. однією з ознак злочинної організації визнано заснування її на певний період часу.

Відсутність чіткості у визначенні цієї ознаки ускладнює її практичне застосування, хоч існує й протилежна думка. Болгарські дослідники проблем відповідальності за участь в організованій групі з цього приводу зазначають, що асоціація постійна, коли вона існує на певний період часу. Цей період не передбачено законом, що є правильним рішенням, оскільки запровадження такого обмеження необґрунтовано обмежує сферу застосування положень щодо організованої злочинної групи [877]. З такою позицією доцільно не погодитись, оскільки відсутність критеріїв, що визначали б період часу функціонування організованого злочинного об'єднання, не дає змоги визначити сферу застосування положень щодо цих форм співучасті, зокрема відмежувати їх від інших неорганізованих злочинних об'єднань.

Задля досягнення однозначності у тлумаченні цього поняття варто його визначення закріпити на нормативному рівні.

У зв'язку з цим доцільно проаналізувати семантику терміна «стійкий», який у тлумачному словнику визначають по-різному: здатний твердо стояти, триматися, не падаючи, не коливаючись; хисткий; який відбувається спокійно, розмірено; урівноважений; який довго зберігає і виявляє свої властивості, не піддається руйнуванню, псуванню; для якого характерні стабільність, постійність; сталий; довготривалий; здатний витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь; здатний зберігатися, існувати за несприятливих умов (наприклад, у разі зміни

температури); витривалий; який не піддається сторонньому, негативному впливу (про людину); який виявляє наполегливість, твердість, непохитність у намірах, поглядах, вчинках, діях тощо; вірний своїм переконанням; незламний; який ведеться з наполегливістю, твердістю, непохитністю [72, с. 1393]. Екстраполюючи значення цього терміна на стійкість організованих груп і злочинних організацій, слід зазначити, що в цих об'єднаннях він розглядається в контексті злочину, організованого злочинного об'єднання та його учасників.

З огляду на це, стійкість може означати стабільність, постійність, сталість складу об'єднання, тривалий період його існування, здатність витримати зовнішній вплив, протидіяти правоохоронним органам, наполегливість, твердість, непохитність у намірах його учасників [216, с. 18–19]. У цьому разі стійкість вживають у широкому значенні. Натомість під час кваліфікації злочинів її слід розглядати у вузькому – кримінально-правовому значенні, якого потребує судова практика.

Відповідно до п. 11 Постанови ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, учинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів у злочинному середовищі тощо) [629, с. 2–6].

Більш детально та наочно положення цієї Постанови можна проілюструвати в таблиці (додаток 3.7).

Аналіз результатів судового тлумачення стійкості дає змогу висловити певні зауваження щодо цієї ознаки.

По-перше, необґрунтованим є визначення організованої групи виключно як внутрішньо стійкого, а злочинної організації – як внутрішньо і зовнішньо стійкого об'єднання. Ця позиція ПВС України суперечить закону про кримінальну

відповідальність, оскільки згідно з ч. 3, 4 ст. 28 КК України серед ознак злочинів, учинених організованою групою та злочинною організацією, відсутній поділ стійкості на зовнішню та внутрішню.

По-друге, наведене в зазначеній Постанові визначення стійкості є нечітким, оскільки в ньому не конкретизовано, скільки ознак стійкості, перелічених у цьому акті тлумачення, необхідно встановити, щоб визнати об'єднання зовнішньо чи внутрішньо стійким.

По-третьє, ознаки зовнішньої та внутрішньої стійкості характерні як для організованої групи, так і злочинної організації, а в окремих випадках – для групи осіб за попередньою змовою. Не слід виключати можливу відсутність окремих ознак внутрішньої стійкості в організованій групі, або ж внутрішньої та зовнішньої стійкості в злочинній організації. Брак таких ознак інколи призводить до винесення виправдувальних вироків [90].

По-четверте, окремі ознаки стійкості дублюють (підміняють) інші кримінально-правові ознаки організованих злочинних об'єднань, які мають самостійне значення, адже вказані в ч. 3, 4 ст. 28 КК України поряд зі стійкістю. Наприклад, централізоване підпорядкування учасників є ознакою не лише стійкості, а й ієрархічності [135, с. 29].

З огляду на вказані проблеми, положення стійкості, висвітлені в Постанові ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, учинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13, суперечать ч. 3 і ч. 4 ст. 28 КК України, а тому їх не слід застосовувати на практиці. Натомість необхідно звернутись до теорії кримінального права. Хоча й тут стійкість є однією з найбільш дискусійних рис організованих злочинних об'єднань, яку визначають по-різному.

Значна частина визначень, запропонованих вченими [18, с. 121–130; 56, с. 10; 67, с. 49–51; 234, с. 47–49; 235, с. 34; 260, с. 18; 270, с. 79; 271, с. 208; 326, с. 37–42; 329, с. 9; 367, с. 37; 386, с. 12; 404, с. 37; 410, с. 203; 477, с. 7; 535, с. 71–72; 633; 720, с. 144–147; 745, с. 61–74; 792, с. 65–70; 824, с. 33; 827, с. 37], дублює інші ознаки організованих груп і злочинних організацій, зокрема розподіл

функцій та ролей, ієрархічність, мету, план тощо. У широкому значенні стійкість охоплює їх усіх. У вузькому (кримінально-правовому) значенні, хоч ці ознаки певною мірою й характеризують стійкість, вони є самостійними, а отже, зараховувати їх до стійкості недоцільно. Стійкість як кримінально-правову ознаку організованої групи чи злочинної організації слід визначати так, щоб вона не охоплювала інших ознак цих об'єднань. Інакше зникне потреба в наявності таких ознак.

Стійкість пов'язана передусім із кількістю злочинів, учинених об'єднанням, та періодом його функціонування¹.

У зв'язку з цим слушною є позиція Києво-Святошинського районного суду Київської області від 2 грудня 2013 р., представлена у вирокі щодо одного з учасників злочинної організації, що спеціалізувалася на рейдерстві. Згідно з цим рішенням суду, систематичність учинення вказаних злочинів свідчить про наявність у поведінці членів цього злочинного угруповання стійкості суспільно небезпечних намірів, що, відповідно, підтверджує стійкість групи [94].

Загальновизнано, що чим довше проіснувало об'єднання і чим більше вчинено злочинів його учасниками, тим більшою мірою воно є суспільно небезпечним. Водночас кримінально-правові положення, що стосуються стійкості, мають бути спрямовані на максимальне зменшення ступеня такої небезпеки, а також на недопущення подальшого вчинення злочинних діянь. З огляду на це, критерії стійкості повинні відповідати певним вимогам. Для визначення того, яке об'єднання є стійким, можна висунути такі гіпотези: 1) об'єднання є стійким після виникнення в його учасників умислу щодо вчинення двох і більше злочинів; 2) об'єднання набуває стійкості під час вчинення його учасниками другого злочину; 3) об'єднання слід вважати стійким після вчинення його учасниками двох злочинів (у цьому разі третій злочин уже вчиняється в складі стійкого об'єднання).

Відповідно до першої гіпотези об'єднання, яке має лише намір учинити злочини, не обов'язково надалі реалізує його. Учасники злочинного об'єднання

¹ Переважна більшість організованих злочинних об'єднань функціонує до року (додаток А).

можуть так і не розпочати злочинну діяльність у результаті добровільної відмови співучасників від доведення злочину до кінця або припинення їхніх дій працівниками правоохоронних органів на стадії готування до злочину чи замаху на нього. Однак створення злочинного об'єднання для вчинення певного злочину (певних злочинів) за своєю суттю є готуванням до таких злочинів, яке законодавець криміналізував в окремій статті як самостійний злочин. Такі самостійні злочини передбачають можливість притягнення до кримінальної відповідальності його учасників до моменту вчинення ними окремих злочинів, окрім власне створення злочинного об'єднання та участі в ньому. У зв'язку з цим пропонуємо розмежовувати потенційну та реальну стійкість злочинного об'єднання. Потенційну стійкість варто визначити як наявність в учасників злочинного об'єднання умислу щодо вчинення двох або більше злочинів.

До речі, здійснений А. Шлонхардтом аналіз кримінального законодавства в країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону засвідчив, що більшість визначень злочинної організації не залежить від підтвердження будь-якої фактичної фізичної поведінки або злочинної діяльності цієї організації. Хоча у низці юрисдикцій цього регіону вимагається підтвердження фактичної спільної діяльності групи. Наприклад, визначення поняття «злочинна організація синдикатного характеру» в ст. 294 КК Китаю вимагає доказів того, що певні злочини (такі, як корупція, здирство або напади) були вчинені групою. Недоліком такого підходу є те, що ці визначення можуть бути застосовані лише після того, як група вже займається певною потенційно шкідливою діяльністю [972, с. 283–284].

В українській судовій практиці об'єднання здебільшого визнають організованою групою чи злочинною організацією лише під час учинення його учасниками другого злочину (замаху на злочин чи готування до нього) за умови наявності інших кримінально-правових ознак цих форм співучасті. За результатами вивчення судової практики не знайдено жодного випадку, коли злочин кваліфіковано як створення злочинної організації, без учинення цим об'єднанням конкретних злочинів. Під час учинення першого злочину учасники злочинного об'єднання можуть мати або ж не мати на меті подальшу злочинну

діяльність. За наявності такої мети вже перший злочин слід кваліфікувати як такий, що вчинений організованою групою чи злочинною організацією; за відсутності – перший злочин слід кваліфікувати як такий, що вчинений групою осіб чи групою осіб за попередньою змовою.

Варіант, передбачений другою гіпотезою, відображає певні тенденції в діяльності об'єднання, спрямованість його учасників на подальшу злочинну діяльність, небажанні зупинятися на досягнутому. У цьому разі стійкість хоч і незначна, однак реальна. Окреслений варіант найбільше відповідає потребам протидії організованим злочинним об'єднанням, тому що дає змогу визнати об'єднання організованою групою чи злочинною організацією (за наявності інших обов'язкових кримінально-правових ознак) під час другого злочину та застосувати відповідні заходи впливу.

Третя гіпотеза найбільш переконливо засвідчує стійкість злочинного об'єднання, тобто його створення задля тривалої злочинної діяльності. З іншого боку, така позиція не відповідає потребам протидії організованим злочинним об'єднанням, оскільки дає змогу визнавати злочинну діяльність групи осіб як злочин, учинений організованою групою чи злочинною організацією, не під час учинення другого, а лише під час учинення третього злочину його учасниками.

З метою підвищення ефективності протидії організованій злочинності кримінально-правовими засобами пропоную визнавати об'єднання стійким під час учинення його учасниками другого злочину (реальна стійкість) або за наявності в них умислу щодо вчинення двох чи більше злочинів (потенційна стійкість). За наявності інших ознак організованого злочинного об'єднання таке діяння слід кваліфікувати як злочин, учинений організованою групою чи злочинною організацією.

Варто звернути увагу на особливості цих злочинів. По-перше, ними можуть бути як закінчені, так і незакінчені діяння. По-друге, вони мають передбачати повторність або реальну (але не ідеальну) сукупність. Тобто злочини, які становлять ідеальну сукупність і належать до мінімальної кількості правопорушень, що засвідчує стійкість тієї чи іншої форми співучасті, слід

сприймати як один злочин. Наприклад, учасники групи осіб за попередньою змовою вчинили крадіжку чужого майна з проникненням до житла, заволодівши водночас вогнепальною зброєю. Їх дії слід кваліфікувати за ч. 2, 3 ст. 185 та ч. 2 ст. 262 КК України, однак під час визначення стійкості це діяння варто сприймати як один злочин.

Під час обрахування злочинів, що визначають стійкість об'єднання, слід ураховувати кількість протиправних діянь не кожного окремо взятого суб'єкта, а вчинених ними спільних злочинів. Так, злочин не можна визнати учиненим у складі організованого злочинного об'єднання, якщо його спільно вчинили п'ятеро засуджених, які мають судимість за протиправні діяння, учинені самотійно. У цьому разі не можна враховувати попередні засудження для того, щоб кваліфікувати нові злочини як такі, що вчинені в складі організованої групи чи злочинної організації за умови наявності інших ознак цих об'єднань. Адже стійкість характеризує передусім об'єднання загалом, а не окремого його учасника. Кримінально-правове значення можуть мати лише діяння, учинені спільно. Окремого дослідження потребує й питання, чи слід обмежувати ці злочини строками давності притягнення до кримінальної відповідальності, погашення або зняття судимості.

Наступною обов'язковою ознакою стійкості має бути *відносно постійний склад учасників об'єднання*. Це означає, що у вчиненні злочинів беруть участь одні й ті самі суб'єкти (їх більша частина або хоча б половина). Водночас окремі особи можуть брати участь не в усіх злочинах, або до вчинення окремих злочинів можуть долучатися інші співучасники, які не є членами об'єднання.

Таким чином, стійкість слід визначити як змову учасників злочинного об'єднання щодо вчинення двох і більше злочинів (потенційна стійкість) або попереднє (до моменту утворення організованої групи чи злочинної організації) вчинення учасниками злочинного об'єднання одного чи більше злочинів (реальна стійкість) у відносно постійному складі.

Стійкість у кожному злочинному об'єднанні має певні особливості. Групу осіб за попередньою змовою слід вважати стійкою за наявності в її учасників

умислу на вчинення двох чи більше злочинів або під час учинення її учасниками другого злочину (замаху на злочин або готування до нього). Причому один із цих злочинів вони могли вчинити в складі групи осіб чи групи осіб без попередньої змови. Група осіб за попередньою змовою, що вчиняє другий злочин (замах на злочин або готування до нього), за наявності інших ознак організованого злочинного об'єднання, є організованою групою або злочинною організацією. Водночас склад учасників таких об'єднань має залишатися відносно постійним. З огляду на це, виникненню організованої групи чи злочинної організації може передувати форма існування злочинного об'єднання як групи осіб чи групи осіб за попередньою змовою. Тому слід вважати правильною позицію суддів, які вбачають відсутність стійкості банди в разі вчинення учасниками злочинного об'єднання одного злочину без намірів продовжувати злочинну діяльність [78]. Натомість окремі суди демонструють протилежну позицію [86].

Реальна стійкість в організованому злочинному об'єднанні може виявитися одним із таких способів: 1) перший злочин учинено групою осіб, а другий – організованою групою чи злочинною організацією; 2) перший злочин учинено групою осіб за попередньою змовою, а другий – організованою групою чи злочинною організацією; 3) перший злочин учинено групою осіб, другий – групою осіб за попередньою змовою, а третій – організованою групою чи злочинною організацією тощо.

Розподіл функцій і ролей учасників організованої групи та злочинної організації. Результативність організованої злочинної діяльності певною мірою забезпечує розподіл функцій і ролей між учасниками організованих злочинних об'єднань. Він дає змогу не лише ефективно управляти організованою групою та злочинною організацією, протидіяти їх викриттю, а й полегшує вчинення злочинів, надає можливість винним особам тривалий час уникати кримінальної відповідальності. Ця ознака свідчить про підвищений рівень організованості об'єднання, обґрунтовує підстави притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які безпосередньо не вчиняли діяння, що становить об'єктивну сторону

складу злочину, однак є його співучасниками, та створює передумови для більш детальної індивідуалізації призначеного їм покарання.

У зарубіжному кримінальному законодавстві вказана ознака пов'язана здебільшого зі структурованістю організованої групи та злочинної організації.

Ознаку *структурованості* організованого злочинного об'єднання виокремлено в законодавстві Албанії, Бельгії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Греції, Грузії, Ірландії, Казахстану, Кіпру, Киргизії, РФ, Румунії, Словаччини, Чехії, Фінляндії. Водночас структурованість відображена і в законодавстві тих країн, де злочинна організація складається з декількох груп, які є структурними підрозділами злочинної організації (наприклад, в Азербайджані, Білорусі, Вірменії, Молдові, РФ, Таджикистані, Узбекистані тощо).

За відсутності серед кримінально-правових ознак безпосередньої вказівки на структурованість, вона може бути компенсована розподілом функцій і ролей серед учасників злочинного об'єднання (Білорусь, Естонія, Киргизія, Латвія, Литва, Македонія Словаччина, Туркменістан, Чехія тощо).

В окремих країнах обов'язковим визнано існування *ієрархічної структури* злочинних об'єднань (наприклад, у Киргизії, Японії). Натомість учені слушно наголошують на тому, що структурованість не означає обов'язкову наявність ієрархічної структури [853, с. 78–107; 1010].

Ознака структурованості в тій чи іншій інтерпретації характерна для більшості організованих злочинних об'єднань, створення та участь у яких криміналізовано як в Україні, так і в інших країнах.

У КК України структурованість проявляється насамперед у ієрархічності злочинної організації та розподілі функцій учасників організованої групи.

Розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану, відомого всім її учасникам, відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України є обов'язковою кримінально-правовою ознакою злочину, учиненого організованою групою. Натомість ієрархічна структура як особливий розподіл функцій і ролей, відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України, є обов'язковою кримінально-правовою ознакою злочину, учиненого злочинною організацією.

Зміст цих ознак у законодавстві не визначено, а в теорії кримінального права є дискусійним. Тому необхідно передусім визначити зміст понять «розподіл функцій» та «розподіл ролей», а також з'ясувати їхнє місце у формах співучасті, визначених у ст. 28 КК України.

У тлумачному словнику категорію «функція» визначено таким чином: робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; призначення, роль чого-небудь [72, с. 1552]. Визначаючи поняття «функція учасника злочинного об'єднання», слід ураховувати два аспекти: по-перше, ця робота, обов'язок, коло діяльності пов'язані з учиненням злочину; по-друге, зазначені роботу, обов'язок, коло діяльності здійснюють учасники злочинних об'єднань.

Функція учасника злочинного об'єднання – це робота виконавця, організатора, підбурювача, пособника, його обов'язок у злочинному об'єднанні, призначення, роль.

Водночас термін «роль» тлумачать як будь-яку роботу, заняття, певний вияв себе в чому-небудь; становище, стан, зумовлені певними обставинами; вплив кого-, чого-небудь на щось, чию-небудь участь у чомусь; форму поведінки людини в певній ситуації на виробництві, у системі суспільних або міжособових відносин; ступінь участі, міру впливу, значення в чомусь [72, с. 1274]. У співучасті ця робота полягає в участі в злочині. Ідеться про вияв співучасника в учиненні злочину та його становище в структурі злочинного об'єднання, зумовлене виконуваними функціями.

Таким чином, *функція учасника злочинного об'єднання – це його обов'язок, коло діяльності в учиненні злочину, а роль – це його становище в структурі злочинного об'єднання, зумовлене виконуваними функціями*. Роль характеризує певну особу як співучасника (виконавця, організатора, підбурювача та пособника). Функція співучасника є первинним елементом ролі, що існує у формі сукупності певних функцій цього суб'єкта злочину.

Термін «розподіл» має декілька значень. Зокрема, це дія за значенням розподілити, розподіляти; розташування, розміщення чого-небудь [72, с. 1258]. Розподіляти – означає ділити щось між ким-, чим-небудь, даючи кожному окрему

частку; призначати на яку-небудь посаду, роботу; розміщувати, розташовувати кого-небудь десь; розподіляти обов'язки тощо [72, с. 1258].

Розподіл функцій у злочинному об'єднанні – це розподіл обов'язків між його учасниками під час спільного вчинення злочинів.

Розподіл ролей у злочинному об'єднанні – це розподіл обов'язків між різними видами співучасників під час спільного учинення злочинів. Розподіл ролей визначає структуру злочинного об'єднання і є різновидом розподілу функцій між різними видами співучасників. Тому вони співвідносяться як загальне (розподіл функцій) та спеціальне (розподіл ролей).

У сучасному кримінальному законодавстві закріплено чотири ролі, що визначають вид співучасника, та десять різновидів виконуваних ними функцій (додаток 3.8).

Важлива роль у дослідженні розподілу функцій належить їхній класифікації. Відповідно до поділу форм співучасті на просту та складну, доцільно виокремити розподіл функцій між співвиконавцями (так званий «технічний розподіл функцій» під час учинення діяння, що становить об'єктивну сторону складу злочину) і розподіл функцій між різними видами співучасників (розподіл ролей).

Розподіл функцій може відбуватися в межах однієї чи декількох ролей. Тому доцільно розрізняти два види розподілу функцій.

1. *Розподіл функцій у межах однієї ролі*, що наявний у разі, коли два й більше суб'єктів злочину виконують функції одного й того самого співучасника. Це може бути розподіл функцій між двома й більше виконавцями, організаторами, підбурювачами та пособниками. Наприклад, один організатор створив організовану групу й керує нею, а інший – організовує вчинення злочину. Різновидом такого розподілу функцій слід вважати технічний розподіл функцій.

2. *Розподіл функцій у межах різних ролей*, що передбачає виконання двома й більше особами функцій різних співучасників. Причому єдиним обов'язковим співучасником є виконавець. Наприклад, одна особа керує організованою групою, організовує вчинення злочину (організатор), друга – забезпечує співучасників

знаряддями та засобами вчинення злочину (пособник), а третя – безпосередньо вчиняє злочини (виконавець) [211, с. 96–97].

З'ясувавши зміст розподілу функцій і ролей, слід встановити конкретний їх вид у злочинних об'єднаннях, передбачених ст. 28 КК України.

Для групи осіб характерним є лише розподіл функцій між співвиконавцями. Відсутність розподілу ролей у цьому випадку впливає з логічного та системного тлумачення ч. 1, 2 ст. 28 КК України. Так, у ч. 1 ст. 28 цього Кодексу зазначено, що злочин визнають таким, що вчинений групою осіб, якщо в ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови. Тобто такому злочину притаманна лише наявність виконавців, а отже, про розподіл ролей не йдеться.

Щодо розподілу функцій у групі осіб за попередньою змовою в теорії кримінального права триває дискусія. Одні вчені вважають, що для цієї форми співучасті характерне як співвиконавство, так і співучасть із розподілом ролей [18, с. 116–117; 307, с. 74; 330, с. 183; 345, с. 119; 429, с. 223; 762, с. 95–99], а інші – лише співвиконавство [299, с. 106–110; 428, с. 194; 840, с. 57]). Переважна більшість працівників органів досудового розслідування, які брали участь в анкетуванні (69,25 %), вважають, що в групі осіб за попередньою змовою можливим є розподіл ролей. Натомість 17,84 % обстоюють протилежну позицію, а 12,91 % – вагаються дати відповідь (додаток Г).

Група осіб за попередньою змовою може бути означена як розподілом функцій між співвиконавцями, так і розподілом ролей. Якщо в ч. 1 ст. 28 КК України зафіксовано, що учасниками групи осіб є лише виконавці, то згідно з ч. 2 цієї статті учасниками групи осіб за попередньою змовою можуть бути будь-які особи, що не виключає можливої участі різних видів співучасників. Попередня змова передбачає спільне вчинення злочину двома та більше особами у формі як співвиконавства, так і співучасті з розподілом ролей. Крім цього, судова практика засвідчує, що саме з появою розподілу ролей група осіб за попередньою змовою починає трансформуватися в організовану групу.

Підтверджують таку позицію аргументи, які висловлюють вчені аналізуючи проект Постанови ПВС України «Про судову практику розгляду кримінальних справ про злочини, які вчиняються організованими злочинними об'єднаннями». Дослідники звертають увагу на невідповідність ч. 2 ст. 28 КК України положенням, викладеним у п. 11 цієї Постанови: «злочин може визнаватись таким, що зчинений за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 28), у разі, коли його вчиняють спільно принаймні два співвиконавці, які домовились про це заздалегідь». Таке тлумачення Закону вони справедливо називають нелегітимним, адже в ч. 2 ст. 28 КК України не вказано, що співучасники мають бути співвиконавцями [334, с. 3–5].

У проекті КК України, прийнятому в другому читанні, у визначенні злочину, вчиненого за попередньою змовою йшлося про виконавців [587]. Натомість у чинній редакції ч. 2 ст. 28 КК України йдеться не про виконавців, а просто про осіб. Отже, такий злочин може бути вчинено як у формі співвиконавства, так і співучасті з розподілом ролей між співучасниками.

Прихильники протилежної думки висловлюють вагомі аргументи щодо нечіткості й незрозумілості позиції законодавця з цього питання. Зокрема, вони стверджують, що контекст вживання терміна «учинення» свідчить про співвиконавство [299, с. 107]. Дійсно, варто диференціювати зміст понять «учинення злочину» та «участь у злочині»: перше має позначати дії лише виконавців (співвиконавців), а друге – різних співучасників. Однак законодавець таке правило не врахував, на що вказує вживання поняття «вчинення злочину» в ч. 2 та 4 ст. 28 КК України, яке дає змогу припустити, що якісний склад групи осіб за попередньою змовою та злочинної організації утворюють лише виконавці. Натомість у контексті положень про організовану групу йдеться як про вчинення злочину, так і про участь у ньому. Водночас найбільш важливим є те, що в межах висловлювань про групу осіб (ч. 1 ст. 28 КК України), з одного боку, ідеться про участь у злочині, а з іншого – про виконавців. Тому зазначений аргумент хоча й вартий уваги, однак підлягає спростуванню в результаті системного тлумачення всіх частин ст. 28 КК України.

Крім цього, учені вважають несправедливим те, що за наявності в тій чи іншій статті Особливої частини КК України кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою» організатор, підбурювач і пособник фактично не зможуть нести кримінальну відповідальність на підставі ч. 1 цієї статті КК. Незрозумілим є також те, чому до особи, яка вчинила злочин (наприклад, убивство або крадіжку) самотійно, слід застосовувати ч. 1 певної статті, а якщо особу схилили до вчинення цього злочину, вона має нести відповідальність уже за злочин із кваліфікованим складом [299, с. 107]. Дійсно, певною мірою цей факт може бути несправедливим. Однак, згідно з такою логікою, якщо в організованій групі та злочинній організації злочин вчиняє один виконавець, а решта осіб беруть участь як організатори, підбурювачі чи пособники, то їхні дії також слід кваліфікувати за ч. 1 певної статті. Інші співучасники сприяють, допомагають виконавцю, підштовхують його до вчинення злочину. У цьому, власне, полягає суспільна небезпека співучасті з розподілом ролей. Окрім цього, кримінально-правові норми, з огляду на їх профілактичне значення, мають бути зорієнтовані на недопущення будь-яких об'єднань чи асоціацій злочинців. Таким чином, кримінальна відповідальність за вчинення злочину в співучасті з розподілом ролей повинна бути більш суворою, ніж учинення аналогічного злочину одним суб'єктом. Цікавим у цьому плані є досвід США. Є. Ю. Полянський стверджує, що судова практика та кримінальна політика США спрямовані на радикальну кримінально-правову протидію організованій злочинності, тому відповідальність за вчинення групових злочинів є значно суворішою, навіть в тих випадках, де такий підхід є нерациональним та надто суворим [580, с. 218–226].

Визнання можливості вчинення злочину групою осіб лише у формі співвиконавства є своєрідною прогалиною у кваліфікації дій співучасників. Адже якщо вчинення злочину двома особами з розподілом ролей не відносити до групи осіб за попередньою змовою, а тим більше до організованої групи (з огляду на недостатню мінімальну кількість учасників), то постає питання стосовно того, до

якої форми співучасті належать вищезазначені дії. Чи, можливо, співучасть у злочині може існувати поза встановленими в ст. 28 КК України її формами?

Тому більш слушною є позиція, відповідно до якої групі осіб за попередньою змовою може бути притаманний як розподіл функцій між співвиконавцями, так і розподіл ролей.

Питання про розподіл функцій і ролей в організованій групі також є дискусійним. Більшість учених стверджують, що організованій групі притаманний розподіл ролей [18, с. 197; 272, с. 15; 408, с. 73; 486, с. 10]. Інші науковці вважають, що діяльність учасників організованої групи може бути означена як розподілом ролей, так і співвиконавством [428, с. 195; 429, с. 224].

У ч. 3 ст. 28 КК України у визначенні злочину, учиненого організованою групою, ідеться про розподіл функцій, що дає підстави припустити як технічний розподіл функцій між співвиконавцями, так і розподіл ролей. Водночас факт попередньої зорганізованості в стійке об'єднання свідчить про наявність, крім виконавців, особи, яка керує об'єднанням, тобто виконує функції організатора. Тому слід погодитись із тими вченими, які вважають, що організованій групі притаманний розподіл ролей.

Розподіл ролей в організованій групі має певні особливості, зумовлені обов'язковою наявністю, крім виконавця, такого співучасника, як організатор. Тобто для організованої групи характерний не будь-який розподіл ролей (наприклад, між виконавцем і пособником чи підбурювачем та виконавцем), а лише такий, що передбачає, крім виконавця, обов'язкову фігуру організатора. Відносно цього П. Л. Фріс слушно зауважує, що наявність організатора передусім визначає існування цієї форми співучасті [767, с. 406].

Особливість розподілу ролей у злочинній організації зумовлена ієрархією. Він може відбуватися на рівні як злочину, так і об'єднання загалом. Якщо в групі осіб і групі осіб за попередньою змовою розподіл функцій стосується злочину, то в організованій групі та злочинній організації – як злочину, так і об'єднання загалом. Організовані злочинні об'єднання означені розподілом ролей, однак під

час учинення злочину всі учасники можуть діяти і як співвиконавці. Трапляються випадки коли особа може суміщати декілька функцій і ролей [93].

Ієрархічність злочинної організації. Організація управління злочинною організацією на підставі принципу ієрархічності забезпечує тривале та ефективне функціонування цього об'єднання. Ієрархічність – це особливий вид розподілу функцій і ролей, що характерний лише для злочинної організації.

У Постанові ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, учинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 зазначено, що ієрархічність злочинної організації полягає в підпорядкуванні учасників останньої організаторові та забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків і принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин під час провадження спільної злочинної діяльності [629, с. 2–6]. Тобто ієрархію ототожнюють із розподілом функцій і ролей, що не дає змоги на підставі цієї ознаки відмежувати злочинну організацію від інших злочинних об'єднань. Тому й не дивно, що в окремих випадках відбувається неправильна кваліфікація вчиненого через помилкове тлумачення цієї ознаки[107].

Правозастосовна діяльність потребує уточнення змісту вказаного поняття у відповідному контексті. З цією метою доцільно проаналізувати окремі риси ієрархічної структури злочинної організації, які виділяють у теорії кримінального права.

1. Однією з ознак ієрархічності злочинної організації називають наявність в угруповання конкретних завдань діяльності [405, с. 94]. Очевидно, що такі завдання пов'язані з безпосереднім учиненням тяжких чи особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництвом чи координацією злочинної діяльності інших осіб, або забезпеченням функціонування як самої злочинної організації, так й інших злочинних груп. Вони розкривають мету діяльності об'єднання й опосередковано стосуються його ієрархічності.

2. Ознакою ієрархічності злочинної організації вчені вважають також наявність осіб, які керують об'єднанням [285, с. 10–11; 330, с. 87; 405, с. 94; 426,

с. 176; 520, с. 58; 534, с. 140]. Ієрархічність може передбачати наявність як одного, так і декількох керівників чи керівного органу. Ієрархічність злочинної організації передбачає управління щонайменше на двох рівнях: управління всією злочинною організацією та управління окремими її учасниками чи структурними частинами. Один керівник управляє всією злочинною організацією, а другий – окремою групою (структурною частиною).

Так, К. створив та очолив злочинну організацію, що спеціалізувалася на втягненні осіб у заняття проституцією, утриманні місць розпусти, організації звідництва та сутенерстві. Об'єднання складалось із двох структурних частин (організованих груп), керівниками яких були М., П. та В., а рядовими учасниками організації – С., Л., Н. та О. [113]. Таким чином, К. управляв усією злочинною організацією, а М., П. та В. – її структурними частинами.

3. До рис ієрархічності злочинної організації відносять наявність різноманітних правил поведінки [405, с. 94; 426, с. 176; 427, с. 234; 520, с. 58; 534, с. 140; 803, с. 103]. Таким чином, правила поведінки є обов'язковими та загальновизнаними. Вони визначають підпорядкованість, підзвітність і дисципліну учасників злочинної організації.

Підпорядкування в злочинній організації може характеризуватися такими рівнями чи видами: 1) підпорядкованість рядових учасників керівникам злочинної організації або її структурних частин; 2) підпорядкованість структурних частин злочинної організації керівному центру (підпорядкованість керівників структурних частин керівнику (керівникам) злочинної організації).

До цієї ознаки доцільно додати обов'язковість виконання учасниками злочинної організації чи її структурними частинами прийнятих керівником (керівниками) рішень, розпоряджень, наказів.

4. Ознакою злочинної організації визнають також розподіл функцій і ролей між її учасниками. В. В. Бедриківський влучно називає її різновидом розподілу функцій [42, с. 49], а Г. П. Жаровська – регламентацією прав і обов'язків [330, с. 87].

У злочинній організації існує особливий розподіл функцій і ролей, що свідчить про наявність, з одного боку, ієрархічності, а з іншого – злочинної

організації. Функції та роль організатора мають виконувати щонайменше два суб'єкти злочину: один є керівником усієї злочинної організації, а другий – керівником структурної частини злочинної організації. Крім цього, кожен із зазначених керівників повинен мати підлеглих, що є виконавцями злочину. Причому один із таких підлеглих одночасно має бути керівником структурної частини злочинної організації [162, с. 88–89].

5. Неоднозначними є погляди науковців і стосовно рівнів ієрархії в злочинній організації [285, с. 10–11; 520, с. 58; 783, с. 61]. Найбільш логічним видається, що злочинна організація повинна мати щонайменше трирівневу ієрархічну структуру (верхній рівень утворюють керівники всієї злочинної організації, середній – керівники структурних частин і нижній – рядові учасники) та дворівневу систему управління (управління всією злочинною організацією та управління її структурними частинами) [162, с. 90]. Приклади таких ієрархічних структур трапляються як в Україні, так і інших країнах (додаток 3.9).

6. Наступною ознакою ієрархічності злочинної організації є наявність структурних частин. У тлумачному словнику частину визначено так: окрема одиниця, пайка, шматок тощо, які відділяються від чогось цілого; ділянка якої-небудь площі, поверхні тощо; певна кількість кого-небудь, що за якимись ознаками вирізняється із загальної кількості людей; складова одиниця, елемент цілого; складовий елемент, деталь якого-небудь механізму, устаткування, машини тощо; складова частина чогось – необхідний органічний компонент, що входить до складу якої-небудь єдності, системи, цілого; розділ якого-небудь твору літератури, мистецтва тощо; відділ певної установи, окрема галузь управління, яка-небудь спеціалізована служба тощо; окрема військова одиниця [72, с. 1594]. Категорію «структурний» тлумачать як такий, що має певну структуру; пов'язаний із вивченням, зображенням структури [72, с. 1405]. Водночас структурою названо взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будову; устрій, організацію чого-небудь [72, с. 1405]. З огляду на зміст цих термінів, можна стверджувати, що структурна частина злочинної організації – це

її складовий елемент, який утворює певна організація людей, що за якимись ознаками вирізняється із загальної кількості учасників об'єднання.

У теорії кримінального права структурні частини називають по-різному, зокрема як: підсистеми у вигляді кількох організованих груп [481, с. 173]; структурні підрозділи [405, с. 94]; ланки [410, с. 203–204; 519, с. 74; 781, с. 61]; структурні одиниці [803, с. 103]. Однак найбільш влучним поняттям, що характеризує структурні елементи злочинної організації, вважаю закріплене в ч. 4 ст. 28 КК України – **структурні частини**, тобто підсистеми злочинної організації, що виконують визначені функції (учинення злочинів, технічне забезпечення, зв'язок, розвідка, особиста охорона тощо) та підпорядковані керівнику (керівному органу) злочинної організації.

Структурною частиною злочинної організації називають: групу (за попередньою змовою чи організовану) або окрему особу [524, с. 96]; двох чи більше учасників [284, с. 58; 832, с. 549]; групу учасників злочинної організації [330, с. 89; 786, с. 14; 797, с. 213]; групу з двох або більше осіб, включаючи керівника, що входить у злочинне співтовариство чи злочинну організацію [241, с. 12; 546; 679, с. 154]; організовану групу [481, с. 173; 501, с. 41].

Структурною частиною може бути лише група осіб. Одного співучасника не можна вважати структурною частиною, оскільки це суперечить позиції законодавця, який поряд із членами стійкого ієрархічного об'єднання виділяє структурні частини такого об'єднання. Така група може бути як організованою, так і групою осіб за попередньою змовою, що характеризується розподілом ролей. Визнання структурними частинами лише організованих груп у КК України є недоцільним, оскільки функціонування двох осіб не можна буде визнати структурною частиною, тому що організованою групою є об'єднання трьох і більше осіб. Цей підрозділ злочинної організації може мати ознаки як групи осіб за попередньою змовою, так і організованої групи. Його не можна зараховувати до цих форм співучасті, оскільки він є складовою злочинної організації, а не окремою формою співучасті.

У теорії кримінального права вважають, що оскільки структурна частина є групою осіб, то таких структурних частин у злочинній організації має бути декілька, тобто дві й більше [481, с. 173; 519, с. 74; 524, с. 96; 832, с. 549]. Аналіз ч. 4 ст. 28 КК України також підтверджує це положення. Таким чином, у злочинній організації структурних частин має бути декілька (дві та більше).

Структурна частина є своєрідним підрозділом злочинної організації, а отже, як будь-який підрозділ, вона повинна мати свого керівника. Л. М. Демидова вважає, що структурна частина має керівника, який може входити до складу структурної частини або не входити, але бути в складі злочинної організації [284, с. 58].

Підлеглими в одного керівника може бути мінімум одна особа. З огляду на це, такий підрозділ злочинної організації передбачає наявність принаймні одного керівника та рядового учасника.

Виділяють два види структурних підрозділів злочинного співтовариства (злочинної організації): 1) функціональні; 2) територіальний [546; 797, с. 213]. На думку Ю. А. Цветкова, функціональний структурний підрозділ – це відособлена група осіб, що на постійній основі спільно виконує одну або декілька взаємозв'язаних функцій злочинної організації. Територіальний структурний підрозділ злочинної організації – це в певному розумінні її філія, що виконує всі або переважну частину функцій злочинної організації на певній території [797, с. 77].

З огляду на це можна виокремити два аналогічних види структурних частин. Територіальними структурними частинами слід вважати відокремлені групи, що діють на різних територіях і виконують ті самі функції, що й злочинна організація загалом. Функціональними структурними частинами є відокремлені групи, які виконують різні функції в злочинній організації. Водночас доцільно виокремити й так звані змішані (функціонально-територіальні або територіально-функціональні) структурні частини. Тобто структурні підрозділи, що діють на різних територіях і виконують різні функції.

Отже, дослідивши ознаки *ієрархічності злочинної організації*, можна визначити її як *розподіл функцій і ролей між учасниками (структурними частинами) злочинної організації, що забезпечує підпорядкованість і підзвітність*

рядових учасників останньої організаторам: керівнику (керівному органу) злочинної організації та керівникам структурних частин. Вона передбачає: 1) особливий розподіл функцій і ролей в об'єднанні – наявність організаторів (керівників злочинної організації та її структурних частин) і виконавців (рядових учасників); 2) поділ злочинної організації на структурні частини; 3) наявність правил поведінки, що ґрунтуються на субординації, підпорядкованості, підзвітності й дисципліні її учасників.

Об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам організованої групи. Однією з ознак організованої групи є об'єднаність єдиним планом, відомим усім її учасникам. Це обов'язкова кримінально-правова ознака цього об'єднання, оскільки вона закріплена в ч. 3 ст. 28 КК України.

На практиці досить часто виникають проблеми при кваліфікації злочинів, учинених у співучасті, пов'язані з об'єднаністю учасників організованої групи єдиним планом, відомим усім її учасникам. Зокрема, незрозуміло, який зміст законодавець укладає в цю ознаку, для яких злочинних об'єднань вона характерна, чи дійсно всі учасники організованої групи мають про неї знати та якою мірою, який зовнішній вияв плану, хто його складає.

Передусім слід здійснити семантичний аналіз терміна «план». У тлумачному словнику «план» визначено по-різному: креслення, що відображає на площині в умовних знаках і певному масштабі місцевість, предмет, споруду тощо; аркуш паперу, шматок тканини з таким кресленням; будова, розташування частин чого-небудь; задум, проект, що передбачають перебіг, розвиток чого-небудь; текст, документ із викладом цього задуму, проекту; заздалегідь накреслена програма господарських, культурних, оборонних заходів, що передбачає порядок і термін здійснення їх; текст, документ із викладом програми заходів; порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція; положення предмета в перспективі з погляду віддаленості його від глядача; масштаб зображення на екрані того, що знято; сфера виявлення чого-небудь або спосіб розгляду чогось, кут зору; наркотик, виготовлений із деяких сортів конопель; висушене листя конопель [72, с. 978].

Екстраполюючи значення цього терміна на план як ознаку злочинного об'єднання, слід зазначити, що план в організованій групі можна розглядати в декількох значеннях: 1) як намір особи вчинити злочин; 2) як засіб учинення злочину; 3) як план учинення злочину; 4) як план діяльності злочинного об'єднання [199, с. 160].

План як кримінально-правова ознака організованої групи здебільшого буває двох видів: план учинення злочину та план злочинної діяльності.

За *ступенем поінформованості* ці плани можна поділити на: 1) такі, що цілком відомі всім учасникам злочинного об'єднання; 2) плани, які лише частково відомі учасникам організованої групи.

Про план злочинної діяльності повинні знати всі учасники об'єднання. Водночас обсяг цих відомостей для кожного з них може бути різним. Увесь план здебільшого відомий організатору, а інші співучасники володіють інформацією про нього тією мірою, якої достатньо для виконання покладених на них функцій.

Крім цього, за *ступенем деталізації змісту* можна виокремити такі види плану: 1) детальний (ураховує всі або більшість особливостей підготовки й учинення злочину); 2) загальний (містить лише окремі особливості чи деталі підготовки й учинення злочину).

План злочинної діяльності організованої групи може передбачати такі елементи, як: розподіл функцій та ролей; види злочинів, які вчиняють і планують учиняти учасники об'єднання; кількість таких злочинів; період часу функціонування групи; час, місце, спосіб, знаряддя, засоби вчинення злочину; потерпілі від злочину; відомості про співучасників; розподіл прибутку від злочину; заходи конспірації [197, с. 81; 198, с. 122]. План злочинної діяльності здебільшого містить лише окремі із зазначених елементів. Тому під час кваліфікації злочинів, учинених учасниками організованих злочинних об'єднань, необхідно встановити хоча б декілька із них, передусім вид злочину, спосіб його вчинення, потерпілих від злочину тощо. План здебільшого розробляє організатор, рідше – учасники об'єднання. Існувати він може в усній чи фіксованій формі.

Аналіз законодавчого формулювання цієї ознаки у ч. 3 ст. 28 КК України дає підстави виокремити такі характерні *рис* плану: 1) є єдиним; 2) об'єднує злочини, учинені організованою групою; 3) містить розподіл функцій учасників групи, спрямованих на його досягнення; 4) відомий усім учасникам групи.

Єдність плану можна розуміти у двох аспектах: 1) як єдиний план (немає будь-яких інших планів); 2) спільний для всіх учасників об'єднання. Це законодавче формулювання плану породжує дискусійні питання: чи дійсно план у злочинному об'єднанні єдиний і чи спільний він для всіх без винятку учасників групи.

Єдність плану слід сприймати як спільність його для всіх або більшості учасників об'єднання. Стосовно того, що він є єдиним, варто заперечити, оскільки вивчення практики дає підстави стверджувати, що може бути загальний план злочинної діяльності об'єднання, план учинення конкретного злочину, а також план дій конкретного учасника злочинного об'єднання. Окремі структурні підрозділи можуть мати власні плани, що не завжди цілком збігаються з планами всього об'єднання [199, с. 162].

Тому неправильно видається кваліфікація дій учасників злочинного об'єднання, що складалося з чотирьох осіб, діяло протягом тривалого часу (понад десять місяців) і спеціалізувалося на торгівлі людьми, як злочину, учиненого групою осіб за попередньою змовою. На думку суду, в цьому разі неможливо констатувати єдність і стійкість групи через відсутність єдиного плану та єдиної мети, оскільки з пред'явленого обвинувачення вбачається, що кожен співучасник мав різну мету. Зокрема, двоє учасників – Н. та О. прагнули одержувати дохід від діяльності повій. К. отримував дохід від підшукування й передавання людей, а М. отримував гроші від потерпілих за укладення з ними угод [115].

План об'єднує злочини, учинені організованою групою. Він стосується злочинної діяльності об'єднання. З наведеним законодавчим формулюванням цієї риси складно погодитись, оскільки об'єднання не завжди планує всю діяльність. Планування може стосуватися окремого злочину. Здебільшого організовані групи спеціалізуються на окремому виді чи на декількох видах злочинів, однак інколи

вони можуть змінювати спеціалізацію. З огляду на зазначене, змінюють або розробляють нові плани злочинної діяльності.

Наявність плану зумовлює розподіл функцій учасників групи, спрямований на його досягнення. Розподіл функцій можливий як у межах однієї ролі співучасника (наприклад виконавця), так і різних ролей (виконавця, організатора тощо).

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України *план має бути відомий усім учасникам групи. У теорії кримінального права щодо цієї риси плану триває наукова дискусія – окремі вчені не погоджуються з цією вказівкою законодавця [18, с. 116; 459, с. 69; 655, с. 67; 718, с. 29–30]. З цього приводу слід зауважити, що в організованих злочинних об'єднаннях план учинення злочинів відомий усім його членам. Проте обсяг цих відомостей може бути різним, а саме: 1) план у повному обсязі відомий усім співучасникам; 2) учасник об'єднання володіє інформацією про план у тому обсязі, який необхідний для виконання покладених на нього організатором функцій.*

У теорії кримінального права наявність плану слушно вважають характерною ознакою не лише організованої групи, а й інших злочинних об'єднань: групи осіб за попередньою змовою [18, с. 112; 269, с. 140; 341, с. 132] та злочинної організації [252, с. 29; 330, с. 94; 481, с. 172; 720, с. 145].

Цілком закономірним є поставлене А. П. Закалюком запитання: хіба група, що вчиняє злочин за попередньою змовою, діє без жодного плану, без жодної домовленості щодо змісту, часу й послідовності дій, без елементарного розподілу обов'язків (функцій)? [341, с. 132].

Отже, немає потреби виокремлювати цю ознаку як обов'язкову лише в організованій групі, оскільки план може бути характерним і для групи осіб за попередньою змовою та злочинної організації. Окрім цього, він характеризує інші кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань. Тому його слід визнати факультативною ознакою цих форм співучасті, а отже, виключити з ч. 3 ст. 28 КК України.

2.3. Спеціальні кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань

Такі злочинні об'єднання, як банда, терористична група, терористична організація та не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, означені не лише загальними, а й спеціальними кримінально-правовими ознаками.

Банді притаманна озброєність і спеціальна мета нападу (на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб). Спеціальна мета визначена і для терористичних об'єднань. Водночас до спеціальних кримінально-правових ознак не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування належать озброєність, не передбаченість законом, єдиноначальність, підпорядкованість, дисципліна, здійснення військової, стрийової чи фізичної підготовки.

Попри те, що проблемні питання, пов'язані з тлумаченням поняття «зброя» в контексті кримінальної відповідальності за окремі види злочинів, зокрема бандитизм, ґрунтовно досліджено в юридичній літературі, однією з найбільш дискусійних ознак, яку неоднозначно тлумачать у теорії кримінального права, є озброєність.

На сьогодні правоохоронні органи під час кваліфікації та розслідування злочинів, учинених бандою, не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням, стикаються з труднощами, пов'язаними з доказуванням озброєності цих злочинних об'єднань. Інколи цю ознаку неправильно тлумачать судді. Так, обґрунтовуючи відсутність ознак банди, суд наводить такий аргумент, як недоведеність спільних дій усіх учасників злочинного об'єднання щодо придбання вогнепальної зброї та боєприпасів [96].

У теорії кримінального права дискусійним залишається питання щодо визначення зброї. Очевидно, що не всі види зброї охоплює поняття «зброя» у вузькому кримінально-правовому значенні цього терміна. Тому доцільно передусім проаналізувати положення кримінального законодавства, що стосуються зброї.

У КК України термін «зброя» вжито в контексті різних норм та інститутів, зокрема стосовно обставин, що виключають злочинність діяння, визначення злочинного діяння, способу його вчинення, предмета злочину, його кваліфікуючих

та особливо кваліфікуючих ознак, у характеристиці злочинних об'єднань й умовах спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності тощо. Водночас цей термін залежно від контексту може набувати різного змісту. Отже, категорію «зброя» в теорії кримінального права можливо розглядати в широкому, вузькому та спеціальному значеннях.

У широкому значенні цей термін охоплює всі види зброї, у вузькому – здебільшого різновиди холодної та вогнепальної зброї. Водночас спеціальне значення характерне для окремих випадків, передбачених КК України.

Озброєність є *обов'язковою кримінально-правовою ознакою* таких злочинних об'єднань, як банда та не передбачене законом збройне формування, та факультативною – інших злочинних об'єднань, зокрема злочинної організації, групи осіб за попередньою змовою, терористичної групи, терористичної організації тощо.

Аналіз положень про зброю, закріплених у кримінальному законодавстві дає змогу зробити певні висновки.

По-перше, зброя може бути предметом злочину, знаряддям чи засобом його вчинення, а незаконні дії з нею визначають зміст суспільно небезпечного діяння, кваліфікуючі чи особливо кваліфікуючі ознаки складу злочину.

По-друге, у кримінальному законодавстві термін «зброя» має особливий зміст.

По-третє, у кримінально-правовому аспекті (у контексті кримінальної відповідальності за окремі види злочинів) до зброї не завжди належать гладкоствольна мисливська зброя та бойові припаси до неї, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, боєприпаси, військова техніка, вибухові пристрої, спеціальні засоби, інші бойові речовини, спеціальна техніка, інші речовини та предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення, оскільки ці поняття в статтях КК України вживаються паралельно зі зброєю [188, с. 27–35].

Згідно з роз'ясненнями ПВС України, до зброї також не належать бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої та радіоактивні матеріали, що

підтверджує зміст назви його Постанови – «Про судову практику в справах про викрадення та інші незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2002 р. № 3 [634], де їх вжито як самостійні категорії. Водночас їх можна вважати зброєю в найбільш широкому значенні.

По-четверте, в КК України розрізняють такі види зброї, як вогнепальна, вибухова, холодна та зброя масового знищення.

По-п'яте, крім зброї, у кримінальному законодавстві вжито поняття «будь-які інші засоби чи предмети для захисту», «інші предмети, які використовувалися як зброя», «інший предмет, спеціально пристосований або заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень» [212, с. 161-164].

З'ясування загальних положень про зброю дає змогу перейти до безпосереднього дослідження озброєності як кримінально-правової ознаки частини злочинних об'єднань.

У ст. 257 КК України, яка встановлює відповідальність за бандитизм, та інших статтях цього Кодексу поняття «зброя» не розкрито. У Постанові ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 також немає чітких роз'яснень із цього питання, крім положень п. 20. Тут ідеться про те, що у випадках, коли для вирішення питання про належність відповідних предметів до зброї, а також питання про їх придатність до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, необхідно призначати експертизу. Вказано також, що банда може бути озброєна і гладкоствольною зброєю [629, с. 4]. Така ситуація спричиняє численні труднощі у встановленні правоохоронними органами різновидів зброї, які можуть засвідчити озброєність банди.

Зброю (у контексті бандитизму) тлумачать як: предмети, які спеціально пристосовані для ураження людей, не мають іншого (господарського, спортивного) призначення та на які поширюється спеціальний правовий режим – вони є об'єктом дозвільної системи або носіння їх громадянами заборонено [523, с. 787];

предмети, призначенні виключно для ураження живої цілі, що не мають іншого, господарського призначення [453, с. 237–238]; пристрої, прилади та інші предмети, конструктивно призначені й технічно придатні для ураження живої або іншої цілі [440, с. 473].

У цих випадках зброю визначають у спеціальному кримінально-правовому значенні. Зокрема, їй притаманні такі ознаки: фізичний стан – пристрої, прилади та інші предмети; їх особливе призначення чи спеціальне пристосування для ураження людей або іншої живої цілі; ці предмети не мають іншого (господарського, спортивного) призначення; на них поширюється спеціальний правовий режим (вони є об'єктом дозвільної системи або носіння їх громадянами заборонено) [225, с. 15–22].

До зброї, що характеризує озброєність банди, науковці відносять різні її види [9, с. 189; 440, с. 473; 453, с. 237–238; 458, с. 255; 523, с. 787; 571, с. 165; 642, с. 118–119; 629, с. 2–6]. Їх аналіз дає підстави стверджувати, що у межах теорії кримінального права на озброєність банди вказує наявність у її учасників таких видів зброї: 1) вогнепальної (у тому числі гладкоствольної) військової, мисливської та спортивної, саморобної чи переробленої (зокрема обрізів); 2) холодної військової, мисливської та спортивної, саморобної чи переробленої; 3) вибухових пристроїв, інших аналогічних пристосувань; 4) пневматичних чи газових рушниць, пістолетів, револьверів, металевих, електрошокових чи інших аналогічних пристроїв за умови, що вони належать до типів, використання яких громадянами потребує спеціального дозволу (зокрема пневматичної зі швидкістю польоту кулі понад 100 м/с, газових пістолетів і револьверів, газових балонів, споряджених газом нервово-паралітичної дії); 5) масового ураження [188, с. 30].

Наявність інших видів зброї свідчить про відсутність у діяннях певних осіб ознак складу злочину, передбаченого ст. 257 КК України.

Вчені не відносять до озброєності банди: сокири, ломики, леза, столові, кухонні та складані ножі, стартові й газові пістолети, пневматичну зброю, ракетниці та схожі предмети, цеглини, кийки, пляшки, макети зброї та інші

предмети, що є імітацією зброї [440, с. 474; 453, с. 237–238; 571, с. 166; 642, с. 115–116].

Водночас аналіз наукової літератури та судової практики засвідчує, що зазначені предмети банда використовуює під час учинення нападів. Так, Р. Л. Чорний зазначає, що непоодинокими є випадки, коли правоохоронні органи вилучають у членів банд різні заборонені саморобні та заводського виготовлення предмети й речовини для вчинення вибухів, які злочинці використовують для знищення чи пошкодження майна, завдання шкоди здоров'ю і життю потерпілих [808, с. 97]. На думку І. І. Радіонова, крім холодної та вогнепальної зброї, банди використовують вибухову зброю, зокрема гранати, вибухові пристрої, детонатори тощо [642, с. 115].

У вироку Апеляційного суду Дніпропетровської області від 14 травня 2010 р. зазначено, що обов'язковою ознакою банди є наявність принаймні в однієї особи, яка входить до неї, зброї або предметів, які призначені виключно для ураження живої цілі та не мають іншого призначення, зокрема господарського [76]. Отже, суди в окремих випадках усвідомлюють про небезпеку озброєності злочинних об'єднань не лише зброєю, а й іншими предметами, що здатні певною мірою виконувати функцію зброї.

У судовій практиці трапляються випадки, коли учасники банд або інших злочинних об'єднань під час нападів використовують вибухові речовини, вибухові пристрої, макети вогнепальної зброї, інші предмети, що можуть завдати шкоди життю чи здоров'ю особи (електрошокери, ножі господарсько-побутового призначення, дерев'яні бити, металеві труби тощо) [75] (додаток Б).

У кримінально-правових нормах окремих зарубіжних країн зазначені предмети відносять до озброєності злочинного об'єднання: в Молдові – це «предмети, що прирівнюються до зброї» [737], Бельгії – всі машини, прилади й інструменти або інші предмети, ріжучі, гострі або тупі, які вилучили як такі, якими можна убити, поранити або вдарити, навіть якщо ними не користувалися [868], в Іспанії – «інші небезпечні інструменти» [872], Грузії – йдеться про озброєність «пристроями чи предметами, які можуть бути використані

для ураження або знищення живих чи інших об'єктів» [732], Казахстані – «предмети, які використовують як зброю» [736].

На підставі вищезазначених фактів не можна повною мірою погодитися з думкою В. Д. Меньшагіна, що для визнання банди озброєною потрібна наявність саме зброї, а не будь-якого предмета, яким може бути спричинено смерть чи нанесено тілесні ушкодження. Хоч саме зброя робить банду особливо небезпечною злочинною спільнотою, оскільки створює найбільші можливості для здійснення задуманих нею нападів та опору представникам влади під час переслідування й затримання [571, с. 165], проте й інші предмети, які банда може використовувати під час нападів і які не належать до зброї, в окремих випадках зумовлюють характер бандитизму та ступінь його суспільної небезпеки. Як слушно зауважують вчені у практиці трапляються випадки використання як знарядь при здійсненні нападів предметів, що являють собою макети, муляжі і навіть іграшки, що імітують вогнепальну зброю, вибухівку тощо [489, с. 33].

Отже, чинні законодавчі положення про озброєність банди є застарілими та потребують перегляду у зв'язку з активним розвитком сучасної науки й техніки, зокрема щодо розширення переліку засобів учинення злочинних посягань. З огляду на розмаїття різновидів зброї, а також інших предметів, які банда може використовувати під час нападів, вважаю за доцільне розширити перелік знарядь, які вона може застосовувати під час нападів, «іншими предметами, спеціально пристосованими або заздалегідь заготовленими для фізичного чи психічного насильства під час нападу» [150, с. 171–178; 212, с. 161–164; 225, с. 15–22; 188, с. 31]. Цю пропозицію підтримують 85,45 % опитаних правоохоронців (додаток Г).

Потребує уточнення озброєність як ознака банди. Існує думка про те, що для кваліфікації дій, що полягають в організації банди, досить лише наявності зброї в учасників банди. Як зауважує В. О. Навроцький, використання зброї в процесі нападу банди не є обов'язковим [523, с. 788]. Схожу позицію висловлюють болгарські дослідники, на думку яких озброєність організованої злочинної групи не обов'язково передбачає, що всі або більшість учасників мали

зброю. Не є також обов'язковим і використання зброї під час учинення певних злочинів у межах спеціалізації групи. Досить довести, що один або більше учасників володіють зброєю і можуть використовувати її для вчинення злочину [877]. Натомість в українській судовій практиці наявні випадки, коли, наприклад, для констатації озброєності суди вимагають наявності вогнепальної зброї в кожного члена банди (додаток Б).

Пов'язана зі зброєю суспільна небезпечність банди частково зумовлена застосуванням зброї, погрозою її застосування чи демонстрацією. З огляду на це, *необхідною умовою кваліфікації участі в нападах, учинених бандою, має стати використання чи застосування зброї під час нападів. Важливо, щоб учасники банди не лише володіли зброєю, а й щоб вона справляла певний вплив на осіб, що зазнають нападу, – використовувалась для фізичного чи психічного насильства над потерпілими, подолання їх опору, учинення протидії працівникам правоохоронних органів або особам, які намагаються припинити злочин чи затримати осіб, які його вчинили.* Натомість учинення учасниками організованих злочинних об'єднань нападів без застосування чи використання зброї слід кваліфікувати як злочин, учинений організованою групою чи злочинною організацією.

Озброєність є факультативною кримінально-правовою ознакою не передбаченого законом воєнізованого формування та обов'язковою – збройного.

У визначенні не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, з одного боку, конкретизовано вид зброї – вогнепальна вибухова чи інша, а з іншого – перелік не є вичерпним з огляду на формулювання «інша зброя». Очевидно, що така позиція є нелогічною. Слід або дати вичерпний перелік такої зброї, або *замінити* терміни «вогнепальна», «вибухова» чи «інша зброя» на термін «зброя», про що вже було зазначено раніше [214, с. 31].

Будь-яких особливостей щодо використання чи застосування такої зброї учасниками не передбачених законом збройних формувань у КК України не передбачено. Таким чином, можна стверджувати, що для визнання певного формування збройним достатньо лише наявності в його учасників придатної для

використання зброї, якою вони володіють незаконно. Тому необов'язково, щоб вони використовували її під час нападів на підприємства, установи, організації чи на громадян. Це зумовлено змістом ст. 260 КК України, згідно з якою мета нападу є необов'язковою, хоча така можливість і не заперечується.

Спеціальні кримінально-правові ознаки не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. У ст. 260 КК України йдеться про два види не передбачених законом формувань – воєнізоване та збройне.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р., військове формування – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності в разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій [628]. Нині створення військових, збройних і воєнізованих формувань передбачено законами України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 р. [620], «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. [630], «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. [622], «Про Державну прикордонну службу України» від 3 квітня 2003 р. [615], «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 р. [621], «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р. [614], Кодексом цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. [388], а також іншими нормативно-правовими актами України.

Учені незаконними вважають ті воєнізовані або збройні формування, які всупереч Конституції України та законам України створюються за рішенням органів влади або органів місцевого самоврядування [522, с. 468]. Однак таке твердження є обмеженим, оскільки не передбачені законом воєнізовані або збройні формування можуть створюватись без будь-яких рішень як легальних, так і нелегальних органів влади.

Не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, з одного боку, є незаконним, а з іншого – злочинним. Тому постає необхідність у встановленні співвідношення незаконного формування зі злочинним.

Категорію «незаконний» визначають як «такий, що забороняється законом, порушує закон; який суперечить законові; не оформлений юридично; позашлюбний» [72, с. 760]. З огляду на це, воєнізоване або збройне формування визнають незаконним тоді, коли їх створення заборонено законом або суперечить йому. Цю обов'язкову кримінально-правову ознаку можна розглядати у двох аспектах: 1) як відсутність закону, що передбачає їх створення; 2) як неналежність цих об'єднань до жодного з легальних воєнізованих або збройних формувань, створення яких передбачене законом [215, с. 46]. Отже, якщо створюється формування, яке не передбачене вказаними чи іншими законами, то воно автоматично стає незаконним, а його учасники підлягають відповідальності за ст. 260 КК України.

Категорію «злочинний» визначають як такий, що є злочином, містить злочин; який чинить, учинив злочин; який заслуговує на осуд; неприпустимий [72, с. 464]. Таким чином, злочинне об'єднання обов'язково має бути пов'язане з учиненням його учасниками злочину.

Отже, незаконним є таке об'єднання, яке заборонене законом або суперечить йому, а злочинним – таке, що пов'язане з учиненням злочину його учасниками. Злочинне об'єднання у будь-якому разі є різновидом незаконного, однак не будь-яке незаконне об'єднання є злочинним.

Оскільки сам факт створення формувань, передбачених ст. 260 КК України, та участі в них визнають злочином, то зазначені в цій статті об'єднання є не лише незаконними, а й злочинними.

Незаконні об'єднання, передбачені ст. 260 КК України, можуть бути двох видів: 1) злочинні об'єднання, учасники якого ще не вчинили спільних злочинів і не планували їх учинення після їхнього створення; 2) злочинні об'єднання, учасники якого вчинили злочин (злочини) у співучасті після їхнього створення. Проблемним є лише питання, чи можна учасників не передбаченого законом

збройного формування визнавати відразу співучасниками до моменту вчинення ними певних злочинів? Очевидно, що можна, адже вони спільно й умисно вчинили злочин, передбачений ст. 260 КК України, – створили не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, керували ним, брали в ньому участь тощо.

У тлумачному словнику «воєнізувати» означає «переводити на обслуговування воєнних потреб; пристосовувати до воєнних умов; навчати військової справи цивільне населення» [72, с. 199]. З огляду на буквальне тлумачення, воєнізоване формування – це об'єднання людей, пристосоване до воєнних потреб, у якому навчають військовій справі. Однак, для більш детального з'ясування семантичного значення терміна «воєнізоване формування» слід розкрити зміст понять «воєнний», «військовий», «військо». Так, воєнний стосується війни, пов'язаний із нею [72, с. 199]. Війна – це організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо, стан ворожнечі між ким-небудь, суперечка, сварка з кимсь, боротьба [72, с. 186]. Військовий – такий, що стосується війська, прийнятий, установлений у війську, в армії, стосується військовослужбовця, властивий військовослужбовцеві; те саме, що військовослужбовець [72, с. 187]. Військо – збройні сили держави; армія; частина збройних сил; озброєний загін [72, с. 187]. Тому це формування, аналогічні збройним силам або окремим їх частинам, а діяльність його учасників пов'язана з організованою збройною боротьбою між державами, суспільними класами тощо.

Таким чином, воєнізоване формування в буквальному значенні – це злочинне об'єднання, учасники якого можуть брати участь у війні або в якому проводиться підготовка до війни. Водночас обов'язкової безпосередньої участі у війні для учасників цього формування не вимагається. Не передбачені законом воєнізовані формування є своєрідною альтернативою легальних збройних сил.

У ч. 1 примітки ст. 260 КК України воєнізованими визнано формування, які мають організаційну структуру військового типу, зокрема єдиноначальність, підпорядкованість і дисципліну, та в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. З огляду на це, обов'язковими кримінально-правовими

ознаками воєнізованого формування є: 1) єдиноначальність; 2) підпорядкованість; 3) дисципліна; 4) здійснення військової, стрийової чи фізичної підготовки.

1. *Єдиноначальність* буквально означає «єдиний начальник». Водночас у тлумачному словнику єдиноначальність визначають як метод управління, коли все керівництво зосереджено в руках однієї особи [72, с. 361]. Тобто це свідчить про те, що на найвищому рівні керівництва не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань перебуває одна особа. Причому не виключається наявність керівників і нижчих рівнів ієрархії.

Відповідно до п. 28 Статуту внутрішньої служби Збройних сил України єдиноначальність є одним із принципів будівництва і керівництва Збройними силами України і полягає в: наділенні командира (начальника) всією повнотою розпорядчої влади стосовно підлеглих і покладенні на нього персональної відповідальності перед державою за всі сторони життя та діяльності військової частини, підрозділу і кожного військовослужбовця; наданні командирові (начальникові) права одноособово приймати рішення, віддавати накази; забезпеченні виконання зазначених рішень (наказів), виходячи із всебічної оцінки обстановки та керуючись вимогами законів і статутів Збройних сил України [631]. Таким чином, єдиноначальність означає наділення керівника воєнізованого формування повноваженнями щодо керівництва формуванням, зокрема надання йому права одноособово приймати рішення та віддавати накази, а також забезпечення виконання зазначених рішень.

2. *Підпорядкованість*, тобто залежність від кого-, чого-небудь [72, с. 962]. Ця ознака виявляється в тому, що учасники не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування перебувають під впливом і владою керівника цього формування, підкоряються йому, залежать від нього.

3. *Дисципліна*. Її визначають як чітко встановлений порядок, дотримання якого є обов'язковим для всіх членів цього колективу; витримка, звичка дотримуватися суворого порядку [72, с. 300]. У не передбаченому законом воєнізованому або збройному формуванні дисципліною необхідно вважати

встановлений у цьому об'єднанні порядок, який є обов'язковим для всіх його членів. Однак це не виключає випадків його порушення.

4. *Здійснення військової, стройової чи фізичної підготовки.* Підготовка – дія за значенням підготувати; запас знань, навичок, досвід тощо, набутий у процесі навчання, практичної діяльності [72, с. 952]. У ст. 260 КК України військовою, стройовою та фізичною підготовкою слід вважати процес, а не результат. Причому з трьох видів підготовки, характерних для цього формування, можуть проводитись як усі, так і лише одна з них.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 р. фізична підготовка – складова фізичного виховання різних груп населення, яка полягає у формуванні рухових умінь і навичок людини, розвитку її фізичних якостей та здібностей з урахуванням особливостей професійної діяльності [637]. У досліджуваному об'єднанні ця ознака означає формування в його учасників рухових умінь і навичок, розвитку їх фізичних якостей та здібностей. Основним засобом фізичної підготовки є фізичні вправи (біг, підтягування, віджимання, присідання, тренування пресу тощо). Фізичну підготовку проводять у таких формах: навчальні заняття, ранкова фізична зарядка, спортивно-масова робота, фізичне тренування в процесі навчально-бойової діяльності, самостійна підготовка.

Військова підготовка передбачає глибоке вивчення та напрацювання практичних навичок у тактичній і вогневій підготовці, зв'язок, розвідку, пошук і розпізнавання слідів на різній місцевості, медичну допомогу, мінну безпеку тощо. Військова підготовка – складова спеціальної підготовки, яка передбачає засвоєння кандидатом на службу низки військових дисциплін в обсязі та на рівні, достатніх для належного виконання обов'язків військової служби. Заняття з військової підготовки можуть проводитись за програмою, яка містить такі дисципліни: вогнева підготовка; військова топографія; зброя масового ураження, захист особового складу та об'єктів; військово-медична підготовка; Статути Збройних сил України [619].

Стройова підготовка – це підготовка до дій у строю¹. Стройова підготовка – це знання обов’язків військовослужбовців перед шикуванням і в строю та вимог до їх стройового навчання, уміння кожного військовослужбовця приймати стройове положення, виходити зі строю та повертатися до нього, здійснювати військові вітання, безпомилково виконувати повороти на місці й у русі, прийоми та рухи без зброї та зі зброєю, знати строї підрозділів і військових частин [632].

Наступним не передбаченим законом формуванням є збройне. Збройний – це такий, що відбувається, здійснюється із застосуванням зброї (про боротьбу, революцію тощо); те саме, що озброєний [72, с. 443]. Водночас озброєний – це такий, що має при собі зброю, забезпечений зброєю [72, с. 833]. Таким чином, у буквальному розумінні збройним є формування, у членів якого наявна зброя.

Однак, відповідно до ч. 2 примітки ст. 260 КК України збройними формуваннями є лише воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. Таким чином, збройне формування є різновидом воєнізованого. Воєнізоване формування за наявності в його учасників зброї є водночас і збройним. Натомість збройне формування завжди є воєнізованим. Така позиція законодавця викликає критичні зауваження, оскільки в ст. 260 КК України криміналізовано створення не будь-якого збройного формування, як це впливає з буквального тлумачення терміна, а лише того, що має ознаки воєнізованого. Це не на користь убезпечення громадської безпеки від злочинних посягань.

Натомість у судовій практиці виділяють такі кримінально-правові ознаки не передбаченого законом збройного формування, як єдиноначальність, підпорядкованість, чітку ієрархічність і дисципліну, озброєність вогнепальною зброєю, вибухівкою, а також наявність важкого військового озброєння та військової техніки. Окрім цього, у зазначеному формуванні визначено механізм вступу до нього, порядок проходження служби, у кожному структурному підрозділі ставляться завдання щоденної діяльності, які полягають у здійсненні

¹ Стрій – визначене Стройовим статутом Збройних Сил України розміщення військовослужбовців, підрозділів і частин для їх спільних дій у пішому порядку та/або на машинах [632].

методами військових операцій силової підтримки незаконно створених державних структур, придушення організованого опору населення на окупованій території, депортації населення, встановлення режиму військового стану, протистояння правоохоронним органам державної виконавчої влади України, знищення їх живої сили й матеріальних засобів. Вказані формування дислокувались у різних населених пунктах і місцевостях та мають загальну координацію керівництва [81; 84; 85].

Як бачимо, вказівка на таку загальнообов'язкову кримінально-правову ознаку цих об'єднань, як проведення військової, стрийової чи фізичної підготовки, у вищезазначених випадках не зустрічається. В умовах воєнних дій не в кожному формуванні є потреба, час чи можливість її проводити, оскільки підготовка здійснюється здебільшого за відсутності воєнних дій, адже таке формування безпосередньо бере участь у воєнних діях і не завжди його учасники мають можливість на певну підготовку. Тому цю кримінально-правову ознаку можна визнати факультативною. У такий спосіб відпаде необхідність правоохоронним органам в умовах військових конфліктів документувати вказану ознаку, що значно спростить кваліфікацію діяльності учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

У результаті зіставлення кримінально-правових ознак воєнізованого та збройного формування можна дійти висновку, що не передбачені законом збройні формування є більш небезпечні, ніж воєнізовані, оскільки вони характеризуються ознаками воєнізованих, а також мають додаткову ознаку – озброєність.

Висновки до розділу 2

1. Розкрито поняття кримінально-правових ознак злочинних об'єднань, а також запропоновано поділ цих ознак на декілька видів: 1) за ступенем спорідненості – на спільні та відмінні; 2) залежно від ролі в характеристиці об'єднання – на обов'язкові та факультативні; 3) за ступенем визначення або

способом висвітлення в кримінальному законі – на абсолютно визначені, невизначені (оцінні) та альтернативні; 4) залежно від рівня деталізації – на ознаки першого рівня та ознаки другого рівня; 5) за юридичною природою – на кількісні, якісні та кількісно-якісні; 6) залежно від місцезнаходження – на законодавчо визначені та доктринальні; 7) за видом злочинного об'єднання – на загальні та спеціальні.

Сформульовано вимоги до кримінально-правових ознак злочинних об'єднань, зокрема, наголошено на тому, що вони мають бути чіткими, однозначними, зрозумілими для правозастосувачів, а також не повинні суперечити іншим ознакам, підміняти їх чи конкурувати з ними.

Аргументовано, що кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань є невід'ємним елементом кримінально-правової характеристики як злочинних об'єднань, так і злочинів, учинених їх учасниками. Сформульовано авторське визначення поняття кримінально-правової характеристики, її елементів та видів.

2. Висвітлено кількісний та якісний склад злочинних об'єднань, особливості стійкості та змови (організованості) їх учасників, розподілу між ними функцій і ролей, а також об'єднаності єдиним планом, відомим усім співучасникам.

Поняття «учасник злочинного об'єднання» запропоновано вживати як узагальнювальний термін для позначення різних категорій осіб, які беруть участь у діяльності злочинного об'єднання. Розкрито положення про кількісний (мінімальний, максимальний, постійний і перемінний) та якісний (члени; особи, які беруть участь в окремих злочинах; особи, причетні до участі в злочинних об'єднаннях) склади учасників злочинних об'єднань. Здійснено класифікацію таких суб'єктів за характером участі в організованій злочинній діяльності та рівнем ієрархії в злочинній організації.

Встановлено, що попередня зорганізованість і зорганізованість за попередньою змовою є різновидами попередньої змови. Поняття «попередня зорганізованість» та «зорганізованість за попередньою змовою» є тотожними, у зв'язку з чим їх слід позначати єдиним узагальнювальним терміном, що стосується всіх організованих злочинних об'єднань (пропонований варіант – «попередня

зорганізованість»). Останню щодо організованої групи та злочинної організації визнано за доцільне тлумачити як набуття об'єднанням організованого характеру. Ця риса свідчить про наявність у злочинному об'єднанні всіх ознак його організованості до початку вчинення злочину.

Сформульовано положення про потенційну (змова учасників злочинного об'єднання щодо вчинення двох і більше злочинів) і реальну (попереднє – до моменту утворення організованої групи чи злочинної організації – вчинення ними одного чи більше злочинів) стійкість, які запропоновано закріпити у визначенні цієї кримінально-правової ознаки злочинних об'єднань. Аргументовано, що стійкими можуть бути такі злочинні об'єднання, як група осіб за попередньою змовою, організована група та злочинна організація. У кожному об'єднанні формування зазначеної ознаки має певні особливості, пов'язані з трансформацією форм співучасті.

Доведено, що функція співучасника є первинним елементом ролі, яка існує у формі сукупності певних функцій цього суб'єкта злочину. Тому розподіл функцій у злочинному об'єднанні запропоновано визначити як розподіл обов'язків між його учасниками під час спільного вчинення злочину (злочинів). Виокремлено такі види розподілу функцій: розподіл функцій у межах однієї ролі; розподіл функцій у межах різних ролей. Розкрито особливості розподілу функцій у групі осіб, групі осіб за попередньою змовою, організованій групі та злочинній організації.

Удосконалено визначення ієрархічності злочинної організації. Встановлено, що вона передбачає: 1) особливий розподіл функцій і ролей в об'єднанні – наявність організаторів (організаторів злочинної організації та її структурних частин) і виконавців (рядових учасників); 2) поділ злочинної організації на структурні частини; 3) наявність правил поведінки, побудованих на субординації, підпорядкованості, підзвітності й дисципліні її учасників. Розкрито поняття, ознаки та види структурних частин злочинної організації.

Обґрунтовано, що план в організованій групі можна розглядати, зокрема, як намір особи вчинити злочин, план учинення злочину, план діяльності злочинного об'єднання. Наведено класифікацію плану вчинення злочину та плану злочинної

діяльності за ступенем поінформованості про нього і за ступенем деталізації його змісту. Охарактеризовано елементи та риси плану злочинної діяльності організованої групи.

3. Акцентовано на спеціальних кримінально-правових ознаках банди, не передбаченого законом воєнізованого і збройного формування, передусім розкрито зміст озброєності як факультативної кримінально-правової ознаки не передбаченого законом воєнізованого формування та як обов'язкової – збройного. Встановлено, що законодавчі положення про озброєність банди певною мірою є застарілими і такими, що потребують перегляду з урахуванням розвитку сучасної науки й техніки, використання учасниками вказаного злочинного об'єднання інших дієвих знарядь. Відповідно, запропоновано розширення переліку знарядь, які може застосовувати банда. Аргументовано, що для визнання певного формування збройним достатньо лише наявності в його учасників придатної для використання зброї, якою вони володіють незаконно, та усвідомлення цього іншими суб'єктами злочину.

Встановлено, що воєнізоване або збройне формування визнають незаконним тоді, коли їх створення заборонено законом або суперечить йому. Цю обов'язкову кримінально-правову ознаку запропоновано розглядати у двох аспектах: 1) як відсутність закону, що передбачає їх створення; 2) як неналежність їх до жодного з легальних воєнізованих або збройних формувань, створення яких передбачено законом.

Критично оцінено визнання законодавцем збройного формування різновидом воєнізованого, оскільки це унеможливило забезпечення ефективної кримінально-правової охорони громадської безпеки від незаконних збройних формувань, які не відповідають ознакам воєнізованості. Запропоновано таку загальнообов'язкову кримінально-правову ознаку не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, як проведення військової, стрійової чи фізичної підготовки, визнати факультативною і, відповідно, виключити вказівку на неї з примітки до ст. 260 КК України.

РОЗДІЛ 3

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УЧАСТІ В НИХ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ

3.1. Родовий та видові об'єкти злочинів проти громадської безпеки, їх класифікація

Традиційно в теорії кримінального права України склад будь-якого злочину становлять чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона¹. Тому першим елементом, з якого доцільно розпочати аналіз складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, є їх об'єкти. Саме

¹ Розглядаючи це питання, варто наголосити на співвідношенні ознак злочину та складу злочину. Лише окремі ознаки злочину, описані в ч. 1 ст. 11 КК України, і складу злочину цілком збігаються. Це – суспільно небезпечне діяння і вина. Водночас суб'єкт злочину, з одного боку, є ознакою злочину, а з іншого – елементом складу злочину. Тому і для злочину, і для складу злочину суб'єкт злочину є спільним. Інші ознаки складу злочину не відображені у визначенні поняття «злочин», передбаченому ч. 1 ст. 11 КК України. Однак це не означає, що вони не властиві злочинам. На нашу думку, у ч. 1 ст. 11 КК України виокремлено лише найбільш важливі, притаманні всім злочинам ознаки, які в теорії про склад злочину прийнято називати обов'язковими ознаками складу злочину (ідеться про суспільно небезпечне діяння, ознаки загального суб'єкта злочину та вини).

У визначенні злочину відсутня безпосередня вказівка на суспільні відносини, на які посягає злочин, або, інакше кажучи, на об'єкт злочину у вузькому розумінні, що також належить до обов'язкових ознак складу злочину. Ця ознака частково наявна в суспільній небезпечності діяння. Саме конкретизація характеру суспільної безпеки діяння для суспільства певною мірою визначає об'єкт злочину.

Таким чином, фактично всі обов'язкові ознаки складу злочину збігаються з ознаками злочину. Це пояснюється тим, що вони характерні для всіх без виключення злочинів, передбачених Особливою частиною КК України, з огляду на що їх цілком закономірно називають обов'язковими ознаками складу злочину. Водночас інші – факультативні ознаки складу злочину – властиві окремим злочинам (про це безпосередньо зазначено в диспозиціях окремих статей Особливої частини КК України або вони логічно випливають з їх змісту). Факультативні ознаки складу злочину інколи стають обов'язковими ознаками для певних злочинів. Отже, можна дійти висновку, що факультативні ознаки складу злочину є водночас ознаками окремих злочинів, а тому визначення злочину, передбачене ч. 1 ст. 11 КК України, містить лише частину ознак злочину. Вищевикладене дає змогу стверджувати, що всі ознаки складу злочину є водночас ознаками злочину. Слід зауважити, що ознак злочину навіть більше, ніж ознак його складу, оскільки злочин ще характеризується такими ознаками, як протиправність і караність, які відсутні в системі ознак складу злочину. Саме тому в цьому дослідженні, вивчаючи ознаки складу злочину, матимемо на увазі також ознаки злочину. Наприклад, потерпілого можна розглядати як ознаку злочину, так і ознаку складу злочину.

завдяки об'єкту злочину визначається місце певного протиправного діяння серед інших злочинів і в системі норм та інститутів кримінального права, його суспільна небезпека, забезпечується правильна кваліфікація злочину та відмежування його від суміжних складів злочинів.

Питання про поняття «об'єкт злочину» залишається одним із найбільш дискусійних у теорії українського кримінального права, а тому донині не досягнуто єдності в позиціях науковців щодо значення цієї кримінально-правової категорії. Учені пропонують різноманітні **концепції об'єкта злочину**: юридична норма в її реальному бутті [696, с. 47]; блага, що охороняються кримінальним правом [230, с. 65]; цінності [763, с. 75–77]; сфери життєдіяльності людини [313, с. 7–11]; суспільні відносини [428, с. 90–92; 491, с. 109; 570, с. 130]; охоронюваний кримінальним законом порядок відносин між людьми [417, с. 101–105] тощо.

Існують також *комбіновані теорії об'єкта злочину* [717, с. 82; 768, с. 69], які об'єднують концепцію об'єкта злочину як суспільних відносин з іншими концепціями.

Не вдаючись до детального розгляду об'єкта злочину, варто зазначити, що кожна з концепцій, безперечно, є важливою для науки кримінального права. Однак найбільш розробленою є та, що визначає об'єкт злочину як суспільні відносини. Відомий дослідник цієї проблематики – В. Я. Тацій, підсумовуючи аналіз інших концепцій об'єкта злочину, слушно зауважує, що переважна більшість запропонованих наукових позицій не вирізняється універсальністю, оскільки спрацьовує зазвичай лише на рівні конкретного складу злочину. Водночас у межах пошуку більш досконалої термінології для позначення об'єкта конкретного злочину зміст поняття об'єкта злочину нерідко звужують до певного елемента суспільних відносин. На тлі наведеного теорія суспільних відносин як об'єкта злочину виглядає більш переконливою [699, с. 42–43]. Дійсно, вона набула значного поширення, є вдало апробованою у кримінально-правовій характеристиці та кваліфікації низки злочинів і має розвинутий понятійно-категоріальний апарат.

У вузькому значенні об'єкт злочину слід розглядати як суспільні відносини, що охороняються законом про кримінальну відповідальність і на які посягає злочин; у широкому – як елемент складу злочину, що охоплює не лише суспільні відносини, а й предмет злочину та потерпілого від нього. Детально таку позицію розкривають А. А. Музика та Є. В. Лащук [507, с. 161]. Таким чином, спочатку необхідно розглянути об'єкт створення злочинних об'єднань та участі в них як суспільні відносини, що охороняються законом про кримінальну відповідальність, а в подальшому – з'ясувати, чи мають ці злочини предмет і потерпілого.

У вітчизняній науці кримінального права найбільш прийнятною вважають триступеневу **класифікацію об'єктів** за вертикаллю, згідно з якою вирізняють загальний, родовий і безпосередній об'єкти [428, с. 92].

Щоб встановити родовий об'єкт певного злочину, необхідно звернутися до назви розділу Особливої частини КК України, який містить відповідну кримінально-правову норму. Злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, належать до суспільно небезпечних діянь проти громадської безпеки, оскільки розміщені в розділі IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки». Водночас громадська безпека є складовою загального об'єкта злочину і родовим об'єктом цих злочинів.

Сучасні дослідники цієї проблематики громадську безпеку аргументовано визнають родовим об'єктом злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України [385, с. 76–77; 530; 642, с. 46–47; 655, с. 87; 815, с. 92].

Попри визначену в законі про кримінальну відповідальність позицію відносно місця цих злочинів та її підтримку в теорії кримінального права, родовим об'єктом створення злочинних об'єднань та участі в них визнають й інші об'єкти. Наприклад, О. В. Шамара пропонує злочини, передбачені ст. 258–258⁵ КК України, включити до розділу I Особливої частини «Злочини проти основ національної безпеки України» [814, с. 234]. А. В. Павлинов вважає за доцільне віднести організацію незаконного збройного формування чи участі в ньому до категорії злочинів проти держави [557, с. 162–163].

Неоднозначною є позиція з цього питання і в кримінальному законодавстві зарубіжних країн, де злочини, аналогічні тим, що передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, розміщені в різних розділах¹ Особливої частини закону про кримінальну відповідальність (додаток И).

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн умовно можна виділити чотири варіанти законодавчого визначення об'єктів кримінально-правової охорони, на які посягають відповідні злочини, а отже, їх родових (видових) об'єктів. Згідно з першим варіантом аналогічні злочини відносять до тих, що посягають на громадську безпеку. Другий варіант передбачає поєднання громадської безпеки з таким об'єктом кримінально-правової охорони, як громадський порядок. Відповідно до третього варіанту родовим (видовим) об'єктом цих злочинів є громадський порядок (громадський спокій). Родовий (видовий) об'єкт, характерний для четвертого варіанту, пов'язаний з іншими об'єктами кримінально-правової охорони.

Об'єкти кримінально-правової охорони, на які посягають ці злочини, є різними, однак серед них переважає громадська безпека або громадський порядок.

Певною мірою створення злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань та не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а також участь у них завдає шкоди або створює загрозу її заподіяння, порушуючи громадський порядок. Невипадково ці об'єкти кримінально-правової охорони в КК 1960 р. було об'єднано в одному розділі. Тому цілком закономірною вважаю позицію законодавців тих зарубіжних країн, які відносять створення злочинних об'єднань та участь у них до злочинів проти громадського порядку (спокою) за умови відсутності громадської безпеки серед самостійних об'єктів кримінально-правової охорони.

В окремих країнах створення злочинних об'єднань та участь у них вважають злочинами проти держави, влади, оборони, конституційного ладу. Найбільш близькими до цих об'єктів кримінально-правової охорони у КК України є основи

¹ Розділом у цьому контексті умовно названо структурну частину закону про кримінальну відповідальність, оскільки в кримінальному законодавстві зарубіжних країн наявні ще й глави, відділи та інші позначення окремих груп злочинів.

національної безпеки. Однак буквальне тлумачення понять громадської безпеки та основ національної безпеки вказує на те, що громадська безпека охоплює безпеку такого об'єднання людей, як нація, що охороняється КК України. Отже, у найбільш загальному вигляді громадська безпека охоплює національну. Якщо ж проаналізувати зміст злочинів, передбачених у розділах «Злочини проти основ національної безпеки» чи «Злочини проти громадської безпеки», то ця позиція є помилковою, оскільки злочини першої категорії посягають на безпеку держави, а другої – на безпеку суспільства. У зв'язку з цим недоречною є пропозиція щодо віднесення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, до злочинів проти основ національної безпеки.

На підставі вищенаведеного вважаю обґрунтованою позицію законодавця щодо розміщення кримінально-правових норм, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, серед норм, присвячених злочинам проти громадської безпеки. Цей об'єкт кримінально-правової охорони найбільш повно охоплює та характеризує зміст суспільних відносин, на які посягають злочини, що полягають у створенні злочинних об'єднань та участі в них.

У тлумачному словнику безпеку визначено як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [72, с. 70]. Таким чином, ключовим у цьому понятті є факт загрози комусь і від чогось. Слід лише з'ясувати, кому й що загрожує.

Окрім особистої, суспільної та державної безпеки, виділяють й інші види безпеки, що стосуються окремих держав або ж усієї міжнародної спільноти, наприклад, колективну безпеку країн [651, с. 2–9; 848, с. 274–282; 866], міжнародну безпеку [653, с. 39; 806, с. 277–283; 860, с. 329–367; 973, с. 82–101; 978, с. 159–175]. Тому безпеку можна розглядати в декількох аспектах – як безпеку особи, суспільства, держави, колективну безпеку держав та міжнародну безпеку.

Очевидно, що суспільство є більш численним об'єднанням людей, ніж громада чи колектив. Загроза від злочинів проти громадської безпеки не обмежується певною громадою чи колективом, а поширюється на суспільство загалом.

Одна з основних відмінностей понять «громадський» і «суспільний» полягає в тому, що «суспільний» завжди стосується суспільства, а «громадський» – може охоплювати значно менше коло суб'єктів, зокрема громаду й колектив. Водночас злочини проти громадської безпеки посягають на невизначене коло осіб як членів суспільства. Вони не пов'язані з певною громадою чи колективом людей. З огляду на це, оскільки термін «суспільство» охоплює все суспільство і не обмежується меншими групами, то для позначення досліджуваної групи злочинів доцільно було застосовувати саме його. Отже, зазначену групу злочинів варто було б назвати «злочини проти суспільної безпеки».

Громадську безпеку слід розглядати принаймні у двох значеннях – широкому та вузькому. У широкому значенні вона означає стан відсутності будь-яких загроз для суспільства або стан захищеності суспільства від них; у вузькому кримінально-правовому значенні це – стан, коли суспільству не загрожують визначені в КК України загрози, тобто різноманітні джерела небезпеки.

Громадська безпека – це конгломерат найбільш важливих цінностей, поставлених під кримінально-правову охорону. «Злочини проти громадської безпеки» – фактично чи не єдиний розділ Особливої частини КК України, де розміщено норми про окремі злочини, додатковим факультативним об'єктом яких може бути фактично будь-яка сфера суспільних відносин, що охороняється законом про кримінальну відповідальність, окрім громадської безпеки.

У теорії кримінального права набула поширення позиція, згідно з якою громадська безпека, про яку йдеться в розділі IX Особливої частини КК України, є загальною громадською безпекою (за словами О. О. Дудорова, безпекою для всіх). До того ж виділяють спеціальні самостійні види громадської безпеки – виробничу, транспортну, безпеку людства [305, с. 655; 366, с. 427; 373, с. 189; 440, с. 461; 440, с. 461; 707, с. 40]. О. В. Кириченко пропонував навіть уточнити назву цього розділу, виклавши її в такій редакції: «Злочини проти загальної громадської безпеки» [373, с. 189; 374, с. 4]. Водночас у літературі існує й інша точка зору, згідно з якою безпеку виробництва не можна визнавати частиною громадської безпеки [566, с. 53].

Крізь призму безпеки можна розглядати практично всі об'єкти кримінально-правової охорони, зокрема безпеку життя та здоров'я особи, довкілля, власності, господарської діяльності, у тому числі безпеку виробництва. Однак нині законодавець чітко визначив, що ці види безпеки є самостійними, а тому їх не можна розглядати як складові громадської безпеки.

Існує думка про те, що громадська безпека є складовою національної безпеки [384, с. 50; 706, с. 15]. На сьогодні така позиція є неприйнятною, оскільки, як вже зазначено, злочини проти основ національної безпеки – це переважно злочини проти безпеки держави. Поняття національної безпеки є значно ширшим, ніж поняття безпеки держави. Тому, злочини проти держави та громадської безпеки можна буде віднести до злочинів проти національної безпеки лише тоді, коли закон про кримінальну відповідальність об'єднуватиме громадську безпеку і державну безпеку в межах одного родового об'єкта – національної безпеки. До цього моменту говорити в межах кримінального права України про громадську безпеку як складову національної безпеки принаймні некоректно.

Переважна більшість учених визначає громадську безпеку крізь призму суспільних відносин [284, с. 8; 405, с. 336; 432, с. 189; 433, с. 354–355; 647, с. 148; 708, с. 25; 712, с. 4]. Однак існує думка про те, що родовим об'єктом бандитизму є не громадська безпека, а її основи [348, с. 239].

На підставі аналізу значення терміна «основа»¹ можна дійти висновку про те, що поняття основ громадської безпеки не враховує всіх її складових. Основи громадської безпеки – це її ключові засади, лише те, на чому вона ґрунтується. Така конкретизація родового об'єкта цих злочинів є зайвою, оскільки складно

¹ У тлумачному словнику основу визначено по-різному: 1) нижня опорна частина чого-небудь (будівлі, споруди, конструкції тощо); ґрунт, на якому закладається будівля, споруда; нижня частина предмета, на якій тримається решта його або якою він кріпиться до чого-небудь; 2) те, на чому що-небудь ґрунтується, тримається, базується; головна складова чого-небудь; серцевина, ядро; найважливіша частина змісту чого-небудь; головні засади, підвалини чого-небудь (моралі, поведінки та ін.); провідні принципи, правила, якими хто-небудь постійно керується в житті, діяльності; джерело, база виникнення, розвитку чого-небудь; 3) найважливіші, вихідні положення чого-небудь (науки, теорії тощо); 4) головна умова, запорука чого-небудь тощо [72, с. 861].

визначити, які складові громадської безпеки є важливішими, а які – ні. Очевидним є той факт, що всі посягання на суспільні відносини, для забезпечення кримінально-правової охорони яких створено розділ IX Особливої частини КК України, є суспільно небезпечними, а отже, важливими. Крім того, посягання на громадську безпеку не завжди мають конкретизований характер. Наприклад, у разі створення банди ми не можемо чітко сказати, яким суспільним відносинам, окрім громадської безпеки, буде завдано шкоду (можливо – власності, можливо – життю чи здоров'ю, а можливо – статевій свободі особи). Тому більш виваженою видається позиція, згідно з якою родовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини у сфері громадської безпеки, а не її основи.

Окремі дослідники називають цей об'єкт кримінально-правової охорони *станом захищеності певних об'єктів від різноманітних небезпек*. Дійсно основу громадської безпеки як родового об'єкта злочину становлять такі складові, як вид загрози (що чи хто є її джерелом) та її об'єкт (кому та чому загрожує). Саме за цими складовими слід передусім відмежовувати злочини проти громадської безпеки від схожих і суміжних діянь.

Загрозу в злочинах проти громадської безпеки, на думку вчених, можуть становити: джерела підвищеної небезпеки [257, с. 5; 405, с. 336; 434, с. 286; 435, с. 394; 440, с. 461; 712, с. 4]; предмети й види діяльності, які становлять підвищену небезпеку для оточуючих [433, с. 354–355]; об'єкти, предмети і джерела підвищеної небезпеки [432, с. 189]; негативні наслідки явищ соціального, природного або техногенного характеру [373, с. 189]; різноманітні фактори та джерела підвищеної небезпеки [305, с. 655]; злочинні посягання [757, с. 37].

У ЦК України джерело підвищеної небезпеки визначено як діяльність, пов'язану з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак і собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб (ч. 1 ст. 1187).

Отже, зміст поняття «джерело підвищеної небезпеки» в цивільному та кримінально-правовому аспектах різниться. У контексті злочинів проти громадської безпеки до джерела підвищеної небезпеки не відносять діяльність, пов'язану з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо. Натомість у кримінальному праві джерелами підвищеної небезпеки вважають злочинні об'єднання.

На підставі аналізу тверджень вчених можна дійти висновку про те, що окремими компонентами громадської безпеки є життя та здоров'я людей, власність, честь, гідність, громадський порядок, інші суспільні блага [257, с. 5; 305, с. 655; 372, с. 5; 373, с. 189; 384, с. 52; 405, с. 336; 432, с. 189; 433, с. 354–355; 435, с. 394; 708, с. 25; 757, с. 37]. Водночас у певних випадках ці компоненти є самостійними об'єктами кримінально-правової охорони.

Основою всіх визначень громадської безпеки здебільшого є дві складові: безпека певних об'єктів і загроза від джерел підвищеної небезпеки. Таким чином, громадська безпека – це стан, коли суспільству нічого не загрожує. Громадська безпека як родовий об'єкт злочину – це суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки суспільства від джерел підвищеної небезпеки та інших загроз життю і здоров'ю, власності, честі, гідності, громадському порядку та іншим суспільним інтересам.

Цінність громадської безпеки як об'єкта злочину пов'язана з його суспільною небезпекою. Не випадково в теорії панує твердження про те, що суспільна небезпека виявляється передусім в об'єкті посягання: чим цінніший об'єкт, тим вищий ступінь суспільної небезпеки злочину [261, с. 78].

Грунтовно суспільну небезпеку цих злочинів розкрив у своїх працях В. П. Тихий. На думку вченого, суспільна небезпечність злочинів проти громадської безпеки полягає в тому, що вони порушують безпечні умови життєдіяльності – загальну (спільну) безпеку, безпеку життя, здоров'я, власності широкого та невизначеного кола осіб і безпеку інших цінностей суспільства,

створюють небезпеку настання тяжких наслідків, а нерідко і заподіюють їх [440, с. 461].

Суспільна небезпека злочинів проти громадської безпеки яскраво ілюструє їх зв'язок з іншими злочинами, виявляючи їх певні спільні риси. З огляду на це, важливого значення набуває встановлення *ознак відмежування злочинів проти громадської безпеки від інших протиправних діянь*, передбачених Особливою частиною КК України.

По-перше, у будь-якому злочині одним із джерел небезпеки завжди є особа, яка його вчиняє. Окремі злочини мають додаткові об'єкти небезпеки. Так, злочини проти громадської безпеки мають різні і водночас особливі додаткові джерела небезпеки. Їх умовно можна поділити на такі групи:

1) злочинні об'єднання (злочинні організації, банди, терористичні групи, терористичні організації, не передбачені законом воєнізовані або збройні формування) та пов'язана з ними діяльність (ст. 255–257, 258³, 260 КК України);

2) терористична діяльність (ст. 258–258⁵ КК України);

3) завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України);

4) предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення: радіоактивні, хімічні, біологічні чи вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети (ст. 261 КК України); вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини чи радіоактивні матеріали (ст. 262 КК України); зброя, бойові припаси або вибухові речовини (ст. 263 КК України); вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини чи вибухові пристрої (ст. 263¹ КК України); вогнепальна зброя або бойові припаси (ст. 264 КК України); радіоактивні матеріали (ст. 265, 266 КК України); ядерний вибуховий пристрій чи пристрій, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 265¹ КК України); вибухові, легкозаймисті та їдкі речовини або радіоактивні матеріали (ст. 267 КК України); продукти харчування рослинного і тваринного походження, промислова або інша продукція, тварини, риба, рослини або інші об'єкти, переміщені будь-яким способом за межі зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового)

відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю (ст. 267¹ КК України); відходи та вторинна сировина (ст. 268 КК України); вибухові або легкозаймисті речовини (ст. 269 КК України);

5) порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України);

6) знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270¹ КК України) [160, с. 286].

По-друге, у злочинах проти громадської безпеки та інших злочинах різні основні безпосередні об'єкти злочину. Хоча інколи можуть бути спільні додаткові об'єкти, наприклад, життя, здоров'я, власність.

Учені слушно зауважують, що громадська безпека як складний за структурою об'єкт злочину містить у собі низку самостійних об'єктів кримінально-правової охорони, якими є життя і здоров'я людей, інші цінності й інтереси особистості, державна, суспільна та приватна власність, громадський порядок [9, с. 191; 393, с. 33]. На відміну від інших злочинів, злочини проти громадської безпеки можуть загрожувати одночасно декільком об'єктам кримінально-правової охорони. Наприклад, створення терористичних об'єднань може загрожувати як життю й здоров'ю, так і власності чи іншим об'єктам кримінально-правової охорони.

По-третє, потерпілими від злочинів проти громадської безпеки є члени суспільства, тобто невизначене численне коло осіб. Натомість у переважній більшості злочинів, передбачених іншими розділами Особливої частини, один або декілька загальних чи спеціальних потерпілих, ознаки яких визначено в диспозиціях відповідних кримінально-правових норм.

По-четверте, злочини проти громадської безпеки, на відміну від інших злочинів, вважаються закінченими не з моменту настання шкоди, а з моменту виникнення загрози її заподіяння.

Таким чином, злочини проти громадської безпеки відрізняються від інших злочинів передусім за джерелами небезпеки, суспільними відносинами, на які посягають злочини, потерпілими та моментом закінчення більшості суспільно небезпечних діянь.

Спільні ознаки безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зумовлюють необхідність розгляду питання про їхні видові об'єкти.

Видовий об'єкт визначають як об'єкт, що є спільним для безпосередніх об'єктів декількох злочинів (В. С. Ковальський) [747, с. 166]; сукупність суспільних відносин та інших благ, що охороняються кримінальним законом, охоплюються родовим об'єктом і відображають найбільш близькі суспільні відносини (В. А. Мисливий) [490, с. 125]; об'єкт виду (підгрупи) близьких за характером кримінальних правопорушень – відносини одного виду, які захищені групою тісно взаємопов'язаних між собою норм Особливої частини КК України (О. О. Дудоров) [305, с. 153–154]. Таким чином, цей об'єкт є спільним для декількох близьких за характером злочинів. Однак питання про місце цих злочинів є дискусійним. В. С. Ковальський вважає, що видові об'єкти виокремлюються як щодо злочинів, які у чинному законодавстві передбачені статтями одного й того самого розділу, так і тих, що «розкидані» по різних розділах [747, с. 166]. Водночас О. О. Дудоров зазначає, що будучи частиною родового об'єкта і перебуваючи з останнім у співвідношенні «вид – рід», видовий об'єкт дає змогу виокремити відносно невеликі, специфічні групи посягань на близькі, взаємопов'язані правовідносини [305, с. 153–154].

Вирішення цього питання залежить від того, як той чи інший науковець визначає видовий об'єкт. Якщо розглядати видовий об'єкт лише в межах родового, то його утворюють безпосередні основні об'єкти декількох споріднених злочинів. Якщо ж видовим об'єктом вважати спільні безпосередні об'єкти в межах різних частин Особливої частини закону про кримінальну відповідальність, то його можуть утворювати як безпосередні основні, так і безпосередні додаткові об'єкти. Кожна із зазначених позицій заслуговує на увагу і дає підстави виокремити в КК України декілька різновидів видових об'єктів злочину.

1. Видовий об'єкт, що охоплює споріднені безпосередні основні об'єкти декількох злочинів у межах одного родового об'єкта (його можна назвати підродовим об'єктом). Цей різновид родового об'єкта можуть утворювати,

зокрема, безпосередні основні об'єкти злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

2. Видовий об'єкт, що охоплює безпосередні основні та додаткові об'єкти декількох злочинів у межах різних родових об'єктів (міжродовий об'єкт). Видовим об'єктом цього виду можна вважати суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони життя від різноманітних умисних посягань на нього, які криміналізовано в ст. 115–118, 348, 348¹, 379, 400, 443 КК України.

Таким чином, видовий об'єкт злочину є спільним для безпосередніх об'єктів декількох споріднених злочинів у межах одного або різних розділів Особливої частини КК України. Він нагадує родовий об'єкт, хоча й у менших масштабах, забезпечуючи кримінально-правову охорону окремих груп однорідних чи тотожних суспільних відносин [148, с. 262–274].

Попри те, що в КК України злочини згруповано за родовим об'єктом, видовий об'єкт має важливе значення. Як слушно зауважує О. О. Дудоров, виділення видових об'єктів є продуктивним з огляду на те, що це дає змогу показати схожість певних кримінальних правопорушень, полегшує встановлення наскрізних ознак складів злочинів, спрощує аналіз законодавчого матеріалу, додає класифікації кримінальних правопорушень стрункості [305, с. 154]. Певну схожість мають і злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а отже, доцільно дослідити питання про наявність у них спільного видового об'єкта.

Для цього необхідно проаналізувати класифікацію злочинів проти громадської безпеки, розроблену в теорії кримінального права (додаток К).

До першої групи злочинів проти громадської безпеки вчені відносять: злочини, пов'язані з діяльністю злочинних організацій (ст. 255–257, 258³, 260 КК України) [433, с. 357]; створення злочинної організації, терористичної групи та інших злочинних об'єднань, участь у них та у злочинах, що вчиняються ними, чи пов'язаних із ними (ст. 255–261 КК України) [434, с. 287]; злочини, пов'язані з діяльністю злочинних організацій (ст. 255–257, 260 КК України) [663, с. 360]; створення або участь у злочинній організації, організованій злочинній групі (ст. 255–258⁴, 260 КК України) [432, с. 189]; злочини, пов'язані зі створенням та

діяльністю злочинних об'єднань (ст. 255, 256, 257, 260 КК України) [305, с. 656–657]; злочини, що сприяють створенню і діяльності організованих груп, злочинних організацій і озброєних банд (ст. 255, 256, 257 КК України) [281, с. 26]; злочини, пов'язані зі створенням організованих злочинних угруповань або участю в них (ст. 255–257, 258³, 260 КК України) [435, с. 394].

Тобто цю групу становлять протиправні діяння, пов'язані зі створенням злочинних об'єднань та участю в них. Тому недостатньо переконливою виглядає позиція вчених, які назву цієї групи обмежують злочинними організаціями, а також науковців, які до цієї групи відносять лише злочини, пов'язані з діяльністю організованих груп і злочинних організацій. Це пояснюється тим, що не всі злочинні об'єднання, описані у вказаних статтях, є організованими. Водночас слушною є думка дослідників про те, що ці злочини стосуються різних злочинних об'єднань, а не лише організованих. Дискусійним є й твердження про те, що це злочини, пов'язані суто з діяльністю злочинних організацій, оскільки першим діянням об'єктивної сторони більшості цих злочинів є створення або організація злочинного об'єднання, відносити які до діяльності є нелогічним. Спочатку відбувається створення, а вже потім – діяльність об'єднання. Отже, якщо не виокремлювати створення об'єднань, то не можна повною мірою характеризувати цю групу злочинів.

Для позначення інших форм об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 256, 257, 258³, 260 КК України (участі в об'єднанні, участі у злочині, вчиненому його учасниками, керівництві злочинним об'єднанням, сприянні створенню та діяльності цих об'єднань тощо), найбільш оптимальним є термін «участь». Його слід тлумачити в найбільш широкому значенні, не ототожнюючи з участю в злочинному об'єднанні як окремим діянням об'єктивної сторони цих злочинів. Отже, найбільш вдалою назвою досліджуваної групи злочинів вважаю таку: «створення злочинних об'єднань та участь у них».

Сумнівною виглядає також позиція вчених, які стверджують, що до першої категорії злочинів належать діяння, не пов'язані безпосередньо зі створенням злочинних об'єднань та участю в них. Зокрема, Ю. А. Кармазін сюди відносить

усі злочини, пов'язані з тероризмом [432, с. 189], а В. П. Тихий – злочини, пов'язані з тероризмом, а також завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення [434, с. 287]. Протиправні діяння, що не належать до створення злочинних об'єднань та участі в них, можуть вчинятися як у співучасті, так і без неї. Терористичні злочини становлять окрему групу злочинів. Натомість завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності слід віднести до однієї з наступних груп злочинів проти громадської безпеки, оскільки це діяння лише створює уявлення про загрозу тероризму. Отже, до першої групи злочинів (створення злочинних об'єднань та участь у них) слід включити лише протиправні діяння, передбачені ст. 255, 256, 257, 258³, 260 КК України.

До другої групи злочинів проти громадської безпеки відносять злочини, пов'язані з тероризмом (ст. 258–258², 258⁴, 259, 266 КК України) [433, с. 357], злочини, пов'язані з тероризмом (ст. 258–258⁴, 259 і 266 КК України) [663, с. 360], терористичний акт і пов'язані з ним кримінальні правопорушення (ст. 258–258⁵ КК України) [305, с. 656–657]; терористичні злочини (ст. 258–258², 258⁵ КК України) [435, с. 394]; тероризування населення, створення не передбачених законом воєнізованих або озброєних формувань (ст. 255, 258, 260 КК України) [281, с. 26]. На мою думку, найбільш оптимальним терміном для позначення злочинів цієї групи є «терористичні злочини», оскільки «злочини, пов'язані з тероризмом» – значно ширший термін, який охоплює діяння, передбачені статтями інших розділів Особливої частини КК України¹.

У зв'язку з виокремленням цієї групи злочинів постає питання про місце кримінально-правової норми, передбаченої ст. 258³ КК України. З одного боку, ця

¹ Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. у разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених ст. 112, 147, 258–260, 443, 444, а також іншими статтями КК України, відповідальність за їх учинення настає відповідно до КК України. Ця вказівка законодавця засвідчує, що перелік злочинів, пов'язаних із тероризмом, поширюється на різні розділи Особливої частини КК України і не є вичерпним.

кримінально-правова заборона належить до першої групи злочинів проти громадської безпеки, оскільки в ній йдеться про створення злочинних об'єднань та участь в них. З іншого боку, вона безпосередньо стосується і терористичних злочинів, оскільки діяльність терористичних об'єднань пов'язана з терористичним актом та іншими терористичними злочинами. На підставі наведеного цей злочин, вочевидь, слід відносити до обох груп злочинів проти громадської безпеки.

Однак не можна погодитись із позицією вчених, які надто розгорнуто тлумачать цю групу злочинів, зазначаючи, що до неї належить завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Натомість заслуговує на увагу намагання вчених віднести до злочинів, пов'язаних із тероризмом, погрозу вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали, оскільки такі дії вчиняються з метою примусити фізичну або юридичну особу, міжнародну організацію або державу вчинити будь-яку дію або утриматися від неї, якщо були підстави побоюватися здійснення цієї погрози, нагадуючи погрозу вчинити терористичний акт. Отже, терористичними злочинами пропоную вважати протиправні діяння, передбачені ст. 258–258⁵ та 266 КК України.

До третьої групи злочинів проти громадської безпеки вчені відносять: злочини, які порушують правила поводження з предметами, які становлять підвищену суспільну небезпеку (ст. 262–265¹, 267–269 КК України) [433, с. 357; 663, с. 360]; незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами (ст. 262–266 КК України) [434, с. 287]; незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами, а також речовинами, що є джерелом підвищеної небезпеки (ст. 262–267¹, 269 КК України) [432, с. 189]; злочини проти порядку обігу небезпечних предметів і речовин (ст. 261–269 КК України) [305, с. 656–657]; злочини, пов'язані з незаконним поводженням зі зброєю, боеприпасами, вибуховими чи радіоактивними матеріалами (ст. 261–266 КК України) [435, с. 394]; порушення правил придбання, зберігання вогнепальної зброї, боеприпасів, а також радіоактивних матеріалів і поводження з ними

(ст. 261, 262, 263, 264, 265 КК України); неправомірне поводження з такими джерелами небезпеки, як радіоактивні матеріали, легкозаймисті, їдкі речовини, шкідливі відходи виробництва, вторинна сировина (ст. 266, 267, 268, 269 КК України) [281, с. 26].

Найбільш вдалу назву цієї групи злочинів проти громадської безпеки запропонував О. О. Дудоров, оскільки вона не містить переліку всіх предметів, а навпаки, вони позначені єдиним узагальнюючим терміном «небезпечні предмети і речовини» [305, с. 656–657]. Прагнення М. К. Гнєтєва та А. О. Данилевського дати вичерпний перелік таких предметів призводить до помилки, оскільки вчені, з одного боку, у назві цієї групи згадують лише про зброю, боєприпаси, вибухові чи радіоактивні матеріали, а з іншого – відносять до цієї групи також діяння, передбачене ст. 261 КК України, у якому йдеться про радіоактивні, хімічні, біологічні й вибухонебезпечні матеріали, речовини та предмети [435, с. 394].

Найбільш дискусійним є віднесення інших суспільно небезпечних діянь до певної групи злочинів проти громадської безпеки. Серед них виділяють: злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261 КК України); злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил (ст. 270 КК України) [433, с. 357]; злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил (ст. 267¹, 270 КК України) [663, с. 360]; порушення різних правил, що забезпечують громадську безпеку (ст. 267–270 КК України) [434, с. 287]; інші злочини у сфері громадської безпеки (ст. 259, 261, 268, 270 КК України) [432, с. 189]; інші злочини проти громадської безпеки (ст. 259, 267¹, 270, 270¹ КК України) [305, с. 656–657]; злочини, що порушують правила, які забезпечують громадську безпеку (ст. 259, 267–270¹ КК України) [435, с. 394]; порушення встановлених у нормативному порядку вимог, що спричинили виникнення пожежі (ст. 270 КК України) [281, с. 26].

Серед цих груп злочинів варто виділити злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил, які досить міцно пов'язані з попередньою групою злочинів проти порядку обігу небезпечних предметів і речовин. Причому більшість злочинів цих груп можна віднести як до однієї, так і до іншої групи. Наприклад,

порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст. 267 КК України) одночасно стосується порушенням спеціальних правил і порядку обігу небезпечних предметів і речовин. Тому пропоную об'єднати ці дві групи в одну під назвою «злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил та порядку обігу небезпечних предметів і речовин», позначивши нею протиправні діяння, передбачені ст. 261–265¹, 267–270 КК України.

Злочинами, які не можна віднести до трьох окреслених вище груп, є завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України) та умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270¹ КК України). Невипадково вчені вважають відвертим нонсенсом доповнення розділу IX Особливої частини КК України ст. 270¹ [302, с. 176–189; 597, с. 387–388]. Через неможливість віднесення злочинів, передбачених ст. 259, 270¹ КК України, до жодної з трьох вищезазначених груп вважаю за доцільне виокремити їх в окрему групу – «інші злочини, що загрожують громадській безпеці».

За результатами проведеного дослідження злочини проти громадської безпеки варто поділити на такі групи: 1) створення злочинних об'єднань та участь у них (ст. 255, 256, 257, 258³, 260 КК України)¹; 2) терористичні злочини (ст. 258–258⁵, 266 КК України); 3) злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил та порядку обігу небезпечних предметів і речовин (ст. 261–265¹, 267–270 КК України); 4) інші злочини, що загрожують громадській безпеці (ст. 259, 270¹ КК України) [140, с. 25–26].

Зазначені групи злочинів проти громадської безпеки дають змогу виділити принаймні чотири різновиди їх видових об'єктів: 1) суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування злочинних об'єднань; 2) суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від терористичних загроз; 3) суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства

¹ У межах цієї групи злочинів слід виокремити особливі форми співучасті, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також причетність до злочину – ст. 256 КК України.

від небезпечних предметів і речовин та порушень спеціальних правил; 4) суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від інших загроз.

Видовим об'єктом злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, є суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування злочинних об'єднань (злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), на які посягають ці злочини, заподіюючи їм шкоду або створюючи загрозу її заподіяння [148, с. 271].

3.2. Ознаки безпосередніх об'єктів складів злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 КК України

Усі види злочинних об'єднань різняться між собою ступенем суспільної небезпеки. Тому відповідальність за створення та участь у злочинних об'єднаннях передбачено в різних статтях Особливої частини КК України. Відмінності злочинних об'єднань, що визначають характер і ступінь їх суспільної небезпеки, полягають передусім у виді злочинів, на вчиненні яких вони спеціалізуються, та формі співучасті. Більшість ознак суспільної небезпеки цих злочинів спільні для всіх злочинних об'єднань, однак є й такі, що притаманні лише окремим із них.

Характер і ступінь суспільної небезпеки організованих злочинних об'єднань зумовлені такими факторами: 1) системним характером злочинної діяльності; 2) множинністю вчинених злочинів; 3) численністю учасників; 4) злочинною спеціалізацією та способами вчинення злочинів; 5) масштабністю потенційної та реальної шкоди від них; 6) високим рівнем організації об'єднань та вчинених ними злочинів; 7) здатністю до активної протидії державі та суспільству.

Кожен зі злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, посягає на певний безпосередній об'єкт, правильне визначення якого дає змогу встановити межі відповідальності за ці суспільно небезпечні діяння, а також відмежувати їх один від одного та від інших злочинів.

У сучасній теорії українського кримінального права сформувалися два підходи до класифікації безпосередніх об'єктів злочину за горизонталлю. Відповідно до першого безпосередній об'єкт злочину поділяється на *основний (головний), додатковий та факультативний* [406, с. 127; 770, с. 135–136; 771, с. 269–290; 772, с. 184–225], а згідно з другим – на *основний (головний), додатковий обов'язковий та додатковий факультативний* [31, с. 32–33; 263, с. 200; 428, с. 95; 429, с. 108; 747, с. 170]. Для обох класифікацій спільним є виділення безпосереднього основного (головного) об'єкта злочину. Відмінності ж класифікацій об'єктів злочинів за горизонталлю полягають у виокремленні в одному випадку безпосереднього додаткового та безпосереднього факультативного, а в іншому – безпосереднього додаткового обов'язкового та безпосереднього додаткового факультативного об'єктів злочинів. Фактично йдеться про однакові категорії, які позначають різними термінами. Якщо одні вчені називають об'єкт безпосереднім додатковим та безпосереднім факультативним, то інші позначають ці об'єкти, відповідно, як безпосередній додатковий обов'язковий та безпосередній додатковий факультативний.

Виокремлення в цій класифікації факультативного об'єкта як самостійного різновиду безпосереднього об'єкта злочину поряд з основним та додатковим порушує передусім правила логіки, оскільки відбувається на підставі різних критеріїв. *Логічним є поділ об'єктів за значенням для об'єкта кримінально-правової охорони певної норми на основні й додаткові, а за обов'язковістю для певного злочину – на обов'язкові та факультативні.*

Факультативний об'єкт належить виключно до додаткового об'єкта, оскільки сягає не лише за межі основного, а здебільшого й за межі родового, до якого належить основний. Тому ставити факультативний об'єкт на рівні з додатковим є нелогічним. Натомість додатковий об'єкт у цій категорії є неконкретизованим, хоча фактично належить до додаткових обов'язкових. Отже, більш ґрунтовним є другий підхід, відповідно до якого в межах безпосереднього об'єкта злочину виділяють безпосередній основний та додатковий.

Безпосередній основний об'єкт злочину можна визначити як суспільні відносини, на які посягає окремий (конкретний) злочин, заподіюючи їм шкоду чи створюючи загрозу її заподіяння, і які законодавець поставив під кримінально-правову охорону конкретної норми закону про кримінальну відповідальність.

Основою визначення безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, є такі положення: 1) безпосередній основний об'єкт є частиною родового; 2) саме безпосередньому основному об'єкту передусім заподіюється шкода або створюється загроза її заподіяння і задля його охорони створено певну кримінально-правову норму.

Оскільки кримінально-правові заборони, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, розміщено в розділі IX «Злочини проти громадської безпеки», цілком логічно визначати безпосередній основний об'єкт передбачених ними злочинів крізь призму цього об'єкта кримінально-правової охорони. Водночас учені дискутують стосовно того, на що посягають зазначені суспільно небезпечні діяння – на громадську безпеку чи її основи.

Найбільш популярним є визначення безпосереднього основного об'єкта цих злочинів у межах громадської безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони. Причому одні вчені фактично ототожнюють безпосередній основний об'єкт створення злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань з їхнім родовим об'єктом [282, с. 39–40; 435, с. 395; 435, с. 398; 436, с. 13; 438, с. 456; 673, с. 105; 679, с. 147–148].

Однак більш виваженим видається підхід вчених, які конкретизують суспільні відносини, на які посягають досліджувані злочини. Зазвичай прихильники такого підходу у визначенні безпосереднього основного об'єкта вказують на різновид злочинних об'єднань, учасники яких завдають шкоди чи створюють загрозу її завдання [42, с. 33; 45, с. 7–8; 403, с. 118; 435, с. 399; 520, с. 533; 523, с. 800; 642, с. 57; 655, с. 90–91; 808, с. 199; 815, с. 93].

У визначенні безпосереднього основного об'єкта бандитизму окремі вчені конкретизують потерпілих та об'єкти, які зазнають чи можуть зазнати

нападу [242, с. 33; 562, с. 22; 666, с. 141]. Однак у цьому немає потреби з огляду на неможливість та недоцільність надання вичерпного переліку таких потерпілих і об'єктів.

Досить поширеним є визначення безпосереднього об'єкта створення злочинної організації та участі в ній як основ громадської безпеки [261, с. 86; 284, с. 35; 346, с. 71; 396, с. 27; 504; 530; 648; 715; 805, с. 89–90].

Визнання безпосереднім основним об'єктом злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, громадської безпеки чи її основ у широкому значенні видається дещо хибним. У такому разі безпосередній та родовий об'єкт практично збігаються. Крім того, такий об'єкт має загальний неконкретизований характер, а тому не дає змогу відмежувати означені склади злочинів один від одного, а також від інших складів злочинів. Тому більш логічною є позиція тих учених, які пов'язують безпосередній основний об'єкт цих злочинів із загрозами для суспільних відносин від створення та функціонування різних видів злочинних об'єднань.

Таким чином, можна визначити безпосередній основний об'єкт у досліджуваних злочинах, зокрема:

– у злочині, передбаченому ст. 255 КК України, – суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування злочинних організацій, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння;

– у злочині, передбаченому ст. 257 КК України, – суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування банд, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння;

– у злочині, передбаченому ст. 258³ КК України, – суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування терористичних груп і терористичних організацій, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння;

– у злочині, передбаченому ст. 260 КК України, – це суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння.

Структурно об'єкт злочину складається з трьох елементів: 1) суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом та суб'єктам яких завдано істотну шкоду чи створено загрозу її заподіяння (обов'язкова ознака); 2) потерпілий від злочину (факультативна ознака); 3) предмет злочину (факультативна ознака) [507, с. 57].

Тому необхідно з'ясувати більш детально, на які суспільні відносини посягають злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, та чи мають вони такі факультативні ознаки, як предмет і потерпілий.

Обов'язкова ознака об'єкта злочину – суспільні відносини також має свою структуру. Структурними елементами суспільних відносин зазвичай вважають: 1) суб'єкти (учасники, носії) суспільних відносин; 2) предмет суспільних відносин; 3) соціальний зв'язок між суб'єктами суспільних відносин [428, с. 91; 507, с. 59–61]. Для встановлення змісту суспільних відносин, на які посягають злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, необхідно розкрити їх елементи.

Існують різні позиції вчених щодо суб'єктів суспільних відносин в об'єктах досліджуваних злочинів вивчення яких [45, с. 19; 642, с. 58; 655, с. 89–90] дає підстави стверджувати про існування трьох окремих груп суб'єктів цих суспільних відносин. *Першу групу становить держава в особі працівників органів державної влади; другу – суспільство та окремі його члени, безпеці яких загрожують злочинні організації, банди, терористичні об'єднання, не передбачені законом воєнізовані або збройні формування; третю – суб'єкти, що порушують відносини громадської безпеки, – учасники зазначених злочинних об'єднань.*

Предметом суспільних відносин, на які посягають злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, є безпечні умови існування членів суспільства, стан їх захищеності від діяльності злочинних об'єднань.

Соціальний зв'язок суспільних відносин, на які посягають злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, полягає в убезпеченні суспільства від діяльності злочинних об'єднань – злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань та не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Соціальний зв'язок між суб'єктами відносин громадської безпеки представлений законодавчо визначеними правами й обов'язками. Причому для громадян встановлено обов'язок не створювати злочинні об'єднання та не брати в них участі, а для держави – не допускати таких фактів суспільно небезпечної діяльності, припиняти їх та притягувати винних до кримінальної відповідальності.

Безпосередні додаткові об'єкти складів злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 КК України. У контексті дослідження кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них необхідно з'ясувати, чи мають злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, додаткові об'єкти, і якщо мають, то які саме?

Додатковий необхідний (обов'язковий) об'єкт злочину – це суспільні відносини, на які завжди посягає певний злочин, завдаючи їм шкоди або створюючи загрозу її заподіяння поряд із безпосереднім основним об'єктом, і який в інших випадках може бути самостійним безпосереднім основним об'єктом злочину. Водночас додатковий факультативний (необов'язковий) об'єкт злочину – це суспільні відносини, на які не завжди посягає злочин, завдаючи їм шкоди або створюючи загрозу її заподіяння поряд з безпосереднім основним об'єктом, і який в інших випадках може бути самостійним основним безпосереднім об'єктом злочину.

Додаткові об'єкти злочину підвищують ступінь суспільної небезпеки злочину, впливаючи іноді на його кваліфікацію.

У межах розгляду додаткових об'єктів створення злочинних об'єднань та участі в них сформувалися дві протилежні позиції: відповідно до першої ці злочини не мають додаткових об'єктів, а згідно з другою, – мають.

В. С. Комісаров зауважує, що громадська безпека, власне, і є тим об'єктом, якому завжди заподіюється певна шкода в разі вчинення відповідних злочинів, у зв'язку з чим жодних додаткових об'єктів у вигляді особистості, власності тощо тут бути не може, оскільки законодавець формулює об'єктивну сторону злочинів проти громадської безпеки таким чином, щоб вона враховувала зазначений спектр заподіяння шкоди [392, с. 18]. Схожу позицію обстоює Н. В. Дейнега [282, с. 41].

Більшість дослідників обґрунтовує наявність додаткових об'єктів у цих злочинах, однак вчені неодностайні щодо питання їх виду. У вказаних злочинах науковці здебільшого виділяють додаткові факультативні [525, с. 596; 284, с. 8, 39; 435, с. 395–396; 436, с. 13–14; 744, с. 9–10; 808, с. 199] або просто додаткові об'єкти [6, с. 20; 432, с. 197; 679, с. 147–148; 695, с. 10; 797, с. 68–69]. Найбільш невизначеною є позиція тих авторів, котрі констатують наявність просто додаткових об'єктів, оскільки незрозуміло, які саме об'єкти вони мають на увазі: додаткові, тобто насправді додаткові обов'язкові, чи додаткові, якими слід вважати як додаткові обов'язкові, так і додаткові факультативні? Є вчені, які констатують наявність обох різновидів безпосереднього додаткового об'єкта в складі бандитизму, зокрема додаткових факультативних (життя та здоров'я людини, її особистої волі, власності, нормальної роботи підприємств, установ чи організацій) та додаткових обов'язкових (частини громадської безпеки, яка забезпечує стан захищеності суспільства від загальнонебезпечних посягань із використанням зброї) [642, с. 62–63]. Дослідники лише одностайні в тому, що додатковий обов'язковий об'єкт злочину, передбаченого ч. 5 ст. 260 КК України, є обов'язковим [655, с. 92; 815, с. 94].

Таким чином, позиції вчених щодо безпосередніх додаткових об'єктів злочинів не лише різняться, а й демонструють діаметрально протилежні переконання. Спробую висловити власну позицію щодо цього.

Злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, мають додатковий обов'язковий об'єкт, оскільки вони завжди пов'язані з учиненням злочинів, передбачених іншими статтями КК України, що зумовлює їх кваліфікацію за сукупністю злочинів. Створення злочинної організації, банди, терористичної групи, терористичної організації, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування завжди передбачає потенційну загрозу для певного виду суспільних відносин. Слід зважати на те, що додатковий обов'язковий об'єкт цих злочинів є особливим, оскільки безпосередньо залежить від мети злочинного об'єднання, а отже, злочинів, які вчиняють його учасники, а також від альтернативних діянь об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України [193, с. 118].

У разі створення *злочинної організації* з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину додатковий об'єкт пов'язаний з цими злочинами. Водночас, якщо зважати на можливості участі злочинної організації і в інших категоріях злочинів менших ступенів тяжкості, то додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України, може бути пов'язаний і з ними. У КК України зазначено злочини середньої тяжкості, які гіпотетично можуть вчиняти учасники злочинних організацій (наприклад, передбачені ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 142, ч. 3 ст. 144, ст. 205 тощо) [154, с. 63–64].

Певні особливості додаткового обов'язкового об'єкта має організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, оскільки ці діяння стосуються не конкретного вчинення злочинів, а розроблення планів та умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. Тобто вони, хоч і не прямо, однак опосередковано стосуються злочинів учасників злочинних організацій та організованих груп і власне є також злочином [157, с. 21–32].

У разі бандитизму безпосередні додаткові обов'язкові об'єкти злочину пов'язані з конкретними нападами, учиняти які покликані банди. Наприклад, одну банду можуть створювати для вчинення вбивств, другу – розбоїв, третю –

згвалтувань. Це свідчить про те, що злочин, передбачений ст. 257 КК України, завжди має додатковий об'єкт, але він невизначений. Його можна лише частково пов'язати з нападом та озброєністю об'єднання.

Безпосередні додаткові обов'язкові об'єкти злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, пов'язані з метою створення терористичної групи та терористичної організації – це не лише терористичний акт, а й інші злочини, що охоплюються поняттям «терористична діяльність».

З огляду на це, додатковий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, може варіюватися залежно від виду злочинів, учинених злочинним об'єднанням, а тому він є *альтернативним*. Тут може йтися про ще одну класифікацію додаткових об'єктів злочинів – за ступенем визначеності чи конкретизації або за вичерпністю. Наприклад, у розбійі додатковим обов'язковим об'єктом може бути лише життя чи здоров'я особи, тобто він тут конкретизований, визначений. Натомість у злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, додатковий об'єкт є невичерпним, невизначеним, неконкретизованим.

Отже, учинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, завжди передбачає заподіяння шкоди або створення загрози її заподіяння як основному безпосередньому об'єкту цих злочинів, так і додатковим, тому їх слід вважати обов'язковими. Останні є одночасно й основними безпосередніми об'єктами окремих злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань. Додатковими обов'язковими об'єктами злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, є різноманітні суспільні відносини, на які посягають учасники злочинних об'єднань, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння.

Якщо більшість злочинів, що характеризуються наявністю додаткового обов'язкового об'єкта, мають один або декілька таких об'єктів, то в злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, їх стільки, скільки в статтях Особливої частини цього Кодексу, що встановлюють відповідальність за окремі злочини, які можуть учиняти учасники злочинних об'єднань. Це можуть бути основи національної безпеки, життя та здоров'я, власність, господарська

діяльність, громадський порядок, моральність тощо. Тобто йдеться про всі суспільні відносини, на які можуть посягати учасники злочинних об'єднань.

Ще одна особливість додаткових обов'язкових об'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, полягає в тому, що їх не можна чітко визначити. З огляду на зазначене, у цих злочинах вони, передбачаючи значну кількість об'єктів кримінально-правової охорони, є багатоаспектними, альтернативними та невизначеними [157, с. 21–32].

Предмет і потерпілий як ознаки складів злочинів, передбачених статтями 257 та 260 КК України. Факультативними ознаками об'єкта складу злочину є предмет і потерпілий. У зв'язку з цим доцільно дослідити питання про наявність чи відсутність цих ознак у складах злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також розкрити їх зміст.

А. А. Музика, Є. В. Лашук сформулювали найбільш ефективні правила встановлення предмета злочину [507, с. 124–130] застосування яких під час аналізу ст. 255, 257, 258³, 260 КК України дає підстави стверджувати, що для злочинів, передбачених вказаними статтями, предмет злочину не характерний. Виняток становить ч. 3 ст. 260 КК України, де встановлено кримінальну відповідальність за фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки. У цих випадках чітко простежується зв'язок предмета злочину із суспільно небезпечним діянням. Очевидно, що в разі фінансування вказаних злочинних об'єднань предметом злочину є грошові кошти. У разі постачання не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки предметом злочину є зброя, боєприпаси, вибухові речовини та військова техніка.

Окрім вищезазначених предметів, описаних у ч. 3 ст. 260 КК України, в інших випадках склади злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, не мають предметів злочину. Однак предмет злочину може бути наявний в окремих злочинах, учинених учасниками злочинних об'єднань. У цьому контексті Л. М. Демидова слушно зауважує, що предмет злочину може бути в

складі того тяжкого чи особливо тяжкого злочину, що є метою створення злочинної організації [284, с. 41–42].

Наступною факультативною ознакою об'єкта складу злочину є *потерпілий від злочину*. Його кримінально-правовий зміст залежить від того, яку концепцію потерпілого від злочину буде взято за основу. У зв'язку з цим вважаю за доцільне передусім стисло розкрити позиції вчених щодо цієї ознаки складу злочину.

У теорії кримінального права існують дві позиції щодо визначення поняття потерпілого від злочину: одні науковці вважають, що це лише людина, а інші – переконані в тому, що це може бути як людина, так й інші соціальні утворення (юридична особа, держава, суспільство). Тому слід встановити доцільність визнання потерпілим від злочину у кримінально-правовому значенні таких суб'єктів: 1) фізичної особи; 2) юридичної особи; 3) держави, суспільства та інших різноманітних соціальних утворень. Утім потрібно врахувати, що вироблена кримінально-правова категорія «потерпілий від злочину» має бути придатною для застосування в галузях знань, де її використання є необхідним.

Зазвичай у теорії кримінального права потерпілого визначають як *фізичну особу* [507, с. 82–83; 747, с. 176; 759, с. 18]. Концепція «потерпілий – людина» протягом тривалого часу була однією є найбільш поширених у теорії кримінального права України. Частково це пояснювалось тим, що відповідно до положень КПК України 1960 р. потерпілим визнавали лише фізичну особу [443]. Тому не випадково А. А. Музика та Є. В. Лащук, критикуючи інші концепції, згідно з якими потерпілими вважали не лише фізичних осіб, називали їх некоректними передусім через те, що вони суперечили чинному законодавству [507, с. 71]. На сьогодні ситуація змінилася і до потерпілих (відповідно до ст. 55 КПК України 2012 р.) належить юридична особа [442].

Крім того, визнання потерпілими лише фізичних осіб не враховує всіх суб'єктів, яким злочином може бути заподіяна шкода або створена загроза її завдання. Відповідно до цієї концепції, наприклад, у разі нападу учасників банди на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб потерпілими може бути визнано лише фізичних осіб. Однак, якщо у результаті такого нападу завдано

лише матеріальної шкоди певній юридичній особі, то чи буде тоді потерпілий від злочину? Очевидно, що вказівка на підприємства, установи, організації у ст. 257 КК України засвідчує, що потерпілим від цього злочину може бути і юридична особа.

Більш широке визначення потерпілого в одних випадках зводиться до визнання потерпілими окремих фізичних, а також юридичних осіб [38; 559, с. 6; 842, с. 15], а в інших – будь-яких суб'єктів [305, с. 161; 676, с. 7–9]. Визнання потерпілим будь-якого соціального суб'єкта автоматично перетворює його на обов'язкову ознаку складу злочину. Якщо вважати потерпілим суспільство загалом, то кримінального правопорушення без потерпілого просто не існуватиме [305, с. 161]. Водночас віднесення до потерпілих фізичних і юридичних осіб дає підстави вважати цю ознаку факультативною.

Отже, у теорії кримінального права існує декілька шляхів розв'язання проблем потерпілого від злочину.

1. Визнання потерпілим від злочину лише фізичної особи, якій злочином завдано шкоди чи створено загрозу її заподіяння. Цей шлях не дає змоги охопити всіх суб'єктів, яким злочином може бути завдано шкоди, а також не відповідає положенням кримінального процесуального законодавства.

2. Визнання потерпілим від злочину будь-якого суб'єкта, якому злочином завдано шкоди чи створено загрозу її заподіяння. Ця концепція найбільш повно охоплює всіх суб'єктів, яким злочином може бути завдано шкоди або створено загрозу її заподіяння. Однак вона автоматично перетворює цю ознаку складу злочину на обов'язкову ознаку його об'єкта.

3. Визнання потерпілим від злочину фізичної та юридичної особи, яким злочином завдано шкоди чи створено загрозу її заподіяння. Ця концепція найбільш повно відповідає положенням кримінального процесуального та цивільного законодавства. У такому разі потерпілого слід вважати факультативною ознакою об'єкта злочину.

Найбільш вдалою на сьогодні вважаю концепцію «потерпілий – фізична або юридична особа». З огляду на це, потерпілими в складах злочинів, передбачених

ст. 257, ч. 4, 5 ст. 260 КК України, будуть фізичні та юридичні особи, оскільки їм заподіюється шкода під час нападу учасників банд чи не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, або створюється загроза заподіяння такої шкоди.

3.3. Загальні положення про об'єктивну сторону створення злочинних об'єднань та участі в них

Злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зовні виявляються в певних ознаках, які становлять об'єктивну сторону вказаних складів злочинів. Вона визначає, у чому полягає злочин, яким чином, за допомогою яких засобів і знарядь його вчиняють та які наслідки він спричиняє, за яких умов місця, часу, обстановки тощо він відбувається. Структуру об'єктивної сторони складу злочину утворюють такі ознаки, як суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечний наслідок, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком, спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя й засоби вчинення злочину.

За конструкцією об'єктивної сторони злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, належать до злочинів з усіченим складом. Винятком слід вважати лише кваліфікований склад злочину, передбаченого ч. 5 ст. 260 КК України, який є матеріальним, оскільки в ньому йдеться про обов'язковість наслідків – діяння, зафіксоване в ч. 4 цієї статті, що призвело до загибелі людей чи інших тяжких наслідків. Загибеллю людей одні вчені називають настання смерті двох і більше осіб [440, с. 492–493; 523, с. 801], а інші – настання смерті принаймні однієї особи [438, с. 457; 522, с. 469; 707, с. 41].

Буквальне тлумачення цієї норми свідчить про те, що загибель людей – це настання смерті двох і більше осіб. Водночас загибель однієї людини, як слушно зауважує В. П. Тихий, є різновидом інших тяжких наслідків [440, с. 492–493]. До інших тяжких наслідків у цьому складі злочину В.О. Навроцький відносить

наслідки у вигляді смерті одного потерпілого, заподіяння хоча б одній особі тяжкого тілесного ушкодження тощо [523, с. 801]; В. П. Тихий – заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, середньої тяжкості двом і більше особам або майнової шкоди в особливо великому розмірі будь-якій юридичній чи фізичній особі тощо [707, с. 41].

Дійсно конструктивною видається позиція, відповідно до якої іншими тяжкими наслідками в контексті ч. 5 ст. 260 КК України слід вважати виключно наслідки, які полягають у певній фізичній шкоді здоров'ю людини – наприклад, смерті одного потерпілого, заподіяння хоча б одній особі тяжкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження. У запропонованій законодавцем конструкції ч. 5 ст. 260 КК України інше тлумачення буде помилковим. Однак, з огляду на диспозицію ст. 260 КК України, яка передбачає участь у нападах учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, наслідки в цьому складі злочину, за умови іншого їх конструювання, могли б охоплювати й завдання майнової шкоди в особливо великому розмірі будь-якій юридичній чи фізичній особі, тривале порушення функціонування підприємств, установ, організацій, транспорту тощо.

Момент закінчення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, слід визначати з урахуванням того, у якій формі вони вчиняються. Більш детально його буде розглянуто далі.

Об'єктивну сторону злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, утворюють спільні та відмінні альтернативні діяння. Спільними діяннями для всіх цих злочинів є створення злочинного об'єднання та участь у ньому. Спільним для злочинів, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, є керівництво такими об'єднаннями, а для злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, – участь у злочинах, учинених цими об'єднаннями.

Відмінними діяннями можна вважати: організацію, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп (ст. 255 КК України); організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³ КК України);

фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки (ст. 260 КК України).

Таким чином, законодавець дещо хаотично сформулював об'єктивну сторону складів зазначених злочинів. Унаслідок цього кожне з таких діянь має власний зміст, який може істотно відрізнятися в однакових діяннях, що передбачені в різних статтях¹. Наприклад, попри те, що семантичне значення терміна «участь», вжитого в ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, є однаковим, у кожному складі злочину його зміст може відрізнятися.

Зіставлення діянь об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, із назвами цих статей засвідчує, що назви не повністю відображають зміст норм, які вони позначають [220, с. 28–32; 302, с. 176–189; 597, с. 380–382; 810, с. 217–222]. З огляду на це, необхідно більш детально проаналізувати зміст диспозицій ст. 255, 257, 258³, 260 КК України і встановити найбільш оптимальну назву для позначення вказаних норм. Також доцільно дослідити кожне діяння, що утворює об'єктивну сторону злочинів, передбачених цими статтями, з метою пошуку найбільш оптимальної моделі побудови зазначених норм, що дасть змогу виробити уніфіковані правила кваліфікації вказаних протиправних діянь. Причому слід урахувати досвід інших країн щодо побудови об'єктивної сторони відповідних злочинів (додаток Л).

Аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн дає підстави стверджувати, що в них, як і в Україні, передусім криміналізовано створення злочинних об'єднань, керівництво ними та участь у них.

Крім традиційної участі в злочинному об'єднанні, в інших країнах криміналізовано низку *специфічних форм участі в злочинному об'єднанні та сприяння йому*, зокрема: вербування до складу злочинного об'єднання або набір його членів; активна участь/членство; фінансування; навчання; матеріальне

¹ Опитані правоохоронці звертали увагу на необхідність уніфікації форм об'єктивної сторони цих злочинів (додаток Г).

забезпечення; забезпечення зброєю та іншими засобами вчинення злочинів; охорона місця для зустрічей (більш детально ці форми розкриті в додатку Л).

Окремим самостійним діянням, що не належить ні до створення злочинного об'єднання, ні до керівництва ним, ні до участі в ньому, є *участь у злочинах*, учинених його учасниками. На відміну від кримінального законодавства України, де це діяння криміналізоване в ст. 255, 257, 260 КК України, в інших країнах воно зустрічається переважно в складах бандитизму.

На мою думку, будь-які діяння, крім створення злочинного об'єднання, керівництва ним, участі в ньому чи в учинених його учасниками злочинах, а також сприяння йому, є специфічними проявами останніх, тому особливої потреби в їх криміналізації немає. Криміналізація таких «зайвих» діянь може бути здійснена лише з метою уточнити чи наголосити на тому, що за таке діяння встановлена кримінальна відповідальність. Звісно, це має певний ефект для профілактики злочинів, а також доведення вини особи за вчинення саме таких діянь. Однак у разі їх відсутності такі діяння можуть охоплюватись загальновідомими формами – створенням, керівництвом, участю, сприянням, участю в злочинах.

Досліджуючи об'єктивну сторону створення злочинних об'єднань та участі в них, слід з'ясувати, до якого виду одиничних злочинів належать суспільно небезпечні діяння, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Очевидно, що ці злочини належать до складних (ускладнених), оскільки мають декілька об'єктів злочину, складаються з декількох альтернативних суспільно небезпечних діянь тощо. Такої позиції дотримуються також учені, які досліджували цю проблематику [278, с. 9; 673, с. 74, 151, 154, 162; 745, с. 147; 808, с. 58]. Однак здебільшого вони не конкретизують вид складного (ускладненого) злочину, до якого належать досліджувані випадки створення злочинних об'єднань та участі в них. Натомість окремі криміналісти відносять бандитизм до складеного злочину [405, с. 34; 420, с. 5; 520, с. 72]. Злочини, передбачені ст. 255, 258³, 260 КК України, мають багато спільних рис із бандитизмом. З огляду на це, логічно висунути гіпотезу про те, що вони також можуть належати до складених.

У теорії кримінального права складений злочин визначають по-різному [31, с. 104; 57, с. 260–261; 420, с. 5; 441, с. 113; 512, с. 217–218; 640, с. 54–55; 747, с. 439]. Дослідники загалом одностайні в тому, що йдеться про один злочин, який складається з двох або двох чи більше суспільно небезпечних діянь (злочинів) чи складів злочинів. Однак особливості цих злочинів чи їхніх складів як елементів одиничного злочину вони описують по-різному. Здебільшого науковці зазначають, що кожен із них утворює самостійний злочин (склад самостійного злочину, окремий склад злочину) [31, с. 104; 420, с. 5; 441, с. 113; 512, с. 217–218; 640, с. 54–55; 747, с. 439]. Однак така позиція не дає змоги повною мірою розкрити природу складених злочинів, оскільки незрозумілим залишається, як слід тлумачити самостійний злочин чи його склад. Для одних учених самостійними є такі злочини чи їх склади, що передбачені різними статтями, а для інших – ті, що передбачені різними частинами однієї статті (наприклад, простий і кваліфікований склад злочину). Слушною видається позиція науковців, які конкретизують, що зазначені складові одиничного злочину, передбачені самостійними нормами [511, с. 217–218], окремими кримінально-правовими нормами [57, с. 260–261], могли б кваліфікуватися за окремими статтями КК України [747, с. 439]. Проте й такі визначення потребують уточнення, оскільки не конкретизують, чи ці склади злочинів передбачені іншими статтями, ніж складений злочин, чи один із них тією самою, що й складений злочин. Тому вказані визначення обмежують тлумачення складеного злочину, фактично даючи змогу до нього відносити лише ті діяння, кожне з яких поза межами складеного злочину утворює самостійний злочин, передбачений іншою, ніж складений злочин, статтею КК України. Наприклад, розбій – напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (ст. 187 КК України), охоплює відкрите заволодіння майном і насильство, небезпечне для життя чи здоров'я особи. Тобто якщо не було б ст. 187 КК України, то ми могли б вказані дії кваліфікувати як грабіж (за ст. 186 КК України) і, наприклад, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (за ст. 122 КК України). Отже, усі діяння, що утворюють розбій, можуть існувати

поза межами складеного злочину в разі його відсутності, оскільки кожне з них передбачене окремою кримінально-правовою нормою (статтею КК України).

Однак здебільшого не всі діяння, що утворюють злочини, які слід відносити до складених, передбачені в інших статтях, ніж складений злочин. У цих випадках одне чи частина діянь можуть існувати лише в межах складу складеного злочину – зазвичай в основному складі злочину. Водночас інше діяння (інші діяння) може (можуть) існувати поза межами складеного злочину в іншій статті. Наприклад, у складі злочину, передбаченому ч. 3 ст. 296 КК України, міститься складений злочин, що складається з хуліганства та опору представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії. Причому якщо за опір кримінальну відповідальність встановлено в ст. 342 КК України, то відповідальність за хуліганство – лише в ст. 296 КК України, тобто там, де передбачено підстави кримінальної відповідальності за складений злочин. Отже, не за всі діяння, що утворюють складений злочин, встановлено кримінальну відповідальність в інших статтях, ніж у тих, що містять складений злочин. Тобто в певних випадках лише за одне діяння, що входить до складеного злочину, може бути встановлено окрему кримінальну відповідальність поряд зі складеним злочином.

У зв'язку з цим потребує уточнення визначення складеного злочину. Його слід тлумачити як вид одиничного злочину, що складається з двох або більше суспільно небезпечних діянь, об'єднаних в одній кримінально-правовій нормі, принаймні за одне з яких встановлено самостійну кримінальну відповідальність в іншій кримінально-правовій нормі.

Аналіз діянь, що утворюють злочини, передбачені ст. 255, 257, 260 КК України, свідчать про те, що вони належать до складених злочинів. З одного боку, ми маємо створення злочинних об'єднань та участь у них, а з іншого – окремі злочини, учинені в складі цих об'єднань. Не є складеним одиничним злочином лише суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 258³ КК України, оскільки в диспозиції цієї кримінально-правової норми відсутнє таке діяння, як участь у злочинах, учинених учасниками терористичного об'єднання.

Особливим є склад злочину, передбаченого ст. 257 КК України. З одного боку, у складі бандитизму поєднані незаконне зберігання (носіння) зброї і напад, а з іншого – бандитизм передбачає поєднання організації банди та участі в ній з участю в окремих нападах, учинених бандою.

Розглянемо більш детально ознаки складеного злочину в аспекті кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них.

1. Складений злочин охоплює два чи більше суспільно небезпечних діянь. Ця ознака притаманна всім злочинам, передбаченим ст. 255, 257, 260 КК України. Причому лише бандитизм складається з трьох суспільно небезпечних діянь. Водночас злочин, передбачений ст. 255 КК України, – із семи, а злочин, передбачений ст. 258³ КК України, – із чотирьох. Щодо злочину, передбаченого ст. 260 КК України, то тут ситуація з обрахунком складніша: як мінімум можна виокремити сім, а як максимум – дванадцять суспільно небезпечних діянь. Однак це не означає, що будь-які два та більше альтернативні діяння утворюють складений злочин. Його утворюють два та більше діянь принаймні за одне з яких встановлено самостійну кримінальну відповідальність в іншій кримінально-правовій нормі.

Учені зауважують, що в складеному злочині діяння перебувають у субординаційній залежності: одне з них є основним і відіграє головну роль у визначенні змісту та спрямованості злочинного посягання; інше діяння є додатковим, тобто таким, що супроводжує основне діяння, сприяє його вчиненню [747, с. 439]. Якщо таку позицію і можна застосувати відносно окремих складених злочинів, то її не може бути поширено, наприклад, на бандитизм чи створення злочинної організації та участь у ній, оскільки в цих злочинах кожне діяння є альтернативним і відносно рівноправним. Не логічно стверджувати, що створення злочинної організації є основним, а керівництво нею чи участь у злочинах, учинених злочинною організацією, – другорядним. Тому поділ складених злочинів на основні та додаткові стосується не всіх суспільно небезпечних діянь вказаної категорії.

Характеризуючи якісну сторону суспільно небезпечних діянь, що утворюють складений злочин, слід відмітити особливості конструювання такого одиничного злочину, що застосовуються у КК України, а саме:

1) складений злочин можуть утворювати суспільно небезпечне діяння основного складу злочину та суспільно небезпечне діяння, виражене у формі кваліфікованого чи особливо кваліфікованого способу його вчинення. Причому ця кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака поза межами складеного злочину в КК України існує як основний склад злочину. За таких умов логічним є поділ діянь на основні та додаткові. Так, у ч. 3 ст. 296 КК України хуліганство є суспільно небезпечним діянням основного складу злочину, а опір – його особливо кваліфікуючою ознакою (особливо кваліфікованим способом учинення), яка в ст. 342 КК України існує як основний склад злочину;

2) він може складатися з альтернативних діянь, принаймні за одне з яких встановлено самотійну кримінальну відповідальність в іншій кримінально-правовій нормі. Саме до таких діянь належать злочини, передбачені ст. 255, 257, 260 КК України.

2. Деякі діяння, що входять до складеного злочину, якщо їх розглядати окремо, утворюють самотійні склади злочину. Причому діяння, що належать до складеного злочину, можуть існувати в одному з двох варіантів: 1) кожне діяння передбачене іншою нормою, ніж складений злочин; 2) одне діяння чи частина діянь може існувати лише в межах складеного злочину, а інше діяння чи інші діяння – поза межами складеного злочину – у самотійних кримінально-правових нормах.

Складений злочин може складатися з діянь, лише одне з яких, за відсутності складеного злочину, продовжуватиме існувати в окремих статтях. Саме така конструкція притаманна злочинам, передбаченим ст. 255, 257, 260 КК України. Якщо вилучити з Кодексу вказані статті, то злочини, учинені в складі цих злочинних об'єднань, можна кваліфікувати за статтею, яка передбачає вчинений злочин з вказівкою на конкретну частину ст. 28 КК України або за відповідною

частиною певної статті, яка містить кваліфікуючу ознаку – учинення злочину в певній формі співучасті.

3. Суспільно небезпечні діяння, що утворюють складений злочин, з огляду на їх органічну єдність, типовість, розповсюдженість, визнаються одним злочином і кримінальна відповідальність за них передбачена в одній статті. Органічна єдність злочинів, описаних у ст. 255, 257, 260 КК України, полягає в тому, що злочинні об'єднання здебільшого створюються з метою вчинення злочинів, які надалі і скоюють їх учасники. Найбільш важливим для цього дослідження є питання, наскільки аргументованим є віднесення законодавцем злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, до складених [167].

О. О. Дудоров зазначає, що конструкція складених складів злочинів дає змогу, по-перше, адекватно оцінити суспільну небезпечність відповідних посягань, поєднання яких потребує більш суворого покарання, і по-друге, спрощує кваліфікацію злочинів [747, с. 439]. Фактично в цих положеннях розкрито основне призначення складених злочинів, однак чи дотримано їх у ст. 255, 257, 260 КК України? Тому слід з'ясувати, чи дійсно у вказаних статтях адекватно оцінено суспільну небезпечність посягань, що ними охоплюються, і чи спрощують вони кваліфікацію злочинів.

Особливість складених злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, полягає в тому, що, незважаючи на те, що вони охоплюються однією статтею, окремі злочини, учинені в складі злочинних об'єднань, потребують кваліфікації за сукупністю з іншими статтями, що суперечить загальному правилу кваліфікації складених злочинів за однією статтею як одиничного злочину, а не сукупності злочинів. Крім цього, санкція жодної із зазначених норм не здатна охопити всіх злочинів, які можуть бути вчинені учасниками злочинних об'єднань, санкції окремих з яких є навіть суворішими. Наприклад, санкція ч. 2 ст. 115 КК України є більш суворою, ніж санкція ст. 257 цього Кодексу.

Юридична природа складеного злочину певним чином зумовлює санкцію кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за його вчинення. Як слушно зауважує М. І. Панов, у тих випадках, коли спосіб у структурі

складеного злочину визначено як діяння, яке підпадає під ознаки самостійного злочину, передбаченого статтею Особливої частини КК України, суспільна небезпечність складеного злочину визначається «сукупною небезпечністю» злочинів, які охоплюються його змістом. Звідси випливає, що максимальна межа покарання за складений злочин не може бути меншою, ніж максимальна межа кожного з покарань, передбачених законом за діяння, яке утворює простий (основний) склад, і діяння, яке є способом учинення злочину [561, с. 365]. У зв'язку з цим виникає питання, якщо злочини, передбачені ст. 255, 257, 260 КК України, є складеними, то чи можна сконструювати таку санкцію, щоб вона охоплювала усі вчиненні ними злочини, які можуть бути не лише численними, а й різними за характером і ступенем суспільної небезпеки. Особливість конструкції складених злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, зумовлена тим, що, на відміну від інших складених злочинів, створення злочинних об'єднань та участь у них може поєднуватись не лише з одним чи двома злочинами, а й з більшою їх кількістю. Наприклад, створення злочинної організації та участь у ній може супроводжуватись учиненням практично будь-яких тяжких та особливо тяжких злочинів, кількість яких може обраховуватись десятками.

Встановлена законодавцем конструкція складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, породжує численні проблеми під час кваліфікації їх за сукупністю злочинів, а також створює підґрунтя для порушення принципів кримінального права та кваліфікації злочинів. Якщо зазначені злочини вважати складеними, то їх не можна кваліфікувати за сукупністю. Як слушно зауважує І. М. Гнатів, за умов складеного злочину кваліфікація вчиненого здійснюється не за сукупністю, а як одиничний складений злочин. За такої кваліфікації правозастосовний орган забезпечує дотримання принципів недопустимості подвійного інкримінування та принципу повноти кваліфікації [245, с. 100]. Конструкція злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, фактично нівелює призначення складених злочинів щодо адекватної оцінки суспільної небезпечності відповідних посягань і спрощення їх кваліфікації. Якщо злочини, передбачені ст. 255, 257, 260 КК України, є складеними, то їх не можна

кваліфікувати за сукупністю з іншими статтями. Однак санкції цих статей не здатні врахувати суспільну небезпеку всіх можливих злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань [167, с. 35–44].

Отже, конструювання злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, як складених є необґрунтованим. У зв'язку з цим варто виключити з диспозицій вказаних статей таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням. Це надасть можливість виключити їх із категорії складених і забезпечити кваліфікацію цього діяння за сукупністю з окремими злочинами, учиненими учасниками злочинних об'єднань.

3.4. Спільні форми об'єктивної сторони злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 КК України

Створення злочинних об'єднань. Створення злочинного об'єднання відбувається з огляду на те, що існує потреба в особливому об'єднанні осіб для вчинення певних злочинів. Інколи реалізувати намір щодо того чи іншого виду злочинної діяльності неможливо поза межами форм співучасті.

У тлумачному словнику української мови категорію «створювати» визначено як «давати життя, існування чому-небудь, формувати що-небудь; творити; виготовляти, робити що-небудь; виробляти; класти початок існування чого-небудь, організувати щось; заснувати; робити можливим, наявним, підготовляти що-небудь, забезпечувати чимось; окреслювати, визначати в основному, надаючи яких-небудь ознак, властивостей» [533, с. 421]. Ураховуючи семантичне значення слова «створення», утворення злочинного об'єднання можна визначити як його формування, утворення, організацію, забезпечення, покладення початку його існуванню, надання йому яких-небудь ознак, властивостей.

Схожим чином визначене це діяння діяння і вчені додаючи лише вказівку на мету вчинення злочинів [344, с. 100; 408, с. 421–422; 426, с. 165; 432, с. 192; 436, с. 20; 439, с. 710; 522, с. 459–461; 629, с. 2–6; 705, с. 34]. Створення злочинного

об'єднання може відбуватися шляхом виникнення нового утворення (так зване створення з нуля) або трансформації одного злочинного об'єднання в інше.

Відповідно до п. 4 Постанови ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. дії зі створення (створення) організованої групи чи злочинної організації за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання [629, с. 2–6]. Перелік зазначених дій не є вичерпним. Не випадково вчені зазначають, що до створення злочинних організацій можуть відноситись й інші дії – запровадження жорсткої дисципліни або норм, пов'язаних зі злочинськими традиціями тощо [522, с. 454–455].

Отже, створення злочинного об'єднання не є одноактною дією, а становить складний та інколи досить тривалий процес, який складається з комплексу дій, що стосуються співучасників, планування злочинної діяльності, взаємодії та взаємозв'язку в ньому, забезпечення знаряддями та засобами вчинення злочинів його учасників тощо. Зазначені дії вчиняються до виникнення злочинного об'єднання. Після його виникнення ці дії можна розглядати як інші альтернативні діяння об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Таке діяння, як створення злочинного об'єднання, полягає лише в діях. Якщо в діях особи, яка створила злочинне об'єднання, є склад іншого злочину, то його слід кваліфікувати за сукупністю злочинів.

Особлива юридична природа різних видів злочинних об'єднань визначає особливості їх створення. Вони зумовлені передусім кримінально-правовими ознаками цих об'єднань і метою їх створення. Особливості створення злочинної організації полягають в обов'язковій побудові ієрархічної структури, досягненні стійкості серед її учасників на безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, або керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як власне злочинної організації, так й інших злочинних груп.

Особливістю створення банди є додаткове вчинення дій щодо здобуття зброї, підшукування об'єктів для нападу, а також встановлення спеціальної мети – учинення нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб за умови досягнення стійкості серед учасників цього злочинного об'єднання.

Особливості створення терористичних об'єднань пов'язані передусім метою вчинення терористичних злочинів.

З усіх об'єднань найбільше особливостей має *створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування*. Вони полягають у створенні організаційної структури військового типу, яка передбачає єдиноначальність, підпорядкованість і дисципліну, а також у проведенні військової або стрийової чи фізичної підготовки. Окрім цього, для незаконних збройних формувань необхідна озброєність придатною для використання вогнепальною, вибуховою чи іншою зброєю. Створення цих формувань може відбуватися також шляхом реорганізації законного озброєного формування в незаконне. Така реорганізація може виражатися, наприклад, у: звільненні з формування небажаних (передусім законослухняних) та прийманні бажаних (за клановою, національною та іншими ознаками) осіб [473, с. 44]; обманній (наприклад, під приводом виконання секретного спецзавдання) комплектації на добровільній або комерційній основі взводів, рот для силового забезпечення рішень партій, рухів або окремих лідерів тощо [292, с. 274–276].

У теорії кримінального права щодо моменту закінчення створення злочинного об'єднання триває наукова дискусія. Неоднозначно це питання вирішують і на практиці. Загалом можна виокремити два підходи до розв'язання проблеми, які базуються на тому, що створення злочинного об'єднання можна розглядати як процес та як результат.

1. Відповідно до першого підходу створення злочинного об'єднання слід вважати закінченим з моменту завершення дій, спрямованих на його виникнення [10, с. 23; 39, с. 238; 241, с. 13; 285, с. 13; 363, с. 85; 431, с. 233; 438, с. 457; 480, с. 87; 504, с. 190–192; 705, с. 34]. Тобто в цьому разі створення злочинного об'єднання розглядають як результат.

Інша частина дослідників вважає, що створення організованого злочинного об'єднання є закінченим з моменту досягнення згоди (угоди) про вчинення злочину (злочинів) [272, с. 19; 438, с. 449; 477, с. 15].

Власну позицію щодо моменту закінчення створення злочинної організації висловив свого часу також ПВС України: злочинну організацію слід визнати утвореною (створеною), якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації [629, с. 4].

2. Другий підхід передбачає визнання моментом закінчення вказаних злочинів початку дій, спрямованих на виникнення злочинного об'єднання [396, с. 43; 511, с. 163; 523, с. 788]. Тобто в цьому випадку створення злочинного об'єднання розглядають як процес.

З другою позицією погодитись складно, адже якщо законодавець мав на меті визнати початок організаторських дій закінченим злочином, то він назвав би це діяння не організацією чи створенням злочинного об'єднання, а змовою на створення такого об'єднання.

На думку Н. В. Маслак, змова на вчинення злочину – це домовленість двох чи більше суб'єктів злочину про спільне вчинення суспільно-небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК [478, с. 41]. Водночас С. Д. Шапченко зауважує, що для констатації змови недостатньо лише простої згоди декількох осіб на сумісне вчинення злочину, а необхідні й певні їх сумісні дії щодо планування вчинення цього злочину, погодження розподілу ролей тощо [741, с. 26–28]. Твердження С. Д. Шапченка перетворює змову на інше умисне створення умов для вчинення злочину, а тому воно виводить змову за межі лише одного діяння, що утворює готування до злочину й фактично означає вчинення декількох підготовчих дій, які за певних обставин можна розглядати як створення злочинного об'єднання. У зв'язку з цим слушним є твердження Н. В. Маслак про те, що змова на вчинення злочину передбачена в КК як самостійний вид готування саме тому, що сам факт досягнення домовленості на вчинення злочину

вже має самостійне кримінально-правове значення та розцінюється як готування до злочину [478, с. 42].

А. В. Шевчук змову злочинців на вчинення злочину й організацію злочинного співтовариства називає формами готування [822, с. 56]. Дійсно, змова на вчинення злочину є однією з форм готування. Водночас створення злочинного об'єднання може охоплювати декілька таких форм, серед яких чільне місце посідає, безперечно, змова на вчинення злочину.

Таким чином, попри те, що створення злочинного об'єднання та змова на вчинення злочину взаємопов'язані, вони є різними за змістом категоріями. Причому створення злочинного об'єднання охоплює змову на вчинення злочину та передбачає вчинення інших дій. Змова передує безпосередньому створенню злочинного об'єднання.

Оскільки в ст. 255, 257, 258³, 260 КК України не криміналізовано змову щодо створення (організації) злочинних об'єднань, а криміналізовано лише їх створення, то досягнення змови про таке створення на перший погляд може здаватися готуванням до злочину у вищезазначеній формі, а вчинення будь-яких інших дій, спрямованих на створення злочинного об'єднання (якщо виникнення об'єднання не відбулось) слід кваліфікувати як замах.

У теорії кримінального права обґрунтовано твердження про те, що вчинення дій, спрямованих на створення відповідного організованого злочинного об'єднання, унаслідок яких воно не було створене, необхідно розглядати як готування або замах [45, с. 25–26; 242, с. 73–74; 408, с. 421–422; 431, с. 242; 440, с. 466–467, 492; 473, с. 45; 480, с. 87; 504, с. 192; 633; 695, с. 12]. До речі, у § 129 КК Німеччини замах, спрямований на створення злочинного об'єднання, також визнано караним [892]. Різні види замаху на участь у діяльності організованої злочинної групи криміналізовано і в КК Фінляндії [991]. У такий спосіб закон про кримінальну відповідальність орієнтує правоохоронні органи на запобігання вчиненню учасниками злочинних об'єднань злочинів.

Однак, на мою думку, стосовно такого діяння, як створення злочинного об'єднання, можливий лише замах. Це пояснюється тим, що дії, які зазвичай

визнаються готуванням до злочину, охоплюються змістом діяння, що входить до об'єктивної сторони цих злочинів, – створення злочинного об'єднання. Тому коли особа вчиняє діяння, спрямовані на створення злочинного об'єднання, вона фактично виконує об'єктивну сторону злочину, а не готується до нього. Отже, законодавець визнає певні діяння готуванням до злочину, однак у ст. 255, 257, 258³, 260 КК України вони є закінченими злочинами. Тому одні й ті самі діяння не можуть бути одночасно і готуванням до злочину, і закінченим злочином. Не можна говорити про готування до тих дій, які визнаються, за загальним правилом, готуванням до злочину.

За таких обставин замахом на створення злочинного об'єднання слід визнати вчинення діяння, безпосередньо спрямованого на його створення, якщо злочин у цій формі не було доведено до кінця з огляду на причини, що не залежать від особи. Створення злочинного об'єднання слід вважати закінченим з того моменту, коли в ньому будуть наявні всі його кримінально-правові ознаки, передбачені ст. 28 і ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Керівництво злочинними об'єднаннями. Наступним діянням, що належить до організаторських дій, однак яке безпосередньо визнане однією з форм об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, є керівництво злочинним об'єднанням.

Згідно з тлумачним словником, керівництво – це дія за значенням керувати; керування; те, чим керуються; керівники, керівний склад якої-небудь установи, організації тощо [72, с. 535].

У теорії кримінального права керівництво злочинним об'єднанням тлумачать по-різному, зокрема як: виконання певних функцій (управлінських, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських тощо); певну діяльність (адміністративно-розпорядчу, управлінську, щодо забезпечення успішного функціонування злочинного об'єднання тощо); управління об'єднанням або його учасниками; прийняття певних рішень, зокрема пов'язаних як із плануванням, матеріальним забезпеченням і організацією злочинної діяльності об'єднань, так і з учиненням ними конкретних злочинів [242, с. 75; 261,

с. 93; 363, с. 85; 432, с. 195; 433, с. 358; 436, с. 14; 439, с. 710; 503, с. 42; 520, с. 533; 523, с. 784; 646, с. 59–60; 705, с. 34–35; 814, с. 133].

Узагальнивши позиції вчених, ПВС України запропонував власне бачення дій, що утворюють керівництво організованою групою чи злочинною організацією, які умовно можна розділити на: 1) дії, спрямовані на управління функціонуванням організованої групи та злочинної організації; 2) дії, спрямовані на управління злочинною діяльністю цих об'єднань [629, с. 2–6]. Більш досконалу систему вказаних дій пропонує М. І. Мельник [426, с. 166]. Однак і вона не охоплює всього можливого переліку дій з керівництва злочинним об'єднанням. У теорії кримінального права вчені також пропонують різний перелік дій щодо здійснення керівництва злочинним об'єднанням [241, с. 13; 305, с. 659; 363, с. 85; 396, с. 46–48; 408, с. 420; 426, с. 166; 436, с. 14; 504, с. 190–192; 522, с. 454–455; 692, с. 199; 814, с. 134–140], вивчення якого дає змогу дійти певних висновків.

Діями, що спрямовані на *управління функціонуванням злочинного об'єднання*, слід вважати: забезпечення дотримання загальних правил поведінки й дисципліни, зокрема запобігання виходу зі злочинного об'єднання окремих учасників; організацію вербування або безпосереднє вербування нових учасників; розподіл або перерозподіл функціональних обов'язків між учасниками злочинного об'єднання; удосконалення структури об'єднання; встановлення зв'язків з іншими злочинними об'єднаннями та корумпованими представниками влади; організацію заходів щодо прикриття діяльності об'єднання; організацію занять або навчань; організацію матеріального забезпечення діяльності об'єднання; постановку завдань і контроль за їх виконанням; розподіл злочинних прибутків; контроль за учасниками злочинного об'єднання, організацію подолання конфліктів, що виникають між ними.

Серед дій, спрямованих на *управління злочинною діяльністю цих об'єднань*, слід виокремити: визначення мети, напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координацію їхніх дій; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності загалом; організацію заходів щодо прикриття злочинної діяльності; ініціювання здійснення певного

виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів; призначення виконавців певних злочинів; об'єднання та координацію дій окремих учасників, структурних частин об'єднань.

Таким чином, керівництво злочинним об'єднанням – це дії щодо управління створеним злочинним об'єднанням. Його можуть здійснювати як одна, так і декілька осіб. Це діяння охоплює як керівництво власне об'єднанням, його структурними підрозділами, так і керівництво окремими злочинами, які вчиняють його учасники.

Керівництво пов'язане з іншими діяннями об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України. Як слушно зауважує П. В. Агапов, дії щодо керівництва бандою дуже близькі до її створення, адже вони теж спрямовані на визначення організаційної структури злочинної групи, розподіл функціональних обов'язків між її учасниками, розроблення плану ймовірних нападів (нападу) тощо [9, с. 191]. Керівництво злочинним об'єднанням відрізняється від його створення тим, що воно відбувається після виникнення злочинного об'єднання.

Слід відмежовувати це діяння від інших діянь об'єктивної сторони вказаних злочинів. Причому варто враховувати, що особа, яка дає вказівки, доручення чи розпорядження, здійснює керівництво злочинним об'єднанням, а особа, яка їх виконує, – учиняє інші діяння об'єктивної сторони, злочинів, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, наприклад, бере участь у діяльності злочинного об'єднання чи у вчинених ним злочинах. Як слушно зауважує Б. Ш. Сайдаміров, від рядових учасників банди керівник відрізняється тим, що він приймає рішення стосовно того, що і як буде робити банда [666, с. 143].

Введення цього діяння до об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, зумовлене необхідністю виділення функцій організаторів злочинних об'єднань. Керівником злочинного об'єднання зазвичай є особа, яка його створила чи брала участь у його створенні. Водночас це діяння зорієнтоване як на таких осіб, так і осіб, які не створювали злочинного об'єднання, не брали участі в цьому, а вступили до нього згодом і почали

виконувати роль організаторів у формі керівництва злочинним об'єднанням. Таку позицію підтримують вчені [45, с. 44–45; 433, с. 358; 695, с. 15; 784, с. 171–172].

У ч. 3 ст. 27 КК України утворення організованої групи та злочинної організації і керівництво ними є окремими функціями організатора злочину. Отже, це різні організаційні функції, які розмежовує навіть законодавець, попри те, що вони стосуються ролі організатора та за ступенем і характером суспільної небезпеки знаходяться майже на одному рівні. Таким чином, існування цього діяння є цілком обґрунтованим.

Щодо моменту закінчення керівництва злочинним об'єднанням у теорії кримінального права існує дві позиції. Відповідно до першої злочин у цій формі є закінченим з моменту прийняття особою на себе функцій керівника [285, с. 13; 504, с. 191; 715, с. 156; 814, с. 134–140]. Причому окремі вчені вказують на необхідність, серед іншого, підтвердження прийняття певною особою цих функцій всіма членами злочинного об'єднання або його більшістю [504, с. 190–192; 715, с. 156]. Однак цього недостатньо: особа має не лише прийняти функції керівника (організатора), а й почати виконувати їх. Адже особа, попри їх прийняття, може не вчинити жодної дії щодо керівництва злочинним об'єднанням.

Тому більш логічним виглядає другий підхід, який передбачає закінчення цього злочину: з моменту вчинення певних дій з безпосереднього керівництва цим об'єднанням [45, с. 44–45; 261, с. 95; 396, с. 46–49; 432, с. 190; 797, с. 212–213]. Таким чином, учені допускають можливість визнання керівництва злочинним об'єднанням закінченим злочином у разі вчинення як декількох управлінських дій, так і однієї. Причому різновид таких дій є неважливим. Головне – щоб вони відбувалися після створення злочинного об'єднання.

Не можна погодитись із позицією тих учених, які допускають можливість готування до керівництва злочинним об'єднанням. Наприклад, В. А. Конарев стверджує, що якщо банда ще не створена, то вказані дії слід розглядати як готування [396, с. 47]. Учинення дій щодо керівництва є закінченим злочином незалежно від його результатів. Якщо злочинне об'єднання ще не створене, то про

керівництво ним не може йтися. Водночас дії особи залежно від їх характеру можна кваліфікувати як замах на створення злочинного об'єднання.

Участь у злочинних об'єднаннях. Одним із найбільш поширених, дискусійних і складних для кваліфікації діянь об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, є участь у злочинному об'єднанні. Необхідність дослідження змісту цього діяння передусім зумовлена відсутністю єдиного науково обґрунтованого підходу до його тлумачення.

За таких обставин виникає потреба в з'ясуванні загальнотеоретичного поняття «участь». У тлумачному словнику його визначають як виконання разом з ким-небудь якоїсь роботи, здійснення певної справи; спільну дію, діяльність когось, чого-небудь; співучасть, співпрацю [533, с. 638]. Таким чином, участь стосується роботи, справи, спільної дії чи діяльності учасників злочинних об'єднань, які, очевидно, пов'язані зі злочинами. Тому, з огляду на широке значення поняття «участь у злочинному об'єднанні», більшість суспільно небезпечних діянь, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, можна віднести до такої участі. Тобто в широкому значенні участю в злочинному об'єднанні можна вважати також керівництво ним, участь у вчинених його учасниками злочинах тощо. Виняток становить лише таке діяння, як створення злочинного об'єднання, яке передуює іншим діянням об'єктивної сторони вказаних злочинів.

Широке (загальнотеоретичне) значення участі в злочинних об'єднаннях дає підстави підтримати раніше висловити пропозицію про зміну назв досліджуваних статей шляхом зазначення вказівки на створення злочинних об'єднань та участь у них [213, с. 107–108; 214, с. 116]. Отже, назви ст. 255, 258³, 260 КК України потребують удосконалення шляхом додавання вказівки на участь у злочинних об'єднаннях. До речі, під час розгляду проекту КК України Є. К. Марчук запропонував назвати ст. 230 таким чином: «Створення злочинної організації та участь в ній». Однак таку пропозицію було відхилено [587]. За аналогією можна вдосконалити й назву ст. 257 КК України – «Бандитизм», замінивши її на «Створення банди або участь у ній».

Натомість поняття «участь у злочинному об'єднанні» в диспозиціях ст. 255, 257, 258³, 260 КК України вжито у вузькому (*кримінально-правовому*) значенні. За таких умов цей термін охоплює лише таке діяння, як участь у злочинному об'єднанні. Тому до нього не можна віднести інші форми участі (наприклад, керівництво злочинним об'єднанням, участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням, тощо), які в ст. 255, 257, 258³, 260 КК України визнано самостійними діяннями об'єктивної сторони зазначених злочинів. На це звертали увагу окремі вчені [328, с. 55; 504, с. 190–192].

Розглядаючи участь у злочинних об'єднаннях, варто зауважити, що в кожному конкретному випадку зміст цього діяння залежить від наявності в диспозиціях ст. 255, 257, 258³, 260 КК України інших діянь об'єктивної сторони того чи іншого складу злочину. Окрім цього, під час аналізу одного складу злочину слід ураховувати зміст діянь об'єктивної сторони інших суміжних складів злочинів, застосовуючи таким чином системне тлумачення кримінально-правових норм.

Оскільки в КК України не конкретизовано форми участі в злочинному об'єднанні, то їх визначено в теорії кримінального права. Зокрема, до них відносять: 1) вступ до злочинного об'єднання; 2) участь у розробленні планів вчинення злочинів та їх реалізації; 3) виконання обов'язків, передбачених роллю в об'єднанні та його спеціалізацією; 4) дотримання дисципліни та встановлених правил поведінки; 5) перебування в складі злочинного об'єднання; 6) членство особи в злочинному об'єднанні; 7) діяльність особи, яка вступила до об'єднання як організатор, виконавець, підбурювач чи пособник, і виконання дій, що відповідають меті існування об'єднання; 8) виконання будь-яких дій для успішного функціонування злочинного об'єднання чи в його інтересах [39, с. 252; 286, с. 176; 305, с. 659; 431, с. 233–242; 477, с. 15; 520, с. 547; 524, с. 746; 705, с. 35; 814, с. 141–143; 405, с. 337].

Кожна із наведених позицій не позбавлена недоліків, оскільки не дає повного й однозначного визначення цього поняття і стосується здебільшого будь-якого діяння, передбаченого ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Наприклад, у судовій практиці участю в терористичних організаціях визнають різні дії, зокрема: вступ до терористичного об'єднання та подальше виконання усіляких функцій у його складі: здійснення збройного опору, незаконної протидії та перешкоджання виконанню службових обов'язків співробітниками правоохоронних органів, військовослужбовцями й іншими представниками сил АТО; охорона укріплених позицій, доріг; візуальне спостереження за прилягаючою місцевістю; збирання розвідувальної інформації щодо дислокації та переміщення сил АТО для організації їх вогневого ураження; перевірка транспортних засобів, що перетинають блок-пости, зокрема щодо перевезення заборонених речей і предметів; обслуговування блок-постів; виконання побутових робіт, спрямованих на забезпечення діяльності контрольованих об'єктів [112; 118; 125].

Отже, участю в злочинному об'єднанні слід вважати будь-які дії (за винятком створення злочинного об'єднання та керівництва ним), учинені учасниками злочинного об'єднання в його інтересах та пов'язані з його злочинною діяльністю. Такі дії не мають охоплюватись змістом інших діянь об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого нормою, що встановлює кримінальну відповідальність за створення злочинного об'єднання та участь у ньому.

Дослідження участі в злочинному об'єднанні демонструє два найбільш проблемні взаємопов'язані питання: по-перше, чи охоплює участь у злочинному об'єднанні участь у вчинених ним злочинах; по-друге, хто може відповідати за це діяння – член об'єднання чи особа, яка є його учасником, однак не членом.

Окремі вчені вважають, що участь у злочинному об'єднанні включає участь в окремих злочинах, учинених його членами. Водночас участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням, означає участь у злочинах осіб, які не є членами цього об'єднання [525, с. 581, 585; 519, с. 909]. Такої позиції рекомендує дотримуватись і ПВС України у п. 23 Постанови «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 [629, с. 2–6].

Водночас у п. 25 цієї Постанови зазначено, що участь у вчинюваному бандою нападі може брати й особа, яка не належить до її складу. Проте дії такої

особи можна кваліфікувати за ст. 257 КК України лише в разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який учиняє банда. Якщо ж зазначена особа не брала безпосередньої участі в нападі, а лише певним чином сприяла його вчиненню, її дії слід вважати пособництвом. Особи, які не були учасниками банди та не усвідомлювали факту її існування, але в будь-який спосіб сприяли вчиненню нею нападу, несуть відповідальність за злочини, охоплені їхнім умислом [629, с. 2–6].

Розмежування участі в банді та вчиненому нею нападі ґрунтується на різному змістовому наповненні категорій учасників банди. Участь у банді беруть члени банди, а участь у нападі, учиненому бандою, – як її члени, так і учасники банди, що не є її членами.

Фактично ПВС України застосував, з одного боку, поширювальне, а з іншого – обмежувальне тлумачення ст. 257 КК України. Перше полягає в тому, що участю в банді пропонується вважати не лише власне участь у банді, а й участь у вчинених нею нападах. Водночас друге виявляється в тому, що його може вчинити лише член банди. Якщо ж участь у банді бере особа, яка не є її членом, то її дії ПВС України рекомендує кваліфікувати як участь у вчинюваному бандою нападі. У цьому контексті постає питання щодо раціональності такого тлумачення вказаних діянь.

Хіба не буде більш логічним участю в злочинному об'єднанні вважати всі форми участі, крім тих, що охоплюються іншими діями об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України? За таких обставин участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням, не буде охоплюватися участю в злочинному об'єднанні. До речі, таке тлумачення участі в злочинному об'єднанні обстоюють і окремі зарубіжні вчені, зазначаючи, що для участі в злочинній організації достатньо лише належати до неї і не обов'язково брати участь у вчиненні нею злочинів [853; 863; 877; 1007].

Участь у злочинному об'єднанні зорієнтована на злочинну діяльність загалом, а участь у вчинених його учасниками злочинах – на вчинення конкретних злочинів. Водночас про пособництво злочинному об'єднанню йдеться

в разі вчинення певних дій на його користь не членом злочинного об'єднання. Тобто це сприяння злочинам, передбаченим ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Проаналізувавши зміст участі в злочинних об'єднаннях, варто встановити момент закінчення цього діяння. У теорії кримінального права з цього питання існує три позиції.

Відповідно до першої позиції участь у злочинних об'єднаннях є закінченим злочином з моменту *дачі згоди* на вступ (входження) до злочинної організації [396, с. 68; 439, с. 710–711; 504, с. 190–192; 519, с. 903; 705, с. 35], або з моменту *досягнення угоди про такий вступ* [285, с. 13; 814, с. 141–143]. Однак досягнення згоди ще не означає неодмінну реалізацію такого вступу. Особа може надати згоду на вступ, однак після викриття правоохоронними органами не зможе вчинити будь-яких дій на користь злочинного об'єднання.

Представники другої позиції момент закінчення цього злочину пов'язують із власне фактом *вступу*. Головний аргумент дослідників полягає в тому, що факт вступу до злочинної організації, членство в ній означає надання злочинній організації можливості використання її учасника згідно з планами злочинної організації [439, с. 710–711; 705, с. 35].

Більш виважену позицію з цього питання обґрунтовує ПВС РФ: кримінальна відповідальність за участь у злочинному співтоваристві (злочинній організації) настає з моменту вступу особи до цього злочинного співтовариства (злочинної організації), прийняття на себе певних зобов'язань і функціональних обов'язків [547]. Водночас ця позиція теж не є бездоганною. Критикуючи її, науковці слушно зауважують, що факт згоди, якщо особі не вдалося взяти безпосередньої участі в злочинному об'єднанні, є замахом на участь у злочинному об'єднанні [395, с. 66].

Відповідно до третьої позиції, яку висловлює Ю. А. Кармазін, у межах участі в банді злочин вважають закінченим з моменту вступу в банду або будь-якої іншої участі в діяльності банди (наприклад, тренування членів банди) [432, с. 192]. Тобто фактично науковець об'єднав попередні позиції вчених і зробив їх альтернативними. З цим не можна погодитись, оскільки, по-перше, така позиція

неоднозначна, а по-друге, вона не враховує можливість замаху на участь у злочинному об'єднанні.

Найбільш обґрунтованою вважаю четверту позицію, відповідно до якої участь у злочинному об'єднанні слід визнавати закінченим злочином з моменту вступу та подальшого вчинення певних дій [9, с. 142–143; 45, с. 46–47; 695, с. 11; 797, с. 212–213]. Таку позицію підтримує ПВС України, який визначає вступ особи до організованої групи чи злочинної організації (участь у ній) як надання цією особою згоди на участь у такому об'єднанні за умови, що вона усвідомлювала факт його існування і підтвердила певними діями реальність власних намірів [629, с. 2–6].

Таким чином, моментом закінчення участі є вступ до злочинного об'єднання, зокрема надання особою згоди на участь у ньому, за умови, що вона усвідомлювала факт його існування та підтвердила певними діями реальність власних намірів.

Участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями. Участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями, передбаченими ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, може відбуватись у формі як співвиконавства, так і співучасті з розподілом ролей.

У теорії кримінального права одним із найбільш дискусійним є питання *про осіб, які можуть брати участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями.*

У юридичній літературі щодо цього існують дві позиції. Зміст першої полягає в тому, що участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями, може брати лише особа, яка не вважається учасником (членом) цих об'єднань [285, с. 13; 408, с. 422; 431, с. 233; 439, с. 711; 519, с. 903; 705, с. 35]. Відповідно до другої позиції, участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями, може виявлятися з боку як учасників, так і осіб, які не є учасниками (членами) об'єднання [56, с. 12; 432, с. 192; 436, с. 15–16; 519, с. 909; 520, с. 534; 523, с. 788].

Якщо особа бере участь у злочині, учиненому злочинним об'єднанням, то вона автоматично стає його учасником. У зазначеній ситуації можливі два варіанти розвитку подій. Згідно з першим особа була членом злочинного

об'єднання до моменту участі в злочинах, учинених цими об'єднаннями (тобто до цього вона могла брати участь в об'єднанні чи в його створенні), або особа стала учасником злочинного об'єднання внаслідок такої участі (участі в злочині, учиненому злочинним об'єднанням). Розглядаючи другий варіант, необхідно зазначити, що не будь-яка участь особи в злочинах, учинених злочинними об'єднаннями, робить її членом такого об'єднання. Очевидно, що лише систематична участь у злочині є підставою для визнання особи членом злочинного об'єднання. На це звертають увагу вчені [282, с. 74–75].

Отже, участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням, може брати будь-який учасник злочинного об'єднання, а не лише його член. Якщо особа бере участь у злочині, учиненому злочинним об'єднанням, вона автоматично стає його учасником.

Щодо особливостей кваліфікації участі в злочинному об'єднанні його членів та інших осіб Д. В. Якушев зауважує, що іноді складно відокремити члена банди від особи, яка не є членом банди, але вчинила напад. Водночас це робити необхідно, адже суспільна небезпечність члена банди та особи, яка не є членом банди, але взяла участь у нападі, різняться. Дослідник вважає сумнівною поширену точку зору про необхідність кваліфікації дій особи, що бере участь у здійснюваному бандою нападі, як бандитизму. Якщо навіть особа усвідомлює, що бере участь у нападі, здійснюваному бандою, то один лише факт, що вона не вступає до неї та не збирається більше спільно з нею здійснювати напади, повинен показувати, що ця особа менш суспільно небезпечна порівняно з членами банди, а отже, залучати її до відповідальності за бандитизм не можна. Ця особа має відповідати тільки за конкретні злочини, учинені нею під час нападу [835, с. 116]. З цією позицією погодитись складно, оскільки участь у нападі різних категорій суб'єктів буде відповідним чином відображена у формулі кваліфікації та описана у вироку суду. Тобто зазначені факти будуть ураховані під час призначення покарання. Відмінність між членами та іншими учасниками банди в цих випадках полягатиме в тому, що члени банди беруть участь у всіх або більшості нападів, учинених бандою. Тому у вироку зазначається кожен епізод їх

злочинної діяльності, що впливає на визначення ступеня суспільної небезпеки злочинів та призначення відповідного покарання.

Щодо моменту закінчення злочину в цій формі вчені висловлюють різні позиції. Так, Ю. А. Кармазін стверджує, що в разі участі в учинених бандою нападах злочин вважається закінченим із моменту створення реальної загрози застосування насильства до потерпілого, а також у результаті здійснення будь-яких інших дій, що посягають на громадську безпеку, власність, нормальну діяльність підприємств, установ і організацій [432, с. 192]. Іншу позицію щодо цього висловлює В. А. Конарев, зазначаючи, що участь у нападах, учинених бандою, вважається закінченим злочином з моменту безпосередньої участі в нападах, які завідомо для винного скоєні бандою, незалежно від того, чи був учасник нападу членом банди і чи вдалося злочинцям досягти бажаного результату [396, с. 51–52].

Фактично обидва вчені мають рацію. Відмінність полягає лише в тому, що В. А. Конарев визначає момент закінчення злочину узагальнено, а Ю. А. Кармазін – конкретизовано. Схожу з останньою позицією думку обстоює Л. М. Демидова, яка вважає, що здійснення особою будь-якої дії під час учинення злочинною організацією злочину є закінченим злочином. Власне згоду брати участь у такому злочині слід розглядати як готування [285, с. 13–14].

Очевидно, що більш виваженою та точнішою є позиція Ю. А. Кармазіна та Л. М. Демидової, оскільки вони визначають момент закінчення досліджуваного діяння в більш конкретизованій формі, що полегшує застосування відповідних кримінально-правових норм.

Отже, моментом закінчення участі в злочинах, учинених злочинним об'єднанням, пропоную вважати здійснення особою будь-якої дії під час учинення злочину в складі злочинного об'єднання, спрямованої на доведення його до кінця.

Розглядаючи участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями, необхідно розкрити питання про кримінально-правову оцінку окремих суспільно небезпечних діянь, які вчиняються їх учасниками. Кваліфікація цих злочинів передусім залежить від виду злочинного об'єднання та особливостей

кримінальної відповідальності за створення й участь у ньому. У зв'язку з цим слід виокремити дві типові ситуації, що виникають під час кваліфікації злочинів, учинених злочинними об'єднаннями.

1. Злочин, учинений злочинним об'єднанням, створення та участь у якому не криміналізовані як окремий закінчений злочин. У такому разі кваліфікація здійснюється за відповідною частиною статті, яка передбачає злочин, учинений цим об'єднанням. Звісно, це може відбуватися за умови, що вказана стаття містить обтяжуючу обставину – «вчинення злочину в складі певного злочинного об'єднання». Якщо ж така кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака відсутня, то у формулі кваліфікації слід додати вказівку на відповідну частину ст. 28 КК України.

2. Злочин, учинений злочинним об'єднанням, створення та участь у якому криміналізовані як закінчений злочин (ст. 255, 257, 258³, 260 КК України). Теорією вироблено три правила кваліфікації злочинів у цьому випадку.

Зміст першого полягає в тому, що *злочини, учинені учасниками злочинного об'єднання, кваліфікують лише за статтею про створення цього об'єднання та участь у ньому* [242, с. 133; 751, с. 135]. Дійсно, такий висновок логічно випливає зі ст. 255, 257, 260 КК України, де серед альтернативних діянь є безпосередня участь у злочинах, учинених учасниками злочинних об'єднань. Проте з такою позицією слід не погодитись, адже вона не дає можливості повно та об'єктивно оцінити всі злочини, учинені в складі злочинного об'єднання, і призначити покарання, достатнє для кари, виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Відповідно до другого правила *учинення в складі таких об'єднань більш небезпечних злочинів кваліфікується за сукупністю з відповідними статтями Особливої частини КК України* [41, с. 164; 284, с. 39–40; 438, с. 449; 479, с. 12; 522, с. 459–461; 524, с. 760; 664, с. 432]. Вада цього правила полягає в тому, що в разі вчинення об'єднанням як одного, так і декількох злочинів, менш небезпечних, ніж створення цього об'єднання, участі в ньому чи систематичного заняття такого виду злочинною діяльністю, кваліфікація все одно буде

відбуватися в межах ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Такий підхід, як і попередній, не дасть змоги учаснику злочинного об'єднання призначити покарання, адекватне характеру й ступеню суспільної небезпеки вчинених ним злочинів.

Третє правило, яке підтримують ПВС України, більшість науковців [57, с. 102; 354; 365, с. 184; 396, с. 67; 405, с. 97; 440, с. 484–486; 449, с. 148; 458, с. 141; 511, с. 279; 519, с. 904, 919, 923; 524, с. 746, 751; 531; 629, с. 2–6] і практиків¹, полягає в тому, що *окремі злочини, учинені в складі злочинних об'єднань, необхідно кваліфікувати за сукупністю ст. 255, 257, 258³, 260 КК України зі статтями Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за ці злочини*. Таким шляхом іде й судова практика (додаток Б).

Вказане правило запропоновано закріпити в проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» від 3 червня 2015 р. № 2897, одним зі співавторів якого був М. І. Хавронюк. Його розробники обґрунтовують необхідність доповнення КК України ст. 12⁴ [605].

Такий спосіб кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь найбільш повно відповідає принципам кваліфікації злочинів, за винятком одного моменту. Серед альтернативних діянь об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, виокремлено участь у злочинах. У зв'язку з цим виникає питання, чи не буде тут подвійного врахування одного й того самого діяння? Наприклад, учинення крадіжки злочинною організацією варто кваліфікувати за ст. 255 КК України як злочин, учинений злочинною організацією, та за ст. 185 КК України – як крадіжку, учинену організованою групою. З іншого боку, чи не буде тут конкуренції між статтями, що

¹ Серед працівників органів досудового розслідування, що брали участь у дослідженні, 85,21 % підтримують пропозицію кваліфікувати окремі злочини, учинені злочинними об'єднаннями, визначеними в ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, виключно за сукупністю зі злочинами, передбаченими іншими статтями Особливої частини КК України. Натомість 14,79 % підтверджують протилежну позицію, оскільки вважають, що вчинення цих злочинів охоплюється диспозицією вказаних статей, втрачається сенс у криміналізації цих діянь або ускладнюється збір доказів такої злочинної діяльності (додаток Г).

передбачають кримінальну відповідальність за злочин, учинений учасниками злочинного об'єднання? Проблему можна розв'язати шляхом виключення з диспозицій ст. 255, 257, 260 КК України такого діяння, як участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням [141, с. 35–36].

За наявності в диспозиціях ст. 255, 257, 260 КК України такого діяння, як участь у злочині, учиненому злочинним об'єднанням, виникає ситуація, коли особа притягується до кримінальної відповідальності за одне й те саме діяння двічі: за однією зі ст. 255, 257, 260 КК України і за статтями, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини, учинені учасниками злочинних об'єднань. У зв'язку з цим порушується принцип недопустимості подвійного інкримінування. Зокрема, на неприпустимості подвійного інкримінування в разі вчинення складеного злочину слушно наголошують вчені [245, с. 58; 513, с. 430]. Фактично законодавець двічі встановлює кримінальну відповідальність за злочин, учинений злочинним об'єднанням: спочатку в ст. 255, 257 та 260 КК України (передбачивши таке діяння як участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням), а надалі – у статтях, які передбачають кримінальну відповідальність за конкретні злочини, учинені учасниками цих об'єднань і мають відповідні кваліфікуючі ознаки, тобто «вчинення злочину в складі злочинного об'єднання».

З огляду на зазначене, вважаю за доцільне виключити з диспозицій статей, у яких встановлено кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням, зокрема зі ст. 255 КК України – «участь у злочинах, учинених злочинною організацією», зі ст. 257 КК України – «участь у вчинюваному бандою нападі», зі ст. 260 КК України – «участь у складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян».

3.5. Відмінні форми об'єктивної сторони злочинів, передбачених статтями 255, 258³, 260 КК України

Організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп. У ст. 255 КК України передбачено три альтернативні діяння, що стосуються зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп, – організація, керівництво чи сприяння такій зустрічі (сходці). Вивчення матеріалів ЗМІ засвідчує, що такі зустрічі неодноразово відбувалися на території України [588; 700, с. 68; 703; 834]. Наявні вони і в судовій практиці¹.

Водночас результати вивчення вироків, винесених за ст. 255 КК України (додаток Б), доводять, що за таке діяння не було притягнуто до кримінальної відповідальності жодного учасника злочинного об'єднання. Правоохоронці констатують труднощі в доведенні фактів учинення злочину в цій формі (додаток В). Очевидно, що така ситуація певною мірою зумовлена неякісним конструюванням визначення цього діяння.

Зустріч, або сходка (як називає її законодавець), є специфічною формою взаємодії кількох організованих груп або злочинних організацій, під час якої представники злочинного світу можуть розробляти плани й умови спільного вчинення злочинів, розглядати питання матеріального забезпечення злочинної діяльності, координації дій злочинних організацій або організованих груп [305, с. 659].

Організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів та умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань

¹ Наприклад, прагнучи максимально приховати свою злочинну діяльність і підтримати згуртованість членів банди, її керівники встановили місця зборів – сходок, які відбувалися в офісах підконтрольних їм фірм або в інших місцях, які вони контролювали. Так, місця зібрань банди були розташовані в м. Сімферополь: бар «Калігула», ресторан «Калинка» в смт. Грес, ресторан «Океан», ресторан «Едем», бар «В Олексія», офіси фірм «Русь» і «Сата», база ФК «Таврія», розташована в с. Поштове Бахчисарайського району, бар «Салгір» у с. Гвардійське Сімферопольського району, санаторій «Ай-Данліль», розташований у м. Ялта [95].

злочинних організацій або організованих груп полягає в таких діях, як: залучення до зустрічі (сходки); розроблення плану її підготовки та проведення; визначення складу учасників, порядку їх приїзду та від'їзду; налагодження, упорядкування зустрічі (сходки) для успішної й ефективної злочинної діяльності; вибір місця та часу проведення зустрічі (сходки); встановлення її потенційних учасників і проведення переговорів із ними; визначення джерел її фінансового та матеріально-технічного забезпечення; розроблення заходів безпеки; обговорення з керівниками злочинних організацій питань, що стосуються такого збору осіб, у тому числі кола учасників, кандидатури керівника зустрічі (сходки), часу проведення зустрічі, вирішення питань фінансового забезпечення, умов конспірації, підготовка приміщення, розроблення системи сповіщення, доставки учасників [287, с. 155; 305, с. 659–660; 431, с. 234; 436, с. 16; 439, с. 711; 520, с. 534; 705, с. 35].

Організація зустрічі (сходки) полягає в діях, завдяки яким власне факт такої зустрічі стає можливим [305, с. 659–660]. Це діяння визнають *закінченим* злочином, якщо особа вчинила дії, унаслідок яких така зустріч (сходка) відбулася [285, с. 15; 287, с. 155]. Не обов'язково, щоб зустріч була завершена за ініціативи її організаторів чи учасників, оскільки її хід може бути припинений працівниками правоохоронних органів. Учинення будь-якої дії, спрямованої на організацію зустрічі (сходки), є готуванням до злочину, а вчинення зазначених вище дій, у результаті яких зустріч (сходка) не відбулася, є замахом на цей злочин.

Керівництво зустріччю (сходкою) одні криміналісти визначають як управління нею для розроблення планів та умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп [431, с. 234; 439, с. 711; 440, с. 468–469; 705, с. 35], а інші – як специфічну управлінську діяльність однієї чи кількох осіб, яка наявна під час проведення цієї зустрічі [520, с. 534], або управлінські дії, реалізовані безпосередньо в межах такого злочинного заходу [305, с. 659–660; 436, с. 16].

Керівництво зустріччю (сходкою) представників злочинних організацій полягає в таких діях: визначенні й обґрунтуванні наряду діяльності учасників зустрічі (сходки); розробленні планів спільного вчинення злочинів, умов їхньої реалізації; вирішенні питань фінансування злочинної діяльності; координуванні дій об'єднань злочинних організацій або їхніх організованих груп; веденні зустрічі (сходки); постановці питань для обговорення; спрямуванні обговорення для прийняття необхідного рішення; вирішенні спірних питань; дачі вказівок, розпоряджень під час проведення зустрічі (сходки); виконанні ролі арбітра (якщо на зустрічі вирішується спірне питання); формальному головуванні на зустрічі (сходці); неформальному керуванні зустріччю (якщо це передбачено правилами її проведення) [287, с. 155; 431, с. 234; 439, с. 711; 520, с. 534; 705, с. 35].

Це діяння є закінченим злочином з моменту вчинення певних дій з безпосереднього керівництва цим зібранням. Причому слід зауважити, що керівництво зустріччю, на відміну від організації, відбувається після її початку.

Сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп науковці визначають як: створення відповідних умов для її організації і здійснення, надання допомоги в цьому, спонукання злочинців до бажання брати участь у зустрічі (сходці) тощо [439, с. 711; 705, с. 35]; створення відповідних умов для її здійснення, надання допомоги [431, с. 234]; будь-яку допомогу в її підготовці, проведенні та підбитті підсумків [305, с. 659–660; 436, с. 16]; створення відповідних умов для її організації та здійснення, надання допомоги в цьому, спонукання злочинців до бажання брати участь у зустрічі (сходці) тощо [440, с. 468–469].

Сприяння зустрічі (сходці) виявляється в таких діях: надання допомоги в організації й проведенні такої зустрічі (сходки); спонукання злочинців до бажання брати участь у зустрічі (сходці); заздалегідь обіцяне створення умов для її організації та проведення; фінансування та/або матеріально-технічне забезпечення зустрічі; надання приміщення (території) для її проведення; забезпечення безпеки її учасників [287, с. 156; 305, с. 659–660; 439, с. 711; 520,

с. 534; 705, с. 33–42]. Це діяння слід вважати закінченим з моменту вчинення дій щодо сприяння такій зустрічі.

На підставі системного аналізу злочину, передбаченого ст. 255 КК України, а також вивчення наукової літератури [233, с. 235–236; 302, с. 176–189; 305, с. 659; 328, с. 57; 336, с. 613; 385, с. 11; 436, с. 19; 454, с. 142; 458, с. 149–150; 746, с. 108–113] виявлено проблемні питання кримінальної відповідальності за організацію, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, зокрема: 1) недоцільність вживання терміна «сходка» у зв'язку з чим його необхідно вилучити з диспозиції статті; 2) необґрунтованість встановлення відповідальності за таку зустріч у ст. 255 КК України поряд із суспільно небезпечними діяннями, що стосуються злочинної організації, оскільки злочинна організація та зустріч представників злочинних об'єднань, хоч і взаємопов'язані, однак різні за змістом поняття, а аналіз дій, що стосуються зустрічі представників злочинних організацій або організованих груп, свідчать про те, що їх не обов'язково вчиняють учасники злочинної організації; 3) необхідність криміналізації участі у вказаних зустрічах (нелогічність позиції законодавця є очевидною: як можна криміналізувати організацію, керівництво чи сприяння діям, участь у яких не є злочином), а також он-лайн нарад представників злочинних об'єднань; 4) доцільність поширення зазначених дій не лише на організовані групи та злочинні організації, а й інші злочинні об'єднання; 5) недоцільність наведення у визначенні мети злочинної організації вказівки на «керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як власне злочинної організації, так й інших злочинних груп»; 6) складність документування дій, пов'язаних із зустріччю представників злочинних організацій або організованих груп.

Зустріч представників злочинних об'єднань потребує предикатних злочинів, адже для того, щоб визнати певну особу членом організованої групи чи злочинної організації, слід довести попереднє вчинення ними спільно з іншими учасниками злочинних об'єднань, до яких вони належать, певних злочинів, у результаті чого їх визнано організованими групами чи злочинними організаціями. Факт таких

зустрічей довести надзвичайно складно. Адже спочатку слід довести, що певна особа є представником злочинної організації або організованої групи. Водночас доведення факту участі відбувається в судовому порядку, наслідком чого є притягнення учасників злочинного об'єднання до кримінальної відповідальності, зокрема призначення їм покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк. У зв'язку з цим потребує з'ясування те, коли може йтися про сходку – до засудження учасників злочинного об'єднання чи після?

Особи, які беруть участь у зустрічі, на момент такої зустрічі можуть мати різний статус, зокрема бути особами, що не мають судимості, а отже, їх не можна вважати злочинцями; учасниками злочинних об'єднань, що вчинили злочини, однак ще не були притягнуті до кримінальної відповідальності. Наприклад, навіть «зłodій у законі», відбувши покарання на момент зустрічі (у разі погашення чи зняття судимості) може вважатися таким, що не має судимості, а отже, не буде учасником певного злочинного об'єднання.

Таким чином, участь у зустрічі можуть брати й особи, що не вчиняли злочини взагалі або вважаються такими, що не мають судимості.

З огляду на це, варіантом розв'язання проблеми може бути криміналізація особливої змови на вчинення злочину чи заняття злочинною діяльністю, тобто змови щодо розроблення планів та умов спільного вчинення злочинів. Її особливість полягає в тому, що вона може стосуватися як одного злочину, так і планування злочинної діяльності на певній території. Водночас її учасниками слід визнавати будь-яких потенційних суб'єктів злочину, тобто як осіб, які вже вчинили злочини, зокрема є учасниками злочинних об'єднань, так і фізичних осудних осіб, що досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Така змова може відбуватися як за безпосередньої участі її учасників, так і шляхом онлайн-нарад.

Змова передусє, передусім, замаху на злочин. Вона наявна до моменту завершення всіх підготовчих дій до того чи іншого злочину. Крім цього, вона може існувати й без інших підготовчих дій. Тому цілком закономірною є думка вчених, які зауважують, що такий злочин, як «змова», дає змогу правоохоронним

органам втручатись у розвиток «повноцінного», тобто закінченого, злочину до початку його вчинення чи замаху на нього й таким чином запобігти вчиненню закінченого злочину [907, с. 126–127]. Отже, це важливий інструмент запобігання злочинам, що вчиняються у співучасті.

На підставі зазначеного доцільно вилучити зі ст. 255 КК України суспільно небезпечні діяння, пов'язані із зустріччю. Натомість зазначений Кодекс можна доповнити ст. 255¹ із диспозицією такого змісту:

«Стаття 255¹. Змова на вчинення злочинів, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань

1. Змова двох і більше осіб про вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, зайняття злочинною діяльністю або розроблення ними планів та умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій злочинних об'єднань».

Організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації. Дослідження зазначеного діяння передбачає з'ясування змісту поняття «сприяти». Згідно з тлумачним словником, цей термін означає: позитивно впливати на що-небудь; створювати відповідні умови для здійснення, виконання чого-небудь; подавати допомогу в чому-небудь; бути причиною або наслідком виникнення, існування чого-небудь; створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію; потурати кому-небудь [72, с. 1377]. Таким чином, відповідно до результатів семантичного аналізу, організаційне чи інше сприяння, передбачене ст. 258³ КК України, може полягати у створенні відповідних умов, потуранні чи наданні допомоги у створенні або діяльності терористичних об'єднань. Однак кримінально-правовий зміст цих термінів дещо інший.

У первинній редакції ст. 258³ КК України [612] охоплювала також матеріальне сприяння. Однак, згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 18 травня 2010 р. [608], це діяння було виключено. Нині кримінальну відповідальність за дії, учинені з метою фінансового

або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), встановлено в ст. 258⁵ КК України «Фінансування тероризму».

Організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації є складним діянням, у межах якого можна виділити окремі складові. По-перше, тут ідеться про різні види сприяння – організаційне та інше. По-друге, воно може стосуватися різних терористичних об'єднань – терористичної групи й терористичної організації. По-третє, його можна розділити на сприяння створенню терористичних об'єднань та сприяння їх діяльності. Кожна складова має важливе значення у встановленні змісту цього суспільно небезпечного діяння.

Для правильного з'ясування змісту сприяння в ст. 258³ КК України необхідно дати відповідь на питання, до якого кримінально-правового інституту воно належить – співучасті чи причетності.

Аналіз більшості вказаних визначень не дає змоги сформулювати однозначний висновок про те, до якого інституту слід віднести досліджувані різновиди сприяння. Натомість абсолютно конкретну позицію з цього питання обстоює А. О. Данилевський, на думку якого таким сприянням слід вважати здійснення суб'єктом злочину дій, спрямованих на забезпечення умов, за яких полегшуються існування, розвиток і подальша діяльність терористичної групи чи терористичної організації за відсутності ознак співучасті в злочині, учиненому таким угрупованням [278, с. 52; 436, с. 22]. Позиція науковця заслуговує на увагу, однак суперечить законодавчим положенням ст. 258³ КК України, у якій не йдеться про те, що таке сприяння наявне за відсутності співучасті в злочині.

Аналіз тлумачень організаційного та іншого сприяння терористичним об'єднанням, що зустрічаються в науці кримінального права та правозастосовній діяльності, дає підстави стверджувати, що не завжди це діяння чітко відмежовують від участі в терористичних об'єднаннях та інших діянь об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 258³ КК України. Отже, з метою встановлення кримінально-правової природи організаційного та іншого сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації можна висунути

гіпотези про те, що воно є: 1) причетністю до злочину; 2) співучастю в злочині; 3) співучастю в злочині та причетністю до нього.

Здебільшого дослідники вважають, що ідеться саме про причетність до злочину [324, с. 15; 520, с. 545; 524, с. 748; 678, с. 147]. Причому вони слушно наголошують, що сприяння не має стосуватися конкретного злочину, інакше воно перетворюється на співучасть у злочині [524, с. 748; 678, с. 147].

Грунтовну позицію щодо кримінально-правової природи сприяння займають А. О. Данилевський та М. К. Гнетнев, оскільки організаційне чи інше сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації відносять до співучасті, а сприяння діяльності терористичних об'єднань – до причетності до злочину [246, с. 199; 278, с. 79; 436, с. 22].

Попри те, що запропонований ученими підхід є аргументованим, виникає низка проблемних питань. Передусім слід з'ясувати, чому в ст. 258³ КК України відсутня вказівка на те, що таке сприяння має бути заздалегідь необіцяним – це помилка законодавця чи поширювальне тлумачення діяння? Буквальне та системне тлумачення ч. 1 ст. 258³ КК України, зокрема шляхом її зіставлення зі ст. 256 КК України, свідчить про те, що організаційне та інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації може набувати форми як співучасті, так і причетності. У цьому контексті М. В. Семикін наголошує, що згідно з законом відповідальність за сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації настає рівною мірою й незалежно від того, чи було це сприяння заздалегідь обіцяним [673, с. 155–156]. Отже, сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації може набувати форми як співучасті, так і причетності до злочину.

У теорії кримінального права пропонують декілька варіантів розв'язання проблем, що виникають під час кваліфікації організаційного та іншого сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

1. Окремі прояви сприяння слід кваліфікувати за правилами конкуренції. С. В. Хилюк щодо цього зауважує, що у кваліфікації заздалегідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій у формі організаційного та

матеріального забезпечення наявна конкуренція норми, викладеної в ст. 256 КК України, з одного боку, та норм, закріплених у ч. 1 ст. 258³, ч. 1 ст. 258⁵, ч. 3 ст. 260 КК України, – з іншого, які потенційно конкурують як загальна та спеціальна. Ознакою, що визначає спеціальний характер норм, передбачених у ч. 1 ст. 258³, ч. 1 ст. 258⁵, ч. 3 ст. 260 КК України, є діяння: саме в них деталізовано вид злочинної організації, якій надається сприяння, а також форму сприяння (фінансування, постачання зброї тощо). Вибір норми в конкретній ситуації здійснюється з урахуванням правил подолання конкуренції загальної та спеціальної норми [788, с. 20–28].

А. О. Данилевський наголошує, що норми, передбачені ст. 256 та 258³ КК України, а також ст. 396 та 258³ КК України в певних випадках співвідносяться як загальна та спеціальна відповідно. Так, якщо діяння підпадає під ознаки цих норм, то слід застосовувати спеціальну норму, але положення ч. 6 ст. 27 КК України забороняють таку кваліфікацію [278, с. 79–80]. Безперечно, зазначені правила мають важливе значення під час кваліфікації різних проявів сприяння, однак вони не розв'язують проблему цілком, а лише створюють необґрунтовану конкуренцію кримінально-правових норм, порушуючи принцип економії кримінально-правової репресії.

2. Більш логічною виглядає позиція, відповідно до якої пропонується організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації вилучити зі складу злочину, передбаченого ст. 258³ КК України.

У цьому контексті А. О. Данилевський зауважує, що сприяння створенню терористичного об'єднання нічим не відрізняється від співучасті у формі пособництва у створенні терористичної групи чи терористичної організації. Оскільки створення терористичної групи чи терористичної організації є злочином, то сприяння у створенні такого об'єднання є пособництвом у вчиненні злочину. У цьому разі наявне дублювання нормою Особливої частини положень норми Загальної частини. Виняток становить лише заздалегідь не обіцяне приховування створення терористичної групи чи терористичної організації (його не визнають

співучастю). Проте, оскільки такі дії можливі лише після створення терористичного угруповання, то їх можна розглядати як сприяння його діяльності. Таке положення не відповідає принципу економії кримінально-правової репресії. Для врегулювання наведеної колізії вчений пропонує таку форму об'єктивної сторони, як матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації, вилучити зі складу злочину, що розглядається [278, с. 50–51]. До речі, Т. Г. Цибулін стверджує, що криміналізація окремих проявів сприяння вчиненню злочину в спеціальних нормах Особливої частини КК України (очевидно, він мав на увазі ст. 258⁴, 332 КК України) є зайвою та не відповідає системному підходу встановлення кримінальної відповідальності співучасників [799, с. 10].

У разі вилучення зі складу ст. 258³ КК України аналізованого діяння закономірно постає питання, як необхідно буде кваліфікувати сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації. На мою думку, кваліфікація в цьому разі має залежати від виду сприяння. Якщо сприяння є співучастю в злочині у формі пособництва, то його слід розглядати як пособництво створенню терористичної групи чи терористичної організації. Однак, якщо таке сприяння належить до причетності, то вказані дії слід кваліфікувати за ст. 256 КК України. Однак і тут виникає проблема – ст. 256 КК України може бути поширена лише на учасників терористичних організацій, оскільки це об'єднання є спеціальним видом злочинних організацій. Водночас як бути зі сприянням терористичним групам?

У зв'язку з цим А. О. Данилевський пропонує сприяння діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації передбачити в окремій ст. 258⁴ КК України «Сприяння діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації», у якій встановити кримінальну відповідальність за будь-яке сприяння діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації, за відсутності ознак співучасті в злочині, учиненому таким угрупованням [278, с. 164]. Однак із наведеною позицією варто не погодитись, оскільки така норма виглядає зайвою поряд з аналогічною,

передбаченою ст. 256 КК України. Встановлювати кримінальну відповідальність за сприяння організованим злочинним об'єднанням у різних статтях недоцільно.

Не можна вважати логічним і шлях розв'язання проблеми, представлений М. В. Семикіним, який наголошує, що суттєві розбіжності виявляються стосовно сприяння створенню чи діяльності, з одного боку, терористичної організації, а з іншого – злочинної організації. Тому з метою усунення суперечностей та уніфікування положень, наявних у цих статтях, дослідник пропонує з ч. 1 ст. 255 КК вилучити слова «чи сприяння», а відповідальність за всі форми й види сприяння – як заздалегідь обіцяне, так і заздалегідь не обіцяне, як сприяння створенню, так і сприяння діяльності злочинної організації – передбачити в ст. 256 КК України [673, с. 11]. Водночас кримінальну відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації він радить залишити в ч. 4 ст. 258 (нині – ст. 258³) КК України [673, с. 165–166].

Відповідно до позиції вченого у ст. 256 і ст. 258³ КК України буде встановлено відповідальність за різні за характером і ступенем суспільної небезпеки діяння – співучасть і причетність. Крім того, маємо зайві статті, які створюють недоцільну конкуренцію.

Викликає сумніви також позиція М. К. Гнетнева, який взагалі обґрунтовує необхідність ст. 256 КК України виключити з Кодексу, а натомість ч. 2 ст. 396 КК України «Приховування злочину» доповнити ч. 2 такого змісту: «Заздалегідь не обіцяне приховування злочину, вчиненого злочинною організацією, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років» [246, с. 95–97], адже сприяння учасникам організованих злочинних об'єднань може виходити за межі приховування злочину та здебільшого стосуватися не певного злочину, а злочинної діяльності об'єднання загалом.

До речі, проблема сприяння стосується не лише терористичних об'єднань, а й злочинних організацій, банд та не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Тому слід розкрити загальнотеоретичні положення сприяння злочину.

Головна ознака сприяння полягає в тому, що його здійснює особа, яка не визнається членом злочинного об'єднання. Така позиція є загальноприйнятою в теорії кримінального права [241, с. 82–83; 277, с. 33–35; 396, с. 50; 432, с. 192; 546].

За своєю природою сприяння злочинному об'єднанню є пособництвом у вчиненні злочинів. Тому сприяння банді (з огляду на відсутність серед альтернативних діянь бандитизму такого діяння, як сприяння банді), слід визнавати пособництвом бандитизму. У цьому контексті В. О. Навроцький слушно зауважує, що в разі, коли особа не виконує об'єктивної сторони нападу, а сприяє банді в інший спосіб (надає транспорт, переховує бандитів тощо), вона підлягає відповідальності як пособник бандитизму [523, с. 788]. Має рацію і Ю. А. Кармазін, зазначаючи, що якщо особа, яка не є членом банди, усвідомлювала факт існування банди, але не брала особисто участі в учиненому нападі, а лише сприяла йому, її дії слід кваліфікувати як дії пособника за ч. 5 ст. 27 і ст. 257 КК України [432, с. 192].

Форми сприяння можуть бути досить різноманітними: передача секретарем, системним адміністратором службової інформації, оператором стільникового зв'язку – даних про переговори клієнтів, банківським службовцем – даних про фінансові операції клієнтів тощо, а також надання членам злочинного співтовариства (злочинної організації) юридичної, медичної або іншої допомоги особою, причетною до злочинної діяльності такої спільноти (організації) [546]; фінансування, матеріально-технічне постачання, підбір і вербування нових членів, консультування, розроблення документації [396, с. 50], приховування співучасників, надання медичної допомоги пораненим [10, с. 20].

Окремі із зазначених форм сприяння в зарубіжних країнах безпосередньо криміналізовано у відповідних заборонних кримінально-правових нормах (додаток Л).

Учені пропонують розмежовувати одноразове та систематичне сприяння [9, с. 138; 10, с. 20; 45, с. 25; 358, с. 72; 396, с. 51–52]. Існує твердження про те, що епізодичне сприяння банді в її злочинній діяльності з боку осіб, які не є членами банди і не брали безпосередньої участі в нападах, слід розцінювати як

пособицтво в бандитизмі. Натомість систематичне надання сприяння банді слід визнавати участю в її діяльності [358, с. 72; 396, с. 51–52].

На мою думку, особливої потреби в розробленні різних правил для кваліфікації одноразового та систематичного сприяння немає. Адже кожен епізод злочинної діяльності відображається у відповідних процесуальних документах, а отже, необхідною мірою впливає на призначення покарання кожному учаснику злочинного об'єднання, зокрема особам, які здійснюють сприяння.

Таким чином, для формули кваліфікації неважливо, одноразовим чи систематичним є сприяння. Кількісна характеристика вчинення дій щодо сприяння може бути врахована під час визначення суспільної небезпечності певних діянь та особи, яка їх учинила. Однак вона не впливає на кваліфікацію. Крім цього, під час вивчення кримінального законодавства зарубіжних країн встановлено, що в інших країнах досить рідко розмежовують одноразове та систематичне сприяння. Це підтверджує тезу про недоцільність застосування різних підходів до кваліфікації одноразового й систематичного сприяння учасникам злочинних об'єднань.

Криміналізація сприяння учасникам злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, має бути однотипною. У зв'язку з цим пропоную визнавати сприяння злочинному об'єднанню одним з альтернативних діянь, передбачених вказаними заборонними кримінально-правовими нормами, не розділяючи його на заздалегідь обіцяне і заздалегідь не обіцяне. З огляду на зазначене, ст. 256 КК України слід виключити. Натомість у межах ст. 258³ КК України доцільно криміналізувати лише сприяння терористичній групі та терористичній організації.

Момент закінчення аналізованого діяння вчені визначають неоднозначно [673, с. 155]. Доцільно підтримати позицію науковців [278, с. 41], на думку яких злочин у цій формі є закінченим з моменту вчинення описаного в диспозиції ст. 258³ КК України діяння (тобто з моменту вчинення дій, що полягають у сприянні створенню чи сприянні діяльності).

Фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки. У ч. 3 ст. 260 КК України встановлено відповідальність за фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а також постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки. Передусім слід з'ясувати природу цих діянь. Їх аналіз засвідчує, що вони є співучастю особливого роду, а отже, доцільно розглянути їх співвідношення із функціями співучасників злочину, які передбачені ст. 27 КК України.

Фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань можна порівняти із забезпеченням фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, тобто функцією організатора злочину, а постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням, яке належить до надання засобів чи знарядь злочину, – із функцією пособника злочину. Таким чином, фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки є специфічною формою організаторських і пособницьких діянь.

Постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням є різновидом матеріального їх забезпечення – забезпечення засобами та знаряддями злочину.

Розглядаючи питання фінансування, варто дослідити зміст спрямованості такої діяльності. У науці кримінального права констатовано, що фінансування може бути спрямоване як на функціонування організованої групи чи злочинної організації, так і на вчинення конкретного злочину [425, с. 232; 524, с. 89; 629, с. 3], подальше функціонування організованої групи чи злочинної організації [520, с. 50], забезпечення злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації [449, с. 128]. Таким чином, можна виокремити два напрями фінансування організованої групи чи злочинної організації: перший – функціонування цих злочинних об'єднань; другий – учинення конкретного злочину їх учасниками.

Аналіз дій, що утворюють фінансування злочинних об'єднань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки дає підстави стверджувати, що такі дії є матеріальним забезпеченням вказаних злочинних об'єднань. В одних випадках фінансування злочинного об'єднання можна віднести до керівництва ним, а в інших – до сприяння йому. З огляду на це, а також урахувавши той факт, що вище запропоновано одним з альтернативних діянь об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, визнати сприяння злочинному об'єднанню, вважаю за доцільне вилучити вказівку на фінансування з диспозиції ст. 260 КК України.

Фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань є закінченим злочином з моменту вчинення будь-якої дії, спрямованої на фінансування функціонування такого формування або на фінансування вчинення учасниками такого формування злочинів, незалежно від того, у повному обсязі чи частково було здійснено таке діяння.

Щодо змісту такого діяння, як *постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки* не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням, то ці дії аналогічні наданню знарядь і засобів учинення злочинів. Вони означають надання чи доставлення зазначених предметів формуванню.

Аналіз дій щодо постачання не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки дає підстави стверджувати, що такі дії є матеріальним забезпеченням вказаних злочинних об'єднань, тобто функцією пособника. Означені діяння в інших суміжних складах злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³ КК України, не виділено як окрему форму об'єктивної сторони. За результатами вивчення судової практики не встановлено жодного випадку вчинення цього діяння. Тому не доцільно виокремлювати його як самостійне діяння в ст. 260 КК України. Тим більше, що пропонується передбачити самостійне альтернативне діяння – сприяння злочинному об'єднанню.

3.6. Перспективи вдосконалення об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 КК України, у контексті диференціації кримінальної відповідальності

Кожне діяння об'єктивної сторони злочинів має власний ступінь і характер суспільної небезпеки. Відповідальність за їх учинення повинна різнитися за ступенем суворості. Особливо це стосується кримінальної відповідальності учасників різних злочинних об'єднань, оскільки їх суспільна небезпека пов'язана з різними обставинами, зокрема різновидами злочинних об'єднань, учинених ними злочинів, характером і ступенем участі в цих суспільно небезпечних діяннях тощо. З цією метою диференціюють кримінальну відповідальність.

У тлумачному словнику диференціація означає поділ, розчленування чого-небудь на окремі різнорідні елементи [72, с. 301]. Тому під диференціацією кримінальної відповідальності слід розуміти її поділ, розчленування на окремі елементи.

Учені виокремлюють такі основні риси диференціації кримінальної відповідальності: 1) її суб'єктом є національний законодавець, місцем – кримінальний закон; 2) сутність полягає в розділенні, розкладанні кримінальної відповідальності; 3) її основою є типовий ступінь суспільної небезпечності вчиненого й типовий ступінь суспільної небезпеки особи, яка вчинила злочин; 4) засоби диференціації відповідальності регламентовані в інституті кваліфікуючих і привілеюючих ознак складу злочину, а також в інституті звільнення від кримінальної відповідальності; 5) процес диференціації детермінований порядком застосування її засобів [415, с. 381].

Якщо більшість зазначених положень не викликає особливих заперечень, то питання щодо засобів диференціації кримінальної відповідальності є дискусійним. Яскравим прикладом цього є той факт, що в ст. 260 КК України диференційовано кримінальну відповідальність не лише з урахуванням кваліфікуючих ознак, а й окремих альтернативних діянь об'єктивної сторони, які є ознаками основного складу злочину, однак різняться між собою характером

суспільної небезпеки. До засобів диференціації кримінальної відповідальності належать конститутивні ознаки – ознаки основного складу злочину. Таку позицію обстоюють окремі вчені [21, с. 18–25; 509, с. 166; 652, с. 39].

З огляду на специфіку злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зазначені засоби диференціації кримінальної відповідальності мають особливе значення. Адже цим злочинам здебільшого не притаманні кваліфікуючі чи особливо кваліфікуючі ознаки. Крім цього, суспільно небезпечні діяння тут переважно акумульовано в одній частині статті. Це свідчить про неякісну диференціацію кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них у кримінальному законодавстві України. Виникає ситуація, коли для різних за ступенем суспільної небезпеки учасників злочинних об'єднань, які вчиняють різні за характером суспільно небезпечні діяння (створення злочинного об'єднання, участь у ньому, сприяння йому тощо), встановлено однакові межі кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим доцільно дослідити можливі шляхи підвищення якості зазначених кримінально-правових норм. З цією метою варто звернутися до зарубіжного досвіду.

Вивчення зарубіжного досвіду криміналізації суспільно небезпечних діянь, аналогічних тим, що передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, чи є спорідненими з ними, та диференціації кримінальної відповідальності за їх учинення дає підстави стверджувати, що кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них в одних випадках встановлена в самотійних складах злочинів, а в інших учинення злочину певним злочинним об'єднанням є кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою складу злочину. Таким чином, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн створення злочинних об'єднань та участь у них криміналізовано зазвичай у двох варіантах: 1) у межах кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак певних складів злочинів; 2) у межах самотійних складів злочинів. Водночас у кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн реалізовано обидва підходи до криміналізації цих діянь.

На підставі аналізу вказаних підходів виникає питання, наскільки обґрунтованим, з одного боку, є встановлення в законодавстві однієї країни кримінально-правової заборони на створення певного злочинного об'єднання та участь у ньому, а з іншого – здійснення додаткової криміналізації вчинення певних злочинів у складі цього об'єднання як кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки їх складів. Наявність у певному складі злочину такої кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки, як учинення його злочинним об'єднанням охоплює участь у злочині, учиненому злочинним об'єднанням. Однак, якщо при цьому існує самостійна кримінально-правова заборона на участь у злочинах, учинених цим об'єднанням, то наявні передумови для порушення принципу *non bis in idem*, оскільки в такому разі за одне й те саме діяння буде встановлено подвійну кримінальну відповідальність. Таке порушення вказаного принципу вбачаю, наприклад, у встановленні в КК України відповідальності за участь у транснаціональних організаціях, які займаються порушенням встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини. Відповідальність за такі дії, з одного боку, встановлена в ч. 5 ст. 143 КК України, а з іншого – у ч. 1 ст. 255 КК України (одним з альтернативних діянь, про які йдеться в цій статті, є участь у злочинній організації).

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн значного поширення набула криміналізація створення злочинних об'єднань та участь у них у самостійних складах злочинів. Існують різні модифікації таких складів злочинів. Вони здебільшого пов'язані з кількістю злочинних об'єднань, а також статей закону про кримінальну відповідальність та їх частин, у яких криміналізовано відповідні діяння (додаток М.). Варіанти криміналізації створення злочинних об'єднань та участі в них залежать передусім від кількості злочинних об'єднань. З огляду на це, можна виокремити такі моделі криміналізації цих суспільно небезпечних діянь:

1. Встановлення кримінальної відповідальності за створення *одного злочинного об'єднання та участь у ньому*.

2. Встановлення кримінальної відповідальності за створення *різних злочинних об'єднань та участь у них*.

Такі кримінально-правові заборони можуть бути розміщені як в одній, так і в декількох статтях, а тому можливі як мінімум два різновиди вказаних моделей. Причому співвідношення кількості об'єднань і статей, у яких криміналізовано їх створення та участь у них, може бути різним [159, с. 108].

Розглянемо більш детально ці варіанти. Розпочнемо з тих країн, де криміналізовано лише одне злочинне об'єднання.

1.1. Кримінальну відповідальність за створення одного злочинного об'єднання та участь у ньому передбачено в одній статті. Така конструкція кримінально-правової заборони наявна, наприклад, у Ватикані, Новій Зеландії, Румунії, Швейцарії. Зазначений варіант криміналізації є досить рідкісним явищем. Причому відповідальність може бути чітко диференційована навіть у межах однієї статті, як це представлено в кримінальному законодавстві Ватикану. Тут відповідальність диференційовано залежно від кількісного складу учасників злочинного об'єднання, його мети, виконуваних ролей, наявності зброї тощо [849]. На противагу цьому в окремих країнах за всі суспільно небезпечні діяння, пов'язані зі створенням та участю в злочинному об'єднанні, відповідальність встановлена в одній частині відповідної статті. Наприклад, кримінально-правова заборона на участь у злочинній організації та сприяння їй – у ч. 1 ст. 260ter Швейцарії [988].

1.2. Кримінальну відповідальність за створення одного злочинного об'єднання та участь у ньому передбачено в декількох статтях. Такий спосіб кримінально-правової заборони використано, наприклад, у кримінальному законодавстві Квінсленда (Австралія), Кіпру та Тринідаду і Тобаго. Так, у кримінальному законодавстві Тринідаду і Тобаго створення та участь у бандах криміналізовано в декількох статтях: членство в банді (ст. 5), примус або заохочення до членства в банді (ст. 6), перешкоджання члену банди вийти з неї (ст. 7), участь у злочинній діяльності спільно з бандою (ст. 8), володіння куленепробивним жилетом, вогнепальною зброєю або боєприпасами для потреб

банди (ст. 9), надання притулку або приховування членів банди (ст. 10), рекрутинг (вербування) в члени банди (ст. 11) [905]. У цьому разі кожне суспільно небезпечне діяння, пов'язане зі створенням та участю в банді, передбачене в окремій статті. Натомість у кримінальному законодавстві Кіпру встановлено кримінальну відповідальність за два діяння: участь у злочинній організації (ст. 63 А) та участь у злочинах, учинених злочинною організацією (ст. 63 В) [956].

Однак криміналізація лише одного злочинного об'єднання (банди, організованої групи чи злочинної організації) видається не зовсім раціональним кроком законодавця, оскільки не завжди є можливість у таких випадках повно та об'єктивно врахувати ступінь суспільної небезпеки злочинів, учинених у складі інших злочинних об'єднань. Такі факти обмежують правоохоронців у правових інструментах протидії груповій чи організованій злочинності в певній країні.

Більш виваженим вважаю підхід, що передбачає криміналізацію декількох злочинних об'єднань. Його варіація також залежить від кількості відповідних кримінально-правових заборон. Різні злочинні об'єднання можуть бути криміналізовані як в одній, так і декількох статтях.

2.1. Кримінальну відповідальність за створення декількох злочинних об'єднань та участь у них передбачено в одній статті. Такий спосіб криміналізації представлено, наприклад, у КК Литви, Молдови, Польщі. Цей варіант передбачає розміщення в одній статті споріднених злочинних об'єднань. Наприклад, у ч. 1 ст. 249 КК Литви встановлено відповідальність того, хто брав участь у діяльності злочинного співтовариства, а в ч. 2 цієї статті – того, хто брав участь у діяльності злочинного співтовариства, озброєного вогнепальною зброєю, вибуховими пристроями або вибуховими речовинами [940].

Прихильником такого підходу в теорії кримінального права України є І. С. Шапкін, який пропонує в ч. 1 ст. 255 КК України встановити відповідальність за створення злочинної організації та різноманітні форми участі в ній, у ч. 2 цієї статті – відповідальність за подібні дії щодо озброєної злочинної організації та піратської групи, а в ч. 3 вказаної статті – за створення терористичної групи чи терористичної організації та участь у них [815, с. 176–177]. Б. В. Лизогуб обґрунтовував

необхідність об'єднання в ст. 255 КК України суспільно небезпечних діянь учасників організованої групи, злочинної організації та банди [458, с. 254–255]. Такий підхід не можна вважати вдалим. Це все одно, що в частині першій статті встановити кримінальну відповідальність за крадіжку, а у наступних частинах цієї самої статті – за грабіж, розбій, вимагання тощо. Безумовно, такий підхід передбачає диференціацію кримінальної відповідальності, однак вона є неповною та недостатньо аргументованою. З огляду на це, більш виваженим видається наступний варіант конструювання досліджуваних статей.

2.2. Кримінальну відповідальність за створення декількох злочинних об'єднань та участь у них передбачено в декількох статтях. Причому можливі такі комбінації:

а) одному злочинному об'єднанню відповідає одна стаття. Ця модифікація досліджуваних кримінально-правових заборон є найбільш близькою для відповідних положень кримінального законодавства України. Вона зустрічається, наприклад, у кримінальному законодавстві Данії, Італії, Швеції. Так, кримінальну відповідальність за участь у незаконній військовій організації чи групі встановлено в § 114g КК Данії [986]. У ст. 416 КК Італії криміналізовано створення злочинної організації та участь у ній, а в ст. 416 bis – схожі діяння в контексті мафіозного співтовариства [871];

б) одному злочинному об'єднанню відповідає декілька статей. Цей варіант конструювання досліджуваних кримінально-правових заборон значно поширений у світі та представлений, наприклад, у кримінальному законодавстві Австралії, Алжиру, Грузії, Естонії, Канади. Так, у ст. 255 Пенітенціарного кодексу Естонії встановлено кримінальну відповідальність за належність до злочинного співтовариства, а в ст. 256 цього Кодексу – за створення злочинного співтовариства, керівництво ним або вербування нових його членів [567].

Декілька кримінально-правових заборон для учасників злочинної організації встановлено і в КК Канади, зокрема на участь у діяльності злочинної організації (ст. 467.11), набір членів для злочинної організації (ст. 467.111), учинення злочину злочинною організацією (ст. 467.12), надання доручення щодо вчинення злочину в

інтересах злочинної організації (ст. 467.13) [881]. Натомість у КК Алжиру відповідальності учасників злочинних об'єднань присвячено цілу главу «Асоціація злочинців та допомога злочинцям» в межах розділу VI «Злочини проти громадської безпеки», яка налічує дев'ять статей (з 176 до 182) [867];

в) декілька різних злочинних об'єднань криміналізовано в одних і тих самих статтях. Наприклад, у ст. 211 КК Таїланду встановлено відповідальність для осіб, які відвідують збори таємного товариства або злочинної організації, у ст. 212 – відповідальність за різні форми сприяння цим об'єднанням. Водночас у ст. 213 криміналізовано злочин будь-якого члена таємного товариства або злочинної організації, або причетних до цих об'єднань осіб [989].

Більш детальною є диференціація кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них у межах окремо взятої статті. Вона може мати такі варіанти:

1) відповідальність за суспільно небезпечні діяння, що стосуються певного злочинного об'єднання, встановлено *в одній частині певної статті*, зазвичай у частині першій. Причому в межах цього варіанта можна виокремити два підходи: перший – стосується випадків криміналізації лише одного діяння, пов'язаного зі злочинним об'єднанням (наприклад, Данія, Нова Зеландія); другий – стосується випадків криміналізації декількох таких діянь (наприклад, Австрія, Білорусь, Бразилія, Молдова, Німеччина, Естонія).

В окремих країнах криміналізовано лише участь у злочинному об'єднанні. Наприклад, у § 114 g КК Данії передбачено кримінальну відповідальність за участь у незаконній військовій організації чи групі [986]. Натомість відповідальність за участь у злочинах, учинених у складі організованої злочинної групи, встановлено в ст. 98 A КК Нової Зеландії [879]. Криміналізація лише одного суспільно небезпечного діяння не дає можливості належним чином диференціювати кримінальну відповідальність учасників злочинного об'єднання.

Більш виваженим є другий підхід. Так, відповідно до § 279 КК Австрії того, хто незаконно організовує збройне формування або призначене для озброєння формування чи озброює вже наявне формування, керує ним, вербує членів для

такого формування, набирає їх, навчає військовій справі або іншим чином готує їх до збройних дій, надає такому формуванню засоби озброєння, транспортні засоби або передавальні пристрої, підтримує діяльність такого формування фінансовими коштами або іншим суттєвим чином, карають позбавленням волі на строк до трьох років [933].

У ч. 1 ст. 286 КК Білорусі передбачено відповідальність за створення банди або керівництво нею, участь у банді або в учинених нею нападах. Водночас у ч. 1 ст. 287 цього Кодексу криміналізовано створення незаконного збройного формування за відсутності ознак ст. 286 КК Білорусі, керівництво таким формуванням та участь у ньому [735]. Аналогічні правові заборони для учасників банд і незаконних воєнізованих формувань наявні в кримінальному законодавстві Молдови [737]. До речі, у кримінальному законодавстві України такий підхід застосовано в межах конструювання ст. 255, 257, 258³ КК України.

2) відповідальність за суспільно небезпечні діяння, що стосуються певного злочинного об'єднання, встановлено *в різних частинах певної статті*. Цей варіант конструювання має певні різновиди:

а) кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та керівництво ними встановлено зазвичай у частині першій відповідної статті, а за участь у них – в іншій частині цієї статті. Такий підхід є одним із найбільш поширених. Він представлений у кримінальному законодавстві Албанії, Болгарії, Вірменії, Казахстану, Киргизії, Іспанії, РФ, Туркменістану, Франції.

Наприклад, у ч. 1 ст. 223 КК Вірменії встановлено кримінальну відповідальність за створення злочинного співтовариства або керівництво злочинним співтовариством, а в частині другій цієї статті – за участь у злочинному співтоваристві [734].

б) у частині першій чи другій статті встановлено кримінальну відповідальність за участь у злочинному об'єднанні, а в наступній – за його створення та керівництво ним. Тобто тут відбувається все навпаки. Таким чином побудовано кримінально-правові норми в КК Грузії, Литви, Словенії.

Наприклад, у ч. 1 ст. 249 КК Литви встановлено відповідальність того, хто брав участь у діяльності злочинного співтовариства, а в ч. 3 цієї статті – того, хто організував злочинне співтовариство [940];

в) існують також комбінації, відповідно до яких у частині першій чи другій відповідної статті встановлено кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань, керівництво ними та участь у вчинених ними злочинах. У наступній частині статті зафіксовано кримінально-правову заборону на участь у злочинних об'єднаннях. У такий спосіб диференційовано відповідальність за бандитизм у ст. 274 КК Туркменістану [682];

г) наявні також варіанти конструювання досліджуваних норм, відповідно до яких у частині першій чи другій певної статті криміналізовано створення злочинних об'єднань, а в наступній частині цієї самої статті – участь у злочинах, що вчиняються злочинним об'єднанням, або керівництво ним. Наприклад, у ч. 1 ст. 224 КК Латвії [992];

д) у кримінальному законодавстві зарубіжних країн застосовуються й інші підходи до криміналізації відповідних суспільно небезпечних діянь у межах певної статті. Цікавою є кримінально-правова заборона щодо створення терористичної групи та участь у ній, представлена в ст. 135-4 КК Люксембургу [870]. Кримінальну відповідальність за участь у цьому злочинному об'єднанні встановлено в трьох частинах зазначеної статті. Натомість відповідальності керівників терористичної групи присвячено лише ч. 4.

Наявне також *поєднання декількох варіантів диференціації кримінальної відповідальності* у кримінально-правових нормах, що встановлюють відповідні кримінально-правові заборони, та їх частинах (залежно від варіацій злочинних об'єднань).

Кримінальну відповідальність за створення різних злочинних об'єднань та участь у них може бути передбачено в різних статтях у межах як однієї, так і різних частин. Так, відповідно до кримінального законодавства Греції відповідальність учасників злочинної організації або групи встановлено в ст. 1, 3, 4. Причому якщо ст. 1 має різні частини, то ст. 3 і 4 – лише одну [952].

Трапляються випадки, коли кримінальна відповідальність за окремі діяння різних злочинних об'єднань встановлена в окремих статтях, натомість відповідальність за певні діяння, учинені учасниками декількох злочинних об'єднань, передбачена в одній статті [883; 939; 986].

Існують також різні підходи до криміналізації різних злочинних об'єднань у межах кримінального законодавства однієї країни.

1. Кримінальна відповідальність за створення одних злочинних об'єднань та участь у них встановлено *в одній частині* (здебільшого в частині першій відповідної статті), а за створення інших злочинних об'єднань та участь у них – у *різних частинах* відповідної статті. Тому в окремих країнах (Австрія, Аргентина, Білорусь, Таджикистан) щодо одних злочинних об'єднань кримінальна відповідальність чітко диференційована, а щодо інших – ні.

Так, у КК Австрії криміналізовано створення чотирьох злочинних об'єднань, зокрема злочинного об'єднання (банди) (§ 278), злочинної організації (§ 278 а), терористичного об'єднання (§ 278 b), збройного об'єднання (§ 279), а також участь у них. Натомість кримінальну відповідальність чітко диференційовано для учасників лише терористичних об'єднань: у ч. 1 § 278 b передбачено відповідальність керівників, а в ч. 2 цієї статті – відповідальність осіб, які беруть участь як члени терористичної групи [933].

Аналогічною є ситуація і в КК України: у ст. 260 відповідальність диференційовано, а в ст. 255, 257, 258³ – ні. Такий підхід є помилковим.

2. Існують також випадки, коли відповідальність за створення одних злочинних об'єднань та участь у них диференціюється в межах *однієї або різних частин однієї статті*, а відповідальність інших – у *межах різних статей*. Вони характерні, наприклад, для кримінального законодавства Андорри, Грузії й Пакистану.

Створення злочинних об'єднань та участь у них диференційовано в межах різних частин ст. 360 КК Андорри, а участь у терористичній групі – у межах ст. 363, 364, 365, 366 КК Андорри [950]. Схожа ситуація і в КК Грузії [732].

Натомість у КК Пакистану покарання за належність до банди встановлено у ст. 400, а за належність до банди шахраїв – у ст. 401, які містять лише по одній частині. Водночас відповідальність за незаконні зібрання встановлено в різних статтях (141–145, 149–151, 154), які також мають по одній частині. Цікавим є також той факт, що не кожна з цих статей має власну санкцію. Так, для ст. 141 і 142 санкцію встановлено в ст. 143 КК Пакистану [957].

3. Буває, що диференціація відповідальності учасників одного злочинного об'єднання в межах різних частин певної статті відрізняється від диференціації відповідальності іншого злочинного об'єднання також у межах різних частин певної статті (наприклад, у ст. 249¹ КК Литви) [940].

Отже, у світі існують такі моделі криміналізації створення злочинних об'єднань та участі в них залежно від кількості злочинних об'єднань та кримінально-правових норм, що встановлюють відповідні кримінально-правові заборони: 1) встановлення кримінальної відповідальності за створення одного злочинного об'єднання та участь у ньому: а) в одній статті; б) у декількох статтях; 2) встановлення кримінальної відповідальності за створення декількох злочинних об'єднань та участь у них: а) в одній статті; б) у декількох статтях. Друга модель може мати такі комбінації: одному злочинному об'єднанню відповідає одна стаття; одному злочинному об'єднанню відповідає декілька статей; існують випадки, коли декілька різних злочинних об'єднань криміналізовано в одних і тих самих статтях.

Крім цього, диференціація кримінальної відповідальності за вказані злочини відбувається і в межах окремо взятої статті в таких формах: 1) відповідальність за всі суспільно небезпечні діяння, що стосуються певного злочинного об'єднання, встановлено в одній частині певної статті (зазвичай у частині першій). Причому в межах цього варіанта можна виокремити два підходи: перший – стосується випадків криміналізації лише одного діяння, пов'язаного зі злочинним об'єднанням; другий – пов'язаний із випадками криміналізації декількох таких діянь; 2) відповідальність за всі суспільно небезпечні діяння, що стосуються певного злочинного об'єднання, встановлено в різних частинах певної статті (зазвичай у частині першій). Цей варіант конструювання також має різновиди, пов'язані з комбінуванням різних суспільно

небезпечних діянь досліджуваних злочинів. Існує також поєднання декількох варіантів диференціації кримінальної відповідальності, а також різні підходи до криміналізації різних злочинних об'єднань у межах кримінального законодавства однієї країни [159, с. 112].

Зіставлення вітчизняних і зарубіжних кримінально-правових положень дає підстави стверджувати, що в КК України недостатньо ефективно диференційовано відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, про що зазначали окремі вчені [368, с. 360; 385, с. 159]. Під час диференціації кримінальної відповідальності законодавець передусім взяв до уваги вид злочинного об'єднання, з яким пов'язані суспільно небезпечні діяння. Однак поза увагою залишились різні за ступенем суспільної небезпеки діяння об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³ КК України. Тобто за всі діяння об'єктивної сторони злочинів, юридичний склад яких передбачений у ст. 255, 257, 258³ КК України, встановлено однакову міру покарання в частині першій вказаних статей.

Серед вивчених підходів до диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них найбільш вдалим видається підхід, відповідно до якого кримінальна відповідальність за створення різних злочинних об'єднань та участь у них передбачена в різних статтях та різних їх частинах. Такий спосіб диференціації кримінальної відповідальності за вказані злочини є найбільш ефективним, адже дає змогу врахувати ступінь суспільної небезпеки різних злочинних об'єднань, різних діянь об'єктивної сторони відповідних складів злочинів і категорій осіб, які їх учиняють.

Найбільш небезпечними та близькими за ступенем суспільної небезпеки є діяння організаторів злочинних об'єднань – створення злочинних об'єднань і керівництво ними. Тому їх можна розмістити в одній частині певної статті. Водночас найменш небезпечним діянням є участь у злочинному об'єднанні, різноманітні варіанти її прояву, а також сприяння йому¹.

¹ Найбільш небезпечними діяннями, передбаченими ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, 61,97 % опитаних вважають створення злочинного об'єднання, а 54,23 % – керівництво ним. Найменш небезпечними діяннями визнано участь у злочинному об'єднанні (28,87 %) та сприяння йому (40,85 %) (додаток Г).

Оскільки в КК України існують певні правила щодо побудови статей Особливої частини (перша частина статті передбачає кримінальну відповідальність за найменш небезпечне діяння, а кожна наступна – за більш небезпечні діяння), то доцільно взяти їх за основу. У зв'язку з цим у перших частинах відповідних статей слід передбачити кримінальну відповідальність за участь у злочинному об'єднанні або сприяння йому, а в других – відповідальність за його створення та керівництво ним. Така позиція повністю узгоджується з правилами призначення покарання, де покарання в разі вчинення однією особою декількох альтернативних діянь у межах об'єктивної сторони певного злочину (за відсутності сукупності) призначають у межах санкції однієї частини певної статті. Таким чином, якщо особа лише брала участь у злочинному об'єднанні, її дії слід кваліфікувати за частиною першою відповідної статті, однак якщо вона створила це об'єднання чи керувала ним, то покарання слід призначати в межах санкції, передбаченої частиною другою відповідної статті. Її участь у вказаному злочинному об'єднанні, поряд з організацією та керівництвом, має бути відображена у вироку суду [137, с. 82–83]. Причому її дії не потрібно кваліфікувати за сукупністю, оскільки у випадку як створення певного злочинного об'єднання, так і участі в ньому ми маємо справу з одним злочином. Інакше, як слушно наголошує А. Ч. Сигинбаєва, кваліфікація за сукупністю буде означати подвійну відповідальність [695, с. 15].

Висновки до розділу 3

1. Досліджено погляди науковців щодо родового об'єкта злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Аргументовано доцільність визнання таким об'єктом громадської безпеки. Водночас за результатами аналізу понять «громадський» і «суспільний» підтримано пропозицію назвати відповідний розділ КК України як «Злочини проти суспільної безпеки». Запропоновано родовий об'єкт досліджуваних злочинів визначити як суспільні відносини у сфері убезпечення суспільства від джерел підвищеної небезпеки та інших загроз життю, здоров'ю, власності, честі, гідності, громадському порядку

та іншим суспільним інтересам. Встановлено, що злочини проти громадської безпеки відрізняються від інших злочинів передусім за суспільними відносинами, на які вони посягають, джерелами небезпеки, потерпілими та моментом закінчення більшості суспільно небезпечних діянь.

За критерієм видового об'єкта виділено чотири групи злочинів проти громадської безпеки та уточнено їх формулювання: 1) створення злочинних об'єднань та участь у них (ст. 255, 256, 257, 258³, 260 КК України); 2) терористичні злочини (ст. 258–258⁵, 266 КК України); 3) злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил та порядку обігу небезпечних предметів і речовин (ст. 261–265¹, 267–270 КК України); 4) інші злочини, що загрожують громадській безпеці (ст. 259 і 270¹ КК України). Видовим об'єктом злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, запропоновано вважати суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування злочинних об'єднань (злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих чи збройних формувань).

2. Визначено безпосередні основні об'єкти досліджуваних злочинів, зокрема: у злочині, передбаченому ст. 255 КК України, – це суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування злочинних організацій, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння; у злочині, передбаченому ст. 257 КК України, – це суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування банд, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння; у злочині, передбаченому ст. 258³ КК України, – це суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування терористичних груп і терористичних організацій, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння; у злочині, передбаченому ст. 260 КК України, – це суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, на які вони

посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння. Розкрито зміст і структуру суспільних відносин в об'єктах згаданих злочинів.

З'ясовано, що під час учинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, безпосередніми додатковими обов'язковими об'єктами є різноманітні суспільні відносини, на які посягають учасники злочинних об'єднань. Якщо більшість злочинів, що характеризуються наявністю додаткового обов'язкового об'єкта, мають один або декілька таких об'єктів, то в злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, їх стільки, скільки безпосередніх об'єктів в статтях Особливої частини цього Кодексу, що встановлюють відповідальність за окремі злочини, які можуть учиняти учасники злочинних об'єднань. Ще одна особливість додаткових обов'язкових об'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, полягає в тому, що їх не можна чітко визначити.

Доведено, що предметом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 260 КК України, є грошові кошти (у разі фінансування вказаних злочинних об'єднань) і зброя, боєприпаси, вибухові речовини та військова техніка (за умови постачання не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки). З урахуванням положень підтримуваної дисертантом концепції «потерпілий – фізична або юридична особа» охарактеризовано потерпілих у складах злочинів, передбачених ст. 257, ч. 4, 5 ст. 260 КК України.

3. Встановлено, що об'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, є складною: кожна кримінально-правова заборона містить декілька альтернативних діянь, більшість з яких є однаковими за назвою, однак в окремих випадках істотно різняться за змістом. Визначено спільні та відмінні риси створення злочинних об'єднань та участі в них у кримінальному законодавстві України й зарубіжних країн.

Сформульовано авторське визначення поняття складеного злочину. Конструювання складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, як складених визнано необґрунтованим, зокрема, через те, що санкція жодної із

зазначених норм не може охопити всіх злочинів, які можуть вчинити учасники злочинних об'єднань. Конструкція складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, нівелює призначення складених злочинів щодо адекватної оцінки суспільної небезпечності відповідних посягань і спрощення їх кваліфікації. У зв'язку з цим з диспозицій вказаних статей запропоновано виключити таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням.

4. Розкрито зміст створення злочинних організацій, банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, керівництва ними, участі в цих злочинних об'єднаннях, а також участі в учинених їх учасниками злочинах. Визначено момент закінчення цих діянь, критерії розмежування та особливості в різних злочинних об'єднаннях.

Встановлено, що, з огляду на специфічну юридичну природу різних видів злочинних об'єднань, існують особливості їх створення, зумовлені передусім кримінально-правовими ознаками цих об'єднань і метою їх створення. Попри те, що створення злочинного об'єднання та змова на вчинення злочину взаємопов'язані, вони є різними за змістом категоріями. Причому створення злочинного об'єднання охоплює змову на вчинення злочину та передбачає вчинення інших дій. Змова передує безпосередньому створенню злочинного об'єднання. Створення злочинного об'єднання слід вважати закінченим з того моменту, коли в ньому будуть наявні всі його кримінально-правові ознаки, передбачені ст. 28 і ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Включення до об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, керівництва злочинним об'єднанням визнано обґрунтованим, оскільки воно зумовлене необхідністю виділення функцій організаторів злочинних об'єднань. Це діяння зорієнтоване як на керівників, які брали участь у створенні злочинного об'єднання, так і на осіб, які не створювали злочинного об'єднання, не брали участі в цьому, а вступили до нього згодом і почали виконувати роль організаторів у формі керівництва злочинним об'єднанням. Злочин в цій формі вважається закінченим із моменту вчинення певних дій із безпосереднього керівництва злочинним об'єднанням.

Розкрито зміст поняття «участь у злочинному об'єднанні» в широкому та вузькому кримінально-правовому значеннях. Наведено додаткові аргументи на користь уточнення назв ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Доведено, що поняття «участь у злочинному об'єднанні» в диспозиціях ст. 255, 257, 258³, 260 КК України вжито у вузькому (кримінально-правовому) значенні. За таких умов цей термін охоплює лише таке діяння, як участь у злочинному об'єднанні. Такі дії не мають охоплюватись змістом інших діянь об'єктивної сторони складу злочину, що означає створення злочинного об'єднання та участь у ньому. Моментом закінчення участі визнано вступ до злочинного об'єднання, зокрема, надання особою згоди на участь у ньому, за умови, що вона усвідомлювала факт його існування та підтвердила певними діями реальність власних намірів.

Аргументовано, що участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями, передбаченими ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, може відбуватись у формі як співвиконавства, так і співучасті з розподілом ролей. Це може бути будь-який учасник злочинного об'єднання, а не лише його член. У зв'язку з порушенням принципу недопустимості подвійного інкримінування, запропоновано виключити з диспозицій ст. 255, 257, 260 КК України таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями. Натомість окремі злочини, учинені учасниками злочинних об'єднань, рекомендовано кваліфікувати за сукупністю зі ст. 255, 257, 260 КК України. Моментом закінчення участі в злочинах, учинених злочинним об'єднанням, запропоновано вважати здійснення особою будь-якої дії під час учинення злочину в складі злочинного об'єднання, спрямованої на доведення його до кінця.

5. Розкрито зміст організації, керівництва чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, організаційного чи іншого сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації, фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки. Визначено момент закінчення цих суспільно небезпечних діянь.

З огляду на низку проблемних питань, пов'язаних із підставами кримінальної відповідальності за організацію, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, відсутність судової практики реалізації кримінальної відповідальності відповідних учасників, а також з урахуванням зарубіжного досвіду запропоновано виключити вказівку на це діяння з ч. 1 ст. 255 КК України. Натомість аргументовано доцільність криміналізації в межах удосконаленої ст. 255¹ КК України змови на вчинення злочинів, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань.

Встановлено, що організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації може набувати форми як співучасті, так і причетності до злочину. Обґрунтовано недоцільність застосування різних правил кваліфікації одноразового та систематичного сприяння, оскільки кожен епізод злочинної діяльності відображається у відповідних процесуальних документах, а отже, повною мірою може впливати на призначення покарання кожному учаснику злочинного об'єднання, включаючи осіб, які здійснюють сприяння. Аргументовано, що криміналізація сприяння учасникам злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, має бути однотипною. У зв'язку з цим запропоновано визнавати сприяння злочинному об'єднанню одним з альтернативних діянь, передбачених вказаними кримінально-правовими заборонами, не поділяючи його на заздалегідь обіцяне і заздалегідь необіцяне. З огляду на зазначене, надано пропозицію виключити ст. 256 із КК України. Натомість у ст. 258³ КК України слід криміналізувати лише сприяння терористичній групі та терористичній організації. Також обґрунтовано доцільність вилучення вказівки на фінансування та постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки з диспозиції ст. 260 КК України.

6. Встановлено, що в КК України недостатньо вдало диференційовано кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, оскільки законодавець передусім взяв до уваги вид злочинного об'єднання, з яким пов'язані суспільно небезпечні діяння, однак поза увагою залишились різні за

ступенем суспільної небезпеки діяння, які входять до складу об'єктивної сторони цих злочинів.

На підставі аналізу зарубіжного кримінального законодавства та з урахуванням здобутків теорії кримінального права України виокремлено й систематизовано моделі криміналізації створення злочинних об'єднань та участі в них, залежно від кількості злочинних об'єднань, норм, що встановлюють відповідні кримінально-правові заборони, а також форм об'єктивної сторони відповідних складів злочинів.

Серед вивчених підходів до диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них найбільш вдалим визнано той, відповідно до якого кримінальну відповідальність за створення різних злочинних об'єднань та участь у них передбачено в різних статтях і різних їх частинах. Найменш небезпечними діяннями визнано участь у злочинному об'єднанні, різноманітні варіанти її прояву, а також сприяння йому, які запропоновано розмістити в перших частинах відповідних статей. Натомість найбільш небезпечні діяння організаторів злочинних об'єднань – створення злочинних об'єднань і керівництво ними – рекомендовано розмістити в других частинах відповідних статей.

РОЗДІЛ 4

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УЧАСТІ В НИХ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ

4.1. Урахування ознак загального суб'єкта під час конструювання статей 255, 257, 258³, 260 КК України

Однією з умов притягнення до кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань є визнання їх суб'єктами злочину. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України, обов'язковими ознаками суб'єкта злочину є належність до фізичних осіб, осудність і досягнення особою віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Учасника злочинного об'єднання може бути притягнуто до кримінальної відповідальності лише в разі, коли він відповідатиме зазначеним обов'язковим ознакам суб'єкта злочину.

Для кваліфікації злочину як такого, який учинено в складі певного злочинного об'єднання, необхідно, щоб мінімальний кількісний склад його учасників, передбачений ст. 28 КК України, відповідав ознакам суб'єкта злочину. Наприклад, якщо мінімальний кількісний склад учасників злочинної організації становить п'ять осіб, то це означає, що принаймні п'ятеро учасників цього об'єднання повинні мати ознаки суб'єкта злочину. Водночас решта учасників можуть не відповідати цьому критерію. Якщо лише четверо співучасників мають ці ознаки, то об'єднання може бути визнано іншим злочинним об'єднанням, передбаченим частиною 1, 2 або 3 ст. 28 КК України, але не злочинною організацією.

Грунтовне дослідження суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, передбачає детальний аналіз кожної ознаки суб'єкта в контексті цих злочинів.

Фізичні особи як суб'єкти злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Відповідальність юридичних осіб за створення злочинних

об'єднань та участь у них. Однією з обов'язкових ознак суб'єкта злочину є належність до фізичних осіб. Це означає, що кримінальну відповідальність може нести лише людина (громадянин України, особа без громадянства, іноземець). І навпаки, не можуть бути суб'єктами злочину померлі особи, які перед тим учинили злочин, тварини, предмети, а також юридичні особи. У теорії кримінального права існує дві позиції щодо аналізованої ознаки суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Відповідно до першої, суб'єктом зазначених злочинів визнають лише фізичну особу. Прихильники другої позиції обґрунтовують доцільність визнання суб'єктами цих суспільно небезпечних діянь не лише фізичних, а й юридичних осіб, притягнення їх до кримінальної відповідальності або застосування щодо них інших заходів правового впливу.

Позиція вчених щодо необхідності визнання суб'єктом вказаних злочинів лише фізичних [278, с. 92; 642, с. 153–155; 673, с. 146; 814, с. 177; 815, с. 134] заслуговує на увагу принаймні з огляду на те, що відповідає основним положенням Конституції та КК України. Крім того, вона не виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності фізичних осіб, які входять до складу певної юридичної особи. Однак вона не дає змоги належно оцінити причетність юридичних осіб до діяльності злочинних об'єднань та вжити відповідних заходів реагування.

Слушною є думка зарубіжних експертів, які стверджують, що серйозні злочини та злочини організованих груп часто відбуваються за сприяння або під прикриттям юридичних осіб, таких як компанії або благодійні організації. Складні корпоративні структури дають змогу успішно приховувати особу справжніх власників, клієнтів або приховувати окремі злочинні операції, які варіюються від незаконного ввезення та незаконного обігу до корупції і відмивання грошей. Окремі керівники можуть проживати за межами країни, у якій було вчинено злочин, і довести відповідальність конкретних осіб може бути нелегко. З метою усунення можливості використання цього інструменту для прикриття транснаціональної організованої злочинності Конвенція про

організовану злочинність вимагає запровадити відповідальність для юридичних осіб [918].

У зв'язку з цим заслуговують на увагу твердження опонентів першої позиції, зокрема М. К. Гнетєєва [246, с. 100–101], О. О. Зайцева, І. Б. Колчевського [646, с. 59–60], С. П. Тройнова [715, с. 157–158], В. В. Українця [745, с. 108–109], П. Л. Фріса [770, с. 158], які наводять різні ситуації можливої причетності юридичних осіб до діяльності злочинних об'єднань.

Вивчення судових рішень за ст. 255 КК України засвідчує, що 13,6 % учасників злочинних організацій використовували фіктивні підприємства у своїй протиправній діяльності (додаток Б).

Наприклад, ОСОБА_4 створив злочинну організацію для вчинення умисних тяжких злочинів, що полягали в придбанні та створенні суб'єктів підприємницької діяльності з метою прикриття своєї незаконної діяльності, спрямованої на умисне ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах. За період 1999–2008 рр. ОСОБА_4 створив і придбав шість фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності в м. Одеса, зокрема приватні підприємства «Лодь», «Водолій», «Водолій+», «Амарант», «Сабстудіо», морське транспортне агентство «Ежені», які об'єднав у єдину схему злочинної діяльності конвертаційного центру [122].

Інколи терористичні організації не лише створюють псевдоюридичні особи, а й проголошують нові держави (наприклад, створення на Сході України «ДНР» та «ЛНР»). Причому досить часто у своїй діяльності вони використовують не передбачені законом воєнізовані або збройні формування.

Такі факти потребують відповідної реакції держави. В окремих випадках доцільно порушувати питання про кримінально-правовий вплив на юридичних осіб у зв'язку з їх причетністю до діяльності злочинних об'єднань¹.

¹ 91,78 % опитаних правоохоронців вважають за доцільне застосовувати заходи кримінально-правового характеру до юридичних осіб (штраф, конфіскацію майна, ліквідацію) в разі виявлення їх причетності до вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Зазначаючи свій варіант, 3,05 % звертають увагу на те, що інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні не діє (додаток Г).

Залежно від початкової мети створення юридичної особи можливими є дві ситуації: 1) юридичну особу створено для вчинення злочинів під прикриттям законної діяльності; 2) створення юридичної особи мало на меті заняття законною діяльністю, однак її члени вчиняють злочини в інтересах цієї особи. У зазначених ситуаціях учасники злочинних об'єднань (усі або окремі з них) одночасно є і членами юридичної особи. Причому якщо в першому випадку всі члени юридичної особи можуть бути учасниками злочинного об'єднання (за винятком тих осіб, які не усвідомлювали своєї участі в учиненні злочинів унаслідок того, що не знали справжньої мети юридичної особи), то в другому випадку наявна ситуація, коли окремі члени юридичних осіб використовують послуги злочинних об'єднань з метою вчинення певних злочинів в інтересах юридичної особи. У такому разі члени юридичних осіб стають учасниками злочинного об'єднання, оскільки беруть у ньому участь (незалежно від того, одноразовою чи систематичною є така участь).

Зазначені обставини зумовлюють необхідність розгляду питання про встановлення підстав відповідальності юридичних осіб, причетних до створення злочинних об'єднань та участі в них.

На момент прийняття КК України в ньому не було положень щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб. Водночас теоретики й практики висловлювали чимало аргументів щодо доцільності введення таких норм, орієнтованих на протидію злочинним об'єднанням: 1) потреба в протидії злочинним об'єднанням, пов'язаним із діяльністю юридичних осіб; 2) необхідність дотримання вимог і рекомендацій міжнародних правових актів; 3) позитивний зарубіжний досвід [50, с. 153–158; 246, с. 100; 261, с. 129–130; 770, с. 158].

У низці міжнародно-правових актів рекомендовано притягувати до відповідальності юридичних осіб за злочини, пов'язані зі створенням злочинних об'єднань та участю в них, зокрема у ст. 3 Рамкової конвенції ООН проти організованої злочинності від 21 липня 1997 р. [643], ст. 10 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. [397], ст. 5 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, ратифікованої

Україною 12 вересня 2002 р. [497], у ст. 5 Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. [644].

У цих міжнародних документах наголошено на двох важливих моментах: 1) зазначена відповідальність настає без шкоди для кримінальної відповідальності фізичних осіб; 2) вона може бути як кримінальною, так і цивільною або адміністративною.

Зазначені рекомендації було враховано в законодавстві різних зарубіжних країн, про що свідчать відповідні положення їх законодавства. Наприклад, кримінально-правову відповідальність юридичних осіб розглядають у межах нідерландського правопорядку як передумову ефективної боротьби з організованою злочинністю [731].

Однак у теорії кримінального права окремі вчені заперечують необхідність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, наводячи аргументи щодо її недоцільності.

По-перше, науковці вважають, що у встановленні кримінальної відповідальності юридичних осіб немає потреби. Так, В. І. Осадчий та Е. М. Кісілюк зауважують, що чинне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за створення та участь у злочинній організації у ст. 255 КК України, яка може бути застосована в разі набуття юридичною особою ознак злочинної організації. У цьому разі така злочинна організація і так перестає діяти, а отже, карати її як суб'єкта злочину недоцільно [555, с. 78–85].

Щодо цих тверджень вважаю за доцільне висловити певні заперечення. Слід зазначити, що злочинна організація перестане діяти, якщо притягнуть до кримінальної відповідальності усіх її учасників. Водночас якщо окремі з них уникнуть її, то злочинна організація може продовжити свою діяльність. Крім того, припинення діяльності злочинної організації, не обов'язково буде мати наслідком припинення діяльності певної юридичної особи. Принаймні одним з аргументів на користь цього є той факт, що досить часто номінальними керівниками та власниками юридичної особи є підставні особи, тож реальні їх керівники можуть і не бути притягнуті до кримінальної відповідальності як учасники злочинного

об'єднання. Крім того, може постати питання про стягнення коштів, які юридична особа одержала завдяки злочинам, учиненим учасниками злочинної організації. Воно не завжди може бути справедливо вирішене шляхом притягнення до кримінальної відповідальності лише фізичних осіб. У зв'язку з цим слушним є твердження П. Л. Фріса про те, що юридичні особи, через які вчиняли злочини, залишаються базою для подальшої злочинної діяльності, яка часто не припиняється з притягненням до кримінальної відповідальності фізичних осіб. Завжди віднаходиться претендент на звільнене місце, який його й посідає [770, с. 158].

По-друге, учені констатують невідповідність такої позиції основним принципам кримінального права [814, с. 177; 278, с. 89]. У цьому контексті А. О. Данилевський зазначає, що в усіх країнах, де існує інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб, до кримінальної відповідальності притягають як юридичну, так і фізичну особу, яка діяла від її імені. Це, на думку вченого, порушує принцип непритягнення двічі до відповідальності за одне й те саме діяння, оскільки фізичну особу в цьому разі притягають до відповідальності як самотійно, так і в межах відповідальності юридичної особи [278, с. 89]. Прикладом такої ситуації може бути застосування конфіскації майна як до фізичної, так і до юридичної особи. Так, у фізичної особи може бути примусово безоплатно вилучене майно, що є її власністю, а також частка майна, що належить їй у юридичній особі.

Ця ситуація пов'язана з принципом права «non bis in idem», який, як зазначає І. М. Гнатів, специфічно відображений в Основному законі України та закріплений у КК України [245, с. 82]. У ст. 61 Конституції України наголошено, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Водночас, відповідно до ч. 3 ст. 2 КК України, нікого не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу.

Аналіз змісту зазначених норм дає змогу дійти висновку, що ці положення стосуються випадків притягнення до відповідальності одного й того самого виду. Якщо одну й ту саму особу притягують до кримінальної відповідальності як

фізичну особу, а також у межах кримінальної відповідальності юридичних осіб, то дійсно можна констатувати подвійну кримінальну відповідальність і порушення принципу «non bis in idem». Однак якщо фізична особа підлягає кримінальній відповідальності, а щодо юридичної особи, представником якої є зазначена особа, можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, які не визнають кримінальною відповідальністю, то зазначений принцип не порушується.

Ще одним принципом, який може бути порушено внаслідок упровадження в українське кримінальне законодавство положень щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб, називають принцип особистої відповідальності [278, с. 89; 815, с. 134]. Певною мірою така ситуація зумовлена тим, що від початку вказаний принцип був зорієнтований лише на кримінальну відповідальність фізичних осіб, а тому він не враховує можливості притягнення до такої відповідальності юридичних осіб. Отже, проблема є більш глобальною – запровадження певних положень про відповідальність юридичних осіб потребує вдосконалення низки положень різних кримінально-правових інститутів. Водночас заслуговують на увагу аргументи вчених щодо спростування вказаного порушення. Так, згідно з позицією П. Л. Фріса, принцип особистої відповідальності не може бути порушено, оскільки до кримінальної відповідальності в будь-якому разі передусім слід притягувати фізичну особу, винну в учиненні конкретного злочину [770, с. 158].

По-третє, притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи може спричинити негативні наслідки для її працівників, не причетних до вчинення злочину [273, с. 275–283; 467, с. 196–197; 758, с. 609].

По-четверте, учені слушно обґрунтовують неможливість визнання юридичної особи суб'єктом злочину. Згідно з висновками О. М. Шамари, юридична особа не може бути визнана винною у злочині і відповідальною за здійснення терористичної діяльності, оскільки вона не є суб'єктом злочину. Можна лише встановити факт причетності юридичної особи до здійснення терористичної діяльності [814, с. 143].

По-п'яте, науковці вважають, що юридичній особі не може бути притаманна вина [32, с. 184–185; 295, с. 169]. Натомість В. К. Грищук та О. Ф. Пасека

обстоюють протилежну позицію, згідно з якою вина юридичної особи виявляється у винній поведінці її працівників, які контролюють реалізацію юридичною особою її прав та обов'язків. На думку науковців, вину юридичної особи можна визначити як психічне ставлення фізичних осіб, які мають право діяти від імені юридичної особи, до зв'язку між їхніми діями (бездіяльністю) та протиправними діями власне юридичної особи [265, с. 155].

Таким чином, найбільшими перепонами на шляху запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб є невідповідність цієї концепції фундаментальним кримінально-правовим положенням, передусім принципам кримінального права та вченню про склад злочину, а також можливі негативні наслідки для працівників юридичної особи, що не причетні до вчинених злочинів.

Невипадково Л. Дерван, досліджуючи цю проблему в межах кримінального законодавства США, переконує, що корпоративна кримінальна відповідальність — це унікальна правова концепція, означена складними проблемами, адже закони, створені для людей, застосовують до фіктивних організацій. Водночас кримінальні закони можуть і повинні бути застосовані відносно корпорацій, щоб переконатися, що ці організації, які постійно зміцнюються, нестимуть відповідальність за власні дії [891, с. 7–20]. На доцільності існування кримінальної відповідальності юридичних осіб наголошують також інші зарубіжні вчені [25; 906; 983, с. 9–30; 984, с. 494–495].

У зв'язку з цим слушною є позиція В. К. Грищука та О. Ф. Пасеки, на думку яких проблема полягає переважно в новизні та недостатній практичній апробації цього інституту кримінального права, а не в його недоцільності [265, с. 101].

Дійсно, попри низку проблемних питань, існує доцільність у встановленні відповідальності юридичних осіб за окремі злочинні діяння, зокрема створення злочинних об'єднань та участь у них. Причому необов'язково, щоб ця відповідальність була кримінальною. Такий крок потребує вдосконалення доктринальних положень кримінального права шляхом їх орієнтації на відповідальність юридичної особи чи іншу форму кримінально-правового впливу на неї [151, с. 167–168].

У зарубіжному законодавстві проблему кримінальної відповідальності юридичних осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них розв'язують по-різному, зокрема шляхом закріплення її підстав у відповідних примітках статей Особливої частини КК (наприклад, в КК Грузії [732]), у кваліфікуючих ознаках відповідних складів злочинів (наприклад, у Пенітенціарному кодексі Естонії [567]), в окремих статтях Особливої частини КК (наприклад, у КК Франції [869]).

Більшість країн – членів ЄС передбачили відповідальність юридичних осіб за правопорушення, пов'язані з участю в злочинній організації (Австрія, Бельгія, Естонія, Іспанія, Ірландія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія та Велика Британія). В окремих країнах-членах встановлено некримінальну відповідальність юридичної особи (Болгарія, Греція, Італія, Німеччина та Польща). Не передбачено положень про відповідальність юридичних осіб у зв'язку зі злочинами, пов'язаними з участю в злочинній організації, лише в законодавстві Кіпру. Водночас тут закріплено окремі правила про відповідальність юридичних осіб, які застосовують за інші злочини [987].

У законодавстві окремих зарубіжних країн проблема встановлення відповідальності юридичних осіб за вчинення злочинів вирішена з використанням норм інших, окрім кримінального, галузей права – адміністративного, цивільного тощо.

Здебільшого таку відповідальність встановлено в окремих законах для юридичних осіб, причетних до створення терористичних об'єднань чи участі в них. Зазначений шлях обрав і український законодавець. Так, відповідно до ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р., організація, відповідальна за вчинення терористичного акту й визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно – конфіскації [604]. Однак зазначена норма не лише не працює, а й створює передумови для неправильної кваліфікації злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, оскільки окремі суди помилково ототожнюють її з підставами кримінальної відповідальності фізичних

осіб і вимагають, наприклад, наявності певного рішення органу законодавчої чи виконавчої влади про визнання діяльності терористичною. А тому слушною є позиція суддів, зокрема Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховного Суду України про те, що встановлення у кримінальному провадженні ознак певної організації (наявність стійкого об'єднання трьох і більше осіб; розподіл функцій між цими особами; існування обов'язкових правил поведінки при підготовці та вчиненні терористичних актів) та відповідної мети її діяльності (порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, вплив на прийняття рішень, вчинення або невчинення дій органами державної влади та місцевого самоврядування) є підставою для визнання відповідної діяльності терористичною. При цьому таке визнання здійснюється судом у конкретному провадженні на підставі наявних матеріалів. Існування окремого судового рішення, рішення органу законодавчої чи виконавчої влади про визнання діяльності терористичною для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 258³ КК України не вимагається [460; 589].

Аналогічні норми наявні також у законах Азербайджану [538], Білорусі [539], Казахстану [540], Молдови [541], РФ [545], Туреччини [934], Туркменістану [543], Узбекистану [542].

Зафіксовані в зазначених законах заходи впливу дуже схожі на заходи кримінально-правового характеру, які застосовують до юридичних осіб, та є своєрідною альтернативною кримінальній відповідальності цих суб'єктів. Тому й не дивно, що окремі країни (Австрія, Албанія, Андорра, Іспанія, Латвія, Мексика, Перу, Японія) під час вирішення питання про відповідальність корпорацій за кримінальні правопорушення обрали проміжний шлях, за якого юридичну особу формально не визнають суб'єктом злочину, проте відносно неї можуть застосовувати різні кримінальні санкції. За своєю сутністю ці санкції не є кримінальним покаранням та мають характер інших кримінально-правових заходів [295, с. 170]. Наприклад, у КК Голландії та Туреччини ці санкції називають заходами безпеки [882].

Нині відповідно до КК України юридичні особи не визнають суб'єктами злочину, однак відносно них можуть застосовувати передбачені цим Кодексом заходи кримінально-правового характеру. Характеризуючи їх суть, Н. А. Орловська слушно зауважує, що в КК України втілено таку модель кримінально-правового впливу на юридичну особу, у межах якої суб'єктом злочину та кримінальної відповідальності продовжують визнавати лише фізичну особу, а до юридичної особи застосовують заходи кримінально-правового характеру, що не є формою реалізації кримінальної відповідальності [549, с. 125–130]. Слушною є й позиція М. І. Хавронюка, який називає ці заходи квазікримінальною або обмеженою кримінальною відповідальністю [305, с. 388], оскільки вона хоча й має певні риси кримінальної відповідальності (наприклад, заходи кримінально-правового характеру певним чином нагадують покарання, їх застосовують унаслідок учинення злочину), повністю не відповідає цьому виду відповідальності.

Таким чином, *на сьогодні де-факто ми маємо механізм притягнення до відповідальності юридичних осіб у разі вчинення певних злочинів, який де-юре не є кримінальною відповідальністю. Він певною мірою сприяє запобіганню злочинам, учиненим в інтересах юридичної особи, а також у перспективі може стати складовою системи відшкодування шкоди, завданої злочином* [151, с. 166].

У ст. 96³ КК України встановлено підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, серед яких учинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи злочинів, передбачених у ст. 258³ і 260 КК України (п. 3, 4 ч. 1 ст. 96³ КК України). Цілком закономірним є запитання: чому до вказаного переліку злочинів не належать інші злочини, які можуть бути вчинені уповноваженою особою від імені юридичної особи, пов'язані зі створенням злочинних об'єднань та участю в них, зокрема передбачені ст. 255 та 257 КК України? Адже уповноваженні особи можуть порушувати від імені юридичної особи і кримінально-правові заборони, визначені ст. 255 та 257 КК України, оскільки злочинні організації та банди в певних випадках (як і юридичні особи) створюють для одержання прибутку. Тим більше, що в кримінальному законодавстві зарубіжних країн (наприклад, ч. 6 ст. 99⁴ КК Азербайджану [729],

ст. 78 КК Туреччини [997], ст. 11 та 299 КК Португалії [874]) заходи кримінально-правового характеру та кримінальної відповідальності щодо юридичних осіб застосовують і в разі створення злочинних організацій та банд, а також участі в їх діяльності. Рекомендації щодо встановлення підстав для притягнення до відповідальності юридичних осіб у разі їх причетності до створення злочинної організації та участі в ній наявні також у міжнародних нормативно-правових актах, про що йшлося вище.

З огляду на зазначене, вважаю за доцільне *доповнити передбачений у КК України перелік підстав для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру випадками вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257 КК України. У зв'язку з цим у п. 4 ч. 1 ст. 96³ КК України до слова і цифри «статтями 160, ...» пропоную додати цифри «255, 257».*

Зазначені злочини має бути вчинено в інтересах юридичних осіб. Відповідно до ч. 2 примітки ст. 96³ КК України, злочини визнають учиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди, створили умови для отримання такої вигоди або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

На мою думку, обмежувати квазікримінальну відповідальність юридичних осіб учиненням злочину в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності, недоцільно. Адже в інтересах юридичних осіб можуть учинятися злочини не лише задля неправомірної вигоди, а й, наприклад, з метою фізичного знищення потерпілих. Безперечно, отримання неправомірної вигоди є найбільш поширеним явищем, однак не єдиною метою вчинення злочинів в інтересах юридичної особи. Не вичерпує інших можливих варіантів і ухилення від передбаченої законом відповідальності [151, с. 167]. Більш виваженим у цьому контексті вважаю підхід, реалізований у ч. 1 ст. 99⁴ КК Азербайджану, де зазначено, що кримінально-правові заходи застосовують до юридичної особи за

злочини, учинені певними категоріями фізичних осіб на користь цієї юридичної особи або для захисту її інтересів [729].

У зв'язку з цим доцільно ч. 2 примітки ст. 96³ КК України після фрази «передбаченої законом відповідальності» доповнити словами «або вчиненні на користь цієї юридичної особи чи на захист її інтересів».

Зіставлення положень щодо відповідальності юридичних осіб та застосування відносно них заходів кримінально-правового характеру за вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, дає змогу констатувати невинуватену конкуренцію. З одного боку, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 96³ КК України у разі вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру. З іншого боку, згідно зі ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно – конфіскації. Тому до юридичної особи, причетної до створення терористичного об'єднання та участі в ньому, можуть застосовувати кримінально-правові норми й водночас норми інших галузей права. Ця ситуація свідчить про наявність колізії та конкуренції. Колізія полягає в тому, що підстави впливу на юридичну особу відмінні за змістом і певною мірою суперечать одна одній. Натомість конкуренція зумовлена тим, що в цій ситуації в разі визнання юридичної особи терористичною організацією претендують на застосування норми і КК України, і Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Раціональний спосіб розв'язання проблеми може полягати у виключенні положень про відповідальність юридичних осіб із зазначеного Закону.

Осудність суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Обов'язковою ознакою суб'єкта злочину є його осудність. Хоча відповідно до ч. 1 ст. 20 КК України кримінальній відповідальності підлягає особа, визнана судом обмежено осудною. Отже, склалася парадоксальна ситуація: суб'єктом злочину є осудна особа, однак особа, визнана обмежено осудною, також підлягає кримінальній відповідальності. Цілком очевидно, що попри відсутність у ч. 1 ст. 18 КК України безпосередньої вказівки на обмежено осудних

осіб, суб'єктом злочину може бути як осудна, так і обмежено осудна особа. З огляду на зазначене, обмежену осудність слід розглядати у двох аспектах: як самостійну категорію й таку, що охоплюється осудністю [195, с. 101].

Здебільшого обмежену осудність вважають різновидом осудності [340, с. 168; 481, с. 128; 550, с. 11–12; 600, с. 100–101]. Співвідношення обмеженої осудності з осудністю й неосудністю Т. М. Приходько пропонує представити за допомогою філософської категорії частини і цілого, де осудність становить ціле, а обмежена осудність – її частину, тобто обмежена осудність охоплюється осудністю [600, с. 100–101]. Однак якщо обмежена осудність – лише частина осудності, то якою ж є тоді її інша частина? Таке співвідношення виглядає не зовсім логічним.

Можливим є і дещо інший варіант розв'язання проблеми. Осудність, про яку йдеться в КК України (крім випадків, коли її вважають обмеженою осудністю), слід назвати повною осудністю, а обмежену осудність – частковою. З огляду на це, доцільно виокремити два види осудності: повну та часткову (обмежену). Водночас під осудністю слід було б розуміти як повну, так і часткову осудність. У такому разі цей узагальнюючий термін найбільш повно виконуватиме свою функцію у визначенні суб'єкта злочину. Однак таку позицію нині не відображено в нормах КК України. Іншим способом розв'язання проблеми може бути уточнення визначення суб'єкта злочину в ч. 1 ст. 18 КК України вказівкою не лише на його осудність, а й обмежену осудність [195, с. 101–102]. Таку пропозицію вже висловлювали в юридичній літературі, зокрема Н. А. Орловська пропонувала суб'єктом злочину вважати особу, яка вчинила злочин у стані осудності або обмеженої осудності [550, с. 15].

Розв'язати означену проблему можна також завдяки застосуванню науково обґрунтованих правил тлумачення кримінально-правових норм. Осудність як ознаку суб'єкта злочину в межах ч. 1 ст. 18 КК України слід розглядати в широкому значенні, визначаючи її як таку категорію, що включає й обмежену осудність. Водночас ч. 1 ст. 18 КК України варто тлумачити системно, а тому під

час встановлення змісту цієї норми доцільно враховувати положення ч. 1 ст. 20 КК України про обмежену осудність.

У злочинному об'єднанні можуть бути як осудні, так і обмежено осудні чи неосудні особи. У зв'язку з цим слід зауважити, що мінімальний кількісний склад його учасників має бути осудним або обмежено осудним.

Осудність суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, полягає в тому, що вони повною мірою або частково усвідомлювали свої суспільно небезпечні дії, передбачені цими статтями, та керували ними на момент учинення злочину. Причому зміст усвідомлення передбачає факт існування певного злочинного об'єднання та вчинення відповідного пов'язаного з ним діяння, яке визнають злочином, – створення злочинного об'єднання, керівництво ним, участь у ньому, сприяння йому тощо.

Досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, як ознака суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. У більшості випадків за створення злочинних об'єднань та участь у них (ст. 255, 258³, 260 КК України) кримінальна відповідальність настає з 16 років. Лише за бандитизм (ст. 257 КК України) відповідальність передбачено з 14 років.

З огляду на зазначене, постає запитання: чим керувався законодавець, коли за створення та участь в одному злочинному об'єднанні встановив відповідальність з 14 років, а в інших – з 16 років? Імовірно, у цьому разі, як слушно зауважує О. О. Дудоров, український законодавець, визначаючи вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, є не послідовним [305, с. 141]. Тому необхідно з'ясувати обґрунтованість встановлення зазначеного віку в цьому контексті.

У теорії кримінального права розроблено низку рекомендацій, які свідчать про те, що вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за певний злочин, не може бути встановлений довільно. Ознайомлення з ними [5, с. 71; 242, с. 104–105; 428, с. 139; 498; 523, с. 87; 747, с. 236] свідчить про те, що визначення мінімального віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, має ґрунтуватися на врахуванні набуття особою певного ступеня фізичного та

психічного розвитку, який дає змогу їй адекватно усвідомлювати зміст учиненого діяння, оцінювати свою поведінку, а також правильно сприймати покарання.

З огляду на те, що в КК України існує диференційований підхід до встановлення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за певні злочини, заслуговують на увагу критерії його зниження. Узагальнення позицій учених стосовно цього питання [428, с. 140; 747, с. 237] дає змогу стверджувати, що встановлення пониженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, здебільшого ґрунтується на таких критеріях: 1) здатність осіб у цьому віці усвідомлювати суспільну небезпеку та кримінальну протиправність певних діянь; 2) відносна їх поширеність серед осіб такого віку; 3) значна суспільна небезпечність цих злочинів. Очевидно, саме цими критеріями керувався законодавець під час встановлення мінімального віку 14 років, з якого може наставати кримінальна відповідальність за бандитизм.

Водночас у теорії кримінального права стосовно віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, існує три позиції: перша полягає в підтримці встановлених законодавцем меж, друга – у пропозиції щодо необхідності підвищення такого віку за бандитизм до 16 років, а третя – у доцільності його зниження за створення злочинної організації, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них до 14 років.

Пропозицію щодо зниження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за бандитизм, окремі вчені вважають необґрунтованою. У цьому контексті І. І. Радіонов констатує сумнівність можливості усвідомлення особою віком від 14 до 16 років суспільної небезпечності таких досить непростих діянь, як створення банди, що має відповідати певним ознакам, участі в ній або у вчинюваному нею злочині [642, с. 156–159]. З такою позицією погодитись складно, оскільки законодавець встановив кримінальну відповідальність за низку злочинів, що певним чином пов'язані з бандитизмом, із 14 років. Ідеться про умисне вбивство (ст. 115 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України),

розбій (ст. 187 КК України), викрадення вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів (ст. 262 КК України). Водночас найбільш схожим на участь у вчинених бандою нападах є розбій, учинений організованою групою. Фактично одні й ті самі дії – розбійний напад учасників озброєної організованої групи в одних випадках можуть бути кваліфіковані як розбій, а в інших – за сукупністю злочинів як розбій і бандитизм. Це свідчить про те, що законодавець передбачає можливість усвідомлення особою віком від 14 до 16 років суспільної небезпечності цих діянь.

На сьогодні тематика злочинних об'єднань є досить поширеною в ЗМІ, що робить її доступною для ознайомлення малолітніми. Особа віком 14 років розуміє, що таке зброя, а отже, може усвідомлювати озброєність банди. У цьому віці особа усвідомлює кримінально-правову заборону на створення злочинних об'єднань з певною злочинною метою та участь в них. Водночас позиція І. І. Радіонова є слушною стосовно того, що поширеність бандитизму саме серед осіб віком від 14 до 16 років не є доведеною [642, с. 156–159]. Дійсно, в офіційних статистичних даних є лише відомості про участь у злочинних об'єднаннях неповнолітніх осіб. При цьому у них не йдеться про малолітніх.

Так, згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України протягом 2016 р., у діяльності організованих груп і злочинних організацій брали участь здебільшого повнолітні особи. Участь неповнолітніх була незначною (їх кількість становила лише 4,3 %). Водночас серед усіх виявлених осіб, які вчинили злочини в складі організованих груп і злочинних організацій, частка неповнолітніх становила 1,1 % [319]. Згідно з даними Державної судової адміністрації України 2013–2015 рр., засуджені за ст. 255, 257, 258³, 260 КК України на момент учинення злочину здебільшого були повнолітніми. Причому не виявлено жодного факту вчинення цих злочинів малолітніми. Так, серед засуджених за ст. 255 КК України у 2013 р. не було жодної особи віком від 16 до 18 років, однак у 2014 р. було виявлено одну таку особу (20 % від усіх засуджених). Одного неповнолітнього засуджено у 2015 р. за ст. 258³ КК України (8,3 % від усіх засуджених). Незначну частку неповнолітніх становили засуджені

за ст. 260 КК України: у 2014 р. – 2 особи (5,4 %), у 2015 р. – 8 осіб (2,2 %). Водночас серед засуджених учасників банд протягом 2013–2015 р. не було жодного неповнолітнього [289]. Однак у судовій практиці наявні випадки участі в бандах неповнолітніх. Серед вивчених вироків за 2006–2016 рр. виявлено дев'ять неповнолітніх (3,5 % від загальної кількості засуджених), яких утягнуто в злочинну діяльність банд (додаток Б).

Таким чином, можна констатувати певну поширеність злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, серед неповнолітніх. Водночас серед малолітніх таких випадків не виявлено. У злочинах, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, це пояснюється тим, що відповідальність за їх учинення настає лише з 16 років, тому участь у них осіб віком від 14 до 16 років одержує кримінально-правову кваліфікацію за іншими статтями Особливої частини КК України. Отже, фактична участь суб'єктів цього віку в діяльності злочинних організацій, терористичних об'єднань та не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань не відображається в офіційних статистичних даних.

Розглядаючи питання віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення терористичних об'єднань, слід зважати на те, що якщо за цей злочин (ст. 258³ КК України) відповідальність настає з 16 років, то за терористичний акт (ст. 258 КК України) – з 14 років. Окремі вчені обґрунтовують недоцільність встановлення кримінальної відповідальності за терористичний акт із 14 років. Головним аргументом на підтвердження своєї позиції вони називають неможливість осіб такого віку усвідомлювати суспільну небезпечність і кримінальну протиправність цього діяння [32, с. 184; 36, с. 133–136; 62, с. 45–46; 314, с. 216; 505, с. 135–136; 673, с. 151; 814, с. 188]. Окрім цього, С. М. Мохончук слушно акцентує на тому, що такий злочин, як терористичний акт, не є поширеним серед підлітків [505, с. 135–136]. Водночас у теорії кримінального права щодо віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за терористичний акт, існує протилежна позиція [5, с. 72; 292, с. 235–236].

Спробуємо встановити, чи може особа віком 14 років усвідомлювати суспільну небезпечність терористичного акту. На мою думку, вона цілком здатна

усвідомлювати суспільну небезпечність застосування зброї, учинення вибуху, підпалу чи інших дій, які спричинили небезпеку для життя чи здоров'я людини, зумовили заподіяння значної майнової шкоди, настання інших тяжких наслідків, а також погрози вчинення зазначених дій. Інше питання щодо мети їх учинення: законодавець визначив її як порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, вплив на прийняття рішень чи вчинення (невчинення) дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста). Дійсно, більшість елементів мети терористичного акту є складними для сприйняття малолітніми. Тому слушною слід вважати позицію вчених, які пропонують підвищити мінімальну межу віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за терористичний акт.

Оскільки терористичний акт є метою терористичних об'єднань, то кримінальну відповідальність за створення терористичної групи, терористичної організації та участь у них доцільно встановити з більш пізнього віку. На це неодноразово звертали увагу вчені [673, с. 151; 776, с. 135]).

На підставі зазначеного можна зробити висновок про недоцільність встановлення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення терористичних об'єднань та участь у них, із 14 років.

Розглядаючи питання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за створення злочинної організації, В. В. Українець стверджує, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України, слушно визнано осудну особу, якій на момент учинення певного діяння виповнилося 16 років [745, с. 104]. Водночас із цією позицією погоджуються не всі науковці. Зважаючи на активізацію організованої злочинності, зокрема зростання кількісного показника її підліткової складової, пропагування злочинного (особливо в контексті організованих форм діяльності) способу життя в кіно, а отже, освіченість неповнолітніх про високий рівень суспільної небезпечності такої діяльності, М. К. Гнетнев пропонує знизити

вікову межу притягнення до кримінальної відповідальності за створення злочинної організації або участь у злочинах, учинених цією організацією із 16 до 14 років [247, с. 11–12].

Окремі аргументи вченого з цього приводу заслуговують на увагу. Зокрема, дослідник слушно зазначає, що аналіз положень ч. 2 ст. 22 КК України дає змогу стверджувати, що з 14 років може наставати відповідальність за вчинення таких злочинів, як крадіжка, вимагання, умисне знищення або пошкодження майна, хуліганство тощо. Високий ступінь суспільної небезпечності цих діянь є незаперечним, проте створення злочинної організації або участь у злочинах, які вчиняються нею, не поступається (можливо, навіть перевершує) за рівнем своєї небезпечності ці злочини. До того ж у разі вчинення особою віком 14–16 років у складі злочинної організації, наприклад, крадіжки чи іншого суспільно небезпечного діяння, кримінальній відповідальності за яке підлягають із 14 років, вона перебуває в однакових умовах із особами такого самого віку, котрі вчинили аналогічні злочини, але не беручи участі в злочинній організації. Безперечно, ступінь суспільної небезпечності злочину, учиненого зазначеною організацією, є значно вищим порівняно з діяннями, які вчинено самотужки, групою осіб, групою осіб за попередньою змовою або організованою групою. Проте вказана обставина залишається без належної правової оцінки. Правопорушникам надають своєрідну «знижку» під час притягнення до кримінальної відповідальності. На думку М. К. Гнетнева, така «знижка» є безпідставною та фактично спричиняє нівелювання різниці між злочинами з різними ступенями суспільної небезпечності, створюючи передумови щодо необ'єктивної реакції держави на їх учинення [246, с. 104–106].

У теорії кримінального права висловлюють пропозиції і щодо зниження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за передбачений ст. 260 КК України злочин, до 14 років [402, с. 325; 655, с. 120–121]. Зокрема, В. А. Робак зазначає, що в системі освіти існують навчальні заклади військового типу, де на навчання приймають осіб, які досягли 14-річного віку (наприклад, військові ліцеї, училища). Це засвідчує, що особи, які досягли зазначеного віку,

можуть бути учасниками легально існуючих воєнізованих формувань [655, с. 120–121]. Учений слушно звертає увагу на той факт, що законодавець встановив за вчинення окремих злочинів (ст. 187 КК України «Розбій», ст. 257 КК України «Бандитизм»), які є суміжними зі злочином, передбаченим ч. 4 ст. 260 КК України (участь у складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян), кримінальну відповідальність осіб, які досягли 14-річного віку на момент їх учинення [655, с. 121].

У разі участі в злочинах, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, осіб віком від 14 до 16 років вони можуть нести відповідальність за окремі злочини, учинені в складі цих злочинних об'єднань, що передбачені іншими статтями Особливої частини КК України, якщо за це, відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України, встановлено кримінальну відповідальність із 14 років.

Таким чином, вивчаючи питання про вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, важко констатувати абсолютні переваги певного варіанта розв'язання проблеми. В одних випадках заслуговують на увагу аргументи вчених щодо зниження такого віку, а в інших – щодо його підвищення. З огляду на зазначене, вважаю за доцільне звернутися до зарубіжного досвіду вирішення цього питання.

У сучасному кримінальному законодавстві зарубіжних країн існують різні підходи до визначення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них (додаток Н).

У кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, встановлено на досить низькому рівні. Наприклад, в Англії, Уельсі та Північній Ірландії особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності з 10 років, а в Шотландії – з 8 років. Причому вчені звертають увагу на те, що такий мінімальний вік є занадто низьким і пропонують підвищити його до 12 років [945]. У США у законодавстві окремих

штатів зафіксовано різні вікові межі. Наприклад, у кримінальних кодексах штатів Колорадо та Луїзіана – 10 років, Джорджія і Іллінойс – 13 років [726, с. 157–158].

Аналізуючи ці відомості, слід зважати на той факт, що в законодавстві окремих зарубіжних країн, крім мінімального віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, встановлено вік, починаючи з якого до особи, за неможливості притягнути її до кримінальної відповідальності, можна застосувати інші заходи юридичного впливу, зокрема кримінально-правового характеру. Наприклад, у Бразилії мінімальний вік кримінальної відповідальності становить 18 років. Водночас до дитини, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, не досягнувши 12 років, можуть застосувати певні заходи впливу (поміщення в прийомну сім'ю, психологічний супровід) [897; 947]. У Греції дітей віком від 8 до 13 років не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за злочин. Натомість вони можуть бути об'єктом освітніх або лікувальних заходів. До осіб, які вчинили злочин у віці від 13 до 15 років, застосовують виховні або лікувально-профілактичні заходи. Водночас дитина віком 15–18 років може бути засуджена до покарання, зокрема позбавлення волі [945].

Згідно з КК України, такими заходами можна вважати примусові заходи виховного характеру, які суд, керуючись ч. 2 ст. 97 КК України та ч. 1 ст. 498 КПК України, застосовує і до особи, яка після досягнення 11-річного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, учинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Встановлювати кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них на надто низькому мінімальному рівні вважаю недоцільним принаймні з огляду на те, що в разі участі особи, яка досягла 11-річного віку, в суспільно небезпечних діяннях, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, до неї може бути застосовано примусові заходи виховного характеру.

Слід також зауважити, що із 49 наведених у додатку М країн у 23, що становить 46,9 %, кримінальна відповідальність учасників злочинних об'єднань може наставати з 14 років.

В окремих зарубіжних країнах (Азербайджан, Казахстан, Киргизія, РФ), як і в Україні, цей вік диференційовано: за створення різних злочинних об'єднань та участь у них визначено різний мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Так, за терористичний акт, учинений злочинним об'єднанням, у КК Азербайджану і Киргизії встановлено відповідальність для осіб, які досягли 14 років, а за створення злочинних організацій, банд, незаконних збройних формувань – для 16-річних. З 14 років настає кримінальна відповідальність за створення терористичних об'єднань та участь у них за КК Казахстану та РФ, а також за створення незаконних збройних формувань за КК РФ. Водночас кримінальну відповідальність для учасників інших злочинних об'єднань у цих країнах встановлено з 16 років.

Отже, можна стверджувати, що в більшості зарубіжних країн кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них настає не з 16 років, як це представлено в кримінальному законодавстві України за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, а з більш раннього віку – переважно з 14 років.

Слід урахувати, що нині особи з 14-річного або й більш раннього віку усвідомлюють суспільну небезпечність навіть більшої кількості злочинів, ніж ті, що передбачені в ч. 2 ст. 22 КК України. У сучасному світі інтелектуальний та фізичний розвиток дітей відбувається швидкими темпами. Тому в перспективі можна говорити і про можливість притягнення до кримінальної відповідальності фізичних осіб із більш раннього віку, ніж 14 років.

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, варіюється від 7 до 16 років (середній показник становить 11 років 6 місяців). Розрив між мінімальним віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність за КК України (14 років), та середнім віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність за

законодавством зарубіжних країн, – 2 роки 6 місяців. Зазначений середній вік у зарубіжних країнах майже тотожний мінімальному віку, з якого за вітчизняним законодавством до особи можуть застосовувати примусові заходи виховного характеру в разі вчинення нею злочину після досягнення 11-річного віку, але до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

У кримінальному законодавстві України особи віком до 11 років за вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених КК України, не зазнають жодних заходів кримінально-правового впливу. На мою думку, такий стан кримінально-правової охорони суспільних відносин є незадовільним. Певні заходи впливу мають бути застосовані вже починаючи із 7 років. Ці заходи не повинні мати карального характеру, а, навпаки, передбачати виховний вплив на дітей з метою запобігання вчиненню ними нових суспільно небезпечних діянь, визначених у КК України.

З огляду на вищезазначене можна запропонувати уніфікувати положення про мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення різних злочинних об'єднань та участь у них. Окрім цього загальний і понижений вік доцільно знизити принаймні на один рік: мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за КК України, слід встановити з 13 років, а за інші злочини, зокрема передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, – з 15 років. Водночас для осіб, які вчинили передбачене КК України суспільно небезпечне діяння у віці до 11 років, слід розробити певні заходи кримінально-правового впливу некарального характеру, щоб запобігти вчиненню ними нових суспільно небезпечних діянь.

4.2. Участь спеціального суб'єкта в злочинах, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 КК України

У теорії кримінального права виділяють два види суб'єктів злочину: по-перше, загальний, тобто фізичну осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого

відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність; по-друге, спеціальний – фізичну осудну особу, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Ураховуючи положення щодо загального та спеціального суб'єкта злочину, слід зауважити, що в ч. 1 ст. 18 КК України визначено саме поняття загального суб'єкта. Водночас суб'єкт злочину, з одного боку, та загальний чи спеціальний суб'єкт злочину, з іншого, співвідносяться між собою як родове (суб'єкт злочину) та видові поняття (загальний та спеціальний суб'єкт). З огляду на це, у ч. 1 ст. 18 КК України визначено саме загальний суб'єкт, а не суб'єкт злочину взагалі. Визначення суб'єкта злочину як терміна, що може бути застосований як до загального, так і спеціального суб'єкта, має охоплювати ознаки обох різновидів суб'єкта злочину. Отже, суб'єктом злочину може бути фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність, і в передбачених цим Кодексом випадках наділена спеціальними ознаками, які вказані в кримінально-правовій нормі або впливають із неї.

Згідно з поширеною позицією вчених, суб'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, є *загальним* [385, с. 124; 436, с. 22; 521, с. 580; 523, с. 800]. Водночас окремі вчені визнають суб'єкта цих злочинів *спеціальним*. Так, В. В. Українець стверджує, що аналіз ознак суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України, крізь призму ст. 18 та ч. 4 ст. 28, ч. 1 ст. 43 КК України дає змогу стверджувати, що в диспозиції ст. 255 КК України, хоч прямо і не зазначено спеціальний суб'єкт цього злочину, проте власне злочин передбачає його наявність і саме через таку ознаку відмежовує цей склад від суміжних складів злочинів [745, с. 106–107].

На думку В. В. Українця, цей суб'єкт наділений додатковими ознаками, які визначено в ч. 4 ст. 28 КК України [745, с. 106–107]. Однак, проаналізувавши вказану норму, можна дійти висновку, що в ній відсутні будь-які додаткові ознаки суб'єкта злочину. Натомість там визначено кримінально-правові ознаки злочинної організації.

Правомірність тези про наявність спеціального суб'єкта досліджуваного злочину науковець підтверджує змістом ст. 30 КК України, де визначено особливості кримінальної відповідальності учасників злочинної організації саме через спеціальний суб'єктний склад: організатор чи інший учасник злочинної організації [745, с. 106–107]. Організаторів, керівників злочинного об'єднання та його учасників визнають суб'єктом створення злочинних об'єднань та участі в них й інші вчені [238, с. 13; 261, с. 104; 396, с. 63; 408, с. 426–427]. Насправді для того, щоб бути організатором злочинної організації, жодних додаткових ознак суб'єкта злочину не потрібно, достатньо лише вчиняти певні діяння (наприклад, створити злочинну організацію).

Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за бандитизм, – ознака спеціального чи загального суб'єкта? Окремі вчені вважають суб'єктів цих злочинів спеціальними лише за ознакою віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Наприклад, М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський стверджують, що суб'єкт бандитизму є спеціальним. Ідеться про фізичну осудну особу, якій до моменту вчинення одного з діянь, передбачених ст. 257 КК України, виповнилося 14 років [436, с. 20]. У зв'язку з цим постає запитання: чи можна суб'єкта злочину визнавати спеціальним, якщо для нього встановлено лише знижений вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність?

Для відповіді на нього слід детально проаналізувати ключові положення щодо цього віку в системі ознак суб'єкта злочину. Так, стосовно складу злочину ознаки суб'єкта злочину варто поділити на *обов'язкові* (належність особи до фізичних осіб, її осудність і досягнення нею віку, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність) та *факультативні* (решта ознак спеціального суб'єкта – громадянство, службове становище, фах тощо). Водночас за видом суб'єкта злочину його ознаки можна поділити на *ознаки загального суб'єкта* та *ознаки спеціального суб'єкта*. Якщо ознаки загального суб'єкта складаються лише з обов'язкових, то спеціального – з обов'язкових і факультативних. Тому ознаки спеціального суб'єкта охоплюють усі ознаки загального суб'єкта. Натомість ознаки загального суб'єкта не охоплюють усіх

ознак спеціального суб'єкта. Відповідно до запропонованої класифікації вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, є обов'язковою ознакою як загального, так і спеціального суб'єкта.

Варто погодитись із твердженням В. І. Осадчого про те, що знижений вік, з якого настає кримінальна відповідальність, ознакою спеціального суб'єкта не є. Поняття «знижений вік, з якого настає кримінальна відповідальність», жодними іншими новими ознаками загальний суб'єкт злочину не доповнює. Власне факт виділення низки злочинів, за вчинення яких до кримінальної відповідальності притягують осіб нижче загальновстановленого віку, не наділяє суб'єкт посягання якимись новими якостями, а свідчить лише про суспільну небезпечність цих діянь, їх поширеність, можливість усвідомлення встановленої заборони навіть малолітніми. Поняття «знижений вік, з якого настає кримінальна відповідальність», охоплюється поняттям «встановлений вік кримінальної відповідальності» (у законі встановлено кримінальну відповідальність за злочини з 14-річного, 16-річного та 18-річного віку) [554, с. 136–137].

Досягнення особою будь-якого віку, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність, є обов'язковою ознакою, що притаманна будь-якому суб'єкту злочину. Однак її наявність у фізичної осудної особи без додаткової факультативної ознаки, характерної для суб'єкта певного складу злочину, не дає підстав визнати його спеціальним [152, с. 47].

Актуальні питання кримінальної відповідальності службових осіб за участь у злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Інколи учасниками злочинних об'єднань є службові особи, які під час учинення протиправних діянь використовують владу або службове становище [105; 123; 764, с. 122–125].

Причому випадки вчинення аналогічних злочинів службовими особами наявні не лише в Україні, а й у зарубіжних країнах. Наприклад, в Італії протягом 1979–1988 рр. офіцер поліції, глава штабу Верховного Комісара з координації боротьби зі злочинами мафії та заступник директора секретних цивільних спецслужб (Інформаційна служба безпеки, SISDE), систематично сприяв

діяльності та досягненню злочинних цілей мафіозного клану «Коза Ностра» («Cosa Nostra») шляхом надання учасникам цієї злочинної організації конфіденційної інформації про поточні розслідування та плановані операції поліції щодо учасників вищезазначеного мафіозного клану [283].

Службові особи зазвичай сприяють діяльності злочинних об'єднань, надаючи їм необхідну інформацію, забезпечуючи знаряддями й засобами вчинення злочину, допомагаючи уникнути кримінальної відповідальності тощо. Без службових осіб окремі злочини вчинити вкрай складно або майже неможливо. Варто погодитись із науковцями, які вважають, що залучення спеціального суб'єкта в цьому разі значно підвищує ступінь суспільної небезпечності вчиненого [242, с. 85; 358, с. 78; 808, с. 138]. Водночас неврахування підвищеної суспільної небезпечності участі службових осіб у створенні злочинної організації або участі в її діяльності, на думку Л. М. Демидової, суперечить принципу індивідуалізації відповідальності й покарання [284, с. 131–132].

Попри наявність ґрунтовних напрацювань учених, чимало питань у цій сфері залишаються невирішеними, зокрема ті, що стосуються кваліфікації участі зазначених осіб у діяльності злочинних об'єднань. Актуальним є пошук оптимальної концепції врахування участі службових осіб, які, використовуючи владу або службове становище, долучаються до створення та функціонування злочинних об'єднань під час кваліфікації злочинів, диференціації кримінальної відповідальності й індивідуалізації покарання.

У кримінально-правовій доктрині наявні дві позиції щодо співвідношення понять «зловживання владою» та «зловживання службовим становищем». Відповідно до першої зловживання службовим становищем – це більш широке поняття, що охоплює зловживання владою [37, с. 35; 429, с. 498]. Друга позиція передбачає розмежування цих понять залежно від суб'єкта: зловживання владою вчиняє лише представник влади, а зловживання службовим становищем – службова особа, яка не є представником влади [525, с. 845; 741, с. 794]. З огляду на те, що жодної потреби в розмежуванні цих понять, закріплених у ст. 364 КК України, не було, вважаю за доцільне підтримати пропозицію вчених про

виключення поняття «зловживання владою» з назви та ч. 1 ст. 364 КК України [267, с. 125; 777, с. 418; 787, с. 34]. Тому зловживання владою буде охоплюватись зловживанням службовим становищем.

Варто погодитись із В. Я. Громком, який вважає не зовсім точним використання в нормативному закріпленні аналізованої обставини, що обтяжує відповідальність, термінологічних конструкцій «службовою особою» (без деталізації, що така особа повинна використовувати під час учинення злочину своє службове становище) та «особою з використанням службового становища» (без вказівки на те, що вона має бути службовою) [267, с. 124]. Однак вважаю не зовсім коректною пропозицію вченого в складах відповідних злочинів вказувати на те, що злочин вчиняє не «службова особа, використовуючи своє службове становище», а «службова особа шляхом зловживання службовим становищем» [267, с. 129–130]. Обмежувати використання службового становища лише зловживанням не слід принаймні з огляду на те, що в КК України одні склади злочинів стосуються зловживання службовим становищем (наприклад, передбачені ст. 364, 364¹ КК України), а інші – перевищення службових повноважень (наприклад, визначені в ст. 365, 426¹ КК України). Отже, може сформуватися хибне уявлення про те, що запропонована В. Я. Громком ознака не стосується випадків, скажімо, учинення злочину з перевищенням службовою особою службових повноважень.

Таким чином, вважаю за доцільне закріпити в кримінальному законодавстві визначення поняття «вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища», яке пропоную тлумачити як учинення службовою особою злочину шляхом зловживання службовим становищем (умисного використання службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби) або перевищення службових повноважень (умисного вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй повноважень).

Однак невирішеним залишається питання щодо суті службового становища. Неоднозначність розв'язання цієї проблеми досить влучно описав В. П. Коваленко. Так, починаючи ще з XIX ст. у науковому середовищі дискутують щодо широкого та

вузького змісту влади або службового становища. Кожен новий учений, долучаючись до дослідження проблеми кримінальної відповідальності за службові злочини, приставав до одного з двох таборів, практично нічого особливо нового до цього не додаючи. Перший зводиться до більш вузького розуміння використання службових повноважень, а саме: діяння, що належить до кола службових обов'язків особи та становить її компетенцію. Другий напрям, акцентує увагу на значно ширшому розумінні цього поняття. Сюди включають не лише діяння, пов'язані з виконанням обов'язків службової особи за місцем служби, а й діяння, учинені поза ним, якщо вони були зумовлені службовим авторитетом, зв'язками чи впливом. Причому В. П. Коваленко є прихильником другої позиції [383, с. 70–71], як і А. В. Савченко [525, с. 845], В. О. Навроцький [510, с. 498–499], В. Г. Хашев [786, с. 38], а також дослідники кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участі в них [282, с. 80; 396, с. 57–58]. Слушною є друга позиція вчених, оскільки вона більш вичерпно враховує всі можливі варіанти використання службовою особою можливостей, що зумовлені займаною нею посадою у створенні злочинних об'єднань чи участі в них.

У зв'язку з цим обґрунтоване вище положення щодо закріплення в кримінальному законодавстві визначення поняття «вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища» вважаю за доцільне доповнити таким абзацом: «Використання службовою особою службового становища – це використання нею власного правового статусу (передусім прав та обов'язків), авторитету займаної посади або службових зв'язків».

Використання службовою особою службового становища слід вважати незаконним тоді, коли воно суперечить інтересам органів влади чи служби. Якщо службова особа вчиняє злочин, передбачений ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, то таке використання відповідає інтересам злочинного об'єднання.

Вивчення наукової літератури свідчить, що службова особа може брати участь у створенні злочинного об'єднання, керувати ним чи долучатися до його діяльності в будь-який спосіб. Вона спроможна використовувати службові повноваження; формений одяг та символіку; службові або інші посвідчення; зброю, спецзасоби;

відомості, якими володіє з огляду на займану посаду. У зв'язку з цим слід з'ясувати, як кваліфікувати дії службової особи щодо створення злочинного об'єднання чи участі в ньому з використанням свого службового становища [261, с. 98–99; 282, с. 80; 544].

Найраціональнішим у цій ситуації є правило кваліфікації цих злочинів за сукупністю: з одного боку, як створення злочинного об'єднання чи участь у ньому, а з іншого – як злочин у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Тут вважаю за доцільне пригадати наведене М. Й. Коржанським правило, згідно з яким якщо вчинене є посяганням на різні безпосередні об'єкти кримінально-правової охорони, то його треба кваліфікувати за сукупністю злочинів [405, с. 55].

Про необхідність кваліфікації таких злочинів за сукупністю висловлювались і дослідники проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них [284, с. 132].

Дійсно, нині участь службової особи в діяльності злочинних об'єднань можна кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зі злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Наведена кваліфікація зумовлена тим, що в разі вчинення цих злочинів службовою особою з використанням службового становища йдеться про ідеальну сукупність злочинів – одним діянням учиняють два і більше різних за характером і ступенем суспільної небезпеки злочинів.

За таких обставин найбільш повно й об'єктивно враховують ступінь і характер суспільної небезпеки участі службової особи з використанням влади або службового становища в злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Однак недолік цього правила полягає в тому, що не всі форми використання службовою особою службового становища у створенні злочинних об'єднань й участі в них нині можна кваліфікувати як злочин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Наприклад, зловживання владою або службовим становищем задля сприяння учасникам злочинного об'єднання, учинене не з метою одержання неправомірної

вигоди, не можна кваліфікувати за сукупністю злочинів, визначених у ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, з одного боку, і злочину, передбаченого ст. 364 КК України, – з іншого [138, с. 105–108]. Зазначене підтверджують і випадки із судової практики [99].

Вивчення сучасної української та зарубіжної кримінально-правової доктрини дає змогу виокремити чотири можливі способи розв'язання проблеми повного врахування участі службових осіб у діяльності злочинного об'єднання під час кваліфікації злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

1. Перший полягає у включенні до складів злочинів, передбачених вказаними нормами, кваліфікуючої ознаки – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища». Таким чином сконструйовано аналогічні кримінально-правові заборони створення злочинних об'єднань та участі в них у законодавстві окремих зарубіжних країн¹: Прихильники цієї позиції, зокрема опитані слідчі (додаток Г), пропонували за такий кваліфікований склад злочину встановити суворіше покарання [284, с. 131–132; 339, с. 201; 808, с. 139].

За умови включення до відповідних складів створення злочинних об'єднань та участі в них кваліфікуючої ознаки – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища» слід з'ясувати, чи потребують такі діяння кваліфікації за сукупністю зі злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

У цьому контексті варте уваги твердження В. Я. Громка. Він переконує, що статті, у яких конститутивною ознакою складу (основного чи кваліфікованого) злочину є вчинення його службовою особою, слід вважати специфічними видами зловживання службовим становищем, однак не спеціальними нормами стосовно ст. 364 та ст. 364¹ КК України [267, с. 195]. Проте не можна погодитись із

¹ У КК Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизії, РФ, Таджикистану серед кваліфікуючих ознак організації злочинних об'єднань та участі в них зазначено вчинення цих злочинів особою з використанням свого службового становища. Причому якщо в КК РФ цю кваліфікуючу ознаку встановлено лише для бандитизму й організації злочинної організації або участі в її діяльності, то в КК Білорусі – лише за створення злочинної організації або участь у ній. Зазначене дає змогу дійти висновку, що ця кваліфікуюча ознака є непоширеною в кримінальному законодавстві зарубіжних країн.

позицією вченого, відповідно до якої за наявності підстав такі діяння слід кваліфікувати за сукупністю статей, якими передбачено відповідальність за специфічний вид злочину, учинений службовою особою, та ст. 364 або ст. 364¹ КК України [267, с. 195]. За такої кваліфікації відбувається подвійне інкримінування службовій особі участі в певних видах злочинів. З одного боку, таку участь уже враховано у кваліфікованому чи особливо кваліфікованому складі злочину, що передбачає вчинення його службовою особою, а з іншого – ці самі дії кваліфікують за ст. 364 або ст. 364¹ КК України.

Цікавим у цьому контексті є досвід Білорусі. У примітці 1 до глави 35 «Злочини проти інтересів служби» КК Білорусі зазначено, що службова особа, яка використовувала свої владні чи інші службові повноваження для вчинення злочину, не названого в цій главі, несе відповідальність за сукупністю злочинів. Правило про сукупність злочинів не застосовують, якщо вчинення службовою особою злочину передбачено як ознака іншого злочину [735]. П. В. Агапов і В. А. Конарев, досліджуючи аналогічні норми в КК РФ, також вважають, що ці діяння не потребують кваліфікації за сукупністю [9, с. 192–193; 396, с. 55–56].

Тому й не дивно, що окремі науковці висловлюються проти введення цієї кваліфікуючої ознаки до складів створення злочинних об'єднань та участі в них [9, с. 192–193; 348, с. 242; 586, с. 161].

З огляду на зазначене, недоцільним видається включення до складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, кваліфікуючої ознаки «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища».

2. Реалізація другого способу передбачає вдосконалення диспозицій статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне використання службовою особою влади чи службового становища (передусім ст. 364, 365 КК України). На цю проблему неодноразово звертали увагу вчені, констатуючи необґрунтоване звуження встановлених меж кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 364 КК України, а також виникнення конкуренції норм, передбачених ст. 364 і ст. 368 КК України, яка зумовлює складність кваліфікації

вчиненого службовою особою, створюючи додаткові перешкоди в ефективному реагуванні кримінально-правовими засобами на службові зловживання [303].

Певні недоліки має також ст. 365 КК України, оскільки суб'єктом передбаченого нею злочину є не будь-яка службова особа, а лише працівник правоохоронного органу, що також значно обмежує можливість притягнення до відповідальності інших службових осіб юридичної особи публічного права.

У зв'язку з цим в судовій практиці наявні випадки, коли участь службових осіб у злочинних об'єднаннях не враховують під час кваліфікації [131].

З огляду на зазначене, перспективними напрямками вдосконалення кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 364 КК України, вважаю виключення з неї вказівки на зловживання владою та мету одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи. Водночас суб'єктом злочину, передбаченого ст. 365 КК України, пропоную визнати будь-яку службову особу.

Водночас, навіть попри вдосконалення кримінально-правових заборон, передбачених ст. 364 та 365 КК України, та врахування потенційних можливостей інших кримінально-правових норм розділу XVII Особливої частини КК України, зазначені склади злочинів не зможуть охопити всіх імовірних випадків участі службових осіб у створенні злочинного об'єднання та його діяльності.

3. Третій варіант розв'язання проблеми передбачає доповнення ч. 1 ст. 67 КК України новою обставиною, яка обтяжує покарання, – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища». Свого часу таку пропозицію висловлював С. Г. Пільников, пропонуючи відповідні зміни до аналогічної норми КК РФ (ч. 1 ст. 63) [569, с. 202].

Призначаючи покарання, суд може врахувати обставину, передбачену ч. 1 ст. 67 КК України, у двох випадках: 1) за відсутності в ст. 255, 257, 258³, 260 КК України кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища»; 2) у разі неможливості кваліфікувати злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, учинені службовою особою з використанням її службового становища за

сукупністю зі злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [173, с. 89; 174, с. 150].

Водночас визнання учинення злочину з використанням службовою особою службового становища обставиною, що обтяжує покарання, на мою думку, недостатньо враховує суспільну небезпеку участі службових осіб у вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, оскільки передбачає можливість лише незначного збільшення покарання в межах санкцій відповідних статей.

4. Існує ще один нестандартний варіант розв'язання розглядуваної проблеми. Ідеться про виключення з усіх статей Особливої частини КК України такої кваліфікуючої ознаки, як учинення злочину службовою особою з використанням службового становища.

Так, питання уніфікованого посилення кримінальної відповідальності за злочини, учинені шляхом службових зловживань (за аналогією з КК Білорусі), М. І. Хавронюк пропонує вирішити шляхом скасування в усіх статтях Особливої частини КК України ознак, які обтяжують відповідальність і стосуються вчинення злочину «службовою особою», «особою, яка є представником влади», «службовою особою із зловживанням службовим становищем», «службовою особою з використанням службового становища» тощо, доповнивши водночас ст. 364 приміткою такого змісту: «5. Умисне вчинення службовою особою з використанням влади чи службового становища будь-якого злочину, передбаченого цим Кодексом, тягне відповідальність за сукупністю злочинів, передбачених ст. 364 і відповідною іншою статтею цього Кодексу. Причому вчинення такого злочину визнається істотною шкодою, передбаченою ч. 1 ст. 364. Правило про сукупність злочинів не застосовується, якщо вчинення службовою особою злочину передбачене як ознака іншого злочину» [780, с. 242–243].

Натомість В. Я. Громко, розвинувши цю ідею, пропонує більш досконалий варіант розв'язання проблеми, зокрема шляхом відмови від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним вирішенням цього питання в окремій нормі (в ст. 18 КК України). У разі вчинення особами, передбаченими в ч. 3, 4 ст. 18 КК

України, а також особами, що надають публічні послуги, шляхом зловживання своїм службовим становищем (повноваженнями) злочинів, спеціальним суб'єктом яких вони не є, учений пропонує кратно збільшити межі основних покарань, визначених санкцією статті (частини статті), що передбачає відповідальність за цей злочин [267, с. 10, 196, 197]. Варто погодитись із тим, що вказаний варіант є найбільш прийнятним, адже передусім дасть змогу: диференціювати відповідальність усіх категорій службових і подібних до них осіб, а також гарантуватиме єдиний підхід (уніфікацію) такої диференціації [267, с. 182–183].

Таким чином, найбільш прийнятним слід вважати четвертий варіант розв'язання проблеми, оскільки він оптимально повно та об'єктивно враховує участь службових осіб у створенні й діяльності злочинних об'єднань із використанням службового становища.

4.3. Вина в складах злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 КК України

Завершальним елементом складу злочину є його суб'єктивна сторона. Це – внутрішня сторона складу злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків [424, с. 129]. У межах цього елемента складу злочину традиційно виділяють вину як єдину обов'язкову ознаку, а також мотив, мету та емоційний стан як його факультативні ознаки. У теорії кримінального права зазвичай розрізняють три форми вини – умисну, необережну та змішану (подвійну).

Дискусія щодо форм вини в складах злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Здебільшого вчені одностайні в тому, що цим злочинам притаманна умисна форма вини. Однак одні науковці вказують на умисну форму вини [432, с. 190, 192, 197; 433, с. 355; 523, с. 801; 935], а інші – конкретизують її

прямим умислом [6, с. 15; 9, с. 192; 45, с. 31; 54, с. 162; 408, с. 422; 436, с. 20–22; 440, с. 469, 486, 491; 519, с. 901; 522, с. 455, 461; 523, с. 784; 695, с. 12].

Цікаво, що в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн у диспозиціях відповідних норм наявна безпосередня вказівка на умисний характер створення злочинних об'єднань та участі в них. Наприклад, згідно зі ст. 102.2 КК Австралії, для притягнення особи до кримінальної відповідальності за керівництво діяльністю терористичної організації необхідно, щоб особа умисно керувала діяльністю організації, організація була терористичною, а особа усвідомлювала, що ця організація є терористичною [880] тощо. Натомість, відповідно до кримінального законодавства Англії, однією з ознак організованої групи є об'єднаність спільним умислом, спрямованим на досягнення злочинної мети [977].

Заслужовує на увагу обґрунтування умисної форми вини в складі бандитизму, яке представила Н. В. Дейнега. На її думку, умисний характер бандитських дій витікає з того, що бандитизм становить, по-перше, стадію готування до злочину (якщо розглядати цю діяльність керуючись положеннями про стадії вчинення злочину), по-друге, окремий випадок співучасті в злочині. У сукупності обидві обставини передбачають виключно умисний характер дій [282, с. 76].

Не викликає сумнівів той факт, що діяння – участь у складі цих злочинних об'єднань у вказаних нападах – вчиняється умисно. Водночас питання щодо ставлення до наслідків є не таким однозначним. В. О. Навроцький зауважує, що ставлення до наслідків у вигляді загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 5 ст. 260 КК України) характеризується необережністю. Частинами 4 та 5 ст. 260 КК України охоплюється вчинення учасниками не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань злочинів, передбачених іншими статтями Особливої частини КК України, які полягають у нападі. Причому в ч. 5 ст. 260 КК України передбачено вчинення злочинів, ознакою складу яких є необережне заподіяння смерті кількох осіб, нанесення середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження з будь-якою формою вини [523, с. 801]. Натомість П. С. Матишевський зазначав, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 5 ст. 260 КК України,

характеризується виною у формі умислу або необережності [521, с. 611]. У ч. 5 ст. 260 КК України безпосередньо не зазначено ні про умисну, ні про необережну форму вини в контексті інших тяжких наслідків. Окрім цього, на практиці учасники не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, учиняючи напади на фізичних осіб, досить часто бажають або свідомо передбачають настання таких наслідків. Таким чином, вважаю, що ставлення до таких наслідків може бути як умисним, так і необережним, а отже, вина в складі злочину, передбаченого ч. 5 ст. 260 КК України, залежно від виду наслідків може бути умисною або змішаною.

Серед запропонованих у теорії кримінального права класифікацій злочинів зі змішаною формою вини вважаю за доцільне віднести злочин, передбачений ч. 5 ст. 260 КК України, до випадків, коли психічне ставлення до діяння характеризується прямим умислом, а до наслідків – умислом чи необережністю (які виділяє М. І. Хавронюк [778, с. 12–17]).

На підставі зазначених положень можна виокремити декілька варіантів існування вини в складах злочинів, передбачених КК України, зокрема: 1) злочин може мати лише одну форму вини (умисну, необережну чи змішану); 2) злочин може мати декілька форм вини. Тому слід розмежовувати поняття «змішана форма вини» та «декілька форм вини». Змішану форму вини пропоную визначити як ситуації, у яких наявний умисел стосовно діяння та необережність щодо наслідків або ж умисел відносно діяння та першого (найближчого) наслідку й необережність щодо іншого (кваліфікуючого) наслідку. Злочином з декількома формами вини варто вважати злочин, який може бути вчинений з різними формами вини, наприклад, з умисною та необережною, або умисною і змішаною. Водночас злочин, передбачений ч. 5 ст. 260 КК України, може мати декілька форм вини, на відміну від решти досліджуваних випадків створення злочинних об'єднань та участі в них, які слід віднести до умисних злочинів.

Однак така позиція законодавця видається абсолютно неприйнятною. У разі необережного ставлення до наслідків, передбачених ч. 5 ст. 260 КК України, дії винного слід кваліфікувати виключно за цією нормою. Натомість за умов

умисного ставлення до означених наслідків наявна не лише сукупність злочинів, а й порушення принципу *non bis in idem*, оскільки в такому разі за одне й те саме діяння буде встановлено подвійну кримінальну відповідальність. Це вкотре підтверджує гіпотезу про доцільність виключення зі ст. 260 КК України згадку про участь у злочинах, учинених цими злочинними об'єднаннями, обґрунтовану під час дослідження об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Тому не випадково автори проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 16 листопада 2017 р. № 7279-1 пропонують у низці кваліфікованих випадків учинення злочину, що супроводжується спричиненням смерті особи або настанням інших тяжких наслідків, передбачити уточнення щодо їх учинення виключно через необережність [607]. Водночас поза увагою розробників Закону залишається ст. 260 КК України.

Аргументи прихильників визнання можливості вчинення досліджуваних злочинів із непрямим умислом пов'язані здебільшого зі ставленням до наслідків [282, с. 181; 396, с. 74–75; 523, с. 788]. Однак настання зазначених ними наслідків має одержувати додаткову кваліфікацію. Ці наслідки стосуються інших злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, а не випадків створення злочинних об'єднань та участі в них, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Отже, злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, за винятком ч. 5 ст. 260 КК України, характеризуються прямим умислом. Водночас окремим злочинам, учиненим учасниками цих об'єднань, можуть бути притаманні інші види умислу та форми вини. Умисел у злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, за винятком ч. 5 ст. 260 КК України, здебільшого є заздалегідь обдуманим і визначеним.

Ознаки умислу в складах злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Передусім необхідно дослідити інтелектуальні ознаки умислу в цих злочинах. Зміст інтелектуальних і вольових ознак умисної форми вини залежить

від виду злочинного об'єднання та форми об'єктивної сторони вказаних діянь.

Щодо усвідомлення суспільно небезпечного характеру своєї дії або бездіяльності (діяння) особою, яка вчиняє злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, учені висловлюють різні позиції. Причому одні з них характеризують інтелектуальну ознаку цих злочинів у контексті всіх або декількох діянь об'єктивної сторони вказаних злочинів, а інші – детально розкривають інтелектуальний момент умислу в кожній формі об'єктивної сторони цих злочинів.

Наприклад, щодо злочину, передбаченого ст. 260 КК України, вчені зауважують, що з суб'єктивної сторони такі злочини можуть бути вчинені лише з прямим умислом, за якого винний усвідомлює, що він створює особисто або в співучасті з іншими особами не передбачене законами України відповідне воєнізоване або збройне формування або бере участь у їх діяльності [522, с. 468–469]. Натомість у контексті злочину, передбаченого ст. 255 КК України, В. О. Навроцький наголошує на тому, що винний усвідомлює, що організація, яку він створює, якою керує, у якій чи в злочинах якої бере участь, є злочинною, або що його діяльність полягає в консолідації організованої злочинної діяльності [523, с. 784]. Дослідник також зауважує, що винний має усвідомлювати, що його діяльність пов'язана з бандою, усвідомлювати свою конкретну роль у ній. Розуміючи ці ознаки, особа усвідомлює суспільно небезпечний характер власних дій [523, с. 788].

Слушною є позиція вчених, які враховують також зміст інтелектуального моменту умислу досліджуваних складів злочинів щодо кожної форми об'єктивної сторони [68, с. 88–89; 241, с. 76, 84, 96–97; 282, с. 76; 396, с. 78–79; 436, с. 15–16, 20–21; 504, с. 193–194; 522, с. 455, 461; 666, с. 146–147; 715, с. 158]. Причому цей зміст залежить безпосередньо від визначення ними змісту діяння, а інколи й моменту його закінчення. Наприклад, у разі створення злочинного об'єднання особа має усвідомлювати зміст своїх дій, спрямованих на виникнення цього об'єднання. Керівник злочинного об'єднання має усвідомлювати, що керує вже створеним злочинним об'єднанням і належить до нього. Як член злочинного

об'єднання особа усвідомлює те, що бере в ньому участь разом з іншими учасниками, а в разі участі в злочині, учиненому певним об'єднанням, – участь у такому злочині.

В уміслі мають відображатися кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань, на що неодноразово звертали увагу дослідники проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них [6, с. 15; 45, с. 8; 68, с. 89–90; 282, с. 77; 355, с. 145; 396, с. 74–75]. Однак їх усвідомлення відбувається в загальних рисах [863; 935; 972, с. 288].

Таким чином, усвідомлення суспільно небезпечного характеру діянь, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, означає те, що свідомістю осіб, які їх учиняють, охоплюється розуміння таких моментів:

1) кримінально-правової природи злочинного об'єднання, тобто його належності до злочинної організації, банди, терористичної групи, терористичної організації, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування. Особа принаймні в загальних рисах має усвідомлювати кримінально-правові ознаки цих злочинних об'єднань. Наприклад, якщо це банда, то особа має розуміти, що це організована група чи злочинна організація, учасники якої є озброєними (або хоча б один із них) і мають на меті вчиняти напади на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб;

2) належності до цього злочинного об'єднання. Особа має розуміти, що входить до певного злочинного об'єднання і діє не одна або хоча й одна, однак на користь такого об'єднання;

3) змісту вчиненого нею діяння – створення злочинного об'єднання, керівництва ним, участі в ньому, участі в учинюваних ним злочинах, сприяння йому тощо.

Суд не може притягувати до кримінальної відповідальності осіб за злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, якщо вони не усвідомлювали своєї належності до злочинних об'єднань, передбачених цими статтями. Водночас їх слід притягувати до кримінальної відповідальності за фактично вчиненні діяння, що охоплювались їхнім умислом. Такого правила пропонують дотримуватися

більшість вчених [45, с. 32–33; 68, с. 92; 242, с. 96–97; 408, с. 422; 436, с. 15–16; 695, с. 12–13] і ПВС України [629, с. 2–6].

Ще однією інтелектуальною ознакою умислу є *передбачення особою суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності)*.

Складність встановлення форми вини в злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, очевидно, зумовлена невирішеними концептуальними проблемами визначення вини в злочинах з усіченим та формальним складом, які не передбачають суспільно небезпечні наслідки як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони, на що неодноразово звертали увагу вчені [49, с. 725; 73, с. 202].

Тобто фактично в злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, з огляду на їх усічений склад, немає наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони їх складів. Виняток становить лише склад злочину, передбаченого ч. 5 ст. 260 КК України, у якому наслідки конкретизував законодавець – загибель людей чи інші тяжкі наслідки. У разі загибелі людей чи інших тяжких наслідків учасник не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування міг передбачати можливість настання таких суспільно небезпечних наслідків (якщо ставлення до наслідків мало форму злочинної самовпевненості) або не передбачати можливості настання таких суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинен був і міг їх передбачити (якщо ставлення до наслідків мало форму злочинної недбалості). Водночас ставлення до інших тяжких наслідків, як зазначено вище, може бути й умисним. У цьому разі учасник не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування повинен передбачати ці суспільно небезпечні наслідки, тобто усвідомлювати їх настання в результаті вчинення ним злочину.

Вольовий момент умислу досліджуваних злочинів одні вчені визначають загальною щодо створення злочинного об'єднання та участі в ньому, а інші – окремо в кожному діянні об'єктивної сторони відповідних складів злочинів.

Представники першої позиції вважають, що вольовий момент умислу цих злочинів полягає в бажанні: створити загрозу для громадської безпеки [523, с. 784, 788]; бути членом злочинного об'єднання [68, с. 89–90]; досягнути спільного

злочинного результату [68, с. 88–89; 282, с. 77]; брати участь в організації (створенні), керівництві або функціонуванні злочинного об'єднання [646, с. 60]; створити особисто або в співучасті з іншими особами злочинне об'єднання або брати участь у його діяльності [522, с. 468–469]; діяти спільно з іншими учасниками злочинного об'єднання [282, с. 77].

Водночас науковці, які допускають непрямий умисел у досліджуваних злочинах, визначають вольову ознаку як бажання організатора створити банду та керувати нею, свідоме допущення вчинення таких дій [358, с. 73–75] або бажання чи свідоме допущення настання наслідків у вигляді загрози громадській безпеці від банд [523, с. 788].

Більш логічною видається позиція вчених, які пропонують диференційований та деталізований підхід і вважають, що вольова ознака умислу полягає в бажанні вчиняти діяння, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України [45, с. 31; 68, с. 88–89; 241, с. 14; 242, с. 96–97; 261, с. 113–114; 282, с. 76; 396, с. 74–75; 408, с. 422; 435, с. 20–21; 522, с. 461].

Кримінальна відповідальність учасників злочинного об'єднання в разі ексцесу виконавця. З формами вини тісно пов'язане питання про умови та межі відповідальності учасників злочинних об'єднань. У судовій практиці трапляються випадки, коли під час учинення злочину в співучасті виконавець виходить за межі домовленості з іншими співучасниками. У теорії кримінального права їх прийнято називати *ексцесом виконавця*. Цю кримінально-правову категорію закріплено в ч. 5 ст. 29 КК України, відповідно до якої співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, учинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом. З огляду на це, ексцес виконавця слід визначити як учинення виконавцем діяння, що не охоплюється умислом інших співучасників.

У діяльності злочинних об'єднань питання про ексцес постає під час учинення не злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а злочинів, учинених у складі злочинних об'єднань, що кваліфікуються за сукупністю з цими статтями.

Для встановлення та розмежування особливостей кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань за таких обставин важливе значення має класифікація цього специфічного прояву співучасті. Традиційно виділяють два види ексцесу: кількісний і якісний [365, с. 170; 412, с. 117; 428, с. 201; 429, с. 232]. Інколи виокремлюють третій вид – кількісно-якісний [450, с. 156–157]. Ця класифікація ґрунтується на категоріях «якість» і «кількість».

Виходячи із семантичного значення цих категорій [72, с. 540, 1647] у контексті злочину якість може характеризувати ознаки складу злочину, кваліфікуючі обставини його вчинення, ступінь його тяжкості, тобто різновиди. Водночас кількість характеризує чисельність таких протиправних діянь.

У найпростішій формі відносно злочинів кількість може стосуватися зміни чисельності таких діянь у більший або менший бік (наприклад, учинення двох злочинів замість одного, або ж, навпаки, одного злочину замість двох), а якість – зміни виду злочину (одного злочину на інший однорідний або різнорідний).

Результати логічного тлумачення категорій «кількість» та «якість» не узгоджуються з визначеннями кількісного та якісного ексцесу, що запропоновані в теорії кримінального права. Кількісним ексцесом виконавця здебільшого вчені вважають вчинення інших однорідних або більш тяжких злочинів, ніж задумані співучасниками, а якісним – учинення виконавцем зовсім іншого злочину, ніж задуманий співучасниками, або додаткового злочину, крім запланованого співучасниками [365, с. 170; 412, с. 117; 428, с. 201; 429, с. 232; 450, с. 155–156; 714, с. 92–93].

В. В. Кузнецов виокремлює також випадки кількісно-якісного ексцесу, наводячи приклад про те, що особа, вчиняючи крадіжку (про яку є домовленість з іншими співучасниками), виходить за межі домовленості між співучасниками та вбиває господаря, що намагається затримати злочинця. На думку вченого, ідеться про кількісний (виконавець замість крадіжки вчиняє розбій) та якісний (він вчиняє вбивство) ексцеси [450, с. 156–157]. Однак його зміст фактично збігається з визначенням якісного ексцесу, який виділяють інші вчені.

Вивчення зазначених видів протиправної поведінки виконавця дає підстави

стверджувати, що така класифікація є алогічною. Адже якщо особа замість крадіжки вчиняє грабіж, то змінюється не кількість злочинів, а їх якість. І навпаки, коли особа поряд із запланованим розбоєм вчиняє зґвалтування – змінюється не якість, а кількість злочинів, адже вчиняється додатковий незапланований злочин.

З метою вироблення логічної класифікації ексцесу виконавця з урахуванням змісту категорій «кількість» та «якість» можна виокремити такі можливі відхилення дій виконавця від умислу інших співучасників: 1) учинення учасником злочинного об'єднання іншого однорідного більш тяжкого злочину, ніж задуманий співучасниками; 2) учинення учасником злочинного об'єднання іншого однорідного менш тяжкого злочину, ніж задуманий співучасниками; 3) учинення учасником злочинного об'єднання того самого злочину, але за обтяжуючих обставин, про які не домовлялися співучасники; 4) учинення учасником злочинного об'єднання додаткового злочину (додаткових злочинів), крім задуманого співучасниками; 5) учинення учасником злочинного об'єднання іншого однорідного більш (менш) тяжкого злочину, ніж задумані співучасниками, а також додаткового злочину, що не охоплювався умислом співучасників. У першій, другій та третій ситуації ідеться про якісний ексцес, оскільки змінюється якість злочину, четвертій – кількісний ексцес, адже змінюється кількість злочинів, а п'ятій – кількісно-якісний, оскільки змінюються обидва параметри.

Отже, *якісний ексцес* учасника злочинного об'єднання слід визначити як учинення ним іншого злочину, ніж задуманий зі співучасниками, а також того самого злочину, але з обтяжуючими обставинами, що не охоплювалися умислом інших співучасників. Причому учасник злочинного об'єднання відповідає за фактично вчинений злочин, а інші співучасники – за злочин, що охоплювався їхнім умислом (запланований злочин).

Кількісний ексцес учасника злочинного об'єднання можна визначити як учинення ним додаткового злочину, крім задуманого зі співучасниками. У такому разі учасник злочинного об'єднання відповідає за додатковий злочин і злочин, що охоплювався умислом співучасників, а інші співучасники – лише за злочин, який охоплювався їхнім умислом.

Водночас *кількісно-якісний експрес* учасника злочинного об'єднання – це вчинення ним іншого однорідного злочину, ніж задуманий зі співучасниками або того самого злочину, але з обтяжуючими обставинами, а також додаткового злочину, що взагалі не охоплювався умислом співучасників. За таких обставин учасник злочинного об'єднання відповідає за фактично вчинені злочини, а інші співучасники – за злочин, що охоплювався їхнім умислом (не за фактично вчинений, а за запланований з учасником злочинного об'єднання) [163, с. 231–234].

4.4. Мета та мотив створення злочинних об'єднань та участі в них

Створення будь-якого злочинного об'єднання завжди відбувається з певною метою. Якщо кваліфікація діяння за певною статтею вимагає наявності визначеної в законі про кримінальну відповідальність мети, то її слід вважати обов'язковою для злочину, визначеного цією статтею. З огляду на це, для складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³ КК України, мета є обов'язковою ознакою (додаток П.1). Водночас у злочині, передбаченому ст. 260 КК України, відсутня вказівка на мету створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування. Тому мета вчинення будь-яких злочинів не є обов'язковою ознакою цих злочинних об'єднань. На можливу мету цього об'єднання вказують результати аналізу ч. 4 ст. 260 КК України, у якій ідеться про участь у складі передбачених ч. 1 або ч. 2 цієї статті формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян.

Попри те, що для одних злочинних об'єднань мета є обов'язковою ознакою, а для інших – факультативною, її слід встановлювати в кожному випадку, оскільки вона може бути врахована під час призначення покарання, а також розмежування злочинів.

В основі визначення мети злочинних об'єднань – учинення злочину. У контексті реформування кримінального законодавства, пов'язаного із

запровадженням інституту кримінальних проступків, важливого значення набуває питання, чи буде охоплено метою зазначених злочинних об'єднань учинення не лише злочину, а й кримінального проступку.

У двох законопроектах, що стосуються проступків (від 3 березня 2012 р. № 10146 та від 8 січня 2013 р. № 1202), підґрунтям визначення мети злочинних об'єднань, передбачених ст. 28 КК України, запропоновано залишити категорію «злочин» [609; 610]. Окрім цього, згідно із законопроектами від 3 червня 2015 р. № 2897 та від 16 листопада 2017 р. № 7279-1, для визначення організованої групи та злочинної організації слід використовувати термін «злочин», а для групи осіб – категорію «кримінальне правопорушення» [605; 607]. Натомість у законопроекті від 10 листопада 2017 р. № 7279 обґрунтовано доцільність замінити у вищезазначених випадках «злочин» на «кримінальне правопорушення» [606].

У визначенні організованої групи та злочинної організації слід оперувати категорією «злочин», а не «кримінальне правопорушення», оскільки здебільшого в цих формах співучасті вчиняються тяжкі та особливо тяжкі злочини, а не ті правопорушення, які нині пропонують віднести до кримінальних проступків. Тим більше, що наша позиція не виключає можливості притягнення до відповідальності учасників злочинних об'єднань і за вчинення кримінальних проступків.

Аналіз положень ч. 1 і 2 ст. 28 КК України засвідчує, що метою цих об'єднань може бути вчинення будь-якого одного злочину. Особливих дискусій у теорії кримінального права щодо цього не виникає. Натомість складною є ситуація з іншими злочинними об'єднаннями.

Мета організованої групи. У визначенні злочину, учиненого організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК України), зазначено, що її учасники зорганізовуються «для вчинення цього та іншого (інших) злочинів». Буквальне тлумачення цієї норми підтверджує, що метою створення організованої групи є учинення двох і більше злочинів, зокрема незакінчених, а також умисел учасників об'єднання щодо їх учинення.

У теорії кримінального права цю позицію законодавця сприймають неоднозначно. Зокрема, деякі вчені допускають можливість створення

організованої групи для вчинення одного злочину [17, с. 11–12; 228, с. 101; 272, с. 16; 334, с. 5; 352, с. 409; 807, с. 11–12]. Причому вони пропонують мету цього об'єднання визначити як учинення одного або декількох злочинів.

Проаналізуємо більш детально позицію вчених щодо можливості визнання злочинного об'єднання організованою групою за умов, якщо його учасники мають на меті вчинити один злочин.

Можна припустити, що таким злочином може бути ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) або посягання на життя державного чи громадського діяча, що характеризується тривалою підготовкою, хоча й реалізувати мету щодо вчинення цих злочинів без скоєння інших злочинів (наприклад, службового підроблення чи придбання вогнепальної зброї) досить складно, а інколи практично неможливо. З огляду на наведену ситуацію, злочини, що є складовими мети злочинного об'єднання, можна поділити на головні й другорядні. Головними слід вважати ті, що визначають спрямованість діяльності злочинного об'єднання (наприклад, одержання прибутку). Натомість другорядними є злочини, які вчиняють з метою забезпечення вчинення головних злочинів.

Цікавим у цьому контексті є пограбування Hallunda, що відбулося 29 серпня 2005 р. в м. Стокгольм і є одним із найбільш вражаючих у Швеції. Приблизно за півгодини до цієї події (на південному сході Стокгольма) співучасники організували черговий розбій у банку в Скогасі (південно-східний Стокгольм), щоб відволікти увагу поліцейських. Через декілька хвилин було підпалено дюжину викрадених машин, запалено димові факели, встановлено ланцюги з металевими шипами, а також у різних частинах міста розміщено сумки з написом «Бомба». Зазначені заходи мали на меті перекрити основні шляхи комунікації до місця злочину. Унаслідок цього вдалося затримати поліцейських, які прибули на місце злочину через 15–20 хв після закінчення злочину [967]. Таким чином, це було тимчасове злочинне об'єднання, створене з єдиною метою. Деякі діяння, що полягали в готуванні до цього пограбування, можна кваліфікувати як окремі злочини [967].

Мета організованої групи тісно пов'язана з іншою його кримінально-правовою ознакою – стійкістю, яка передбачає вчинення декількох злочинів.

На перший погляд, стійкість виключає можливість створення організованої групи для вчинення одного злочину. Але це не так, адже стійкість може засвідчити факт учинення злочинів учасниками об'єднання до набуття ним інших ознак організованої групи (тобто попереднє вчинення злочинів учасниками цього об'єднання, що мало форму групи осіб за попередньою змовою, свідчить про стійкість організованої групи, яка планує вчинення одного злочину). Отже, до моменту набуття об'єднанням усіх ознак організованої групи його учасники можуть вчиняти злочини в такому самому складі, проте в межах групи осіб за попередньою змовою.

Усе залежить від моменту, з якого будуть обраховувати злочини, учинені в складі певного злочинного об'єднання. Якщо злочини обраховувати з моменту, коли відбулося утворення організованої групи, зокрема в результаті попередньої злочинної діяльності її учасників, то, звісно, така група може створюватись і для вчинення одного злочину. Однак якщо учасники певного злочинного об'єднання брали участь у вчиненні лише одного злочину і не планують подальшу злочинну діяльність, то таке об'єднання визнавати організованою групою недоцільно, оскільки воно ще не набуло стійкості.

Пошук найбільш оптимального варіанта визначення мети організованої групи передбачає звернення до зарубіжного досвіду (додаток П.2). У кримінальному законодавстві зарубіжних країн найбільшого поширення набула концепція, відповідно до якої організована група може мати на меті вчинення як одного, так і декількох злочинів. І це цілком логічно, оскільки, наприклад, визначення такої мети, як зайняття злочинною діяльністю, виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які мають на меті вчинення одного чи двох злочинів як учасників організованої групи за умови наявності інших кримінально-правових ознак цього злочинного об'єднання, а також ускладнює процес доказування ознак організованої злочинної групи, оскільки потребує доведення вчинення її учасниками не одного, а принаймні двох злочинів.

Деякі зарубіжні дослідники слушно зауважують, що для полегшення доказування (йдеться про наявність організованої злочинної групи) доцільно відмовитися від вимоги стосовно того, що такі злочинні об'єднання мають на меті вчинення декількох злочинів. Така поправка не суперечить міжнародним документам, вона здатна полегшити збирання доказів та доведення обвинувачення, адже достатньо довести, що група має намір учинити правопорушення незалежно від їх кількості [877].

У більшості країн мету визначено відносно просто, однак в окремих юрисдикціях її можна вважати складною, з обов'язковими або альтернативним елементами, пов'язаними з одержанням матеріальної чи іншої вигоди.

Мета організованої групи в якісному аспекті характеризується певною категорією злочинів, зокрема тяжкими (Шотландія), тяжкими або особливо тяжкими (Литва), тяжкими насильницькими (Нова Зеландія) тощо.

В інших країнах закріплюють положення, відповідно до яких мету організованої групи пов'язують з одержанням прибутку чи матеріальної вигоди, зокрема у Великій Британії – отриманням (прямо чи опосередковано) будь-яких матеріальних благ або інших вигод, Грузії – отриманням прямої або непрямой фінансової або іншої матеріальної вигоди, Новій Зеландії – отриманням матеріальної вигоди тощо. Невипадково Д. Туроне стверджує, що в певному сенсі організована злочинність може розглядатися як особливий вид економічного злочину (такою вона насправді постає в італійській юридичній практиці) [998].

Зарубіжні експерти зауважують, що фінансова чи інша матеріальна вигода передбачає будь-який вид фінансового або нефінансового стимулу, платежу, хабарі, винагороди, переваги, привілеї або послуги (у тому числі сексуальні або інші послуги) [948].

Однак чи доцільно визнавати фінансову або іншу матеріальну вигоду єдиною метою організованої групи? Адже як слушно зауважують М. Леві та А. Сміт прибуток не має бути єдиним чи навіть основним мотивом діяльності злочинної організації [938].

Заслуговує на увагу і той факт, що під час розроблення Палермської конвенції представники різних держав критикували визнання мети одержання фінансової або іншої матеріальної вигоди як обов'язкової ознаки організованої групи (додаток П.3).

Звісно, мета одержання неправомірної матеріальної чи фінансової вигоди є пріоритетною в діяльності організованої злочинної групи. Невипадково окремі зарубіжні вчені обґрунтовують доцільність її включення у визначення цього злочинного об'єднання [565, с. 71; 877]. Однак організовані злочинні групи можуть створюватись і з іншою метою. Навіть якщо організована група і має на меті одержання матеріальної вигоди, це не означає, що кожен учинений нею злочин повинен обов'язково мати таку мету. Адже, як слушно зауважують учені, на додаток до злочинів, від яких можна одержати матеріальні блага (наприклад, торгівлі людьми, наркотиками, постачання повій, вимагання), діяльність групи може також передбачати злочини, які створюють сприятливі умови для отримання такої вигоди (наприклад, хабарництво), а також легалізацію доходів від іншої незаконної діяльності (наприклад, відмивання грошей) [877].

Отже, визначати вигоду як обов'язковий елемент мети організованої злочинної групи недоцільно. Фактично мета одержання неправомірної матеріальної вигоди має бути кримінологічною ознакою цього злочинного об'єднання.

Не варто обмежувати й мету організованої злочинної групи злочинами певного ступеня тяжкості, оскільки в більшості випадків це злочинне об'єднання і так спеціалізується на більш небезпечних злочинах, ніж ті, що належать до категорії невеликої тяжкості. До того ж переважна більшість злочинів в Особливій частині КК України сконструйована таким чином, що кваліфікація злочину, учиненого організованою групою чи злочинною організацією, відбувається за частиною другою та наступними (за їх наявності) частинами статті, які як мінімум є злочинами середньої тяжкості й тяжкими.

Немає потреби ускладнювати кваліфікацію злочинів невеликої тяжкості, учинених організованою злочинною групою, обов'язковою вказівкою на визнання

злочинного об'єднання організованою групою лише в разі вчинення його учасниками як мінімум злочинів середньої тяжкості.

Мета створення та діяльності злочинної організації. Однією з обов'язкових кримінально-правових ознак злочинної організації, щодо якої триває наукова дискусія, є мета її створення.

Визначення мети створення злочинної організації в ч. 4 ст. 28 та ч. 1 ст. 255 КК України різняться (додаток П.4). У Загальній частині КК України мета злочинної організації розкрита значно ширше, ніж в його Особливій частині. Крім того, неоднозначно в ч. 4 ст. 28 та ч. 1 ст. 255 КК України визначено мінімальну кількість злочинів, для вчинення яких може створюватися злочинна організація [169, с. 97–98]. Це становить кримінально-правову проблему¹, яка набуває форми *колізії* – суперечливої ситуації, яка полягає в наявності протилежних позицій у поясненні мети злочинної організації, що потребує адекватної теорії розв'язання.

Мету злочинної організації в науці визначають по-різному. Одні вчені пропонують визначити мету створення злочинної організації як учинення злочинів (заняття злочинною діяльністю) [61, с. 150; 329, с. 15; 477, с. 11; 511, с. 272–273; 716, с. 133], а інші – як одного, так і декількох злочинів [285, с. 11; 387; 485, с. 15; 807, с. 12; 837, с. 203]. У кримінальному законодавстві більшості країн мета злочинної організації пов'язана з учиненням декількох, тобто двох і більше злочинів. У значній частині країн про створення злочинної організації може свідчити учинення навіть одного злочину (додаток П.5).

Водночас у теорії кримінального права лише окремі дослідники передбачають можливість створення злочинної організації з метою вчинення одного злочину [387; 837, с. 203]. Крім цього, у проекті Закону України «Про

¹ Проблема кримінального права – це складне кримінально-правове питання (теоретичне та/або практичне), яке потребує вирішення, вивчення, дослідження або ж це суперечлива ситуація у вигляді протилежних позицій в поясненні кримінально-правових явищ, об'єктів, процесів, що потребує адекватної теорії для її розв'язання. До кримінально-правових проблем пропоную віднести помилки (передусім прогалини й колізії) та конкуренцію. Крім прогалин і колізій, до кримінально-правових помилок можна віднести: неправильне визначення певної кримінально-правової категорії, недотримання теоретичних положень кримінального права під час конструювання окремих норм, що унеможливує їх реалізацію взагалі або ж достатньо ефективне застосування [207, с. 84–90].

внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» від 3 червня 2015 р. № 2897, одним зі співавторів якого був М. І. Хавронюк, запропоновано визначити мету злочинної організації в ч. 4 ст. 28 КК України як учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (злочинів) [605]. Тобто автори цього документа передбачають можливість створення злочинної організації і для вчинення одного тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Більшість учених є прихильниками визнання об'єднання злочинною організацією у разі її створення для вчинення декількох злочинів [326, с. 41–42; 329, с. 9; 396, с. 81; 396, с. 81; 511, с. 272–273; 716, с. 133].

Безперечно, злочинну організацію здебільшого створюють з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Але законодавець у ст. 255 КК України встановив кримінальну відповідальність за вчинення одного злочину. Така позиція сприяє ефективності документування організованої злочинної діяльності, оскільки легше довести факт створення злочинної організації з метою вчинення одного злочину, ніж декількох. Після початку підготовчих дій з приводу вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину необхідно докласти максимум зусиль для припинення діяльності організованого злочинного об'єднання. Крім того, ця позиція відповідає головним завданням КК України, адже дає можливість не лише забезпечити правову охорону найважливіших об'єктів суспільних відносин від посягань злочинних організацій, а й запобігти злочинам, учиненим її учасниками. Ця законодавча конструкція жодним чином не звужує природу такої форми співучасті, як злочинна організація, і дає можливість притягнути до кримінальної відповідальності її учасників за вчинення як одного, так і декількох тяжких або особливо тяжких злочинів.

Розглядаючи означену проблематику, З. А. Тростюк вважає, що така ознака злочинної організації, як стійкість, означає вчинення щонайменше двох тяжких або особливо тяжких злочинів [716, с. 133]. Аналогічну позицію обстоює С. О. Єфремов, який стверджує, що ознака стійкості злочинної організації (співтовариства) постає здебільшого як багаторазовість учинених або задуманих

злочинів, злочинна діяльність, здійснювана протягом досить тривалого часу [326, с. 41–42]. Щодо цих позицій учених можна також висловити певні зауваження.

На момент учинення певного злочину злочинна організація вже має бути стійкою. Про це може йтися, наприклад, у разі, коли група осіб за попередньою змовою трансформувалась у злочинну організацію. Після набуття стійкості учасники злочинної організації можуть мати на меті вчинення одного злочину.

Фактично злочини, що визначають мету діяльності злочинної організації, починають обраховуватися з моменту досягнення інших ознак злочинної організації, зокрема відповідної кількості учасників та ієрархії. Об'єднання необхідно визнавати злочинною організацією, якщо воно має на меті вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину та характеризується всіма іншими загальнообов'язковими кримінально-правовими ознаками злочинної організації.

Відповідно до положень Особливої частини КК України метою створення злочинної організації є вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ч. 1 ст. 255), а метою організації банди – напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (ст. 257). Наявність мети щодо вчинення декількох злочинів унеможливить застосування ст. 255, 257 КК України (у разі доведення мети вчинення лише одного злочину).

Злочинна організація може створюватися з метою вчинення одиничного продовжуваного або триваючого злочину (наприклад, заняття гральним бізнесом у формі організації, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор [616] або шахрайства, учиненого способом фінансової піраміди) [209, с. 200]. Однак у цьому разі, до моменту створення, учасники злочинної організації повинні вчинити принаймні один злочин, перебуваючи у складі менш небезпечного об'єднання – організованої групи чи групи осіб за попередньою змовою (тобто має бути перетворення групи осіб за попередньою змовою чи організованої групи в злочинну організацію).

Отже, у кримінальному законодавстві необхідно закріпити положення, відповідно до якого відповідальність настає в разі створення злочинної організації

для вчинення одного злочину. Така позиція має стосуватись також інших видів злочинних організацій, зокрема передбачених ст. 257 і ст. 258³ КК України.

В окремих зарубіжних країнах мету злочинної організації можна вважати *складною*, тобто такою, що містить альтернативні чи обов'язкові елементи. Наприклад, згідно з кримінальним законодавством Албанії, це – вчинення одного або декількох кримінальних злочинів для отримання матеріальних або нематеріальних благ; Бельгії – узгоджене вчинення злочинів і правопорушень, які караються позбавленням волі на строк від трьох років або більш серйозним покаранням, щоб одержати (прямо чи опосередковано) матеріальну вигоду (додаток П.5). Таким чином, в окремих країнах елементами мети злочинної організації, з одного боку, є вчинення злочинів, а з іншого – одержання фінансової або іншої матеріальної вигоди. В одних випадках такі елементи є альтернативними, а в інших – обов'язковими.

Недоцільність визнання мети одержання фінансової або іншої матеріальної вигоди як обов'язкової кримінально-правової ознаки зумовлена тими самими причинами, що й у ситуації з метою організованої групи, про що ми вже зазначали вище. Можна лише додати, що в окремих юрисдикціях Азіатсько-Тихоокеанського регіону мета злочинної організації поширюється також на групи, які займаються насильницькими злочинами і не мають економічного призначення [972, с. 281].

Вивчення слідчої та судової практики засвідчує, що мета злочинної організації встановлюється здебільшого лише після вчинення її учасниками певних злочинів. На етапі ж створення цього об'єднання задокументувати його мету практично неможливо.

Створення злочинної організації пов'язане передусім із *категорією тяжких та особливо тяжких злочинів*. Дійсно, учинення зазначених видів суспільно небезпечних діянь характерне саме для цієї форми співучасті. Зумовлено це, передусім, тим фактом, що отримати високі прибутки або досягти іншої мети учасники злочинної організації можуть здебільшого під час учинення саме тяжких та особливо тяжких злочинів.

Цьому також сприяє побудова норм Особливої частини КК України та правила кваліфікації злочинів, учинених у співучасті. Так, окремий злочин, учинений злочинною організацією, за наявності в його конструкції таких кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак, як «вчинення злочину групою осіб» або «вчинення злочину організованою групою», буде кваліфікуватися за відповідними частинами статей, які здебільшого передбачають кримінальну відповідальність за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Таким чином, якщо простий склад злочину може належати до категорії злочинів невеликої чи середньої тяжкості, то кваліфікований чи особливо кваліфікований, який передбачає вчинення злочину в співучасті, – зазвичай є тяжким чи особливо тяжким злочином.

У контексті якісної характеристики злочинів мета злочинної організації в кримінальному законодавстві зарубіжних країн означена певною категорією злочинів, зокрема: тяжкими злочинними діяннями, що загрожують життю, фізичній недоторканності, свободі чи власності або серйозними злочинними діяннями у сфері сексуальної експлуатації людей, незаконного ввезення або незаконного обігу боєприпасів, ядерних матеріалів і радіоактивних речовин, небезпечних відходів, підробленої валюти або наркотиків (Австрія); тяжкими або особливо тяжкими злочинами (Азербайджан); злочинами і правопорушеннями, які караються позбавленням волі на строк від трьох років або більш серйозним покаранням (Бельгія); тяжкими або особливо тяжкими злочинами (Вірменія, Киргизія, Литва, РФ, Таджикистан, Туркменістан), насильницькими злочинами (Швейцарія) тощо (додаток П.5).

У Рамковому рішенні ЄС злочинна організація має на меті вчинення злочинів, що караються позбавленням волі або заходом безпеки, що передбачає позбавлення волі, на строк не менш як чотири роки або більш суворим покаранням [644]. Аналогічно визначено мету організованої групи в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., відповідно до якої організована злочинна група має на меті вчинення одного або декількох серйозних злочинів, тобто таких, які караються позбавленням волі на

максимальний строк не менш як чотири роки або більш суворою мірою покарання [397].

Відповідно до положень КК України злочини, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі на строк не більш як п'ять років, належать до категорії середньої тяжкості. Водночас злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років. Законодавча позиція стосовно визнання об'єднання злочинною організацією за умови його створення задля вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, безперечно, найбільш повно відповідає природі цих об'єднань. Однак вона є неоднозначною, з огляду на що має як прихильників, так і противників.

Більшість учених пропонує не зазначати ступінь тяжкості злочину у визначенні мети злочинної організації [329, с. 9; 387; 407, с. 32; 661, с. 37; 672; 719, с. 230–231]. На відміну від більшості вчених, О. М. Расщупкіна пропонує визначити мету злочинної організації як учинення злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких [647, с. 149].

Оскільки кримінальна відповідальність за ст. 255 КК України настає в разі створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину, постають два проблемні запитання: 1) як кваліфікувати створення злочинного об'єднання, що має всі ознаки злочинної організації за винятком мети, для вчинення його учасниками злочинів середньої тяжкості; 2) як кваліфікувати вчинення злочинною організацією злочину середньої тяжкості?

У цій ситуації можна висунути такі гіпотези задля розв'язання проблеми: 1) виключити з мети злочинної організації посилання на категорію злочинів; 2) розширити мету створення цього об'єднання за рахунок злочинів середньої тяжкості; 3) розробити правила кваліфікації злочинів невеликої та середньої тяжкості, учинених учасниками злочинної організації.

Перша гіпотеза передбачає виключення одного з критеріїв відмежування організованої групи від злочинної організації, чим частково нівелює межі зазначених об'єднань. Попри те, що лише за категорією тяжких та особливо тяжких злочинів не завжди можна розмежувати ці форми співучасті, вказана

ознака дещо характеризує юридичну природу злочинної організації.

На користь другої гіпотези слід навести той факт, що в КК України є злочини середньої тяжкості, задля вчинення яких можуть створюватись злочинні організації (додаток П.6).

У контексті розроблення третьої гіпотези можна запропонувати такі правила кваліфікації злочинів невеликої та середньої тяжкості, учинених учасниками злочинної організації: 1) створення організованого злочинного об'єднання, що має на меті вчинення злочинів невеликої чи середньої тяжкості, за загальним правилом, необхідно кваліфікувати як готування до цих злочинів, учинене організованою групою; 2) створення такого організованого злочинного об'єднання, як банда, для вчинення злочину невеликої чи середньої тяжкості можна кваліфікувати за ч. 1 ст. 257 КК України як організацію озброєної банди за умови, що вона володіє ознаками організованої групи; 3) у злочинах, пов'язаних зі створенням організованих злочинних об'єднань та участю в них, такі альтернативні діяння, як участь в об'єднанні чи вчиненому його членами злочині не прив'язані до категорії тяжких та особливо тяжких злочинів. Тому вчинення злочинною організацією злочинів невеликої чи середньої тяжкості слід кваліфікувати за сукупністю зі злочинами, що передбачають кримінальну відповідальність за створення організованих злочинних об'єднань та участь у них [154, с. 60–66].

Для підтвердження чи спростування вищезазначених гіпотез варто звернути увагу також на судову практику. Результати її вивчення засвідчують, що учасники злочинних організацій, які діяли на території України протягом 1999–2016 рр., вчиняли різні види злочинів за ступенем тяжкості (додаток Б).

Аналіз результатів судової практики підтверджує гіпотезу про те, що учасники злочинних організацій поряд з тяжкими та особливо тяжкими учиняють злочини середньої, а іноді навіть невеликої тяжкості.

З огляду на зазначене, найбільш оптимальною виглядає перша гіпотеза. Попри те, що категорію тяжких та особливо тяжких злочинів у визначенні мети злочинної організації вважають одним із критеріїв розмежування організованої

групи та злочинної організації, це не повною мірою відповідає реаліям сьогодення, оскільки в окремих випадках не дає змоги кваліфікувати створення організованого злочинного об'єднання задля вчинення злочину середньої тяжкості як закінчений злочин. У зв'язку з цим доцільно з ч. 4 ст. 28 КК України виключити посилання на категорію злочинів.

Виокремлювати інші складові мети злочинної організації немає потреби, оскільки вони однаково пов'язані з учиненням певних злочинів. Тим більше, що в розділі 3 дисертації пропонується виключити зі ст. 255 КК України діяння, пов'язані з такою сходкою і криміналізувати натомість змову на вчинення злочинів.

Мета нападу в складі бандитизму. Однією з обов'язкових ознак бандитизму є мета, що полягає в нападі на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб. З одного боку, мета організації банди характеризує суб'єктивну сторону та визначає спрямованість умислу її учасників, а з іншого – напад характеризує спосіб учинення окремих злочинів учасниками банди.

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн мету банд визначають по-різному (додаток П.7). В більшості вивчених зарубіжних країн (переважно це країни СНД) мету створення (організації) банди визначають як напад на організації або громадян (фізичних осіб) (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизія, РФ, Таджикистан, Туркменістан), на підприємства, установи, організації чи на громадян (Білорусь), на юридичних або фізичних осіб (Молдова). Причому в одних випадках (Азербайджан, Білорусь) банда створюється з метою вчинення одного нападу, а в інших – декількох.

Отже, напад, про який ідеться в законодавстві зарубіжних країн, здебільшого стосується фізичних та юридичних осіб – підприємств, установ, організацій. Аналогічно визначено мету і в КК України, а саме як «напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб». Тому більш вдалим, з огляду на коректність, лаконічність і відповідність нормам вітчизняного законодавства, є поняття «фізичні та юридичні особи».

Водночас в Австрії, Великій Британії, Бельгії, Тринідаді і Тобаго, Швейцарії, Японії мету банди пов'язують переважно з насильницькими або

корисливими насильницькими злочинами. Наприклад, відповідно до положень антибандитського закону Тринідаду і Тобаго, банди мають на меті вчинення злочинів різних категорій, зокрема пов'язаних із вогнепальною зброєю, підпалів, крадіжок, вимагань, грабежів, розбоїв, убивств, тяжких тілесних ушкоджень, торгівлі наркотиками, зґвалтувань тощо [850]. Тобто йдеться переважно про насильницькі та корисливі насильницькі злочини.

У законодавстві окремих країн бандою визнають злочинне об'єднання, що має на меті вчинення інших злочинів, наприклад, пов'язаних із наркотиками (Велика Британія). Натомість у кодексах таких країн, як Латвія та Македонія, не конкретизовано, які саме злочини мають на меті вчиняти ці злочинні об'єднання. Однак такі випадки можна вважати винятком із правил.

Таким чином, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн мету банд пов'язують здебільшого з нападами на фізичних та юридичних осіб, а також із насильницькими або корисливими насильницькими злочинами.

У тлумачному словнику термін «напад» має декілька значень: 1) дія за значенням напасти, нападати; 2) момент загострення, посилення чого-небудь; приступ; хворобливий стан, що виникає раптово, як правило, багаторазово повторюється, чітко обмежений у часі; 3) група гравців футбольної, хокейної та інших спортивних команд, яка атакує противника, щоб забити м'яч, закинути шайбу в його ворота чи сітку; 4) спосіб здійснення чого-небудь; прийом [72, с. 725]. Категорія «нападати» означає: 1) накидатися на кого-, що-небудь, щоб завдати їм шкоди, зокрема захопити, пограбувати, знищити тощо; накидатися у великій кількості на кого-, що-небудь (про комах, черв'яків та ін.); з'являтися у великій кількості; 2) докоряючи, обвинувачувати кого-небудь у чомусь, сильно лаяти; 3) випадково натрапляти на кого-, що-небудь; несподівано знаходити, виявляти когось, щось; раптово захоплювати, заставати кого-небудь; напасти на слід; 4) раптово оволодівати ким-небудь, охоплювати когось (про почуття, настрій, стан тощо) [72, с. 725].

Аналіз цих визначень дає підстави стверджувати, що напад може полягати в тому, що його учасники нападають на фізичних та юридичних осіб, зокрема щоб

захопити, пограбувати їх, знищити чи пошкодити їх майно тощо. Тобто метою нападу, зважаючи на його семантичне значення, є незаконне заволодіння майном, його знищення чи пошкодження, захоплення людей, заподіяння їм тілесних ушкоджень, смерті тощо.

Відсутність офіційного визначення цього поняття в КК України викликає дискусії щодо його змісту в теорії кримінального права, а отже, і суперечливі тлумачення в правозастосовній діяльності. Аналіз наявних у теорії кримінального права тлумачень нападу [9, с. 190; 28, с. 199; 54, с. 90; 68, с. 83–84; 133, с. 63; 242, с. 133; 250, с. 36–37; 282, с. 190–191; 298, с. 205; 358, с. 60; 422, с. 137; 440, с. 492–493; 523, с. 787; 642, с. 62–63; 666, с. 147; 752, с. 29; 809, с. 83; 833, с. 39] дає підстави визначити характерні його ознаки, зокрема: несподіваність, раптовість, агресивність, умисність, насильницький характер, поєднаність із застосуванням чи демонстрацією зброї.

Таким чином, напад є умисним суспільно небезпечним, раптовим, агресивним діянням, поєднаним з насильством або загрозою його застосування.

Увагу слід акцентувати на *насильницькому характері* нападу, адже він впливає на кваліфікацію та призначення покарання.

У теорії кримінального права насильницький характер нападу визначають по-різному. Проаналізувавши погляди вчених щодо цього питання [9, с. 190; 28, с. 199; 54, с. 90; 67, с. 50; 68, с. 83–84; 133, с. 63; 358, с. 60; 396, с. 43; 440, с. 492–493; 523, с. 787; 642, с. 62–63; 666, с. 147], можна стверджувати, що насильницький характер нападу може виявлятися у таких формах, як фізичне насильство, психічне насильство та загроза його застосування.

Здебільшого вчені не конкретизують вид насильства, а окремі з них навіть вважають це зайвим [282, с. 62–63]. Однак, існують і протилежні твердження про те, що це – насильство, небезпечне для життя та здоров'я потерпілого (потерпілих) [9, с. 190; 28, с. 199; 282, с. 62–63]. Небезпечне для життя чи здоров'я насильство – це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші

насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх учинення. До них належать, зокрема, насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо [636].

Щодо виду такого насильства дослідники мають рацію принаймні з огляду на те, що таке насильство пов'язане з озброєністю учасників банди. А застосування зброї передбачає загрозу життю чи здоров'ю особи. Навіть якщо учасники банди не застосовують зброю – існує загроза її застосування. Причому слід урахувати, що застосування зброї під час нападу є не обов'язковим. На це звертав увагу ПВС України [629, с. 2–6].

Водночас загроза застосування насильства учасниками банди завжди пов'язана з можливістю заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи. У цьому контексті М. В. Геворкян наводить слушне твердження про те, що якщо навіть члени банди ще не застосували фізичне насильство, власне факт нападу означає психічне насильство відносно потерпілого [242, с. 68]. Мають рацію також інші науковці, які зазначають, що, попри незастосування членами банди наявної в них зброї, під час нападу існує реальна загроза її застосування і винні бажають або допускають можливість застосування насильства як засобу досягнення злочинного результату [9, с. 190; 28, с. 199].

Тісний зв'язок нападу з насильством зумовлює необхідність розгляду питання про співвідношення цих категорій. Більшість учених не ототожнює терміни «напад» і «насильство» [67, с. 50; 229, с. 16; 242, с. 67–68; 395, с. 100; 808, с. 85–88]. Існують навіть пропозиції відмовитися від застосування в контексті бандитизму терміна «напад» замінивши його на інші – «насильство (загрозу його застосування)» [9, с. 190], «учинення злочинів» [68, с. 85], «насильницькі злочини» [282, с. 62–63], «злочини із застосуванням насильства або створенням реальної загрози його негайного застосування» [835, с. 153], «неодноразове вчинення злочинів будь-якого виду» [68, с. 86–87].

Розглядаючи співвідношення насильства та нападу, варто зазначити, що будь-який напад супроводжується насильством чи загрозою його застосування, однак не кожен випадок насильства має форму нападу. Таким чином, насильство та напад, хоча й взаємопов'язані, однак не тотожні поняття. Здебільшого напад поєднується з насильством. Однак у певних випадках можливий напад без насильства – тоді існує лише загроза його завдання. За таких умов напад може бути вчинено і щодо юридичних осіб. У цьому разі він полягає не в насильстві, а в інших діях (наприклад знищенні чи пошкодженні майна).

Аналіз визначення нападу дає підстави стверджувати, що в разі нападу з'являється потерпілий від насильства чи загрози його застосування. З огляду на це, потерпілими від такого злочину ПВС України визнає лише фізичних осіб. Однак аналіз диспозиції ст. 257 КК України дає підстави стверджувати, що напад відбувається не лише щодо окремих фізичних осіб, а й підприємств, установ, організацій. У зв'язку з цим закономірно постають запитання: ким тоді буде визнано юридичних осіб; чи можна вважати їх потерпілими від цього злочину? За умов будь-якого нападу насильство або погроза його застосування може стосуватися лише фізичних осіб, навіть у тому разі, коли напад здійснюється на юридичну особу – підприємство, установу, організацію. Причому внаслідок нападу може бути заподіяно лише фізичну шкоду. Однак залежно від подальших дій злочинців шкода може бути різною – матеріальною, моральною та фізичною. Наприклад, у разі нападу банди з метою заволодіння майном юридичної особи завдається фізична шкода фізичним особам і майнова – юридичним.

Якщо визначити мету організації банди як напад, то потерпілими від цього злочину можуть бути фізичні та юридичні особи. У разі визначення мети організації банди у вигляді насильства потерпілими від цього злочину в кримінально-правовому контексті будуть лише фізичні особи [187, с. 278]. З огляду на це, більш обґрунтованим є застосування у визначенні мети банди терміна «напад»¹.

¹ Доречі необхідність збереження ознаки «напад» у ст. 187 КК України обґрунтовували й інші вчені [489, с. 219].

Мета терористичних об'єднань. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» терористична група має на меті вчинення терористичних актів, а терористична організація – здійснення терористичної діяльності [604]. Аналіз цих законодавчих положень дає підстави стверджувати, що терористичні об'єднання мають на меті вчинення не одного, а як мінімум декількох злочинів. Окрім цього, мету терористичної групи визначено значно вужче порівняно з метою терористичної організації. Попри те, що мету терористичних об'єднань чітко окреслено у вищезазначеному Законі, у теорії кримінального права її визначають по-різному.

На відміну від законодавця, не всі дослідники розмежовують мету терористичної групи та терористичної організації. Визначаючи їх однаково, вони стверджують, що ці терористичні об'єднання мають на меті: здійснення терористичної діяльності [321, с. 95–104]; учинення одного або кількох злочинів, передбачених ст. 258 КК України [438, с. 453], учинення одного чи кількох злочинів, передбачених ст. 258 або 349 КК України [408, с. 424]; учинення діянь, передбачених ст. 258 КК України, а також інших злочинів терористичної спрямованості, тобто діянь, спрямованих на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи до прийняття чи відмови від прийняття будь-якого рішення [675, с. 72].

Інші вчені диференціюють мету терористичної групи та терористичної організації. Так, мету терористичної групи С. Т. Абдрахманов визначає як учинення злочинів, що переслідують терористичні цілі [5, с. 8], А. О. Данилевський – як учинення терористичного злочину (терористичних злочинів) [278, с. 165]; В. П. Тихий – як учинення низки терористичних злочинів або лише одного, який потребує ретельної тривалої підготовки [429, с. 300; 519, с. 917]. Водночас терористична організація, на думку А. О. Данилевського, має на меті вчинення терористичних злочинів або керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб, що вчиняють терористичні злочини, або забезпечення функціонування як власне терористичної організації, так й інших терористичних груп [278, с. 165]; учинення одного чи кількох актів тероризму

(терористичних злочинів). Натомість В. П. Тихий переконує, що метою цього злочинного об'єднання є вчинення актів тероризму (терористичних злочинів) чи лише одного, що вимагає ретельної тривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як безпосередньо терористичної організації, так й інших терористичних груп [429, с. 300; 519, с. 917].

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн сформувалося декілька підходів до визначення мети терористичних об'єднань (додаток П.8). У КК Австралії, Андорри, Грузії, Угорщини, Чехії мета терористичних об'єднань пов'язана з вчиненням *терористичних актів*. Відповідно до положень кримінального законодавства Азербайджану, Білорусії, Грузії, Казахстану, Канади, Киргизії, Мальти, Молдови, Туркменістану, Узбекистану, терористичні об'єднання мають на меті здійснення *терористичної діяльності*. Водночас *терористичні злочини* є метою терористичних об'єднань за кримінальним законодавством Австрії, Бельгії, Греції, Естонії, Казахстану, Ліхтенштейну, Нідерландів, Словаччина, Чехії.

У більшості випадків у зарубіжному кримінальному законодавстві мета терористичної групи та терористичної організації збігаються. Однак в окремих країнах мета терористичних об'єднань різниться. Наприклад, у КК Казахстану метою терористичної групи є вчинення одного або декількох терористичних злочинів, а терористичної організації – заняття терористичною діяльністю.

Таким чином, у теорії українського та зарубіжного кримінального права існує широкий спектр підходів до визначення мети терористичних об'єднань.

Тому слід встановити, який термін найбільш оптимально визначатиме мету терористичної групи та терористичної організації. З цією метою можна висунути гіпотези про те, що терористичні об'єднання організовуються для: 1) учинення терористичного акту; 2) учинення терористичних злочинів; 3) здійснення терористичної діяльності.

Перша гіпотеза передбачає створення терористичної групи та терористичної організації виключно для вчинення терористичного акту чи підготовки до нього.

Зазначене положення наслідуює і судова практика (в окремих випадках мету терористичної організації пов'язують виключно з терористичними актами) [111].

Однак припущення щодо визнання мети терористичних об'єднань лише як учинення терористичного акту виключає можливість їх утворення для здійснення інших злочинів терористичного спрямування. Крім терористичного акту (ст. 258 КК України), до цих злочинів можна віднести, передусім, утягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258¹ КК України), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258² КК України), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258⁴ КК України) та фінансування тероризму (ст. 258⁵ КК України).

У цьому контексті слушною є думка А. О. Данилевського, який зауважує, що використання для визначення цілей терористичних об'єднань терміна «терористичний акт» необґрунтовано звужує дію закону, оскільки в такому разі визначення терористичного об'єднання не враховує злочинних об'єднань, які створюються з метою здійснення інших терористичних злочинів (захоплення заручників, повітряних і морських суден, посягання на осіб, які користуються міжнародним захистом), що є неприпустимим [278, с. 77].

Поряд з поняттям «терористичний акт» вживають терміни «терористична діяльність», «злочини терористичної спрямованості», «терористичні злочини». З огляду на це, можна висунути гіпотези, що терористична група й терористична організація можуть створюватись з метою заняття терористичною діяльністю або вчинення злочинів терористичної спрямованості. Для їх доведення чи спростування необхідно визначити співвідношення понять «терористичний акт», «терористична діяльність» і «злочини терористичної спрямованості».

Терористична діяльність — діяльність, яка охоплює: 1) планування, організацію, підготовку й реалізацію терористичних актів; 2) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; 3) організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; 4) вербування, озброєння, підготовку та

використання терористів; 5) пропаганду і поширення ідеології тероризму; 6) фінансування та інше сприяння тероризму [604]. Ці діяння пов'язані здебільшого з терористичними актами, тероризмом, рідше – з терористами. Таким чином, основою терористичної діяльності є вчинення саме терористичних актів, передбачених ст. 258 КК України. Терористична ж діяльність фактично охоплює учинення як терористичних актів, так й інших терористичних злочинів, зокрема організацію терористичних груп.

Терористична діяльність, з огляду на природу цього терміна, охоплює вчинення декількох діянь. Водночас терористичні об'єднання можуть мати на меті також учинення одного злочину. Крім цього, незрозуміло якою є відповідальність за таку діяльність – виключно кримінальною чи може бути й іншою? Адже, наприклад, у ст. 166⁹ Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлено відповідальність за порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а у ст. 188³⁴ – за невиконання законних вимог посадових осіб суб'єктів державного фінансового моніторингу. Ці діяння певною мірою пов'язані з терористичною діяльністю.

Таким чином, терористичну діяльність недоцільно визнавати метою терористичної групи та терористичної організації, оскільки вона дещо звужує сферу діяльності цих об'єднань і не зовсім відповідає їх юридичній природі. Тому більш доцільно говорити про терористичні злочини.

А. О. Данилевський доводить доцільність використання терміна «терористичні злочини» на противагу категорії «терористична діяльність» [278, с. 76].

В. Н. Кубальський у тексті Закону України «Про боротьбу з тероризмом» пропонує замінити формулювання «терористичний акт», «злочини терористичної спрямованості» на термін «терористичні злочини» [447, с. 169].

Позицію щодо доцільності використання терміна «терористичні злочини» слід визнати слушною. По-перше, така мета не обмежується терористичним актом, вона охоплює інші терористичні злочини. По-друге, терористичний злочин, на

відміну від терористичної діяльності, може охоплювати й одне суспільно небезпечне діяння. До речі, відповідальність за створення терористичної групи та організації до внесення в Кодекс відповідних змін [612] передбачалась у ч. 4 ст. 258 КК України, що мала назву «терористичний акт». Тому на той час терористичні об'єднання створювались з метою вчинення й одного злочину (терористичного акту). По-третє, така позиція найповніше відповідає положенням Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р., де вжито термін «терористичний злочин», що означає будь-який зі злочинів, викладених і визначених в одному з договорів, перелік яких наведено в Додатку [399].

Таким чином, необхідно закріпити мету створення терористичної групи та організації як учинення терористичного злочину. До терористичних злочинів слід віднести, передусім, суспільно небезпечні діяння, передбачені ст. 258–258⁵ КК України [183, с. 134–142].

Водночас це не буде означати, що терористичні об'єднання вчиняють виключно терористичні злочини. Адже, як засвідчує судова практика, ці злочинні об'єднання мають на меті вчинення поряд з терористичними також інших суспільно небезпечних діянь [79].

Мета створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них. Єдиним злочинним об'єднанням, мету створення та функціонування якого чітко не визначено, є не передбачене законом воєнізоване або збройне формування. Тому його можуть створювати з будь-якою метою. Зважаючи на те, що у ч. 4 ст. 260 КК України встановлено відповідальність за участь у складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян, можна стверджувати, що їх мета може бути подібною до мети банди.

Не можна погодитись із вченими, які вважають, що відсутність у диспозиції статті вказівки на характер мети є прогалиною в законі, яка істотно ускладнює відмежування цього злочину від суміжних складів, зокрема від бандитизму та створення злочинної організації (злочинного співтовариства) [6, с. 15; 695, с. 12]. Навпаки, встановлення обов'язкової мети нападу чи вчинення інших злочинів

учасниками незаконних воєнізованих або збройних формувань ускладнюватиме відмежування їх від інших злочинних об'єднань.

У цьому контексті заслуговує на увагу твердження А. Д. Аджієва про те, що мета створення незаконного воєнізованого формування є незлочинною, оскільки інакше ця організована група належить (за наявності відповідних ознак) до банди чи злочинного співтовариства (злочинної організації) [10, с. 8–9].

Із визначенням мети вчинення певних злочинів в учасників цього формування (за наявності інших кримінально-правових ознак) можна констатувати трансформацію не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування в злочинну організацію, банду, терористичну групу чи терористичну організацію.

Попри те, що диспозиція ст. 260 КК України не визначає мету як ознаку суб'єктивної сторони складу злочину, кожне не передбачене законом воєнізоване або збройне формування створюється з певною метою.

Вивчення наукової літератури [45, с. 52; 396, с. 80; 408, с. 426–427; 432, с. 197; 438, с. 457; 440, с. 491; 557, с. 108] дає підстави стверджувати, що метою створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування вважають виконання різноманітних завдань, які можуть бути не лише політичними. Вона не завжди є злочинною, а інколи навіть суспільно корисною. Не передбачені законом воєнізовані або збройні формування можуть мати на меті: учинення злочинів, захист інтересів особи, суспільства та держави від злочинів, забезпечення безпеки об'єктів або осіб, підтримання громадського порядку, насильницьку зміну основ конституційного ладу тощо.

Як бачимо, дослідники слушно поділяють мету створення зазначених об'єднань на позитивну та негативну. Позитивна мета потребує більш ретельного аналізу. В умовах загрози суверенітету, незалежності, територіальній цілісності України, якими означені реалії сьогодення, активно створюються та функціонують воєнізовані й збройні формування. Одні з них спеціалізуються на різноманітних протиправних діях, спрямованих на насильницьку чи іншу протиправну зміну або повалення конституційного ладу чи на захоплення державної влади, зміну меж території або державного кордону України, порушення громадської безпеки,

залякування населення, провокування воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення тощо. Натомість метою існування інших об'єднань є захист інтересів української держави, її суверенітету, територіальної цілісності, незалежності, прав і свобод громадян від цих злочинів. Отже, діяльність одних формувань спрямована на вчинення злочинів, а інших – на запобігання їм [142, с. 40–41].

У зв'язку з цим слід диференціювати заходи кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. До тих, що вчиняють в подальшому злочини слід безумовно застосовувати заходи кримінальної відповідальності, якщо звісно немає підстав для звільнення цих суб'єктів від кримінальної відповідальності.

Більш складною є ситуація щодо інших не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, що мають на меті позитивні цілі. Адже вивчення історії України засвідчує, що добровольчі воєнізовані або збройні об'єднання функціонували на різних етапах становлення та розвитку держави. Їх створювали з метою захисту незалежності, територіальної цілісності українських земель. Серед них можна виділити козацькі та партизанські загони. Дії щодо створення цих об'єднань та участі в них інколи перебували поза межами закону, у зв'язку з чим вони формально набували ознак не передбачених законами воєнізованих або збройних формувань. Аналогічною була ситуація щодо сучасних добровольчих воєнізованих або збройних формувань, які захищають інтереси України на Сході до їх входження до складу МВС України та Міністерства оборони України. Потреба в кримінально-правовій оцінці діяльності учасників добровольчих воєнізованих або збройних формувань може виникнути і в майбутньому, адже можливою є ситуація, коли декілька осіб об'єднуються та озброюються з метою захисту інтересів національної безпеки України.

У таких випадках одним із найбільш реальних на сьогодні шляхів розв'язання проблеми кримінально-правової оцінки дій учасників воєнізованих або збройних формувань, пов'язаних із захистом інтересів української держави та її громадян у зоні АТО, може бути використання таких кримінально-правових інститутів, як необхідна оборона, крайня необхідність, затримання особи, яка

вчинила злочин. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань із метою захисту суверенітету й територіальної цілісності України, а також участь у них, за певних умов можна вважати обставиною, що виключає злочинність діяння. Водночас діяння таких осіб поза зоною проведення АТО, що не пов'язано із захистом суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності та недоторканності України, можуть бути визнані злочинними.

Обставини, які виключають злочинність діяння, передбачені не лише Загальною, а й Особливою частиною КК України [511, с. 364]. Це дає змогу висловити гіпотезу про можливість створення подібної обставини, що виключає злочинність діяння учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Це може бути спеціальний вид необхідної оборони, передбачений окремою частиною ст. 260 КК України. Водночас зазначена норма може бути сформульована таким чином, щоб не визнавались протиправними діяння учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, визначені ст. 260 КК України, спрямовані на захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності й недоторканності України від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної та достатньої за певних обставин для негайного відвернення чи припинення посягання [215, с. 45–48].

Під час виключення кримінальної відповідальності таких осіб не слід обмежуватися лише ст. 260 КК України, адже учасники цих формувань озброєні, а зброю вони одержали не завжди законно (наприклад, під час бою). У такому разі в діях особи формально наявні ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 262 КК України, – привласнення вогнепальної зброї та бойових припасів. Такий стан кримінально-правового регулювання суспільних відносин змушує учасника добровольчого воєнізованого або збройного формування за певних умов утримуватися від реалізації свого права на самозахист, захист інтересів суспільства та держави, або ж реалізувати його й автоматично набути статусу кримінального правопорушника.

Дії щодо здобуття зброї частково можна розглядати як крайню необхідність, якщо було дотримано умов застосування цієї обставини, що виключає злочинність діяння. Після завершення цих дій зброю необхідно здати до правоохоронних органів, інакше їх може бути кваліфіковано як злочин.

Мотиви створення злочинних об'єднань та участі в них. Попри те, що мотив не є обов'язковою ознакою складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, правильне його встановлення є передумовою забезпечення індивідуалізації покарання.

В. П. Тихий стверджує, що мотиви злочину, передбаченого ст. 255 КК України, можуть бути різними. Здебільшого йдеться про прагнення до наживи, матеріальної вигоди [440, с. 469; 519, с. 901]. Тобто мотив цього злочину переважно корисливий. Корисливий мотив злочину підтверджують і результати вивчення судової практики: усі засуджені особи за вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України, діяли з корисливих мотивів (додаток Б)¹. Це, звісно, не означає, що такому злочину притаманний суто корисливий мотив, однак він, безперечно, домінує під час учинення зазначених суспільно небезпечних діянь.

Мотив бандитизму за результатами вивчення судової практики також був лише корисливий (додаток Б). Однак науковці зауважують, що цей злочин може бути означений також іншими мотивами. Так, Н. В. Дейнега стверджує, що за результатами дослідження у 87 % випадків бандитизм учиняють з корисними цілями, у 9 % випадків він супроводжується цілями політичного характеру, у 4 % – іншими цілями [282, с. 181]. Водночас учені вважають, що цей злочин може вчинятись і з хуліганських мотивів [687, с. 258], з мотивів помсти [396, с. 78–79] тощо. Тому слушною виглядає позиція дослідників, які зауважують, що попри наявність у санкції ст. 257 КК України вказівки на конфіскацію майна, немає

¹ На думку 53,05 % правоохоронців, більшості учасникам злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, притаманний корисливий мотив. З-поміж опитаних 22,77 % осіб стверджують, що він характерний для всіх без винятку таких суб'єктів. Водночас 24,18 % констатують, що ця ознака суб'єктивної сторони складу злочину наявна лише в окремих випадках (додаток Г).

підстав визнавати корисливий мотив обов'язковою ознакою передбаченого цією статтею складу злочину [597, с. 382–383].

Мотивами створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них одні вчені вважають політичні [408, с. 426–427; 432, с. 197], а інші – додають також соціально-побутові, націоналістичні [646, с. 60]. Водночас у судовій практиці трапляється й корисливий мотив цього злочину [116; 117; 127].

Побутує наукова думка, що саме за мотивом цього злочину слід відрізняти його від бандитизму. Згідно з переконаннями М. Й. Коржанського, керівництво незаконним воєнізованим чи збройним формуванням, забезпечення його зброєю, боєприпасами або військовою технікою, як і участь у складі такого формування чи групи (ст. 260 КК України), відрізняється від бандитизму (ст. 257 КК України) політичною метою та політичними проблемами, для розв'язання яких створюються та діють такі формування й групи [408, с. 426–427]. Схожою є позиція Ю. А. Кармазіна [432, с. 197; 438, с. 457].

Мотиви злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, також можуть бути різними – здебільшого політичними, хоча інколи й корисливими. У судовій практиці їх визначають по-різному, зокрема йдеться про вчинення злочинів: із власних, псевдопатріотичних похибок світогляду, унаслідок реальної потужної дії антиукраїнської пропаганди засобів масової інформації [102]; з мотивів несприйняття діючої влади в Україні [118]; з особистих політичних міркувань [110]; у зв'язку з ідейними переконаннями [100]; з особистих мотивів, в обмін на допомогу в отриманні продуктів харчування та працевлаштуванні родичів [120]; з мотивів непогодження з євроінтеграційною політикою представників української державної влади [106]. Трапляються й випадки вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, з мотивів помсти [119].

Таким чином, мотиви злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, можуть бути різними – здебільшого політичними, хоча в певних випадках й іншими, наприклад, корисливими або ж злочин може бути вчинено з мотиву помсти [186, с. 142]. Не випадково І. Паславський зазначає, що принаймні більшість відомих

нині визначень тероризму ототожнюють його з політичними злочинами та приписують йому суто політичні мотиви [564, с. 236]. Водночас політичний мотив, на думку Г. В. Маляр, є бажанням особи в протиправний спосіб прийти до влади, утримати, використати або вплинути на державну владу на національному та/або міжнародному рівні [474, с. 6].

Мотиви для всіх учасників злочинного об'єднання здебільшого є спільними, однак існують випадки, коли учасники одного й того самого злочинного об'єднання керуються різними мотивами. Мотив відіграє важливу роль у визначенні ступеня суспільної небезпеки злочину, а тому суди враховують його під час призначення покарання.

Висновки до розділу 4

1. Уточнено визначення суб'єкта злочину, яким запропоновано вважати фізичну осудну або обмежено осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність, і в передбачених цим Кодексом випадках наділена спеціальними ознаками, що зазначені в кримінально-правовій нормі або впливають із неї. Встановлено, що особливість суб'єктного складу злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, полягає в тому, що мінімальний кількісний склад учасників злочинного об'єднання повинен відповідати ознакам загального суб'єкта злочину.

Аргументовано, що в КК України де-факто наявний механізм притягнення до відповідальності юридичних осіб у разі вчинення певних злочинів, який де-юре не визнано кримінальною відповідальністю. Розкрито його особливості в контексті протидії створенню злочинних об'єднань та участі в них, а також вивчено відповідний зарубіжний досвід. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення цього юридичного механізму.

Встановлено, що в межах інтелектуальної ознаки юридичного критерію осудності суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, змістом усвідомлення повинен охоплюватися факт існування певного злочинного

об'єднання та вчинення відповідного пов'язаного з ним діяння, яке визнають злочином, – створення злочинного об'єднання, керівництво ним, участь у ньому, сприяння йому тощо.

Обґрунтовано доцільність зниження загального і пониженого віку, з якого настає кримінальна відповідальність, принаймні на один рік (відповідно, до 13 та 15 років) і встановлення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, з 15 років.

2. Визнано необґрунтованим віднесення суб'єктів злочинів, передбачених ст. 257 КК України, до спеціальних лише за ознакою зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Ця ознака є обов'язковою як для загального, так і спеціального суб'єкта, адже досягнення особою 14, 16, 18 чи більше років охоплюється поняттям «вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність».

Виокремлено чотири варіанти розв'язання проблеми кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами та вчиняють злочин з використанням службового становища: 1) включення до складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, кваліфікуючої ознаки – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища»; 2) удосконалення диспозицій статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне використання службовою особою влади чи службового становища (передусім ст. 364, 365 КК України); 3) доповнення ч. 1 ст. 67 КК України новою обставиною, яка обтяжує покарання, – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища»; 4) відмова від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним вирішенням цього питання в окремій заборонній кримінально-правовій нормі. Найбільш раціональним визнано останній варіант розв'язання зазначеної проблеми.

3. Аргументовано, що створення злочинних організацій, банд, терористичних груп та організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них характеризуються прямим умислом. Виняток становить лише злочин, передбачений ч. 5 ст. 260 КК України, вина в якому

(залежно від виду наслідків) може бути умисною або змішаною (це злочин з декількома формами вини). Умисел у злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, за винятком ч. 5 ст. 260 КК України, здебільшого є заздалегідь обдуманим і визначеним. Усвідомлення суспільно небезпечного характеру діянь, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, означає те, що свідомістю осіб, які їх вчиняють, охоплюється розуміння кримінально-правової природи злочинного об'єднання, належності до цього злочинного об'єднання та змісту вчинених ними діянь.

За результатами логічного тлумачення категорій «кількість» та «якість» виявлено, що вони не узгоджуються з визначеннями кількісного та якісного ексцесу, якими традиційно послуговується теорія кримінального права. З метою усунення цієї суперечності передусім виокремлено такі можливі відхилення дій виконавця від умислу інших співучасників: 1) учинення учасником злочинного об'єднання іншого однорідного більш тяжкого злочину, ніж задуманий співучасниками; 2) учинення учасником злочинного об'єднання іншого однорідного менш тяжкого злочину, ніж задуманий співучасниками; 3) учинення учасником злочинного об'єднання того самого злочину, але за обтяжувальних обставин, про які не домовлялися співучасники; 4) учинення учасником злочинного об'єднання додаткового злочину (додаткових злочинів), крім задуманого співучасниками; 5) учинення учасником злочинного об'єднання іншого однорідного більш (менш) тяжкого злочину, ніж задумані співучасниками, а також додаткового злочину, що не охоплювався умислом співучасників. У першій, другій та третій ситуації, на думку дисертанта, йдеться про якісний ексцес, оскільки змінюється якість злочину, у четвертій – про кількісний ексцес, адже змінюється кількість злочинів, а в п'ятій – кількісно-якісний ексцес, оскільки змінюються обидва параметри. З урахуванням викладеного уточнено визначення різновидів ексцесу учасника злочинного об'єднання: якісний ексцес цього суб'єкта злочину запропоновано визначити як учинення ним іншого злочину, ніж задуманий зі співучасниками, а також того самого злочину, але з обтяжувальними обставинами, що не охоплювалися умислом інших співучасників; кількісний – як

учинення ним додаткового злочину, крім задуманого зі співучасниками; кількісно-якісний – як учинення ним іншого однорідного злочину, ніж задуманий зі співучасниками або такого самого злочину, але з обтяжувальними обставинами, а також додаткового злочину, що взагалі не охоплювався умислом співучасників.

4. Запропоновано закріпити уніфікований підхід до кількісної характеристики мети організованої групи, злочинної організації, банди та терористичних об'єднань у формі вчинення як одного, так і декількох злочинів. Обґрунтовано доцільність виключення з мети злочинної організації вказівки на категорію тяжких та особливо тяжких злочинів, а також на інші її складові, які однаково пов'язані з учиненням певних злочинів. Метою банди запропоновано визнавати напад на фізичних або юридичних осіб, який є умисним суспільно небезпечним, раптовим, агресивним, зазвичай несподіваним діянням, поєднаним із фізичним насильством або погрозою його застосування. Найбільш оптимальним для позначення мети терористичних об'єднань запропоновано вважати термін «терористичний злочин» (до нього мають належати передусім діяння, передбачені ст. 258–258⁵ КК України). Аргументовано, що мета створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування не завжди є злочинною. З огляду на це, запропоновано диференціювати кримінально-правові заохочення, що можуть бути застосовані до їх учасників.

Розкрито мотиви вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Аргументовано, що, незважаючи на необов'язковість цієї суб'єктивної ознаки, правильне встановлення мотиву є передумовою забезпечення індивідуалізації покарання. Встановлено, що, якщо для учасників злочинної організації та банди домінуючим є корисливий мотив, то для учасників терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань – політичний.

РОЗДІЛ 5

РЕАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УЧАСТЬ У НИХ ЯК ПОСЯГАНЬ НА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ

5.1. Покарання за вчинення злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 КК України

З-поміж усіх заходів кримінально-правового впливу на фізичних осіб найсуворішим є покарання, оскільки воно застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною в учиненні злочину, та полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Сьогодні реальна чи потенційна можливість застосування покарання залишається одним із найважливіших засобів протидії створенню злочинних об'єднань та участі в них. Види й розміри покарань за вчинення певного злочину відображені в санкціях статей Особливої частини КК України. Тому варто проаналізувати санкції ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також санкції аналогічних норм в зарубіжних країнах.

Аналіз санкцій кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них (додаток Р.1), дає змогу окреслити характерні їхні особливості.

Серед санкцій ст. 255, 257, 258³, 260 КК України *немає жодної альтернативної*, оскільки кожна з них передбачає лише один вид основного покарання – позбавлення волі на певний строк. Санкції цих статей є *відносно визначеними*, адже вони вказують на один вид покарання і його нижню та вищу межі¹. Підтримуючи позицію законодавця щодо встановлення у вказаних нормах саме відносно визначених санкцій, варто погодитись з І. Боковою стосовно того, що для дотримання вимог принципів індивідуалізації покарання і справедливості

¹ У зарубіжних країнах за вчинення досліджуваних злочинів найчастіше передбачено відносно визначені та альтернативні санкції (додатки Р.2-Р.5).

необхідно надати суду право певної свободи у виборі конкретного покарання та його розміру [53, с. 15].

Санкції ст. 257, 258³, 260 КК України є кумулятивними – містять додаткове покарання у виді конфіскації майна. Це додаткове покарання не встановлене лише для злочину, передбаченого ст. 255 КК України. Постає питання, на чому ґрунтується вказана позиція законодавця, оскільки за результатами вивчення судової практики встановлено, що посяганням злочинних організацій здебільшого притаманний корисливий мотив (додаток Б). Водночас за ступенем тяжкості цей злочин є особливо тяжким. Зазначені обставини цілком відповідають вимогам ч. 2 ст. 59 КК України, відповідно до якої конфіскація майна встановлюється за злочини проти громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості.

У теорії кримінального права існує думка про те, що конфіскація майна – один із найбільш проблемних видів покарання, оскільки серед науковців немає одностайної думки про доцільність збереження (або скасування) цього виду примусу чи окремих його різновидів. Вивчення та узагальнення точок зору фахівців дало змогу виявити такі варіанти розв'язання проблеми: а) зберегти конфіскацію майна в системі покарань, але вдосконалити регламентацію; б) залишити цей вид покарання, проте законодавчо розширити можливості його застосування; в) виключити конфіскацію майна із системи покарань; г) вилучити загальну конфіскацію майна із системи покарань, розширивши межі застосування спеціальної [573, с. 11]. Свідомо уникаючи пошуку однозначної відповіді на це запитання з огляду на неможливість ґрунтовного його вивчення в межах цього дослідження, зазначу, що конфіскація майна є необхідним видом покарання, зокрема за злочини, учинені злочинними об'єднаннями¹. Цей вид покарання підриває економічні засади організованої злочинності, послаблює можливості її негативного впливу на державу та суспільство, а також певною мірою робить її злочинну діяльність невігідним видом протиправного бізнесу. Цілком

¹ Майже всі респонденти (96,95 %) позитивно сприймають конфіскацію майна в разі вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Зокрема, 69,96 % переконані, що вона має бути обов'язковим покаранням за ці злочини, 26,99 % – факультативним. І лише 3,05 % утрималися від відповіді (додаток Г).

закономірно, що зазначене покарання (як обов'язкове, так і факультативне) існує в кримінальному законодавстві значної частини зарубіжних країн. На доцільність його застосування за створення злочинних об'єднань та участь у них неодноразово звертали увагу вчені [52, с. 180–181; 368, с. 364; 480, с. 16; 572, с. 66–67; 656, с. 185; 815, с. 192; 896; 976].

Заслужовує на увагу той факт, що в КК РФ покарання у вигляді конфіскації було виключено з санкцій статей, які передбачають кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них. Однак таку позицію законодавця було піддано критиці [467, с. 197–198], а в подальшому вчені неодноразово висловлювали пропозиції щодо її повернення [744, с. 173; 786, с. 212].

Покарання у вигляді конфіскації майна існувало за створення злочинних об'єднань та участь в них і у КК України 1960 р. Наприклад, у ст. 187⁶ «Створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп» [437].

Отже, вищевикладене, а також результати вивчення судової практики доводять доцільність встановлення за створення злочинних об'єднань та участь у них конфіскації майна. Водночас варто погодитись із вченими, що створення злочинних об'єднань та участь в них не завжди має корисливий мотив [583, с. 214; 808, с. 210; 815, с. 192]. З огляду на це конфіскація майна має бути факультативним додатковим покаранням за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Аналіз мір покарання за створення злочинних об'єднань та участь у них (додаток Р.1) засвідчує, що найм'якшою є санкція ст. 260 КК України, менш м'якою – ст. 255 КК України, далі – ст. 257 КК України і найбільш суворою з усіх – ст. 258³ КК України. Отже, за характером суспільної небезпеки найбільш небезпечними вважають терористичні об'єднання, менш небезпечними – банди, потім – злочинні організації, і найменш небезпечними – не передбачені законом воєнізовані або збройні формування¹. Така позиція не позбавлена логіки

¹ Думки опитаних нами слідчих щодо цього питання різняться. Так, 88,73 % респондентів найбільш небезпечними вважають терористичні об'єднання. Щодо того, яке зі злочинних об'єднань є найменш небезпечним, позиції респондентів є неоднозначними: 21,13 %

принаймні з огляду на те, що банда й терористична організація є спеціальними видами злочинної організації, які означені додатковими обтяжуючими обставинами, що конкретизують характер їх суспільної небезпеки.

Дослідження санкцій ст. 260 КК України дає змогу стверджувати, що законодавець лише в цій статті, на відміну від інших випадків створення злочинних об'єднань та участі в них, диференціював кримінальну відповідальність за злочин залежно від ступеня суспільної небезпеки окремих форм його об'єктивної сторони [200, с. 66]. З огляду на зазначене, не можна погодитись із позицією І. С. Шапкіна, який стверджує, що передбачені законодавцем основні покарання за злочини, відповідальність за вчинення яких встановлено в ст. 255, 257 та 260 КК України, є доцільними, обґрунтованими та не потребують коригування [815, с. 191]. До речі, санкції не лише зазначених, а й інших кримінально-правових норм досить часто визначені довільно, без належного обґрунтування, на чому неодноразово наголошували вчені [11, с. 9–13; 409, с. 259–261; 781, с. 227–233].

Тому слід комплексно дослідити доцільність та обґрунтованість санкцій ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. З метою встановлення оптимально ефективної системи покарання за створення злочинних об'єднань та участь у них варто з'ясувати правила конструювання санкцій кримінально-правових норм. Адже, як слушно зауважують А. А. Музика та О. П. Горох, ефективність санкції здебільшого залежить від того, наскільки її конструкція відповідає правилам юридичної техніки [506, с. 77].

Конструювання санкцій пов'язане з диференціацією кримінальної відповідальності, про що неодноразово зазначали науковці [381, с. 366; 551, с. 12]. Тому санкції варто конструювати з урахуванням розроблених у попередньому розділі дослідження пропозицій щодо диференціації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Фундаментальними у контексті побудови кримінально-правових санкцій Н. А. Орловська вважає принципи системності, законності, доцільності,

опитаних визнають такими злочинні організації; 48,59 % – банди; 18,31 % – не передбачені законом воєнізовані або збройні формування (додаток Г).

гуманізму, рівності, ефективності, урахування вимог міжнародно-правових актів і Конституції України. Серед принципів, що характеризують побудову санкцій певного виду, для примусових санкцій авторка виокремлює відносно ранжування видів покарання, відповідність типовій санкції, відносну визначеність; для заохочувальних – принцип економії заходів заохочення [551, с. 26]. Також імпонує позиція О. Г. Фролової, яка вважає, що побудова кримінально-правових санкції має, серед іншого, ґрунтуватися на дотриманні принципів диференціації відповідальності й індивідуалізації покарання [773, с. 122].

Безперечно, увесь комплекс зазначених принципів слід ураховувати і в побудові санкцій ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, оскільки кожен із них робить відповідний внесок у створення моделі оптимально ефективної санкції за ці делікти. Наприклад, принцип системності має важливе значення з огляду на те, що, по-перше, предметом цього дослідження, є не одна, а декілька санкцій за вчинення однорідних злочинів. По-друге, конструйовані санкції мають не суперечити побудові всієї системи кримінально-правових санкцій. Щодо вимог міжнародних нормативно-правових актів, то слід передусім взяти до уваги рекомендації Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. та Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з тероризмом від 13 липня 2002 р.

Варто зважати на те, що навіть якщо такі санкції будуть науково обґрунтованими та міститимуть досить потужний потенціал із протидії організованій злочинності, то вони можуть не справити на неї належного впливу – якщо не буде дотримано принципу невідворотності притягнення до кримінальної відповідальності. На це звертають увагу вчені [825, с. 170; 877].

Окрім принципів, у системі побудови кримінально-правових санкцій виділяють також засади та фактори [288, с. 12–13; 381, с. 369; 551, с. 25–26], які також слід враховувати під час конструювання санкцій ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Неврахування вищезазначених принципів, засад і факторів призвело до того,

що у сформульованій нині в КК України системі санкцій існує чимало прорахунків, які не сприяють застосуванню справедливої міри покарання до учасників аналізованих злочинів. Тому актуальним є виділення окремих недоліків, притаманних санкціям багатьох статей, які слід врахувати під час конструювання санкцій ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. До них, зокрема, належать: 1) неврахування під час конструювання санкцій характеру та ступеня суспільної небезпечності передбаченого в диспозиції статті злочину, а також особливостей його суб'єкта; 2) відступ від загального правила щодо побудови санкцій, згідно з яким покарання розміщено від менш суворого до більш суворого; 3) визначення меж санкцій певних статей Особливої частини КК без урахування порядку та особливостей призначення певних видів покарань; 4) встановлення необґрунтовано широких меж санкцій; 5) недотримання правила про те, що основне покарання завжди має бути більш суворим, ніж приєднане до нього додаткове; 6) встановлення санкції спеціальної статті менш суворої, ніж санкції загальної статті [362, с. 19; 409, 50; с. 579, с. 71–79; 583, с. 211–216; 722, с. 154–162].

Важливе місце серед правил конструювання санкції належить типовим санкціям¹, формування яких є прийнятним, однак вони зорієнтовані на всю систему застосування покарань. Тому варто обмежитись правилами конструювання санкцій саме за створення злочинних об'єднань та участь у них.

По-перше, санкція за вчинення певного злочину в співучасті має бути більш суворою, ніж санкція за вчинення аналогічного злочину однією особою. Головним аргументом на користь такого правила є загальновідома гіпотеза про те, що злочин, учинений у співучасті, зазвичай є більш небезпечним, ніж злочин, учинений однією особою. З огляду на це, мають рацію П. Хаук та С. Петек, на думку яких до правопорушників, котрі діють у групах або бандах, часто застосовують суворіше покарання, оскільки така поведінка передбачає більш значний рівень вияву шкоди, страху, почуття безпорадності та неконтрольованої групової динаміки [913].

¹ Досить змістовно пропозиції щодо таких санкцій розробила Н. А. Орловська [551, с. 29–30].

По-друге, чим більш небезпечним є злочинне об'єднання, тим суворішою має бути санкція для його учасників. У зв'язку з цим слід погодитись із С. В. Розенком, який стверджує, що вид і розмір (строк) покарання в разі вчинення злочину злочинним співтовариством має бути більш суворим, ніж унаслідок учинення злочину організованою групою [656, с. 184]. Імпонує також позиція таких науковців, як О. І. Рарог і Т. І. Нагаєва, на думку яких покарання слід диференціювати залежно від виду злочинної групи [645, с. 283–304].

По-третє, різні за характером суспільної небезпеки форми створення злочинного об'єднання та участі в ньому повинні мати різні санкції.

Під час конструювання санкцій ст. 255, 257, 258³, 260 КК України варто, серед іншого, врахувати досвід зарубіжних країн, який має важливе орієнтовне значення для пеналізації в нашій державі. Адже проблема розроблення науково обґрунтованих критеріїв, за якими мають призначати певні види й розміри покарання, на думку М. І. Хавронюка, існує і в західноєвропейських державах [779, с. 636].

У ст. 11 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. за участь в організованій групі кожній державі-учасниці рекомендовано застосовувати такі санкції, які враховують ступінь небезпеки цього злочину [397]. Зарубіжні експерти, розробляючи типові положення для реалізації вимог Палермської конвенції щодо організації або керівництва серйозним злочином, пропонують передбачити покарання, яке відповідатиме виконанню особою головної ролі в учиненні злочину. Водночас за пособництво, підбурювання, сприяння, надання порад і забезпечення вчинення злочину обґрунтовано доцільність встановити покарання, які відповідають виконанню особою допоміжної ролі в учиненні злочину [948]. Ця позиція є вагомим аргументом на підтвердження гіпотези про те, що дії з організації злочинного об'єднання та керівництва ним слід карати більш суворо, ніж участь у такому об'єднанні чи сприяння йому. Водночас у Рамковому рішенні Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. запропоновано конкретні санкції, зокрема за активну участь

у злочинній організації рекомендовано, щоб максимальне покарання становило позбавлення волі на строк щонайменше від двох до п'яти років [644].

Для визначення оптимальної міри покарання слід також дослідити покарання за аналогічні злочини в зарубіжних країнах і порівняти вказані положення з КК України. Враховуючи результати попередніх досліджень щодо диференціації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зіставлення санкції варто здійснювати щодо кожного окремо взятого суспільно небезпечного діяння, передусім стосовно створення злочинних об'єднань, керівництва ними, участі в них та сприяння їм (додатки Р.2-Р.5).

У кримінальному законодавстві одних країн санкції за створення злочинних об'єднань та участь у них можна назвати простими, оскільки вони мають лише один вид основного покарання. В інших країнах санкції за ці злочини доцільно вважати складними, адже вони охоплюють декілька основних покарань та одне або декілька додаткових покарань (тобто є альтернативними та/або кумулятивними)¹.

Серед основних покарань за досліджувані злочини як в Україні, так і в інших країнах найбільш поширеним є *позбавлення волі*, що є виправданим з огляду на характер досліджуваної категорії злочинів [1006, с. 91–97].

Учені висловили низку пропозицій щодо розмірів покарання у виді позбавлення волі за створення окремих видів злочинних об'єднань та участь у них. Заслуговує схвалення пропозиція Є. К. Марчука встановити більшу нижню межу санкції за бандитизм (на рівні 8 років) [477, с. 16], оскільки цей злочин є більш суспільно небезпечним злочином, ніж створення злочинної організації та участь у ній, а тому у них не можуть бути однакові нижні межі санкцій (нині це 5 років). Однак сумнівним є твердження Є. К. Марчука стосовно того, що верхні межі покарання за створення злочинної організації та участь у ній, а також бандитизм мають бути однакові [477, с. 16] з огляду на різний ступінь суспільної небезпеки цих злочинів.

¹ Залежно від їх якісно-кількісної характеристики О. В. Євдокімова пропонує розрізняти санкції: прості й складні. Серед останніх авторка виділяє такі санкції, як альтернативні, кумулятивні, альтернативно-кумулятивні [318, с. 5].

Тому більш виваженими є пропозиції О. О. Кваші, В. П. Ковальчука, Т. М. Магомедова, які пропонують більш диференційовані підходи до конструювання санкцій за ці злочини. Варто погодитись із дослідниками стосовно того, що участь у злочинному об'єднанні має каратися менш суворо, порівняно з його створенням і керівництвом ним [368, с. 364; 385, с. 183; 468, с. 180–181].

Водночас не можна погодитись із твердженням В. А. Робака, який пропонує передбачити, з одного боку, однакові санкції за створення не передбачених законом воєнізованих збройних формувань та участь у їхній діяльності, а з іншого – відмінну санкцію за керівництво такими формуваннями від санкції за їх створення [655, с. 186]. Створення злочинного об'єднання та керівництво ним є близькими за ступенем суспільної небезпеки діями, а тому вони можуть мати якщо не однакові, то принаймні близькі за суворістю санкції.

Заслуговують на увагу також твердження Ю. В. Христової про значну амплітудою між нижньою та верхньою межами одного й того самого виду покарання у бандитизмі [52, с. 164; 793]. З огляду на це, можна констатувати необхідність розгляду питання щодо зменшення діапазону (амплітуди) покарання за досліджувані злочини. Цього можна досягти, зокрема, шляхом диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них через конструювання різних санкцій за відмінні за ступенем суспільної небезпеки форми об'єктивної сторони відповідних складів злочинів.

Зіставлення покарання у виді позбавлення волі на певний строк за створення злочинних об'єднань та участь у них у зарубіжних країнах та в Україні варто здійснювати на підставі порівняння середньоарифметичної верхньої та нижньої межі, а також діапазону позбавлення волі.

Зіставлення зазначених санкцій дає підстави сформулювати два важливі висновки. По-перше, у зарубіжному кримінальному законодавстві, як і в Україні, найменш суворими є санкції для учасників незаконних воєнізованих або збройних формувань та злочинних організацій (організованих груп) і найбільш суворими – для учасників банд і терористичних об'єднань. По-друге, порівняльний аналіз підтверджує гіпотезу про те, що здебільшого за ступенем суспільної небезпеки

створення злочинних об'єднань та керівництво ними вважають найбільш небезпечними, а участь у них та сприяння їм – найменш небезпечними діями складів досліджуваних злочинів¹.

Розглянемо більш детально мінімальні та максимальні межі покарання у виді позбавлення волі за створення різних видів злочинних організацій та участь у них.

За створення *злочинної організації* в КК зарубіжних країн (додаток Р.2) середня нижня межа позбавлення волі становить 5,5 року, верхня – 11,6, а діапазон – 6,1 року. За керівництво злочинною організацією (організованою групою) у КК зарубіжних країн середня нижня межа позбавлення волі дорівнює 5,9 року, верхня – 11,7, а діапазон – 5,8 року. За участь у злочинній організації (організованій групі) у КК зарубіжних країн середня нижня межа позбавлення волі становить 2,7 року, верхня – 7,8, а діапазон – 5,1 року. За сприяння злочинній організації (організованій групі) в КК зарубіжних країн середня нижня межа позбавлення волі становить 2,3 року, верхня – 7,2, а діапазон – 4,9 року. Отже, середні розміри покарань за створення цих злочинних об'єднань і керівництво ними майже тотожні. Відносно однаковими є також середні розміри цього заходу примусу за участь у злочинних організаціях (організованих групах) і сприяння їм.

Порівняння зазначених показників за створення злочинної організації та керівництво нею із відповідними даними в КК України свідчить про те, що мінімальна та максимальна межа позбавлення волі за ці діяння в Україні та інших країнах майже збігаються. З огляду на це, слушною видається пропозиція В. В. Українця залишити нижню межу санкції чинної редакції ст. 255 КК України для випадків створення цього злочинного об'єднання та керівництва ним [745, с. 173]. Хоча вона може бути й збільшена на один рік.

Однак за участь у цих злочинних об'єднаннях у зарубіжних країнах середній показник мінімальної та максимальної межі позбавлення волі є суттєво нижчим. Якщо в Україні за участь у злочинній організації встановлено покарання у виді позбавлення волі на 5–12 років, то в зарубіжних країнах – це 2,7–7,8 року.

¹ Лише санкція за сприяння незаконним воєнізованим або збройним формуванням виявилася майже тотожною санкції за керівництво ними і навіть більшою від санкції за їх створення.

У Рамковому рішенні Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. рекомендовано, щоб активна участь у злочинній організації передбачала максимальне покарання у виді позбавлення волі на строк принаймні від двох до п'яти років [644].

Тому цілком виправданим кроком законодавця слід вважати зменшення в КК України мінімальної та максимальної межі покарання за участь у злочинній організації. У зв'язку з цим аргументованою є позиція В. П. Ковальчука, який пропонував зменшити мінімальну межу позбавлення волі за це діяння [385, с. 183], а також О. О. Кваші, яка обґрунтовувала доцільність зменшення максимальної межі покарання за нього [368, с. 364]. Водночас сумнівною слід визнати пропозицію В. В. Українця не встановлювати нижню межу санкції за цю форму об'єктивної сторони складу злочину [745, с. 173].

За створення *банди* в КК зарубіжних країн (табл. 7.4) середня нижня межа позбавлення волі становить 9,8 року, верхня – 15,8 року, а діапазон – 6 років. Майже тотожними є показники за керівництво нею: середня нижня межа позбавлення волі – 9,5 року, верхня – 15,8 року, а діапазон – 6,3 року. Менш суворо карають за участь у банді (середня нижня межа позбавлення волі становить 7 років, верхня – 13,6 року, а діапазон – 6,6 року) та сприяння їй (середня нижня межа позбавлення волі – 3,5 років, верхня – 7,5 років, а діапазон – 4 роки).

Зіставлення меж позбавлення волі за бандитизм свідчить про значний розрив передусім мінімальних меж позбавлення волі для осіб, які створили банди. Мінімальна межа позбавлення волі за вчинення цього діяння в Україні майже вдвічі менша, ніж в інших країнах. Це зумовлює існування значної амплітуди між нижньою та верхньою межею покарання за цей злочин, на чому слушно наголошували вчені [52, с. 164; 793], а тому мінімальну межу покарання за створення банди потрібно підвищувати. Аналогічне покарання слід передбачити і за керівництво нею. Натомість встановлення максимальної межі покарання за організацію банди на рівні максимально можливої межі покарання у виді позбавлення волі – 15 років є цілком виправданим і відповідає зарубіжному

досвіду, де максимальна середня межа позбавлення волі за створення банди становить 15,8 року. До речі, за керівництво бандою така межа є ідентичною.

Слід зауважити, що історії відомі випадки існування більш суворих санкцій за створення злочинних об'єднань. Наприклад, за участь у злочинних організаціях, передбачених ст. 60–63 КК УСРР 1922 р., було встановлено найвищу міру покарання – страту. Таке саме покарання існувало і в ст. 56-17 КК УСРР 1927 р. за бандитизм. Згідно з КК УРСР 1960 р., санкція норми, що встановлювала кримінальну відповідальність за бандитизм (ст. 69), містила покарання у вигляді смертної кари [42, с. 60].

Водночас існують пропозиції встановити за бандитизм смертну кару. Прихильники цієї ідеї обґрунтовують зазначене тим, що в певних випадках вказаний злочин може бути поєднаний з убивством потерпілого, яке має охоплюватись складом бандитизму [242, с. 110–111]. Не вдаючись до ґрунтовної дискусії щодо смертної кари, варто зауважити, що нині такого виду покарання в КК України немає. Окрім цього, будь-які злочини, учинені учасниками злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, варто кваліфікувати за сукупністю. У зв'язку з цим під час конструювання санкцій слід урахувати вказаний факт, оскільки за таких обставин учасники злочинних об'єднань матимуть можливість одержати оптимальну міру покарання в результаті призначення покарання за сукупністю злочинів у виді довічного позбавлення волі. До того ж у сучасному кримінальному законодавстві зарубіжних країн смертну кару і навіть довічне позбавлення волі практично не застосовують за бандитизм¹. З огляду на вищезазначене, вважаю недоцільним встановлювати за бандитизм довічне позбавлення волі чи взагалі порушувати питання про смертну кару за створення злочинних об'єднань чи участь у них.

Щодо відповідальності за участь у банді, то мінімальна межа позбавлення волі за цей злочин у ст. 257 КК України дещо менша, ніж у зарубіжних країнах. Однак максимальна межа такої санкції, навпаки, є дещо вищою порівняно з

¹ Як видно з таблиці 7.4, довічне позбавлення волі за бандитизм передбачене лише в КК Литви.

відповідними аналогами інших країн. Отже, межі санкції за участь у банді також потребують коригування шляхом зменшення максимальної межі позбавлення волі за це діяння.

За створення *терористичних об'єднань* у КК зарубіжних країн (додаток Р.3) середня нижня межа позбавлення волі становить 8,1 року верхня – 15,6 року, а діапазон – 7,5 року. Схожі санкції встановлено за керівництво цими об'єднаннями (середня нижня межа позбавлення волі – 7,4 року, верхня – 15,4, діапазон – 8 років). Дещо нижчими є межі позбавлення волі за участь у терористичних об'єднаннях (середня нижня межа позбавлення волі – 5 років, верхня – 11,1, діапазон – 6,1 року) та сприяння їм (середня нижня межа позбавлення волі – 4,9 року, верхня – 11,3, а діапазон – 6,4 року).

Порівнюючи середні межі покарання за створення терористичних об'єднань та керівництво ними з аналогічними в Україні, можна дійти висновку, що вони майже збігаються. Натомість у ч. 3 ст. 5 Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з тероризмом від 13 липня 2002 р. висловлено рекомендацію про те, що максимальна межа покарання за керівництво терористичною групою не має бути меншою як 15 років позбавлення волі [876]. У законі України про кримінальну відповідальність така межа закріплена на максимально можливому рівні позбавлення волі – 15 років. Єдиний шлях встановити більш суворе покарання – розглянути можливість застосування довічного позбавлення волі, про що вже йшлося в юридичній літературі. Так, І. С. Шапкін пропонував встановити це покарання за вчинення будь-якого діяння, передбаченого ст. 258³ КК України [815, с. 191]. Однак позиція автора видається сумнівною принаймні в контексті участі в терористичних об'єднаннях та сприяння їм, які є менш небезпечними діяннями, ніж створення таких об'єднань і керівництво ними.

За створення терористичних об'єднань та керівництво ними довічне позбавлення волі встановлено в КК Греції, Естонії, Молдови, Литви та РФ. Окрім цього, за сприяння терористичним об'єднанням таке саме покарання може бути застосовано в Латвії та Канаді.

Дійсно, за найбільш небезпечні діяння, пов'язані з функціонуванням найбільш небезпечних злочинних об'єднань (створення терористичних об'єднань та керівництво ними), можна встановити найсуворіше в українському кримінальному законодавстві покарання – довічне позбавлення волі¹. Причому його слід застосовувати як альтернативу позбавленню волі на певний строк.

У контексті розгляду меж кримінальної відповідальності за участь у терористичних об'єднаннях та сприяння їм варто зауважити, що мінімальні та максимальні межі позбавлення волі за ці діяння в Україні є значно вищими, ніж в інших країнах. Це зумовлено відсутністю диференційованого підходу до кримінальної відповідальності різних учасників терористичних об'єднань. Санкції за організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації в ч. 1 ст. 258³ КК України є значно вищими, ніж санкції за інші форми сприяння терористичним об'єднанням. Наприклад, аналіз положень ч. 2 ст. 258⁴ КК України засвідчує, що сприяння вчиненню терористичного акту групою осіб за попередньою змовою передбачає можливість застосування позбавлення волі строком від 5 до 10 років. Фінансування ж терористичної групи може бути покаране позбавленням волі на строк від 5 до 8 (ч. 1), від 8 до 10 (ч. 2), від 10 до 12 (ч. 3) років. За фінансування або інше сприяння тероризму Л. В. Новікова слушно пропонує встановити покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 7 років [537, с. 179]. У ч. 3 ст. 5 Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з тероризмом від 13 липня 2002 р. висловлено рекомендацію про те, що максимальна межа покарання за участь у діяльності терористичної групи, зокрема її фінансування не має бути меншою, ніж вісім років позбавлення волі [876]. З огляду на вищевикладене, межі покарання за участь у терористичних об'єднаннях та сприяння їм у ч. 1 ст. 258³ КК України слід зменшити.

За створення *не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань* у КК зарубіжних країн середня нижня межа позбавлення волі становить 4,2 року,

¹ Пропозицію встановити довічне позбавлення волі за створення організованого терористичного об'єднання та керівництво ним як альтернативне покарання позбавленню волі на певний строк підтримують 69,72 % опитаних правоохоронців; не схвалюють – 15,49 %. Однозначної відповіді щодо цього питання не можуть дати 14,79 % (додаток Г).

верхня – 9,1, а діапазон – 4,9 року. Майже тотожними є показники, встановлені за керівництво цими злочинними об'єднаннями (середня нижня межа позбавлення волі – 4,3 року, верхня – 9,2, а діапазон – 4,9 року). Дещо нижчими є межі цього покарання за участь у не передбачених законом воєнізованих або збройних формуваннях (середня нижня межа позбавлення волі – 3 роки, верхня – 8,4, а діапазон – 5,4 року) та сприяння їм (середня нижня межа позбавлення волі – 3,7 року, верхня – 8,1, а діапазон – 4,4 року). Попри те, що мінімальні й максимальні межі позбавлення волі за всі суспільно небезпечні діяння, пов'язані з незаконними воєнізованими або збройними формуваннями, в Україні та інших країнах є досить близькими за розмірами, вони потребують коригування. Санкції за створення та керівництво цими злочинними об'єднаннями мають бути суворішими, ніж санкції за участь у них та сприяння їм¹.

Таким чином, на підставі вищезазначеного необхідно внести певні корективи в санкції ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Максимальну межу покарання у виді позбавлення волі на певний строк у ст. 257 і 258³ КК України можна залишити на рівні 15 років. Це має бути максимальна межа позбавлення волі за створення злочинних об'єднань, передбачених вказаними статтями, а також керівництво ними. Водночас максимальна межа позбавлення волі за створення та керівництво злочинними об'єднаннями, передбаченими ст. 255 і 260 КК України, має бути нижчою, а отже, може лишатись на рівні 12 (у ст. 255 КК України) та 10 років (у ст. 260 КК України). Дещо складнішою є ситуація щодо мінімальної межі покарання за створення злочинних об'єднань і керівництво ними. Діапазон покарання у виді позбавлення волі за злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³ КК України, є занадто великим і тому його за можливості слід зменшити. Адже санкції з таким значним діапазоном, який ми маємо на сьогодні в ст. 255, 257, 258³ КК України, не лише свідчать про невдалу диференціацію кримінальної відповідальності, а й ускладнюють роботу суддів під час

¹ Пропозицію встановити суворіші санкції за створення злочинних об'єднань і керівництво ними, ніж за участь у таких об'єднаннях і сприяння їм, підтримують 85,21 % опитаних правоохоронців. Натомість 8,45 % обстоюють протилежну позицію, а 6,34 % – не можуть дати однозначної відповіді (додаток Г).

призначення покарання, зокрема містять підвищені корупційні ризики. Тому мінімальну межу покарання у виді позбавлення волі на певний строк за створення злочинних об'єднань і керівництво ними можна встановити на рівні шести (ст. 255 КК України), восьми (ст. 257, 258³ КК України), чотирьох (ст. 260 КК України) років. Натомість максимальні та мінімальні межі позбавлення волі за участь у злочинних об'єднаннях вважаю за доцільне зробити на 2–4 роки меншими від санкцій за створення злочинних об'єднань та участь у них. Отже, покарання у виді позбавлення волі за участь у злочинній організації та сприяння їй слід встановити на строк від 4 до 8 років, за участь у банді та сприяння їй – від 5 до 11 років, за участь у терористичній групі та терористичній організації – від 6 до 12 років, за участь у не передбачених законом воєнізованих або збройних формуваннях – від 2 до 6 років.

У теорії кримінального права розглядають можливість встановлення й *інших видів покарань* за досліджувані злочини.

У зарубіжному кримінальному законодавстві за створення злочинних об'єднань та участь у них, крім зазначених покарань, передбачено арешт, обмеження волі, нагляд, випробування, штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Окремі з них (нагляд і випробування) не належать до вітчизняної системи покарання, а тому й не можуть бути застосовані під час конструювання санкцій ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. З огляду на суспільну небезпеку досліджуваних злочинів, вважаю недоцільним застосовувати й обмеження волі. Щодо штрафу, то, на мою думку, доцільнішою є все ж конфіскація майна, унаслідок застосування якої призначення штрафу є не лише необґрунтованим, а й неможливим. Позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю й так може бути застосоване в разі вчинення учасниками злочинного об'єднання окремих видів злочинів, які пов'язані із певною діяльністю або певною посадою, оскільки в таких випадках дії вказаних суб'єктів будуть кваліфікувати за сукупністю злочинів. Натомість у разі засудження до тривалих строків ув'язнення в застосуванні цього виду покарання взагалі може не бути потреби, навіть якщо вчинення злочину було пов'язане з

посадою, яку обіймає певний учасник злочинного об'єднання, або з певним видом його діяльності.

Запропоновані санкції ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (додаток Р.7), не можна вважати ідеальними, оскільки вони відображають лише суб'єктивну думку (навіть попри те, що вона ґрунтується на результатах вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду).

Більш раціональним варіантом розв'язання проблеми вважаю розроблення системи санкцій, усі види та межі покарання в якій відповідали б єдиним уніфікованим правилам. Однак таке завдання сягає за межі предмета цього дослідження.

Окремого розгляду потребує питання про конструювання санкції за змову на вчинення злочинів, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань, яку пропонується криміналізувати в ст. 255¹ КК України. У зв'язку з цим доцільним також буде звернутися до зарубіжного досвіду (додаток Р.8), який свідчить про те, що здебільшого мінімальний розмір покарання за змову в кримінальному законодавстві зарубіжних країн не закріплено, а якщо вона й існує, то на максимально низькому рівні. Натомість верхня межа позбавлення волі за цей злочин коливається в межах від одного до десяти років. У певних випадках розмір покарання за змову залежить від її виду. Наприклад, відповідно до КК Ізраїлю змова карається позбавленням волі строком на сім років (якщо злочин тяжкий) та два роки (якщо злочин середньої тяжкості).

Окрім цього, наявні факти (наприклад, у КК Індії, Пакистану, Сінгапуру тощо), коли покарання за змову встановлене на рівні зі сприянням певному злочину чи підбурюванням до його вчинення. Натомість в Україні сприяння вчиненню злочину зараховують до пособницьких дій. Тому особу, яка сприяла вчиненню злочину, слід визнавати пособником, хоч в окремих випадках дії щодо змови на вчинення злочину можуть нагадувати дії підбурювача (одна особа схиляє іншу та вони вступають у змову).

У ст. 519 КК Іспанії наголошено, що за змову вчинити злочин у складі

незаконного об'єднання покарання призначається на один або два ступені нижче, ніж передбачено у відповідних статтях [872].

Очевидно, що покарання за змову має бути меншим, ніж покарання за закінчений злочин. Окрім цього, відповідно до ч. 2 ст. 68 КК України за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

На підставі вищезазначеного пропоную покарання за змову на вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань встановити на рівні штрафу в розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі строком від одного до шести років.

5.2. Призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 КК України

Важливим етапом застосування закону про кримінальну відповідальність до учасників злочинних об'єднань є призначення їм покарання. Воно відбувається на підставі певних принципів, загальних і спеціальних засад.

Вчені виділяють різні принципи призначення покарання та рекомендації щодо їх застосування [23, с. 165; 30, с. 14–21; 63, с. 29–31; 444, с. 54; 445, с. 8; 482, с. 193; 484, с. 4–8; 579, с. 19–30; 681, с. 11; 694, с. 9; 747, с. 58; 781, с. 229; 813, с. 51; 825, с. 79; 828, с. 3], аналіз яких дає підстави стверджувати, що призначення покарання особам, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, слід здійснювати з урахуванням загальноправових (законності, гуманізму, справедливості, обґрунтованості, доцільності) та галузевих (індивідуалізації покарання та економії кримінальної репресії) принципів.

Засади призначення покарання. Більш детально процес призначення покарання визначають його загальні та спеціальні засади.

Особливість призначення покарання учасникам злочинних об'єднань полягає в тому, що в цьому процесі, окрім загальних засад призначення покарання, суд зобов'язаний застосовувати спеціальні засади (правила) призначення покарання – це, насамперед, призначення покарання особі, яка вчинила злочин у співучасті, та призначення покарання, узгодженого сторонами угоди. Водночас будь-які спеціальні правила призначення покарання ґрунтуються на загальних засадах призначення покарання.

Перша загальна засада полягає в тому, що покарання учасникам злочинних об'єднань призначають у межах санкцій ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, тобто з огляду на види й розміри покарань, які зазначені у вказаних кримінально-правових заборонах.

Санкції ст. 255, 257, 258³, 260 КК України є відносно визначеними, тому суд, за загальним правилом, має призначити покарання в межах, встановлених у цих заборонних кримінально-правових нормах. Водночас санкції статей 257, 258³, 260 КК України є кумулятивними, а отже, суд має обговорити й вирішити питання про необхідність або, навпаки, недоцільність приєднання до основного (передбаченого в санкції) покарання додаткового – конфіскації майна. Причому варто враховувати, що це додаткове покарання є обов'язковим лише в бандитизмі, а в інших випадках – воно факультативне. Таким чином, у разі вчинення бандитизму суд зобов'язаний застосовувати конфіскацію майна. Виняток можуть становити випадки застосування ст. 69 КК України, засудження за вчинення злочину, передбаченого ст. 257 КК України, неповнолітнього, затвердження вироком угоди про визнання вини тощо.

Щодо першої засади призначення покарання допустимими є винятки, у яких суд може вийти за мінімальні чи максимальні межі кримінально-правової заборони.

Вивчення судової практики застосування статей 255, 257, 258³, 260 КК України засвідчує, що передусім це відбувається за двох обставин: 1) у разі призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ч. 1 ст. 69 КК

України); 2) у разі призначення більш суворого покарання за сукупністю злочинів чи за сукупністю вироків (ст. 70, 71 КК України). Водночас існують інші можливості суду вийти за мінімальні чи максимальні межі, встановлені в санкціях вказаних статей, наприклад, у разі призначення неповнолітньому позбавлення волі на певний строк (ст. 102 КК України).

Найчастіше учасникам злочинних об'єднань призначають покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, зокрема 41,3 % засудженим за бандитизм, 41,8 % учасникам терористичних об'єднань, а також по 6,4 % учасникам банд¹ та не передбачених законом збройних формувань. Ще 2,3 % засудженим за бандитизм не призначено додаткового покарання у вигляді конфіскації майна (додаток Б).

Системний аналіз положень кримінального законодавства, що стосуються призначення покарання, засвідчує, що санкції ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, не можуть сформулювати вичерпного уявлення про міру покарання, яка може бути призначена учасникам злочинних об'єднань. А тому цілком виправданим кроком законодавця є закріплення в п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України *другої* загальної засади призначення покарання, яка полягає в тому, що суд призначає покарання *відповідно до положень Загальної частини КК України*.

У теорії кримінального права можна виокремити дві позиції науковців щодо переліку елементів цієї засади. Одні вчені тлумачать її досить широко, зараховуючи до неї всі положення закону про кримінальну відповідальність, які можуть прямо чи опосередковано стосуватися призначення покарання [441, с. 252; 520, с. 129; 579, с. 89]. Перевага цього підходу полягає в тому, що він найбільш повно охоплює більшість або всі положення закону про кримінальну відповідальність, які можуть бути застосовані під час призначення покарання. Однак у цьому криється і головний недолік позиції. Адже значна частина таких положень дублює інші загальні засади призначення покарання, повторює спеціальні засади призначення покарання, а отже, порушує систему всього інституту призначення покарання.

¹ Ще одному учаснику банди (0,4 %) покарання було призначено із застосуванням ст. 44 КК України 1960 р. (додаток Б).

З огляду на це, більш вдалим видається вузьке тлумачення цього правила призначення покарання [525, с. 163; 747, с. 515]. Слід визнати слушною позицію О. О. Дудорова, яка полягає в тому, що до положень Загальної частини кримінального закону в контексті п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України варто відносити лише ті з них, які безпосередньо пов'язані з призначенням покарання, та які, впливаючи на відповідну діяльність суду, не визначають зміст інших загальних, а також спеціальних, засад призначення покарання: 1) ч. 2 ст. 9 КК України (встановлено, що правові наслідки вироку суду іноземної держави враховують, серед іншого, під час призначення покарання за злочин, учинений в Україні); 2) ст. 35 КК України (одним із правових наслідків повторності, сукупності й рецидиву злочинів визнано врахування цих проявів множинності під час призначення покарання); 3) ч. 4 ст. 49 КК України (передбачено заміну довічного позбавлення волі позбавленням волі на певний строк особі, яка вчинила особливо тяжкий злочин і щодо якої суд не визнав за можливе застосувати положення про давність як підставу звільнення від кримінальної відповідальності); 4) ст. 50–64 КК України (визначено мету покарання; закріплено «драбину» покарань, яку слід брати до уваги під час з'ясування, яке покарання є більш суворим; встановлено особливості призначення окремих видів покарань тощо); 5) ч. 5 ст. 80 КК України (передбачено заміну позбавленням волі на певний строк довічного позбавлення волі, призначеного особі, щодо якої суд не визнав за можливе застосувати положення про давність виконання обвинувального вироку) [747, с. 515].

Третя загальна засада призначення покарання полягає в тому, що суд призначає покарання *враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання*.

Ступінь тяжкості вчиненого злочину розглядають у двох значеннях: 1) як показник типового ступеня суспільної небезпечності злочину – його використано в класифікації злочинів, передбаченій ст. 12 КК України; 2) як критерій індивідуалізації покарання, що визначає індивідуальний ступінь суспільної небезпечності вчиненого особою окремого злочину [12, с. 256–259; 441, с. 252; 521, с. 130; 579, с. 147; 693, с. 204; 747, с. 515–516].

Для з'ясування ступеня тяжкості вчиненого злочину в межах загальної засади призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, закріпленої в п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, суд має встановити індивідуальний ступінь тяжкості вчиненого злочину. Натомість обов'язок щодо встановлення виду вчиненого злочину відповідно до їх класифікації, визначеної в ст. 12 КК України, закріплено в п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України.

Ступінь тяжкості вчиненого злочину в теорії кримінального права тлумачать по-різному. Передусім варто погодитись із тим, що тяжкість злочину визначають з огляду на характер і ступінь суспільної небезпеки [579, с. 98; 669, с. 191]. З огляду на це, закономірним є твердження, згідно з яким ступінь тяжкості злочину пов'язаний зі ступенем його суспільної небезпеки, а характер тяжкості злочину – з характером такої небезпеки. Отже, ступінь тяжкості вчиненого злочину не має охоплювати характер його суспільної небезпеки. Тому варто погодитись із тим, що сучасне визначення загальних засад призначення покарання про врахування ступеня тяжкості злочину не відповідає вимогам практики, обмежуючи право судового розсуду враховувати в межах індивідуалізації покарання характер тяжкості вчиненого злочину [669, с. 191].

У пошуках шляхів розв'язання проблеми вчені, вочевидь, застосовують розширене тлумачення цієї засади призначення покарання, зважаючи на те, що під час призначення покарання ступінь тяжкості вчиненого злочину залежить від характеру й ступеня суспільної небезпеки злочину [525, с. 163; 519, с. 167; 521, с. 130]. Такий підхід буде актуальним до моменту внесення відповідних змін до закону про кримінальну відповідальність. Водночас нагальною є потреба в розкритті змісту обох термінів – як характеру, так і ступеня суспільної небезпеки злочину.

Характером суспільної небезпеки вчиненого злочину зазвичай вважають якісну його характеристику, яку пов'язують насамперед з об'єктом злочину [525, с. 163; 481, с. 264; 519, с. 167; 579, с. 98]. У зв'язку з цим можна констатувати, що за характером суспільної небезпеки злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, об'єднує передусім об'єкт злочину. Причому якщо родовий та видовий

об'єкти розкривають окремі спільні риси їх суспільної небезпеки, то в межах безпосередніх об'єктів відбувається конкретизація характеру цієї небезпеки.

Очевидно, що характер суспільної небезпеки відображено у формулі кваліфікації, яка певною мірою досить інформативно окреслює різні риси такої небезпеки. Передусім, це виявляється у кваліфікації досліджуваних злочинів за сукупністю з іншими злочинами або без неї. З огляду на це, за своїм характером можуть істотно різнитися створення злочинної організації та участь у ній, поєднана з крадіжками від бандитизму, що супроводжується розбоями та умисними вбивствами.

Ступінь суспільної небезпеки злочину зазвичай пов'язують із його кількісною характеристикою [525, с. 163; 481, с. 264–265] або індивідуальними особливостями [519, с. 167]. Вітчизняні криміналісти ступенем суспільної небезпеки вважають передусім окремі об'єктивні (суспільно небезпечні наслідки, час, місце, спосіб, знаряддя і засоби, обстановка вчинення злочину) та суб'єктивні (вина, мотив, мета) ознаки злочину [525, с. 163; 481, с. 264–265; 521, с. 130; 694, с. 11].

Перелік обставин (показників ступеня тяжкості злочину), які суд ураховує в кожному конкретному випадку вчинення злочину учасником злочинного об'єднання, має бути не лише індивідуальним, а й вичерпним, оскільки він впливає як на зменшення, так і на збільшення міри покарання, що застосовують до такого суб'єкта.

Доцільно звернути увагу на те, що не можна двічі враховувати одні й ті самі обставини під час визначення ступеня тяжкості вчиненого злочину та в межах характеристики особи винного чи обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. Щодо цього питання в юридичній літературі слушно констатовано, що суди часто змішують обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання, з характеристиками підсудного [22, с. 33] або ж вдаються до подвійного врахування окремих обставин [694, с. 16]. Наприклад, інколи позитивну характеристику учасника злочинного об'єднання помилково вважають обставиною, що пом'якшує покарання [124].

Забезпечення індивідуалізації покарання передбачає не лише вивчення ступеня тяжкості вчиненого злочину, а й всебічне урахування *даних про особу, яка вчинила злочин*. Як слушно зауважує О. О. Дудоров п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України зобов'язує суд усебічно з'ясовувати обставини, які характеризують особу винного, не обмежуючись обставинами, безпосередньо пов'язаними з учиненням злочину. Врахування особи винного передбачає врахування судом особливостей, що як позитивно, так і негативно характеризують особу винного і мали місце до, під час або після вчинення злочину [747, с. 518].

Певні рекомендації щодо врахування даних, які позитивно чи негативно характеризують особу винного, сформулював ПВС України. Зокрема, в абз. 2 п. 2 його Постанови «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 зазначено, що з урахуванням ступеня тяжкості, обставин злочину, його наслідків і даних про особу судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочини на ґрунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву злочину, у складі організованих груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого – особам, які вперше вчинили злочини, неповнолітнім, жінкам, котрі на час учинення злочину чи розгляду провадження перебували в стані вагітності, інвалідам, особам похилого віку і тим, які щиро розкаюлись у вчиненому, активно сприяли розкриттю злочину, відшкодували завдані збитки тощо [628].

У межах дослідження цього чинника одним із найбільш важливих питань, що підлягає врахуванню під час призначення покарання, є структура особи винного. Як слушно зауважено в юридичній літературі вона охоплює певні сторони життєдіяльності особи винного – його фізичні (стать, вік, стан здоров'я, інвалідність, наявність фізичних вад, стан вагітності жінки на момент призначення покарання); психологічні (характер особи, її темперамент, ставлення до людей, суспільства і життя, рівень інтелектуального розвитку); соціальні (професія, посада, належність до певної соціальної групи, ставлення до праці або навчання, поведінка на роботі, у побуті, спосіб життя загалом, дотримання правил

громадського порядку, зловживання алкоголем або наркотиками, майнове становище, наявність державних нагород, почесних звань, сімейний стан, наявність на утриманні неповнолітніх або осіб похилого віку); правові (посткримінальна поведінка особи, кількість учинених злочинів у межах такої кваліфікуючої або обтяжуючої обставини, як повторність тощо) властивості [747, с. 519–520].

Серед засад призначення покарання учасникам злочинних об'єднань важливе значення мають обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Потенціал цих елементів у механізмі призначення покарання, з огляду на їхню назву, полягає передусім у можливості пом'якшувати або обтяжувати міру покарання особі, яку визнано винною в учиненні злочину.

У контексті більш детального врахування зазначених обставин під час призначення покарання заслуговує на увагу позиція В. В. Полтавець про те, що обставини, які пом'якшують покарання, мають значення для: 1) призначення менш суворого виду основного покарання, якщо в санкції статті, за якою засуджують винного, передбачено декілька альтернативних основних покарань; 2) призначення основного чи додаткового покарання, ближчого до мінімальної межі, установленої кримінальним законом за вчинення цього злочину; 3) непризначення винному додаткового покарання, якщо воно передбачене як факультативне в санкції статті, за якою його засуджують; 4) призначення основного покарання, нижчого від найнижчої межі, установленої в санкції статті, за якою засуджують винного, з урахуванням інших передбачених законом обставин і за наявності декількох обставин, які пом'якшують покарання; 5) переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за вчинений злочин, за наявності декількох обставин, які пом'якшують покарання; 6) застосування до винного звільнення від відбування покарання з урахуванням інших передбачених законом обставин.

За наявності обтяжуючих обставин суд може: 1) призначити покарання, ближче до максимальної межі санкції або таке, що дорівнює їй; 2) за наявності альтернативної санкції обрати більш суворий вид покарання в межах санкції; 3) призначити додаткове покарання, передбачене санкцією як факультативне;

4) не застосувати звільнення від відбування покарання в порядку ст. 75 КК України [579, с. 139–140].

Таким чином, обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, мають значення не лише для обрання міри покарання учаснику злочинного об'єднання, а й для застосування щодо нього заохочувальних кримінально-правових норм.

У законі про кримінальну відповідальність відсутні більш детальні правила врахування зазначених обставин під час визначення конкретного строку або розміру покарання. Натомість у теорії кримінального права України та в зарубіжному кримінальному законодавстві з цього питання є ґрунтовні напрацювання [353, с. 157–158; 369, с. 27–28; 457, с. 17–18; 667; 669, с. 195; 697, с. 104–111; 760, с. 221–225; 820, с. 14; 821, с. 1069–1074; 856; 939], які заслуговують на підтримку, оскільки передбачають детальне врегулювання правил призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Тому перспективним напрямом удосконалення системи покарань є запровадження таких правил. Це є передумовою забезпечення індивідуалізації покарання учасникам злочинних об'єднань як запоруки призначення справедливого покарання.

Під час призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, обставинами, які його пом'якшують, відповідно до ч. 1 ст. 66 КК України, найчастіше визнають: з'явлення із зізнанням, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди. Інколи може йтися про вчинення злочину неповнолітнім та вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. У судовій практиці наявне також застосування такої обставини, як виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з учиненням злочину у випадках, передбачених КК України [113].

Водночас на підставі ч. 2 ст. 66 КК України під час призначення покарання для вищезазначених співучасників суд визнає такими, що його пом'якшують, й

інші обставини, не зазначені в ч. 1 ст. 66 КК України, зокрема: наявність на утриманні малолітніх, неповнолітніх, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, повне або часткове визнання вини, участь у бойових діях, учинення злочину внаслідок тяжкого матеріального становища, вплив значного проміжку часу з моменту вчинення злочину.

Проте трапляються випадки безпідставного визнання певних обставин такими, що пом'якшують покарання, а саме: відсутність матеріальної шкоди [107], непритягнення в минулому до адміністративної та кримінальної відповідальності [107], притягнення до кримінальної відповідальності вперше [126; 130], позитивна характеристика [130]. На необґрунтованості визнання зазначених обставин такими, що пом'якшують покарання, вчені вже неодноразово наголошували [353, с. 167–169; 451, с. 143].

В теорії кримінального права висловлювали пропозицію доповнити перелік обставин, які пом'якшують покарання, передбачений ч. 1 ст. 66 КК України, новим п. 10 – «активне сприяння викриттю організованої групи або злочинної організації, розкриттю вчиненого такою групою, організацією чи її учасником злочину, притягненню винних до відповідальності, відшкодуванню завданих збитків, усуненню заподіяної шкоди чи в іншій формі сприяння боротьбі з організованою злочинністю» [613]. Попри те, що ця пропозиція має позитивне спрямування, її не можна вважати раціональною, адже в межах одного пункту пропонується об'єднати принаймні три різні за змістом обставини: «активне сприяння викриттю організованої групи або злочинної організації, розкриттю вчиненого такою групою, організацією чи її учасником злочину, притягненню винних до відповідальності», «відшкодування завданих збитків, усунення заподіяної шкоди» та «сприяння боротьбі з організованою злочинністю в іншій формі». Окрім цього, запропоновані обставини певною мірою дублюють вже наявні, передбачені п. 1 і п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України, а тому створюють штучну конкуренцію. Натомість вважаю за доцільне активне сприяння розкриттю злочину як обставину, що пом'якшує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України), удосконалити шляхом заміни її на активне сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, а також

запобіганню їм. Таке вдосконалення, з одного боку, розширить можливості правоохоронних органів у протидії злочинам, а з іншого – сприятиме виправленню особи, яка вчинила злочин [196, с. 148–149].

Якщо в кримінальному законодавстві України «з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину» закріплені в п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України, то в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн зазначені елементи дійового каяття визнають самостійними обставинами, що обтяжують покарання. Так, у КК Білорусі цим обставинам присвячено три пункти: явка з повинною (п. 1 ч. 1 ст. 63), щире розкаяння в учиненому злочині (п. 2 ч. 1 ст. 63), активне сприяння виявленню злочину, викриттю інших учасників злочину, розшуку майна, набутого злочинним шляхом (п. 3 ч. 1 ст. 63) [735]. Закріплення в п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України складових дієвого каяття не перешкоджає суду самостійно враховувати кожну із зазначених обставин, хоча в певних випадках вони взаємопов'язані, а тому не можуть взаємовиключати одна іншу. Наприклад, щире каяття без подальшого активного сприяння розкриттю злочину можливе вкрай рідко, коли особа з'явилася із зізнанням у вчиненні злочину, однак при цьому вона абсолютно не кається або ж з'явилася з повинною та щиро кається, однак відмовляється викрити співучасників, видати майно, здобуте злочинним шляхом. *Отже, доцільно зазначити ці обставини в окремих пунктах ч. 1 ст. 66 КК України*, на чому вже акцентувала Т. І. Іванюк [353, с. 171].

Учинення учасником злочинного об'єднання злочину під впливом погрози, примусу. У межах розгляду засади призначення покарання, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, чільне місце належить особливостям призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, яких примусили до такої протиправної діяльності, адже членство в злочинному угрупованні та участь в окремих епізодах його діяльності нерідко бувають вимушеними [461, с. 155]. Водночас під час кримінально-правової оцінки таких дій у правозастосувачів виникають труднощі (додаток В).

Якщо особа брала участь у злочинному об'єднанні через фізичний примус, унаслідок якого вона зберігала можливість керувати власними діями, а також

психічний примус, то це питання вирішують відповідно до положень ст. 39 КК України. Тобто такий учасник буде нести кримінальну відповідальність, якщо він діяв у стані крайньої необхідності. Однак учинення злочину під впливом погрози та примусу, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 66 КК України, буде враховано як обставину, що пом'якшує покарання. Прикладом такого вирішення питання може бути випадок із судової практики.

ОСОБА_3, перебуваючи на території м. Донецьк, під впливом психологічного примусу у вигляді погроз перешкоджання навчанню та застосуванню фізичного насильства до його доньки, яка навчається в одному з навчальних закладів м. Донецьк, з боку учасників не передбаченого законом збройного формування «Донське козацтво» був залучений до участі в його діяльності. Усвідомлюючи протиправний характер завдань, які були покладені на ОСОБА_3, та маючи можливість їх не виконувати, ОСОБА_3 не звернувся до правоохоронних органів України з повідомленням про вказані погрози, а почав учиняти дії щодо збору та передачі представнику вищезазначеного збройного формування інформації про дислокацію та переміщення підрозділів Збройних сил України, залучених до проведення АТО. Суд на підставі ст. 66 КК України визнав обставиною, що пом'якшує покарання, учинення ОСОБА_3 злочину під впливом погрози та примусу [98].

У кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн це питання вирішено дещо інакше. Так, відповідно до ч. 4 ст. 62 КК Литви та ст. 5 КК Швеції суд у таких випадках може накласти більш м'яке покарання, ніж передбачено законом [743; 885], а відповідно до ст. 28 КК Китаю такій особі може бути пом'якшене покарання або вона може бути звільнена від покарання [727]. У законодавстві цих країн очевидно ідеться насамперед про спеціальний випадок призначення покарання нижче нижчої межі, встановленої у санкції статті Особливої частини. У КК України закріплено аналогічну можливість щодо призначення учаснику злочинного об'єднання, який вчинив злочин під впливом погрози або примусу, більш м'якого покарання, ніж передбачене законом. Однак реалізація цієї умови потребує виконання додаткових умов. Відповідно до ч. 1 ст. 69

КК України, обов'язковими є наявність декількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, а також урахування особи винного. Така позиція законодавця видається слушною, адже встановити суспільну небезпеку учасника злочинного об'єднання лише за наявності примусу до участі в злочинному об'єднанні неможливо. Важливе значення мають й інші обставини, що пом'якшують покарання (наприклад, щире каяття, активне сприяння виявленню та розслідуванню злочину), а також характеризують особу винного. Тому в розробці додаткових підстав для призначення учасникові злочинного об'єднання, який учинив злочин під впливом погрози або примусу, більш м'якого покарання, ніж передбачене законом, немає потреби.

Під час призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, обставини, які його обтяжують, на відміну від таких, що його пом'якшують, трапляються значно рідше. Здебільшого це рецидив злочинів, рідше – учинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку, у стані алкогольного сп'яніння. У поодиноких випадках ідеться про вчинення злочину щодо особи, яка перебувала в службовій залежності від винного.

Найбільш неоднозначною є судова практика врахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, під час призначення покарання на підставі інституту угод. В одних випадках у вирокх суди вказують на зазначені обставини [82; 83; 87], в інших – наголошують лише на врахуванні загальних засад призначення кримінальних покарань [88; 109] (а тому можна лише припустити, що їх дійсно враховують) або взагалі не зазначають будь-яких вказівок на їх застосування чи незастосування [85; 91; 92].

Учинення злочину групою осіб за попередньою змовою як обставина, що обтяжує покарання. Серед усіх обставин, які обтяжують покарання, варта особливої уваги та, що передбачена п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України, – «учинення злочину групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 або 3 ст. 28)». Її закріплення в законі про кримінальну відповідальність, імовірно, зумовлено тим, що вчинення злочину в зазначених формах співучасті зазвичай свідчить про більший ступінь суспільної небезпеки вчиненого. Схожа обставина існує в зарубіжному

кримінальному законодавстві, зокрема в країнах СНД, В'єтнамі, Литві, Норвегії, Чехії, Швеції, Фінляндії тощо. Це є цілком закономірним, адже в ч. 2 ст. 3 Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. зазначено, що кожна держава-член вживає необхідних заходів до того, щоб учинення в межах злочинної організації передбачених у ст. 2 злочинів могло визнаватися обставиною, що обтяжує покарання [644].

Тлумачення ч. 2 ст. 67 КК України вказує на те, що суд зобов'язаний завжди враховувати цю обставину під час призначення покарання як таку, що обтяжує покарання. Натомість у кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн існує протилежне правило. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 60 КК Литви врахування аналогічної обставини є необов'язковим [856].

Попри те, що в ст. 28 КК України виокремлено чотири форми співучасті, які розташовані за ступенем суспільної небезпеки від найменш до найбільш небезпечної, незрозумілим залишається той факт, що законодавець визнав обставинами, які обтяжують покарання, лише дві з них.

Недостатньо аргументованою виглядає позиція законодавця щодо невіднесення групи осіб до обставин, що обтяжують покарання, оскільки, по-перше, це одна з форм співучасті в злочині, яка характеризує підвищений ступінь суспільної небезпеки злочину, порівняно з аналогічним діянням, учиненим одноособово, а по-друге, вона є кваліфікуючою ознакою низки злочинів [153, с. 104; 182, с. 27–28; 191, с. 23–25]. Пропозицію щодо обов'язкового врахування цієї обставини під час призначення покарання вже висловлювали вчені [252, с. 9; 761, с. 9–10].

Певні проблеми криміналісти вбачають і у визнанні обставиною, що обтяжує покарання, учинення злочину групою осіб за попередньою змовою. Л. М. Демидова і Н. В. Невідома обґрунтовують необхідність у цій обставині конкретизувати варіанти вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб – за умов співвиконавства або з розподілом ролей. Причому автори зазначають, що вчинення злочину організованою групою як обставина, що обтяжує покарання, не охоплює за своїм змістом учинення злочину за попередньою змовою групою осіб.

Охоплення відсутнє, ураховуючи, що вчиненням злочину за попередньою змовою групою осіб визнають лише співвиконавство, що не є обов'язковим для вчинення злочину організованою групою. Таким чином, редакція п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України, на їх переконання, потребує уточнення, а тому її доцільно викласти в такій редакції: «2) учинення злочину за попередньою змовою групою осіб при співвиконавстві або з розподілом ролей чи організованою групою (ч. 2 або 3 ст. 28)» [11, 371–372; с. 527, с. 16, 20]. Аналіз цієї пропозиції дав змогу виявити певні суперечності. З одного боку, дослідники визнають можливість учинення злочину групою осіб у формі лише співвиконавства, однак положення п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України формулюють так, що допускають учинення злочину за попередньою змовою групою осіб за умов співвиконавства або з розподілом ролей. Отже, твердження науковців потребує уточнення.

У теорії кримінального права існує також пропозиція, яку висловили, зокрема, Б. В. Романюк та В. В. Українець, доповнити досліджувану обставину, що обтяжує покарання, положенням про вчинення злочину в складі злочинної організації [658, с. 259; 745, с. 185]. Водночас І. М. Федорчук взагалі пропонує передбачити у зазначеній обставині вчинення злочину в будь-якій формі співучасті [761, с. 9–10].

Учинення злочину в складі злочинної організації не може визнаватись обставиною, яка обтяжує покарання, оскільки таке діяння безпосередньо криміналізовано в ч. 1 ст. 255 КК України, тому суд, призначаючи покарання, не може повторно врахувати її. Це впливає з ч. 4 ст. 67 КК України, відповідно до якої, якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз урахувати її під час призначення покарання як таку, що його обтяжує. Тим більше, що це не просто ознака, а окреме альтернативне діяння самостійного складу злочину.

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн питання щодо досліджуваної обставини, що обтяжує покарання, вирішують по-різному. Причому найбільш поширеними є два підходи.

Перший підхід передбачає *визнання обставиною, що обтяжує покарання, лише вчинення злочину в окремих формах співучасті*. Тому вчинення злочину в певних формах співучасті в цих країнах не визнають обставиною, що обтяжує покарання. Наприклад, у п. 1 ч. 1 ст. 75 КК Киргизії до обставин, що обтяжують покарання, віднесено «вчинення злочину групою осіб чи групою осіб за попередньою змовою». Хоча форм співучасті в законодавстві цієї країни чотири – група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група і злочинна організація (ст. 44). Очевидно, це пов'язано з тим, що створення організованої групи та злочинної організації, а також участь у них визнано самостійними складами злочинів у ст. 248 та 249 КК Киргизії [733].

Цей підхід виглядає досить ґрунтовним, оскільки вчинення злочину в певній формі співучасті під час притягнення до кримінальної відповідальності не враховано двічі, що відповідає принципу *non bis in idem*.

Другий підхід полягає в тому, що *обставиною, яка обтяжує покарання, визнають учинення злочину в складі всіх загальних злочинних об'єднань чи форм співучасті, які закріплені в кримінальному законодавстві певної країни*. Здебільшого така обставина включає перелік відповідних злочинних об'єднань або вчинення злочинів у їх складі. Так, відповідно до п. «в» ч. 1 ст. 62 КК Таджикистану обставиною, що обтяжує покарання, є вчинення злочину в складі групи осіб, групи осіб за попередньою змовою, організованої групи чи злочинного співтовариства (злочинної організації) [738]. Досить оригінальний підхід, який також охоплює всі форми співучасті, використано в КК Молдови – «вчинення злочину у будь-якій формі співучасті» (п. «с» ч. 1 ст. 77) [737].

У Проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 16 листопада 2017 р. № 7279-1 [607] задля уникнення ситуацій, за яких учинення злочину організованою групою в одних випадках законодавець не враховує зовсім, а в інших – ураховує як кваліфікуючу обставину (іноді – поряд із такою, як учинення злочину групою осіб) або як обставину, що обтяжує покарання (ст. 67 КК України), запропоновано виключити

цю ознаку з усіх статей Особливої частини КК, де вона є, а замість цього запровадити правила (зі зрозумілими винятками), згідно з якими у разі, коли злочин учинено особою у складі або в інтересах організованої групи чи злочинної організації, кваліфікація здійснюється одночасно за статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, що передбачає вчинене особою діяння, і за відповідною частиною ст. 255 або ст. 255¹ цього Кодексу. Причому покарання запропоновано призначати з урахуванням правил про сукупність злочинів [595]. Окрім цього, автори законопроекту пропонують доповнити КК України ст. 255¹, яка містила б підстави кримінальної відповідальності за створення організованої групи та участь у ній [607].

За умови реалізації таких пропозицій можуть виникнути проблеми під час призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, оскільки зазначені суб'єкти матимуть потенційну можливість одержати більш м'яке покарання.

Наприклад, якщо з ч. 5 ст. 185 КК України вилучити кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину організованою групою», то такий злочин, учинений організованою групою, можна буде кваліфікувати за сукупністю злочинів: за ч. 2 ст. 185 КК України як крадіжку вчинену групою осіб за попередньою змовою (карається арештом на строк від трьох до шести місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк) та за ч. 1 ст. 255¹ КК України як участь у злочинах, учинюваних організованою групою (карається позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років). Навіть якщо під час призначення покарання за сукупністю злочинів за кожен злочин буде призначено максимальне покарання, а остаточне покарання буде визначене шляхом повного складання (що малоймовірно), то максимально можливе покарання в такому разі становитиме 12 років позбавлення волі. Однак якщо під час призначення остаточного покарання буде застосовано принцип поглинання менш суворого більш суворим, то остаточне покарання становитиме сім років позбавлення волі. Якщо ж покарання за кожен злочин буде призначене не в максимальних межах, а надалі застосовуватиметься принцип поглинання або часткового складання, то

остаточне покарання може становити, наприклад, п'ять років позбавлення волі або навіть менше.

Натомість якщо ч. 5 ст. 185 КК України залишити, то слід ураховувати, що за вчинення цього злочину санкція містить покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років із конфіскацією майна. Тобто навіть призначене відповідно до санкції вказаної статті покарання, згідно із загальним правилом, становитиме мінімум сім років позбавлення волі (окрім цього, передбачено обов'язкову конфіскацію майна). Отже, така гуманізація кримінальної відповідальності у формі виключення кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину організованою групою» не сприятиме протидії організованій злочинності.

З огляду на зазначене, за умови врахування запропонованих в четвертому розділі змін щодо виключення такого діяння, як учинення злочину в складі злочинного об'єднання, зі ст. 255 та 257 КК України, положення п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України можна розширити, додавши вказівку не лише на групу осіб, а й на злочинну організацію.

У кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн обставини, що обтяжують покарання, пов'язують не лише з формою співучасті, а й зі співучасником. До них, зокрема, належать «особливо активна роль у вчиненні злочину» (КК РФ [740], Таджикистану [738], Туркменістану [682]), «учинення злочину в ролі організатора» (КК Словаччини [996]). Свого часу Д. О. Савченко пропонував, з одного боку, визнати участь особи в злочині в ролі ініціатора, керівника або іншу активну участь у його вчиненні обставиною, що обтяжує покарання; з іншого боку, вважати другорядну роль у злочині, спільно вчиненому кількома особами, обставиною, що пом'якшує покарання [665, с. 21].

У кримінальному законодавстві України зазначені обставини враховані в спеціальних засадах призначення покарання співучасникам і стосуються характеру та ступеня участі кожного з них у вчиненні злочину, а тому виокремлювати їх як самостійні обставини, що обтяжують покарання, немає особливої потреби.

Призначення покарання співучасникам. Серед спеціальних засад призначення покарання важливе значення мають ті, що стосуються призначення

покарання за злочини, учинені в співучасті. Так, у ч. 5 ст. 68 КК України наявне положення про те, що під час призначення покарання співучасникам злочину суд, керуючись положеннями ст. 65–67 цього Кодексу, ураховує характер і ступінь участі кожного з них у вчиненні злочину. Це передусім означає той факт, що попри спільне вчинення злочину декількома суб'єктами, караність співучасників не може бути однаковою. Тому міру покарання для кожного учасника злочинного об'єднання визначають індивідуально, тобто, як стверджує О. О. Дудоров, «з урахуванням «внеску» в досягнення спільного злочинного результату» [747, с. 437], який, вочевидь, визначається характером і ступенем участі кожного з них у вчиненні злочину¹. З огляду на це, слід з'ясувати зміст понять «характер участі у вчиненні злочину» та «ступінь участі у вчиненні злочину».

Характер участі співучасника пов'язують здебільшого з роллю, яку він виконує під час учинення злочину. Так, П. Ф. Тельнов пропонував характером участі в злочині вважати виконувану співучасником роль, своєрідність його функцій у спільній злочинній діяльності [702, с. 173]. Схожу позицію обстоюють також інші вчені [368, с. 240; 438, с. 141; 523, с. 182; 669, с. 84]. Таке тлумачення вказаної ознаки передбачає встановлення того, яку роль відповідно до ст. 27 КК України виконував співучасник. Окремі правники зміст цього терміна деталізують, зазначаючи, що врахування характеру участі співучасника в учиненні злочину передбачає з'ясування: 1) ролі, яку він виконував (був він виконавцем, організатором, підбурювачем або пособником); 2) чи виконувала одна особа декілька ролей і яких саме [521, с. 144; 747, с. 538]. Така позиція дає вичерпніше уявлення про характер участі у вчиненні злочину.

Мають рацію В. І. Тютюгін та О. В. Ус стосовно того, що характер участі конкретного співучасника в усіх випадках однаковий. Натомість ступінь участі в кожному випадку різниться. Саме тому характер участі співучасника в злочині є лише певним орієнтиром для визначення міри покарання. Остаточного покарання суд має обирати, ураховуючи ступінь участі в злочині, який означений обсягом

¹ Зазначені критерії враховуються під час призначення як основних, так і додаткових покарань, на чому наголошує зокрема Н. В. Марченко [475].

діяльності співучасника під час виконання своєї ролі [725, с. 46–47; 748, с. 14]. Тому слід визнати правильною судову практику, яка передбачає досить детальне розкриття ролей, які виконують учасники злочинного об'єднання [114].

Ступінь участі співучасника в учиненні злочину визначають по-різному, зокрема як міру індивідуальної активності співучасника [747, с. 538–539], інтенсивність дій співучасників щодо виконання своєї функціональної ролі [64, с. 25], фактичний внесок кожного зі співучасників під час учинення злочину [438, с. 141]. Науковці мають рацію стосовно того, що ступінь участі особи в учиненні злочину залежить від змісту й обсягу діянь, фактично вчинених особою в межах відповідної функціональної ролі [521, с. 143–144; 747, с. 538–539].

Ураховуючи додаткові правові орієнтири, суд під час призначення покарання за злочин, учинений у співучасті, має принаймні мінімально їх конкретизувати. Зокрема, він повинен навести ті обставини, які є визначальними для встановлення характеру й ступеня участі окремого співучасника в учиненні злочину, а також зазначити, який вплив вони справляють на визначення конкретної міри покарання [521, с. 143–144].

За ступенем участі в учиненні злочину співучасників здебільшого пропонують поділяти на головних і другорядних [64, с. 25–26; 747, с. 538–539]. Водночас у судовій практиці переважно констатують незначну [599] або другорядну [121] роль у вчиненні злочину, а також роль активного учасника злочинного об'єднання [114]. У ч. 2 ст. 53 КК України йдеться про незначну роль виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника, досить детально зміст якої розкрив П. С. Берзін [48]. Отже, законодавець передбачає можливість незначної ролі для всіх співучасників, окрім організатора.

Таким чином, роль співучасника фактично ототожнюють зі ступенем його участі в учиненні злочину, що суперечить викладеним положенням про характер і ступінь участі в учиненні злочину, хоча абсолютно доцільним є виділення найменш небезпечних учасників злочину.

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн закріплено схожі терміни, які позначають співучасників, означених найменшим ступенем суспільної

небезпеки, зокрема в ст. 61 КК Литви йдеться про другорядну роль [940], у ст. 80 КК Норвегії – про участь у незначному ступені [985], у § 129 КК Німеччини – про учасників злочинних об'єднань, чия провина або участь є незначною [892], у § 3В1.2 Інструкції Комісії з вироків США – про мінімальну та незначну роль особи у вчиненні злочину [911]. Активну роль у вчиненні злочину, навпаки, визнають обставиною, що обтяжує покарання, наприклад у ст. 63 КК РФ [728, с. 424].

Стосовно того, яка роль співучасника є найбільш небезпечною, думки вчених суттєво різняться: одні найбільш небезпечними вважають організатора [64, с. 25–26; 379, с. 112; 669, с. 84; 695, с. 13], другі – виконавця та організатора [368, с. 240; 481, с. 278], треті – організатора та підбурювача [519, с. 181]. В. А. Ломако зазначає, що практиці відомі випадки, коли роль підбурювача є більш значною, ніж виконавця [464, с. 37]. За результатами аналізу справ про злочини, учинені організованими групами або злочинними організаціями, учені стверджують, що зазвичай організатору призначають більш суворе покарання, ніж іншим учасникам організованої групи або злочинної організації [354].

Неоднозначно окреслене питання вирішують і в кримінальному законодавстві зарубіжних країн. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 41 КК Словенії лідера злочинної організації карають так само, як і особу, яка вчинила злочин [922]. Проте існують і протилежні правила: в окремих зарубіжних країнах за злочини, учинені в співучасті, карають так само, як і за злочини, учинені одноособово (наприклад, в Сінгапурі [959] та Пакистані [957]).

Таким чином, варто погодитись з тим, що неможливо стверджувати заздалегідь, роль якого саме співучасника злочину є найбільш суспільно небезпечною, а отже, хто зі співучасників має підлягати більш суворому покаранню [747, с. 538]. Характер і ступінь участі кожного зі співучасників, що вчиняють злочин, можуть впливати на обрання міри покарання як у бік її обтяження (у разі виконання основної, ініціативної ролі в злочині), так і в бік її пом'якшення (за умов виконання другорядної, незначної ролі в учиненні злочину), а також на обрання міри покарання як у межах санкції статті, так і за її межами [669, с. 85–86]. Щоправда, ч. 4 ст. 68 КК України не конкретизує вплив

характеру та ступеня участі особи в учиненні злочину на покарання, що призначається співучаснику, віддаючи вирішення цього питання на суддівський розсуд [747, с. 539–540]. Натомість суди не завжди дотримуються вимог щодо встановлення характеру й ступеня участі в учиненні злочинів. Інколи, навіть якщо його і встановлюють, то суд лише формально констатує факт урахування ролі кожного в учиненні злочину [107].

З огляду на зазначене, у теорії кримінального права України запропоновано декілька варіантів формалізації правил призначення покарання співучасникам. Низку її варіацій закріплено і в кримінальному законодавстві зарубіжних країн. Усіх їх умовно можна поділити передусім на ті, що стосуються форми співучасті, й ті, що стосуються виду співучасника.

Щодо співучасників такі правила стосуються здебільшого посилення їх відповідальності [52, с. 180–181; 368, с. 241; 470, с. 318–319], рідше – пом'якшення [470, с. 318–319; 670, с. 15]. Існує пропозиції і щодо комплексного розв'язання проблеми. Наприклад, О. О. Іліджев радить передбачити положення про те, що організатору призначають не менш суворе покарання, ніж виконавцю злочину, а пособник підлягає більш м'якому покаранню, ніж виконавець злочину [349, с. 21].

Окрім диференційованих правил призначення покарання різним співучасникам, існують також пропозиції щодо градації покарання залежно від форми співучасті. Причому, одні вчені досить системно підходять до вирішення проблеми, пропонуючи правила посилення призначеного покарання для різних форм співучасті [671, с. 48–49; 789], а інші – обмежуються кількома [349, с. 7; 448, с. 184–185]. Наприклад, найбільш суворі правила вчені вважають за необхідне встановити для учасників злочинних організацій. Зокрема, строк такого покарання не може бути нижчим, ніж половина [789]; дві третини максимального строку найбільш суворого виду покарання, передбаченого за вчинення злочину [448, с. 184–185]; три чверті максимального терміну або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК [671, с. 48–49]. У кримінальному законодавстві окремих

зарубіжних країн функціонують схожі правила, зокрема в ч. 2 ст. 58 КК Литви [856], в ст. 79 КК Норвегії [985], у ст. 265 КК Туреччини [997], ч. 1 ст. 91 КК Угорщини [884].

Аналіз зазначених підходів засвідчує наявність значного розмаїття пропозицій щодо конкретизації правил призначення покарання співучасникам залежно від форми співучасті в злочині. Однак варто зробити важливе застереження: не можна безмежно і необґрунтовано посилювати покарання за злочини, вчинені в співучасті. Нераціональним слід визнати встановлення одночасно правил призначення більш суворого покарання залежно від ролі співучасника та від форми співучасті, оскільки вони як мінімум можуть конкурувати між собою.

Проте найголовніше полягає в тому, що якщо підстави для посилення покарання учасникам злочинних об'єднань наявні у кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознаках злочину, а також обставинах, що обтяжують покарання, то очевидно, що не можна ще раз встановлювати правила про призначення більш суворої міри покарання в спеціальних засадах призначення покарання, оскільки буде йтися про подвійне посилення відповідальності співучасників. У зв'язку з цим має рацію В. В. Марчук, який пропонує два альтернативні варіанти розв'язання проблеми диференціації відповідальності за злочини, учинені в співвиконавстві чи організованою групою: 1) у статтях Особливої частини КК виокремлювати в різних частинах однієї статті відповідні кваліфікуючі ознаки; 2) у статтях Особливої частини КК не виокремлювати кваліфікуючі ознаки вчинення групового злочину, а питання про підвищення відповідальності за злочин, учинений групою осіб (співвиконавство) чи організованою групою, вирішити загалом у Загальній частині КК шляхом зміни правил призначення покарання: встановити пропорційне підвищення покарання з урахуванням форми групової участі в злочині [476, с. 258]. О. О. Кваша підтримує саме другий варіант, оскільки він відповідає системно-структурному підходу і, на відміну від першого, не потребує ревізії всієї Особливої частини КК і значного розширення обсягу Кодексу [368, с. 213]. Однак доцільніше акцентувати на першому варіанті, який

нині закріплено в КК України, адже він відповідає побудові всієї системи кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак у системі Особливої частини цього Кодексу. Водночас в умовах кардинального реформування закону про кримінальну відповідальність не можна відкидати й можливість застосування другого варіанта існування досліджуваних кримінально-правових заборон.

Важливе значення під час призначення покарання співучасникам має питання про врахування індивідуальних обставин, які характеризують їх особу та можуть впливати на пом'якшення чи обтяження покарання.

У законі про кримінальну відповідальність з цього питання існує декілька роз'яснень. Так, відповідно до ч. 3 ст. 29 КК України, ознаки, що характеризують особу окремого співучасника злочину, ставлять у вину лише цьому співучасникові. Інші обставини, що обтяжують відповідальність і передбачені в статтях Особливої частини цього Кодексу як ознаки злочину, що впливають на кваліфікацію дій виконавця, ставлять у вину лише співучаснику, який усвідомлював ці обставини.

Схожі положення закріплено в кримінальному законодавстві зарубіжних країн. Наприклад, у ст. 27.5 КК Швейцарії зафіксовано правило про те, що особливі особисті умови, характеристики й обставини, що збільшують, зменшують чи виключають кримінальну відповідальність, ураховують під час призначення покарання лише тому співучаснику, якого вони характеризують [988]. Аналогічні правила закріплено в ст. 89 КК Таїланду [989], ст. 50 КК Нідерландів [882] тощо.

У зв'язку з цим правильною є позиція вчених, які вважають, що участь кількох осіб у вчиненні одного злочину не виключає не лише можливості різної кваліфікації вчиненого кожним із них, а й призначення різних мір покарань [525, с. 173; 647, с. 132–133;].

Призначення покарання, узгодженого сторонами угоди. Серед загальних засад призначення покарання законодавець розмістив правило, що стосується діяльності суду з обрання міри покарання в разі затвердження вироком угоди про

примирення або про визнання вини¹. Відповідно до ч. 5 ст. 65 КК України, за умов затвердження вироком однієї з таких угод суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди.

Аналіз ч. 3 ст. 469 КПК України засвідчує, що угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. З огляду на природу злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим учасником злочинного об'єднання є неможливим. Це пояснюється тим, що потерпілий є ознакою лише складів злочинів, передбачених ст. 257, ч. 4, ч. 5 ст. 260 КК України. Однак жоден із цих злочинів не належить до кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, а кримінальне провадження щодо них не стосується форми приватного обвинувачення.

Натомість до учасників злочинних об'єднань можуть бути застосовані положення угоди про визнання винуватості. Передусім слід наголосити на термінологічній невідповідності назви цього інституту в різних галузях законодавства. Якщо в законі про кримінальну відповідальність у назві угоди вжито поняття «вина», то в кримінальному процесуальному законодавстві йдеться про категорію «винуватість». Уніфікувати зазначену термінологію можна лише шляхом внесення відповідних змін до законодавства. Більш доречно говорити про визнання вини, а не винуватості. Адже визнати вину може лише та особа, для якої вона характерна, – тобто лише суб'єкт злочину. Інші особи можуть лише її встановлювати чи доводити. Натомість визнання особи винуватою – прерогатива лише суду. Має рацію Р. В. Вереша, який поняття «винуватість» («винність») пропонує розглядати як кримінально-процесуальне, адже його основним змістом є висновок про те, що саме ця особа вчинила відповідне діяння, яке містить склад

¹ У 2004 р. до запровадження інституту угод ми розробляли схожі пропозиції щодо договору держави з членом організованого злочинного формування, що співпрацює з правоохоронними органами [156, с. 28-38].

злочину [73, с. 10–11]. Водночас угоду укладають, з одного боку, з підозрюваним чи обвинуваченим, а з іншого – з прокурором, проте не з суддею.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо: 1) кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів; 2) особливо тяжких злочинів, що належать до підслідності Національного антикорупційного бюро України, за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами; 3) особливо тяжких злочинів, учинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, учинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлену інформацію буде підтверджено доказами (ч. 4 ст. 469 КПК України).

Таким чином, серед передумов для застосування угоди про визнання винуватості декілька груп злочинів. Найбільш близькою до учасників злочинних об'єднань є третя група. Вказана передумова поширюється лише на особливо тяжкі злочини, тому в разі вчинення учасниками злочинних об'єднань інших злочинів щодо них можуть застосовувати інші передумови укладення угоди про визнання винуватості.

За результатами вивчення судової практики встановлено, що угоду про визнання вини здебільшого укладають з учасниками не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (47,5 %), рідше – з учасниками злочинних організацій (4,3 %) (додаток Б).

Укладення угоди про визнання вини передбачає призначення узгодженого покарання. Це означає, що сторони такої угоди узгоджують передусім вид та міру покарання. Причому, як слушно наголошує В. І. Тютюгін, положення про призначення узгодженого покарання є винятком із загального правила,

сформульованого в п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України. Однак його суть полягає не в тому, що сторони угоди можуть вийти за межі конкретної санкції, а в тому, що під час призначення покарання на основі угоди суд не має права обговорювати питання, який вид покарання і в яких межах має бути призначений, а призначає (затверджує) своїм вироком саме той його вид і ту його міру, які були узгоджені сторонами [723, с. 84].

Найважливіший і найбільш проблемний момент щодо призначення узгодженого покарання учасникам злочинних об'єднань полягає в застосуванні також інших засад призначення покарання (як загальних, так і спеціальних). На цьому наголошено в абз. 2 п. 12 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11 грудня 2015 р. № 13 [627], а також дослідженнях окремих вчених [299, с. 791; 499, с. 214–217; 532, с. 134; 775]. Натомість існує й протилежна думка з цього питання. Сумнівною видається позиція Ю. А. Пономаренка, на думку якого сторони угоди можуть як керуватися загальними засадами та спеціальними правилами призначення покарання, так і відступати від них [582, с. 132]. Неоднозначною є також позиція В. М. Бурдіна, який наголошує на тому, що існування відповідних процесуальних положень дає підстави стверджувати, що і призначення покарання, і вирішення питання про звільнення від відбування покарання з випробуванням можуть відбуватися без урахування вимог матеріального кримінального законодавства [59, с. 37–38]. Хоча надалі вчений висловлює дещо іншу позицію, зауважуючи, що положення, передбачене в ч. 5 ст. 65 КК України, не свідчить про те, що суд може проігнорувати загальні засади призначення покарання, передбачені в інших частинах цієї статті, а також інші положення КК України, які стосуються призначення покарання [60, с. 242].

Вивчення вироків, у яких призначення покарання учасникам злочинних організацій та не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань відбувалося на підставі угод, свідчить про неоднозначну судову практику в цій сфері: в одних випадках суди безпосередньо враховують загальні та спеціальні

засади призначення покарання, про що свідчить відповідна аргументація прийнятих рішень [80; 82], у других – відсутні необхідні вказівки про таке врахування [85], а в третіх – хоча й наявне певне мотивування під час обрання необхідної міри покарання, однак воно є неповним, неконкретизованим і обмежується формулюваннями на кшталт «узгоджені вид і міра покарання не є такими, що не відповідають ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого» [109]. Позиція щодо цього питання повинна бути однозначною: покарання учасникам злочинних об'єднань, призначене на підставі угоди, має обов'язково відповідати загальним і спеціальним засадам призначення покарання. Інакше нехтування нормами закону про кримінальну відповідальність може призвести до необґрунтованого призначення їм занадто м'якої міри покарання чи навіть застосування до них звільнення від покарання з випробуванням у тих випадках, коли це робити недоцільно [206, с. 24–25].

Таким чином, підстави та порядок призначення покарання на підставі угод потребують вдосконалення, а тому слушною є пропозиція вчених внести зміни та доповнення до КК України, зокрема визначити порядок призначення покарання на підставі угод, а також запровадити чіткі та конкретні орієнтири для правозастосувачів [20, с. 12–15].

Представники теорії кримінального права України вже висловлювали окремі пропозиції щодо вирішення цього питання. Наприклад, А. С. Макаренко пропонувала доповнити КК України ст. 69², у якій закріпити правило про те, що за наявності угоди про примирення або про визнання вини строк або розмір основного покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, може бути зменшений на половину або ж суд може застосувати положення ст. 69 КК України про призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом [469, с. 106–114]. Однак така позиція видається не зовсім обґрунтованою, оскільки незрозуміло, що означатиме строк або розмір основного покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК у відносно визначених санкціях, які мають мінімальні та максимальні межі.

Укладення угоди про визнання вини та виконання її умов свідчить про доцільність застосування кримінально-правового заохочення, однак найбільш складним є питання щодо його форми та змісту. Логічним варіантом розв'язання проблеми є запровадження диференційованого підходу до призначення узгодженого покарання залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, особи винного та результатів її позитивної післязлочинної поведінки. Такий підхід потребує передусім законодавчого закріплення правил призначення покарання за наявності та відсутності обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання, а також їх комбінування в межах призначення покарання учаснику злочинного об'єднання. Надалі, ураховуючи такі правила, залежно від результатів активного сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням та діяльністю злочинних об'єднань, а також запобіганню їм на розсуд суду підсудному може бути призначене покарання в мінімальних межах санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, або його може бути звільнено від відбування покарання з випробуванням. Водночас такі положення потребують узгодження з усією системою кримінально-правового заохочення учасників злочинних об'єднань до позитивних післязлочинних дій.

Аналіз результатів призначення покарання учасникам злочинних об'єднань. Важливе значення для оцінки діяльності суду із застосування покарання до учасників злочинних об'єднань має аналіз їх видів і розмірів, установлених в обвинувальних вирокках. З огляду на те, що найбільш поширеним серед покарань за вчинення цих злочинів є позбавлення волі, саме на цей захід кримінально-правового примусу слід звернути найбільшу увагу. Вихідними даними є результати вивчення вироків, винесених щодо засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (додаток Б). Причому доцільно аналізувати застосування вищезазначеної міри покарання в кожній окремо взятій категорії злочинів.

Логічно розпочати з дослідження результатів призначення покарання учасникам злочинних організацій (додаток Р.9). Вивчення даних свідчить про те, що призначення покарання для 41,3 % осіб відбувалося із застосуванням ч. 1 ст. 69

КК України, а 45,6 % засуджених одержало позбавлення волі в мінімальній межі санкції¹ (строком на 5 років). Тобто 86,9 % учасникам злочинних організацій позбавлення волі призначено в максимально можливій мінімальній межі санкції та нижче такої межі. Отже, лише 13,1 % засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 255 КК України, одержали покарання не в максимально можливій його мінімальній межі, закріпленій у санкції цієї статті, або й нижче такої межі.

У результаті засудження учасників злочинних організацій за сукупністю злочинів у 57,8 % випадків строк позбавлення волі також не перевищує 5 років, тобто відповідає мінімальним межам санкції.

Середній строк позбавлення волі, відповідно до санкції ст. 255 КК України, становить 8,5 років². З огляду на зазначене, призначене покарання жодному із засуджених навіть не перевищило середнього строку позбавлення волі, встановленого в санкції ст. 255 КК України. Додаткове покарання – конфіскацію майна – застосовано відносно 55,4 % засуджених. Значно рідше призначали інші види покарань – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (10,9 %), позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (1,1 %), штраф (5,4 %) (додаток Б).

Звісно, суворіші міри покарання застосовано до учасників банд (додаток Р.10). Якщо брати до уваги те, що санкція ст. 257 КК України передбачає позбавлення волі на строк від 5 до 15 років, то 28,8 % учасникам банд призначено покарання в максимально можливій її мінімальній межі, а подекуди й нижче неї. Причому призначення покарання лише 6,8 % учасникам банд відбувалося із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України або ст. 44 КК України 1960 р.³, тому можна стверджувати, що для 22 % засуджених строк позбавлення волі не перевищив 5 років, тобто відповідав максимально можливій мінімальній межі санкції за цей злочин. Для 71,2 % учасників банд ця міра покарання перевищувала максимально можливу мінімальну межу, встановлену в санкції статті.

¹ Санкція ст. 255 КК України передбачає позбавлення волі на строк від 5 до 12 років.

² Середній строк позбавлення волі визначено як розділену навпіл суму максимальної та мінімальної меж цього покарання, встановлених у санкції статті Особливої частини КК України.

³ Тобто покарання призначалося нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції ст. 257 КК України або ст. 69 КК України 1960 р.

Середній строк позбавлення волі відповідно до санкції ст. 257 КК України становить 10 років. На підставі аналізу вивчених результатів засудження учасників банд (додаток Р.10) можна припустити, що покарання близько 1/3–1/4 засуджених перевищило середній строк позбавлення волі, встановлений у санкції ст. 257 КК України. Слід наголосити й на тому, що 5,7 % засуджених за сукупністю злочинів одержали позбавлення волі в максимальних межах санкції, а 7,6 % співучасникам призначено довічне позбавлення волі. Цікавим є й той факт, що під час призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів для 80,3 % учасників банд суди застосовували поглинання і для 18,2 % – складання покарань. До покарання у вигляді конфіскації майна засуджено 97,7 % учасників банд. Одному учаснику банди (0,4 %) призначено за сукупністю злочинів остаточне покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (додаток Б).

Попри те, що за рівнем суспільної небезпеки бандитизм найбільш близький до створення терористичних об'єднань та участі в них, міра покарання, застосована судом до учасників терористичних груп і організацій, є менш суворою (додаток Р.11). Якщо брати до уваги те, що санкція ст. 258³ КК України передбачає позбавлення волі на строк від 8 до 15 років, то 65,4 % учасників терористичних об'єднань цей захід примусу призначено в максимально можливій її мінімальній межі та нижче такої межі. Причому призначення покарання 41,8 % учасникам терористичних об'єднань відбувалося із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України, а для 23,6 % засуджених термін позбавлення волі становив 8 років (максимально можлива мінімальна межа санкції статті). Водночас 69,1 % осіб засуджено лише за вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, тобто без сукупності злочинів.

Середній строк позбавлення волі, відповідно до санкції ст. 258³ КК України, становить 11,5 років. Міра покарання лише для 1,8 % засуджених перевищила середній строк позбавлення волі згідно із санкцією ст. 258³ КК України. Жоден зі співучасників зазначених злочинів не одержав покарання в максимальних межах санкції статті.

Серед додаткових покарань суди застосували конфіскацію майна відносно 16,4 % засуджених, а позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу – щодо 5,5 % таких осіб (додаток Б).

Аналіз результатів призначення покарання учасникам не передбачених законом воєнізованих і збройних формувань має певні особливості, оскільки одну частину з них засуджено за ч. 1 ст. 260 КК України, а іншу – за ч. 2 ст. 260 КК України.

Якщо ґрунтуватися на тому, що санкція ч. 1 ст. 260 КК України передбачає позбавлення волі на строк від 2 до 5 років і всім засудженим за цією частиною статті (6,43 %) призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком від 2 до 3 років, то можна стверджувати, що вказаний захід примусу для учасників цього злочинного об'єднання призначають у мінімальних межах, встановлених у санкції статті. Причому призначення покарання відбувалося без застосування ч. 1 ст. 69 КК України, а тому фактично нікому не призначали позбавлення волі нижче нижчої межі санкції.

Міра покарання жодному засудженому не перевищила середній строк позбавлення волі відповідно до санкції ч. 1 ст. 260 КК України, який становить 3,5 років. Жоден зі співучасників зазначених злочинів не одержав покарання і в максимальних межах санкції цієї частини статті.

Дещо інакшою є ситуація з результатами призначення покарання учасникам не передбачених законами України збройних формувань. Зокрема, 22,77 % засудженим призначено позбавлення волі в максимально можливій мінімальній межі санкції, а 6,4 % – нижче нижчої її межі (із застосуванням ст. 69 КК України). Окрім цього, щодо 14,35 % учасників цих об'єднань призначено позбавлення волі строком понад 3 роки до 4 років включно і найбільшій частині засуджених (45,54 %) це покарання призначене строком понад 4 роки до 5 років включно. Таким чином, якщо зважати на те, що середній строк позбавлення волі відповідно до санкції ч. 2 ст. 260 КК України становить 5,5 років, то в жодному з випадків його не перевищено. Лише за сукупністю злочинів 1 % засуджених призначено

позбавлення волі строком на 6 років. Жоден зі співучасників зазначених злочинів не одержав покарання в максимальних межах відповідних санкцій.

Такі результати вивчення стану правосуддя можна оцінювати по-різному. Звісно, існує ймовірність того, що серед засуджених наявна значна частина учасників злочинних об'єднань, яким варто призначати м'які або дуже м'які міри покарання. Переважну більшість учасників злочинних об'єднань засуджено до покарань, що призначаються якщо не в мінімальних межах¹, то навіть не перевищують середньої міри покарання, установленої в санкції статті². Таким чином, особи, які вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини, здебільшого є однією з найменш небезпечних категорій злочинців. Однак за таких обставин постає питання: невже зазвичай до кримінальної відповідальності притягують лише найменш небезпечних співучасників злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України? Чи, можливо, у нас дійсно «один із найбільш гуманних судів у світі»? Чи такий стан правосуддя певною мірою зумовлений корупцією в судовій системі? Точні відповіді на ці запитання дати складно в межах цього дисертаційного дослідження³.

¹ Позбавлення волі призначено в максимально можливій мінімальній межі санкції та нижче такої межі для 86,9 % учасників злочинної організації, 28,8 % засуджених за бандитизм, 65,4 % учасників терористичних об'єднань, 29,2 % учасників не передбачених законами України збройних формувань.

² Призначене покарання 1/3–1/4 засудженим за бандитизм перевищило середню міру покарання, встановлену в санкції статті. Водночас 5,7 % учасників банд засуджено за сукупністю злочинів у максимальних межах санкції ст. 257 КК України, а 7,6 % співучасникам призначено довічне позбавлення волі.

Призначення покарання, що перевищує середню міру покарання, встановлену в санкції статті, в інших випадках відбувається значно рідше. Такі факти стосуються 1,8 % засуджених учасників терористичних об'єднань. Щодо учасників інших злочинних об'єднань покарання в таких межах не застосовували.

³ Серед причин того, що переважну більшість учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, засуджено до м'яких мір покарання, тобто покарань, призначених або в мінімальних межах санкцій цих статей, або нижче таких меж, або навіть не перевищують середньої міри покарання, встановленої в санкціях вказаних статей, слідчі називають притягнення до кримінальної відповідальності лише найменш небезпечних співучасників та ухиленням від неї особливо небезпечних суб'єктів (43,66 %), корумпованість суддів (33,8 %), недосконалі правила призначення покарання співучасникам (21,83 %), незначний ступінь суспільної небезпеки значної частини засуджених (7,75 %). Ще 16,2 % респондентів називає інші причини, зокрема недосконалість законодавства, доцільність позбавлення судів можливості застосовувати ст. 69, 75 КК України до вказаних суб'єктів, неусвідомлення суддями дійсного характеру та ступеня суспільної небезпеки вказаних злочинів та осіб, які їх вчиняють, нераціональне використання інституту угод,

З огляду на результати вивчення наукової літератури, емпіричних досліджень, можна висловити гіпотезу про те, що покарання учасників злочинних об'єднань, засуджених в Україні, є занадто м'якими. В окремих випадках призначені судами строки позбавлення волі явно не відповідають характеру та ступеню тяжкості вчинених злочинів. Це не узгоджується із неодноразово доведеною гіпотезою (яка фактично перетворилася на аксіому) про те, що групова та організована злочинність, зокрема терористичного спрямування, становить серйозну загрозу для суспільства в межах світового правопорядку.

Вивчаючи вироки, за якими осіб засуджено за злочини, передбачені ст. 209–210 КК РФ, В. А. Конарев встановив аналогічну ситуацію: судова практика йде шляхом призначення меншого строку позбавлення волі, закріпленого в санкціях цих статей. Це, на думку вченого, може спонукати до висновку про їх завищення та (ураховуючи судову практику) – до висунення пропозицій щодо їх зниження. Однак, як слушно зауважує автор, такий висновок буде помилковим без урахування загальнопрофілактичної ролі власне факту їх встановлення. Адже однією з основних функцій службової ролі кримінально-правових санкцій як юридичної гарантії досягнення цілей правового регулювання – запобігання злочинам є передусім стримувальна функція [396, с. 88–89].

Занадто низькі межі позбавлення волі спричиняють рецидив злочинності. Здійснений Ю. В. Абакумовою аналіз ефективності позбавлення волі засвідчив, що за умов невинуватого застосування коротких строків позбавлення волі за вчинення злочинів, які суспільна правосвідомість сприймає як тяжкі та особливо тяжкі, рецидив серед дорослих злочинців становить близько 40 %, а серед неповнолітніх сягає 90 %. Отже, у цих випадках застосування м'якої репресії призводить до збільшення рецидиву [4, с. 271].

відсутність достатньої практики розгляду таких справ, наявність учасників злочинних об'єднань серед органів державної влади та правоохоронних органів, побоювання суддів призначати більш суворі покарання, відсутність політичної волі, бюрократичність процесу судового розгляду (додаток Г).

Під час вивчення вироків встановлено, що найменшим рівень рецидиву¹ є серед учасників злочинних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань і терористичних об'єднань, а найбільшим – з-поміж учасників банд. Так, 21,4 % учасників злочинних організації мали зняту або погашену судимість. Серед учасників терористичних об'єднань 16,4 % були судимі або мали зняту чи погашену судимість. На момент учинення злочину, передбаченого ст. 260 КК України, учасники не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань здебільшого були несудимі (88,1 %), зокрема 74,8 % осіб ніколи не були судимі та у 13,3 % судимість знята чи погашена. Тому 25,2 % учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань раніше вчиняли злочини. Найбільший рівень судимості серед учасників банд – 49,6 %, зокрема 12,9 % засуджених мали судимість на момент учинення злочинів та 36,7 % були раніше судимі (додаток Б).

Таким чином, установлений рівень судимості серед учасників досліджуваних злочинних об'єднань хоча є й не таким критичним, яким його представлено в праці Ю. В. Абакумової, однак він потребує відповідного реагування.

Розв'язати вищезазначені проблеми, виявлені під час аналізу результатів призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, можна шляхом удосконалення спеціальних правил призначення покарання, які обмежуватимуть суддівський розсуд у необґрунтованому застосуванні занадто м'яких розмірів покарань. Суворі санкції стимулюють злочинців до руху в напрямі створення умов для застосування щодо них ст. 69 КК України, а також укладення угоди про визнання винуватості. Передусім ідеться про щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди. З огляду на це, чим суворішими будуть санкції, тим активнішими мають ставати учасники злочинних об'єднань у вчиненні позитивних післязлочинних дій. Це не означає, що слід необґрунтовано посилювати покарання для учасників злочинних об'єднань. Навпаки, зазначений факт є

¹ Рецидив тут розглянуто в межах як фактичної, так і юридичної множинності, тобто враховано як осіб, які мали судимість на момент учинення злочину, так і тих, які раніше вчиняли злочини, однак судимість була знята чи погашена.

додатковим аргументом на користь доцільності розроблених у попередньому розділі пропозицій відносно вдосконалення системи санкцій, які можуть бути застосовані за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

5.3. Звільнення від покарання чи його відбування учасників злочинних об'єднань, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 КК України

Досягнення мети покарання співучасників не завжди потребує реального його відбування. Важливими формами реалізації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них є засудження їх учасників без призначення покарання та засудження з призначенням покарання, однак без реального його відбування. Значення таких форм полягає в можливості застосування альтернативних покаранню інструментів на шляху досягнення його мети щодо засуджених представників злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань та не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Нині покарання – це не єдиний інструмент протидії організованим, груповій та іншим видам злочинності. Дедалі вагомішого значення набуває й кримінально-правове заохочення. Не викликають сумнівів висновки дослідників стосовно того, що сучасна кримінально-правова політика України, з одного боку, спрямована на всебічну реалізацію принципу невідворотності відповідальності, а з іншого – означена гуманізмом та економією заходів репресії [724, с. 311]. Безперечно, дієвою та невід'ємною формою протидії злочинності слід вважати застосування не лише тих заходів, які замінюють або доповнюють покарання (примус), а й таких заходів, що виключають кримінальне переслідування, звільняють від кримінальної відповідальності та загалом пом'якшують кримінально-правове обтяження, зокрема через застосування заохочення (стимулювання) правомірної, соціально-корисної поведінки особи [575, с. 20; 576, с. 119]. Рекомендації щодо запровадження таких заходів до національного законодавства висловлено в

міжнародних нормативно-правових актах, що застосовуються в протидії організованій злочинності [397; 644], а також обґрунтовують вчені [750, с. 69].

У межах заохочувальних кримінально-правових норм учасники злочинних об'єднань, здійснюючи позитивні післязлочинні дії, одержують від держави повне або часткове усунення кримінально-правових обмежень, пов'язаних із покаранням.

Вивчення доктринальних і законодавчих положень кримінального права України та інших країн дає підстави виокремити різні види кримінально-правового заохочення учасників злочинних об'єднань до позитивної післязлочинної поведінки.

Залежно від виду норми, що містить кримінально-правове заохочення, можна виділити загальне та спеціальне кримінально-правове заохочення. *Загальне* зазвичай відображене в окремій кримінально-правовій нормі Загальної частини закону про кримінальну відповідальність, а *спеціальне* – у тих нормах, що містять кримінально-правову заборону щодо створення злочинного об'єднання та участі у ньому.

Залежно від кількості окремих видів кримінально-правового заохочення можна виокремити такі види зазначених норм: 1) прості, тобто такі, що передбачають один вид кримінально-правового заохочення, зокрема містять підстави: звільнення від кримінальної відповідальності; звільнення від покарання; звільнення від відбування покарання; пом'якшення покарання; 2) комплексні – містять декілька видів кримінально-правового заохочення в одній нормі.

Під час дослідження звільнення від покарання чи відбування покарання учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, слід зосередитись на трьох моментах: 1) можливість та обґрунтованість застосування передбачених КК України норм цього інституту до вказаних суб'єктів; 2) розроблення пропозицій щодо їх удосконалення; 3) перспективи запровадження спеціальних кримінально-правових норм, що встановлюють звільнення від покарання та його відбування саме для учасників злочинних об'єднань.

Обґрунтування підстав звільнення від покарання чи його відбування для цих осіб має перебувати в системному зв'язку з іншими заохочувальними

нормами, зокрема тими, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності чи пом'якшення покарання¹. Умови, на яких базується певна підстава кримінально-правового впливу на цих співучасників, повинні адекватно відповідати тим наслідкам, які вони матимуть для зазначених осіб. Тобто заходи такого впливу повинні бути чітко диференційовані, зокрема залежно від вагомості й значення позитивної післязлочинної поведінки.

Варто чітко визначити та в подальшому закріпити на рівні закону випадки, за яких покарання учаснику злочинного об'єднання може бути лише пом'якшене та за яких обставин до нього доцільно застосовувати звільнення від покарання чи його відбування, а також випадки, коли взагалі логічно звільняти цього суб'єкта від кримінальної відповідальності. Причому слід ґрунтуватися на положенні про те, що позитивна післязлочинна поведінка може бути різною за обсягом, формою, а отже, кримінально-правовим значенням і наслідками.

Цілком очевидно, що звільнення від кримінальної відповідальності для засуджених за ст. 255, 257, 258³, 260 КК України є найкращою «винагородою» за їх позитивну післязлочинну поведінку. Після цього йде звільнення від покарання, а за ним – звільнення від відбування покарання та його пом'якшення. З огляду на це, умови різних видів кримінально-правового заохочення мають також бути різними.

Отже, чим кориснішою для особи, суспільства чи держави буде позитивна післязлочинна поведінка учасника злочинного об'єднання, тим кращим (ідеться про той, що найбільше поліпшує його становище) має бути вид кримінально-правового заохочення.

Розглянемо передусім загальні види звільнення від покарання та його відбування, що можуть бути застосовані відносно осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

¹ З-поміж опитаних правоохоронців 26,76 % вважають за доцільне застосовувати до учасників злочинних об'єднань (за наявності відповідних підстав та умов) усі можливі заохочувальні кримінально-правові норми (звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання, пом'якшення покарання). Натомість найбільше респондентів (61,97 %) радять обмежитись пом'якшенням покарання. Ще 9,86 % опитаних пропонують застосовувати в певних випадках лише звільнення від відбування покарання, 4,23 % – звільнення від покарання. Лише 2,35 % проти застосування до вказаних суб'єктів злочинів будь-яких заходів кримінально-правового заохочення (додаток Г).

Звільнення від покарання внаслідок утрати особою суспільної небезпечності. Гіпотетично ч. 4 ст. 74 КК України може бути застосовано лише в разі вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 260 КК України, оскільки він належить до категорії середньої тяжкості та не є корупційним. Цей вид звільнення є факультативним і застосовується в разі визнання того, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці особу, яка вчинила злочин, на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною, тобто, як слушно зауважує Ю. А. Пономаренко, вірогідність учинення нею нового злочину є вкрай низькою [441, с. 300].

Звільнення від покарання у зв'язку з давністю притягнення до кримінальної відповідальності. Відповідно до ч. 5 ст. 74 КК України особи, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³ КК України, за загальним правилом можуть бути звільнені від покарання, якщо пройшло п'ятнадцять років із дня їх учинення. Водночас особи, які вчинили злочин, передбачений ст. 260 КК України, можуть бути звільнені від покарання, якщо минуло п'ять, десять або п'ятнадцять років з дня вчинення ними цих злочинів (залежно від ступеня тяжкості злочинів, передбачених різними частинами ст. 260 КК України). Якщо вони ухилялися від досудового слідства або суду або ж до закінчення зазначених строків учинили новий злочин середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин, то перебіг давності зупиняється чи переривається.

Будь-яких обмежень щодо застосовування інституту давності до учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, у законі про кримінальну відповідальність України не передбачено. Водночас у теорії кримінального права існує і протилежна позиція з цього питання. Так, З. А. Загинеї, ураховуючи гіпотезу про те, що поширення правила про незастосування давності на злочини проти основ національної безпеки в ч. 5 ст. 49 КК України зумовлене політичною та воєнною обстановкою, у якій сьогодні перебуває наша держава, пропонує перелік злочинів, за вчинення яких давність не застосовують, доповнити й тими, що передбачені в ст. 258, 258³ та 258⁴ КК України [335, с. 44–51].

Натомість М. М. Головчак, комплексно дослідивши давність у кримінальному праві, обґрунтовує лише пропозицію не застосовувати давність відносно осіб, які вчинили злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини), передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [253, с. 10]. Розглядаючи випадки, передбачені міжнародними договорами, слід зробити незначне уточнення. Такими договорами слід, імовірно, вважати ті, які безпосередньо стосуються незастосування давності до певної категорії злочинів (наприклад, Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства) [398]. У такому разі до учасників вищезазначених злочинних об'єднань давність не буде застосовуватись лише в разі вчинення злочинів, про які йтиметься у відповідних міжнародних договорах.

Результати вивчення зарубіжного досвіду засвідчили, що в інших країнах переважно відсутні вказівки на незастосування строків давності до осіб, які створили злочинні об'єднання чи брали участь у них. Якщо такі положення й існують, то вони стосуються здебільшого лише окремих злочинних об'єднань. Наприклад, у ч. 6 ст. 92 КК Киргизії звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку не застосовують, наприклад, у разі вчинення актів тероризму та створення екстремістської організації [733].

Таким чином, особливої потреби у встановленні заборони на застосування інституту давності щодо осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 258³, 255, 257, 260 КК України, немає. Тим паче, що існує низка інших небезпечніших злочинів, на які поширюються норми про давність притягнення до кримінальної відповідальності чи виконання обвинувального вироку.

Звільнення від покарання з випробуванням. Найбільш поширеним видом звільнення від відбування покарання, що застосовують за створення злочинних об'єднань та участь у них, є звільнення від відбування покарання з випробуванням. Як слушно зауважують О. О. Дудоров та Є. О. Письменський, на сьогодні закон регулює два, умовно кажучи, різновиди звільнення від покарання з випробуванням: 1) загальний – коли встановлюють можливість виправлення

засудженого без відбування покарання; 2) спеціальний – у разі затвердження угоди про примирення або про визнання вини, для укладення якої з'ясування питань, визначених у ч. 1 ст. 75 КК України, не є обов'язковим [304, с. 55; 575, с. 181–182]. Натомість Г. А. Далматова вважає їх окремими підставами для звільнення від відбування покарання з випробуванням [276, с. 131].

Звільнення від відбування покарання з випробуванням, відповідно до ч. 1 ст. 75 КК України, може бути застосоване під час призначення покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, ураховуючи тяжкість злочину, особу винного й інші обставини справи, якщо суд дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. Тому звільнення від відбування покарання з випробуванням – це право, а не обов'язок суду. Цей вид кримінального-правового заохочення не застосовують в разі засудження за корупційний злочин. Він належить до так званого загального різновиду звільнення від покарання.

Натомість спеціальний вид звільнення від покарання з випробуванням передбачено в ч. 2 ст. 75 КК України, відповідно до якої суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Є. О. Письменський стверджує, що спеціальний різновид звільнення від покарання з випробуванням порівняно із загальним може здійснюватись на кардинально інших умовах, за яких достатнім є лише досягнення домовленості з потерпілим або прокурором [575, с. 182]. Варто погодитись із тим, що таке кримінально-правове заохочення передбачає абсолютно інші передумови, оскільки воно пов'язане з інститутом угод. Однак суто досягнення домовленості з потерпілим або прокурором недостатньо. Існують також інші умови, яких слід дотримуватися особі, до якої застосовано такий вид звільнення від покарання.

Вони пов'язані з іспитовим строком, протягом якого засуджений не має вчиняти нового злочину, а також виконанням покладених на нього обов'язків. Відмінність між досліджуваними видами звільнення від покарання полягає в тому, що для застосування до учасників злочинних об'єднань ч. 1 ст. 75 КК України вимагається, щоб їх було засуджено максимум до позбавлення волі на строк не більше п'яти років і при цьому суд, ураховуючи тяжкість злочину, особу винного й інші обставини справи, дійшов висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. Натомість для застосування спеціального виду звільнення від відбування покарання з випробуванням необхідно, щоб сторони в разі затвердження угоди про примирення або про визнання вини, під час узгодження покарання дійшли висновку про те, що розмір призначеного покарання не має бути суворішим, ніж позбавлення волі на строк п'ять років.

Згідно з результатами вивчення судових вироків, цей вид звільнення від покарання було застосовано відносно 32,6 % учасників злочинних організацій, 3,6 % учасників терористичних об'єднань та 64,4 % учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Причому на звільнених осіб зазвичай покладали такі обов'язки: 1) не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції; 2) повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання; 3) періодично з'являтися для реєстрації в кримінально-виконавчій інспекції (додаток Б).

Найбільше проблем у судовій практиці виникає під час застосування спеціального виду звільнення від покарання з випробуванням. Тому цілком закономірно, що він зазнав найбільше критики з боку вчених [58, с. 262; 59, с. 37–38; 357, с. 62; 575, с. 183; 839, с. 175].

Нині спеціальний вид звільнення від покарання з випробуванням не лише не узгоджується з окремими кримінально-правовими положеннями, а суперечить їм, зокрема загальним засадам призначення покарання. Отже, його існування в такому виді є необґрунтованим.

Тому, цілком закономірно вчені доходять висновку, що звільнення від покарання з випробуванням через передбачений КПК України механізм укладення угод навряд чи виправдане. По-перше, за такої ситуації не виправдано розширюються можливості щодо застосування відповідного звільнення, які й так є чималими. По-друге, закріплюючи в законі певний вид звільнення від покарання, законодавець прагнув досягнути певної мети, однак за наявності аналізованих новел КПК України досягнення мети звільнення від покарання з випробуванням стає безглуздом. Звільнення від покарання зрештою перетворюється на так званий безцільний бонус до консенсусу, досягнутого між сторонами кримінально-правового конфлікту [304, с. 56].

Дискусійним залишається й питання щодо можливості та доцільності застосування звільнення від покарання з випробуванням за *тяжкі та особливо тяжкі злочини*, до категорії яких належать здебільшого суспільно небезпечні діяння, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Окремі криміналісти вважають за неможливе застосувати цей вид кримінально-правового заохочення в разі вчинення вищезазначених діянь. Наприклад, О. О. Книженко стверджує, що вирішуючи питання про можливість застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням щодо злочинів проти громадської безпеки, за вчинення яких нижня межа покарання в санкції статті закону становить п'ять років позбавлення волі, суд, оцінивши в єдності як суспільну небезпечність вчиненого, так і суспільну небезпечність винного, не має застосовувати цей інститут [380, с. 95].

Помилковість цього твердження вбачається в тому, що авторка формулює такий висновок не на підставі результатів засудження, а на основі аналізу санкцій відповідних кримінально-правових норм. З цих самих міркувань не можна погодитись і з позицією В. П. Філонова та Є. С. Назимка про те, що законодавець позбавив права застосовувати звільнення від відбування покарання з випробуванням за особливо тяжкі злочини [765, с. 188]. Адже така можливість існує в разі засудження осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, до позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Однак ставлення до неї є різним.

Є. С. Назимко пропонує передбачити можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, яким суд призначає покарання у виді позбавлення волі на будь-який строк [517]. Натомість більшість дослідників цієї проблеми дотримується протилежної точки зору, обґрунтовуючи необхідність заборони на таке заохочення за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів [423, с. 15; 455, с. 63; 575, с. 209; 796, с. 222].

З останньою позицією доцільно не погодитись, оскільки зазначені угоди передусім необхідні для розкриття саме злочинів, учинених у співучасті, особливо в тих випадках, коли не вдається задокументувати діяльність злочинних об'єднань та припинити їх подальше функціонування. Адже такі норми надають правоохоронцям додаткові інструменти щодо виявлення та розслідування злочинів, учинених злочинними об'єднаннями, а також запобігання їм шляхом використання можливості одного чи декількох їх учасників. Тому більш логічною є позиція інших вчених, які навпаки, допускають можливість звільнення від покарання з випробуванням за тяжкі та особливо тяжкі злочини, висловлюючи водночас низку застережень, зокрема щодо застосування його як винятку або до найменш небезпечних співучасників [60, с. 240; 274, с. 145; 378, с. 6; 455, с. 64; 464, с. 37; 465, с. 18; 575, с. 208–211; 709, с. 511].

Варто погодитись також із вченими стосовно того, що необхідно дозволити суду застосовувати звільнення від покарання з випробуванням на підставі, визначеній у ч. 1 ст. 75 КК України, у випадках затвердження угоди, де сторони узгодили види та розміри покарань, передбачені в ч. 1 ст. 75 КК України. У разі реалізації висловленої думки для визначення матеріально-правової можливості застосування звільнення від покарання з випробуванням не матиме жодного значення, яким шляхом до визначення конкретного виду та розміру покарання дійшов суд – чи через механізм угод із винним, чи на загальних підставах. Причому суд за обох варіантів буде зобов'язаний для ухвалення рішення оцінювати тяжкість злочину, особу винного й інші обставини справи [304, с. 56]. Це сприятиме дотриманню вимог закону про кримінальну відповідальність щодо врахування загальних і спеціальних засад призначення покарання.

Звільнення від відбування покарання на підставі акта про помилування.

До учасників злочинних об'єднань, що вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, може бути застосовано помилування. Відповідно до п. 2 Положення про порядок здійснення помилування від 21 квітня 2015 р., помилування засуджених здійснюють у вигляді: заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років; повного або часткового звільнення від основного й додаткового покарань [578].

За вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, помилування у виді заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років за загальним правилом застосовуватись не може, оскільки санкція жодної із зазначених статей не містить довічне позбавлення волі. Однак це не виключає випадків застосування цієї найсуворішої міри покарання в разі засудження зазначених співучасників за сукупністю злочинів. Згідно з результатами вивчених вироків, довічне позбавлення волі застосовували відносно 7,6 % учасників банд (додаток Б). Випадків застосування цього покарання до представників інших злочинних об'єднань не виявлено. Хоча гіпотетично його можуть призначати учасникам терористичних об'єднань, наприклад, у разі вчинення ними терористичних актів, що призвели до загибелі людини.

Помилування учасників злочинних об'єднань може відбуватись і у формі повного або часткового звільнення від основного й додаткового покарань. Особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві та більше судимостей за вчинення умисних злочинів чи відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності виняткових обставин [578]. Такі обставини можуть бути пов'язані з необхідністю припинення діяльності певного злочинного об'єднання, притягнення до кримінальної відповідальності його співучасників, звільнення заручників тощо.

У п. 5 Комплексу заходів із виконання Мінських угод констатовано необхідність забезпечити помилування й амністію шляхом набуття законної сили законом, що забороняє переслідування та покарання осіб у зв'язку з подіями, що

відбулися в окремих районах Донецької та Луганської областей України [649]. Сучасні події на Сході України засвідчують, що помилювання неодноразово застосовували відносно учасників злочинних об'єднань, зокрема з метою звільнення заручників із «ДНР» і «ЛНР». Імовірність його застосування в подальшому є досить високою. За необхідності цей засіб кримінально-правового впливу може бути застосовано і до учасників злочинних об'єднань, що активно сприяють виявленню та (або) розслідуванню злочинів, а також запобіганню їм.

Звільнення від покарання та його відбування за законом про амністію.

Важливе значення серед заходів кримінально-правового впливу на учасників злочинних об'єднань мають положення закону про амністію.

Амністією є повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи (нині – кримінальні провадження) щодо яких розглянуті судами, але вирoki стосовно цих осіб не набули законної сили [618]. М. І. Хавронюк, дослідивши кримінальне законодавство держав континентальної Європи, констатував, що кримінальне переслідування особи на підставі акта амністії може бути припинене ще до її засудження лише за законодавством РФ, Білорусі, Молдови, Болгарії, Італії та Сан-Марино. У всіх інших державах кримінальне законодавство дає змогу за актом амністії звільнити особу лише від покарання [780, с. 171]. В Україні законодавець також відмовився від застосування амністії відносно осіб, яких ще не засуджено, тобто вона не передбачає можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Законом про амністію може бути передбачено: а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (повна амністія); б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія) [618].

Виокремлюють також умовну амністію. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 р., у виняткових випадках з метою припинення суспільно небезпечних групових проявів чинність амністії може бути поширена на діяння, учинені до певної дати після оголошення

амністії, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених законом про амністію (умовна амністія) [618]. Таку амністію може бути оголошено, наприклад, для складання зброї бандитськими угрупованнями, до певної дати після набрання чинності законом про амністію [657, с. 33].

Актуальним є питання щодо встановлення можливості й доцільності застосування положень закону про амністію відносно осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Відповідно до положень ст. 85 та 86 КК України, жодних обмежень щодо застосування амністії до вказаної категорії суб'єктів не передбачено. Однак більш детальний аналіз інших законодавчих актів дає змогу стверджувати протилежне. Так, у п. «г» ч. 1 ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 р. встановлено заборону щодо застосування амністії відносно осіб, засуджених за бандитизм. З огляду на зазначене, цей закон фактично не забороняє застосовувати амністію щодо інших учасників злочинних об'єднань, зокрема близьких за характером суспільної небезпеки або навіть і більш небезпечних – учасників терористичних об'єднань (у разі, якщо їх дії кваліфіковано за ст. 258³ КК України). Хоча в певних випадках, наприклад, у разі кваліфікації їхніх дій за сукупністю зі ст. 258 КК України, амністія є недопустимою. У зв'язку з цим постає запитання: чому встановлено заборону на застосування амністії лише відносно осіб, засуджених за бандитизм?

Водночас в окремих законах встановлено аналогічну заборону і щодо учасників інших злочинних об'єднань. Наприклад, відповідно до п. «е» ч. 1 ст. 9 Закону України «Про амністію у 2016 році» від 22 грудня 2016 р., амністія не застосовується до осіб, яких засуджено за створення злочинної організації (ст. 255 КК України 2001 р.), бандитизм (ст. 257 КК України 2001 р.; ст. 69 КК України 1960 р.), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³ КК України 2001 р.) [603]. Тотожні заборони було встановлено і в Законі України «Про амністію у 2014 році» від 8 квітня 2014 р. [601], а також у проекті Закону України «Про амністію у 2015 році» [602]. Отже, фактично обмеження щодо

застосування амністії не стосувалися лише випадків створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них.

Проект Закону України «Про застосування амністії в Україні», розроблений С. М. Школою, не містив безпосередніх заборон на застосування амністії до осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Однак у п. «г» ч. 1 ст. 5 цього проекту було запропоновано не застосовувати амністію до осіб, яких засуджено за вчинення тяжкого й особливо тяжкого злочину та які відбули менше половини призначеного строку покарання [826, с. 236]. Тому фактично учасники всіх злочинних об'єднань, окрім представників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, підпадали під цю заборону.

Вивчення історії засвідчує, що цей вид звільнення від покарання та його відбування за бандитизм все ж застосовували, зокрема у зв'язку з амністією від 5 березня 1921 р., яка передбачала звільнення від відповідальності осіб, яких звинувачували в бандитизмі та які добровільно з'явилися до органів місцевої влади не пізніше 15 квітня 1921 р., склали зброю та зобов'язалися не брати участі в збройних нападах проти радянської влади [801, с. 21; 826, с. 21]. Після смерті Й. Сталіна Президія Верховної Ради СРСР також прийняла Указ «Про амністію» від 27 березня 1953 р., відповідно до якого з місць позбавлення волі було звільнено засуджених за бандитизм [801, с. 27].

Амністію активно застосовують також у сфері протидії злочинним об'єднанням в інших країнах. Так, поява Акта «Про оголошення амністії стосовно осіб, які брали участь у протиправних діях, пов'язаних зі збройним конфліктом на території Республіки Дагестан у січні 1996 року» була зумовлена необхідністю звільнення осіб, насильно утримуваних на території Чеченської Республіки незаконними збройними формуваннями.

Аналогічною була ситуація в Іраку 2004 р. після проголошення 30-денної амністії повстанцям, які не запламували себе вбивствами, згвалтуваннями, мародерством і руйнуванням урядових будівель. Закон мав на меті надати можливість громадянам влитись у громадянське суспільство та взяти участь у

відновленні своєї країни. Однак сподівання уряду на те, що амністія може сприяти припиненню громадянської війни, не справдилися. У відповідь на оголошену урядом Іраку амністію повстанці перенесли бойові дії в шиїтські райони Багдада [47, с. 185–186].

З метою вжиття невідкладних заходів, спрямованих на створення умов для мирного врегулювання ситуації в Донецькій, Луганській областях, розроблено проект Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької та Луганської областей» [596]. Фактично цей акт передбачав звільнення від кримінальної відповідальності й відбування покарання осіб, які в період з 22 лютого 2014 р. до дня набрання чинності цим Законом включно на території зазначених областей, де тривала АТО, учинили діяння, що містять ознаки злочинів, передбачених КК України, та які під час учинення зазначених діянь були учасниками збройних формувань або особами, залученими до діяльності таких формувань, та/або брали участь у діяльності самопроголошених органів у Донецькій, Луганській областях або перешкоджали проведенню АТО.

Зазначених осіб передбачено звільняти від кримінальної відповідальності в разі, якщо вони звільнили або не утримують заручників, добровільно здали державним органам або не зберігають вогнепальну зброю, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, військову техніку, не займають будівлі, приміщення державних органів і органів місцевого самоврядування та не беруть участі в блокуванні роботи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій у Донецькій та Луганській областях, про що подали відповідну заяву до органу досудового розслідування, який здійснює кримінальне провадження [623].

За своєю природою цей нормативно-правовий акт нагадує закон про амністію. Попри прийняття проекту ще 16 вересня 2014 р., донині Президент України його не підписав¹. Це є цілком закономірним, принаймні з огляду на

¹ Водночас цього самого дня – 16 вересня 2014 р. було прийнято інший Закон – «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської

низку недоліків зазначеного документа, які гальмуватимуть або навіть унеможливлять його впровадження.

По-перше, він не відповідає законодавчим положенням про амністію, оскільки передбачає звільнення від кримінальної відповідальності. Це суперечить Закону України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 р. та статтям 44, 85, 86 КК України.

По-друге, документ містить підстави для звільнення від адміністративної відповідальності. Тому постає питання, чи можливе взагалі поєднання в законі про амністію підстав для звільнення від інших видів, окрім кримінальної, відповідальності й наскільки доцільно це робити в одному правовому акті.

По-третє, цей закон порушує принцип справедливості, оскільки не містить жодних підстав для кримінально-правового заохочення засуджених військовослужбовців Збройних сил України, учасників добровольчих батальйонів, які вчинили злочини, під час захисту інтересів України на території Донецької та Луганської областей.

По-четверте, у вказаному проекті закону відсутній чіткий, прозорий та дієвий механізм реалізації його положень.

На підставі вищезазначеного варто погодитись із М. І. Хавронюком стосовно того, що цей Закон не розв'язує проблем, а створює нові [65], хоча, безперечно, прийняття закону про амністію у сучасній ситуації є необхідним. Слушним слід визнати і твердження про те, що найсуттєвіший недолік цього Закону – брак механізмів державного контролю за його реалізацією [338, с. 731].

Застосування в окремих випадках амністії до учасників злочинних об'єднань є допустимою мірою реагування держави на прояви злочинної діяльності¹. Одним із таких випадків є події, які сталися на території Донецької та

областей», у ст. 3 якого закріплено положення про те, що держава гарантує недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності та покарання осіб – учасників подій на території Донецької, Луганської областей. Органам влади та їх посадовим (службовим) особам, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності було заборонено дискримінувати, переслідувати й притягувати до відповідальності осіб з питань подій, що відбувались у Донецькій, Луганській областях [626].

¹ 56,34 % респондентів вважають допустимим застосування до учасників злочинних об'єднань у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин (наприклад, для

Луганської областей. Умовна амністія для учасників не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань, а також терористичних об'єднань та осіб, які сприяють їм, за певних умов може бути передумовою стабілізації соціально-політичної ситуації в державі. Причому доцільно не застосовувати принаймні повну амністію до осіб, які організовували зазначені злочинні об'єднання чи керували ними.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. До осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі чи обмеження волі за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. У юридичній літературі слушно зауважено, що закон передбачає можливість застосування цього виду звільнення від відбування покарання в разі, коли мета покарання може бути досягнута ще до закінчення призначеного судом строку покарання [523, с. 207].

Передумовами звільнення засуджених за створення злочинних об'єднань та участь у них від відбування покарання на підставі ст. 81 КК України є: 1) доведення засудженим свого виправлення сумлінною поведінкою та ставленням до праці; 2) фактичне відбуття певної частини строку покарання.

Натомість у кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн встановлено заборону на застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання відносно учасників злочинних об'єднань, зокрема у ч. 7 ст. 76 КК Таджикистану – щодо організатора, учасника організованої групи або злочинної організації [738], в ч. 4 ст. 73 КК Узбекистану – щодо організатора, учасників організованої групи або злочинного співтовариства [739], в ч. 4 ст. 38 КК Угорщини – щодо особи, яка вчинила злочин у складі злочинної організації [884], у ч. 1 ст. 89 КК Киргизії – щодо засуджених за вчинення злочину в складі організованої групи чи злочинної організації, акт тероризму та створення

звільнення від кримінальної відповідальності заручників, захоплених злочинними об'єднаннями в зоні АТО, або в разі активного сприяння розкриттю злочинів унаслідок чого притягнуто до кримінальної відповідальності всіх або більшість учасників злочинного об'єднання тощо) амністії та помилування (додаток Г).

екстремістської організації [733], у ч. 8 ст. 34 КК Словаччини – щодо особи, яка вчинила злочин як член злочинної групи чи терористичної групи [996].

Ретроспективний аналіз положень КК України 1960 р. засвідчує, що окремі аналогічні заборони існували раніше. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 52¹ цього Кодексу, умовно-дostroкове звільнення від покарання не застосовували відносно осіб, засуджених за бандитизм (ст. 69) та створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп (ст. 187⁶) [437].

Позиції вчених стосовно окремих обмежень щодо застосування умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання за вчинення певної категорії злочинів суттєво різняться: одні пропонують обмежити застосування цього інституту відносно осіб, засуджених за найбільш тяжкі злочини [818], другі – проти суттєвого його обмеження [256, с. 135; 516, с. 173–174; 710, с. 460].

У теорії кримінального права розроблено пропозиції щодо особливостей застосування умовно-дostroкового звільнення засудженої особи, яка активно сприяла боротьбі з організованою злочинністю [613]. Це положення варто визнати слушним. Така норма може бути зорієнтована на учасників злочинних об'єднань, у діях яких до моменту засудження не було ознак дієвого каяття, однак вони з'явилися після засудження. Водночас якщо такі суб'єкти щиро розкаються та вирішили активно сприяти виявленню та розслідуванню злочинів, пов'язаних зі створенням злочинних об'єднань та участю в них, а також запобіганню їм, то до них можуть застосовувати лише загальні види звільнення від покарання та його відбування. Причому нині умови умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання зорієнтовані не на вищезазначене активне сприяння, а на доведення факту свого виправлення сумлінною поведінкою та ставленням до праці. За таких обставин злочинне об'єднання, в якому брали участь засуджені особи, може продовжувати функціонувати, оскільки не всіх його учасників вдалося притягнути до кримінальної відповідальності через брак доказів. У такій ситуації доцільно створити додаткові стимули у вигляді привабливіших умов для застосування умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання до учасників злочинних об'єднань.

З огляду на це, доцільно передбачити в законі про кримінальну відповідальність самостійну підставу умовно-дострокового звільнення від відбування покарання саме для учасників злочинних об'єднань.

У зв'язку з цим ст. 81 КК України слід доповнити ч. 5 та 6 такого змісту:

«5. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання учасника злочинного об'єднання, передбаченого статтями 255, 257, 258³, 260 КК України, може бути застосоване, якщо засуджений активно сприяв виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням цих об'єднань та участю в них, а також запобіганню цим злочинам.

6. Умовно-дострокове звільнення засудженої особи у випадках, передбачених частиною 5 статті 81 цього Кодексу, може бути застосоване незалежно від фактичного відбуття призначеного судом строку покарання за вчинення нею злочину або ж для такої особи строки, передбачені частиною третьою статті 81 цього Кодексу, можуть скорочуватись удвічі».

Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким. Позитивні зміни, що відбуваються в особистості засудженого та засвідчують процес його виправлення, дають змогу пом'якшити йому покарання [525, с. 204]. Для цього законом про кримінальну відповідальність передбачено можливість застосування ще одного виду кримінально-правового заохочення – заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, яка є важливою складовою прогресивної системи відбування покарання і надає можливість, дотримуючись мети покарання, водночас поліпшувати правове становище засудженого та зменшувати обсяг і характер карально-виховного впливу на нього. У такий спосіб закон стимулює добросовісне відбування покарання засудженим, визначаючи, що саме від поведінки останнього значною мірою залежить можливість поліпшення його правового становища [523, с. 209].

З огляду на те, що особи, засуджені за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зазвичай відбувають покарання у виді позбавлення волі, потребує з'ясування те, яким іншим видом покарання можна замінити зазначений вид примусу. Очевидно, що більш м'яким покаранням

відносно позбавлення волі, відповідно до системи покарань, передбаченої в ст. 51 КК України, є обмеження волі. Водночас постає питання стосовно того, чи можливо замінити позбавлення волі на ще м'якіше покарання, наприклад, на арешт, виправні роботи чи громадські роботи. З'ясовуючи зазначене положення, доцільно навести слушну позицію Є. О. Письменського, який стверджує, що покарання у вигляді позбавлення волі можна замінити лише такими покараннями, як обмеження волі та громадські роботи, а в спеціальних випадках – позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Заміна інших, більш м'яких покарань, згідно з КК України, хоча теоретично й можлива, проте є досить сумнівною чи недоречною з практичної точки зору або такою, що не відповідає духові закону [575, с. 371]. Натомість з цього приводу є й інші думки¹.

У кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн встановлено особливі терміни відбування покарання для учасників злочинних об'єднань, що є однією з умов застосування цього виду кримінально-правового заохочення. Наприклад, у ч. 2 ст. 80 КК РФ зазначено, що для застосування заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання за організацію злочинного співтовариства (злочинної організації) або участь у ньому (ній) необхідно фактично відбутися не менше трьох чвертей терміну покарання [740]. Така позиція є необґрунтованою принаймні з огляду на те, що це положення поширюється лише на один вид злочинного об'єднання, причому не найнебезпечніший. Крім цього, учасники злочинної організації чи злочинного співтовариства можуть вчиняти різні злочини, які підпадатимуть під різні терміни, які необхідно відбутися. Тому будь-якої особливої потреби встановлювати окремі строки фактичного відбування покарання для учасників злочинних об'єднань не вбачаємо.

У теорії кримінального права лунали пропозиції щодо заборони застосування цього виду кримінально-правового заохочення відносно найбільш небезпечних учасників злочинних об'єднань [665, с. 21]. Історія кримінального законодавства

¹ В. П. Герасименко стверджує, що у стадії призначення покарання (при постановленні обвинувального вироку) позбавлення волі може замінятись службовими обмеженнями для військовослужбовців (ч. 1 ст. 58 КК України) та триманням у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ч. 1 ст. 62 КК України) [243, с. 36].

України також демонструє окремі аналогічні заборони. Наприклад, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 52¹ КК України 1960 р. заміну невідбутої частини покарання більш м'яким не застосовували до осіб, засуджених за бандитизм (ст. 69) та створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп (ст. 187⁶) [437].

Однак пропозиції щодо обмеження застосування заміни невідбутої частини покарання більш м'яким виглядають не досить переконливими. Тим більше, що законодавець підходить до цього питання досить диференційовано, встановлюючи різні строки фактичного відбуття засудженим покарання для його можливої заміни більш м'яким. З огляду на це, постає питання щодо доцільності позбавлення учасників злочинних об'єднань стимулів до виправлення у вигляді цього виду кримінально-правового заохочення.

Невипадково в теорії кримінального права існують і абсолютно протилежні пропозиції, зокрема поширити заміну невідбутої частини покарання більш м'яким на осіб, які активно сприяли викриттю організованої групи чи злочинної організації, розкриттю вчиненого такою групою, організацією або її учасником злочину, притягненню винних до відповідальності, відшкодуванню завданих збитків, усуненню заподіяної шкоди чи в іншій формі сприяли протидії організованій злочинності. Причому в таких випадках допускають можливість застосовувати заміну невідбутої частини покарання більш м'яким незалежно від фактичного відбуття призначеного судом строку покарання [613]. Проте особливої потреби у конструюванні спеціального виду кримінально-правового заохочення для учасників злочинних об'єднань в межах цієї норми немає. Принаймні з огляду на те, що в разі, якщо засуджений активно сприяв виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням злочинних об'єднань та участю в них, а також запобіганню таким суспільно небезпечним діям, запропоновано передбачити можливість умовно-дострокового звільнення такої особи незалежно від фактичного відбуття призначеного судом строку покарання.

Спеціальні види звільнення від покарання та його відбування учасників злочинних об'єднань. У КК України відсутні спеціальні види звільнення від покарання та його відбування учасників злочинних об'єднань, хоча вчені

неодноразово висловлювали пропозиції щодо їх створення [233, с. 235–236; 368, с. 379; 477, с. 8, 18].

Вивчення теорії кримінального права, а також кримінального законодавства зарубіжних країн свідчить про те, що існує два підходи до конструювання спеціальних заохочувальних кримінально-правових норм для учасників злочинних об'єднань: 1) простий – зазвичай передбачає один вид кримінально-правового заохочення; 2) складний (комплексний) – охоплює декілька його видів. У межах простого підходу заохочувальна кримінально-права норма містить звільнення від кримінальної відповідальності, або звільнення від покарання або пом'якшення покарання. Комплексні види заохочувальних кримінально-правових норм можуть мати здебільшого одну з таких форм:

1) звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. У ч. 3 ст. 14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. зазначено, що учасник організованого злочинного угруповання може бути частково або повністю звільнений від кримінальної відповідальності та покарання у випадках, передбачених КК України, якщо він у процесі оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування чи судового провадження сприяє викриттю організованих злочинних угруповань і вчинених ними злочинів, притягненню винних до відповідальності, відшкодуванню шкоди фізичним чи юридичним особам або державі [625]. Однак зазначені підстави не повною мірою відповідають положенням закону про кримінальну відповідальність. Випадків існування аналогічного поєднання звільнення від кримінальної відповідальності та покарання учасників злочинних об'єднань у кримінальному законодавстві зарубіжних країн не виявлено;

2) звільнення від покарання або його пом'якшення. У теорії кримінального права України пропозицію щодо створення такої кримінально-правової норми висловив Є. К. Марчук. Дослідник ще до прийняття КК України запропонував встановити норму (у ст. 69-3 КК України), що передбачає звільнення від покарання або його пом'якшення учаснику злочинної організації, котрий активно сприяв її викриттю шляхом добровільного давання правдивих свідчень про всі відомі йому

обставини злочинної діяльності організації [477, с. 8, 18]. Такі норми трапляються і в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн. Наприклад, відповідно до ч. 7 ст. 28 КК Албанії, член злочинної організації, терористичної організації, озброєної банди чи структурованої злочинної групи має пільги у формі звільнення від покарання або пом'якшення покарання, якщо він надає допомогу в одержанні інформації про діяльність цих злочинних об'єднань, інших співучасників, про власність, якою вони володіють безпосередньо чи опосередковано, а також у проведенні слідчих дій щодо злочинної організації, терористичної організації, озброєної банди та структурованої злочинної групи [883]. Підстави звільнення від покарання або його пом'якшення для учасників злочинних об'єднань наявні також у ч. 4 ст. 299 М КК Португалії [874], § 129 КК Німеччини [892] тощо.

Найбільшу кількість кримінально-правових заохочень для учасників злочинних об'єднань в одній нормі запропонував закріпити Є. О. Галактіонов. Це – звільнення від кримінальної відповідальності; звільнення від покарання; умовне незастосування покарання; призначення покарання не більше 1/2 максимального розміру санкції відповідної статті; призначення покарання не більше 2/3 максимального розміру санкції відповідної статті; заміна смертної кари або довічного позбавлення волі позбавленням волі на строк 20 років [233, с. 235–236].

Комплексні підходи, на перший погляд, мають суттєві переваги, оскільки надають право вибору виду кримінально-правового заохочення, що може бути застосоване до учасників злочинних об'єднань. Проте вони не достатньо враховують різний об'єм, а отже, кримінально-правове значення позитивних післязлочинних дій. Для кожного виду кримінально-правового заохочення слід виконати різні індивідуально встановленні умови. Тому варто надавати перевагу простому підходу до конструювання спеціальних заохочувальних кримінально-правових норм для учасників злочинних об'єднань.

Підстави кримінально-правового заохочення учасників злочинних об'єднань складаються з певних умов. Окремі рекомендації щодо таких умов сформульовано в міжнародних нормативно-правових актах, що стосуються протидії організованим злочинності, зокрема у ч. 1 ст. 26 Конвенції ООН проти транснаціональної

організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. [397], у ст. 4 Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. [644].

На підставі рекомендацій міжнародних нормативно-правових актів, а також доктринальних положень національного та зарубіжного кримінального права слід сформулювати пропозиції щодо удосконалення підстав кримінально-правового заохочення учасників злочинних об'єднань.

У нормах, що містять зазначені підстави, передбачено широке розмаїття умов різних видів кримінально-правового заохочення учасників злочинних об'єднань, які здебільшого стосуються: 1) добровільного припинення участі в злочинному об'єднанні або добровільного виходу з нього; 2) добровільного з'явлення із зізнанням; 3) сприяння виявленню, розкриттю та розслідуванню злочинів, пов'язаних зі створенням злочинного об'єднання та участю в ньому, а також запобіганню їм; 4) невчинення будь-якого іншого злочину в складі злочинного об'єднання, окрім його створення та участі в ньому.

Добровільне припинення участі в злочинному об'єднанні або добровільний вихід із нього. Така умова наявна в кримінальному законодавстві Австралії, Австрії, Іспанії, Казахстану, Киргизії, Ліхтенштейну, Молдови, Польщі, РФ, Таджикистану, Туркменістану тощо. Очевидно, що її виконання обмежене певними часовими межами. Адже говорити про добровільність зазначених дій можна до певного моменту, наприклад, до затримання учасника злочинного об'єднання чи притягнення його до кримінальної відповідальності. Так, у ч. 2 § 279 КК Австрії наголошено, що добровільне повідомлення має відбуватися до того, як відповідні органи дізналися про провину особи [933]. У ч. 4 § 278-1 КК Ліхтенштейну закріплено умову про те, що особа добровільно вийшла зі складу організованої злочинної групи до початку вчинення злочину [888].

Виконання інших умов кримінально-правового компромісу також передбачає залежність від часу вчинення позитивних післязлочинних дій. Наприклад, у ч. 4 ст. 367 КК Румунії повідомлення про організовану злочинну групу має відбуватися до того, як її було виявлено [966]. Відповідно до ст. 450-2 КК Франції,

будь-яка особа звільняється від покарання, якщо вона перед будь-яким переслідуванням дала свідчення щодо угруповання компетентним органам і дозволила виявити інших учасників [869].

У наукових джерелах представлено різні позиції щодо остаточності виходу зі злочинного об'єднання та вчинення нового злочину особою, звільненою від кримінальної відповідальності, на підставі чого можна висунути дві гіпотези: 1) звільнення від кримінальної відповідальності доцільно здійснювати лише один раз; 2) звільнення від кримінальної відповідальності може відбуватися декілька разів.

Окремі вчені вважають за можливе дозволити повторне звільнення від кримінальної відповідальності в разі, якщо з моменту звільнення від кримінальної відповідальності до моменту вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності [280, с. 17; 315, с. 12]. Нині особу можна звільняти від кримінальної відповідальності необмежену кількість разів, оскільки в законодавстві щодо цього відсутні обмеження. У зв'язку з цим така умова, як добровільний вихід зі злочинного об'єднання, буде актуальною і в разі, коли особа добровільно вийшла з одного об'єднання, однак вступила в інше. Таким чином, добровільний вихід зі злочинного об'єднання не виключає можливості участі в іншому об'єднанні.

Частково цю проблему можна розв'язати, обмеживши повторне звільнення від кримінальної відповідальності строками давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Деякі вчені пропонують злочин, за який особу було звільнено від кримінальної відповідальності, урахувати під час кваліфікації повторності. На думку В. Ч. Песлякас, звільнення від кримінальної відповідальності не повинно минути для особи безслідно. Передусім, це стосується особи, яка вчинила новий злочин. Новий злочин має визнаватися повторним з усіма правовими наслідками, які ґрунтуються на вказаному факті [568, с. 15]. Доречними є слова Х. С. Шакірова, який наголошує, що відносно особи, звільненої від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, необхідно встановлювати випробувальний термін, що

дорівнює одному року [811, с. 9]. Однак така позиція суперечить чинному кримінальному законодавству, відповідно до якого вчинення особою нового злочину після звільнення її від кримінальної відповідальності за перший не створює підстав для повторності, а тому матиме право на існування лише після внесення відповідних змін до КК України.

У будь-якому разі не можна необмежено звільняти від кримінальної відповідальності учасника злочинного об'єднання з метою недопущення повторного зайняття злочинною діяльністю. Зважаючи на зазначене, таку заборону слід закріпити на законодавчому рівні.

Добровільне з'явлення із зізнанням. У різних інтерпретаціях ця умова кримінально-правового компромісу з учасниками злочинного об'єднання присутня в кримінальному законодавстві Білорусії, Македонії, Молдови, Португалії, Румунії, Сербії, Таджикистану, Туреччини, Узбекистану, Чехії тощо. Фактично такі дії також мають певні часові обмеження, оскільки передбачають прибуття до компетентних органів без елементів примусу, зокрема у формі затримання. З огляду на це, значно обмеженими є й можливості такої позитивної післязлочинної поведінки. Адже зазначена умова унеможливорює застосування кримінально-правового заохочення відносно учасників злочинних об'єднань, які виявили бажання співпрацювати дещо пізніше, наприклад, після затримання. Невипадково у вітчизняній судовій практиці наявні випадки, коли добровільним не визнають повідомлення, здійснене після затримання особи [754].

Сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, пов'язаних зі створенням злочинного об'єднання та участю в ньому, а також запобіганню їм. В окремих випадках вимагається, щоб такі позитивні післязлочинні дії були активними (наприклад, у КК Іспанії, Казахстану, Литви, Таджикистану). Натомість Є. О. Галактіонов вважає, що допомога органам розслідування має бути істотною [233, с. 235]. Безперечно, така поведінка учасника злочинного об'єднання має бути активною, а надана ним допомога істотною. Ці критерії мають бути покладені в основу вибору тієї чи іншої заохочувальної норми, або

взагалі порушення питання про доцільність чи недоцільність застосування таких норм. Хоча слід зауважити, що існує й інша позиція з цього питання [584, с. 168].

Зазначене сприяння має бути зорієнтоване не лише на злочин, особи, яка вчиняє позитивні післязлочинні дії, а й на злочини інших співучасників злочинного об'єднання, а також на запобігання майбутнім злочинам, що можуть вчинятися у складі злочинного об'єднання. Наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 570 quáter КК Іспанії учасник злочинного об'єднання повинен активно співпрацювати з владою або її агентами та надавати вирішальні докази для ідентифікації й затримання інших співучасників, запобігання діяльності або розвитку злочинної організації чи групи, до яких вони належали, або для запобігання вчиненню злочину такими злочинними об'єднаннями [872].

Сприяння виявленню, розкриттю та розслідуванню злочинів, пов'язаних зі створенням злочинного об'єднання та участю в ньому, а також запобігання їм у кримінальному законодавстві зарубіжних країн представлено по-різному. Неоднозначно зазначену умову визначають і в теорії кримінального права [410, с. 209; 477, с. 18; 496, с. 148; 701, с. 23; 804, с. 11; 807, с. 7]. На мою думку, для позначення цієї умови кримінально-правового компромісу з учасниками злочинних об'єднань варто застосовувати конструкцію «активне сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням злочинного об'єднання або участю в ньому, а також запобігання їм».

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн різняться підходи і щодо моменту вчинення таких дій. В окремих державах передбачений диференційований підхід щодо часових меж означеної поведінки. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 221 КК Туреччини, якщо засновники або керівники злочинної організації, які надають і поширюють інформацію, що допомагає в ліквідації такої організації, до моменту початку досудового розслідування стосовно створення такої злочинної організації або щодо вчинення нею запланованого злочину, то на них не може бути накладено покарання. Відповідно до ч. 4 цієї статті, якщо учасник злочинного об'єднання вчиняє позитивні післязлочинні дії після затримання, то йому може бути лише пом'якшено покарання [997].

Здійснення позитивних післязлочинних дій має важливе значення як до настання кримінальної відповідальності, так і на будь-якому етапі її реалізації. Момент їх учинення певною мірою свідчить про досягнення мети кримінальної відповідальності або покарання, принаймні констатує ознаки виправлення особи, яка вчинила злочин. Причому чим раніше особа виконає умови кримінально-правового компромісу, тим краще як для держави та суспільства, так і для цього суб'єкта злочину. Тому цілком закономірно законодавець диференціює заохочувальні кримінально-правові норми, що можуть застосовуватися до учасника злочинного об'єднання як до його засудження, так і після.

Для застосування звільнення від покарання та його відбування має значення позитивна післязлочинна поведінка співучасника як до, так і після засудження. Більш складною є ситуація зі спеціальними видами звільнення від кримінальної відповідальності. Активне сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням злочинного об'єднання або участю в ньому, а також запобіганню їм як самостійна умова звільнення від кримінальної відповідальності має здійснюватися якомога раніше, оскільки це підвищує доцільність звільнення від кримінальної відповідальності, свідчить про добровільність позитивних післязлочинних дій. Воно має відбуватись до притягнення особи до кримінальної відповідальності – до повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення¹. Вибір цього моменту зумовлений тим, що він застосовується в спеціальних видах звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212¹, ч. 4 ст. 258⁵ КК України. Крім цього, таку позицію підтримують і окремі дослідники вказаної проблеми [401, с. 111–117].

Невчинення будь-якого іншого злочину в складі злочинного об'єднання, окрім його створення та участі в ньому. Іншим злочином у зазначеному контексті постає будь-який злочин, що охоплюється метою злочинного об'єднання. Сюди не належить створення злочинного об'єднання, керівництво ним, участь у ньому чи

¹ Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України притягнення до кримінальної відповідальності – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

сприяння йому, а навпаки, ідеться про окремі злочини, що вчиняються учасниками злочинних об'єднань. Зазначена умова є досить поширеною в кримінальному законодавстві зарубіжних країн (Австрії, Бельгії, Боснії і Герцеговини, Казахстану, Молдови, РФ, Румунії, Сербії, Таджикистану, Туркменістану, Угорщини, Узбекистану тощо). Необхідність встановлення таких обмежень у спеціальних видах звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань вчені обґрунтовували неодноразово [272, с. 19; 701, с. 23]. Водночас із цього питання існує і протилежна позиція [24, с. 237].

Момент до та після вчинення певних злочинів у складі злочинного об'єднання має важливе значення для диференційованого застосування заохочувальних кримінально-правових норм до учасників злочинних об'єднань, на що звертали увагу окремі вчені [477, с. 8, 18; 552, с. 157]. В разі здійснення позитивних післязлочинних дій співучасника до моменту вчинення певних злочинів у складі злочинного об'єднання доцільно застосовувати спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності. Після такого моменту варто говорити про звільнення від покарання та його відбування. Адже в разі вчинення інших видів злочинів втрачається сенс у застосуванні спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки такі дії кваліфікують за сукупністю злочинів, яка відкриває перспективи, з одного боку, для притягнення до кримінальної відповідальності, а, з другого боку, – для застосування інших видів кримінально-правового компромісу. У зв'язку з цим слушно навести твердження В. К. Грищука про те, що звільнення від кримінальної відповідальності й покарання лише тоді є гуманним, коли воно не порушує інтересів суспільства та потерпілого [262, с. 159]. З огляду на це, вважаю обґрунтованим існування в кримінальному законодавстві окремих країн безпосередніх вказівок на те, що особи, які вчинили інші злочини в складі злочинних об'єднань, будуть притягуватись до кримінальної відповідальності (наприклад, у ст. 134 КК Бельгії [868]) або до них забороняється застосування спеціального виду кримінально-правового заохочення (наприклад, у ст. 262 КК Казахстану [736], п. 9 ст. 39 КК Таджикистану [738]).

Інколи вказана заборона обмежується певною категорією злочинів, зокрема тяжкими або особливо тяжкими (ч. 2 ст. 71 КК Узбекистану) [739], більш серйозним злочином, ніж той, про який повідомив співучасник (ч. 2 ст. 46 КК Чехії) [995], умисним вбивством (ч. 2 ст. 39 (1) КК Литви) [885], особливо тяжкими чи тяжкими злочинами, пов'язаними з посяганням на життя чи здоров'я особи (ст. 20 КК Білорусі) [735]. Тому можна припустити, що в такому разі допускається застосування такого кримінально-правового заохочення до осіб, які вчинили в складі злочинного об'єднання інші, менш небезпечні злочини.

Різні кримінально-правові обмеження щодо певної категорії злочинів висловлюють і дослідники цієї проблематики, переважно залежно від виду злочину та ступеня його тяжкості [8, с. 39–40; 368, с. 362; 461, с. 151–152; 487; 613; 638; 704; 795, с. 389–390]. Пропоную розв'язати означену проблему шляхом однозначного визнання заборони на звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинного об'єднання, який учинив будь-який інший злочин у його складі, окрім створення злочинного об'єднання та участі в ньому. У разі ж учинення таких злочинів до вказаного суб'єкта можуть бути застосовані (за наявності для цього підстав) інші кримінально-правові норми, зокрема щодо пом'якшення покарання, а також звільнення від покарання та його відбування.

У теорії кримінального права та в кримінальному законодавстві зарубіжних країн по-різному вирішують питання про кримінально-правове заохочення організаторів та інших найбільш небезпечних учасників злочинних об'єднань. В одних випадках стосовно цієї категорії суб'єктів вдаються до такого кримінально-правового компромісу (ч. 3, 4 ст. 340 КК Боснії і Герцеговини [990], ч. 3 ст. 294 КК Словенії [922], ч. 1 ст. 221 КК Туреччини [997], ст. 259 КК Польщі [925]). В інших випадках існують відповідні кримінально-правові заборони (наприклад, у ст. 20 КК Білорусі [735], ч. 3 ст. 58 КК Латвії [992], ч. 2 ст. 39 (1) КК Литви [885]) або від покарання (наприклад, у ч. 2 ст. 46 КК Чехії [995]).

У певних випадках роль особи у вчиненні злочину впливає на диференціацію кримінально-правового заохочення. У кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн для осіб, які не виконують

організаторські чи керівні ролі у злочинному об'єднанні, передбачено більш пільгові умови для кримінально-правового заохочення (наприклад, ч. 5 ст. 394-а КК Македонії) [886].

Неоднозначним є також ставлення вчених до цього питання. Окремі дослідники пропонують заборонити застосування спеціальних видів кримінально-правового заохочення до учасників злочинних об'єднань [385, с. 176–177; 665, с. 21].

Водночас у теорії кримінального права неодноразово висловлювали пропозиції щодо допустимості застосування кримінально-правового заохочення до організаторів і керівників злочинних об'єднань [177, с. 105–109; 213, с. 147–152; 214, с. 84–87; 272, с. 2; 323, с. 88–91; 368, с. 362; 401, с. 111–117; 463, с. 92; 477, с. 18–19; 701, с. 23; 794, с. 125–141; 795, с. 389–390; 807, с. 6–7; 838, с. 291–293; 877]. Звільнення таких суб'єктів слід визнати допустимим лише в крайніх випадках. Для організаторів, на відміну від інших учасників злочинних об'єднань, цей вид кримінально-правового заохочення має бути факультативним.

У результаті аналізу умов спеціальних видів кримінально-правового заохочення постає питання стосовно того, у якій формі воно має існувати в законі про кримінальну відповідальність. З одного боку, до учасників злочинних об'єднань можна застосовувати низку загальних видів звільнення від покарання та його відбування, внівши до них певні корективи з огляду на розроблені нами пропозиції. З іншого боку, співучасникам, що здійснюють позитивні післязлочинні дії, може бути пом'якшено покарання. Водночас серед спеціальних заохочувальних норм у законі про кримінальну відповідальність передбачено лише спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності – у ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258³, ч. 6 ст. 260 КК України. Система, яку вони утворюють, є досить розгалуженою. Певною мірою окремі її елементи недостатньо обґрунтовані, а подекуди взагалі незбалансовані – передбачені в них умови не відповідають їх кримінально-правовим наслідкам, а тому потребують удосконалення.

Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань передбачені здебільшого в країнах СНД. Натомість у більшості інших країн застосовують компроміс зі співучасниками у формі

звільнення від покарання чи його пом'якшення. Це пояснюється певними обставинами. Передусім слід зауважити, що в кримінальному законодавстві значної частини зарубіжних країн не існує взагалі інституту звільнення від кримінальної відповідальності [389, с. 313; 780, с. 195–196; 841, с. 123] або ж елементи звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання розглядають як єдине ціле [575, с. 81]. У зв'язку з цим теоретики висловлюють пропозиції трансформувати звільнення від кримінальної відповідальності в інститут звільнення від кримінального покарання [368, с. 362; 416, с. 25]. Натомість я обстоюю протилежну позицію з цього питання. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності все ж необхідні для найменш небезпечних учасників злочинних об'єднань. Причому не потрібно обмежуватись лише нетяжкими злочинами, як це пропонує зробити, наприклад, Є. О. Письменський [575, с. 83]. Допустимим слід визнати звільнення від кримінальної відповідальності тих співучасників, які хоча й учинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини у формі створення злочинних об'єднань чи участі в них, однак означені незначним ступенем суспільної небезпечності.

Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності стосуються лише учасників злочинних організацій, терористичних об'єднань та не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Підстав такого виду заохочення для учасників банд не передбачено, хоча пропозиції з цього питання неодноразово висловлювали вчені [35, с. 59; 213, с. 196; 272, с. 21–22; 311, с. 81; 333, с. 92; 488, с. 23; 495, с. 53; 751, с. 135; 790, с. 17; 807, с. 5].

На підставі вищезазначеного, а також ураховуючи результати попередніх досліджень [213; 214], пропоную ч. 2 ст. 258³ та ч. 6 ст. 260 КК України виключити, а ч. 3, 4 ст. 255 викласти в такій редакції:

«3. Учасник злочинного об'єднання, передбаченого статтями 255, 257, 258³, 260 цього Кодексу, який до притягнення до кримінальної відповідальності активно сприяв виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням та діяльністю таких об'єднань, а також запобіганню їм, звільняється від кримінальної відповідальності за участь у злочинному об'єднанні

чи сприяння йому, якщо він раніше не звільнявся від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених цими статтями.

4. Особа, яка створила злочинне об'єднання, передбачене статтями 255, 257, 258³, 260 цього Кодексу, чи керувала ним, може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі частини 2 статті 255 цього Кодексу».

Висновки до розділу 5

1. У результаті дослідження загальних та спеціальних правил конструювання санкцій, аналізу пропозицій українських та зарубіжних вчених, вивчення міжнародних нормативно-правових актів і зарубіжного кримінального законодавства виявлено вади в зазначеній сфері, на основі чого розроблено пропозиції щодо їх усунення. Зокрема, запропоновано: 1) максимальну межу позбавлення волі у ст. 257 та 258³ КК України залишити на рівні 15 років для випадків створення злочинних об'єднань, передбачених вказаними статтями, а також керівництва ними; 2) максимальну межу цього покарання за створення та керівництво злочинними об'єднаннями, передбаченими ст. 255 і 260 КК України, залишити на рівні 12 років (у ст. 255 КК України) та 10 років (у ст. 260 КК України); 3) мінімальну межу позбавлення волі за створення злочинних об'єднань та керівництво ними визначити на рівні 6 років (у ст. 255 КК України), 8 років (у ст. 257, 258³ КК України), 4 років (у ст. 260 КК України); 4) покарання у виді позбавлення волі за участь у злочинній організації та сприяння їй встановити на строк від 4 до 8 років, за участь у банді та сприяння їй – від 5 до 11 років, за участь у терористичній групі та терористичній організації та сприяння їм – від 6 до 12 років, за участь у не передбачених законом воєнізованих або збройних формуваннях та сприяння їм – від 2 до 6 років; 5) за створення терористичних об'єднань та керівництво ними передбачити як альтернативу довічне позбавлення волі; 6) конфіскацію майна визнати необов'язковим додатковим покаранням у злочинах, передбачених ст. 255 та 257 КК України. Аргументовано, що покарання

за змову на вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань, яку запропоновано криміналізувати в межах ст. 255¹ КК України, доцільно визначити на рівні штрафу в розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі строком від 1 до 6 років.

2. Розкрито особливості врахування принципів, загальних та спеціальних засад призначення покарання під час обрання міри покарання цим суб'єктам. Зокрема, на підставі аналізу судової практики призначення покарання особам, засудженим за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, виявлено випадки необґрунтованого врахування певних обставин як пом'якшувальних та обтяжувальних, а також розроблено пропозиції щодо вдосконалення окремих з них (п. 1 ч. 1 ст. 66, п. 2, 9 ч. 1 ст. 67 КК України).

Вивчення практики призначення покарання за ст. 255, 257, 258³, 260 КК України свідчить про те, що переважну більшість учасників злочинних об'єднань засуджено до покарань, які призначаються, якщо не в мінімальних межах чи нижче їх, то в розмірах, що навіть не перевищують середньої міри покарання, встановленої в санкції статті. В окремих випадках призначені судами строки позбавлення волі не відповідають характеру та ступеню тяжкості вчинених злочинів. Це не узгоджується з неодноразово доведеною гіпотезою (яка фактично перетворилася на аксіому) про те, що групова й організована злочинність (зокрема, терористичного спрямування) становить серйозну загрозу для суспільства в межах світового правопорядку. Особливу увагу звернено на неоднозначну практику визначення міри покарання узгодженої сторонами угоди. Шляхом розв'язання цієї проблеми визнано вдосконалення правил призначення покарання залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, особи винного та результатів її позитивної післязлочинної поведінки. Водночас аргументовано недоцільність конкретизації правил призначення покарання співучасникам залежно від форми співучасті у злочині та виду співучасника.

3. Доведено, що підстави звільнення від покарання чи його відбування для учасників злочинних організацій, банд, терористичних груп та організацій, не

передбачених законом воєнізованих або збройних формувань повинні перебувати в системному зв'язку з іншими заохочувальними нормами, зокрема, тими, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності чи пом'якшення покарання. Умови, що закладаються в ту чи іншу підставу кримінально-правового впливу на цих співучасників, мають адекватно відповідати наслідкам, які вони матимуть для зазначених осіб. Чим більш корисною для особи, суспільства чи держави буде позитивна післязлочинна поведінка учасника злочинного об'єднання, тим кращим має бути вид кримінально-правового заохочення.

Визначено загальні види звільнення від покарання та його відбування, які можуть бути застосовані до учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. На підставі аналізу проблем застосування цих норм, пропозицій учених щодо їх розв'язання, а також з урахуванням зарубіжного досвіду сформульовано рекомендації щодо їх використання у правозастосовній діяльності, а так само пропозиції щодо законодавчого удосконалення положень про види звільнення від покарання та його відбування.

З метою досягнення оптимально ефективного балансу в застосуванні кримінально-правового компромісу з учасниками злочинних об'єднань запропоновано удосконалення кримінально-правових підстав спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань, зокрема, шляхом розширення їх умов, диференціації залежно від суспільної небезпеки вчиненого діяння, обмеження позитивних післязлочинних дій певним проміжком часу та заборонаю повторного застосування.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано низку положень, спрямованих на розв'язання науково-прикладних проблем, пов'язаних з удосконаленням кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Розроблено доктринальну модель оптимізації та підвищення ефективності системи норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку, а також кримінально-правового заохочення відповідних суб'єктів. Сформульовано на цій основі пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування, зокрема, розроблено авторський законопроект¹, який передбачає внесення змін до ст. 18, 27, 28, 65, 66, 67, 69, 81, 96³, 258, 255, 257, 258³, 260 КК України, виключення з нього ст. 256 і доповнення КК України новою заборонною нормою – ст. 255¹.

1. Встановлено, що стан доктринального опрацювання досліджуваної кримінально-правової проблематики не повною мірою відповідає потребам правозастосування через недостатнє її вивчення, а також фрагментарний, безсистемний або недостатньо аргументований характер окремих пропозицій, сформульованих в юридичній літературі. З'ясовано проблеми, що перешкоджають правильній кваліфікації злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України², та реалізації кримінальної відповідальності осіб, які їх вчиняють. Аргументовано, що зазначені проблеми пов'язані із суперечливим тлумаченням відповідних норм КК України, невизначеністю кримінально-правової природи злочинних об'єднань, ознак певних складів злочинів, а також із необґрунтованістю і незбалансованістю елементів системи заходів кримінально-правового впливу, що можуть застосовуватись до учасників злочинних

¹ Його назва – «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них».

² Під час кваліфікації цих злочинів у 73,94 % респондентів виникали труднощі, пов'язані, зокрема, з недосконалістю законодавства (29,58 %), відсутністю необхідних його роз'яснень (20,42 %), неодноковим тлумаченням відповідних кримінально-правових норм (47,89 %).

організацій, банд, терористичних груп та організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

У межах вивчення предмета наукового дослідження наведено окремі положення про кримінальну відповідальність (її концепції, зміст, стадії), розроблено пропозиції щодо розв'язання проблем групового способу вчинення злочину, який виходить за межі співучасті в злочині, а також обґрунтовано необхідність визнання категорії «вчинення злочину спільно з обмежено осудною особою або з її використанням» обставиною, що обтяжує покарання.

2. Визначено поняття «форма співучасті» і розкрито критерії класифікації таких форм, серед яких найбільш вдалим визнано «спосіб організації дій співучасників». Підтримано пропозиції науковців щодо застосування в назві ст. 28 КК України звороту «форми співучасті в злочині». Термін «злочинне об'єднання» визнано найбільш оптимальним для позначення форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, а також банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань у межах різних моделей криміналізації суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з організованою злочинністю, – змови, участі, підприємництва, маркування/реєстрації. Доведено необхідність комплексного та збалансованого використання елементів названих моделей з метою охоплення всього спектру можливого кримінально-правового впливу на злочинні об'єднання, передусім організовані. Встановлено відмінності між злочином, учиненим злочинним об'єднанням, і власне таким об'єднанням, на основі чого надано пропозицію щодо закріплення в КК України цих понять.

3. Виявлено невизначеність, а в деяких випадках необґрунтованість закріплення юридичної природи окремих спеціальних видів злочинних об'єднань у певній формі, у зв'язку з чим розроблено положення про: 1) криміналізацію в ст. 258³ КК України створення організованої терористичної групи та участі в ній і водночас виключення з цієї статті вказівки на аналогічні дії щодо терористичної групи; 2) удосконалення конструкції ст. 258 КК України, зокрема, шляхом доповнення диспозиції цієї норми новим діянням – «змовою на вчинення

терористичного акту»; 3) узгодження змісту понять «терористична група», «організована терористична група», «терористична організація» в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. і КК України; 4) розмежування терористичних організацій у контексті відповідальності фізичних та юридичних осіб; 5) визнання не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань групою осіб за попередньою змовою; 6) недоцільність віднесення банди до групи осіб за попередньою змовою.

Сформульовано поняття трансформації співучасті у злочині, виокремлено її форми та критерії відмежування від суміжних кримінально-правових понять, розроблено правила кваліфікації злочинів у таких ситуаціях.

4. Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань – це закріплені в законі про кримінальну відповідальність, а також інших формах (джерелах) кримінального права їх риси, властивості й особливості, які застосовуються під час кваліфікації злочинів. Запропонована класифікація зазначених ознак за ступенем спорідненості, роллю в характеристиці об'єднання, ступенем визначення або способом висвітлення в законі про кримінальну відповідальність, рівнем деталізації, юридичною природою, місцезнаходженням і видом злочинного об'єднання. Надано рекомендації щодо тлумачення цих ознак, а також пропозиції щодо удосконалення КК України в частині їх позначення, зокрема: 1) визначено поняття «учасник злочинного об'єднання», розкрито його види; 2) сформульовано положення про мінімальний, максимальний, постійний та перемінний склад злочинних об'єднань, а в КК України запропоновано закріпити мінімальний кількісний склад організованої групи на рівні двох, а злочинної організації – на рівні трьох осіб; 3) поняття «попередня зорганізованість» і «зорганізованість за попередньою змовою» рекомендовано позначати єдиним узагальнювальним терміном, що стосується всіх організованих злочинних об'єднань, – «попередня зорганізованість», який свідчить про наявність у злочинному об'єднанні всіх ознак його організованості до початку вчинення злочину; 4) сформульовано поняття стійкості злочинного об'єднання, розкрито зміст його ознак та особливості формування в групі осіб за попередньою змовою, організованій групі

та злочинній організації з урахуванням трансформаційних процесів; 5) визначено поняття функції та ролі учасника злочинного об'єднання, а також особливості й види розподілу функцій і ролей у різних формах співучасті; 6) обґрунтовано, що злочинній організації притаманна щонайменше трирівнева ієрархічна структура (верхній рівень утворюють керівники всієї злочинної організації, середній – керівники структурних частин і нижній – рядові учасники) та дворівнева система управління (управління всією злочинною організацією та управління її структурними частинами); 7) сформульовано поняття структурних частин злочинної організації, виокремлено їх кількісний та якісний склад, функції, аргументовано доцільність їх класифікації на територіальні, функціональні та змішані; 8) розкрито поняття, елементи, риси та види плану в організованій групі, а також аргументовано доцільність виключення цієї ознаки з ч. 3 ст. 28 КК України; 9) розкрито значення поняття «зброя» у широкому (охоплює всі її види), вузькому (йдеться здебільшого про різновиди холодної та вогнепальної зброї) та спеціальному (характерне для окремих випадків, наприклад, передбачених ст. 257, 260 КК України) значеннях, окреслено ознаки та види зброї, спроможні засвідчити озброєність банди; 10) висловлено пропозицію щодо розширення переліку знарядь, які банда може застосовувати під час нападів, «іншими предметами, спеціально пристосованими або заздалегідь заготовленими для фізичного чи психічного насильства під час нападу»; 11) аргументовано доцільність перетворення такої загальнообов'язкової кримінально-правової ознаки не передбаченого законом воєнізованого і збройного формування, як проведення військової, стрийової чи фізичної підготовки, на факультативну (з огляду на це, запропоновано виключити її зі ст. 260 КК України).

5. На підставі всебічного та поглибленого аналізу об'єктивних ознак складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, розроблено низку пропозицій щодо об'єкта та об'єктивної сторони зазначених злочинів. У цьому контексті найбільш значущими є такі положення: 1) визнано обґрунтованою позицію законодавця щодо розміщення норм, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, серед кримінально-правових заборон, присвячених злочинам проти

громадської безпеки; 2) уточнено класифікацію злочинів проти громадської безпеки, на підставі якої виділено їх видові об'єкти; 3) розкрито зміст основних і додаткових об'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зокрема доведено, що додаткові обов'язкові об'єкти цих злочинів можуть бути багатоаспектними, альтернативними та невизначеними; 4) встановлено предмет злочину, передбаченого ч. 3 ст. 260 КК України, а також потерпілих у складах злочинів, передбачених ст. 257, ч. 4, 5 ст. 260 КК України; 5) додатково аргументовано, що назви ст. 255, 257, 258³, 260 КК України не повністю відображають їх зміст, у зв'язку з чим потребують уточнення; 6) визнано необґрунтованим конструювання вказаних злочинів як складених, у зв'язку з чим запропоновано з диспозицій ст. 255, 257, 260 КК України виключити згадування про участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями; 7) висловлено пропозицію щодо трансформації організації, керівництва чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп у змову на вчинення злочинів, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань; 8) запропоновано сприяння злочинному об'єднанню визнати одним з альтернативних діянь, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; 9) аргументовано необхідність вилучення вказівки на фінансування та постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки з диспозиції ст. 260 КК України; 10) з огляду на те, що у КК України недостатньо диференційовано кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, розроблено більш якісну модель такої диференціації.

6. Розкрито ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, надано пропозиції щодо їх удосконалення, зокрема: 1) сформульовано напрями поліпшення механізму кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб, а саме: а) обґрунтовано необхідність доповнення переліку підстав застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру випадками вчинення злочинів, передбачених ст. 255 і 257 КК України; б) запропоновано розширення умови застосування таких заходів випадками вчинення злочину на користь юридичної особи або на захист її

інтересів; в) для подолання колізії та конкуренції в частині застосування за вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, правових заходів, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 96³ КК України та ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», запропоновано виключити положення про відповідальність юридичних осіб із зазначеного Закону; 2) аргументовано доцільність уніфікації віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, зокрема, встановлення його з 15 років (з одночасним зниженням загального і пониженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність); 3) доведено неможливість віднесення суб'єкта бандитизму до спеціальних суб'єктів лише за ознакою зниженого віку; 4) найбільш прийнятним варіантом розв'язання проблем кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами, визнано відмову від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним виокремленням спеціальної норми; 5) встановлено, що злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (за винятком ч. 5 ст. 260 КК України), характеризуються прямим умислом, а вина в злочині, передбаченому ч. 5 ст. 260 КК України, залежно від виду наслідків може бути умисною або змішаною (це злочин з декількома формами вини); 6) уточнено класифікацію кількісного, якісного та кількісно-якісного ексцесів учасника злочинного об'єднання; 7) рекомендовано мету організованої групи, злочинної організації, банди та терористичних об'єднань визначити як вчинення одного чи декількох злочинів; 8) визнано доцільним уточнення мети злочинної організації, зокрема, шляхом виключення вказівки на категорію тяжких та особливо тяжких злочинів, а також інші її складові, які однаково пов'язані з учиненням певних злочинів; 9) запропоновано мету банди визначити як напад на фізичних або юридичних осіб; 10) визнано найбільш оптимальним для позначення мети терористичних об'єднань термін «терористичний злочин»; 11) з огляду на мету створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них, запропоновано диференціювати кримінально-правові заохочення їх учасників.

7. Розроблено пропозиції щодо оптимізації покарань за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку, що передбачають: 1) диференціацію максимальних і мінімальних меж позбавлення волі залежно від виду діяння та злочинного об'єднання; 2) встановлення за створення терористичних об'єднань та керівництво ними як альтернативного покарання довічного позбавлення волі; 3) визнання конфіскації майна необов'язковим додатковим покаранням за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257 КК України; 4) встановлення покарання за злочин, передбачений ст. 255¹ КК України, у виді штрафу в розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі строком від 1 до 6 років.

8. Визначено особливості призначення покарання учасникам злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а також сформульовано пропозиції щодо вдосконалення загальних та спеціальних засад призначення покарання цим суб'єктам, зокрема: 1) підтримано пропозицію, згідно з якою закріплені в п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України обставини, що пом'якшують покарання, варто виокремити в самостійні пункти цієї норми; 2) запропоновано формулювання, що вживається в п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України – «активне сприяння розкриттю злочину», замінити на «активне сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, а також запобіганню їм»; 3) наведено додаткові аргументи на користь визнання обставиною, що обтяжує покарання, учинення злочину групою осіб та злочинною організацією; 4) з огляду на виявлену неоднозначну практику призначення учасникам злочинних об'єднань узгодженого покарання під час укладання угоди про визнання вини, запропоновано встановлення правила, відповідно до якого, залежно від результатів активного сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням та діяльністю злочинних об'єднань, а також запобіганню їм, на розсуд суду підсудному може бути призначено покарання в мінімальних межах санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, або його може бути звільнено від

відбування покарання з випробуванням; 5) за результатами вивчення судової практики призначення покарання засудженим за ст. 255, 257, 258³, 260 КК України встановлено, що переважну більшість учасників злочинних об'єднань засуджено до покарань, які призначаються якщо не в мінімальних межах чи нижче їх, то в розмірах, що навіть не перевищують середньої міри покарання, встановленої у санкції статті. У зв'язку з цим запропоновано деталізувати правила призначення покарання залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

9. Розкрито особливості звільнення від покарання чи його відбування осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також розроблено пропозиції щодо вдосконалення відповідних заохочувальних кримінально-правових норм, зокрема: 1) встановлено недоцільність закріплення заборони на застосування давності щодо осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; 2) показано необґрунтованість застосування в окремих випадках спеціального виду звільнення від покарання з випробуванням до учасників злочинних об'єднань через його неузгодженість із загальними засадами призначення покарання, а в деяких випадках і суперечність їм, а також підтримано пропозицію, згідно з якою для застосування цього кримінально-правового заохочення в разі укладення угоди необхідна його відповідність ч. 1 ст. 75 КК України; 3) аргументовано, що помилування учасників злочинних об'єднань може відбуватись у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин (за необхідності цей захід кримінально-правового впливу може бути застосовано і до учасників злочинних об'єднань, які активно сприяють виявленню та (або) розслідуванню злочинів, а також запобіганню їм); 4) доведено, що застосування в окремих випадках амністії до учасників злочинних об'єднань є допустимою мірою реагування держави на прояви злочинної діяльності, зокрема, зважаючи на сучасні події, умовна амністія для учасників не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань, а також терористичних об'єднань може бути необхідною умовою стабілізації соціально-політичної ситуації в державі; 5) запропоновано передбачення в законі про кримінальну

відповідальність самостійної підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для учасників злочинних об'єднань; 6) наведено аргументи на користь положення про недоцільність запровадження будь-яких привілеїв чи обмежень щодо застосування заміни невідбутої частини покарання більш м'яким саме для учасників злочинних об'єднань; 7) запропоновано вдосконалення кримінально-правових підстав спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань, зокрема, шляхом: а) визнання умовою застосування цього виду кримінально-правового компромісу активного сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням та діяльністю злочинних об'єднань, а також запобіганню їм; б) обмеження такої позитивної післязлочинної поведінки співучасників часовим проміжком – до притягнення до кримінальної відповідальності; в) заборони застосування цього виду кримінально-правового заохочення до особи, яка раніше звільнялася від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; г) встановлення обов'язковості звільнення від кримінальної відповідальності за наявності відповідних підстав для осіб, які лише брали участь у злочинному об'єднанні чи сприяли йому, та факультативності такого звільнення для осіб, які створили злочинне об'єднання чи керували ним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакаров З. А. Ответственность за подстрекательство к совершению преступления по российскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 2006. 208 с.
2. Абакіна-Пілявська Л. М. Інститут причетності до злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2014. 20 с.
3. Абакумова Ю. В. Теорія співучасті в кримінальному праві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2013. 40 с.
4. Абакумова Ю. В. Теорія співучасті в кримінальному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2013. 423 с.
5. Абдрахманов С. Т. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству Республики Казахстан: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Бишкек, 2005. 179 с.
6. Абдухамитов В. А. Уголовная ответственность за организацию незаконного вооруженного формирования: на материалах Республики Таджикистан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Бишкек, 2009. 24 с.
7. Аветисян С. С. Соучастие в преступлениях со специальным составом: теория и практика правового регулирования: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. М., 2005. 501 с.
8. Агапов П. В. Основы противодействия организованной преступной деятельности: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. М., 2013. 59 с.
9. Агапов П. В. Уголовно-правовое, криминологическое и социально-политическое исследование бандитизма: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 2002. 226 с.
10. Аджиев А. Д. Организация незаконного вооруженного формирования или участие в нем: уголовно-правовые аспекты противодействия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2009. 26 с.
11. Азаров Д. С. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості в контексті криміналізації суспільно небезпечних діянь. *Кримінальний кодекс України*

2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доп. та повідомл. учасників Міжнар. симпозіуму (Львів, 21–22 верес. 2012 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 9–13.

12. Азаров Д. С. Проблеми диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності з урахуванням ступеня тяжкості злочинів. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11–12 жовт. 2012 р.). Харків: Право, 2012. С. 256–259.

13. Азизов Р. В. Уголовно-правовая борьба с терроризмом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Баку, 2005. 163 с.

14. Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування: монографія / [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова та ін.]. Харків: Право, 2017. 400 с.

15. Алексеев С. В. Проблемы уголовной ответственности за преступления, совершаемые в группе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Тамбов, 2006. 220 с.

16. Алехин В. П. Соучастие в террористической деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2008. 226 с.

17. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 19 с.

18. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 220 с.

19. Андреев А. В. Формы реализации криминальной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2014. 232 с.

20. Андрушко П. П., Васюк М. М. Питання призначення покарання на підставі угод (про примирення та визнання винуватості). *Форум права*. 2014. № 3. С. 12–15.

21. Андрушко П. П. Поняття та види диференціації кримінальної відповідальності. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності*: мат. Міжнар. симпозіуму (Львів, 11–12 верес. 2009 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 18–25.

22. Анисимков В. М., Королева Е. В. Характеристика личности виновного в преступлении как самостоятельное начало в назначении наказания. *Российский следователь*. 2014. № 1. С. 32–35.

23. Антипов В. В. Обставини, що виключають можливість застосування певних видів покарань: дис. ... канд юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 211 с.

24. Антипов В. І. Заохочувальні норми Особливої частини КК України потребують вдосконалення. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12–13 жовт. 2016 р.). Харків: Право, 2016. С. 235–237.

25. Антонова Е. Ю. Юридическое лицо как субъект преступления: опыт зарубежных стран и перспективы применения в России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Владивосток, 1998. 153 с.

26. Арутюнов А. А. Системный подход к общей теории соучастия в преступлении: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2001. 180 с.

27. Афиногенов С. В. Соучастие в преступлении (понятия, виды и формы): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1991. 19 с.

28. Ачмиз Л. Г. Бандитизм: правовые, криминологические и правоприменительные аспекты (по материалам судебной практики Краснодарского края): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2006. 234 с.

29. Бадушева Д. А. Уголовно-правовая характеристика преступлений против общественной безопасности, связанных с устрашением населения и оказанием воздействия на принятие решения органами власти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ростов н/Д, 2010. 28 с.

30. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. Київ: Вища шк., 1980. 216 с.

31. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск: Пороги, 1992. 166 с.

32. Байрак Г. Ф. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с терроризмом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2003. 222 с.

33. Балеєв С. Соучастие в преступлении: формы и классификации. *Уголовное право*. 2006. № 5. С. 8–11.

34. Балеєв С. А. Ответственность за организационную преступную деятельность по российскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань, 2000. 224 с.

35. Бантишев О. Ф. Норми Кримінального кодексу, що стимулюють позитивну посткримінальну поведінку винного, у боротьбі з організованою злочинністю і корупцією. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2001. № 4. С. 58–60.

36. Бантишев О. Ф. Щодо подальшого вдосконалення діючого КК України. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13–14 жовт. 2011 р.). Харків, 2011. С. 133–136.

37. Бантышев А. Ф. Должностные преступления (вопросы квалификации): учеб. пособие. Киев: Акад. СБУ, 1996. 45 с.

38. Батюкова В. Е. Потерпевший в уголовном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1995. 23 с.

39. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.

40. Баулін Ю. В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 жовт. 2001 р.). Київ; Харків: Юрінком Інтер, 2002. С. 39–42.

41. Баулін Ю. В. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених злочинною організацією. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України*: мат. Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків, 2003. С. 163–165.

42. Бедриківський В. В. Кримінологічна характеристика та заходи запобігання бандитизму: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 235 с.

43. Безбородов Д. А. Методологические основы учения об уголовной ответственности за совместное преступное деяние: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. СПб., 2007. 56 с.

44. Безбородов Д. А. Уголовно-правовое и криминологическое исследование подстрекательства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. СПб., 1998. 213 с.

45. Бейбулатов Б. Ш. Уголовно-правовые и криминологические аспекты организации и участия в незаконных вооруженных формированиях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ставрополь, 2001. 190 с.

46. Беніцький А. С. Причетність до злочину: проблеми кримінальної відповідальності: монографія. Луганськ: Рєзников В. С., 2014. 552 с.

47. Березовський А. А. Амністія: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2008. 240 с.

48. Берзін П. С. Деякі особливості визначення розміру покарання у виді штрафу за новою редакцією ст. 53 Кримінального кодексу України від 15 листоп. 2011 р. *Право і громадянське суспільство*. 2012. № 1. С. 8–14. URL: <http://lcslaw.knu.ua/2012-1.pdf>.

49. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія. Київ: Дакор, 2009. 736 с.

50. Берзін П. С., В. О. Гацелюк. Окремі проблеми застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2013. С. 153–158.

51. Біла Ю. В. Кримінальна відповідальність за групові злочини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.

52. Біла Ю. В. Кримінальна відповідальність за групові злочини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 232 с.

53. Бокова И. Проблемы технико-юридического конструирования верхних и нижних пределов наказаний в санкциях статей главы 22 УК РФ. *Уголовное право*. 2003. № 2. С. 15–17.

54. Борисова С. В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с бандитизмом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2006. 189 с.

55. Брагин А. П. Российское уголовное право: учеб. пособие. М.: Маркет ДС Корпорейшен, 2004. 568 с.

56. Бражник Ф., Толкаченко А. Бандитизм и его отграничение от смежных составов. *Уголовное право*. 2000. № 2. С. 10–13.

57. Брич Л. П. Теоретичні засади розмежування складів злочинів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2014. 465 с.

58. Бурдін В. М. Вплив нового Кримінального процесуального кодексу України на інститути матеріального кримінального права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 255–264.

59. Бурдін В. М. Деформування новим КПК України окремих положень КК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доп. та повідомл. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 19–20 верес. 2013 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 36–40.

60. Бурдін В. М. Звільнення від відбування покарання із випробуванням за корупційні злочини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 233–244.

61. Бурдін В. М. Окремі питання кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій за новим КК України 2001 року. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України*. 2003. № 2 (1). С. 149–151.

62. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2001. 225 с.

63. Бурлаков В. Н. Личность преступника и назначение наказания. Ленинград, 1986. 88 с.

64. Бурчак Ф. Г. Соучастие в преступлении (социальные, криминологические и правовые проблемы): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. М., 1986. 35 с.

65. Бусол О. Проблеми нормотворчості при розробці Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької та Луганської областей». URL: http://www.nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=416:zakoni-16-veresnya-2&catid=71&Itemid=382.

66. Бусырев Н. А. Освобождение от уголовной ответственности и наказания с передачей материалов или уголовного дела в товарищеский суд: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Свердловск, 1967. 20 с.

67. Быков В. Банда – особый вид организованной вооруженной группы. *Российская юстиция*. 1999. № 6. С. 49–51.

68. Бычков В. В. Бандитизм: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Тюмень, 2005. 200 с.

69. Василевич В. В. Боротьба з організованими формами організованої злочинності корисливо-насильницького спрямування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1998. 18 с.

70. Васюков В. В. Виды соучастников в уголовном праве России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. СПб., 2008. 18 с.

71. Ведмидь С. Э. Проблемы реализации уголовной ответственности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Красноярск, 2004. 18 с.

72. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.

73. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 279 с.

74. Виденькина Ж. В. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества или участие в нем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2012. 199 с.

75. Вирок Алчевського міського суду Луганської області від 30 квіт. 2013 р. Справа № 1-319/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31126778>.

76. Вирок Апеляційного суду Дніпропетровської області від 14 трав. 2010 р. Справа № 01-6/10. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48930132>.

77. Вирок Апеляційного суду Кіровоградської області від 29 черв. 2011 р. Справа № 11-368/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17198187>.

78. Вирок Апеляційного суду Миколаївської області від 8 серп. 2007 р. Справа № 1-4/2007. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3327057>.

79. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 14 груд. 2015 р. Справа № 219/9432/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54285732>.

80. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 18 січ. 2016 р. Справа № 219/11856/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55909769>.

81. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 2 берез. 2016 р. Справа № 219/772/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56199356>.

82. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 28 січ. 2016 р. Справа № 219/538/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55260101>.

83. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 9 серп. 2016 р. Справа № 219/7484/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59577723>.

84. Вирок Барвінківського районного суду Харківської області від 16 трав. 2016 р. Справа № 641/382/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57688753>.

85. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 21 січ. 2016 р. Справа № 310/11407/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55144796>.

86. Вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 19 груд. 2013 р. Справа № 1505/6924/2012. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36874054>.

87. Вирок Волноваського районного суду Донецької області від 15 лип. 2016 р. Справа 221/2718/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59100871>.

88. Вирок Волноваського районного суду Донецької області від 17 трав. 2016 р. Справа № 221/2249/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57709865>.

89. Вирок Волноваського районного суду Донецької області від 5 серп. 2016 р. Справа № 221/368/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59468009>.

90. Вирок Гадяцького районного суду Полтавської області від 26 січ. 2007 р. Справа № 1л-9/2007. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/569316>.

91. Вирок Держинського міського суду Донецької області від 13 черв. 2016 р. Справа № 225/3566/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58565320>.

92. Вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 15 черв. 2016 р. Справа № 263/5146/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58311283>.

93. Вирок Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області від 21 груд. 2012 р. Справа № 1-7/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28471851>.

94. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 2 груд. 2013 р. Справа № 1-780/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36482974>.

95. Вирок Київського районного суду м. Сімферополь від 13 груд. 2011 р. Справа № 1-82/2011. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22556657>.

96. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 17 жовт. 2012 р. Справа № 1-13/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27135884>.

97. Вирок колегії Соснівського районного суду м. Черкаси від 4 лип. 2016 р. Справа № 712/5749/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58796702>.

98. Вирок колегії суддів Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 15 лип. 2016 р. Справа № 235/7506/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58972136>.

99. Вирок колегії суддів Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 31 трав. 2016 р. № 235/2418/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58024105>.

100. Вирок колегії суддів Лисичанського міського суду Луганської області від 7 черв. 2016 р. № 415/6988/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58233588>.

101. Вирок колегії суддів Новопокровського районного суду Луганської області від 28 берез. 2016 р. Справа № 420/3363/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56743329>.

102. Вирок колегії суддів Полтавського районного суду Полтавської області від 23 груд. 2015 р. Справа № 545/3028/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54700559>.

103. Вирок колегії суддів Приморського районного суду м. Одеси від 17 берез. 2016 р. Справа № 22/7088/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57484341>.

104. Вирок колегії суддів Сєверодонецького міського суду Луганської області від 28 січ. 2016 р. Справа № 428/6370/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55361285>.

105. Вирок колегії суддів Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 8 квіт. 2016 р. Справа № 243/8931/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57052333>.

106. Вирок колегії суддів Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 16 трав. 2016 р. Справа № 243/3706/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57690827>.

107. Вирок колегії суддів Суворовського районного суду м. Одеси від 15 верес. 2015 р. Справа № 523/1716/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51256931>.

108. Вирок колегії суддів Токмацького районного суду Запорізької області від 6 квіт. 2016 р. Справа № 328/2443/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56954130>.

109. Вирок Краматорського міського суду Донецької області від 5 лют. 2016. Справа № 234/1159/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55625918>.

110. Вирок Краматорського міського суду Донецької області від 8 лют. 2016 р. Справа № 239/621/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55855660>.

111. Вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 2 серп. 2016 р. Справа № 415/755/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59459734>.

112. Вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 23 берез. 2016 р. Справа № 415/2302/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57968015>.

113. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 11 верес. 2008 р. Справа № 1-753/2008. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5752663>.

114. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 15 верес. 2015 р. Справа № 1-кп/161/46/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50814838>.

115. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 27 квіт. 2010. Справа № 1-30/2010 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/9203331>.

116. Вирок місцевого Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 25 січ. 2016 р. Справа № 233/6737/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55179986>.

117. Вирок місцевого Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 20 квіт. 2016 р. Справа 235/9951/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57287047>.

118. Вирок місцевого Приморського районного суду м. Одеси від 17 черв. 2016 р. Справа № 1522/7429/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59093361>.

119. Вирок місцевого Приморського районного суду м. Одеси від 29 берез. 2016 р. Справа № 522/3609/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57532857>.

120. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 10 серп. 2016 р. Справа № 265/7387/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59646144>.

121. Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 8 лют. 2007 р. Справа № 1-2/2007. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/767150>.

122. Вирок Приморського районного суду Одеської області від 28 лют. 2014 р. Справа № 1-240/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38078998>.

123. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 12 серп. 2016 р. Справа № 760/13369/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59659805>.

124. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 16 черв. 2010 р. Справа № 1-26/2010. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10373048>.

125. Вирок Старобільського районного суду Луганської області від 21 квіт. 2016 р. Справа № 431/1295/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59131664>.

126. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 14 лют. 2014 р. Справа № 607/16511/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37687995>.

127. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 17 трав. 2016 р. Справа № 766/72/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57892266>.

128. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 7 травня 2013 р. Справа № 1/2218/1509/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31349384>.

129. Вирок Центрального районного суду м. Сімферополь від 27 груд. 2010 р. Справа № 1-394/2010. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13179430>.

130. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 15 листоп. 2013 р. Справа № 1-1371/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35665378>.

131. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 18 груд. 2015 р. Справа № 761/21108/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54561020>.

132. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запобігання тероризму)» (реєстр. № 2219а від 4 черв. 2013 р.). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/3CB07229C0F22886C2257C7000417933](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/3CB07229C0F22886C2257C7000417933).

133. Владимиров В. А. Квалификация похищений личного имущества. М.: Юрид. лит., 1974. 208 с.

134. Вознюк А. А. «Злочинна організація» і «злочин, учинений злочинною організацією»: співвідношення понять. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: тези доп. IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2013 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 106–108.

135. Вознюк А. А. Актуальні питання визначення стійкості злочинних об'єднань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1 (7). С. 24–34.

136. Вознюк А. А. Актуальні питання диференціації кримінальної відповідальності за створення терористичної групи й терористичної організації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 222–229.

137. Вознюк А. А. Актуальні питання диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка): тези доп. VIII міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 16 листоп. 2017 р.)*. Київ: НАВС, 2017. С. 82–83.

138. Вознюк А. А. Актуальні питання кваліфікації злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України, учинених службовою особою з використанням влади або службового становища. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.): у 2 ч.* Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. Ч. 1. С. 105–108.

139. Вознюк А. А. Актуальні питання кваліфікації злочинів, учинених під час трансформації форм співучасті у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 груд. 2005 р. № 13. *Азовські правові читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 18–19 квіт. 2014 р.)*. Бердянськ: Модем-1, 2014. С. 160–163.

140. Вознюк А. А. Актуальні питання класифікації злочинів проти громадської безпеки. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22 трав. 2015 р.)*. Харків: ХНУВС, 2015. С. 23–26.

141. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кваліфікації суспільно небезпечних діянь учасників злочинних об'єднань, створення і участь у яких утворюють окремі склади злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії*

злочинності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 13 листоп. 2015 р.). Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 35–36.

142. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 40–49.

143. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правової природи терористичної групи. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 жовт. 2016 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 160–165.

144. Вознюк А. А. Актуальні проблеми порядку визнання злочинних об'єднань терористичними. *Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів*: матеріали міжвідом. круглого столу (Київ, 28 жовт. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 72–77.

145. Вознюк А. А. Актуальные проблемы квалификации преступлений, совершенных в организованных формах соучастия, и пути их решения в Украине. *Актуальные вопросы права, образования и психологии*. 2015. № 3. С. 69–75.

146. Вознюк А. А. Види злочинних об'єднань за кримінальним законодавством України та зарубіжних країн. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу*: мат. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 16 черв. 2017 р.). Кривий Ріг: Геліос-Принт, 2017. С. 60–63.

147. Вознюк А. А. Види організованих злочинних об'єднань у кримінальному законодавстві України та зарубіжних країн. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4 (91). С. 42–50.

148. Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 262–275.

149. Вознюк А. А. Визначення поняття «форма співучасті» та її види в теорії кримінального права. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 46–56.

150. Вознюк А. А. Відповідальність за бандитизм за кримінальним законодавством України та інших держав. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 171–178.

151. Вознюк А. А. Відповідальність юридичних осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них за законодавством України та інших країн. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 163–169.

152. Вознюк А. А. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, – ознака загального чи спеціального суб'єкта злочину? *Актуальні проблеми кримінального права та процесу*: мат. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 10 черв. 2016 р.). Кривий Ріг: Геліос-Принт, 2016. С. 44–47.

153. Вознюк А. А. Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою як обставина, що обтяжує покарання. *Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні*: матеріали IV Всеукр. наук.-теорет. конф.: у 2 ч. (Київ, 5 груд. 2013 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. Ч. 1. С. 164.

154. Вознюк А. А. Вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину як мета злочинної організації. *Юридична наука*. 2013. № 4. С. 60–66.

155. Вознюк А. А. До питання про види учасників організованих груп і злочинних організацій. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)*: тези доп. II наук.-теорет. конф. (Київ, 16 листоп. 2011 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 31–33.

156. Вознюк А. А. Договір держави з членом організованого злочинного формування, що співпрацює з правоохоронними органами. *Вісник наукового товариства курсантів та студентів Львівського юридичного інституту МВС України*. 2004. № 1 (2). С. 28–38.

157. Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–32.

158. Вознюк А. А. Додаткові види співучасників у теорії українського кримінального права. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 78–81.

159. Вознюк А. А. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них. *Верховенство права*. 2017. № 5. С. 107–113.

160. Вознюк А. А. Злочини проти громадської безпеки та інші протиправні діяння, передбачені Особливою частиною КК України: актуальні питання розмежування. *Актуальні проблеми досудового розслідування: тези доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 281–287.

161. Вознюк А. А. Змова як обов'язкова кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 227–237.

162. Вознюк А. А. Ієрархічність як кримінально-правова ознака злочинної організації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (2). С. 84–91.

163. Вознюк А. А. Кількісний та якісний ексцес виконавця: актуальні проблеми класифікації. *Актуальні проблеми розслідування злочинів: зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 1 лип. 2014 р.). Київ, 2014. С. 231–234.

164. Вознюк А. А. Кількісно-якісний склад учасників організованої групи. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: тези доп. наук.-теорет. конф.* (Київ, 20 берез. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 231–234.

165. Вознюк А. А. Класифікація ознак організованої групи та злочинної організації. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 28 груд. 2011 р.): у 2 ч. Запоріжжя: Істина, 2011. Ч. 2. С. 62–63.

166. Вознюк А. А. Количественно-качественный состав участников преступлений, совершенных организованными преступными объединениями по УК Украины. *Legea și Viața*. 2014. № 5/2 (269). С. 44–48.

167. Вознюк А. А. Конструкції одиничних складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. *Науковий часопис Національної академії*

прокуратури України. 2016. № 4 (12). С. 35–44. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/voznuk.pdf>.

168. Вознюк А. А. Концептуальні засади звільнення від кримінальної відповідальності. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права*: II Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 31 січ. 2009 р.). Київ, 2009. С. 235–236.

169. Вознюк А. А. Концептуальні проблеми кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі створенням та участю в організованих групах і злочинних організаціях. *Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 24 лют. 2012 р.): у 2 ч. Донецьк: Кальміус, 2012. Ч. 1. С. 97–98.

170. Вознюк А. А. Корупційний зв'язок як кримінально-правова ознака організованого злочинного об'єднання. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19 квіт. 2013 р.). Харків: Золота миля, 2013. С. 76–80.

171. Вознюк А. А. Корупційний зв'язок як факультативна кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (31 трав. 2013 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 74–77.

172. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації: актуальні питання форм співучасті. *Актуальні проблеми виявлення та припинення злочинів*: матеріали круглого столу (Київ, 27 листоп. 2014 р.). Київ: Кандиба Т. П., 2014. С. 35–37.

173. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність службових осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 78–93.

174. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність службових осіб за участь у злочинах, передбачених ст. 255, 258³, 260 Кримінального кодексу України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 146–151.

175. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність учасників терористичної групи: актуальні проблеми кваліфікації та перспективи вдосконалення законодавства. *Наше право*. 2017. № 1. С. 122–127.

176. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 236 с.

177. Вознюк А. А. Кримінально-правова доцільність звільнення від кримінальної відповідальності організаторів та керівників злочинних об'єднань. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 1 (145). С. 105–109.

178. Вознюк А. А. Кримінально-правова природа не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування. *Актуальні проблеми юридичної науки (сьомі осінні юридичні читання): матеріали Міжнар. наук. конф. (Хмельницький, 28–29 листоп. 2008 р.): у 4 ч.* Хмельницький, 2008. Ч. 4. С. 23–25.

179. Вознюк А. А. Кримінально-правова характеристика структурної частини злочинної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 159–166.

180. Вознюк А. А. Кримінально-правовий нарис проблемних питань ч. 3 ст. 2 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 8. С. 144–147.

181. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: поняття, зміст і наукова класифікація. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2013. № 1 (52). С. 114–118.

182. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.

183. Вознюк А. А. Мета створення терористичної групи та терористичної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2 (30). С. 134–142.

184. Вознюк А. А. Міжнародні стандарти криміналізації організованої злочинної діяльності. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12–13 жовт. 2017 р.)*. Харків: Право, 2017. С. 239–242.

185. Вознюк А. А. Мінімальний кількісний склад учасників злочину, вчиненого злочинною організацією: актуальні питання теорії та практики. *Проблеми службово-бойової діяльності органів внутрішніх справ України*: мат. наук.-практ. семінару (Сімферополь, 14 берез. 2014 р.). Сімферополь: Крим. ф-т ОДУВС, 2014. С. 56–59.

186. Вознюк А. А. Мотиви створення терористичних об'єднань. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали VII міжвузів. наук.-теорет. конф. (Київ, 18 листоп. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 141–143.

187. Вознюк А. А. Напад як обов'язкова ознака бандитизму. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики*: зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 275–279.

188. Вознюк А. А. Ознака озброєності банди у контексті вдосконалення кримінальної відповідальності за бандитизм. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 4. С. 27–35.

189. Вознюк А. А. Ознаки організованої групи за кримінальним законодавством України та інших країн. *Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Донецьк, 15 берез. 2014 р.). Донецьк: Цифр. тип., 2014. С. 54–55.

190. Вознюк А. А. Окремі питання визначення поняття учасника стійкого злочинного об'єднання. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании*: сб. науч. тр. Одесса, 2008. Т. 14. С. 55–57.

191. Вознюк А. А. Окремі питання кримінально-правового значення співучасті у злочині. *Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України*: мат. Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 12 берез. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2015. Ч. 2. С. 23–25.

192. Вознюк А. А. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації. *Правова Україна очима майбутніх фахівців*: матеріали VI Всеукр. студ. конф. (Тернопіль, 22 трав. 2009 р.). Тернопіль, 2009. С. 52–54.

193. Вознюк А. А. Особливості додаткових об'єктів створення злочинної організації. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка): матеріали VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 20 листоп. 2015 р.)*. Київ: Над. акад. внутр. справ, 2015. С. 117–120.

194. Вознюк А. А. Особливості кваліфікації злочинів під час трансформації співучасті. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 51–59.

195. Вознюк А. А. Осудність як ознака суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2 (60). С. 100–105.

196. Вознюк А. А. Перспективи вдосконалення активного сприяння розкриттю злочину як умови звільнення від кримінальної відповідальності та обставини, яка пом'якшує покарання. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 30 жовт. 2009 р.)*. Запоріжжя: Юрид. ін-т ДДУВС, 2009. Ч. 2. С. 146–149.

197. Вознюк А. А. Планирование преступлений в организованных группах. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. 2014. № 3 (176). С. 78–82. (Серія «Правазнаўства»).

198. Вознюк А. А. Планування злочинів організованими злочинними групами, що вчиняють торгівлю людьми. *Актуальні проблеми боротьби з торгівлею жінками: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 12 квіт. 2012 р.)*. Донецьк, 2012. С. 120–123.

199. Вознюк А. А. Планування злочинів як обов'язкова кримінально-правова ознака організованої групи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 5 (84). С. 158–165.

200. Вознюк А. А. Покарання за злочини, пов'язані зі створенням організованих груп і злочинних організацій та участю в них. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: мат. підсумк. наук.-теорет. конф. (Київ, 19 берез. 2015 р.): у 2 ч.* Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. Ч. 1. С. 65–67.

201. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (86). С. 154–160.

202. Вознюк А. А. Попередня змова та зорганізованість як ознаки злочинних об'єднань. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка): тези. доп. III наук.-теорет. конф. (Київ, 7 груд. 2012 р.)*. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2012. С. 42–43.

203. Вознюк А. А. Порядок визнання злочинних об'єднань терористичними: актуальні проблеми теорії та практики. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 100–105.

204. Вознюк А. А. Порядок визнання злочинних організацій терористичними. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку: мат. IX Всеукр. наук. конф. молодих учених (Одеса, 9 груд. 2016 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2016. С. 25–26.

205. Вознюк А. А. Признаки преступной организации по уголовному законодательству Украины и других государств. *Право и политика*. 2014. № 2/2. С. 33–36.

206. Вознюк А. А. Призначення покарання, узгодженого сторонами угоди, учасникам злочинних об'єднань (ст. 255, 257, 258³, 260 КК України). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 20–30.

207. Вознюк А. А. Проблема кримінального права: поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. № 6. Ч. 1. С. 84–90.

208. Вознюк А. А. Проблеми кваліфікації злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями. *Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.)*. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. С. 42–46.

209. Вознюк А. А. Проблеми кримінально-правового визначення мети злочинної організації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3 (88). С. 195–202.

210. Вознюк А. А. Проблеми розмежування законодавчо закріплених форм співучасті у злочині. *Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Ірпінь: Ірпін. фінанс.-юрид. акад., 2012. С. 71–72.

211. Вознюк А. А. Розподіл функцій і ролей за окремими формами співучасті в злочині. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1 (3). С. 94–100.

212. Вознюк А. А. Системний аналіз положень кримінального законодавства стосовно використання терміна «зброя». *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 11 квіт. 2013 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2013. С. 161–164.

213. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 236 с.

214. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 266 с.

215. Вознюк А. А. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: актуальні проблеми кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства*: матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.). Київ: Ін-т кримін.-виконав. служби, 2015. С. 45–48.

216. Вознюк А. А. Стійкість у системі ознак організованих злочинних об'єднань. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів*: зб. наук. пр. за матеріалами наук.-практ. конф. (Київ, 29 берез. 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 18–23.

217. Вознюк А. А. Трансформація злочинних об'єднань та її вплив на кваліфікацію злочинів. *Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України*: зб. за мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2013 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 255–257.

218. Вознюк А. А. Трансформація співучасті: поняття та форми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 68–71.

219. Вознюк А. А. Удосконалення кримінального законодавства у сфері протидії організованій злочинності в контексті захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень. *Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні*: матеріали круглого столу (Харків, 25 квіт. 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 201–203.

220. Вознюк А. А. Участь у стійкому злочинному об'єднанні як передумова спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності учасників стійких злочинних об'єднань. *Іменем закону*. 2008. № 4 (8). С. 28–32.

221. Вознюк А. А. Форми співучасті за кримінальним законодавством України та інших держав. *Актуальные проблемы науки, практики и вероисповеданий на современном этапе*: матеріали XI Междунар. науч.-практ. конф. (Красноярск, 27 февр. 2013 г.). Красноярск, 2013. С. 32–35.

222. Вознюк А. А. Щодо розроблення сучасної кримінально-правової стратегії протидії організованим злочинним об'єднанням. *Актуальні проблеми кримінологічної політики в Україні*: матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 25 квіт. 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 175–177.

223. Вознюк А. А. Якісний склад учасників організованих злочинних об'єднань: актуальні питання теорії та практики. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 10 квіт. 2014 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2014. С. 259–260.

224. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

225. Вознюк А. А., Арешонков В. В. Озброєність банди: кримінально-правові та криміналістичні проблеми. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1 (19). С. 15–22.

226. Вознюк А. А., Грудзур О. М. Види кримінально-правової характеристики злочину. *Митна справа*. 2014. № 1 (91). Ч. 2, кн. 2. С. 63–67.

227. Вознюк А. А., Дудоров О. О. Стадії кримінальної відповідальності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 2, ч. 2. С. 164–172. (Серія «Юридичні науки»).

228. Вознюк А. А., Пиняга Р. О. Характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані із зайняттям гральним бізнесом. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (59). Ч. 1. С. 96–102.

229. Волженкин Б. В. Вопросы квалификации краж, грабежей и разбоев, совершенных с целью завладения личным имуществом граждан. Ленинград: Ин-т усоверш. следств. работников, 1981. 35 с.

230. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства: монография. Харьков: Основа, 1994. 639 с.

231. Гавриш С., Ємельянов В. Відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації в проекті КК України: окремі проблеми. *Право України*. 2000. № 10. С. 41–43.

232. Галаган А. И. Методологические проблемы общей теории юридической ответственности по советскому праву. *Уголовная ответственность: проблемы содержания, установления, реализации*. Воронеж, 1989. С. 10–20.

233. Галактионов Е. А. Соучастие и организованная преступная деятельность: теория и практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. СПб., 2002. 450 с.

234. Галиакбаров Р. Квалификация преступлений по признаку совершения их организованной группой. *Российская юстиция*. 2000. № 4. С. 47–49.

235. Галиакбаров Р. Р. Групповое преступление (юридическая природа, постоянные и переменные признаки): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Свердловск, 1974. 39 с.

236. Гамкрелидзе О. К. Проблема уголовной несправды и основание наказуемости соучастия: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Тбилиси, 1994. 28 с.

237. Ганова Г. О. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство, вчинене групою осіб за попередньою змовою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 221 с.

238. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон теория, практика. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Центр ЮРИнфоР, 2003. 448 с.

239. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М.: Центр ЮРИнфоР, 2001. 316 с.

240. Гаухман Л. Д. Соучастие в преступлении по советскому законодательству (опыт сравнительного правоведения): лекция. М.: Акад. МВД СССР, 1990. 57 с.

241. Гаухман Л. Д., Максимов С. В. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества (преступной организации): комментарий. М.: УчебЮРИнфоР, 1997. 32 с.

242. Геворкян М. В. Уголовно-правовая характеристика бандитизма: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. СПб., 1997. 143 с.

243. Герасименко В. П. Заміна покарання більш м'яким при його відбуванні за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2007. 213 с.

244. Герцензон А. А. Уголовное право. Часть Общая: учеб. пособие. М.: РИО ВЮА, 1948. 496 с.

245. Гнатів І. М. Принцип «non bis in idem» у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2013. 228 с.

246. Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 234 с.

247. Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 19 с.

248. Годилов Н. Н. Теоретические проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ставрополь, 2004. 30 с.

249. Годунов И. В. Транснациональная организованная преступность в России: пути и формы противодействия: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2002. 604 с.

250. Голіна В. В. Злочинності – організовану протидію. Харків, 1998. 128 с.

251. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження. Харків: Регіон-інформ, 2004. 212 с.

252. Головкін О. В. Групова злочинність та її попередження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 208 с.

253. Головчак М. М. Давність у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.18. Київ, 2014. 20 с.

254. Горбачов Д. М. Співучасть у злочинах із спеціальним суб'єктом (на прикладі злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2014. 230 с.

255. Гордеев Р. Н. Групповое преступление в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Красноярск, 2003. 206 с.

256. Грачева Ю. В. Проблемы судебного усмотрения в применении условно-досрочного освобождения. *Российский ежегодник уголовного права*. 2012. № 6. С. 116–145.

257. Гринберг М. С. Преступления против общественной безопасности: учеб. пособие. Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1974. 177 с.

258. Гринько С. Д. Борьба с террористами и захватом заложника (уголовно-правовые и криминологические проблемы): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ростов н/Д, 1998. 156 с.

259. Гришаев П. И., Кригер Г. А. Соучастие по советскому уголовному праву. М.: Госюриздат, 1959. 255 с.

260. Гришко Е. Понятие преступного сообщества (преступной организации) и его место в институте соучастия. *Уголовное право*. 2000. № 2. С. 17–20.

261. Гришко Е. А. Организация преступного сообщества (преступной организации): уголовно-правовой и криминологический аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2000. 160 с.

262. Грищук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології. Львів: Світ, 1992. 168 с.

263. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Ін Юре, 2006. 568 с.

264. Грищук В. К. Поняття, види, підстави, форми і стадії реалізації кримінальної відповідальності. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали регіон. наук.-практ. конф. (Львів, 5–6 лют. 2004 р.). Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2004. С. 371–373.

265. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія. Львів, 2013. 248 с.

266. Гродецький Ю. В. Добровільна відмова при співучасті: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 18 с.

267. Громко В. Я. Вчинення злочину службовою особою як обставина, що обтяжує відповідальність за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2015. 224 с.

268. Гузун В. У. Формы соучастия в преступлении: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1975. 18 с.

269. Гуторова Н. А. Совершение преступления организованной группой лиц (уголовно-правовой аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1996. 234 с.

270. Гуторова Н. А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Украины: учеб. пособие. Харьков: Рубикон, 1997. 102 с.

271. Гуторова Н. А. Уголовное право Украины. Особенная часть: конспект лекций. Харьков: Одиссей, 2003. 320 с.

272. Гуторова Н. О. Вчинення злочину організованою групою осіб (кримінально-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1996. 23 с.

273. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2001. 384 с.

274. Гуторова Н. О. Окремі питання диференціації кримінальної відповідальності. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 20–21 трав. 2011 р.). Луганськ: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. С. 142–146.

275. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 398 с.

276. Далматова Г. А. Історико-правовий аналіз звільнення від відбування покарання з випробуванням. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 3 (11). С. 121–136.

277. Данилевський А. Відмежування сприяння діяльності терористичної організації від участі у такому угрупованні. *Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали регіон. круглого столу (Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. С. 33–35.

278. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 200 с.

279. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації: монографія. Луганськ, 2009. 230 с.

280. Данилюк С. А. Освобождение от уголовной ответственности (вопросы дифференциации): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1984. 18 с.

281. Даньшин И. Н. Общественная безопасность и система преступлений, посягающих на нее. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків: Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 25–28.

282. Дейнега Н. В. Уголовно-правовая характеристика бандитизма и отграничение его от смежных составов преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Пятигорск, 2007. 212 с.

283. Дело Контрада против Италии. Заявление № 66655/13. Страсбург. 2015. 14 апр. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus#itemid001-157113>.

284. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 198 с.

285. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 21 с.

286. Демидова Л. М. Про кримінальну відповідальність за участь у злочинній організації. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2002. Вип. 6. С. 175–178.

287. Демидова Л. Н. Уголовная ответственность за организацию, руководство, содействие встрече (сходке) представителей преступных организаций или организованных групп. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України*: мат. Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків, 2003. С. 152–156.

288. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 38 с.

289. Державна судова адміністрація. Форма 7. Звіт про склад засуджених. URL: https://dsa.court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

290. Джекебаев У. С., Вайсберг Л. М., Судакова Р. Н. Соучастие в преступлении: криминологические и уголовно-правовые проблемы. Алма-Ата: Наука, 1981. 147 с.

291. Дидатов Ю. А. Соисполнительство в преступлении по российскому уголовному праву : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 1998. 203 с.

292. Дикаев С. У. Терроризм: феномен, обусловленность и меры противодействия: уголовно-правовое и криминологическое исследование: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. СПб., 2004. 345 с.

293. Димченко Н. В. Ответственность за преступления, совершенные в соучастии: теоретические и прикладные аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2006. 188 с.

294. Дмитренко А. В. Уголовно-правовой и криминологический аспекты организации незаконного вооруженного формирования или участия в нем: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ростов н/Д, 2003. 168 с.

295. Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть: монография / под общ. и науч. ред. С. П. Щербы. М.: Юрлитинформ, 2010. 448 с.

296. Драгоненко А. О. Співучасть у вчиненні вбивства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 19 с.

297. Драний В. В. Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 20 с.

298. Дубровин И. А. Ответственность за преступления, совершенные группой лиц по предварительному сговору и организованной группой: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2003. 243 с.

299. Дудоров О. О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ: Ваіте, 2017. 872 с.

300. Дудоров О. О. Про поняття кримінальної відповідальності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2007. № 4. С. 160–161.

301. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 34 с.

302. Дудоров О. О., Калмиков Д. О. Злочини проти громадської безпеки, безпеки виробництва, безпеки руху та експлуатації транспорту: особливості кваліфікації. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 176–189.

303. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Проблеми застосування й удосконалення кримінально-правової заборони, присвяченої незаконній порубці лісу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 178–190. URL: http://lsej.org.ua/6_2016/52.pdf.

304. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Проблеми звільнення від покарання та його відбування в контексті нового КПК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доп.

та повідомл. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 19–20 верес. 2013 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 51–57.

305. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

306. Дудоров О., Письменський Є. Посередник у наданні та одержанні неправомірної вигоди: кримінально-правова оцінка поведінки. *Юридичний вісник України*. 9–15 вересня 2016 р. – № 36; 16–29 вересня 2016 р. – № 37–38.

307. Дьоменко С. В. Вимагання: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2005. 228 с.

308. Дядькин Д. С. Совершенствование уголовно-правового института соучастия в преступлении: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2002. 231 с.

309. Дячкін О. П. Форми співучасті та їх значення для визначення суспільної небезпечності і кваліфікації злочинів. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 206–214.

310. Еделев А. Л. Уголовная ответственность за террористические преступления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2002. 134 с.

311. Елеонский В. А. Поощрительные нормы уголовного права и их значение в деятельности органов внутренних дел: учеб. пособие. Хабаровск: Хабаров. высш. шк. МВД СССР, 1984. 108 с.

312. Елизаров И. Е. Уголовно-правовой анализ вовлечения в совершение преступлений террористического характера (ст. 205-1 УК РФ): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2003. 205 с.

313. Емельянов В. П. Понятие объекта преступления в уголовно-правовой науке. *Право і безпека*. 2002. № 4. С. 7–11.

314. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 291 с.

315. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности: теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. М., 2006. 50 с.

316. Епифанова Е. В. Становление и развитие института соучастия в преступлении в России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2002. 229 с.

317. Ермакова Т. Н. Банда и преступное сообщество (преступная организация) как формы соучастия: сравнительно-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Киров, 2009. 194 с.

318. Євдокімова О. В. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2007. 20 с.

319. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1-ОЗ (місячна): наказ Генеральної прокуратури України від 23 жовт. 2012 р. № 103. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

320. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна): наказ Генеральної прокуратури України від 23 жовт. 2012 р. № 100. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

321. Ємельянов В. П. Проблеми застосування антитерористичного законодавства України і шляхи його вдосконалення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 15. С. 95–104.

322. Ємельянов В. П. Проблеми кримінально-правової протидії тероризму згідно з Кримінальним кодексом України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2006. Вип. 12. С. 87–103.

323. Єрмак О. А. Умови звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (порівняльно-правовий аспект). *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 9. С. 88–91.

324. Єсенков А. В. Кримінально-правове забезпечення протидії сприянню учасникам злочинних організацій та укриттю їх злочинної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 19 с.

325. Єфремов С. Криміналізація організованої злочинної діяльності у чинному Кримінальному кодексі України. *Право України*. 2003. № 7. С. 95–99.

326. Єфремов С. Організовані злочинні угруповання в теорії вітчизняного кримінального права. *Вісник прокуратури*. 2002. № 5 (17). С. 37–42.

327. Єфремов С. О. Різновиди організованих злочинних угруповань за чинним Кримінальним кодексом України. *Вісник прокуратури*. 2003. № 8. С. 53–58.

328. Єфремов С. О. Форми участі в організованій злочинній діяльності. *Вісник прокуратури*. 2003. № 4 (22). С. 53–58.

329. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 19 с.

330. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 211 с.

331. Жаровська Г. П. Транснаціональна організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2018. 568 с.

332. Жаровська Г. П. Форми співучасті у кримінальному праві України: проблеми диференціації. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича*. 2001. Вип. 125. С. 96–101. (Серія «Правознавство»).

333. Житний О. О. Про деякі проблеми звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні злочинів проти громадської безпеки. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків: Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 91–94.

334. Жук В. Г., Кузнецов В. В., Смаглюк О. В. Щодо кваліфікації діяльності злочинних об'єднань. *Адвокат*. № 4. 2005. С. 3–5.

335. Загинець З. Строки давності за вчинення кримінальних корупційних правопорушень: постановка проблеми. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2. С. 44–51.

336. Загинець З. А. Герменевтика кримінального закону України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2016. 636 с.

337. Загородников Н. И. О пределах уголовной ответственности. *Советское государство и право*. 1967. № 7. С. 39–46.

338. Задорожній О. В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014: монографія. Київ: К.І.С., 2014. 960 с.

339. Зайнутдинова А. Р. Ответственность за организованные формы соучастия в преступлении по российскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань, 2001. 217 с.

340. Зайцев О. В. Обмежена осудність у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 207 с.

341. Закалюк А. П. Організована злочинна діяльність: сутність і потреби нормативного визначення. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1 (28). С. 130–141.

342. Зеленецький В. С., Ємельянов В. П. Концептуальні основи визначення категоріально-понятійного апарату у сфері боротьби з тероризмом: наук.-практ. посіб. Харків: Кроссруд, 2006. 80 с.

343. Зелинский А. Ф. Соучастие в преступлении: лекция. Волгоград, 1971. 43 с.

344. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, підслідні органам безпеки: кримінально-правові та кримінальні процесуальні аспекти: навч. посіб. / [Ю. В. Луценко, О. В. Микитчик, Д. А. Нескоромний та ін.]. Харків: Право, 2018. 160 с.

345. Иванов Н. Г. Понятия и формы соучастия в советском уголовном праве. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1991. 128 с.

346. Иванцов С. В. Ответственность за создание преступной организации по уголовному законодательству Республики Беларусь: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2001. 152 с.

347. Иванцова Н. В. Понятие организованной группы в уголовном законодательстве (проблемы квалификации): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1998. 163 с.

348. Ивахненко А. М. Квалификация бандитизма, разбоя, вымогательства: проблемы соотношения составов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1996. 272 с.

349. Илиджев А. А. Назначение наказания за преступление, совершенное в соучастии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань, 2004. 22 с.

350. Ильясов Д. Б. Организационные формы групповой преступности (уголовно-правовые и криминологические аспекты): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ростов н/Д, 2004. 184 с.

351. Іваненко І. В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2003. 233 с.

352. Іваненко І. В. Організована злочинна група: сучасне розуміння. *Держава і право*. 2006. Вип. 31. С. 405–410.

353. Іванюк Т. І. Обставини, які пом'якшують покарання, за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 203 с.

354. Ігнатів Р. М., Богацька М. М. Аналіз судової практики у справах про злочини, вчинені організованими групами або злочинними організаціями (ч. 3, 4 ст. 28 КК України), створення злочинної організації або сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 255, 256 КК України). *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 99–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2016_1_15.

355. Калущких Р. Г. Уголовно-правовые вопросы квалификации преступлений, совершенных в соучастии: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2000. 171 с.

356. Кальман О. Г., Христич І. О. Правова статистика: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти. Харків: Право, 2004. 304 с.

357. Карелова Г. А. Окремі питання взаємодії положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 верес. 2013 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2013. С. 60–65.

358. Каримбеков А. Ж. Уголовно-правовые и специально-профилактические меры борьбы с бандитизмом (по материалам Кыргызской Республики): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1999. 180 с.

359. Карлов В. П. Формы соучастия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Тольятти, 2004. 197 с.

360. Карпенко І. М. Особливі ситуації співучасті у злочині за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 19 с.

361. Карпенко І. М. Особливості врахування трансформації злочинної поведінки при оцінці дій співучасників злочину. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 330–336.

362. Карпец И. И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. М.: Юрид. лит., 1961. 152 с.

363. Карпова И. Б. Институт соучастия в преступлении: сравнительный анализ уголовного законодательства Российской Федерации и Федеративной Республики Германии: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2005. 141 с.

364. Качалов В. В. Организатор преступления в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2004. 190 с.

365. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Київ: Істина, 2010. 430 с.

366. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Коваленка; за наук. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка. Київ: Атіка, 2011. 647 с.

367. Кваша О. О. Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2003. 216 с.

368. Кваша О. О. Співучасть у злочині: сутність, структура та відповідальність: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 467 с.

369. Кваша О. О., Бабанли Р. Ш. Урахування пом'якшуючих обставин під час призначення покарання. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 18–31.

370. Кваша О. О., Харко Д. М. Виконавець злочину у структурі співучасті: монографія. Київ: Волин. обласна друк., 2015. 224 с.

371. Кирилин А. Е. Организованная группа и преступная организация как разновидности криминальной кооперации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2001. 169 с.

372. Кириченко В. Ф. Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения: учеб. пособие. М.: Высш. шк. МВД СССР, 1970. 172 с.

373. Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 185–190.

374. Кириченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2005. 20 с.

375. Клименко Н. Ю. Уголовно-правовые и криминологические признаки форм соучастия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 2002. 196 с.

376. Клименко В. Посередництво як форма співучасті у вчиненні злочину (питання криміналізації). *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 129–132.

377. Ключев А. А. Особенности добровольного отказа от совершения преступления в неоконченном посягательстве и в соучастии: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2003. 201 с.

378. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 19 с.

379. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 207 с.

380. Книженко О. О. Звільнення від покарання з випробуванням: особливості його застосування при вчиненні злочинів проти громадської безпеки. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків: Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 94–96.

381. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 431 с.

382. Ковалев М. И. Соучастие в преступлении. Екатеринбург, 1999. 163 с.

383. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2009. 233 с.

384. Ковальський В. С. Особливості небезпечної поведінки при вчиненні злочинів проти громадської безпеки. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків: Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 50–54.

385. Ковальчук В. П. Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 224 с.

386. Ковитиди О. Ф. Институт соучастия в уголовном праве Украины: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харьков, 1999. 159 с.

387. Ковітіді О. Ф. Інститут співучасті у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1999. 18 с.

388. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

389. Козак О. С. Відмежування звільнення від кримінальної відповідальності від інших кримінально-правових інститутів та угоди про примирення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 308–315.

390. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: культуро-антропологічна концепція: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2012. 38 с.

391. Коломієць Ю. Ю. Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 17 с.

392. Комиссаров В. С. Терроризм, бандитизм, захват заложника и другие тяжкие преступления против безопасности общества по новому УК РФ. М.: Кросна-лекс, 1997. 160 с.

393. Комиссаров В. С. Преступления, нарушающие общие правила безопасности (понятие, система, общая характеристика): дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.08. М., 1997. 214 с.

394. Комиссаров В. С. Уголовная ответственность за бандитизм: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1983. 194 с.

395. Комиссаров В., Агапов П. Постановление Пленума Верховного Суда «О судебной практике рассмотрения уголовных дел об организации преступного сообщества (преступной организации)»: общая характеристика, спорные моменты и их критический анализ. *Уголовное право*. 2008. № 5. С. 62–68.

396. Конарев В. А. Организованные преступные формирования: вопросы квалификации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2002. 204 с.

397. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: міжнар. док. від 15 листоп. 2000 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

398. Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства: міжнар. док. від 26 листоп. 1968 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_168.

399. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму: міжнар. док. від 16 трав. 2005 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_712.

400. Коновалова И. Ю. Ответственность за организацию и участие в преступном объединении (необходимое соучастие) по российскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань, 2008. 217 с.

401. Конончук А. Спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4 (50). С. 111–117.

402. Конончук А. О. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 260 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. – 2017. № 1 (13). С. 319–328.

403. Конончук А. О. Об'єкти злочину, передбаченого ст. 260 Кримінального кодексу України. *Правовий часопис Донбасу*. № 2 (60). 2017. С. 113–120.

404. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершенных организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 412 с.

405. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. Вид. 3-тє, доповн. та переробл. Київ: Атіка, 2007. 592 с.

406. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина Загальна: курс лекцій. Київ: Наук. думка, 1996. 336 с.

407. Коржанський М. Й. Кримінальний Закон України (наукова модель): монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 2004. 200 с.

408. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ: Атіка: Академія: Ельга-Н, 2001. 656 с.

409. Коржанський М. Й., Щупаківський Р. В. Санкції у кримінальному законі. *Науковий вісник Юридичної академії МВС*. 2004. № 1. С. 259–261.

410. Корнієнко М. В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. Київ: Фонд Юрнауки, 2004. 300 с.

411. Короленко М. П. Кваліфікація і класифікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 189 с.

412. Корчагина А. Ю. Эксцесс исполнителя преступления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2004. 196 с.

413. Косарев М. Н. Уголовно-правовой и криминологический аспекты борьбы с современным терроризмом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Челябинск, 2007. 239 с.

414. Косарева Т. И. Пособничество совершению преступления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2004. 194 с.

415. Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. М., 1999. 493 с.

416. Костенко А. Н. О криминологических основаниях реформы уголовной юстиции в Украине. *Кримінологія в Україні та протидія злочинності*. Одеса: Фенікс, 2008. С. 20–27.

417. Костенко О., Ландіна-Виговська А. Поняття об'єкта злочину: дискусію варто продовжити. *Право України*. 2008. № 4. С. 101–105.

418. Коташевський О. Окремі недоліки нового Кримінального кодексу України. *Право України*. 2002. № 11. С. 97–100.

419. Кошевой И. О. Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с содействием террористической деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2011. 182 с.

420. Криволапов Г. Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву: учеб. пособие. М.: Акад. МВД СССР, 1974. 32 с.

421. Кривошеїн П. К., Слесаренко В. М. Кваліфікація групових і повторних злочинів: навч. посіб. Київ, 1993. 96 с.

422. Кригер Г. А. Квалификация хищений социалистического имущества. М.: Юрид. лит., 1971. 360 с.

423. Кригер Г. А. Условное осуждение и роль общественности в его применении. М.: Изд-во Москов. ун-та, 1963. 100 с.

424. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків: Право, 1997. 368 с.

425. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Кривоченко Л. М. та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 496 с.

426. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [В. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Вид. 4-тє, переробл. та доповн. Київ: Атіка, 2008. 376 с.

427. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.]; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

428. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Климентя. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ: Атіка, 2009. 408 с.

429. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2010. 456 с.

430. Кримінальне право. Особлива частина: підручник / за ред. В. І. Шакуна. Київ: Правові джерела, 1999. 896 с.

431. Кримінальне право України. Особлива частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / [М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис та ін.]; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер; Харків: Право, 2002. 496 с.

432. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / [А. П. Бабій, І. С. Доброход, Ю. А. Кармазін та ін.]; за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. Харків: Одісей, 2009. 496 с.

433. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Вид. 2-ге, переробл. та доповн. Київ: Атіка, 2008. 712 с.

434. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2010. 608 с.

435. Кримінальне право. Особлива частина: підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ: Дакор, 2013. 786 с.

436. Кримінальне право. Особлива частина: підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 2. 780 с.

437. Кримінальний кодекс України від 28 груд. 1960 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>.

438. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. / [О. М. Алієва, А. П. Бабій, Л. К. Гаврильченко та ін.]; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. 5-те вид., переробл. та доповн. Харків: Одиссей, 2008. 800 с.

439. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. В. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Ін Юре, 2003. 1196 с.

440. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.

441. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальна частина. 376 с.

442. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print> 1458025168631931.

443. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

444. Кругликов Л. Л. Смягчающие и отягчающие ответственность обстоятельства в уголовном праве (вопросы теории). Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. 166 с.

445. Кругликов Л. Л. Уголовно-правовые средства обеспечения справедливости наказания: учеб. пособие. Ярославль, 1986. 72 с.

446. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 206 с.

447. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 199 с.

448. Кубов Р. Х. Особенности квалификации сложный форм соучастия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2003. 225 с.

449. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / за заг. ред. Є. М. Моїсеєва, О. М. Джужі; наук. ред. І. А. Вартилицька. Київ: Паливода А. В., 2006. 300 с.

450. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів: підручник / за заг. ред. В. І. Шакуна. 4-те вид., переробл. Київ: Алерта, 2012. 316 с.

451. Кузнецова Н. Ф., Куринов Б. А. Отягчающие и смягчающие обстоятельства, учитываемые при определении меры наказания. *Применение наказания по советскому уголовному праву*. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1958. С. 92–151.

452. Курбанмагомедов А. А. Терроризм на Северном Кавказе: уголовно-правовой и криминологический анализ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 2005. 206 с.

453. Курс советского уголовного права. Часть Особенная / под ред. Н. А. Беляева, М. Д. Шаргородского. Ленинград: Ленинград. гос. ун-т, 1973. Т. 3. 836 с.

454. Куц В. Новий Кримінальний кодекс України: яким йому бути? Харків: Ксилон, 1999. 204 с.

455. Кыдыралиева С. Условное осуждение по уголовному праву Киргизской ССР. Кыргызстан, 1968. 172 с.

456. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину : автоф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 20 с.

457. Лемішко Ю. Ю. Обставини, які обтяжують покарання, за кримінальним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 20 с.

458. Лизогуб Б. В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 259 с.

459. Лизогуб Б. В. Про деякі проблеми застосування норм Кримінального кодексу України, спрямованих на посилення протидії організованій злочинності. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 жовт. 2001 р.)*. Київ; Харків: Юрінком Інтер, 2002. С. 67–70.

460. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28 січ. 2016 р. № 9 225/0/416.

461. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2001. 378 с.

462. Литовченко О. Н. Соучастие в организованных группах и преступных сообществах (преступных организациях): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2000. 187 с.

463. Ліпкан В. А., Никифорчук Д. И., Руденко М. М. Борьба с терроризмом. Київ: Знання України, 2002. 254 с.

464. Ломако В. А. Применение условного осуждения. Харьков: Высш. шк., 1976. 125 с.

465. Ломако В. А. Условное осуждение: лекция. Харьков: Харьков. юрид. ин-т, 1972. 44 с.

466. Магомедов А. А. Правовые последствия освобождения от уголовной ответственности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1990. 24 с.

467. Магомедов Д. Д. Противодействие финансированию терроризма: значение зарубежного опыта для российского законодательства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. СПб., 2005. 230 с.

468. Магомедов Т. М.-С. Уголовно-правовые и криминологические проблемы незаконных вооруженных формирований: по материалам Республики Дагестан: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Махачкала, 2004. 197 с.

469. Макаренко А. С. Проблема дискреційності кримінального закону крізь призму угод про примирення. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 3. С. 106–114.

470. Макаренко А. С. Проблеми реалізації кримінальної відповідальності при призначенні покарання за злочин, учинений у співучасті. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10–11 жовт. 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 315–319.

471. Максина С. В. Терроризм: криминологические и уголовно-правовые аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. СПб., 2003. 222 с.

472. Малиновский В. В. Организационная деятельность в уголовном праве России: виды и характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Владимир, 2009. 234 с.

473. Мальцев В. Ответственность за организацию незаконного вооруженного формирования или участия в нем. *Российская юстиция*. 1999. № 2. С. 44–45.

474. Маляр Г. В. Політична злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 19 с.

475. Марченко Н. В. Додаткові покарання та особливості їх призначення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2009. 257 с.

476. Марчук В. В. Группа лиц как квалифицирующий признак преступления (проблемы квалификации). *Кримінальний кодекс України 2001 р.: Проблеми застосування і перспективи удосконалення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 13–15 квіт. 2007 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2007. Ч. 2. С. 256–258.

477. Марчук Є. К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 1998. 22 с.

478. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2005. 218 с.

479. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2005. 21 с.

480. Маслак Н. В. Щодо можливості готування до злочинів проти громадської безпеки. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків: Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 85–88.

481. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Київ: А.С.К., 2001. 352 с.

482. Махінчук В. М. Адекватність кримінального покарання як філософсько-правова проблема: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2002. 221 с.

483. Мелконян Р. Г. Проблемы соучастия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Ереван, 2003. 22 с.
484. Мельник М. І. Призначення покарання: лекція. Київ: Укр. акад. наук, 1994. 38 с.
485. Мельников А. М. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину групою осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 18 с.
486. Мельников А. М. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину групою осіб: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 184 с.
487. Миронов И. В. Освобождение от уголовной ответственности в связи со специальными видами деятельного раскаяния (проблемы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2005. 199 с.
488. Миронов И. В. Освобождение от уголовной ответственности в связи со специальными видами деятельного раскаяния (проблемы теории и практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2005. 26 с.
489. Мисливий В. А., Клочко А. М. Розбійні напади на банківські установи: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2014. 253 с.
490. Мисливий В. А. Видовий об'єкт злочинів у системі кримінально-правових координат. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2015. Вип. 2. С. 122–130.
491. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: монографія. Д., 2004. 380 с.
492. Митрофанов І. І. Теоретичні проблеми механізму реалізації кримінальної відповідальності: монографія. Кременчук: Щербатих О. В., 2010. 520 с.
493. Митрофанов І. І., Притула А. М. Співучасть у злочині. Одеса: Фенікс, 2012. 205 с.
494. Митрофанов І. І., Слободяник Т. М. Кримінальна відповідальність осіб, які вчинили злочин у співучасті. Кременчук: Щербатих О. В., 2009. 280 с.
495. Михайленко О. Удосконалення системи підстав і порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Вісник прокуратури*. 2003. № 2. С. 51–53.

496. Михайленко П. П. Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України (статті, доповіді, рецензії). Київ: Генеза, 1999. 944 с.

497. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму: міжнар. док. від 9 груд. 1999 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_518.

498. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх: міжнар. док. від 29 листоп. 1985 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_211.

499. Міщенко С. М. Принцип індивідуалізації покарання при укладенні угод про примирення та визнання винуватості. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11–12 жовт. 2012 р.). Харків: Право, 2012. С. 214–217.

500. Моисеенко А. И. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика терроризма (по материалам Южного федерального округа России): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ставрополь, 2006. 192 с.

501. Мондохонов А. Структурное подразделение преступного сообщества (преступной организации). *Уголовное право*. 2009. № 1. С. 39–41.

502. Мондохонов А. Н. Формы соучастия в преступной деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2005. 180 с.

503. Мордовец А. Преступное сообщество: уточнение условий ответственности. *Законность*. 2001. № 9. С. 41–42.

504. Мордовец А. А. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества (преступной организации) и участие в нем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2001. 215 с.

505. Мохончук С. М. Уголовная ответственность за терроризм: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харьков, 1999. 188 с.

506. Музика А. А., Горох О. П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів: монографія. Хмельницький Хмельниц. ун-т управління та права, 2010. 224 с.

507. Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ: Паливода А. В., 2011. 192 с.

508. На думку українців, суди та митна служба найбільш корумповані структури. KANTAR TNS. URL: <https://tns-ua.com/news/na-dumku-ukrayintsiv-sudita-mitna-sluzhba-naybilsh-korumpovani-strukturi>.

509. Навроцький В. О. Диференціація кримінальної відповідальності: забаганка законодавця чи необхідність. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності*: Міжнар. симпозіум (Львів, 11–12 верес. 2009 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 164–170.

510. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ: Знання, 2000. 771.

511. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

512. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

513. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. Київ: Атіка. 1999. 464 с.

514. Навроцький В. З професорської шухляди [текст.]. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. 705 с.

515. Наземцев С. В. Совершенствование уголовного законодательства и правоприменительной практики органов внутренних дел по борьбе с групповыми формами преступной деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2000. 173 с.

516. Назимко Є. С. Депеналізація як елемент пенальної політики України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2010. 190 с.

517. Назимко Є. С. Депеналізація як елемент пенальної політики України: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 20 с.

518. Насер А. С. А. Проблема терроризма в странах Ближнего Востока (на примере Йемена и Египта) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. СПб., 2002. 191 с.

519. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Ф. Бантишев та ін.]; за заг. ред.

П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2008. 1428 с.

520. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. І. Антипов та ін.]; відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ : А.С.К., 2006. 848 с.

521. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : А.С.К., 2002. 968 с.

522. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 ч. / [П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Г. Атаманюк та ін.]; за заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. Ч. 2. 942 с.

523. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2012. 1316 с.

524. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Грищук В. К. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2008. 1216 с.

525. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

526. Наумов С. Н. Оценочные признаки соучастия в преступлении : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Краснодар, 2009. 195 с.

527. Невідома Н. В. Вчинення злочину організованою групою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 24 с.

528. Невідома Н. В. Вчинення злочину організованою групою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 211 с.

529. Нестеров С. В. Формы соучастия в преступлениях против общественной безопасности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2016. 270 с.

530. Нікіфоров В. Ю. Об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України «Створення злочинної організації». Проблеми теорії та практики. *Форум права*. 2007. № 3. С. 185–189. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2007-3/07nvjttp.pdf>.

531. Нікіфоров В. Ю. Проблеми кваліфікації співучасників в організованій групі та злочинній організації. *Форум права*. 2008. № 1. С. 328–333. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08nvjtzo.pdf>.

532. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості. *Право і безпека*. 2014. № 4. С. 131–137.

533. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. Вид. 2-ге, виправл. Київ : Аконіт, 2003. Т. 3 : П–Я. 864 с.

534. Новицький Г. В. Злочинна організація як форма співучасті. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків : Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 139–143.

535. Новицький Г. В. Поняття і форми співучасті у злочині за кримінальним правом України. Київ : Вища шк., 2001. 95 с.

536. Новицький Г. В. Співучасть у злочині та причетність до злочину за кримінальним правом України: проблеми кваліфікації. Донецьк, 2012. 237 с.

537. Новікова Л. В. Кримінальна відповідальність за фінансування тероризму : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 202 с.

538. О борьбе с терроризмом : Закон Азербайджанской Республики от 18 июня 1999 г. № 687-IQ по состоянию на 31 мая 2016 г. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2775.

539. О борьбе с терроризмом : Закон Республики Беларусь от 3 янв. 2002 г. № 73-3. URL: <http://kgb.by/ru/zakon77-3/>.

540. О борьбе с терроризмом : Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 г. № 416-I. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013957#pos=0.

541. О борьбе с терроризмом : Закон Республики Молдова от 12 окт. 2001 г. № 539-XV по состоянию на 18 июня 2015 г. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3482.

542. О борьбе с терроризмом : Закон Республики Узбекистан від 15 дек. 2000 г. № 167-II по состоянию на 25 апр. 2016 г. URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=19015.

543. О борьбе с терроризмом : Закон Туркменистана от 15 авг. 2003 г. № 190-II по состоянию на 2011 г. URL: <http://www.eurasiangroup.org/ru/legislation-turkmenistan.php>.

544. О практике применения судами законодательства об ответственности за бандитизм : Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 17 янв. 1997 г. № 1. URL: <http://www.supcourt.ru/search.php?searchf=%E1%E0%ED%E4%E8%E2%E8%E7%EC>.

545. О противодействии терроризму : Федеральный Закон Российской Федерации от 6 марта 2006 г. № 35-ФЗ по состоянию на 6 июля 2016 г. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102105192>.

546. О судебной практике рассмотрения уголовных дел об организации преступного сообщества (преступной организации) или участия в нем (ней) : Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10 июня 2010 г. № 12. URL: http://www.vsrfr.ru/Show_pdf.php?Id=6476.

547. О судебной практике рассмотрения уголовных дел об организации преступного сообщества (преступной организации) : Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 10 июля 2008 г. № 8. URL: http://www.garant.ru/prime/2008_0619/1687278.htm.

548. Орловский Р. Формы соучастия в уголовном праве. *Legea si viata*. 2014. Martie. С. 175–179.

549. Орловська Н. Про модель кримінально-правового впливу на юридичну особу в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 125–130.

550. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 20 с.

551. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 40 с.

552. Орловська Н. А. Стадії посткримінальної поведінки у контексті кримінально-правового заохочення. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Миколаїв, 26 трав. 2016 р.). Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2016. С. 154–157.

553. Орловський Р. С. Кримінальна відповідальність за пособництво вчиненню злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2000. 175 с.

554. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 469 с.

555. Осадчий В. І., Кісілюк Е. М. Проблеми встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. *Теоретико-прикладні проблеми протидії організований злочинності та злочинам терористичної спрямованості* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 квіт. 2005 р.). Львів, 2005. Ч. 1. С. 78–85.

556. Особливості кваліфікації та розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями : метод. рек. / [А. А. Вознюк, С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 56 с.

557. Павлинов А. В. Уголовно-правовые средства борьбы с организацией незаконного вооруженного формирования или участием в нем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 1998. 173 с.

558. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ : Ін Юре, 2010. 812 с.

559. Панов М. І. Захист прав та інтересів потерпілого – конститутивна функція кримінального права та процесу. *Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні* : матеріали круглого столу (Харків, 25 квіт. 2013 р.). Харків : Право, 2013. С. 5–8.

560. Панов М. І., Гуторова Н. О. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права. *Проблеми законності*. 2009. № 100. С. 291–304.

561. Панов Н. И. Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1987. 365 с.

562. Панов Н. И. Способы совершения преступлений против общественной безопасности: типология и общая характеристика. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків : Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 19–24.

563. Пасенюк О. М. Деякі проблемні питання нового Кримінального кодексу України. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 жовт. 2001 р.). Київ ; Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 17–24.

564. Паславський І. Політично мотивована злочинність: масовоінформаційний аспект. *Вісник Львівського університету*. 2011. Вип. 35. С. 230–244. (Серія «Журналістика»).

565. Паунова Л., Дацов П. Организирана престъпна група [Paunova L., Datsov P. Organised Criminal Group]. *Ciela*. Sofia, 2010. P. 70–71.

566. Пащенко О. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 18 с.

567. Пенитенциарный кодекс Эстонии от 6 июня 2001 г. по состоянию на 12 марта 2015 г. URL: <http://infosila.ee/main/1398-zakonodatelstvo-estonii-na-russkom-yazyke.html>.

568. Песлякас В. Ч. Освобождение от уголовной ответственности с привлечением к административной ответственности (по материалам Литовской ССР) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Х., 1980. 16 с.

569. Пильников С. Г. Должностное лицо как соучастник преступления, совершенного в сфере экономики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Волгоград, 2004. 236 с.

570. Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР. Общая часть. М. : Госюриздат, 1924. 194 с.

571. Пионтковский А. А., Меньшагин В. Д. Курс советского уголовного права. Особенная часть. М. : Наука, 1970. 432 с.

572. Пироженко О. С. Питання доцільності встановлення кримінального покарання у виді конфіскації майна за окремі види злочинів. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 22 травня 2015 р.) Харків, 2015. С. 66–67.

573. Пироженко О. С. Покарання, що обмежують майнові права засуджених, за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.

574. Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми вдосконалення кримінального законодавства. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2011. № 3. С. 104–110.

575. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : монографія / наук. ред. О. О. Дудоров. Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 728 с.

576. Письменський Є. О., Андрєєв А. В. Місце звільнення від покарання та його відбування в системі заходів кримінально-правового впливу. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення* : матеріали Інтернет-конф. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2012. С. 118–121.

577. Покаместов А. В. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика организатора преступной деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2000. 263 с.

578. Положення про порядок здійснення помилування : Указ Президента України від 21 квіт. 2015 р. № 223/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>.

579. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.08. Луганськ, 2005. 200 с.

580. Полянський Є. Ю. Доктрина Пінкертон в кримінальному праві США: критичний огляд та перспективи вдосконалення. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2011. Т. 10. С. 218-226.

581. Полянський Є. Ю. Кримінально-правова доктрина США: генезис, обґрунтування, перспективи : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2015. 36 с.

582. Пономаренко Ю. А. Основні кримінально-правові новели, привнесені новим КПК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти* : тези доп. та повідомл. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 9–20 верес. 2013 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 130–133.

583. Пономаренко Ю. А. Основні проблеми пеналізації злочинів у законотворчій практиці. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13–14 жовт. 2011 р.). Харків : Право, 2011. С. 211–216.

584. Пономаренко Ю. А. Питання звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК України. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків : Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 168.

585. Попов В. А. Преступное сообщество (преступная организация): вопросы теории и практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Екатеринбург, 2016. 194 с.

586. Попова О. А. Проблемы дифференциации ответственности за бандитизм (исторический и уголовно-правовой аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Екатеринбург, 2001. 184 с.

587. Порівняльна таблиця проекту Кримінального кодексу України від 12 трав. 1998 р. № 1029 до другого читання від 4 лип. 2000 р. URL: http://static.rada.gov.ua/osmir/tables/06_2000/TABL10290O02.html.

588. Поставили «смотрящего»: на воровской сходке в Киеве задержаны трое «воров в законе». *Прайм Крайм*. 27 трав. 2012. URL: http://www.primecrime.ru/news/2012-05-27_5105.

589. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 5 липня 2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75241808>

590. Постанова Судової палати в кримінальних справах Верховного Суду України від 19 лют. 2015 р. № 5-38кц14. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/88F767B1E30C2FD4C2257E37001D2083](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/88F767B1E30C2FD4C2257E37001D2083).

591. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 трав. 2013 р. № 5-3кц13. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/03C2BB47AD355C6FC2257C92003A429B](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/03C2BB47AD355C6FC2257C92003A429B).

592. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 лип. 2013 р. № 5-24кц13. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/0BEA5DD6FCCE3EE1C2257C92003A42B2](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/0BEA5DD6FCCE3EE1C2257C92003A42B2).

593. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо визнання організацій терористичними» від 26 січ. 2015 р. № 1840 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53690.

594. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення механізмів боротьби з тероризмом» від 13 лют. 2015 р. № 2139. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54044.

595. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 16 листоп. 2017 р. № 7279-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62902.

596. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької та Луганської областей» від 16 верес. 2014 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52183.

597. Правова доктрина України : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. 1240 с.

598. Предложения и материалы, полученные от правительств. Специальный комитет по разработке конвенции против транснациональной организованной преступности. Первая сессия. Вена, 1999. 19–29 янв. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/V98/565/66/PDF/V9856566.pdf?OpenElement>.

599. Приговор Центрально-городского районного суда г. Макеевки Донецкой области от 8 сент. 2009 г. Дело № 1-94-2009. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4693335>.

600. Приходько Т. М. Проблема обмеженої осудності в кримінальному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2001. 216 с.

601. Про амністію у 2014 році : Закон України від 8 квіт. 2014 р. № 1185-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1185-18>.

602. Про амністію у 2015 році : проект Закону України від 12 лют. 2015 р. № 2118. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54019.

603. Про амністію у 2016 році : Закон України від 22 груд. 2016 р. № 1810-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1810-19>.

604. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

605. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків : проект Закону України від 3 черв. 2015 р. № 2897. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214.

606. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних

правопорушень : проект Закону України від 10 листоп. 2017 р. № 7279. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62859.

607. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : проект Закону України від 16 листоп. 2017 р. № 7279-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62902.

608. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» : Закон України від 18 трав. 2010 р. № 170-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 29. Ст. 392.

609. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків : проект Закону України від 3 берез. 2012 р. № 10146. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733.

610. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків : проект Закону України від 8 січ. 2013 р. № 1202. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45306.

611. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15 квіт. 2008 р. № 270-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 24. Ст. 236.

612. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запобігання тероризму : Закон України від 21 верес. 2006 р. № 170-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 45. Ст. 443.

613. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального і Виправно-трудоного кодексів України : проект Закону України № 136. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/materials/zakony/drafts/kivalov.htm>.

614. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 4 берез. 1998 р. № 160/98-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр>.

615. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/661-15>.

616. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15 трав. 2009 р. № 1334-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>.

617. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

618. Про застосування амністії в Україні : Закон України від 1 жовт. 1996 р. № 392/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80>.

619. Про затвердження Інструкції з організації спеціальної підготовки громадян України для прийняття на військову службу за контрактом в Службу безпеки України : наказ СБУ від 30 листоп. 2010 р. № 603. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1351-10>.

620. Про Збройні Сили України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1934-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.

621. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 берез. 2014 р. № 876-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.

622. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

623. Про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької та Луганської областей : проект Закону України від 16 верес. 2014 р. № 5082. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52183.

624. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

625. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

626. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16 верес. 2014 р. № 1680-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>.

627. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з

розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 груд. 2015 р. № 13. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>.

628. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовт. 2003 р. № 7. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>.

629. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 1. С. 2–6.

630. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.

631. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 берез. 1999 р. № 548-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/548-14>.

632. Про Стройовий статут Збройних Сил України : Закон України від 24 берез. 1999 р. № 549-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/549-14/print1433770863062269>.

633. Про судову практику в справах про бандитизм : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лип. 1995 р. № 9. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0009700-95>.

634. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 3. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

635. Про судову практику розгляду кримінальних справ про злочини, які вчинюються організованими злочинними об'єднаннями : проект постанови Пленуму Верховного Суду України. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/838c43138aef9e89c3256f6300245ccf?OpenDocument>.

636. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листоп. 2009 р. № 10. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

637. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3808-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3808-12/print1433745144560218>.

638. Прокументов Л. М. Уголовно-правовое стимулирование позитивного посткриминального поведения участников преступного сообщества (преступной организации) нуждается в совершенствовании. URL: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/359/image/359-126.pdf>.

639. Прохоров В. С. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ленинград, 1962. 19 с.

640. Пудовочкин Ю. Е. Учение о преступлении : учеб. пособие. М. : Юрлитинформ, 2008. 224 с.

641. Пшеничний І. В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії їй : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 220 с.

642. Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 211 с.

643. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності : міжнар. док. від 21 лип. 1997 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_786.

644. Рамочное решение Совета ЕС о борьбе с организованной преступностью : междунар. док. от 24 окт. 2008 г. № 2008/841/ПВД. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a70.

645. Рарог А. И., Нагаева Т. И. Регламентация соучастия в нормах Особенной части УК РФ. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13–14 жовт. 2011 р.). Харків : Право, 2011. С. 283–304.

646. Раскрытие и расследование преступлений террористического характера : пособие / под ред. В. Г. Гриба. М. : ВНИИ МВД России, 2000. 72 с.

647. Расщупкина О. Н. Уголовная ответственность участников организованной группы, совершающий преступления против общественной безопасности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Омск, 2004. 167 с.

648. Рашидханов Р. К. Проблемы борьбы с преступными сообществами (по материалам Республики Дагестан) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Махачкала, 2006. 180 с.

649. Резолюция 2202 (2015), принятая Советом Безопасности ООН на его 7384-м заседании 17 февр. 2015 г. URL: <http://mtot.gov.ua/wp-content/uploads/N1504374.pdf>.

650. Рейес Д. В. М. Соучастие по уголовному праву латиноамериканских стран : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2000. 162 с.

651. Рекута А. Л. Организация Договора о коллективной безопасности: проблемы и пути развития по предотвращению угрозы безопасности в Центрально-Азиатском регионе. *Военная мысль*. 2006. № 11. С. 2–9.

652. Ремизов М. В. Дифференциация уголовной ответственности за преступления против интересов публичной службы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ярославль, 2004. 177 с.

653. Ржевська В. С. Право держави на самооборону і міжнародна безпека. Київ : Проміні, 2005. 251 с.

654. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.

655. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 259 с.

656. Розенко С. В. Формы и виды организованной преступной деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Екатеринбург, 2001. 209 с.

657. Романов М. В. Звільнення від відбування покарання : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 90 с.

658. Романюк Б. В. Кримінально-правові проблеми протидії організованих злочинності. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10–11 жовт. 2013 р.). Харків : Право, 2013. С. 255–259.

659. Рыжов Р. С. Уголовная ответственность соучастников преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Рязань, 2003. 236 с.

660. Савельев Д. В. Преступная группа в сфере уголовной ответственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Екатеринбург, 2000. 156 с.

661. Савушкин В. В. Проблемы борьбы с организованной преступностью в сфере экономической деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2005. 172 с.

662. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. 596 с.

663. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.

664. Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. 2-ге вид., виправл. та доповн. Київ : Паливода А. В., 2006. 636 с.

665. Савченко Д. О. Основи правових норм, що регулюють відповідальність за співучасть у скоєнні злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1994. 23 с.

666. Сайдамиров Б. Ш. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с бандитизмом : по материалам Республики Таджикистан : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. СПб., 2002. 165 с.

667. Самойленко Є. Ю. Призначення покарання за наявності обставин, що його пом'якшують, за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 217 с.

668. Сафаров Х. С. Терроризм: проблемы законодательного закрепления и квалификации (на материалах Республики Таджикистан и стран СНГ) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2005. 157 с.

669. Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 227 с.

670. Сахнюк С. В. Теоретичні та практичні проблеми пом'якшення покарання за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 19 с.

671. Святенюк Н. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания за преступление, совершенное в соучастии. *Уголовное право*. 2008. № 3. С. 44–49.

672. Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 19 с.

673. Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 183 с.

674. Семикін М. В. Кримінально-правове визначення створення терористичної групи чи терористичної організації. *Право і безпека*. 2002. № 2. С. 115–117.

675. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження. Харків : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 145 с.

676. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 20 с.

677. Серебряков А. В. Содействие террористической деятельности: проблемы квалификации и соотношение со смежными составами преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Краснодар, 2012. 28 с.

678. Серкевич І. Р. Кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2015. 215 с.

679. Сермавбрин К. Н. Уголовная ответственность за создание, руководство и участие в преступной организации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2002. 228 с.

680. Сидирякова М. В. Назначение наказания участникам групповых преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Казань, 2003. 213 с.

681. Скакун О. Є. Реалізація принципу справедливості в процесі призначення покарання у виді позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 19 с.

682. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Комментарий к Уголовному кодексу Туркменистана (постатейный) / под общ. ред. А. В. Смирнова. Ашхабад, 2013. 663 с. URL: <http://www.osce.org/ru/ashgabat/117369?download=true>.

683. Смирнов И. О. Уголовно-правовая характеристика организации незаконного вооруженного формирования или участия в нем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Екатеринбург, 2015. 176 с.

684. Смирнова А. В. Кримінально-правова кваліфікація співучасті в ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 255 с.

685. Смушак О. М. Кримінально-правова політика у сфері відповідальності за причетність до злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 16 с.

686. Соболев В. В. Основание и дифференциация ответственности соучастников преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Краснодар, 2000. 206 с.

687. Советское уголовное право. Общая и Особенная части / [Ю. В. Солопанов, Г. Г. Криволапов, Е. А. Худяков и др.]. М. : Юрид. лит., 1981. 463 с.

688. Соловій Я. І. Межі кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 17 с.

689. Соловій Я. І. Межі кримінальної відповідальності : монографія. Івано-Франківськ : Надвірнян. друк., 2009. 297 с.

690. Сопілко І. М., Лихова С. Я. Значення рамкових рішень Європейського Союзу в процесі вдосконалення боротьби зі злочинністю в Україні. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12–13 жовт. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 151–154.

691. Сопов Д. В. Уголовная ответственность за терроризм: проблемы квалификации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2004. 203 с.

692. Стадник С. В. Проблеми визначення злочинної організації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 2. С. 194–201.

693. Степаненко О. В. Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. 249 с.

694. Сторчак Н. А. Загальні засади та принципи призначення покарання при застосуванні позбавлення волі на певний строк : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 24 с.

695. Сыгынбаева А. Ч. Уголовная ответственность за организацию незаконного вооруженного формирования или участие в нем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Бишкек, 2011. 25 с.

696. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Общая часть. СПб. : Королев и комп., 1902. Т. 1. 815 с.

697. Татаринова О. В. Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, та деякі проблеми врахування суддівського розсуду. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. № 2. С. 104–111.

698. Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю. Харків : Право, 2010. 936 с.

699. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.

700. Тельнов П. Ф. Кто отвечает за соучастие в преступлении? М. : Юрид. лит., 1981. 96 с.

701. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1973. 30 с.

702. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. М. : Юрид. лит., 1974. 208 с.

703. Терещенко А., Самсонов О. У Дніпропетровську заарештували учасників злочинської сходки. *НТН*. 29 квіт. 2016 р. URL: <http://ntn.ua/uk/products/programs/svidok/news/2016/04/29/19255>.

704. Терновая Ю. Е. Освобождение от уголовной ответственности как форма поощрения за позитивное постпреступное поведение : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Краснодар, 2006. 191 с.

705. Тихий В. П. Коментар до ст. 255, 256, 257 розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» Кримінального кодексу України. *Юридичний журнал*. 2004. № 6. С. 33–42.

706. Тихий В. П. Поняття злочинів проти громадської безпеки. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків : Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 15–18.

707. Тихий В. П. Сучасні проблеми застосування і вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти громадської безпеки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 3. С. 39–43.

708. Тихий В. П. Уголовно-правовая охрана общественной безопасности. Харьков : Высш. шк., 1981. 173 с.

709. Ткачевский Ю. М. Применение условного осуждения. *Избранные труды*. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2010. С. 511–516.

710. Ткачевский Ю. М. Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания. *Избранные труды*. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2010. С. 450–460.

711. Ткаченко В. В. Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 234 с.

712. Ткаченко В. И. Преступления против общественной безопасности : учеб. пособие. М. : ВЮЗИ, 1984. 81 с.

713. Токой У. К. Уголовная ответственность за соучастие (по уголовному законодательству Кыргызской Республики) : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Бишкек, 2007. 27 с.

714. Толстопятова Н. В. Экссесс соучастников в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ростов н/Д, 2004. 195 с.

715. Тройнов С. П. Уголовно-правовые и криминологические проблемы организации преступного сообщества (преступной организации) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Краснодар, 2004. 177 с.

716. Тростюк З. А. До проблеми єдності термінології у Кримінальному кодексі України. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України*. 2003. № 2. С. 149–151.

717. Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления. *Право і безпека*. 2002. № 1. С. 81–84.

718. Туркевич І. К. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення протидії організованих злочинності. *Протидія організованих злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 черв. 2004 р.). Київ : НАСБ України, 2004. С. 29–30.

719. Туркевич І. К. Оцінка окремих положень Кримінального кодексу України з позиції криминолога. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 жовт. 2001 р.). Київ ; Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 228–231.

720. Туркевич І. К., Дьоменко С. В. Проблемні питання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255 КК України. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару

(Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків : Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 144–147.

721. Тюнін В. О. Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності: кримінально-правова, кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2011. 257 с.

722. Тютюгин В. И. К вопросу о системе наказаний и порядке их назначения в проекте УК Украины. *Проблемы законности*. 2000. Вып. 45. С. 154–162.

723. Тютюгин В. И. Некоторые вопросы назначения наказания по соглашению сторон в связи с принятием нового Уголовного процессуального кодекса Украины. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11–12 жовт. 2012 р.). Харків : Право, 2012. С. 81–86.

724. Тютюгін В. І., Євдокимова О. В. Новітнє теоретико-прикладне дослідження інституту звільнення від покарання та його відбування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. № 2. С. 311.

725. Тютюгін В. І., Ус О. В. Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, учинений у співучасті. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2010. Вип. 19. С. 46–47.

726. Уголовное право зарубежных стран : в 3 т. : учебник / отв. ред. Н. Е. Крылова. 5-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2016. Т. 1 : Общая часть. Англия. США. 240 с.

727. Уголовное право Китайской Народной Республики (последняя версия 2018 года). URL: <http://www.chnlawyer.net/law/subs/xingfa.html#61>.

728. Уголовное право России : учебник : в 2 т. / под ред. А. Н. Игнатова, Ю. А. Красикова. 2-е изд., перераб. М. : Норма, 2008. Т. 1 : Общая часть. 592 с.

729. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики от 30 дек. 1999 г. по состоянию на 24 апр. 2018 г. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353.

730. Уголовный кодекс Аргентины / под ред. Ю. В. Голика ; пер. с испан. Л. Д. Ройзенгурта. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. 240 с.

731. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин ; пер. с англ. И. В. Мироновой. 2-е изд. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. 510 с.

732. Уголовный кодекс Грузии от 22 июля 1999 г. № 2287-вс по состоянию на 15 февр. 2017 г. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=173>.

733. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 2 февр. 2017 г. № 19. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527>.

734. Уголовный кодекс Республики Армения от 29 апр. 2003 г. № ЗР-528 по состоянию на 31 янв. 2018 г. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472.

735. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-3 по состоянию на 18 июля 2017 г. URL: http://etalonline.by/?type=text ®num=HK9900275#load_text_none_1.

736. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V по состоянию на 25 дек. 2017 г. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=1;-307.

737. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апр. 2002 г. № 985-XV по состоянию на 24 мая 2018 г. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>.

738. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 г. № 575 по состоянию на 23 янв. 2018 г. URL: http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30397325.

739. Уголовный кодекс Республики Узбекистан от 22 сент. 1994 г. № 2012-XII по состоянию на 25 апр. 2018 г. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110.

740. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ по состоянию на 23 апр. 2018 г. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/.

741. Уголовный кодекс Украины : науч.-практ. comment. / отв. ред. С. С. Яценко. 3-е изд. Киев : А.С.К., 2003. 1088 с.

742. Уголовный кодекс Швейцарии / под ред. А. В. Серебренниковой. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. 350 с.

743. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. Н. Ф. Кузнецова, С. С. Беляев. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. 320 с.

744. Узбеков Ф. А. Уголовно-правовые аспекты ответственности за организацию незаконного вооруженного формирования или участие в нем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Саратов, 2005. 229 с.

745. Українець В. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 221 с.

746. Українець В. В. Створення злочинної організації: особливості зовнішнього прояву. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 108–113.

747. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

748. Ус О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 20 с.

749. Ус О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину : монографія. Харків : Вапнярчук Н. М., 2007. 264 с.

750. Усатий Г. О. Кримінально-правовий компроміс : монографія. Київ : Атіка, 2001. 128 с.

751. Усатий Г. О. Кримінально-правові проблеми протидії організованим злочинності. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків : Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 132–135.

752. Устинова Т. Д. Уголовная ответственность за бандитизм (по новому УК РФ). М., 1997. 192 с.

753. Утевский Б. С. Соучастие в преступлении. М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. 18 с.

754. Ухвала Новопсковського районного суду Луганської області від 1 липня 2015 р. Провадження № 1-кп/420/49/15 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45947362>.

755. Ушаков А. В. Групповое преступление и смежные с ним формы преступной деятельности. Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1978. 66 с.

756. Ушаков А. В. Основание и пределы ответственности соучастников преступления по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 1971. 17 с.

757. Фаср Д. А. Громадська безпека як складова національної безпеки України. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків : Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 34–38.

758. Файрстоун Т. Уголовная ответственность юридических лиц в США. *Российский ежегодник уголовного права*. 2007. № 2. С. 597–609.

759. Фаргиев И. А. Учение о потерпевшем в уголовном праве России : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. М., 2005. 403 с.

760. Федорак Л. М. Проблеми призначення покарання при наявності у кримінальній справі як пом'якшуючих, так і обтяжуючих покарання обставин. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. № 21. С. 221–225.

761. Федорчук І. М. Обставини, які обтяжують покарання, за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 18 с.

762. Фесенко Є. В. Форми вчинення злочину за співучасті: проблемні питання. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 3. С. 95–99.

763. Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–77.

764. Фесенко О. В. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях.

Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, учинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали круглого столу (Київ, 26 лип. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 122–125.

765. Філонов В. П., Назимко Є. С. Реформування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням у світлі сучасних тенденцій гуманізації пенальної політики України. *Право України*. 2010. № 3. С. 184–190.

766. Фріс П. Питання кримінально-правової політики у сфері боротьби з організованою злочинністю. *Право України*. 2004. № 12. С. 101–104.

767. Фріс П. Л. Вибрані праці. Івано-Франківськ : Фоліант, 2014. 652 с.

768. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2004. 362 с.

769. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 440 с.

770. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів ВНЗ. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : Атіка, 2009. 512 с.

771. Фролов Е. А. Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую собственность : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Свердловск, 1971. 446 с.

772. Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления. *Сборник научных трудов*. Вып. 10. Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1969. С. 184–225.

773. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів). Київ : АртЕк, 1997. 208 с.

774. Хабибуллин М. Х. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство по советскому уголовному праву. Казань, 1984. 136 с.

775. Хавронюк М. І. «Правопрокурорія», або деякі проблеми угоди про визнання винуватості. URL: http://www.zakonoproekt.org.ua/_pravoprokurorriya_-abo-deyaki-problemy-ughody-pro-vyznannya-vynuvatosti.aspx.

776. Хавронюк М. І. Деякі проблеми визначення суб'єкта злочину за Кримінальним кодексом України. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2004. № 9. С. 134–140.

777. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. 504 с.

778. Хавронюк М. І. Злочини зі складною виною у Кримінальному кодексі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 3. С. 9–17.

779. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

780. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 552 с.

781. Хавронюк М. І. Кримінальне покарання: що змінилося за останні п'ять тисяч років? *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення* : тези доп. та повідомл. учасників Міжнародного симпозіуму (Львів, 21–22 верес. 2012 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 227–233.

782. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації : монографія. Київ : Істина, 2005. 264 с.

783. Хавронюк М. І., Мельник М. І. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект). *Право України*. 2000. № 4. С. 59–64.

784. Хадзегов А. В. Банда и состав бандитизма в уголовном праве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ростов н/Д, 2004. 200 с.

785. Хакимов И. Правовые вопросы соучастия в хищении социалистического имущества : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Свердловск, 1975. 34 с.

786. Хасиев У. А. Организованная преступность в Российской Федерации: уголовно-правовой и криминологический аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Саратов, 2006. 260 с.

787. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2007. 259 с.

788. Хилюк С. В. Кваліфікація заздалегідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Спецвипуск № 1. С. 20–28.

789. Хитров И. А. Институт соучастия: проблемы конструирования норм и дифференциации уголовной ответственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ярославль, 2007. 228 с.

790. Хлистова Н. Б. Заохочення суспільно корисної мотивації: кримінально-правові та кримінологічні аспекти : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 22 с.

791. Хмелевская Т. А. Виды групповых преступлений и их квалификация по УК РФ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2000. 169 с.

792. Хомич В. М. Група и организованная группа как формы соучастия по Уголовному кодексу Республики Беларусь. *Теоретико-прикладні проблеми протидії організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 квіт. 2005 р.). Львів, 2005. Ч. 1. С. 65–70.

793. Христова Ю. В. Кримінальна відповідальність за групові злочини : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 168 с.

794. Хряпінський П. В. Заохочувальні кримінально-правові засоби протидії організованим злочинності. *Кримінологія в Україні та протидія злочинності* : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дьоміна. Одеса : Фенікс, 2008. С. 125–141.

795. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми в кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 611 с.

796. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : монографія. Харків : Харків юрид., 2009. 840 с.

797. Цветков Ю. А. Преступное сообщество (преступная организация): уголовно-правовой и криминологический анализ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2004. 226 с.

798. Цвиренко О. Л. Исполнитель преступления как вид соучастника по уголовному праву Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Тюмень, 2005. 191 с.

799. Цибулін Т. Г. Кримінальна відповідальність за пособництво у вчиненні злочину : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2016. 209 с.

800. Чекмезова Е. И. Уголовно-правовая характеристика организационной преступной деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Омск, 2008. 183 с.

801. Чепелюк О. В. Амністія та помилування в Україні (кримінально-правове та криминологічне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 207 с.

802. Черней В. В., Вознюк А. А. Теоретико-методологічні проблеми інституту співучасті в науці кримінального права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 2 (8). С. 3–15.

803. Чернишова Н. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 288 с.

804. Черный А. В. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества (преступной организации) по законодательству России, Беларуси и Украины: сравнительный анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Рязань, 2005. 20 с.

805. Черный А. В. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества (преступной организации) по законодательству России, Беларуси и Украины: сравнительный анализ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Рязань, 2005. 203 с.

806. Чехович Т. В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2013. С. 277–283.

807. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 27 с.

808. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 236 с.

809. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України : монографія. Київ : Друк. МВС України, 2007. 224 с.

810. Чорний Р. Л. Правові аспекти відповідальності за створення злочинної організації. *Університетські записки*. 2005. № 1–2. С. 217–222.

811. Шакиров Х. С. Общий и специальные виды освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Казань, 2005. 24 с.

812. Шакур В. І. Міжнародні зобов'язання України у кримінальному законодавстві. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків : Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 58–62.

813. Шакур В. І. Несправедливість у кримінологічному вимірі. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9–10 жовт. 2014 р.). Харків : Право, 2014. С. 46–51.

814. Шамара О. В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України : монографія. Київ : Арттек, 2014. 280 с.

815. Шапкін І. С. Кримінальна відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 247 с.

816. Шапкін І. С. Кримінальна відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 18 с.

817. Шапченко С. Д. Співучасть у злочині : постатейний коментар до розділу VI Загальної частини Кримінального кодексу України. *Законодавство України* : наук.-практ. комент. 2003. № 9. С. 68–110.

818. Шаргородский М. Д. Наказание по уголовному праву. М. : Госюриздат, 1958. Ч. 2. 239 с.

819. Шаргородский М. Д. Избранные труды / сост. и предисл. Б. В. Волженкина. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 657 с.

820. Шевченко Д. А. Принцип індивідуалізації покарання у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 18 с.

821. Шевченко Д. А. Теоретико-правовий аналіз діяльності суду з реалізації принципу індивідуалізації покарання при призначенні покарань. *Форум права*. 2012. № 1. С. 1069–1074.

822. Шевчук А. В. Стадії вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Чернівці, 2002. 181 с.

823. Шеслер А. В. Групповая преступность: криминологические и уголовно-правовые аспекты : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Екатеринбург, 2003. 395 с.

824. Шеслер А. В. Уголовно-правовые средства борьбы с групповой преступностью. Красноярск, 1999. 45 с.

825. Шинальський О. І. Покарання в системі засобів протидії злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 195 с.

826. Школа С. М. Кримінально-правові проблеми застосування амністії та здійснення помилування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 248 с.

827. Шнейдер М. А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву. М. : ВЮЗИ, 1958. 98 с.

828. Шнейдер М. М. Назначение наказания по советскому уголовному праву. М. : ВЮЗИ, 1957. 104 с.

829. Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованим злочинності в європейських країнах : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 38 с.

830. Шубина В. Ю. Институт пособничества в совершении преступления: уголовно-правовой и криминологический аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Краснодар, 2012. 34 с.

831. Шулепов Н. А. Правовые основания освобождения военнослужащих от уголовной ответственности по советскому законодательству : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 1981. 17 с.

832. Щедров І. В. Терористична організація як різновид злочинної організації. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 546–551.

833. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 4 : Н–П. 720 с.

834. Як Київська поліція прийшла у гості на «сходку» злодіїв у законі. *Ukr.Media*. 13 трав. 2016. URL: <https://ukr.media/incidents/262754/>.

835. Якушев Д. В. Уголовно-правовая борьба с бандитизмом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2002. 173 с.

836. Якушева Т. В. Законодательная регламентация и практика привлечения к уголовной ответственности за организацию преступного сообщества (преступной организации) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Краснодар, 2016. 219 с.

837. Янович Р. М. Деякі питання кримінальної відповідальності за створення злочинної організації та бандитизм. *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспектива* : матеріали І звіт. наук. конф. Львів, 2007. С. 203–204.

838. Янович Р. М. Питання кримінальної відповідальності за створення та участь у злочинній організації. *Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства)* : матеріали наук.-практ. конф. (Львів, конф. 4–5 квіт. 2003 р.). Львів, 2003. С. 291–293.

839. Яремко Г. З. Угоди про примирення або про визнання винуватості: окремі матеріальні та процесуальні аспекти. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти* : тези доп. та повідомл. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 верес. 2013 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 174–177.

840. Ярмиш Н. М. Проблеми кваліфікації злочинів, учинених групою осіб за попередньою змовою. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4 (20). С. 53–58.

841. Яценко С. С. Основні питання Загальної частини кримінального права іноземних держав : навч. посіб. Київ : Дакор, 2013. 230 с.

842. Яценко А. М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 20 с.

843. 18 U.S. Code Chapter 96. – Racketeer Influenced and Corrupt Organizations. legal information institute. URL:<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-I/chapter-96>.

844. Abadinsky H. Organized Crime. Florence, 2010. 480 p.

845. Aksenova M. Complicity in International Criminal Law. 2016. 344 p.

846. Albanese J. S. Organized Crime: from the Mob to Transnational Organized Crime. Routledge. 2015. 392 p.

847. Albanese J. S. Transnational Crime and the 21st Century: Criminal Enterprise, Corruption, and Opportunity. Oxford, 2011. 176 p.

848. Aleksovski S. Collective Security – The Role of International Organizations – Implications in International Security Order. 2014. No. 27. P. 274–282. URL: <http://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/viewFile/5080/4903>.

849. Amendments to the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure of the Vatican City State: Vatican City State, according to July 11, 2013 addition. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

850. Anti-Gang Act Republic of Trinidad and Tobago No. 10 of 2011. URL: <http://www.ttparliament.org/legislations/a2011-10.pdf>.

851. Ayling J. Criminal Organizations and Resilience. *International Journal of Law, Crime and Justice*. 2009. No. 37 (4). P. 182–196.

852. Ayling J. Criminalizing Organizations: Towards Deliberative Lawmaking. *Law and Policy*. 2011. No. 33 (2). P. 149–178.

853. Ayling J. Going Dutch? Comparing Approaches to Preventing Organised Crime in Australia and the Netherlands. *The European Review of Organised Crime*. 2013. No. 1. P. 78–107. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2247758>.

854. Baker E. The Legal Regulation of Transnational Organised Crime: Opportunities and Limitation / A. Edward, P. Gill (Eds.). *Transnational Organised Crime: Perspectives on Global Security*. London, 2003. P. 183–194.

855. Balsamo A., Recchione S. Mafie al Nord. L'interpretazione dell'art. 16 bis c.p. e l'efficacia degli strumenti di contrasto. *Diritto Penale Contemporaneo*. 2013. URL: <http://www.penalecontemporaneo.it/upload/1381757435BALSAMO-RECCHIONE%202013a.pdf>.

856. Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo Lietuvos Respublikos. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968, Vilnius. Suvestinė redakcija nuo 10.06.2017. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr>.

857. Benjamin S. Rico vs 416-bis: A Comparison of U.S. and Italian Anti-Organized Crime Legislation. 2002. 143 p.

858. Blakesley C. L. The Criminal Justice System Facing the Challenge of Organized Crime. 69 *International Review of Penal Law*. 1998. No. 89. P. 69–100.

859. Boister N. An Introduction to Transnational Criminal Law. 2012, 352 p.

860. Bunn M. Nuclear Terrorism: A Strategy for Prevention / M. E. Brown et al. (Eds.). *Going Nuclear. Nuclear Proliferation and International Security in the 21st Century*. Cambridge, 2010. P. 329–367.

861. Calderoni F. Organized Crime Legislation in the European Union: Harmonization and Approximation of Criminal Law, National Legislations and the EU Framework Decision on the Fight against Organized Crime. New York, 2010. 189 p.

862. Campbell L. Organised Crime and the Law. A Comparative Analysis. Oxford, 2013. 316 p.

863. Caroline M. Pelsier. Preparations to commit a crime: The Dutch approach to inchoate offences. URL: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi8ndrJ4tjUAhUlsJoKHTv4DL0QFggrMAE&url>.

864. Cejp M. Organizovaný zločin v České Republice III. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha, 2004. 177 s.

865. Ciobanu I. Criminalitatea organizata la nivel transnational formele ei de manifestare in Republica Moldova Specialitatea: autoreferat al tezei de doctor in drept: 12.00.08. 2000. 18 p.

866. Claude J., Inis L. Collective Security as an Approach to Peace. *Classic Readings and Contemporary Debates in International Relations* / D. M. Goldstein, P. Williams, J. M. Shafritz (Eds.). Belmont, 2006. P. 289–302. URL: https://blackboard.angelo.edu/bbcs/webdav/institution/LFA/CSS/Course%20Material/SEC6302/Readings/Lesson_3/Claude.pdf.

867. Code Pénal Algérie (promulgué par l'Ordonnance n 66-156 du 18 Safar 1386 correspondant au 8 juin 1966). URL: http://www.wipo.int/wipolex/fr/text.jsp?file_id=228301#LinkTarget_53581.

868. Code Pénal de Belgique: Belgique, Juin 8, 1867. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

869. Code Penal Français: Français, 22 Juillet, 1992. Document généré le 05 Octobre 2016. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

870. Code Pénal Luxembourg: Luxembourg, modifications introduites par la loi du Décembre 12, 2012. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

871. Codice Penale of Italy: Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398, modificato dalla Legge 11 dicembre 2016. URL: <http://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-penale>.

872. Código Penal de España (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, de 1995, del Código Penal): Esta revisión vigente desde 28 de Octubre de 2015. URL: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

873. Código Penal de la Nación Argentina: LEY 11.179 (T.O. 1984 actualizado). URL: <https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=c%C3%B3digo+penal+de+argentina>.

874. Código Penal Portugal DL n.º 48/95, de 15 de Março Código Penal de 1982, 41.º versão a mais recente (Lei n.º 39/2016, de 19/12). URL: http://www.pgdlisboa.pt/leis/lei_mostra_articulado.php?nid=109&tabela=leis.

875. Cornils K., Greve V. Denmark on the Road to Organised Crime. *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond* / ed. by C. Fijnaut, L. Paoli. 2004. P. 853–878.

876. Council Framework Decision on Combating Terrorism of 13 June 2002. Done at Luxembourg. *Official Journal of the European Communities*. URL: <http://www.statewatch.org/news/2002/jul/frameter622en00030007.pdf>.

877. Countering Organised Crime in Bulgaria: Study on the Legal Framework. 2012. 146 p. URL: <http://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2017/01/csd-countering-organised-crime-in-bulgaria.pdf>.

878. Cressey D. R. Criminal Organization: its Elementary Forms. London, 1972. 118 p.

879. Crimes Act 1961 No. 43: Wellington, New Zealand, November 1, 1961, according to the November 7, 2015. URL: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1961/0043/latest/DLM327382.html>.

880. Criminal Code Act 1995 of Australia: No. 12, 1995. Compilation No. 110. Compilation date: 8 December 2016, Includes amendments up to: Act No. 97, 2016, Registered: 19 December 2016. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2016C01150>.

881. Criminal Code of Canada: Canada, June 1, 2009, according to the June 17, 2016 addition. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

882. Criminal Code of the Netherlands: Netherlands, March 3, 1881, according to the October 10, 2012 addition. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

883. Criminal Code of the Republic of Albania: Albania, June 1, 1995, according to December 2013 addition. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

884. Criminal Code of the Republic of Hungary: Hungary, June 25, 2012, according to November 11, 2014 addition. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

885. Criminal Code of the Republic of Lithuania: the Republic of Lithuania, 26 September 2000, according to February 11, 2010 addition. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

886. Criminal Code of the Republic of Macedonia: Republic of Macedonia, April 1, 1997, came into effect: November 1, 1996. Consolidated version with the amendments from March 2004, June 2006, January 2008 and September 2009. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

887. Criminal Code Republic of Cameroon: Law 2016/007 of 12 juil 2016. URL: <https://www.prc.cm/en/multimedia/documents/4721-law-n-2016-007-of-12-july-2016-relating-to-the-penal-code-en>.

888. Criminal Code. *Principality of Liechtenstein. Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism*. Strasbourg, 2014. P. 281–389.

889. Criminal Justice (Suppression of Criminal Organizations) Act 2014 (Act No. 3 of 2014): Jamaica. URL: http://ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=98287&p_country=JAM&p_count=217.

890. Criminal Justice and Licensing (Scotland) Act 2010. URL: <http://www.legislation.gov.uk/asp/2010/13/part/2/crossheading/serious-organised-crime/enacted>.

891. Dervan L. Reevaluating Corporate Criminal Liability: the DOJ's Internal Moral-Culpability Standard for Corporate Criminal Liability. *Stetson Law Review*. 2011. No. 41. P. 7–20.

892. Deutsch Strafgesetzbuch : Deutsch, 15 Mai, 1871, Fassung vom 13 November, 1998. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

893. Di N. Introduzione. *Contro la criminalità organizzata in Europa. Una prima valutazione delle politiche penali ed extrapenali*. Milano, 2011. P. 7–9.

894. Di N. La valutazione delle politiche contro la criminalità organizzata. *Contro la criminalità organizzata in Europa. Una prima valutazione delle politiche penali ed extrapenali*. Milano, 2011. P. 51–67.

895. Di N., Vettori B. National Criminal Records and Organised Crime in Italy / C. Stefanou, H. Xanthaki (a cura di). *Financial Crime in the EU: Criminal Records as Effective Tools or Missed Opportunities?* 2005. P. 245–265.

896. Digest of Organized Crime Cases: a Compilation of Cases With Commentaries and Lessons Learned United Nations. New York, 2012. URL: https://www.unodc.org/documents/organized-crime/EnglishDigest_Final301012_30102012.pdf.

897. Dispõe sobre o Estatuto da Criança e do Adolescente e dá outras providências. LEI Nº. 8.069, DE 13 DE JULHO DE 1990. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/leis/l8069.htm.

898. Doyle C. Terrorist Material Support: an Overview of 18 U.S.C. § 2339A and § 2339B. December 8, 2016. URL: <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R41333.pdf>.

899. Dragatsi H. Criminal liability of Canadian Corporations for international crimes. Montréal, 2010. URL: https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/8842/Dragatsi_Helene_2010_memoire.pdf;jsessionid=AC7DF80FA93E8468C2912F63652A1953?sequence=2.

900. Dragatsi H. Criminal Liability of Canadian Corporations for International Crimes. Toronto, 2011. 280 p.

901. Dumneanu L. Analiza juridico-penală și criminologică a terorismului. Chișinău, 2004. 168 p.

902. Elizbarashvili Z. Criminal Liability for Banditry. *Criminal Law and Criminology*. Tbilisi, 2014. 84 p.

903. Finckenauer J. O. Problems of Definition: What is Organized Crime? *Trends in Organized Crime*. 2005. Vol. 8. No. 3. P. 75.

904. Freedman D. The New Law of Criminal Organizations in Canada. 2006. Vol. 85. P. 171–210.

905. Gang Act Republic of Trinidad and Tobago No.10 of 2011. URL: <http://www.ttparliament.org/legislations/a2011-10.pdf>.

906. Garus-Ryba J. Osoba prawna jako podmiot przestępstwa, modele odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych. *Prokuratura i Prawo*. 2003. Nr. 2. S. 42–60.

907. Gillies P. S. The Law of Criminal Conspiracy. 1990. 2nd ed. P. 126–127.
908. Goldstock R. Organised Crime In Northern Ireland. Belfast, 1994.
909. Grama M. Participanții la infracțiune și particularitățile răspunderii lor. Chișinău, 2004. 202 p.
910. Greco F. The Fight against Organised Crime in the European Union: Towards a Common Approach? Naples, 2015.
911. Guidelines Manual, effective November 1, 2016. United States Sentencing Commission. URL: <https://www.ussc.gov/guidelines/2016-guidelines-manual/2016-chapter-3#NaN>.
912. Hagan F. E. «Organized Crime» and «Organized Crime»: Indeterminate Problems of Definition. *Trends in Organized Crime*. 2006. No. 9 (4). P. 127–137.
913. Hauck P., Peterke S. Organized Crime and Gang Violence in National and International Law. *International Review of the Red Cross*. 2010. Vol. 92. No. 878. P. 407–436. URL: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-878-hauckpeterke.pdf>.
914. Hrušková H. Organizovaná kriminalita v České republice. 2010. 79 s. URL: <http://theses.cz/id/1013gz/?furl=%2Fid%2F1013gz%2F;lang=en>.
915. Hudson R. Terrorist and Organized Crime Groups in the Tri-Border Area (TBA) of South America. *Library of Congress*. 2003. URL: http://www.jamesforest.com/wp-content/uploads/2010/05/TerrOrgCrime_TBA.pdf.
916. İmanlı M. Terrorçuluğa qarşı mübarizəyə dair xarici ölkələrin qanunvericiliyi: şərhlər, təhlillər və təkliflər. Bakı, 2006. 160 s.
917. İmanlı M. Terrorçuluq əməlləri ilə mübarizənin cinayət-hüquqi və kriminoloji problemləri: Hüquq elmləri, alimlik dərəcəsi almaq üçün tədqiq edilmiş dissertasiya 12.00.08. Bakı, 2005. 267 s.
918. Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime: Needs Assessment Tools, United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna; New York, 2016. URL: http://www.unodc.org/documents/organized-crime/tools_and_publications/16-02938_eBook.pdf.
919. Jörg A. Kriminelle Vereinigung und organisierte Kriminalität in Deutschland, Italien, Österreich und der Schweiz / Militello, Vincenzo, Paoli, Letizia

(Eds.). *Organisierte Kriminalität als transnationales Phänomen. Erscheinungsformen, Prävention und Repression in Italien, Deutschland und Spanien*. Freiburg, 2000. P. 87–178.

920. Katz K. M. *Gangsterism: Canadas Law of Criminal Organizations*. Toronto, 2013. 436 p.

921. Kazazi E. Harmonization of Criminal Law: Implementation of European Union Policies Through Criminal Laws. *International Journal of Interdisciplinary Research Siparunton*. 2014. Vol. 1. Is. 4. P. 212–228.

922. Kazenski zakonik (KZ-1-UPB2) (uradno prečiščeno besedilo). Ljubljana, dne 14. junija 2012. URL: https://www.unodc.org/res/cld/document/svn/criminal-code-of-slovenia-slovenian_html/Slovenia_Penal_Code_as_amd_2012.pdf.

923. Kilberg J. *Organizing for Destruction: how Organizational Structure Affects Terrorist Group behaviour* Ottawa. Canada, 2011. 220 p. URL: <http://www.collectionscanada.gc.ca/obj/thesescanada/vol2/002/NR89313.PDF>.

924. King C. *The Confiscation of Criminal Assets: Tackling Organised Crime Through a «Middleground» System of Justice*. 2010. 139 p.

925. Kodeks karny Polska: Polska, z dnia 6 Czerwca 1997 r. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

926. Koenig D. M. The Criminal Justice System Facing the Challenge of Organised Crime. *Wayne Law Review*. 1998. № 44. P. 1351–1377.

927. Kohút P. *Institut organizované zločinecké skupiny v kontextu trestního zákoníku a judikatury: Diplomová práce*. 2016. 84 s. URL: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120221764>.

928. Krivični zakonik Crne Gore : Crne Gore, od 25. prosinac, 2003. god. Zakon 58/2015. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

929. Lampe von K. *Criminally Exploitable Ties: A Network Approach to Organized Crime* / E. C. Viano, J. Magallanes, and L. Bidet (Eds.). *Transnational Organized Crime: Myth, Power, and Profit*. Durham, 2003. P. 9–22.

930. Lampe von K. *Organized Crime: Analyzing Illegal Activities, Criminal Structures, and Extra-Legal Governance*. US: SAGE Publications, 2016. 467 p.

931. Lampe von K. The Interdisciplinary Dimensions of the Study of Organized Crime. *Trends in Organized Crime*. 2006. Vol. 9. No. 3. P. 77–94.

932. Lampe von K. The Study of Organised Crime: an Assessment of the State of Affairs / K. Ingvaldsen and V. Lundgren Sørli (Eds.). *Organised Crime: Norms, markets, regulation and research*. Oslo, 2009. P. 165–211.

933. Langtitel Bundesgesetz über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen. *Bundesgesetz*. 1974. Vom. 23. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

934. Law on Fight against Terrorism of Turkey: Act No. 3713 (1991, as amended: 1995, 1999, 2003, 2006, 2010). URL: https://www.ecoi.net/file_upload/1226_1335519341_turkey-anti-terr-1991-am2010-en.pdf.

935. Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto. New York, 2004. 509 p. URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf.

936. Leinfelt F., Rostami A. The Stockholm Gang Model: Panther: Stockholm Gang Intervention and Prevention Project, 2009–2012. Stockholm, 2012. 350 p.

937. Levi M. Perspectives on «Organised Crime»: a Perspective. *The Howard Journal of Criminal Justice*. 1998. No. 37 (4). P. 335–345.

938. Levi M., Smith A. A Comparative Analysis of Organised Crime Conspiracy Legislation and Practice and their Relevance to England and Wales. London, 2002. 18 p.

939. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. Publicado en BOE núm. 281 de 24 de Noviembre de 1995. Vigencia desde 24 de Mayo de 1996. Revisión vigente desde 28 de Octubre de 2015. URL: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

940. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis Kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968, Vilnius. Suvestinė redakcija nuo 10.06.2017. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr>.

941. Louise I. S. *Dirty Entanglements: Corruption, Crime and Terrorism*. New York, 2014. 386 p.

942. Maharashtra Control of Organised Crime Act, Maharashtra Act 30 of 1999. URL: <http://www.satp.org/satporgtp/countries/india/document/actandordinances/maharashtra1999.htm>.

943. Makharadze A. Criminal Responsibility for Complicity in Crime. Tbilisi, 2006.

944. Maljević A. Participation in a Criminal Organisation and Conspiracy. Different Legal Models Against Criminal Collectives. Berlin, 2011. 339 p.

945. McGuinness T. The Age of Criminal Responsibility. *House of Commons Library*. 2016. No. 7687. URL: <http://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-7687>.

946. Meskhishvili D. The Criminological and Criminal Law Characteristic of Organized Crime in Georgia: abstract. thesis is presented for obtaining of the Dr. of Law Academic Degree. Tbilisi, 2011. 80 p.

947. Minimum Ages of Criminal Responsibility in the Americas. URL: <https://www.crin.org/en/home/ages/Americas>.

948. Model Legislative Provisions against Organized Crime. United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna; New York, 2012. URL: https://www.unodc.org/documents/organized-crime/Publications/Model_Legislative_Provisions_UNTOCEbook.pdf.

949. Moon M. A. Outlawing the Outlaws: Importing R.I.C.O.'s Notion of «Criminal Enterprise» into Canada to Combat Organized Crime. *Queen's Law Journal*. 1999. No. 24. P. 451–459.

950. Nouveau code pénal Principauté d'Andorre: le 21 février 2005. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

951. Nožina M. Mezinárodní organizovaný zločin v České Republice. Praha: Themis, 2003. 408 s.

952. On the Fight against Terrorism: Law No. 110(I) of 2010, adopted on November 22, 2010. URL: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&pisn=86443&p_country=CYP&p_classification=01.04.

953. Orlova A. V. A Comparison of the Russian and Canadian Experiences with Defining Organized Crime. *Trends in Organized Crime*. 2008. No. 11. P. 99–134.

954. Orlova A. V. Organized Crime and the Rule of Law in the Russian Federation. *Essex Human Rights Review*, 2005. No. 2. P. 23–37.

955. Orlova A. V., Moore J. W. «Umbrellas» or «building blocks»? Defining international terrorism and transnational organized crime in international laws. *Houston Journal of International Law* 2005. P. 281–285.

956. Ο περί Ποινικού Κώδικα Νόμος (ΚΕΦ.154), 1962, 72 (I) / 2017 URL: http://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/0_154/full.html.

957. Pakistan Penal Code (Act XLV of 1860): 6th October, 1860, subs by Act XLIII of 2016. URL: <http://pakistancode.gov.pk/english/UY2FqaJw1-apaUY2Fqa-apk%3D-sg-j>.

958. Pelc V. Účastenství v trestním právu. Praha, 2014. 139 s.

959. Penal Code of the Republic of Singapore. Ordinance 4 of 1871. URL: https://sso.agc.gov.sg/Act/PC1871?ProvIds=P4IV_76-.

960. Penal Law New York State Consolidated Laws. URL: <http://ypdcrime.info/penal.law/article460.htm#p460.10>.

961. Penalties and Sentences Act 1992, Current as at 3 July 2017, Queensland. URL: <https://www.legislation.qld.gov.au/view/html/inforce/current/act-1992-048>.

962. Peter S. Gillies. The law of criminal complicity. The University of new South Wales, 1981. 496 p. URL: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/UNSWLawTD/1981/3.pdf>.

963. Potter G. W. Criminal Organizations: Vice, Racketeering and Politics in an American City Gary Potte W. *Prospect Heights*, IL, 1994. 213 p.

964. Potter G. W., Michael L. D. Organized Crime. 6th ed. NJ, 2015. 464 p.

965. Roach K. Panicking over Criminal Organizations: We Don't Need Another Offence. *The Criminal Law Quarterly*. 2000. Vol. 44. P. 1-3.

966. Romanian Criminal Code : Romania, July 17, 2009. No. 286. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

967. Rostami A., Mondani H., Liljeros F. Criminal Organizing Applying the Theory of Partial Organization to Four Cases of Organized Crime. *Trends in Organized*

Crime. P. 1–28. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs12117-017-9315-6.pdf>.

968. Ruggiero V. *Organized and Corporate Crime in Europe: Offers that Can't Be Refused* Aldershot et al. Dartmouth, 1996. 186 p.

969. Schloenhardt A. Fighting Organized Crime in the Asia Pacific Region: New Weapons, Lost Wars. *Asian Journal of International Law*, 2011. Vol. 2. No. 1. P. 137–167.

970. Schloenhardt A. *Legislative Guide for the Implementation of the United Nations Conventions against Transnational Organized Crime*. 2nd ed. Vienna; New York, 2016. 528 p.

971. Schloenhardt A. *Palermo in the Pacific: Organised crime offences in the Asia Pacific region*. Boston, Mass, U.S.A.: Martinus Nijhoff Publishers, 2010. 428 p.

972. Schloenhardt A. *Palermo on the Pacific Rim: Organised Crime Offences in the Asia Pacific Region*. 1st ed. Bangkok : Study Report, 2009. 317 p.

973. Schröder U. C. Unintended Consequences of International Security Assistance. Doing More Harm than Good? *Rethinking Security Governance. The Problem of Unintended Consequences*. London ; New York, 2010. P. 82–101.

974. Sergi A. Organised Crime in Criminal Law. Conspiracy and Membership Offences in Italian, English and International Frameworks. *King's Law Journal*. 2014. No. 25 (2). P. 185–200.

975. Sergi A. Organised Crime in English Criminal Law: Lessons from the United States on Conspiracy and Criminal Enterprise. *Journal of Money Laundering Control*. 2015. No. 18 (2). P. 182–201.

976. Sergi A. The Italian Anti-Mafia System between Practice and Symbolism: Evaluating Contemporary Views on the Italian Structure Model against Organized Crime. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. 2016. Vol. 10. Is. 3. P. 194–205. URL: <https://doi.org/10.1093/police/pav028>.

977. Serious Crime Act 2015: 3rd March 2015. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/9/contents/enacted>.

978. Shaw M. There is no Such Thing as Society: beyond Individualism and Statism in International Security Studies. 1993. No. 95. P. 159–175.
979. Sinn A. Organisierte Kriminalität 3.0. Berlin Heidelberg, 2016. 84 p.
980. Šmíd T. Organizovaný zločin v Ruské federacy. 2009. 225 s.
981. Smith D. C. Illicit enterprise: An organised crime paradigm for the nineties. In: J. Kelly, K.-L. Chin and R. Schatzberg (eds), *Handbook of organised crime in the United States*. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1994. P. 121–150.
982. Smith D. C. Some Things that May be More Important to Understand about Organized Crime than Cosa Nostra. Florida, 1971. Vol. 24 (1). P. 1–30.
983. Soloveicikas D. Podstawowe pojęcia odpowiedzialności podmiotów prawnych. Czasopismo Prawa Karnego. 2003. No. 2. S. 9–30.
984. Stesseng G. Corporate Criminal Liability: a Comparative Perspective. The International and *Corporative Law Quarterly*. 1994. Vol. 43. No. 13. P. 494–495.
985. Straffeloven 2005. LOV-2017-06-21-90 fra 01.07.2017. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>.
986. Straffeloven Kongeriget Danmark. Overskriften til kapitel 13 er ændret ved § 1.2 i lov nr. 542 af 08.06.2006 fra d. 09.06.2006. URL: https://www.themis.dk/synopsis/docs/Lovsamling/Straffeloven_kap_13.html.
987. Study on Paving the Way for Future Policy Initiatives in the Field of Fight against Organised Crime: the Effectiveness of Specific Criminal Law Measures Targeting Organised Crime. Luxembourg, 2015. URL: <http://bookshop.europa.eu/en/study-on-paving-the-way-for-future-policy-initiatives-in-the-field-of-fight-against-organised-crime-pbHR0614242/>.
988. Swiss Criminal Code: Switzerland, December 21, 1937, status as of October 1, 2016. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
989. Thailand Penal Code: as amended by the Criminal Code (No. 17), B. E. 2547 (2003). URL: <https://www.samuiforsale.com/law-texts/thailand-penal-code.html>.
990. The Criminal Code of Bosnia and Herzegovina: Bosnia and Herzegovina, June 27, 2003, last amended February 2, 2010. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

991. The Criminal Code of Finland: Finland, effect in 1894, amended 2015. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

992. The Criminal Law of Latvia: Latvia, amended on January 22, 2004. Text consolidated by Valsts valodas centrs (State Language Centre) with amending laws of 14 March 2013. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

993. The General Penal Code of Iceland: 1940 No. 19 of 12 February, amended by July 2, 2015. URL: <http://www.parliament.am/library/Qreakan/islandia.pdf>.

994. Travaux préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto. New York, 2006. 755 p. URL: <https://www.unodc.org/pdf/CTOCCOP/ctoccop2008/V0460076r.pdf>.

995. Trestní zákoník je v České Republice : Česká Republika, 8 ledna 2009. URL: <http://zakony.centrum.cz/trestni-zakonik/cast-2-hlava-10-dil-7-paragraf-361>.

996. Trestný zákon Slovenskej Republiky: Zákon z 20 Mája 2005. 316/2016 Coll. URL: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>.

997. Turkish Criminal Code: Turkey, Law No. 5237 of September 26, 2004, according to February 15, 2016 addition. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

998. Turone G. Legal Frameworks and Investigative Tools for Combating Organized Transnational Crime. *Italian experience*. No. 73, P. 48–64. URL: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No73/No73_10VE_Turone.pdf.

999. University of Queensland TC Beirne School of Law Research Paper No. 11-02. URL: <https://ssrn.com/abstract=2152256>.

1000. Ursu V. Criminalitatea organizată: aspecte criminologice și juridico-penale : 12.00.08. Chișinău, 2003. 22 p.

1001. Usubov M. Terrorçuluğun kriminoloji xarakteristikasının xüsusiyyətləri: Hüquq elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya: 12.00.08. Bakı, 2008. 176 s.

1002. Valiquet D. Bill C-14: An Act to Amend the Criminal Code (Organized Crime and Protection of Justice System Participants). Canada, 2009. URL: http://publications.gc.ca/collections/collection_2009/bdp-lop/lp/402-633E.pdf

1003. Verbruggen F. On Containing Organised Crime Using «Container Offences» / A. Hans-Jörg & F. Cyrille (Eds.). *The Containment of Transnational Organised Crime: Comments on the UN Convention of December 2000*. Freiburg, 2002. P. 113–132.

1004. Vozniuk A. Current Issues of Differentiating the Criminal Responsibility for Creation of Terrorist Group or Terrorist Organization. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 214–229.

1005. Vozniuk A. Organized Forms of Participation According to the Criminal Code of Ukraine. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2 (95). С. 300–308.

1006. Vozniuk A. A. The Punishment for the Participation and Creation of Criminal Organization Pursuant to the Criminal Legislation of Ukraine and Other States. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. 2015. Nr. 4 (17). P. 91–97.

1007. Vries-Leemans de M. Art. 140 Wetboek van strafrecht: een onderzoek naar de strafbaarstelling van deelneming aan misdadaorganisaties. Gouda Quint, 1995. 367 p.

1008. Weston S. Criminal Complicity: a Comparative Analysis of Homicide liability: Dissertation. 2002. URL: <http://ethos.bl.uk/OrderDetails.do;jsessionid=1CC0E53CD6CAB30A0E45C82E72B4AD31?did=1&uin=uk.bl.ethos.636578>.

1009. Williams P. Strategy for a New World: Combating Terrorism and Transnational Organizations. Oxford, 2006. URL: http://www.oup.com/uk/orc/bin/9780199289783/baylis_chap09.pdf.

1010. Wilson A. Review of the Criminal Organisation Act 2009, 15 December 2015. 239 p. URL: <http://www.parliament.qld.gov.au/documents/tableOffice/TabledPapers/2016/5516T432.pdf>.

1011. Wise E. M. RICO and its Analogues: A Comparative Perspective. *Syracuse Journal of Internal Law & Commerce*. 2000. No. 27. P. 303–324.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати вивчення статистичних даних

Динаміка зареєстрованих злочинів,
передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України¹

Злочини	Роки	Обліковано кримінальних правопорушень	Темп зростання (ланцюговий) %	Темп приросту	
				%	Коефіцієнт
Проти громадської безпеки	2014	11947			
	2015	11699			
	2016	10903			
	2017	11773			
Створення злочинної організації (ст. 255 КК України)	2013	8			
	2014	5	62,5	-37,5	-0,37
	2015	18	360	+260	2,6
	2016	33	183	+83	0,83
	2017	88	266,7	+166,7	1,66
Бандитизм (ст. 257 КК України)	2013	14			
	2014	12	85,7	-14,3	-0,14
	2015	17	141,7	+41,7	0,41
	2016	18	105,9	+5,9	0,05
	2017	30	166,7	+66,7	0,66
Створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258 ³ КК України)	2013	1			
	2014	478	47800	+47700	477
	2015	849	177,6	+77,6	0,77
	2016	391	46,05	-53,9	-0,53
	2017	277	70,8	-29,2	-0,29
Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України)	2014	457			
	2015	543	118,8	+18,8	0,18
	2016	536	98,7	-1,3	-0,01
	2017	431	80,4	-19,6	-0,19

Оскільки злочин, передбачений ст. 258³ КК України, став предметом розгляду в судовій практиці з 2013 р., а злочин, передбачений ст. 260 КК України, – з 2014 р., то темп приросту² створення злочинних об'єднань та участі в них

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна) : наказ Генеральної прокуратури України від 23 жовт. 2012 р. № 100. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

² Темп зростання – це відношення поточного рівня до попереднього або базисного. Темп зростання показує, у скільки разів поточний рівень ряду динаміки більше або менше рівня, який прийнято за базу порівняння. Цей показник може обчислюватися у коефіцієнтах або у відсотках.

обчислено ланцюговим способом, який дає змогу проаналізувати зміну показника цих злочинів за короткий проміжок часу.

Період 2013–2017 рр. означений активною динамікою кількості облікованих фактів створення злочинних об'єднань та участі в них. Зокрема, якщо в одних випадках темп приросту цих злочинів незначний чи означений спадом, то в інших – наявне активне збільшення показника.

Так, якщо 2013 р. було обліковано 8 фактів створення злочинних організацій та участі в них, то 2014 р. – 5 (–37,5 %), 2015 р. – 18 (+260 %), 2016 р. – 33 (+83 %), а 2017 р. – 88 (+166,7 %). Певні коливання приросту наявні також у межах розгляду бандитизму: 2013 р. виявлено 14 таких злочинів, 2014 р. – 12 (–14,3 %), 2015 р. – 17 (+41,7 %), 2016 р. – 18 (+5,9 %), 2017 р. – 30 (+66,7 %). Щодо злочину, передбаченого ст. 260 КК України, слід відмітити, що 2013 р. не обліковано жодного факту вчинення цього діяння. Проте 2014 р. зареєстровано 457 таких протиправних діянь, 2015 р. – 543 (+18,8 %), 2016 р. – 536 (–1,3 %), 2017 р. – 431 (–19,6 %). Більш тривожними тенденціями означене протиправне діяння, передбачене ст. 258³ КК України: якщо 2013 р. офіційно зафіксовано лише один такий злочин, то 2014 р. – 478 (+47 700 %), 2015 р. – 849 (+77,6 %), 2016 р. – 391 (–53,9 %), 2017 р. – 277 (–29,2 %)¹.

Їх частка в структурі злочинів проти громадської безпеки є незначною (2014 р. – 8 %, 2015 р. – 12,2 %, 2016 р. – 9 %, 2017 р. – 7 %, а в середньому за ці роки – 9 %).

Темп приросту показує, на скільки відсотків більшим/меншим є один рівень ряду порівняно з іншим. Його обчислюють як відношення абсолютного приросту до рівня ряду, з яким порівнюють. Темп приросту можна обчислювати й спрощеним способом – шляхом віднімання від показника темпу зростання 100 % або одиниці, якщо темпи зростання наведено у вигляді коефіцієнтів.

Хоча темп приросту є відносною величиною, він, як і абсолютний приріст, може мати знак «мінус». Якщо темп приросту має знак «плюс», то це засвідчує, що показник явища збільшився, а якщо «мінус» – зменшився.

Обчислюючи темпи зростання та приросту ланцюговим способом, одержуємо дані, які характеризують зміну кожного наявного показника відносно попереднього рівня ряду [356].

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна) : наказ Генеральної прокуратури України від 23 жовт. 2012 р. № 100. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

Характеристика організованих груп, злочинних організацій та осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в їх складі, протягом 2017 року¹

Характеризуючі ознаки			Усього	%
Виявлено організованих груп і злочинних організацій	Усього		210	100
	За участі неповнолітніх		8	3,8
	З корумпованими зв'язками	Усього	25	11,9
		В органах влади та управління	6	2,9
	З міжрегіональними зв'язками		27	12,9
	Із транснаціональними зв'язками		11	5,2
	Сформовані на етнічній основі		9	4,3
	У бюджетній сфері		9	4,3
	У банківській системі		0	0
	У фінансово-кредитній системі (без банків)		4	1,9
	У сфері приватизації		0	0
	У сфері земельних правовідносин		1	0,5
	У вугільній промисловості		1	0,5
	У нафтогазовій промисловості		1	0,5
	В електроенергетичному комплексі		0	0
	У металургійній промисловості		0	0
Тривалість дії організованих груп і злочинних організацій		До одного року	166	79
		До двох років	28	13,3
		Від трьох до шести років	4	1,9
		Більше шести років	1	0,5
Кількість осіб організованих груп і злочинних організацій		Три особи	122	58,1
		Від чотирьох до десяти осіб	85	40,5
		Від 11 до 20 осіб	2	1
		Більше 20 осіб	1	0,9
Виявлено осіб, як вчинили злочини в складі організованих груп і злочинних організацій		Усього	949	
		Неповнолітні	19	2

В організованих групах і злочинних організаціях беруть участь здебільшого **повнолітні** особи. Показник участі неповнолітніх є незначним. Серед виявлених протягом із січня до грудня 2017 р. організованих груп і злочинних організацій встановлено, що лише в 3,8 % брали участь неповнолітні. Водночас серед усіх виявлених осіб, які вчинили злочини в складі організованих груп і злочинних організацій, частка неповнолітніх становила 2 %.

Водночас 11,9 % виявлених протягом зазначеного періоду організованих груп і злочинних організацій мали **корумповані зв'язки**, зокрема 2,9 % в органах влади й управління.

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1-ОЗ (місячна): наказ Генеральної прокуратури України від 23 жовт. 2012 р. № 103. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

Серед виявлених протягом 2017 р. організованих груп і злочинних організацій 12,9 % мали міжрегіональні, а 5,2 % – транснаціональні зв'язки. Водночас 4,3 % цих злочинних об'єднань були сформовані на етнічній основі. З-поміж організованих груп і злочинних організацій у 79 % злочинних об'єднань **тривалість дій** становила до 1 р., 13,3 % – до 2 р., 1,9 % – від 3 до 6 р., 0,5 % – понад 6 р.

Серед виявлених у період із січня до грудня 2017 р. організованих груп і злочинних організацій 58,1 % злочинних об'єднань **налічували** від трьох осіб, а 40,5 % – від чотирьох до десяти.

**Результати вивчення вироків, у яких засуджено осіб за вчинення злочинів,
передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України**

Аналітична довідка

(ст. 255 КК України)

*за результатами вивчення 35 вироків, винесених
протягом 2007–2016 рр. у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій,
Закарпатській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Полтавській,
Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Черкаській, Чернігівській
областях, за якими засуджено 92 учасники 24 злочинних організацій, що діяли на
території України з 1999 р. до 2016 р.*

1. У результаті вивчення 35 вироків, винесених протягом 2007–2016 р. у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Черкаській, Чернігівській областях, встановлено, що в 9 випадках (25,7 %) винесено виправдувальні вирoki відносно учасників злочинних організацій. Причому всіх учасників виправдано в 7 вироків (20 %), а окремих учасників – у 2 вироків (5,7 %). Таким чином, лише у 74,3 % цих судових рішень не виправдано жодного підсудного.

Учасників злочинних організацій виправдано з огляду на такі причини:

1) відсутність доказів створення злочинних організацій та участі в них. В окремих випадках органи досудового розслідування не встановили, що члени злочинної організації знали один одного та усвідомлювали, що діють у складі злочинної організації, а також наявності всіх кримінально-правових ознак цього злочинного об'єднання, зокрема не вказують конкретні ролі та функції, які виконують учасники злочинних організацій, їх місце в ієрархічній структурі;

2) неправильне тлумачення кримінально-правових ознак злочинної організації як органами досудового розслідування, так і судом.

Під час аналізу виправдувальних вироків слід урахувати також похибку у відсотках, що зумовлена, на нашу думку, певним рівнем корумпованості судових органів, про який зазначено в ЗМІ¹. Водночас підґрунтя для корупції певною мірою створює можливість неоднозначного тлумачення кримінально-правових норм.

Здебільшого у вказаних вироків засуджено не всіх учасників злочинних організацій. Існують вирoki, у яких засуджено всього одну особу (наприклад,

¹ Згідно даних Моніторингу сприйняття реформ у суспільстві, який компанія TNS проводить спільно з Національною Радою реформ, найменш корумпованими структурами, на думку опитаних, є заклади середньої та дошкільної освіти та поліція, а от найбільш корумповані – суди, митна служба, міліція та прокуратура. Опитування проводилось методом он-лайн опитування з 18.11.2015 – 24.11.2015. Географія дослідження – вся Україна (крім АРК), міське населення, чоловіки і жінки у віці 18-55 років. Вибірka 1000 респондентів, квотна за статтю, віком, регіоном і розміром населеного пункту [508].

Луцького міськрайонного суду Волинської області від 11 вересня 2008 р. [113], Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 14 лютого 2014 р. [126]). Це пояснюється, зокрема, тим, що не всіх членів цих злочинних об'єднань вдається встановити, задокументувати їхню протиправну діяльність. Досить часто вони ухиляються від кримінальної відповідальності. Отже, кількісний склад вивчених злочинних організацій, про які йдеться в зазначених судових рішеннях, насправді більший.

2. Дії усіх засуджених кваліфіковано за сукупністю злочинів.

Учасники злочинних організацій вчиняли різні види злочинів:

1) злочини проти життя та здоров'я особи – 12 осіб (13 %): умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України) – 7 осіб (7,6 %); умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України) – 2 особи (2,2 %); умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України) – 3 особи (3,3 %);

2) злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина – 1 особа (1,1 %). Зокрема, ідеться про порушення недоторканності житла (ст. 162 КК України);

3) злочини проти власності – 75 осіб (81,5 %): крадіжка (ст. 185 КК України) – 15 осіб (16,3 %); грабіж (ст. 186 КК України) – 4 особи (4,3 %); розбій (ст. 187 КК України) – 8 осіб (8,7 %); вимагання (ст. 189 КК України) – 3 особи (3,3 %); шахрайство (ст. 190 КК України) – 34 особи (37 %); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) – 7 осіб (7,6 %); умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України) – 4 особи (4,3 %);

4) злочини у сфері господарської діяльності – 37 осіб (40,2 %): фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України) – 12 осіб (13 %); підроблення документів, які подають для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205¹ КК України), – 2 особи (2,2 %); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), – 19 осіб (20,7 %); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК України) – 4 особи (4,3 %);

5) злочини проти громадської безпеки – 11 осіб (11,9 %): викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України) – 4 особи (4,3 %); незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) – 7 осіб (7,6 %);

6) злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 12 осіб (13 %): блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства (ст. 279 КК України) – 3 особи (3,2 %); незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України) – 9 осіб (9,8 %);

7) злочини проти громадського порядку та моральності – 5 осіб (5,4 %): хуліганство (ст. 296 КК України) – 4 особи (4,3 %); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України) – 1 особа (1,1 %);

8) злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення – 50 осіб (54,3 %): контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України) – 2 особи (2,2 %); використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України) – 4 особи (4,3 %); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України) – 23 особи (25 %); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України) – 10 осіб (10,8 %); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК України) – 2 особи (2,2 %); викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України) – 2 особи (2,2 %); схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України) – 1 особа (1,1 %); організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України) – 1 особа (1,1 %); порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України) – 1 особа (1,1 %); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 КК України) – 4 особи (4,3 %);

9) злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації – 1 осіб (1,1 %). Зокрема, ідеться про незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України);

10) злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів – 46 осіб (50 %): захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК України) – 5 осіб (5,4 %); примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України) – 3 особи (3,3 %); викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України) – 10 осіб (10,9 %); підроблення документів, печаток, штампів і бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України) – 28 осіб (30,4 %);

11) злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – 16 осіб (17,4 %): зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) – 2 особи (2,2 %); зловживання

повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України) – 2 особи (2,2 %); перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України) – 1 особа (1,1 %); службове підроблення (ст. 366 КК України) – 11 осіб (11,9 %).

3. На момент учинення злочину 81 учасника злочинної організації (78,6 %) ніколи не засуджували. Водночас 22 особи (21,4 %) були раніше судимі, однак їх судимість на момент учинення злочину була знята або погашена¹.

4. Лише 8 (8,7 %) учасників злочинних організацій належали до службових осіб, які вчинили злочин із використанням влади або службового становища. Крім цього, 4 особи (4,3 %) були службовими особами, однак при вчиненні злочинів не використовували владу або службове становище. В окремих випадках ці злочини вчиняли колишні працівники правоохоронних органів, зокрема міліції.

5. У результаті вивчення судових рішень встановлено, що 14 (13,6 %) учасників злочинних організацій у своїй протиправній діяльності використовували фіктивні підприємства.

6. Унаслідок винесення обвинувальних вироків 30 осіб (32 %) засуджено за створення злочинної організації, 19 осіб (20,7 %) – за керівництво нею, 82 особи (89,1 %) – за участь у ній, 92 особи (100 %) – за участь у злочинах, учинених злочинною організацією.

7. Згідно з результатами вивчення вироків, встановлено період функціонування злочинних організацій:

- 1) до 3 місяців – 2 (8,3 %);
- 2) від 3 до 6 місяців – 2 (8,3);
- 3) від 6 місяців до 1 року – 6 (25 %);
- 4) від 1 до 2 років – 6 (25 %);
- 5) від 2 до 3 років – 3 (12,5 %);
- 6) понад 3 роки – 5 (20,9 %).

8. Метою злочинних організацій були:

1) тяжкі та особливо тяжкі злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, пов'язані з їх виготовленням, зберіганням, збутом, контрабандою, придбанням, перевезенням (6 злочинних організацій – 25 %);

2) тяжкі та особливо тяжкі злочини, пов'язані з незаконним заволодінням коштами або майном (16 злочинних організацій – 66,7 %), серед яких:

– заволодіння грошовими коштами з державного бюджету в особливо великих розмірах шляхом незаконного відшкодування податку на додану вартість;

– різноманітні форми шахрайств (наприклад, під приводом «зняття порчі», під видом структур, що нібито надають громадянам консультаційні послуги у сфері «фондрайзингу», під виглядом розіграшу лотереї, ніби то за поставку автомобілів за ціною, нижчою від ринкової вартості), зокрема з використанням підроблених документів, створенням фіктивних підприємств;

¹ Причому в одному випадку виявлено, що особа була раніше судима за ст. 255 КК України.

– рейдерство (насильницьке примушування окремих керівників підприємств і установ до виконання цивільно-правових зобов'язань і незаконних вимог);

– протиправне заволодіння чужим житлом, а також привласнення коштів, отриманих від незаконних операцій у сфері нерухомості;

– протиправне заволодіння чужим майном та одержання у будь-якому вигляді хабарів за непрягнення до кримінальної відповідальності осіб, які збувають чи купують наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги;

– незаконне заволодіння транспортними засобами, що належать суб'єктам підприємницької діяльності;

– злочини, пов'язані з придбанням і створенням суб'єктів підприємницької діяльності з метою прикриття ухилення від сплати податків;

– незаконне заволодіння коштами від реалізації природного газу шляхом створення фіктивних підприємств;

3) організація незаконного переправлення груп нелегальних мігрантів через державний кордон України (1 злочинна організація – 4,2 %);

4) злочини, пов'язані із втягненням осіб у заняття проституцією, утриманням місць для розпусти, організацією звідництва та сутенерство (1 злочинна організація – 4,2 %);

9. У 100 % вивчених вироків мотив учасників злочинних організацій був корисливий.

10. Призначення покарання 54 (58,7 %) учасникам злочинної організації відбувалося без застосування ч. 1 ст. 69 КК України і 38 (41,3 %) – із застосуванням цієї норми. Унаслідок цього 92 учасникам злочинних організацій призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на:

– 1 рік – 0 (0 %);

– від 1 до 2 років включно – 9 засуджених (9,8 %);

– від 2 до 3 років включно – 11 засуджених (11,9 %);

– від 3 до 4 років включно – 8 засуджених (8,7 %);

– від 4 до 5 років включно – 52 засуджених (56,5 %);

– від 5 до 6 років включно – 8 засуджених (8,7 %);

– від 6 до 7 років включно – 2 засуджених (2,2 %);

– від 7 до 8 років включно – 2 засуджених (2,2 %);

– від 8 до 9 років включно – 0 (0 %);

– від 9 до 10 років включно – 0 (0 %).

Остаточне покарання призначено за сукупністю злочинів у вигляді позбавлення волі 90 учасникам:

– 1 рік – 0 (0 %);

– від 1 до 2 років включно – 2 засуджених (2,2 %);

– від 2 до 3 років включно – 9 засуджених (10 %);

– від 3 до 4 років включно – 6 засуджених (6,7 %);

– від 4 до 5 років включно – 35 засуджених (38,9 %);

– від 5 до 6 років включно – 16 засуджених (17,8 %);

– від 6 до 7 років включно – 9 засуджених (10 %);

– від 7 до 2 років включно – 9 засуджених (10 %);

– від 8 до 9 років включно – 1 засуджений (1,1 %);

- від 9 до 10 років включно – 2 засуджених (2,2 %);
- від 10 до 11 років включно – 1 засуджений (1,1 %);
- від 11 до 12 років включно – 0 (0 %);
- від 12 до 13 років включно – 0 (0 %).

Відносно 51 учасника злочинних організацій (55,4 %), крім позбавлення волі, застосували конфіскацію майна; 10 осіб (10,9 %) – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, 1 особи (1,1 %) – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 5 осіб (5,4 %) – штраф.

Водночас 30 учасників злочинної організації (32,6 %) було звільнено від відбування покарання з випробуванням, а з 4 особами (4,3 %) укладено угоду. Натомість 9 осіб (9,8 %) визнано такими, що відбули покарання на момент постановлення вироку.

Аналітична довідка

(ст. 257 КК України 2001 р. та ст. 69 КК України 1960 р.)

*за результатами вивчення 114 вироків, винесених протягом 2006–2016 рр.
в АР Крим, Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській,
Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській,
Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській,
Харківській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях,
м. Києві та Севастополі
відносно 379 осіб, яких обвинувачено в учиненні злочину,
передбаченого ст. 257 КК України*

1. За результатами вивчення 114 вироків, у яких обвинувачено 379 осіб у вчиненні бандитизму, встановлено, що лише 264 особи (69,7 %) засуджено, а 115 осіб (30,2 %) – виправдано.

Причинами винесення виправдувальних вироків є: 1) недоведення факту обізнаності особи про існування банди та участь у ній; 2) недоведення обов'язкових ознак банди (зазвичай стійкості й озброєності); 3) різне тлумачення органами досудового розслідування та судом кримінально-правових ознак банди; 4) неправильне тлумачення судом кримінально-правової норми, передбаченої ст. 257 КК України¹.

2. Лише 8 учасників банд (3 %) були службовими особами (працівниками правоохоронних органів та керівниками юридичних осіб приватного права). З них лише одна особа (0,4 %) вчинила злочин із використанням влади або службового становища. В окремих випадках ці злочини вчиняють колишні працівники правоохоронних органів, зокрема міліції.

3. Серед вивчених судових рішень не виявлено жодного випадку вчинення учасниками банд злочинів в інтересах юридичних осіб.

4. У цих судових рішеннях виявлено 9 неповнолітніх (3,4 %), яких втягнуто в злочинну діяльність банд.

5. У 100 % вивчених вироків мотив учасників банд був корисливий.

6. На момент учинення злочину 34 особи (12,9 %) мали судимість, а 86 (32,6 %) були раніше судимі. Таким чином, 120 учасників банди (45,5 %) раніше вчиняли злочини, а 144 осіб (54,5 %) ніколи не засуджували.

7. Озброєність учасників банд означена наявністю та застосуванням різних видів вогнепальної (пістолети, револьвери, автомати, гвинтівки, кулемети, гранатомети) та холодної зброї, а також бойових припасів (патронів, гранат).

¹ Наприклад, для констатації озброєності суди вимагають наявності вогнепальної зброї в кожного члена банди. Обов'язковими ознаками банди суди визнають ієрархічність, високий ступінь організації, згуртованість, стабільний склад, тісні зв'язки між її учасниками, єдині для всіх правила поведінки, корупційні зв'язки, нелегальні страхові фонди, проведення розвідувальної роботи для вистежування жертв, взаємні обов'язки й організаційні зв'язки, вживання заходів щодо прикриття злочинної діяльності. Безперечно, зазначені ознаки можуть характеризувати банду, однак суди не враховують того, що вони є необов'язковими, оскільки стосуються не всіх випадків бандитизму.

Крім цього, учасники банд використовують вибухові речовини, вибухові пристрої, макети вогнепальної зброї, інші предмети, що можуть завдати шкоди життю чи здоров'ю особи (електрошокери, ножі господарсько-побутового призначення, дерев'яні бити, металеві труби тощо).

8. Дії учасників банд у 23,5 % випадків кваліфіковано як організацію банди, у 72 % – як участь у банді та у вчинюваному бандою нападі, у 3,4 % – як участь у банді, у 0,7 % – як участь у вчинюваному бандою нападі, у 0,4 % – як організацію банди та участь у ній.

9. Характеризуючи злочини, учинені учасниками банди, слід констатувати, що двох учасників банд (0,8 %) засудили лише за ст. 69 КК України 1960 р., тобто без сукупності злочинів.

Водночас 262 учасники банд (99,2 %) засудили за сукупністю злочинів, серед яких:

1) злочини проти життя та здоров'я особи: умисне вбивство (20,5 %); умисні тяжкі тілесні ушкодження (0,4 %); умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження (1,9 %); умисні легкі тілесні ушкодження (0,4 %); катування (1,5 %); погроза вбивством (1,5 %);

2) злочини проти волі, честі й гідності особи: незаконне позбавлення волі або викрадення людини (6,1 %); захоплення заручників (3,8 %);

3) злочини проти власності: крадіжка (22 %); грабіж (12,9 %); розбій (75 %); вимагання (10,6 %); шахрайство (0,4 %); умисне знищення або пошкодження майна (7,2 %);

4) злочини у сфері господарської діяльності, зокрема контрабанда (0,4 %);

5) злочини проти громадської безпеки: викрадення, привласнення вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (6,4 %); незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (51,5 %);

6) злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту: порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (0,1 %); незаконне заволодіння транспортним засобом (19,3 %);

7) злочини проти громадського порядку та моральності, зокрема втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (1,1 %);

8) злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (3,8 %);

9) злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації, зокрема ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (1,1 %);

10) злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів: опір представників влади, працівників правоохоронного органу, державному

виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (0,4 %); погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (1,1 %); умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (1,1 %); посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (1,9 %); самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (1,5 %); примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (1,1 %); підроблення документів, печаток, штампів і бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (3,8 %);

11) злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: зловживання владою або службовим становищем (0,4 %); службові підроблення (0,75 %);

12) злочини проти правосуддя: порушення правил адміністративного нагляду (1,1 %); приховування злочину (0,4 %).

Водночас наявні випадки, коли зазначену вище сукупність становили злочини, передбачені КК України 1960 р., зокрема:

1) злочини проти державної та колективної власності, зокрема розбій із метою розкрадання державного або колективного майна (2,6 %);

2) злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи: умисне вбивство за обтяжуючих обставин (19,7 %); умисне вбивство (1,5 %); мужолозтво (0,75 %); незаконне позбавлення волі (6 %);

3) злочини проти індивідуальної власності громадян: крадіжка (0,4 %); грабіж (0,4 %); розбій (15,9 %); шахрайство (1,5 %); вимагання (0,4 %); умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян (1,9 %);

4) посадові злочини, зокрема зловживання владою або посадовим становищем (0,4 %);

5) злочини проти порядку управління: посягання на життя судді, працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з охороною громадського порядку (0,4 %); викрадення або пошкодження документів, штампів, печаток (0,75 %);

6) злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я: утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (0,75 %); незаконне заволодіння транспортним засобом (2,3 %); незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення і збут вогнепальної чи холодної зброї, бойових припасів і вибухових речовин (0,4 %).

За ст. 257 КК України засуджено 244 учасники банд (92,4 %), а за ст. 69 КК України 1960 р. – 20 учасників банд (7,6 %).

До покарання у вигляді конфіскації майна засуджено 258 учасників банд (97,7 %), у вигляді позбавлення волі на певний строк – 264 (100 %).

Призначення покарання 227 (86 %) учасникам банд за ст. 257 КК України відбувалося без застосування ч. 1 ст. 69 КК України та 17 учасникам банд (6,4 %) – із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України.

Призначення покарання 19 (7,2 %) учасникам банди за ст. 69 КК України 1960 р. відбувалося без застосування ст. 44 КК України 1960 р. та 1 учаснику банди (0,4 %) – із застосуванням ст. 44 КК України 1960 р.

За результатами засудження 264 учасників банд за ст. 257 КК України та ст. 69 КК України 1960 р. призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на:

- 1 рік – 1 засуджений (0,4 %);
- від 1 до 2 років включно – 2 засуджених (0,8 %);
- від 2 до 3 років включно – 4 засуджених (1,5 %);
- від 3 до 4 років включно – 5 засуджених (1,9 %);
- від 4 до 5 років включно – 64 засуджених (24,2 %);
- від 5 до 6 років включно – 26 засуджених (9,9 %);
- від 6 до 7 років включно – 26 засуджених (9,9 %);
- від 7 до 8 років включно – 19 засуджених (7,2 %);
- від 8 до 9 років включно – 29 засуджених (11 %);
- від 9 до 10 років включно – 43 засуджених (16,3 %);
- від 10 до 11 років включно – 17 засуджених (6,4 %);
- від 11 до 12 років включно – 10 засуджених (3,7 %);
- від 12 до 13 років включно – 7 засуджених (2,7 %);
- від 13 до 14 років включно – 8 засуджених (3 %);
- від 14 до 15 років включно – 3 засуджених (1,1 %).

Остаточне покарання призначене за сукупністю злочинів (без урахування ч. 4 ст. 70 і ст. 71 КК України) у вигляді позбавлення волі 240 учасникам строком на:

- 1 рік – 1 засуджений (0,4 %);
- від 1 до 2 років включно – 0 (0 %);
- від 2 до 3 років включно – 2 засуджених (0,75 %);
- від 3 до 4 років включно – 9 засуджених (3,4 %);
- від 4 до 5 років включно – 14 засуджених (5,3 %);
- від 5 до 6 років включно – 19 засуджених (7,2 %);
- від 6 до 7 років включно – 14 засуджених (5,3 %);
- від 7 до 8 років включно – 27 засуджених (10,2 %);
- від 8 до 9 років включно – 28 засуджених (10,6 %);
- від 9 до 10 років включно – 36 засуджених (13,6 %);
- від 10 до 11 років включно – 18 засуджених (6,8 %);
- від 11 до 12 років включно – 27 засуджених (10,2 %);
- від 12 до 13 років включно – 12 засуджених (4,5 %);
- від 13 до 14 років включно – 19 засуджених (7,2 %);
- від 14 до 15 років включно – 15 засуджених (5,7 %).

Під час призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів відносно 212 учасників банд (80,3 %) суди застосовували поглинання, а відносно 48 (18,2 %) – складання.

Остаточним покаранням, призначеним за сукупністю злочинів, для 20 учасників банд (7,6 %) було довічне позбавлення волі.

Одному учаснику банди (0,4 %) призначено за сукупністю злочинів остаточне покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або

займатися певною діяльністю. Натомість 12 учасникам банд (4,5 %) було призначено покарання за сукупністю вироків за ст. 71 КК України.

Крім цього, 12 учасникам банд (4,5 %) було призначено покарання за сукупністю злочинів за ч. 4 ст. 70 КК України, оскільки після постановлення вироку в справі встановлено, що засуджений винен також і в іншому злочині, учиненому ним до постановлення попереднього вироку.

Аналітична довідка
(ст. 258³ КК України)

за результатами вивчення 76 вироків, винесених протягом 2015–2016 рр. у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Одеській, Полтавській, Харківській областях відносно 80 осіб, яких обвинувачено в учиненні злочину, передбаченого ст. 258³ КК України

1. За результатами вивчено 76 вироків, у яких обвинувачено 80 осіб у вчиненні злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, встановлено, що 55 осіб (68,8 %) було засуджено за 258³ КК України, 9 осіб (11,2 %) виправдано за 258³ КК України, а дії 16 осіб (20 %) перекваліфіковано в інший злочин.

Щодо 7 осіб (8,7 %) виправдувальні вирoki ухвалено через те, що не доведено, що в їх діянні є склад кримінального правопорушення та щодо 2 осіб (2,5 %) – з огляду на недоведеність того, що кримінальне правопорушення вчинив обвинувачений. Причинами винесення виправдувальних вироків є: недоведення ознак терористичної організації, невстановлення об'єктивної та суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 258³ КК України в діях обвинуваченого, визнання доказів недопустимими.

У 16 вироків дії обвинувачених *перекваліфіковано* судом: 5 осіб (6,2 %) на ст. 256 КК України і 11 осіб (13,8 %) – на ст. 260 КК України. Серед причин перекваліфікації суди називали: 1) відсутність законодавчого акта чи судового рішення щодо визнання певних злочинних об'єднань терористичними; 2) невстановлення доказів участі обвинуваченого саме в терористичній організації; 3) ненадання доказів для визнання злочинного об'єднання терористичною організацією; 4) відсутність прядку визнання організації терористичною; 5) невстановлення усвідомлення обвинуваченим факту існування терористичної організації.

У 73 вироків засуджено по одній особі, у 2 вироків – по дві особи і в 1 вирокі – три особи.

2. Формула кваліфікації дій засуджених:

- 1) ст. 258³ без сукупності – засуджено 38 осіб (69,1 %);
- 2) ст. 258³ за сукупністю – засуджено 17 осіб (30,9 %), зокрема:
 - зі ст. 263 – засуджено 14 осіб (25,5 %);
 - зі ст. 437 – 6 осіб (10,9 %);
 - зі ст. 408 – 1 особу (1,8 %);
 - зі ст. 110 – 1 особу (1,8 %);
 - зі ст. 201 – 1 особу (1,8 %);
 - зі ст. 258 – 2 осіб (3,6 %);
 - зі ст. 332¹ – 1 особу (1,8 %);
 - зі ст. 260 – 1 особу (1,8 %).

3. Дії учасників терористичних об'єднань у 43,6 % випадків кваліфіковано як участь у терористичній групі чи терористичній організації, у 45,5 % – як організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації, у 10,9 % – участь у них та організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

4. У вирокх встановлено такий період участі чи сприяння терористичним об'єднанням:

- 1) від 1 до 10 днів включно – 9 осіб (16,3 %);
- 2) від 10 днів до 1 місяця включно – 7 осіб (12,7 %);
- 3) від 1 до 2 місяців включно – 8 осіб (14,6 %);
- 4) від 2 до 3 місяців включно – 1 особа (1,8 %);
- 5) від 3 до 4 місяців включно – 5 осіб (9,1 %);
- 6) від 4 до 5 місяців включно – 5 осіб (9,1 %);
- 7) від 5 до 6 місяців включно – 3 особи (5,5 %);
- 8) від 6 до 7 місяців включно – 2 особи (3,6 %);
- 9) від 7 до 8 місяців включно – 1 особа (1,8 %);
- 10) від 8 до 9 місяців включно – 3 особи (5,5 %);
- 11) від 9 до 10 місяців включно – 0 (0 %);
- 12) від 10 до 11 місяців включно – 0 (0 %);
- 13) від 11 місяців до 1 року включно – 1 особа (1,8 %);
- 14) понад 1 рік – 2 особи (3,6 %);

15) невідомо, оскільки особи продовжують брати участь у терористичних об'єднаннях на момент винесення вироку або ж на такий момент невідомо, чи вони продовжують брати участь (такі випадки наявні в разі «заочного засудження») – 8 осіб (14,6 %).

5. Владу або службове становище під час учинення злочинів використовували лише 3 (5,5 %) учасники терористичних об'єднань, які були службовими особами органів влади.

6. Водночас 9 (16,4 %) учасників терористичних об'єднань визнано судимими на момент учинення злочину або такими, що мали раніше судимість, однак вона була знята чи погашена.

7. Призначення покарання 32 особам (58,2 %) відбувалося без застосування ч. 1 ст. 69 КК України і 23 особам (41,8 %) із застосуванням цієї норми. Унаслідок цього засуджено 55 (100 %) учасників терористичних об'єднань до покарання у вигляді позбавлення волі. Причому суди для засуджених визначили такі строки:

- від 1 до 2 років включно – 2 особи (3,6 %);
- від 2 до 3 років включно – 11 осіб (20%);
- від 3 до 4 років включно – 5 осіб (9,1%);
- від 4 до 5 років включно – 6 осіб (10,9%);
- від 5 до 6 років включно – 1 особа (1,8 %);
- від 6 до 7 років включно – 0 (0 %);
- від 7 до 8 років включно – 11 осіб (20 %);
- від 8 до 9 років включно – 14 осіб (25,5 %)
- від 9 до 10 років включно – 4 особи (7,3%);
- від 10 до 11 років включно – 0 (0 %);
- від 11 до 12 років включно – 0 (0 %);
- від 12 до 13 років включно – 1 особа (1,8%).

Крім цього, 9 осіб (16,4 %) засуджено до конфіскації майна та 3 (5,5 %) – до позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Остаточне покарання, призначене за сукупністю злочинів у вигляді позбавлення волі, встановлено 17 учасникам, зокрема:

- 1 рік – 0 (0 %);
- від 1 до 2 років включно – 0 (0 %);
- від 2 до 3 років включно – 4 особи (23,5 %);
- від 3 до 4 років включно – 3 особи (17,6 %);
- від 4 до 5 років включно – 3 особи (17,6 %);
- від 5 до 6 років включно – 1 особа (5,9 %);
- від 6 до 7 років включно – 0 (0 %);
- від 7 до 8 років включно – 3 особи (17,6 %);
- від 8 до 9 років включно – 1 особа (5,9 %);
- від 9 до 10 років включно – 1 особа (5,9 %);
- від 10 до 11 років включно – 0 (0 %);
- від 11 до 12 років включно – 0 (0 %);
- від 12 до 13 років включно – 1 особа (5,9 %).

Крім цього, 2 особи (3,6 %) звільнено від відбування покарання з випробуванням.

Аналітична довідка

(ст. 260 КК України)

за результатами вивчення 204 вироків, винесених протягом 2016 р. у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Полтавській, Харківській, Херсонській областях відносно 204 осіб, яких обвинувачено в учиненні злочину, передбаченого ст. 260 КК України.

1. За результатами вивчення 204 вироків, у яких осіб обвинувачували в учиненні злочину, передбаченого ст. 260 КК України, встановлено, що 202 осіб (99 %) засуджено за ст. 260 КК України, 1 особу (0,5 %) виправдано за 260 КК України, а дії 1 особи (0,5 %) перекваліфіковано зі ст. 260 на ст. 258³ КК України.

2. Формула кваліфікації дій засуджених:

1) за ч. 1 ст. 260 КК України кваліфіковано дії 13 осіб (6,4 %);

2) за ч. 2 ст. 260 КК України кваліфіковано дії 189 (93,6 %), серед яких:
а) 172 осіб (85,2 %) засуджено без сукупності; б) 17 осіб (8,4 %) засуджено за сукупністю зі ст. 263 КК України (4 %), ст. 437 КК України (2 %), ст. 185 КК України (1 %), ст. 309 КК України (1 %), ст. 358 КК України (0,4 %).

Серед засуджених найбільше учасників не передбачених законом збройних формувань – 189 осіб (93,6 %). Учасників не передбачених законом воєнізованих формувань було набагато менше – 13 осіб (6,4 %).

3. 13 осіб (6,4 %) засуджено за участь у діяльності не передбачених законами України воєнізованих формувань та 189 осіб (93,6 %) – за участь у діяльності не передбачених законом збройних формувань. Однак це, звісно, не означає, що не вчиняються інші діяння, передбачені ст. 260 КК України, оскільки зазначені формування хтось створює, керує ними, їх учасники беруть участь у нападах.

4. На момент учинення злочину, передбаченого ст. 260 КК України, учасники не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань здебільшого є несудимі (178 осіб, або 88,1 %), зокрема 151 особа (74,8 %) ніколи не була судима та у 27 осіб (13,3 %) судимість знята чи погашена. Водночас 24 особи (11,9 %) визнано судимими на момент учинення злочину.

5. За ч. 1 ст. 260 КК України (санкція – 2–5 років) за відсутності сукупності призначено позбавлення волі 13 особам (6,4 %) строком на: 2 роки – 8 особам (4 %); від 2 до 3 років (2 роки 1 місяць – 2 роки 5 місяців) – 5 особам (2,4 %). Фактично покарання нижче нижчої межі за ч. 1 ст. 260 КК України нікому не призначали.

6. За ч. 2 ст. 260 КК України (санкція становить 3–8 років) за відсутності сукупності злочинів та без застосування ст. 69 КК України призначено позбавлення волі 167 особам (82,7 %) строком на:

- 3 роки – 46 особам (22,8 %);
- від 3 до 4 років – 2 особам (1 %);
- 4 роки – 27 особам (13,4 %);
- від 4 до 5 років – 1 особі (0,5 %);
- 5 років – 91 особі (45 %).

7. Покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк за ч. 2 ст. 260 із застосуванням ст. 69 КК України призначено 13 особам (6,4 %), зокрема 5 особам (2,5 %) – строком від 1 до 2 років, 4 особам (2 %) – строком на 2 роки, 3 особам (1,5 %) – строком від 2 до 3 років, 1 особі (0,4 %) – строком на 3 роки. Причому 6 особам (3 %) вказане покарання призначене за сукупністю злочинів.

8. Призначено покарання за сукупністю злочинів.

1) на підставі ч. 1 ст. 70 КК України – 15 особам (7,4 %), зокрема на строк:

- від 1 до 2 років – 1 особі (0,5 %);
- 2 роки – 1 особі (0,5 %);
- від 2 до 3 років – 3 особам (1,5 %);
- 3 роки – 1 особі (0,5 %);
- від 3 до 4 років – 6 особам (2,9 %);
- 4 роки – 2 особам (1 %);
- 5 років – 1 особі (0,5 %).

2) на підставі ч. 4 ст. 70 КК України (після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен також в іншому злочині) – 6 особам (3 %), зокрема:

- 3 роки – 1 особі (0,5 %);
- 4 роки – 1 особі (0,5 %);
- 5 років – 2 особам (1 %);
- 6 років – 2 особам (1 %).

На підставі ч. 4 ст. 70 КК України (після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині) 1 особі (0,5 %) призначено конфіскацію майна.

3) на підставі ст. 71 КК України (за сукупністю вироків) – 3 особам (1,5 %) призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на 3 роки 1 місяць.

Причому суди, призначаючи покарання, здебільшого вказують на кількість років без місяців. Лише у двох випадках призначено строк покарання у вигляді позбавлення волі з місяцями (це 3 роки і 1 місяць та 4 роки і 6 місяців), що свідчить про те, що в окремих випадках недостатньо повно індивідуалізують покарання учасникам цих злочинних об'єднань.

9. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення злочину, передбаченого ст. 260 КК України, застосовано щодо 130 осіб (64,4 %) з іспитовим строком, а саме: 1) 1 рік – 27 осіб (13,4 %); 2) від 1 до 2 років – 54 осіб (26,7 %); 3) від 2 до 3 років – 49 осіб (24,3 %). Причому лише в одному випадку іспитовий строк обраховано не лише в роках, але й у місяцях – 1 рік 6 місяців. На звільнених від відбування покарання з випробуванням покладено обов'язки: 1) не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції; 2) повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання; 3) періодично з'являтися для реєстрації в кримінально-виконавчій інспекції.

10. Угоду про визнання винуватості укладено з 96 особами (47,5 %).

Результати інтерв'ювання 56 правоохоронців

Методологія

Інтерв'ю було стандартизованим. Опитувальний лист містив два запитання:

1. Які проблеми, пов'язані із застосуванням кримінального законодавства, у Вас виникають під час кваліфікації злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, з чим вони пов'язані та якими, на Вашу думку, є шляхи їх розв'язання?

2. Які проблеми, пов'язані із застосуванням кримінального законодавства, у Вас виникають під час кваліфікації злочинів, учинених організованими групами, з чим вони пов'язані та якими, на Вашу думку, є шляхи їх розв'язання?

Опитано лише осіб, які мали досвід у сфері протидії організованим злочинним об'єднанням. В інтерв'ю брали участь 12 детективів НАБУ, 29 слідчих та оперативних працівників Національної поліції України, 15 слідчих СБУ у м. Києві, а також Закарпатській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Хмельницькій областях.

Зміст відповідей

Під час дослідження респонденти зазначили такі найбільш важливі проблемні питання в цій сфері:

1. Труднощі в тлумаченні кримінально-правових ознак злочинних об'єднань, а також ознак складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Відсутність відповідних роз'яснень із цього питання.

2. Невизначена кримінально-правова природа банди, терористичної групи, терористичної організації та не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, брак чітких критеріїв їх розмежування.

3. Відсутність системного та збалансованого підходу щодо форм співучасті в злочині, кримінально-правових ознак злочинних об'єднань, об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, системи кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, пов'язаних із певними формами співучасті в злочині.

4. Неоднаковий підхід до тлумачення та застосування кримінально-правових норм, що стосуються злочинів, учинених злочинними об'єднаннями, різними правозастосувачами (передусім слідчими, прокурорами, суддями, детективами).

5. Труднощі в доведенні об'єктивних і суб'єктивних ознак складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зокрема:

– фактів: участі в злочинному об'єднанні, сприянні йому, а також організації, керівництва чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп тощо;

- моменту створення злочинного об'єднання без вчинення конкретних злочинів його учасниками (факт створення завжди констатується лише після вчинення окремих злочинів у складі злочинного об'єднання);

- обізнаності кожного з учасників злочинного об'єднання про дії інших співучасників та про участь саме в складі певного злочинного об'єднання¹.

6. Труднощі, пов'язані з доведенням кримінально-правових ознак злочинного об'єднання, зокрема:

- об'єднання єдиним планом із розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Досить часто серед співучасників є особи, які не володіють інформацією щодо загального плану або ж співучасникам доводяться лише персональні обов'язки і вони нічого не знають про функції інших суб'єктів;

- обізнаності кожного учасника банди про озброєність злочинного об'єднання;

- наявності організатора, коли він перебуває в розшуку (за таких обставин, на думку суду, твердження сторони обвинувачення про вчинення злочину в складі організованої групи чи злочинної організації є необґрунтованим);

- ієрархічності злочинної організації;

- стійкості організованих злочинних об'єднань;

- попередньої зорганізованості та зорганізованості за попередньою змовою тощо;

- мети терористичних об'єднань;

7. Відсутність порядку визнання організацій терористичними.

8. Наявність у КК України складів злочинів, які вчиняються організованими злочинними об'єднаннями, однак не належать до категорії тяжких та особливо тяжких. Це унеможлиблює проведення негласних слідчих розшукових дій.

9. Відсутність законодавчого визначеного поняття «злочин у законі», яке де-факто наявне в реаліях злочинного світу. Натомість криміналізація такої належності сприятиме підвищенню ефективності протидії організованим злочинності.

10. Труднощі, пов'язані з кваліфікацією дій учасників злочинних об'єднань, що вчиняли злочини під впливом фізичного чи психічного примусу.

Серед шляхів вирішення більшості вищезазначених проблем респонденти називають удосконалення кримінального законодавства, а також надання відповідних офіційних роз'яснень положень КК України.

¹ Наприклад, у зв'язку з наявністю ієрархічної структури злочинної організації особа, яка перебуває на нижчому щаблі ієрархії, може не знати даних про керівників та організаторів злочину, а останні, які лише ставили завдання середній ланці щодо виконання тих чи інших протиправних дій, можуть не знати характеру діяльності рядових членів злочинної організації, які знаходяться за ієрархією на кілька рівнів нижче. Ключовим питанням є встановлення та доведення обізнаності співучасника про склад злочинної організації. У кожному випадку необхідно мати аргументи на доводи сторони захисту про необізнаність суб'єкта щодо дій інших співучасників.

Результати анкетування правоохоронців

Протягом 2017–2018 рр. було проведено дослідження щодо вивчення проблемних питань кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, шляхом анкетування 426 правоохоронців з м. Києва, а також Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Закарпатської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Тернопільської, Черкаської, Харківської, Херсонської, Хмельницької областей.

В опитуванні взяли участь 24 (5,64 %) детективи Національного антикорупційного бюро України, 234 (54,93 %) слідчих Національної поліції України, 99 (23,24 %) слідчих Служби безпеки України, 69 (16,19 %) прокурорів.

До анкетування було залучено лише слідчих, які розслідували злочини, учинені злочинними об'єднаннями. З них 22,54 % мали досвід практичної роботи до 5 років, 30,99 % – від 5 до 10 років; 23,93 % – від 10 до 15 років; 22,54 % – понад 15 років.

Під час кваліфікації злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, у 73,94 % респондентів виникали труднощі. Так, 29,58 % учасників анкетування пов'язують їх із недосконалістю законодавства, 20,42 % – з відсутністю необхідних роз'яснень законодавства, 47,89 % – з неодноковим тлумаченням відповідних кримінально-правових норм слідчими, прокурорами, суддями. Крім цього, 8,45 % опитаних зазначили також інші причини, зокрема відсутність практики та досвіду розслідування таких злочинів, відповідних судових узагальнень, тлумачень і рекомендацій, а також неоднакову позицію представників різних правоохоронних органів щодо застосування зазначених норм. Лише в діяльності 26,06 % респондентів не виникало жодних проблем, пов'язаних із кваліфікацією цих злочинів.

Переважає більшість працівників органів досудового розслідування, які брали участь в анкетуванні (69,25 %), вважають, що в групі осіб за попередньою змовою можливим є розподіл ролей. Натомість 17,84 % обстоюють протилежну позицію, а 12,91 % – вагаються дати відповідь.

85,45 % правоохоронців підтримують пропозицію щодо розширення змісту поняття «озброєність банди» в ст. 257 КК України, зокрема врахування інших предметів, спеціально пристосованих або заздалегідь підготовлених для фізичного чи психічного насильства під час нападу.

Найбільш небезпечними діями, передбаченими ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, 61,97 % опитаних вважають створення злочинного об'єднання, а 54,23 % – керівництво ним. Найменш небезпечними діями визнано участь у злочинному об'єднанні (28,87 %) та сприяння йому (40,85 %).

На думку 53,05 % респондентів, більшості учасникам цих злочинних об'єднань притаманний корисливий мотив. З-поміж опитаних 22,77 % осіб стверджують, що він характерний для всіх без винятку таких суб'єктів. Водночас

24,18 % констатують, що ця ознака суб'єктивної сторони складу злочину наявна лише в окремих випадках.

Пропозицію встановити суворіші санкції за створення злочинних об'єднань і керівництво ними, ніж за участь у таких об'єднаннях і сприяння їм, підтримують 85,21 % правоохоронців. Натомість 8,45 % обстоюють протилежну позицію, а 6,34 % – не можуть дати однозначної відповіді.

Серед причин того, що переважну більшість учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, засуджено до м'яких мір покарання, тобто покарань, призначених або в мінімальних межах санкцій цих статей, або нижче таких меж, або навіть не перевищують середньої міри покарання, встановленої в санкціях вказаних статей, респонденти називають притягнення до кримінальної відповідальності лише найменш небезпечних співучасників та ухиленням від неї особливо небезпечних суб'єктів (43,66 %), корумпованість суддів (33,8 %), недосконалі правила призначення покарання співучасникам (21,83 %), незначний ступінь суспільної небезпеки значної частини засуджених (7,75 %). Ще 16,2 % респондентів називає інші причини, зокрема недосконалість законодавства, доцільність позбавлення судів можливості застосовувати ст. 69, 75 до вказаних суб'єктів, неусвідомлення суддями дійсного характеру та ступеня суспільної небезпеки вказаних злочинів та осіб, які їх вчиняють, нераціональне використання інституту угод, відсутність достатньої практики розгляду таких справ, наявність учасників злочинних об'єднань серед органів державної влади та правоохоронних органів, побоювання суддів призначати більш суворі покарання, відсутність політичної волі, бюрократичність процесу судового розгляду. Утрималися від відповіді на це запитання 14,08 % осіб.

Пропозицію встановити довічне позбавлення волі за створення організованого терористичного об'єднання та керівництво ним як альтернативне покарання позбавленню волі на певний строк підтримують 69,72 % опитаних правоохоронців; не схвалюють – 15,49 %. Однозначної відповіді щодо цього питання не можуть дати 14,79 %.

Майже всі респонденти (96,95 %) позитивно сприймають конфіскацію майна в разі вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Зокрема, 69,96 % переконані, що вона має бути обов'язковим покаранням за ці злочини, 26,99 % – факультативним. І лише 3,05 % утрималися від відповіді.

91,78 % опитаних правоохоронців вважають за доцільне застосовувати заходи кримінально-правового характеру до юридичних осіб (штраф, конфіскацію майна, ліквідацію) в разі виявлення їх причетності до вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Зазначаючи свій варіант, 3,05 % звертають увагу на те, що інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні не діє, а також пропонують встановити санкції для іноземних юридичних осіб.

88,73 % учасників анкетування вважає найбільш небезпечними терористичні об'єднання. Щодо того, яке зі злочинних об'єднань є найменш небезпечним, думки правоохоронців неоднозначні: 21,13 % опитаних визнає

такими злочинні організації; 48,59 % – банди; 18,31 % – не передбачені законом воєнізовані або збройні формування.

56,34 % респондентів вважають допустимим застосування до учасників злочинних об'єднань у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин¹ амністії та помилування.

Серед працівників органів досудового розслідування, що брали участь у дослідженні, 85,21 % підтримують пропозицію кваліфікувати окремі злочини, учинені злочинними об'єднаннями, передбаченими ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, виключно за сукупністю зі злочинами, передбаченими іншими статтями Особливої частини КК України. Натомість 14,79 % підтверджують протилежну позицію, оскільки вважають, що вчинення цих злочинів охоплюється диспозицією вказаних статей, втрачається сенс у криміналізації цих діянь або ускладнюється збір доказів такої злочинної діяльності.

26,76 % опитаних правоохоронців вважає доцільним застосовувати до учасників злочинних об'єднань за наявності відповідних підстав та умов усі можливі заохочувальні кримінально-правові норми (звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання, пом'якшення покарання). Натомість найбільше респондентів (61,97 %) радять обмежитись пом'якшенням покарання. Ще 9,86 % опитаних пропонують застосовувати в певних випадках лише звільнення від відбування покарання, 4,23 % – звільнення від покарання. Лише 2,35 % проти застосування до вказаних суб'єктів злочинів будь-яких заходів кримінально-правового заохочення.

Причинами винесення виправдувальних вироків за ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, на думку 33,1 % правоохоронців, є корупція, 35,92 % – недостатня доказова база, 70,4 % – недосконалість законодавства. Ще 11,97 % назвали й інші причини, серед яких: тривалість судових процесів; недоведення повною мірою стороною обвинувачення всіх ознак складів зазначених злочинів на стадії досудового розслідування; небажання суддів приймати законні рішення в справах цієї категорії внаслідок власної некомпетентності, непрофесійності або ж під впливом інших факторів (наприклад, через побоювання представників судової влади щодо їх переслідування в разі зміни політичного курсу); недосконалість законодавства, яка дає можливість довільно трактувати певні положення вказаних статей; неусвідомлення суддями рівня суспільної небезпеки цих злочинів та їх суб'єктів; відсутність реальних програм захисту свідків та інших учасників кримінального провадження; низька кваліфікація учасників кримінального процесу; проблеми реалізації положень КПК України; упередженість суддів; відсутність можливості змінити здебільшого територіальну підсудність справ; брак оперативного роз'яснення спірних питань Верховним Судом України.

Опитані правоохоронці виділяють такі напрями та шляхи поліпшення положень кримінального законодавства з метою підвищення ефективності

¹ Наприклад, для звільнення від кримінальної відповідальності заручників, захоплених злочинними об'єднаннями в зоні АТО, або в разі активного сприяння розкриттю злочинів унаслідок чого притягнуто до кримінальної всіх або більшість учасників злочинного об'єднання тощо.

кримінально-правової протидії злочинним організаціям, бандам, терористичним групам, терористичним організаціями, не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням¹:

1) більш детально регламентувати в кримінальному законодавстві ознаки злочинних об'єднань і складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (зокрема деталізувати диспозиції цих статей, дати визначення форм об'єктивної сторони вказаних складів злочинів, спеціальних видів злочинних об'єднань, конкретизувати їх ознаки);

2) удосконалити визначення та ознаки злочинних об'єднань, зокрема включити до предметів озброєності їх учасників травматичну зброю;

3) уніфікувати форми об'єктивної сторони цих злочинів;

4) диференціювати кримінальну відповідальність за різні діяння в межах об'єктивної сторони вказаних складів злочинів у різних частинах відповідних статей;

5) визнати спеціальним суб'єктом таких злочинів службову особу, яка сприяє діяльності злочинних об'єднань, зокрема через необережність;

6) встановити чіткі умови кримінально-правового заохочення учасників злочинних об'єднань (передусім закріплення обов'язку викривати інших співучасників); розширити межі застосування заохочувальних механізмів відносно осіб, які перебувають на нижчому рівні ієрархії злочинних об'єднань, у разі їх активної участі в розслідуванні фактів організованої злочинної діяльності; позбавити можливості застосовувати ст. 69, 75 КК України до обвинувачених у вчиненні вищевказаних злочинів;

7) удосконалити санкції ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зокрема шляхом посилення покарання, підвищення верхньої межі санкції, встановлення максимальної міри покарання за створення злочинного об'єднання та керівництво ним, зменшення діапазону покарання у вигляді позбавлення волі;

8) розробити чіткий порядок визнання організацій терористичними або, навпаки, виключити із законодавства норми щодо необхідності особливого порядку визнання певного злочинного об'єднання терористичним;

9) встановити підстави кримінальної відповідальності за власне факт отримання статусу «злочинця у законі» (досвід Грузії) чи перебування в ньому;

10) підготувати відповідні роз'яснення законодавства для його подальшого однакового застосування й тлумачення слідчими, прокурорами суддями.

Попри на те, що респондентам було запропоновано назвати напрями та шляхи покращення лише положень кримінального законодавства з метою підвищення ефективності кримінально-правової протидії злочинним об'єднанням, вони також висловили пропозиції з удосконалення положень кримінального процесуального законодавства загалом (серед іншого, щодо відмови від КПК України 2012 р. і повернення до КПК України 1960 р.) або щодо окремих його частин (удосконалити положення про превентивне затримання з метою його застосування на практиці, розширити повноваження слідчих, надати їм більше процесуальної незалежності; повернути виїмку документів та отримання трафіків

¹ Пропозиції щодо такого покращення висловило 62,68 % опитаних правоохоронців.

(у порядку виїмки) за постановою слідчого; удосконалити положення про тимчасовий доступ до речей і документів; надати можливість оперативним підрозділам виконувати процесуальні дії; удосконалити механізм проведення негласних слідчих (розшукових) дій).

Серед інших шляхів розв'язання проблем респонденти зазначили необхідність відновлення роботи спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю; забезпечення технічним обладнанням; реформування судової системи з метою усунення корумпованих суддів; надання слідчому доступ до всіх необхідних баз даних; упровадження дієвих механізмів захисту свідків, слідчих, прокурорів, суддів, членів її сімей та інших осіб, долучених до розслідування та судового розгляду відповідних справ; створення електронного документообігу; притягнення до кримінальної відповідальності суддів, які виносять неправомірні рішення (виправдувальні вироки) особам, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; упровадження прецедентного права; імплементація міжнародних норм; виключення можливості затягування судового провадження; удосконалення експертної служби; створення єдиної бази інформації та впровадження програми кримінального аналізу.

Види злочинних об'єднань та форми співучасті за міжнародним та зарубіжним кримінальним законодавством

Д.1. Найбільш поширені види загальних і спеціальних злочинних об'єднань у зарубіжних країнах

Вид злочинного об'єднання	Країни, у законодавстві яких криміналізовано створення злочинного об'єднання та участь у ньому
<i>Організована група</i>	Англія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Грузія, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Нова Зеландія, Норвегія, Румунія, Сербія, Словаччина, Фінляндія, Чехія, Шотландія, країни СНД тощо
<i>Злочинна організація</i>	Австрія, Албанія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Ватикан, Греція, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Кіпр, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Македонія, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Словаччина, Словенія, Таїланд, Тринідад і Тобаго, Туреччина, Угорщина, Польща, Португалія, Хорватія, Чорногорія, Швейцарія, Ямайка, країни СНД тощо
<i>Банда</i>	Австрія, Албанія, Англія, Бельгія, Грузія, Індія, Латвія, Литва, Македонія, США, Тринідад і Тобаго, Угорщина, країни СНД тощо
<i>Терористичні об'єднання</i>	Австралія, Австрія, Албанія, Андорра, Бельгія, Греція, Грузія, Естонія, Іспанія, Канада, Литва, Ліхтенштейн, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словаччина, Угорщина, Фінляндія, Чорногорія, країни СНД тощо
<i>Незаконні воєнізовані або збройні формування</i>	Австрія, Албанія, Аргентина, Бразилія, Греція, Грузія, Данія, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Франція, країни СНД тощо

**Д.2. Ознаки організованої злочинної групи та злочинної організації
за Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності від
15 листопада 2000 р. та Рамковим рішенням Ради ЄС про боротьбу
з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р.**

Кримінально-правові ознаки	Організована злочинна група	Злочинна організація
Кількісний склад	Три й більше осіб	Більше двох осіб
Структура	Структурно оформлена група – група, яка не була випадково утворена для негайного вчинення злочину і в якій не обов’язково формально визначені ролі її членів, постійний склад або розвинута структура	Структуроване об’єднання – об’єднання, яке не утворилось випадково для безпосереднього вчинення злочину і в якому не обов’язково наявні формально визначені ролі членів, постійний склад і розвинута структура
Тривалість функціонування	Існує протягом певного періоду часу	Засноване на певний період часу
Мета	Учинення одного або декількох серйозних злочинів або злочинів, визнаних такими відповідно до Конвенції, для того, щоб одержати, прямо або посередньо, фінансову або іншу матеріальну вигоду. Серйозний злочин – це злочин, який карається позбавленням волі на максимальний строк не менше чотирьох років або більш суворою мірою покарання	Учинення злочинів, що караються позбавленням волі чи мірою безпеки, яка передбачає позбавлення волі як мінімум до чотирьох років чи більш суворою покаранням, з метою прямого чи посереднього одержання фінансової чи іншої матеріальної вигоди
Узгодженість дій	Учасники діють узгоджено	Учасники діють узгоджено

Д.3. Приклади нетипових видів злочинних об'єднань, створення та участь у яких криміналізовано в інших країнах

Види злочинних об'єднань	Країни, у яких криміналізовано створення злочинного об'єднання та участь у ньому
Незаконне релігійне об'єднання	Білорусь, Вірменія, Киргизія, Латвія, РФ
Антиконституційна організація	Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Сербія
Злодійське співтовариство	Грузія
Угруповання, що займається рекетом	Грузія
Група або організація, яка має на меті дискримінацію групи людей	Литва, Словаччина
Військовий корпус, група або асоціація	Данія
Екстремістське співтовариство	РФ, Казахстан, Киргизія, Таджикистан ¹ , Латвія, Узбекистан
Сепаратистське та фундаменталістське об'єднання	Узбекистан
Структурована злочинна група	Албанія
Організований злочинний синдикат	Індія
Злочинна організація мафіозного типу	Італія
Злочинне співтовариство	РФ, Казахстан, Угорщина
Транснаціональна організована група, транснаціональна злочинна організація, транснаціональне злочинне співтовариство	Казахстан

Д.4. Злочини, пов'язані з діяльністю злочинних об'єднань, за які встановлено кримінальну відповідальність у зарубіжних країнах

Суспільно небезпечні діяння	Країни, у яких їх криміналізовано ²
Участь у злочинних об'єднаннях	Аргентина, Болгарія, Бразилія, Грузія, Данія, Естонія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Тринідад і Тобаго, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Чехія, Швейцарія, Ямайка, Японія, країни СНД тощо
Змова на участь у злочинах	Велика Британія (Уельс, Північна Ірландія), Індія, Камерун, Сінгапур, Словенія тощо
Участь у злочинних об'єднаннях і змова на таку участь	Австралія, Австрія, Албанія, Англія, Андорра, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Греція, Індонезія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Канада, Ліхтенштейн, Македонія, Малайзія, Мальта, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Пакистан, Сербія, США, Таїланд, Хорватія, Філіппіни, Франція, Чорногорія, Швеція, Шотландія тощо

¹ Організована група осіб для підготовки або вчинення за мотивами помсти, ідеологічної, політичної, расової, національної або релігійної ненависті або ворожнечі, а так само з мотивів ненависті або ворожнечі відносно якої-небудь соціальної групи злочинів, передбачених ст. 157, 158, 160, 185, 188, 189, 237, 237 (1), 242, 243 цього Кодексу (ст. 307-2 КК Таджикистану).

² Перелік країн не є вичерпним.

Д.5. Вимоги та рекомендації окремих міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються криміналізації змови на вчинення злочинів, створення злочинних об'єднань та участі в них

Відповідно до ст. 5 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. кожна держава-учасниця вживає законодавчих та інших заходів, які можуть знадобитися для того, щоб визнати кримінально караними такі діяння (коли їх учинено навмисно):

1) обидва чи одне з таких діянь (не відносячи їх до замаху на вчинення злочину і незалежно від фактичного вчинення злочинного діяння):

а) змова з однією або декількома особами щодо вчинення серйозного злочину¹, мета якого прямо чи побічно пов'язана з одержанням фінансової або іншої матеріальної вигоди, причому, якщо це передбачено внутрішнім законодавством, включаючи фактичне вчинення одним з учасників змови будь-якої дії для реалізації цієї змови або причетність організованої злочинної групи;

б) діяння будь-якої особи, яка, усвідомлюючи або мету і загальну злочинну діяльність організованої злочинної групи, або її наміри вчинити відповідні злочини, бере активну участь у злочинній діяльності цього злочинного об'єднання, а також інших видах його діяльності, усвідомлюючи, що її участь сприятиме досягненню вищезгаданої злочинної мети;

2) організацію, керівництво, пособництво, підбурювання, сприяння або надання порад щодо серйозного злочину, учиненого за участі організованої злочинної групи [397].

У ст. 2 Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. зазначено, що кожна держава-член вживає необхідних заходів до того, щоб один з двох охарактеризованих нижче типів

¹ «Серйозний злочин» означає злочин, який карається позбавленням волі на максимальний строк не менше чотирьох років або більш суворою мірою покарання (ст. 2 Конвенції). Відповідно до положень ст. 12 КК України, серйозним злочином можна вважати передусім тяжкий та особливо тяжкий злочин, а також частково злочин середньої тяжкості, оскільки за нього передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

поведінки, які пов'язані зі злочинною організацією, або обидва визнавалися злочином (злочинами):

а) активна участь будь-якої особи, яка умисно і з усвідомленням або мети і загального характеру діяльності злочинної організації, або її наміру здійснювати відповідні злочини, в її злочинній діяльності, у тому числі шляхом надання інформації або матеріальних засобів, шляхом вербування нових членів, а також шляхом фінансування її діяльності у будь-якій формі, з усвідомленням того, що така участь буде сприяти здійсненню злочинної діяльності цієї організації;

б) укладення будь-якою особою з однією або декількома особами угоди, спрямованої на здійснення діяльності, яка, якщо вона буде доведена до кінця, виразиться в учиненні зазначених у ст. 1 злочинів¹, навіть коли ця особа не бере безпосередньо участь у цій діяльності [644].

¹ Учинення злочинів, що караються покаранням, яке передбачає позбавлення волі, або мірою безпеки, що передбачає позбавлення волі, як мінімум до чотирьох років або більш суворим покаранням.

Витяг з Вироку колегії суддів Токмацького районного суду Запорізької області від 6 квіт. 2016 р.

Колегія суддів Токмацького районного суду Запорізької області, спростовуючи твердження захисника про те, що «ДНР» не визнано терористичною організацією, наводить слушні аргументи. Поняття терористичної організації визначено відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. Аналіз кримінального законодавства, рішення Варшавської конференції 2001 року, резолюції № 1373 (2001) по боротьбі з тероризмом від 28 вересня 2001 р., ухваленої Радою Безпеки ООН на її 4385-му засіданні, а також відповідних положень Закону України «Про боротьбу з тероризмом» засвідчив, що терористичну організацію виокремлено як вид злочинної організації зі спеціальною метою – здійснення терористичної діяльності.

Терористичні організації створюються для вчинення діянь, передбачених ч. 1–3 ст. 258 КК України, а також інших злочинів терористичної спрямованості, тобто діянь, спрямованих на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи до прийняття чи відмови від прийняття будь-якого рішення. Причому злочини терористичного спрямування відрізняються від інших споріднених злочинів саме фактором цілеспрямованого залякування населення як засобу досягнення поставленої мети. Суд урахував також Звернення Верховної Ради України до ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором від 27 січня 2015 р., у якому «ДНР» та «ЛНР» визначено терористичними організаціями.

Суд також врахував правові позиції, викладені в рішенні ЄСПЛ у справі «Броуган та інші проти Сполученого Королівства», відповідно до яких

розслідування терористичних правопорушень, безперечно, ставить перед органами влади особливі проблеми. Забезпечення справедливої рівноваги між інтересами суспільства, яке страждає від тероризму, та інтересами конкретної людини є надзвичайно складним завданням. З огляду на факт активізації тероризму в сучасному світі, визнано необхідність забезпечення належної рівноваги між захистом інститутів демократії в інтересах суспільства та захистом прав окремої людини. Згідно зі ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод саме суд має визначити значущість таких обставин, а також з'ясувати, чи було забезпечено в цій справі рівновагу між застосованими положеннями цієї статті в контексті її конкретного формулювання та її загальним предметом і метою.

Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 21 квітня 2015 р., Верховна Рада України, серед іншого, констатувала, що контрольовані, керовані та фінансовані спецслужбами РФ озброєні бандитські формування проголосили створення «ДНР» (7 квітня 2014 р.). Протягом травня 2014 року самопроголошені лідери «ДНР» та «ЛНР», серед яких було багато громадян РФ, у неконституційний спосіб провели фіктивні референдуми про відокремлення цих нелегітимних утворень від України; під їх проводом було вчинено захоплення адміністративних будівель у багатьох населених пунктах Донецької та Луганської областей, здійснено збройні напади на частини українських Сухопутних військ та літаків Повітряних сил Збройних сил України. За час діяльності «ДНР» і «ЛНР» їхніми членами і учасниками разом з контрольованими РФ озброєними формуваннями і найманцями були вчинені, крім іншого, навмисні вбивства, тортури та нелюдське поводження; навмисні заподіяння сильних страждань та серйозних тілесних ушкоджень і шкоди здоров'ю громадян; незаконні, безглузді та масштабні знищення та привласнення майна; захоплення заручників; умисні напади на цивільне населення та окремих цивільних осіб; умисні напади на цивільні об'єкти. Вказані дії в сукупності підпадають під ознаки поняття «тероризм».

Крім цього, наведенні у вказаній Постанові події однозначно підпадають під ознаки терористичного акту. У разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених ст. 112, 147, 258–260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), 443, 444, а також іншими статтями КК України, відповідальність за їх учинення настає відповідно до КК України. Зазначеною Постановою Верховної Ради України констатовано факт утворення організацією «ДНР» незаконних збройних формувань, які вчиняли зазначені терористичні акти. Згідно із Законом України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р., організацію вважають терористичною за умов, якщо принаймні один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації. Отже, оскільки в складі організації «ДНР» діяли та продовжують функціонувати незаконні збройні формування, які вчиняють вказані терористичні акти, – її діяльність є терористичною, а власне «ДНР» є терористичною організацією.

Указом Президента України від 14 квітня 2014 року № 405/2014 було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». Тому саме цей час офіційно вважають початком АТО. Оскільки метою АТО, крім іншого, було припинення терористичної діяльності незаконних збройних формувань, що діяли в складі «ДНР», є всі підстави вважати цю організацію терористичною.

З огляду на зазначене, колегія суддів критично ставиться до доводів захисника про те, що під час судового розгляду не знайшов свого підтвердження факт участі обвинуваченого в терористичній організації [108].

Законопроекти щодо удосконалення порядку притягнення до відповідальності організації за терористичну діяльність

Перший – «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання організацій терористичними» від 26 січня 2015 року № 1840 – передбачає, що підставою для ініціювання питання про визнання організації терористичною є міжнародно-правові зобов'язання України та/або отримання в установленому законодавством порядку офіційного документального підтвердження провадження організацією терористичної діяльності. Рішення про визнання організації терористичною приймається Вищим адміністративним судом України на підставі адміністративного позову Генерального прокурора України, прокурорів АР Крим, областей, міст Києва і Севастополя у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України. Якщо терористична діяльність організації призвела до виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, така організація може бути визнана терористичною рішенням Ради національної безпеки і оборони України. Законопроектом пропонується також встановити право органів Служби безпеки України в межах проведення заходів щодо боротьби з тероризмом ініціювати згідно із законом перед органами прокуратури питання щодо подання позову до суду про визнання організації терористичною [593].

Другий – «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів боротьби з тероризмом» від 13 лютого 2015 р. № 2139 – передбачає запровадження механізму, який дозволить органу, уповноваженому здійснювати повноваження щодо боротьби з тероризмом, звертатись до Верховного Суду України з метою отримання рішення, яким буде визнано організацію терористичною [594].

Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань

3.1 Відмінні ознаки злочинних об'єднань

<i>Група осіб</i>	<i>Група осіб за попередньою змовою</i>
Виконавці	Будь-які співучасники
Без попередньої змови	Попередня змова
<i>Група осіб за попередньою змовою</i>	<i>Організована група</i>
Декілька осіб (дві або більше)	Декілька осіб (три й більше)
Попередня змова (заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення)	Попередня зорганізованість
	Стійкість
	Мета – учинення цього та іншого (інших) злочинів
	Об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам групи
	Розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану
<i>Організована група</i>	<i>Злочинна організація</i>
Декілька осіб (три та більше)	Декілька осіб (п'ять і більше)
Попередня зорганізованість	Зорганізованість за попередньою змовою
Стійкість	Стійкість
Мета – учинення цього та іншого (інших) злочинів	Мета – безпосереднє вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп
Розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану	Ієрархічність
Об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам групи	

3.2. Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань

Характеризуючі ознаки	Ознаки групи осіб	Ознаки групи осіб за попередньою змовою	Ознаки організованої групи	Ознаки злочинної організації
<i>Кількість осіб</i>	Дві та більше		Три й більше	П'ять і більше
<i>Зорганізованість</i>	Без попередньої змови	За попередньою змовою	Попередня зорганізованість	Зорганізованість за попередньою змовою
<i>Стійкість</i>			Стійкість	
<i>Мета</i>	Учинення злочину		Учинення двох і більше злочинів	Безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як власне злочинної організації, так й інших злочинних груп
<i>Інші ознаки</i>			Розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану	Ієрархічність
			Об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам групи	

3.3. Кримінально-правові ознаки у визначення злочинних об'єднань за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн

Так, оригінальні ознаки злочинної організації представлено в § 278а КК Австрії, відповідно до якого той, хто на тривалий час створює подібне до організації об'єднання, залучаючи до нього значну кількість людей, або є членом об'єднання, яке:

1) створюється з метою постійного та планомірного вчинення тяжких злочинних діянь, спрямованих проти життя, тілесної недоторканності, свободи чи власності, або тяжких злочинних діянь у сфері сексуальної експлуатації людей або пов'язаних із небезпечними відходами, фальшивомонетництвом або наркотичними засобами;

2) за допомогою одержуваного доходу прагне істотно впливати на політику або економіку;

3) прагне корумпувати інших осіб або заплутати їх або особливим способом намагається захистити себе від застосування заходів кримінального переслідування,

карається позбавленням волі на строк від шести місяців до п'яти років [933].

У пропозиціях і матеріалах, одержаних від уряду Франції для розроблення Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, злочинною організацією запропоновано вважати будь-яку стійку групу з трьох або більше осіб, що характеризується ієрархічними зв'язками або особистими стосунками, створену з метою збагачення або контролювання територій чи ринків, внутрішніх або зовнішніх, за допомогою таких протиправних засобів, як насильство, залякування або корупція, як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення в легальну економіку [598].

Відповідно до кримінального законодавства Ямайки поняття «злочинна організація» означає будь-яку банду, групу, об'єднання, мережу, союз або іншу домовленість між трьома чи більше особами (між якими існують формальні чи неформальні зв'язки, керівництво здійснюється через одну або більше юридичних осіб та інші асоціації організації), однією з цілей якої є вчинення одного або

декількох тяжких злочинів, з огляду на що особи, які є частиною цього об'єднання або беруть у ньому участь (індивідуально або колективно), висловлюють погрози чи виявляють агресивну поведінку з метою:

- створення атмосфери страху, залякування, застосування сили відносно інших людей для сприяння в незаконній діяльності;
- одержання (безпосередньо чи опосередковано) фінансової чи іншої матеріальної вигоди.

Ці організації не передбачають будь-яких об'єднань чи домовленостей між трьома або більше особами, які формально чи неформально організовані, вчиняють дії у зв'язку з трудовими спорами в межах Профспілкового закону [730; 889].

У вказаних випадках ознаки злочинної організації є обов'язковими або альтернативними. Однак інколи для визнання організації злочинною *потрібна наявність не всіх, а лише певної мінімальної кількості таких ознак*. Наприклад, відповідно до ст. 359 КК Андорри, незаконним угрупованням є організована група людей, що відповідає одній з таких умов:

- 1) має на меті вчинити злочин або сприяти його вчиненню;
- 2) попри наявність легальної мети, намагається її досягнути насильницькими засобами злочинного характеру;
- 3) спричиняє дискримінацію чи вияв насильства відносно окремих осіб, груп або товариств на основі їхнього походження, національної, етнічної належності, релігії, філософської, політичної думки або профспілкової чи будь-якої іншої особистої, соціальної діяльності [950].

У ст. 210 bis КК Аргентини передбачено застосування покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до двадцяти років тюремного ув'язнення щодо того, хто бере участь, співпрацює, сприяє створенню або діяльності незаконного об'єднання, що мало на меті вчинення злочинів, якщо діяльність об'єднання становила загрозу Конституції і воно було означене принаймні двома з таких характеристик:

- 1) складалося з десяти або більше осіб;

- 2) мало військову або військового типу організацію;
- 3) його структура включала осередки;
- 4) мало бойову зброю або вибухові речовини великої руйнівної сили;
- 5) функціонувало більш ніж в одному політичному окрузі країни;
- 6) мало у своєму складі одного чи декількох офіцерів або унтер-офіцерів збройних сил чи органів безпеки;
- 7) мало очевидні зв'язки з іншими аналогічними організаціями, які діяли в країні або за кордоном;
- 8) заручалося підтримкою з боку державних службовців або перебувало під його керівництвом [873].

Натомість, відповідно до ч. 6 ст. 401а КК Чорногорії злочинною є організація, що може складатися з трьох або більше осіб, котрі мають на меті вчинення кримінальних злочинів, які карають позбавленням волі строком не менше чотирьох років або більш суворим покаранням для отримання незаконної вигоди або влади за наявності принаймні трьох із таких умов:

- 1) кожен член злочинної організації має обумовлене або чітко визначене завдання та функції;
- 2) діяльність злочинної організації була запланована на більш тривалий період часу або на невизначений строк;
- 3) функціонування цього осередку ґрунтувалося на дотриманні його членами певних правил внутрішнього контролю й дисципліни;
- 4) діяльність злочинної організації чітко спланована та здійснюється в міжнародному контексті;
- 5) члени злочинної організації вдаються до насильства або залякування або мають намір його застосовувати;
- 6) діяльність злочинної організації передбачає використання економічної сфери або бізнес-структур;
- 7) діяльність злочинної організації спрямована на відмивання грошей або незаконних доходів;

8) наявний вплив злочинної організації чи її структурної частини на політичну владу, ЗМІ, законодавчу, виконавчу або судову владу, інші важливі соціальні чи економічні чинники [928].

Таким чином, для визнання об'єднання злочинним може бути достатньо як однієї, так і декількох додаткових ознак.

Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань *можуть бути закріплені як у Загальній, так і в Особливій частині* закону про кримінальну відповідальність. Причому їх визначають як *у диспозиціях статті, так і в її примітці*.

Наприклад, у § 521 «Вуличні злочинні банди (групи)» Зведення законів США зазначено, що «злочинна вулична банда» – це діюча група, клуб, організація чи об'єднання п'яти або більше осіб, –

(а) однією з основних цілей якої є вчинення одного або більше кримінальних правопорушень, описаних у пункті «с»;

(в) члени якої займаються або займалися протягом останніх п'яти років вчиненням серії правопорушень, описаних у пункті «с»;

(с) дії якої впливають на внутрішню чи зовнішню торгівлю.

У цій самій статті йдеться про правопорушення, учинені учасниками банди. Це федеральна фелонія (тяжкий злочин), що включає обіг контрольованих речовин (про що йдеться в ст. 102 Закону про контрольовані речовини), за який максимальне покарання становить не менше п'яти років; федеральна фелонія, що включає насильство, яке має елемент застосування або спроби застосування фізичної сили проти іншої людини; змова з метою вчинення правопорушення, описана в § 1 або 2 [182, с. 168-169].

Поняття злочинної організації розкрито в ч. 1 ст. 260ter КК Швейцарії. Відповідно до цієї статті, той, хто бере участь у діяльності організації, яка приховує власну структуру та особовий склад і має на меті вчинення насильницьких злочинів або збагачення злочинними засобами, підтримує таку організацію в її злочинній діяльності [742]. Отже, це злочинне об'єднання передбачає такі особливі ознаки, як збереження в таємниці своєї структури й

особового складу, а також мети вчинення насильницьких злочинів або збагачення злочинними засобами.

Відповідно до ч. 1 ст. 161О Закону про покарання і вироки 1992 р. Австралії, злочинна організація – це формально чи неформально організована група з трьох або більше осіб, які:

(а) займаються, мають на меті (або мають однією з цілей) учинення серйозних злочинних дій;

(б) становлять серйозну загрозу безпеці, добробуту або порядку суспільства.

Для кваліфікації злочинної організації (п. 1) не має значення:

(а) чи група осіб –

(і) має назву злочинної організації;

(іі) чи визнана громадськістю як група;

(ііі) постійно функціонує як група поза межами серйозних злочинів, якими група займається або має на меті ними займатися;

(іv) володіє правосуб'єктністю;

(б) чи особи, що входять до групи –

(і) мають різні ролі в серйозних злочинах;

(іі) мають різні цілі або отримують різну вигоду від серйозної злочинної діяльності;

(ііі) періодично змінюються [961].

3.4. Положення кримінального законодавства окремих зарубіжних країн, що допускають можливість вчинення злочину певним злочинним об'єднанням у разі його скоєння навіть однією особою.

У законодавстві окремих держав злочин визнають учиненим злочинною організацією навіть тоді, коли його вчиняє: одна особа – член такого співтовариства з метою реалізації його злочинної мети, а також особа, яка не є його членом, проте діє за завданням злочинного співтовариства (ч. 4 ст. 41 КК Вірменії) [734]; учасник зазначеної організації, який прагне реалізувати її злочинні цілі, або особа, яка не є учасником цієї організації, але діє за її завданням (ч. 3 ст. 19 КК Білорусі) [735]; один із членів такої організації або особа, яка не є її членом, проте діє за дорученням цієї організації (ч. 2 ст. 47 КК Молдови) [737]; учасник злочинного співтовариства (злочинної організації), який прагне реалізувати цілі вказаної спільноти (організації), а також особа (особи), що не є учасниками злочинного співтовариства (злочинної організації), натомість діють за замовленням цієї спільноти (ст. 34.5 КК Азербайджану) [729]; член (члени) такого співтовариства, що намагаються реалізувати його злочинну мету, або особа, що не є членом злочинного співтовариства, але діє за завданням злочинного співтовариства (ч. 5 ст. 39 КК Таджикистану) [738].

У венесуельському законодавстві інноваційне правове визначення встановлює, що правопорушення слід розглядати як організовану злочинність тоді, коли його вчиняє одна особа, яка використовує технологічні, кібернетичні, електронні, цифрові або інші сучасні засоби, що посилюють людські здібності. У такому разі дії особи прирівнюють до діяльності злочинної організації [896].

У Законі Махараштри (Індія) про контроль над організованою злочинністю 1999 р. вказано, що поняття «організована злочинність» означає будь-яке продовження незаконної діяльності особою самотійно або як членом синдикату організованої злочинності чи від імені такого синдикату, шляхом застосування насильства, погрози застосування насильства, залякування чи примусу або інших незаконних засобів з метою отримання матеріальної вигоди або одержання

неправомірної економічної або іншої вигоди для себе, а також будь-яке інше насильство чи погроза насильством [942].

3.5. Мінімальний кількісний склад злочинних об'єднань за кримінальним законодавством зарубіжних країн¹

Країна	Мінімальна кількість учасників					
	Організована група	Злочинна організація	Банда	Терористична група	Терористична організація	Воснізоване або збройне формування
Австралія		3 і більше				
Австрія		3 і більше	2 і більше		3 і більше	
Азербайджан	2 і більше	2 і більше	2 і більше	2 і більше		
Албанія		3 і більше			2 і більше	
Англія	3 і більше		3 і більше			
Аргентина		3 і більше				
Бельгія		3 і більше		3 і більше		
Білорусь	2 і більше	Об'єднання організованих груп або їх організаторів (керівників), ін. учасників	2 і більше	2 і більше		
Болгарія	3 і більше					
Боснія і Герцеговина	3 і більше	3 і більше				
Бразилія		3 і більше				
Ватикан		2 і більше				
Вірменія	2 і більше	Група або об'єднання організованих груп	2 і більше			
Греція		3 і більше		2 і більше		
Грузія	2 і більше		2 і більше	2 і більше	3 і більше	
Естонія		3 і більше			3 і більше	
Індія		2 і більше				
Ірландія		3 і більше				
Ісландія		3 і більше				
Іспанія		3 і більше		3 і більше	3 і більше	
Італія		3 і більше				

¹ Є країни, у кримінальному законодавстві яких взагалі не визначено мінімальної кількості учасників злочинних об'єднань. Наприклад, стосовно злочинних організацій цю ознаку не закріплено в кримінальному законодавстві Китаю, Нідерландів, Норвегії, Португалії, Туркменістану, Франції, Швейцарії. Мінімальний кількісний склад визначається в теорії або судовій практиці. Це не сприяє однаковому застосуванню відповідних кримінально-правових норм різними органами правозастосування.

Казахстан	2 і більше	2 і більше	2 і більше	2 і більше		3 і більше
Канада		3 і більше				
Кіпр		3 і більше				
Киргизія	3 і більше	4 і більше	3 і більше			
Латвія	3 і більше	5 і більше	3 і більше			
Литва	2 і більше	3 і більше	3 і більше	3 і більше		3 і більше
Ліхтенштейн	3 і більше	Значна кількість осіб		2 і більше		
Люксембург		3 і більше				
Македонія		3 і більше	3 і більше			
Мальта				2 і більше		
Молдова	2 і більше	Об'єднання злочинних груп		2 і більше		
Нова Зеландія	3 і більше					
Норвегія	3 і більше					
Польща		Організована група або співтовариство				
Португалія					2 і більше	
РФ	2 і більше	2 і більше, або об'єднання організованих груп	2 і більше			
Румунія	3 і більше					
Сербія	3 і більше					
Словаччина	3 і більше	3 і більше		3 і більше		
Таджикистан	2 і більше	Об'єднання двох або кількох організованих груп	2 і більше			
Таїланд		5 і більше				
Тринідад і Тобаго			3 і більше			
Туркменістан	2 і більше		2 і більше			
Туреччина						
Угорщина		3 і більше	3 і більше	3 і більше		
Узбекистан	2 і більше	Дві або більше організованих		2 і більше	2 і більше	

		груп				
Фінляндія	3 і більше			3 і більше		
Хорватія		3 і більше				
Чехія	3 і більше			3 і більше		
Чорногорія		3 і більше			2 і більше	
Шотландія	2 і більше					
Ямайка		3 і більше				

**3.6. Злочини, учинені в складі злочинного об'єднання, за вироком
Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області
від 7 травня 2013 р.**

№ з/п	Епізоди	Учасники злочинного об'єднання							Кваліфікація
		ОСОБИ							
		14	15	16	17	18	19	20	
1.	22 квітня 2011 р. – розбійний напад на потерпілого ОСОБА_21	+	+	+	+	+			ч. 4 ст. 187 – організована група
2.	3 червня 2011 р. – розбійний напад на потерпілого ОСОБА_25	+	+	+	+	+			ч. 4 ст. 187 – організована група
3.	15 червня 2011 р. (близько 12 ³⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_34	+					+		ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою
4.	15 червня 2011 р. (близько 13 ³⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_36	+					+		ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою
5.	16 червня 2011 р. (близько 12 ²⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_37	+					+		ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою
6.	16 червня 2011 р. (близько 13 ¹⁵) – грабіж потерпілого ОСОБА_38	+					+		ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою
7.	16 червня 2011 р. (близько 14 ⁰⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_40	+					+		ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою
8.	16 червня 2011 р. (близько 14 ¹⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_41	+					+		ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою
9.	16 червня 2011 р. (близько 14 ²⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_43	+					+		ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою
10.	17 червня 2011 р. (близько 12 ³⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_45	+					+		ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою
11.	17 червня 2011 р. (близько 13 ¹⁵) – грабіж потерпілого ОСОБА_35	+					+		ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою
12.	17 червня 2011 р. (близько 14 ³⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_48	+					+		ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою
13.	21 червня 2011 р. (близько 14 ⁴⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_49	+	+				+	+	20 – ч. 5 ст. 27 ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою; 14, 15, 19 – ч. 5 ст. 186 – організована група
14.	21 червня 2011 р. (близько 15 ⁰⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_50	+	+				+	+	20 – ч. 5 ст. 27 ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою; 14, 15, 19 – ч. 5 ст. 186 – організована група
15.	21 червня 2011 р. (близько 16 ⁰⁰) – грабіж потерпілого ОСОБА_51	+	+				+	+	20 – ч. 5 ст. 27 ч. 2 ст. 186 – група осіб за попередньою змовою; 14, 15, 19 – ч. 5 ст. 186 – організована група

ОСОБА_14 засуджено за ч. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 186, ч. 5 ст. 186 КК України. Її визнано винуватою в тому, що на початку квітня 2011 р. вона організувала (утворила) організовану групу для заволодіння чужим майном та грошима шляхом учинення розбоїв і грабежів у м. Хмельницькому. До складу створеного злочинного об'єднання на початку квітня 2011 року ввійшли четверо її знайомих осіб, а в червні того самого року – ще одна особа. За розробленими ОСОБА_14 планами та розподіленими функціями 22 квітня і 3 червня 2011 року в м. Хмельницькому ОСОБА_1 у складі організованої групи спільно з ОСОБА_15, ОСОБА_16, ОСОБА_17, ОСОБА_18 вчинив два розбійні напади з проникненням до житла мешканців м. Хмельницького. 21 червня 2011 року в м. Хмельницькому ОСОБА_1 у складі організованої групи спільно з ОСОБА_15 і ОСОБА_19 та за участі ОСОБА_20 пограбував потерпілих: ОСОБА_49, ОСОБА_50 і ОСОБА_51. З 15 до 17 червня 2011 року ОСОБА_14 за попередньою змовою з ОСОБА_19 у м. Хмельницькому пограбував: ОСОБА_34, ОСОБА_36, ОСОБА_37, ОСОБА_38, ОСОБА_40, ОСОБА_41, ОСОБА_43, ОСОБА_45, ОСОБА_35 і ОСОБА_48 [128; 590].

Представлені в додатку дані засвідчують, що у випадках, передбачених в епізодах 3–12, злочини було вчинено в складі групи осіб за попередньою змовою. Водночас якщо організована група складалася б із двох і більше осіб, то зазначені злочини можна було б кваліфікувати як такі, що вчинені організованою групою.

3.7 Стійкість організованих злочинних об'єднань у Постанові ПВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, учинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13

Стійкість	
Здатність об'єднання забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати	
Внутрішні фактори: – невизнання авторитету або наказів керівника; – намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього	Зовнішні фактори: – недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів; – діяльність конкурентів по злочинному середовищу
Ознаки, що вказують на здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам: – стабільний склад; – тісні стосунки між його учасниками; – їх централізоване підпорядкування; – єдині для всіх правила поведінки; – наявність плану злочинної діяльності; – чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення	Ознаки, що вказують на здатність об'єднання протидіяти зовнішнім дезорганізуючим факторам: – встановлення корупційних зв'язків в органах влади; – наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу; – створення нелегальних (тіньових) страхових фондів і визначення порядку їх наповнення й використання

3.8 Розподіл функцій і ролей між учасниками злочинних об'єднань

Ролі	Функції
Виконавець (співвиконавець)	Учинення у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, які, відповідно до закону, не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене
Організатор	Організація вчинення злочину (злочинів)
	Керівництво підготовкою чи вчиненням злочину (злочинів)
	Утворення організованої групи чи злочинної організації
	Керівництво організованою групою чи злочинною організацією
	Забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації
	Організація приховування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації
Підбурювач	Схиляння іншого співучасника до вчинення злочину шляхом умовляння, підкупу, погрози, примусу тощо
Пособник	Сприяння вчиненню злочину іншими співучасниками порадами, вказівками, наданням засобів або знарядь, усуненням перешкод
	Надання заздалегідь обіцянки переховувати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети

3.9. Приклади ієрархічних структур злочинних організацій в Україні та інших країнах

Наприклад, очолювана ОСОБА_4 злочинна організація станом на вересень 2007 року налічувала 16 осіб і складалась із трьох ланок:

- вищу ланку ієрархічної структури становили основний лідер (організатор і керівник) – ОСОБА_4, головний його помічник – ОСОБА_5, а також помічники ОСОБА_4 – ОСОБА_45, ОСОБА_33;

- до середньої ланки належали виконавці, які виконували роль засновників, директорів фіктивних підприємств та осіб, відповідальних за прийняття, перевезення, розміщення, збереження, реалізацію викрадених цінностей, які безпосередньо здійснювали дії, спрямовані на протиправне заволодіння чужим майном (ОСОБА_8, ОСОБА_34, ОСОБА_49, ОСОБА_10, ОСОБА_48, ОСОБА_35, ОСОБА_46);

- нижчу ланку становили ОСОБА_50, ОСОБА_2, ОСОБА_7, ОСОБА_47, ОСОБА_3 як виконавці, які під виглядом менеджерів здійснювали шахрайські дії під час укладання неправомірних угод з метою заволодіння чужим майном.

До діяльності злочинної організації долучалися й інші особи, які, однак, не були обізнані зі злочинним характером діяльності її членів (секретарі, охоронці, менеджери, юристи, прибиральниці).

Оригінальні ієрархічні структури трапляються у зарубіжній судовій практиці.

Так, у вуличній банді «Легион перевертень», що діяла у Швеції, існувало чотири рівні ієрархії. На момент заснування ієрархічна структура банди складалась з президента та віце-президента. Проте через внутрішній конфлікт члени банди змінили президента, його місце посіла рада, керована трьома «генералами». Кожен генерал мав підлеглих, які називалися капітанами (керівниками команд), які, відповідно, керували так званими солдатами (постійними членами) та іншими співучасниками [967].

Більш розгалуженою можна вважати ієрархію іншої шведської банди – «Ангели пекла», яка складається з клубів. Кожен клуб має президента, віце-президента, секретаря, казначея та капітана доріг. Президент є беззаперечним лідером цієї банди, якого обирають члени клубу. У кожному клубі також є віце-президент, який є заступником президента. Секретар функціонує в клубі на національному, європейському та міжнародному рівнях і займається складанням протоколів на зборах, веденням списків учасників, реєстрацією результатів виборів і розповсюдженням цієї інформації. Казначей несе відповідальність за бюджет клубу, збір членських внесків. Сержант забезпечує дотримання внутрішніх правил у клубі та відповідає за санкції відносно членів клубу [967].

Родовий (видовий)¹ об'єкт створення злочинних об'єднань та участі в них за кримінальним законодавством зарубіжних країн

Країни	Назви розділів, глав, у яких передбачено кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них			
	Створення злочинної організації та участь у ній	Бандитизм	Створення терористичних об'єднань та участь у них	Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них
Австрія	Злочинні діяння проти громадського спокою (миру)			
Азербайджан	Злочини проти громадської безпеки			Злочини проти основ конституційного ладу та державної безпеки
Албанія	Злочини проти громадського порядку та безпеки	Діяння, учинені з терористичними намірами		Злочини проти громадського порядку та безпеки
Андорра	Злочини проти громадського порядку		Злочини проти громадського порядку	
Аргентина	Злочини проти громадського порядку			Злочини проти громадського порядку
Бельгія	Злочини та делікти проти громадської безпеки		Злочини, пов'язані з тероризмом	
Білорусь	Злочини проти громадської безпеки			
Болгарія	Злочини проти порядку та громадського спокою			
Боснія і Герцеговина	Кримінальні правопорушення проти правосуддя			
Бразилія	Злочини проти громадського порядку			Злочини проти громадського порядку
Вірменія	Злочини проти громадської безпеки			
Греція				Загрози для громадського порядку
Грузія	Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку		Тероризм	Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку
Данія				Злочини проти Конституції, вищих органів державної влади, тероризм
Естонія	Злочини проти		Злочини проти	

¹ З огляду на особливості будови Особливої частини КК окремих зарубіжних країн, в одних випадках буде проаналізовано родовий, а в інших – видовий об'єкт створення злочинних об'єднань та участі в них.

	громадської безпеки		державної влади	
Ісландія	Злочини, пов'язані з небезпекою для громадськості			
Іспанія	Про злочинні організації і групи		Про терористичні організації і групи, а також про тероризм	Злочини, учинені у зв'язку із забезпеченням основних прав і громадських свобод, гарантованих Конституцією
Італія	Злочини проти громадського порядку			Злочини проти громадського порядку
Казахстан	Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки та громадського порядку			
Киргизія	Злочини проти громадської безпеки			Злочини проти громадської безпеки
Китай	Злочини проти громадського порядку			
Латвія	Злочини проти держави	Злочинні діяння проти загальної безпеки та громадського порядку	Злочини проти держави	
Литва	Злочини проти громадської безпеки			
Ліхтенштейн	Злочини проти громадської безпеки		Злочини проти громадської безпеки	
Люксембург	Злочини та правопорушення проти громадської безпеки	Злочини проти внутрішньої безпеки держави	Злочини, учинені з терористичною метою	
Македонія	Злочини проти держави		Злочини проти громадського порядку	
Молдова	Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку			
Нідерланди	Тяжкі злочини проти громадського порядку			
Німеччина	Порушення громадського порядку		Порушення громадського порядку	
Норвегія				Злочини проти Конституції Норвегії та глави держави
Пакистан		Злочини проти власності		
Польща	Злочини проти громадського порядку		Злочини проти громадського порядку	
Португалія	Злочини проти громадського спокою		Злочини проти громадського спокою	
РФ	Злочини проти громадської безпеки			
Словаччина			Злочини проти	Злочини проти миру

			загальної небезпеки і довкілля	й людяності, тероризм та екстремізм
Словенія	Злочини проти громадського порядку та миру			
Таджикиста н	Злочини проти громадської безпеки			Злочини проти громадської безпеки
Таїланд	Правопорушення, що стосуються громадського порядку			
Туркменіста н	Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку			Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку
Туреччин а	Злочини проти громадського спокою			
Угорщина	Злочини проти громадської безпеки			
Узбекистан	Злочини проти громадської безпеки			
Хорватія	Злочини проти громадського порядку		Злочини проти людяності й людської гідності	
Чорногорія	Злочини проти громадського порядку та світу		Злочини проти громадського порядку та світу	
Швейцарі я	Злочини та проступки проти громадського порядку			

Класифікація злочинів проти громадської безпеки в теорії кримінального права

Автор класифікації	Зміст класифікації
М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський	1) злочини, пов'язані зі створенням організованих злочинних угруповань або участю в них (ст. 255–257, 258 ³ , 260); 2) терористичні злочини (ст. 258–258 ² , 258 ⁵); 3) злочини, пов'язані з незаконним поводженням зі зброєю, боєприпасами, вибуховими чи радіоактивними матеріалами (ст. 261–266); 4) злочини, що порушують правила забезпечення громадської безпеки (ст. 259, 267–270 ¹) [435, с. 394].
І. М. Даньшин	1) злочини, що сприяють створенню та діяльності організованих груп, злочинних організацій і озброєних банд (ст. 255, 256, 257); 2) тероризування населення (публічне вчинення загальнонебезпечних дій або погроза ними, спрямована на залякування населення або вплив на керівників державної влади), створення не передбачених законом воєнізованих або озброєних формувань (ст. 255, 258, 260); 3) порушення правил придбання, зберігання вогнепальної зброї, боєприпасів, а також радіоактивних матеріалів і поводження з ними (ст. 261, 262, 263, 264, 265); 4) неправомірне поводження з такими джерелами небезпеки, як радіоактивні матеріали, легкозаймисті, їдкі речовини, шкідливі відходи виробництва, вторинна сировина (ст. 266, 267, 268, 269); 5) порушення встановлених у нормативному порядку вимог, що спричинили виникнення пожежі (ст. 270) [281, с. 26].
О. О. Дудоров	1) пов'язані зі створенням та діяльністю злочинних об'єднань (ст. 255–257, 260); 2) терористичний акт і пов'язані з ним кримінальні правопорушення (ст. 258–258 ⁵); 3) спрямовані проти порядку обігу небезпечних предметів і речовин (ст. 261–267, 268, 269); 4) інші (ст. 259, 267 ¹ , 270, 270 ¹) [305, с. 656–657].
Ю. А. Кармазін	1) створення або участь у злочинній організації, організованій злочинній групі (ст. 255–258 ⁴ , 260); 2) незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами, а також речовинами, що є джерелом підвищеної небезпеки (ст. 262–267 ¹ , 269); 3) інші злочини у сфері громадської безпеки (ст. 259, 261, 268, 270) [432, с. 189].
В. О. Навроцький	1) злочини, пов'язані з діяльністю злочинних організацій (ст. 255–257, 258 ³ , 260); 2) злочини, пов'язані з тероризмом (ст. 258–258 ² , 258 ⁴ , 259, 266); 3) злочини, які порушують правила поводження з предметами, що становлять підвищену суспільну небезпеку (ст. 262–265 ¹ , 267–269); 4) злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, на яких є

	предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261); 5) злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил (ст. 270) [433, с. 357].
А. В. Савченко	1) злочини, пов'язані з діяльністю злочинних організацій (ст. 255–257 і 260); 2) злочини, пов'язані з тероризмом (ст. 258–258 ⁴ , 259 і 266); 3) злочини, що порушують правила поводження з предметами, які становлять підвищену суспільну небезпеку (ст. 261–265 ¹ , 267–269); 4) злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил (ст. 267 ¹ і 270) [663, с. 360].
В. П. Тихий	1) створення злочинної організації, терористичної групи та інших злочинних об'єднань, участь у них та у злочинах, що вчиняються ними чи пов'язані з ними (ст. 255–261); 2) незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами (ст. 262–266); 3) порушення різних правил, що забезпечують громадську безпеку (ст. 267–270) [434, с. 287].

Криміналізація суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із функціонуванням злочинних організацій (прирівняних до них організованих груп), за законодавством зарубіжних країн

Країна	Криміналізовані діяння			
	Створення	Керівництво	Участь	Інші (особливі) діяння
Австрія	+		+	
Азербайджан	+	+	+	– керівництво структурними підрозділами; – створення об'єднання організаторів, керівників чи інших представників організованих груп; – участь в об'єднанні організаторів, керівників або інших представників організованих груп
Албанія	+	+	+	– учинення злочинів
Андорра	+	+	+	
Аргентина	+	+	+	
Бельгія		+	+	
Білорусь	+	+	+	– керівництво структурними підрозділами; – участь у будь-якій іншій формі
Болгарія	+	+	+	
Боснія і Герцеговина	+	+	+	
Ватикан	+	+	+	– організація, спрямування, допомога, підбурювання, надання порад або сприяння вчиненню злочину
Вірменія	+	+	+	– вербування в члени
Греція	+		+	
Естонія	+	+	+	
Іран	+	+	+	
Іспанія	+	+	+	– активна участь; – сприяння фінансово або будь-яким іншим чином
Італія	+	+	+	– надання житла, їжі, транспорту, засобів зв'язку особам, які беруть участь у співтоваристві, будь-якою особою, крім співучасників і пособників
Казахстан	+	+	+	– керівництво структурним підрозділом; – створення об'єднання керівників або інших учасників організованих груп (злочинних організацій); – координація злочинних дій самостійно діючих організованих груп (злочинних організацій); – участь керівників організованих груп, злочинних організацій, структурних підрозділів злочинних організацій у злочинному співтоваристві; – участь у зборах керівників, інших учасників організованих груп, злочинних організацій
Канада			+	– підбір членів; – учинення злочину; – інструктаж щодо вчинення злочину
Киргизія	+	+	+	– керівництво структурними підрозділами; – створення об'єднання організаторів, керівників або інших

Країна	Криміналізовані діяння			
	Створення	Керівництво	Участь	Інші (особливі) діяння
				представників організованих злочинних груп
Китай	+	+	+	– надання заступництва працівниками державних органів; – сприяння провадженню протизаконної злочинної діяльності
Латвія	+	+	+	– участь у злочинах
Литва	+	+	+	
Ліхтенштейн	+		+	– фінансування, матеріальна підтримка
Люксембург		+	+	– активна участь; – участь у підготовці чи проведенні будь-якої законної діяльності
Македонія	+		+	
Молдова	+	+	+	– підшукування та вербування членів злочинної організації; – проведення зборів членів такої організації; – створення грошових та інших фондів для підтримки членів такої організації, її злочинної діяльності; – постачання такої організації зброєю та засобами для вчинення злочинів; – організація збору інформації про потенційних жертв та діяльність правоохоронних органів; – узгодження злочинних планів і дій з іншими злочинними організаціями та групами або окремими злочинцями в країні та за її межами
Нідерланди	+	+	+	– участь у злочинній організації має також передбачати надання фінансової чи іншої матеріальної підтримки, збір коштів або вербування осіб від імені злочинної організації
Німеччина	+	+	+	– вербування осіб; – підтримка
Нова Зеландія			+	
Пакистан	+		+	– набір або сприяння набору осіб для участі в незаконному зібранні
Польща	+	+	+	
Португалія	+	+	+	– підтримка, надання зброї, боєприпасів, знарядь злочину, охорона місця для зустрічей, надання допомоги щодо вербування нових членів
РФ	+	+	+	– керівництво структурними підрозділами; – координація злочинних дій; – створення стійких зв'язків між різними самостійно діючими організованими групами; – розроблення планів і створення умов для вчинення злочинів такими групами; – розподіл сфер злочинного впливу та злочинних доходів; – участь у зборах організаторів, керівників (лідерів) чи інших представників організованих груп
Румунія	+		+	– забезпечення, підтримка
Сербія	+		+	
Словаччина	+		+	– активна підтримка
Словенія	+	+	+	
Таджикистан	+	+	+	– керівництво структурними підрозділами; – створення об'єднання організаторів, керівників чи інших представників організованих груп та участь у ньому

Країна	Криміналізовані діяння			
	Створення	Керівництво	Участь	Інші (особливі) діяння
Туркменістан	+	+	+	
Туреччина	+	+	+	
Угорщина			+	– забезпечення засобами або підтримка в будь-якій іншій формі
Узбекистан	+	+		– керівництво підрозділами злочинного співтовариства; – забезпечення його існування та функціонування
Фінляндія	+		+	– залучення людей; – оснащення вибуховими речовинами, зброєю, боєприпасами чи матеріалами або обладнанням, призначеним для їх виробництва, або іншими небезпечними матеріалами; – організація навчання; – отримання або надання приміщень чи інших об'єктів, необхідних для здійснення злочинної діяльності, або транспортних засобів чи іншого устаткування, що є особливо важливим для злочинної діяльності групи; – пряме чи опосередковане надання або збирання коштів для фінансування злочинної діяльності організованої злочинної групи; – ведення фінансових справ, які є важливими для організованої злочинної групи або надання фінансової чи юридичної консультації, що є особливо важливим для організації; – активна пропаганда цілей організованої злочинної групи
Франція	+		+	
Хорватія	+	+	+	– учинення злочину
Чехія	+	+	+	
Чорногорія	+	+	+	
Швейцарія			+	– підтримання злочинної діяльності
Ямайка	+	+	+	

**Криміналізація суспільно небезпечних діянь, пов'язаних
із функціонуванням банд, за законодавством зарубіжних країн**

Країна	Криміналізовані діяння			
	Створення	Керівництво	Участь	Інші (особливі) діяння
Австрія	+		+	
Азербайджан	+	+	+	
Албанія	+	+	+	– фінансування
Бельгія	+	+	+	– участь у злочинах; – надання притулку або місця для зустрічі
Білорусь	+	+	+	– участь у нападах
Вірменія	+	+	+	– участь у злочинах

Країна	Криміналізовані діяння			
	Створення	Керівництво	Участь	Інші (особливі) діяння
Грузія	+	+	+	– участь у злочинах
Індія			+	
Казахстан	+	+	+	– участь у нападах
Киргизія	+	+	+	– участь у нападах
Латвія	+	+		– участь у злочинах
Люксембург	+	+	+	– участь у злочинах; – надання житла, притулку або місця для зустрічі
Македонія	+		+	
Молдова	+		+	– участь у нападах
Пакистан			+	
РФ	+	+	+	– участь у нападах
Таджикистан	+	+	+	– участь у нападах
Тринідад і Тобаго	+	+	+	– примус або заохочення до членства; – перешкоджання виходу; – участь у злочинній діяльності; – володіння куленепробивним жилетом, вогнепальною зброєю або боєприпасами; – надання притулку для членів або їх приховування; – вербування в члени
Туркменістан	+	+	+	– участь у нападах

**Криміналізація суспільно небезпечних діянь,
пов'язаних із функціонуванням терористичних об'єднань,
за законодавством зарубіжних країн**

Країна	Криміналізовані діяння			Інші (особливі) діяння
	Створення	Керівництво	Участь	
Австралія		+	+	– вербування; – навчання; – отримання коштів від терористичної організації чи для неї; – надання підтримки; – об'єднання з терористичними організаціями
Австрія	+	+	+	
Албанія	+	+	+	– фінансування
Андорра			+	– участь у терористичному акті; – поширення ідеології або вчення, що має на меті виправдати застосування тероризму або схвалювати групи чи організації, які його підтримують; – активне членство; – співпраця з терористичною групою в таких формах: а) забезпечення інформацією, спостереження за людьми, майном або об'єктами; б) будівництво, підготовка, передача або використання будинків чи складів; в) приховування осіб; г) організація практичних тренувань; г) надання чи збір грошей
Бельгія	+	+	+	
Білорусь	+	+	+	
Греція	+	+	+	– сприяння, зокрема шляхом фінансування
Грузія	+	+	+	– участь у діяльності; – вербування в члени; – об'єднання з іноземною терористичною організацією або з організацією, підконтрольною іноземній державі, або надання їй допомоги в терористичній діяльності
Данія			+	– матеріальне та фінансове забезпечення
Естонія	+	+	+	– вербування в члени
Іспанія	+	+	+	
Казахстан	+	+	+	– участь у терористичних актах
Канада			+	– сприяння діяльності; – учинення злочину в інтересах, за дорученням або в межах співпраці з терористичним угрупованням; – надання притулку або приховування будь-якої особи, яка здійснювала терористичну діяльність; – виїзд із Канади для участі в діяльності терористичної групи; – участь або сприяння діяльності, що передбачає: а) надання, отримання або вербування особи для проходження навчання; б) надання або пропонування надати знання чи досвід в інтересах, за дорученням або спільно з терористичною групою; в) вербування особи. Визначаючи, чи обвинувачуваний бере участь або сприяє будь-якій діяльності терористичної групи, суд може враховувати, серед іншого, чи обвинувачуваний: а) використовує ім'я, слово, символ або інше

Країна	Криміналізовані діяння			Інші (особливі) діяння
	Створення	Керівництво	Участь	
				зображення, які визначають його зв'язок з терористичною групою; б) часто асоціюється з будь-ким з членів терористичної груп; в) отримує певну вигоду від терористичної групи; г) багаторазово бере участь у діяльності за дорученням членів терористичної групи
Китай	+	+	+	– участь у злочинах
Латвія	+		+	– участь у злочинах
Литва	+	+	+	– фінансування, надання матеріальної допомоги або іншої підтримки
Ліхтенштейн	+	+	+	– фінансування
Люксембург	+	+	+	– участь у підготовці або реалізації будь-якої правомірної діяльності; – активна участь; – вербування
Македонія	+		+	– будь-яка допомога; – публічні заклики, заохочення або підтримка створення
Мальта	+	+	+	– підбурювання до участі; – фінансування; – постачання їй інформації чи матеріалів
Молдова	+	+		
Нігерія	+		+	– підтримка (надання матеріальної допомоги, зброї, транспорту, підроблених документів)
Нідерланди	+	+	+	
Німеччина	+	+	+	– вербування; – підтримка діяльності
Польща	+	+	+	
Португалія	+	+	+	– підтримка, у тому числі шляхом надання інформації або матеріальних засобів
РФ	+	+	+	– керівництво структурними підрозділами
Словаччина	+	+	+	– активна підтримка
Словенія	+	+	+	– фінансування; – вербування та підготовка
Тонга			+	– фінансування; – операції з терористичною власністю; – забезпечення зброєю; – набір людей
Туреччина				– пропаганда; – фінансування
Фінляндія			+	– сприяння діяльності: постачання вибухових речовини, зброї, боєприпасів, речовин та устаткування, призначених для приготування цих або інших небезпечних предметів чи матеріалів; надання приміщень або інших об'єктів, яких потребує терористичне об'єднання, або транспортних чи інших засобів, які є особливо важливими з точки зору діяльності групи; надання інформації; надання фінансової чи юридичної допомоги
Хорватія	+	+	+	– сприяння
Чехія	+	+	+	
Чорногорія				– об'єднання в терористичну організацію, її фінансування

**Криміналізація суспільно небезпечних діянь, пов'язаних
із функціонуванням незаконних воєнізованих або збройних формувань,
за законодавством зарубіжних країн**

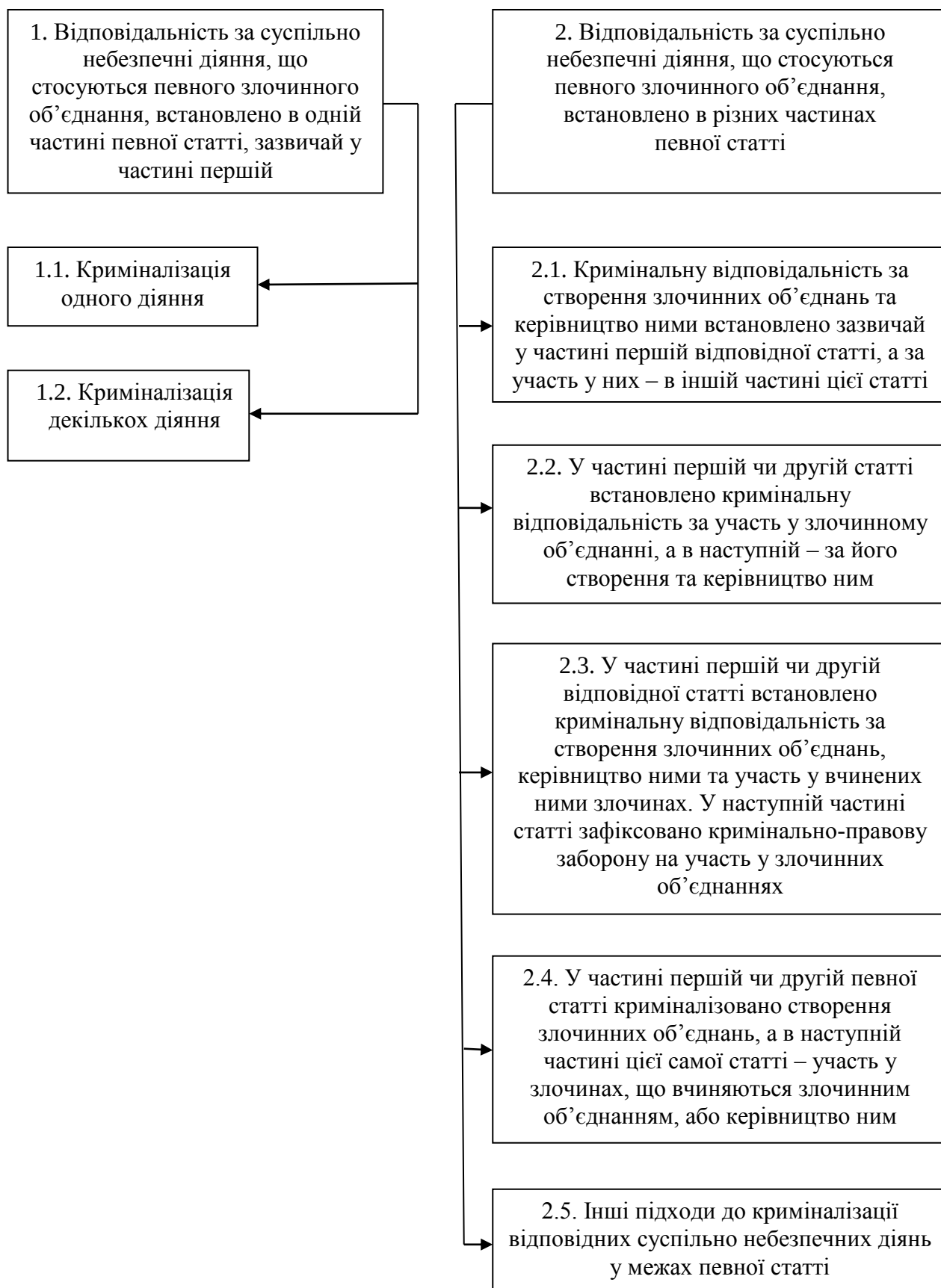
Країна	Криміналізовані діяння			
	Створення	Керівництво	Участь	Інші (особливі) діяння
Австрія	+	+	+	– вербування членів; – навчання їх військовій справі або інша підготовка до збройних дій; – надання формуванню засобів озброєння, транспортних засобів або передавальних пристроїв; – підтримання діяльності такого формування фінансовими коштами або іншим суттєвим чином
Азербайджан	+		+	– участь у їх створенні та діяльності; – постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин, військової техніки або військового спорядження; – напад на підприємства, установи, організації або на окремих осіб
Албанія				– організація незаконних зібрань за участі озброєних людей; – участь озброєних людей у незаконних зібраннях
Аргентина			+	– співпраця або сприяння створенню чи діяльності
Білорусь	+	+	+	
Бразилія	+			– підтримка чи фінансування
Вірменія	+	+	+	
Греція	+	+	+	– постачання товарів
Грузія	+	+	+	– проходження навчань, організованих таким формуванням, вербування, навчання або збір осіб з метою вступу в члени, інше сприяння його діяльності; – розповсюдження або використання інформаційних матеріалів та/або символіки, пов'язаних із членством та/або участю в незаконному формуванні; – фінансування; – публічні заклики
Данія			+	– надання економічної або іншої істотної допомоги; – участь у злочинах
Іран			+	– здійснення будь-якого сприяння без безпосередньої участі в озброєних виступах
Іспанія	+	+	+	– активне членство; – фінансова або інша підтримка; – підбурювання, змова та пропозиція вчинити злочин у складі незаконного об'єднання
Італія	+	+	+	
Казахстан	+	+	+	
Киргизія	+	+	+	
Молдова	+	+	+	
Німеччина	+		+	– постачання зброї; – підтримання фінансово або іншим чином
Норвегія	+		+	– вербування членів або вчинення будь-яких подібних дій з підтримання такої організації

Країна	Криміналізовані діяння			
	Створення	Керівництво	Участь	Інші (особливі) діяння
РФ	+	+	+	– фінансування; – участь на території іноземної держави в збройному формуванні, не передбаченому законодавством цієї держави, з метою, що суперечить інтересам РФ
Словаччина			+	– активна участь у бойових діях на території іншої держави; – публічне підбурювання; – надання або одержання професійної допомоги в техніці чи технології виготовлення чи використання вибухових речовин, вогнепальної або іншої зброї, небезпечних матеріалів чи речовин; – надання фінансових чи інших ресурсів, послуг, співпраця чи створення інших умов для вчинення злочину
Таджикистан	+	+	+	
Туркменістан	+	+	+	
Фінляндія	+	+	+	– підтримання фінансово або іншим чином; – організація та забезпечення військової підготовки
Франція	+		+	
Швеція	+	+	+	– забезпечення зброєю, боєприпасами чи іншим аналогічним спорядженням або навчання використанню зброї

М.1. Особливості криміналізації та диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них у межах самостійних складів злочинів за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн

М.2. Диференціація кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них у межах окремо взятої статті

Додаток Н

Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн

Країна	Злочини та вік, з якого настає кримінальна відповідальність				
	Створення злочинної організації та участь у ній	Бандитизм	Створення терористичних об'єднань та участь у них	Тероризм, терористичний акт, учинений терористичним об'єднанням	Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них
Австралія			10 років		
Австрія	14 років			14 років	14 років
Азербайджан	16 років	16 років		14 років	16 років
Албанія	14 років	14 років	14 років		
Андорра	12 років		12 років		
Аргентина	16 років				
Бельгія	12 років	12 років	12 років		
Білорусь	16 років				
Болгарія	14 років				
Боснія і Герцеговина	14 років				
Бразилія	18 років				18 років
Греція	15 років		15 років		15 років
Грузія		14 років	14 років		14 років
Естонія	14 років		14 років		
Індія	7 років	7 років			
Ісландія	15 років				
Іспанія	14 років		14 років		
Італія	14 років				14 років
Казахстан	16 років	16 років	14 років		16 років
Канада	12 років		12 років		
Киргизія	16 років	16 років		14 років	16 років
Латвія	14 років	14 років		14 років	
Литва	16 років			16 років	
Ліхтенштейн	14 років		14 років		
Люксембург		16 років			
Македонія	14 років		14 років		
Мальта			14 років		
Молдова	14 років	14 років	14 років		16 років
Нідерланди	12 років		12 років		
Німеччина	14 років		14 років		14 років
Норвегія					15 років

Країна	Злочини та вік, з якого настає кримінальна відповідальність				
	Створення злочинної організації та участь у ній	Бандитизм	Створення терористичних об'єднань та участь у них	Тероризм, терористичний акт, учинений терористичним об'єднанням	Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них
Пакистан		7 років			
Польща	17 років		17 років		
Португалія	16 років		16 років		
РФ	16 років	16 років	14 років		14 років
Словаччина					14 років
Словенія	14 років			14 років	
Таджикистан	16 років	16 років		16 років	16 років
Таїланд	7 років				
Тринідад і Тобаго		7 років			
Туркменістан	16 років	16 років			16 років
Туреччина	12 років				
Угорщина	14 років			14 років	
Узбекистан	16 років				
Фінляндія			15 років		15 років
Франція	13 років				
Хорватія	14 років		14 років		
Чорногорія	14 років		14 років		
Швейцарія	10 років				

Мета злочинних об'єднань

П.1. Мета в злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³ КК України

Склад злочину	Суспільно небезпечне діяння	Мета його вчинення
Створення злочинної організації (ст. 255 КК України)	Створення злочинної організації	Учинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину
	Організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп	Розроблення планів та умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп
Бандитизм (ст. 257 КК України)	Організація озброєної банди	Напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб
Створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258 ³ КК України)	Створення терористичної групи	Здійснення терористичних актів
	Створення терористичної організації	Здійснення терористичної діяльності

П.2. Мета організованої групи за кримінальним законодавством зарубіжних країн

Країна	Складові мети організованої групи		
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів	Вигода, інші складові мети
Азербайджан	Один або декілька злочинів		
Білорусь	Злочинна діяльність		
Болгарія	Декілька злочинів	Караються позбавленням волі на строк понад три роки	Здійснення скоординованих злочинів всередині країни або за кордоном
Боснія і Герцеговина	Один або декілька злочинів	Караються позбавленням волі на строк понад три роки або іншим більш суворим покаранням	
Велика Британія	Злочинна діяльність		Отримання (прямо чи опосередковано) будь-яких матеріальних благ або інших вигод (однак її отримання не є обов'язковим для притягнення до кримінальної відповідальності учасника організованої групи)
Вірменія	Один або декілька злочинів		
Грузія	Один або декілька злочинів		Незаконне отримання прямої або непрямої фінансової чи іншої матеріальної вигоди (альтернативна складова мети)
Казахстан	Один або декілька злочинів		
Киргизія	Один або декілька злочинів		
Латвія	Один або декілька злочинів		
Литва	Один або декілька злочинів	Тяжкий, особливо тяжкий та інші злочини	
Молдова	Один або декілька злочинів		
Нова Зеландія	Декілька злочинів	Злочини, тяжкі злочини, пов'язані з насильством	Отримання матеріальної вигоди (альтернативна складова мети)
Норвегія	Декілька злочинів	Караються позбавленням волі на строк не менш як три роки	
РФ	Один або декілька злочинів		
Румунія	Один або декілька злочинів		

Країна	Складові мети організованої групи		
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів	Вигода, інші складові мети
Сербія	Один або декілька злочинів	Караються позбавленням волі на строк понад чотири роки	Отримання прямої або непрямої фінансової чи іншої вигоди
Словаччина	Один злочин		
Таджикистан	Один або декілька злочинів		
Туркменістан	Один або декілька злочинів		
Узбекистан	Спільна злочинна діяльність		
Фінляндія	Декілька злочинів	Караються позбавленням волі на строк не менш як чотири роки. Злочини, визначені в розділі 10 глави 11 або розділі 9 глави 15	
Чехія	Систематичне вчинення злочинів	Умисні злочини	
Шотландія	Один або декілька злочинів	Тяжкі злочини	Тяжким є злочин, учинений з метою отримання матеріальної вигоди для будь-якої людини або який вчиняється із застосуванням насильства чи погроз із метою отримання вигоди в майбутньому

П.3. Пропозиції та зауваження представників окремих країн, висловлені під час розроблення Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності щодо мети організованої групи [994]

Країна	Пропозиції та зауваження її представників
США	Цільова обумовленість отримання фінансової вигоди має важливе значення, оскільки дає змогу виключити терористичні злочини. Однак не всі відповідні злочини вчиняють заради отримання доходу або матеріальної вигоди (наприклад, незаконні намагання отримання доступу до комп'ютерних даних або «кооперативне» розповсюдження дитячої порнографії). У зв'язку з цим висловлено пропозицію скоригувати визначення, додавши до нього вказівку на злочини, що здійснюються заради власне злочину, або формулювання, яке, відповідно, відображало би неполітичні цілі без фінансового підґрунтя. Причому формулювання не має бути настільки широким, щоб Конвенція перетворилася на глобальний інструмент боротьби з тяжкими злочинами. Альтернативою може бути загальна сфера застосування корисливої злочинності. Натомість можна передбачити деякі засоби, що могли б застосовуватися більш широко. До сфери застосування Конвенції слід включити правопорушення, які прямо не передбачають отримання прибутку, проте мають на меті розширення та збереження злочинної організації
Колумбія	З огляду на те, що визначення, у якому мотивом злочинного діяння визначено лише «фінансову або іншу матеріальну вигоду», є занадто обмежувальним, Колумбія запропонувала таке визначення: «Організована злочинність означає протизаконну діяльність двох або більше осіб, об'єднаних ієрархічними зв'язками або особистими відносинами постійного або непостійного характеру, спрямовану на отримання економічних вигод за допомогою насильства, залякування або корупції»
Уругвай	Уругвай згодом висловив пропозицію щодо уточнення кінцівки визначення, а саме: «...за допомогою насильства, залякування, корупції чи інших засобів»
Бельгія	Бельгія представила в письмовій формі таке визначення: «Організована злочинна група означає структурно оформлену групу в складі трьох або більше осіб, що створювалася протягом певного періоду часу та має на меті вчинення на узгодженій основі тяжких злочинів за змістом цієї Конвенції для одержання (прямо чи опосередковано) фінансової або іншої матеріальної вигоди за допомогою використання [зокрема] залякування, погроз, насильства, шахрайства, корупції або інших засобів для приховання або пособництва щодо вчинення таких тяжких злочинів». Бельгія також запропонувала розглянути питання про виключення зі сфери застосування Конвенції організацій, які переслідують лише політичні цілі, та організацій, що переслідують суто гуманітарні, філософські або релігійні цілі
Туреччина	Туреччина зазначила, що якщо посилення на «фінансову або іншу матеріальну вигоду» залишиться у своєму нинішньому формулюванні, то Конвенція буде неприйнятною
Єгипет	Єгипет запропонував, щоб текст цього визначення закінчувався словами «фінансову або іншу матеріальну вигоду або досягти будь-яку іншу протиправну мету під час використання насильства, залякування або корупції»
Словаччина	Словаччина радила включити слова «домогтися проникнення в державну або економічну структуру» після слів «або іншу матеріальну вигоду»
Алжир	Алжир вважав за доцільне додати слова «або з будь-якою іншою метою» ¹

¹ Пропозицію Алжиру щодо того, щоб додати слова «або з будь-якої іншою метою», було підтримано на восьмій сесії Спеціального комітету Єгиптом, Марокко і Туреччиною.

П.4. Мета створення злочинної організації

Частина 4 ст. 28 КК України		Частина 1 ст. 255 КК України	
Мета створення злочинної організації	Безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів її учасниками	Мета створення злочинної організації	Учинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину
	Керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб	Мета організації, керівництва чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп	Розроблення планів та умов спільного вчинення злочинів
	Забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп		Матеріальне забезпечення злочинної діяльності
			Координація дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп

П.5. Мета злочинної організації за кримінальним законодавством зарубіжних країн

Країна	Складові мети злочинної організації		Вигода
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів	
Австралія	Серйозна злочинна діяльність	Серйозна злочинна діяльність	
Австрія	Декілька злочинів	Тяжкі злочини, що загрожують життю, фізичній недоторканності, свободі чи власності або серйозні злочини у сфері сексуальної експлуатації людей, незаконного ввезення чи незаконного обігу боєприпасів, ядерних матеріалів і радіоактивних речовин, небезпечних відходів, підробленої валюти або наркотиків	Прагнення до збагачення в значному масштабі
Азербайджан	Декілька злочинів	Тяжкі або особливо тяжкі злочини	
Албанія	Один або декілька злочинів		Отримання матеріальних або нематеріальних благ
Андорра	Один злочин	1. Будь-який злочин. 2. Насильницький злочин. 3. Дискримінація чи насильство проти окремих осіб, груп або товариств на основі їх походження, національної, етнічної належності, релігії, філософської, політичної думки або профспілкової чи будь-якої іншої особистої або соціальної діяльності	
Аргентина	Декілька злочинів		
Бельгія	Декілька злочинів	Злочини, які караються позбавленням волі на строк від трьох років або більш серйозним покаранням	Одержання прямо або опосередковано матеріальної вигоди
Білорусь	Злочинна діяльність		Створення умов для підтримки та розвитку організованих груп
Боснія і Герцеговина	Один злочин	Будь-який злочин	
Бразилія	Декілька злочинів		
Ватикан	Декілька злочинів		Отримання незаконної вигоди (альтернативна складова)

Країна	Складові мети злочинної організації		Вигода
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів	
Вірменія	Декілька злочинів	Тяжкі або особливо тяжкі злочини	
Греція	Декілька злочинів	Злочини, передбачені ст. 207 (службове підроблення), ст. 208 (обіг підроблених грошей), ст. 216 (фальсифікація), ст. 218 (підроблення та зловживання штампами), ст. 242 (завідомо неправдиві показання, фальсифікація), ст. 264 (підпал), ст. 265 (підпал лісу), ст. 268 (флуд), ст. 270 (вибух), ст. 272 (порушення, що стосуються вибухових речовин), ст. 277 (затоплення судна), ст. 279 (отруєння джерел води і їжі), ст. 291 (порушення безпеки руху поїздів, кораблів і літаків), ст. 299 (умисне вбивство), ст. 310 (груба фізична травма), ст. 322 (викрадення людини), ст. 325 (работоргівля), ст. 324 (викрадення неповнолітніх), ст. 327 (примусове викрадення людини), ст. 336 (згвалтування), ст. 338 (наруга та розпуста), ст. 339 (спокуса дитини), ст. 374 (крадіжка), ст. 375 (розтрата), ст. 380 (грабіж), ст. 385 (вимагання), ст. 386 (шахрайство), ст. 386А (комп'ютерне шахрайство), ст. 404 (лихварство) КК Греції, а також злочини, передбачені в законодавстві щодо наркотиків, зброї, вибухових речовин і захисту від радіоактивних матеріалів, шкідливих для людей	
Естонія	Декілька злочинів	Злочини другого ступеня, за які передбачено ув'язнення, максимальний строк якого становить не менш як три роки, або вчинення злочину першого ступеня	
Індія	Організована злочинна діяльність	Будь-яке здійснення незаконної діяльності шляхом застосування насильства чи погрози застосування насильства, залякування чи примусу або інших незаконних засобів, а також будь-яке інше насильство чи погроза насильством	Отримання матеріальної вигоди або одержання неправомірної економічної чи іншої вигоди для себе
Ірландія	Один злочин	Учинення серйозного злочину (карається позбавлення волі на строк чотири роки та більше) та сприяння йому	
Ісландія	Декілька злочинів	Злочини, які караються позбавленням волі на строк мінімум чотири роки, або вчинення таких дій як значної частини своєї діяльності	Отримання прямого або непрямого прибутку

Країна	Складові мети злочинної організації		Вигода
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів	
Іспанія	Декілька злочинів	Тяжкі злочини	
Італія	Декілька злочинів		Отримання незаконних прибутків або переваг для себе чи інших осіб (альтернативна складова в злочинній організації мафіозного типу)
Казахстан	Один або декілька злочинів		
Канада	Один або декілька злочинів	Як учинення, так і сприяння серйозному злочину (злочинам)	Безпосереднє або опосередковане одержання матеріальної вигоди, зокрема фінансової
Кіпр	Декілька злочинів	Злочини, максимальне покарання за які становить строк не менш як три роки	
Китай	Злочинна діяльність		
Киргизія	Декілька злочинів	Тяжкі або особливо тяжкі злочини	
Латвія	Декілька злочинів	Особливо тяжкі злочини проти миру та людства, військові злочини, геноцид або особливо тяжкі злочини проти держави	
Литва	Один або декілька злочинів	Тяжкі й особливо тяжкі злочини	
Ліхтенштейн	Один або декілька злочинів	Тяжкий злочин, який становить загрозу життю, фізичній недоторканності та свободі, або злочин проти статевої свободи чи експлуатації особи, контрабанда, фальшивомонетництво, торгівля людьми, незаконна торгівля зброєю, ядерними і радіоактивними матеріалами, токсичними відходами, наркотиками, корупційні дії, залякування громадян або дії, спрямовані на захист злочинної організації від заходів переслідування, а також завдання істотної шкоди в економічній і політичній сферах	Отримання грошових коштів в особливо великих розмірах
Люксембург	Декілька злочинів	Злочини, що караються позбавленням волі на строк не менш як чотири роки або серйознішим покаранням	Одержання (прямо або опосередковано) матеріальної вигоди
Македонія	Декілька злочинів		

Країна	Складові мети злочинної організації		Вигода
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів	
Молдова			Вплив на економічну та іншу діяльність фізичних і юридичних осіб або контроль за такою діяльністю в інших формах, отримання вигоди і реалізації економічних, фінансових або політичних інтересів
Нідерланди	Декілька злочинів	Тяжкі злочини	
Німеччина	Декілька злочинів		
Норвегія	Декілька злочинів		
Польща	Декілька злочинів	У тому числі податкові (казначейські) злочини	
Португалія	Один або декілька злочинів		
РФ	Один або декілька злочинів	Тяжкі або особливо тяжкі злочини	Отримання (прямо чи опосередковано) фінансової або іншої матеріальної вигоди
Словаччина	Один або декілька злочинів	Злочини щодо легалізації доходів від злочинної діяльності або будь-який злочин, пов'язаний із корупцією	З метою отримання (прямо або опосередковано) фінансової чи іншої вигоди
Таджикистан	Декілька злочинів	Тяжкі або особливо тяжкі злочини	
Таїланд	Один злочин	Будь-який злочин, що визначений книгою 2 Кодексу Таїланду та за який передбачено максимальне покарання у вигляді тюремного ув'язнення на строк більше одного року	
Туркменістан	Декілька злочинів	Тяжкі або особливо тяжкі злочини	
Угорщина	Декілька злочинів	Організовані злочинні діяння, що караються позбавленням волі на строк п'ять років та більше	
Узбекистан	Заняття злочинною діяльністю		

Країна	Складові мети злочинної організації		Вигода
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів	
Франція	Один або декілька злочинів	Злочини, покарання за які передбачає позбавлення волі на строк не менш як п'ять років	
Хорватія	Один або декілька злочинів	Злочини, що караються позбавленням волі на три роки або більш суворим покаранням	
Чорногорія	Декілька злочинів	Злочини, які караються позбавленням волі на строк не менш як чотири роки або більш суворим покаранням	Отримання незаконної вигоди або влади
Швейцарія	Декілька злочинів	Насильницькі злочини	Отримання фінансової вигоди (альтернативна складова)
Ямайка	Один або декілька злочинів	Серйозні злочини	Отримання, (безпосередньо чи опосередковано) фінансової або іншої матеріальної вигоди (альтернативна складова)

П.6. Злочини середньої тяжкості, задля вчинення яких можуть створюватись злочинні організації

В КК України є злочини середньої тяжкості, задля вчинення яких можуть створюватись злочинні організації. До таких злочинів можна віднести:

публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 3 ст. 109 КК України);

умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1, 2 ст. 122 КК України);

незаконне проведення дослідів над людиною (ч. 2 ст. 142 КК України);

насильницьке донорство (ч. 3 ст. 144 КК України);

посягання на здоров'я людей під приводом проповідкування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК України);

незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ч. 1, 2 ст. 204 КК України);

фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України); незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239¹ КК України);

незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239² КК України);

незаконна порубка лісу (ст. 246 КК України);

незаконне полювання (ч. 2 ст. 248 КК України);

незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України);

ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ч. 3 ст. 300 КК України);

створення або утримання місць розпусти і звідництва (ч. 2 ст. 302 КК України) тощо.

П.7. Мета банд за кримінальним законодавством зарубіжних країн

Країна	Складові мети банди	
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів
Австрія	Постійне вчинення злочинів	Тяжкі вбивства (§ 75) або інші тяжкі насильницькі злочинні діяння проти життя та здоров'я людей, викрадення з метою шантажу (§ 102), передача особи іноземній державі (§ 103), работоргівля (§ 104), розбійні напади (§ 142), вимагання (§ 144), відмивання грошей (§ 165), загальнонебезпечні злочинні діяння, передбачені § 169, 171, 173, 176, 185 або 186, торгівля людьми (§ 217), злочинні діяння проти безпеки грошового обігу, обігу цінних паперів і знаків оплати (§ 232–239) тощо
Азербайджан	Один злочин	Напад на організації або громадян
Албанія	Декілька злочинів	Злочини, передбачені в розділі V «Злочини проти незалежності та конституційного порядку», VI «Злочини, що посягають на відносини з іншими державами» і VII «Акти з терористичними намірами»
Велика Британія		Злочини, пов'язані з насильством ¹ , наркотиками. У нормативно-правових актах навіть вжито термін «gang-related violence» [977], що означає «гангстерське насильство» або «насильство, пов'язане з бандами»
Бельгія		Заволодіння державними коштами, захоплення областей, володінь, власності, місць, міст, фортець, пошти, магазинів, арсеналу, портів, кораблів або будівель, що належать державі, а також напад чи вияв опору щодо громадської сили, яка протидіє винним у цих злочинах
Білорусь	Один злочин	Напад на підприємства, установи, організації чи на громадян
Вірменія	Один злочин	Напад на осіб або організації
Грузія	Один злочин	Напад на осіб або організації
Індія	Один злочин	Гребіж
Казахстан	Один злочин	Напад на громадян або організації
Киргизія	Один злочин	Напад на громадян або організації
Латвія	Один злочин	
Литва	Один або декілька злочинів	Тяжкі злочини
Люксембург		Заволодіння державними коштами, захоплення володінь, власності, місць, міст, фортець, пошти, магазинів, арсеналів, що належать державі, учинення нападу або вияв опору щодо громадської сили, яка протидіє винним, а також учинення грабежів
Македонія	Декілька злочинів	
Молдова	Один злочин	Напад на юридичних або фізичних осіб
РФ	Один злочин	Напад на громадян або організації
США	Один або	Учинення кримінальних правопорушень, описаних у

¹ У цьому розділі «застосування насильства» передбачає також загрозу насильства.

Країна	Складові мети банди	
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів
(Зведення законів)	декілька злочинів	пункті (с): (1) Федеральна фелонія (тяжкий злочин), що включає обіг контрольованих речовин (як це визначено в ст. 102 Закону про контрольовані речовини (21 U.S.C. 802), за який максимальне покарання становить не менше 5 років; (2) Федеральна фелонія, що включає насильство, яке має елемент застосування або спроби застосування фізичної сили проти іншої людини; чи (3) змова з метою вчинення правопорушення, описана в параграфі (1) або (2)
Таджикистан	Один злочин	Напад на громадян або організації
Тринідад і Тобаго	Злочинна діяльність	Володіння імітаційною вогнепальною зброєю для вчинення будь-якого кримінального правопорушення; викрадення автомобіля; підпал; купівля та зберігання викрадених товарів; членство в банді; примушення чи втягнення особи до вступу в банду; утримання членів банди від виходу з неї; участь у злочинній діяльності банди; володіння куленепробивним жилетом, вогнепальною зброєю або боєприпасами з метою участі в банді; переховування членів банди; набір членів банди; погроза опублікування матеріалів з метою вимагання; вимагання грошей з погрозою; убивство; стрільба або поранення з наміром завдати тяжких тілесних ушкоджень, поранити; пограбування, пограбування з обтяжуючими обставинами, пограбування з насильством; напад, що спричинив тілесні ушкодження; володіння та використання вогнепальної зброї та боєприпасів з наміром поставити під загрозу життя; володіння зброєю та боєприпасами без ліцензійного посвідчення або дозволу; торгівля небезпечним наркотиком або володіння небезпечним наркотиком з метою торгівлі; зґвалтування; жорстокий сексуальний напад; викрадення людей; викрадення людей за викуп; усвідомлені переговори про отримання викупу; замах на вчинення будь-якого правопорушення з цього переліку
Туркменістан	Один злочин	Напад на громадян або організації
Японія		Незаконні насильницькі акти

П.8. Мета терористичного об'єднання за кримінальним законодавством зарубіжних країн

Країна	Складові мети терористичного об'єднання	
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів
Австралія	Один злочин	Підготовка, планування, надання допомоги або сприяння вчиненню терористичного акту
Австрія	Один або декілька злочинів	Терористичні злочини (§ 278c) або фінансування тероризму (§ 278d)
Азербайджан	Терористична діяльність	Терористична діяльність
Албанія	Один злочин	Злочин з терористичними цілями
Андорра	Декілька злочинів	Терористичні акти
Бельгія	Декілька злочинів	Терористичні злочини
Білорусь	Терористична діяльність	Терористична діяльність – діяльність, що включає організацію, планування, підготовку та вчинення акту тероризму, підбурювання до нього, пропаганду ідей тероризму, розповсюдження та/або надання матеріалів або інформації, які закликають до здійснення терористичної діяльності або обґрунтовують або виправдовують необхідність провадження такої діяльності, інформаційне чи інше пособництво в плануванні, підготовці або вчиненні акту тероризму, створення незаконного збройного формування, організації або організованої групи для здійснення акту тероризму, керівництво ними або участь у їхній діяльності, вербування, озброєння, навчання та використання терористів, фінансування терористичної діяльності, виготовлення та/або розповсюдження методик або інших матеріалів про способи виготовлення вибухових пристроїв і вибухових речовин, а також загрозу вчинення акту тероризму та інші діяння, які визнано терористичними відповідно до міжнародних договорів
Греція	Декілька злочинів	Терористичні злочини
Грузія	Один або декілька злочинів	Терористична діяльність (терористичний акт)
Естонія	Один злочин	Терористичний злочин
Іспанія		Повалення конституційного ладу або серйозна зміна громадського порядку шляхом учинення будь-якого зі злочинів, передбачених у підрозділі 2 розділу VII «Терористичні злочини». У ст. 572 КК Іспанії до таких злочинів включено: учинення будь-якого серйозного злочину проти життя або фізичної недоторканності, свободи, моральної недоторканності, сексуальної свободи і недоторканності, спадщини, природних ресурсів або навколишнього середовища, громадського здоров'я, створення загрози катастрофи, підпал спрямований на завдання шкоди Короні, заволодіння, зберігання, передачу зброї, боєприпасів або вибухових речовин, передбачених КК

Країна	Складові мети терористичного об'єднання	
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів
		Іспанії, захоплення повітряних, морських суден або інших засобів колективних перевезень чи товарів для будь-якої з таких цілей: 1. Повалення конституційного ладу або серйозне придушення чи дестабілізація функціонування політичних інститутів або економічних чи соціальних структур держави, примушування державних органів здійснити будь-яку дію чи утриматися від неї. 2. Серйозне порушення громадського спокою. 3. Серйозна дестабілізація функціонування міжнародної організації. 4. Залякування населення або його частини.
Казахстан	Один або декілька злочинів	Терористичні злочини (мета терористичної групи). Терористична діяльність (мета терористичної організації).
Канада	Терористична діяльність	Терористична діяльність
Киргизія	Терористична діяльність	Терористична діяльність
Литва	Один або декілька злочинів	Тяжкі й особливо тяжкі злочини
Ліхтенштейн	Один або декілька злочинів	Терористичні злочини
Мальта	Терористична діяльність	Терористична діяльність
Молдова	Терористична діяльність	Терористична діяльність
Нідерланди	Декілька злочинів	Терористичні злочини
Португалія		Порушення національної цілісності й незалежності, припинення, підлив чи зміна діяльності державних інституцій, передбачених у Конституції, залякування окремих людей, груп чи населення загалом шляхом учинення: а) злочинів проти життя, фізичної недоторканності чи свободи людей; б) злочинів проти безпеки транспорту та зв'язку, у тому числі комп'ютерів, телеграфу, телефону, радіо або телебачення; в) злочинів, пов'язаних зі створенням умисної небезпеки через пожежу, вибух, викид радіоактивних речовин, токсичних або задушливих газів, повені або лавини, обвалення будівлі, забруднення харчових продуктів і води, призначених для споживання людиною або поширення хвороби, шкідників рослин чи тварин; г) дії, які знищують або унеможливають виконання державними службами операцій, призначених для задоволення потреб населення, остаточно або тимчасово, повністю або частково, з використанням засобів або каналів зв'язку;

Країна	Складові мети терористичного об'єднання	
	Кількісна характеристика злочинів	Якісна характеристика злочинів
		і) наукові дослідження і розробки біологічної або хімічної зброї; ф) злочини, пов'язані з використанням ядерної енергії, вогнепальної зброї, біологічних або хімічних речовин, вибухових речовин чи пристроїв, запалювальних засобів будь-якого характеру, відправлення пасток або листів, які за своєю природою або контекстом можуть серйозно вплинути на стан держави або поширити страх серед населення
Словаччина	Один або декілька злочинів	Терор або терористичні злочини
Туркменістан	Терористична діяльність	Терористична діяльність
Угорщина	Декілька злочинів	Терористичні акти
Узбекистан	Один злочин (для терористичної групи)	Терористична акція, готування до неї або замах на її вчинення (для терористичної групи), терористична діяльність (для терористичної організації)
Фінляндія	Декілька злочинів	Злочини з терористичною метою
Чехія	Один злочин	Терористичний акт
Чорногорія	Декілька злочинів	Злочини, передбачені ст. 447 (тероризм), ст. 447а (публічні заклики до вчинення терористичних актів), ст. 447b (підбурювання і навчання з метою вчинення терористичного акту), ст. 447с (використання смертельного пристрою), ст. 447d (знищення або пошкодження ядерного об'єкта), ст. 448 (погроза особам, що перебувають під міжнародним захистом) і ст. 449 (фінансування тероризму)

Покарання учасників злочинних об'єднань

Р.1. Санкції ст. 255, 257, 258³, 260 КК України

Стаття	Частина статті		Покарання		Ступінь тяжкості
			Основне	Додаткове	
Стаття 255. Створення злочинної організації	1	Створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, учинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп	Позбавлення волі від 5 до 12 років		Особливо тяжкий
Стаття 257. Бандитизм	1	Організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі	Позбавлення волі від 5 до 15 років	З конфіскацією майна	Особливо тяжкий
Стаття 258³. Створення терористичної групи чи терористичної організації	1	Створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації	Позбавлення волі від 8 до 15 років	З конфіскацією майна або без неї	Особливо тяжкий
Стаття 260. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань	1	Створення не передбачених законами України воєнізованих формувань або участь у їх діяльності	Позбавлення волі від 2 до 5 років	З конфіскацією майна або без неї	Середньої тяжкості
	2	Створення не передбачених законом збройних формувань або участь у їх діяльності	Позбавлення волі від 3 до 8 років	З конфіскацією майна або без неї	Тяжкий
	3	Керівництво зазначеними в частинах першій або другій цієї статті формуваннями, їх фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки	Позбавлення волі від 5 до 10 років	З конфіскацією майна або без неї	Тяжкий
	4	Участь у складі передбачених частинами першою або другою цієї статті формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян	Позбавлення волі від 7 до 12 років	З конфіскацією майна або без неї	Особливо тяжкий
	5	Діяння, передбачене частиною четвертою цієї статті, що призвело до загибелі людей чи інших тяжких наслідків	Позбавлення волі від 10 до 15 років	З конфіскацією майна або без неї	Особливо тяжкий

**Р.2. Покарання, передбачене за створення злочинної організації
(організованої групи) та участь у ній, у кримінальному законодавстві
зарубіжних країн**

Країна	Позбавлення волі			Інші покарання
	Нижня межа (роки)	Верхня межа (роки)	Діапазон (роки)	
Створення злочинної організації (організованої групи)				
Австрія	0,5	5	4,5	
Азербайджан	8	15	7	Конфіскація майна або покарання без неї
Албанія	5	15	10	
Андорра	1	4	3	Заборона обіймати державну посаду до 10 років
Аргентина	5	10	5	
Бельгія	10	15	5	Штраф від 1 тис. до 200 тис. євро
Білорусь	5	13	8	Конфіскація майна або покарання без неї
Болгарія	3	5	2	
	3	8	5	
Боснія і Герцеговина	1	10	9	
	10	20	10	
Ватикан	3	7	4	
Вірменія	8	12	4	Конфіскація майна або покарання без неї
Греція	0,25	10	9,75	
Естонія	5	15	10	Штраф, розширена конфіскація
Іспанія	4	8	4	
	3	6	3	
	2	4	2	Штраф, позбавлення права обіймати відповідні посади від 6 до 12 років
Італія	3	7	4	
	9	14	5	
Казахстан	7	12	5	Конфіскація майна
	12	15	3	Конфіскація майна
	10	15	5	Конфіскація майна
	15	20	5	Конфіскація майна
Китай	3	10	7	
Киргизія	10	12,5	2,5	
Латвія	8	17	9	Конфіскація майна або покарання без неї, випробування до трьох років
Литва	10	12	2	
Ліхтенштейн	1	10	9	
Люксембург	5	10	5	
	2	5	3	
Македонія	4	15	11	Конфіскація
Мальта	4	9	5	
Молдова	8	15	7	
Німеччина	0,5	5	4,5	Штраф
Польща	1	10	9	
Португалія	1	5	4	
РФ	12	20	8	Штраф до 1 млн рублів або в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період до п'яти років або без нього, обмеження волі від одного до двох років
Румунія	1	5	4	Позбавлення певних прав

Сербія	0,5	5	4,5	
	1	8	7	
	30	40	10	
Словаччина	5	10	5	
Словенія	0,5	8	7,5	
Таджикистан	15	20	5	
Туркменістан	8	15	7	Конфіскація майна або покарання без неї
Туреччина	2	6	4	
Узбекистан	15	20	5	
Хорватія	0,5	5	4,5	
Чехія	2	10	8	Конфіскація
	3	12	9	Конфіскація
	5	15	10	Конфіскація
Чорногорія	3	15	12	
<i>У середньому</i>	<i>5,5</i>	<i>11,6</i>	<i>6,1</i>	
Україна	5	12	7	
Керівництво злочинною організацією (організованою групою)				
Азербайджан	8	15	7	Конфіскація майна або покарання без неї
Албанія	5	15	10	
Алжир	10	20	10	Штраф
Андорра	1	4	3	Заборона обіймати державні посади до десяти років
Аргентина	5	10	5	
Бельгія	10	15	5	Штраф від 1 тис. до 200 тис. євро
Білорусь	5	13	8	Конфіскація майна або покарання без неї
Болгарія	3	5	2	
	3	8	5	
Боснія і Герцеговина	1	10	9	
	10	20	10	
Ватикан	3	7	4	
Вірменія	8	12	4	Конфіскація майна або покарання без неї
Греція	0,25	10	9,75	
Естонія	5	15	10	Штраф, розширена конфіскація
Іспанія	4	8	4	
	3	6	3	
	2	4	2	Штраф, позбавлення права обіймати певні посади протягом 6–12 років
Італія	3	7	4	
	9	14	5	
Казахстан	7	12	5	Конфіскація майна
	12	15	3	Конфіскація майна
	10	15	5	Конфіскація майна
	15	20	5	Конфіскація майна
Китай	3	10	7	
Киргизія	10	12,5	2,5	
Латвія	10	20	10	Довічне ув'язнення, конфіскація майна або покарання без неї, випробування до трьох років
Литва	10	12	2	
Люксембург	5	10	5	
	2	5	3	
	10	15	5	Штраф від 25 тис. до 50 тис. євро
Мальта	4	9	5	
Молдова	8	15	7	
Німеччина	0,5	5	4,5	
	0,5	10	9,5	

Польща	1	10	9	
Португалія	2	8	6	
РФ	12	20	8	Штраф до мільйона рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до 5 р. або без такого, обмеження волі від одного до двох років
Словенія	0,5	8	7,5	
Таджикистан	15	20	5	
Туркменістан	8	15	7	Конфіскація майна або покарання без неї
Туреччина	2	6	4	
Узбекистан	15	20	5	
Хорватія	0,5	5	4,5	
У середньому	5,9	11,7	5,8	
Україна	5	12	7	
Участь у злочинній організації (організованій групі)				
Австрія	0,5	5	4,5	
Азербайджан	6	12	6	Конфіскація майна або покарання без неї
Албанія	4	8	4	
Алжир	5	10	5	Штраф
Андорра	0,25	3	2,75	Заборона обіймати державну посаду до десяти років
Аргентина	3	10	7	
Бельгія	1	3	2	Штраф від 100 до 5 тис. євро
	5	10	5	Штраф від 500 до 100 тис. євро
Білорусь	3	7	4	Конфіскація майна або покарання без неї
Болгарія	1	6	5	
	0,25	5	4,75	
Боснія і Герцеговина	0,083	3	2,917	
	1	20	19	
Бразилія	1	3	2	
Ватикан	1	5	4	
Вірменія	6	10	4	Конфіскація майна або покарання без неї
Греція	0,25	10	9,75	
Грузія	5	8	3	Штраф або покарання без нього
Естонія	3	12	9	Штраф, розширена конфіскація
Іспанія	1	3	2	Штраф
	2	5	3	
	1	3	2	
Італія	1	5	4	
	7	12	5	
Казахстан	5	10	5	Конфіскація майна
	8	12	4	Конфіскація майна
	8	12	4	Конфіскація майна
	10	15	5	Конфіскація майна
Канада	0,5	5	4,5	Довічне позбавлення волі
Китай	3	10	7	
	0,5	3	2,5	Арешт, нагляд або позбавлення політичних прав
Киргизія	7,5	10	2,5	
Латвія	8	17	9	Конфіскація майна або покарання без неї, випробування до трьох років
Литва	3	15	12	
Ліхтенштейн	1	10	9	
Люксембург	0,5	5	4,5	
	0,083	2	1,917	

	2	5	3	Штраф від 2500 до 12 500 євро
	1	3	2	Штраф від 2500 до 12 500 євро
	5	10	5	Штраф від 12 500 до 25 000 євро
Македонія	1	5	4	Конфіскація
Мальта	4	9	5	
	2	7	5	
Німеччина	0,083	5	4,917	Грошовий штраф
Польща	0,25	5	4,75	
Португалія	1	5	4	
РФ	5	10	5	Штраф у розмірі до 500 тис. рублів або в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період до трьох років або без нього, обмеження волі на строк до одного року
Румунія	1	5	4	Позбавлення певних прав
Сербія	0,5	5	4,5	
	0,25	3	2,75	
Словаччина	5	10	5	
Словенія	0,25	5	4,75	
Таджикистан	8	12	4	
Туркменістан	3	10	7	Конфіскація майна або покарання без неї
Туреччина	1	3	2	
Угорщина	1	5	4	
Хорватія	0,25	3	2,75	
Чехія	2	10	8	Конфіскація
	3	12	9	Конфіскація
	5	15	10	Конфіскація
Чорногорія	1	8	7	
У середньому	2,7	7,8	5,1	
Україна	5	12	7	
Сприяння злочинній організації (організований групі)				
Алжир	5	10	5	
	1	5	4	Штраф
Аргентина	5	10	5	
Ватикан	1	5	4	
Іспанія	1	3	2	Штраф, позбавлення права обіймати відповідні посади або державні посади на строк від одного до чотирьох років
	2	5	3	
	1	3	2	
Італія	2	4	2	
Канада	0,5	5	4,5	
Ліхтенштейн	1	10	9	
Люксембург	0,5	5	4,5	
	0,083	2	1,92	
Мальта	4	9	5	
Молдова	8	15	7	
Німеччина	0,5	5	4,5	Штраф
Португалія	1	5	4	
Румунія	1	5	4	Позбавлення певних прав
Словаччина	5	10	5	
Угорщина	1	5	4	
Чехія	2	10	8	Конфіскація
	3	12	9	Конфіскація
	5	15	10	Конфіскація
У середньому	2,3	7,2	4,9	

Р.3. Покарання, передбачене за створення банди та участь у ній, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн

Країна	Позбавлення волі			Інші покарання
	Нижня межа (роки)	Верхня межа (роки)	Діапазон (роки)	
Створення (організація) банди				
Австрія	0,5	3	2,5	
Азербайджан	10	15	5	Конфіскація майна або покарання без неї
Албанія	10	15	5	
Бельгія	15	20	5	
Білорусь	5	15	10	Конфіскація майна або покарання без неї
Вірменія	10	15	5	Конфіскація майна або покарання без неї
Грузія	12	20	8	
Казахстан	12	20	8	Конфіскація майна
Киргизія	10	15	5	Конфіскація майна
Латвія	5	10	5	Конфіскація майна або покарання без неї, випробування до трьох років
Литва	10	15	5	Довічне позбавлення волі
Люксембург	15	20	5	
Молдова	7	15	8	
РФ	10	15	5	Штраф у розмірі до 1 млн рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до п'яти років або без такого, обмеження волі від одного до двох років
Таджикистан	15	20	5	
Туркменістан	10	20	10	Смертна кара, конфіскація майна або покарання без неї
<i>У середньому</i>	<i>9,8</i>	<i>15,8</i>	<i>6</i>	
Україна	5	15	10	Конфіскація майна
Керівництво бандою				
Азербайджан	10	15	5	Конфіскація майна або покарання без неї
Албанія	10	15	5	
Бельгія	15	20	5	
	5	10	5	
	2	5	3	
Білорусь	5	15	10	Конфіскація майна або покарання без неї
Вірменія	10	15	5	Конфіскація майна або покарання без неї
Грузія	12	20	8	
Іспанія	8	14	6	Позбавлення права обіймати відповідні посади або державний пост на строк від 8 до 15 років
Казахстан	12	20	8	Конфіскація майна
Киргизія	10	15	5	Конфіскація майна
Латвія	3	15	12	Конфіскація майна або покарання без неї
Литва	10	15	5	Довічне позбавлення волі
Люксембург	15	20	5	
РФ	10	15	5	Штраф у розмірі до 1 млн рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до п'яти років або без такого, обмеження волі від

				одного до двох років
Таджикистан	15	20	5	
Туркменістан	10	20	10	Смертна кара, конфіскація майна або покарання без неї
У середньому	9,5	15,8	6,3	
Україна	5	15	10	Конфіскація майна
Участь у банді				
Азербайджан	7	12	5	Конфіскація майна або покарання без неї
Албанія	5	10	5	
Аргентина	3	10	7	
Бельгія	15	20	5	
Білорусь	5	15	10	Конфіскація майна або покарання без неї
Вірменія	6	10	4	Конфіскація майна або покарання без неї
Грузія	8	12	4	
Іспанія	6	12	6	Позбавлення права обіймати відповідні посади або державний пост на строк від 6 до 14 років
Казахстан	10	15	5	Конфіскація майна
Киргизія	8	15	7	Конфіскація майна
Латвія	3	15	12	Конфіскація майна або покарання без неї
Литва	6	12	6	Довічне позбавлення волі
Молдова	7	15	8	
РФ	8	15	7	Штраф у розмірі до 1 млн рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до п'яти років або без нього, обмеження волі від одного до двох років
Таджикистан	10	15	5	
Туркменістан	5	15	10	Конфіскація майна або покарання без неї
У середньому	7	13,6	6,6	
Україна	5	15	10	Конфіскація майна
Сприяння банді				
Албанія	10	15	5	
Бельгія	5	10	5	
	0,5	5	4,5	
	0,17	3	2,83	
	0,083 ¹	2	1,917	
Люксембург	5	10	5	
У середньому	3,5	7,5	4	

¹ Сприяння об'єднанню, яке було створене для вчинення проступків.

Р.4. Покарання, передбачене за створення терористичних об'єднань та участь у них, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн

Країна	Позбавлення волі			Інші покарання
	Нижня межа (роки)	Верхня межа (роки)	Діапазон (роки)	
Створення терористичного об'єднання				
Австралія	8	12	4	
Албанія	15	35	20	
Бельгія	15	20	5	Штраф 1 тис. до 200 тис. євро
Білорусь	8	12	4	Конфіскація майна
	10	15	5	Конфіскація майна
Грузія	15	20	5	
Греція				Довічне позбавлення волі
Естонія	5	15	10	Довічне тюремне ув'язнення
Іспанія	8	14	6	Позбавлення права займатися певною діяльністю чи займати певні посади від 8 до 15 років
Казахстан	10	17	7	Конфіскація майна
Китай	3	10	7	
Литва	0,25	8	7,75	
	12	20	8	Довічне позбавлення волі
Ліхтенштейн	5	15	10	
	1	10	9	
Македонія	8	15	7	
Молдова	15	20	5	Довічне ув'язнення
Німеччина	1	10	9	
	0,5	5	4,5	
Польща	3	15	12	
Португалія	15	20	5	
РФ	15	20	5	Штраф до 1 млн рублів або в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період до п'яти років або без нього, обмеження волі від одного до двох років, довічне позбавлення волі
Словаччина	10	15	5	
Хорватія	3	15	12	
У середньому	8,1	15,6	7,5	
Україна	8	15	7	Конфіскація майна або покарання без неї
Керівництво терористичним об'єднанням				
Австрія	5	15	10	
	1	10	9	
Албанія	15	35	20	
Бельгія	15	20	5	Штраф від 1 тис. до 200 тис. євро
Білорусь	8	12	4	Конфіскація майна
	10	15	5	Конфіскація майна
Греція				Довічне позбавлення волі
Грузія	15	20	5	
Естонія	5	15	10	Довічне тюремне ув'язнення
Іспанія	8	14	6	Позбавлення права займатися певною

				діяльністю чи обіймати певні посади від 8 до 15 років
Казахстан	10	17	7	Конфіскація майна
Китай	3	10	7	
Литва	0,25	8	7,75	
	12	20	8	Довічне позбавлення волі
Ліхтенштейн	5	15	10	
	1	10	9	
Люксембург	10	15	5	Штраф від 25 тис. до 50 тис. євро
Молдова	15	20	5	Довічне ув'язнення
Німеччина	1	10	9	
Польща	3	15	12	
Португалія	15	20	5	
РФ	15	20	5	Штраф у розмірі до одного млн рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до п'яти років або без нього, обмеження волі на строк від одного до двох років, довічне позбавлення волі
Фінляндія	2	12	10	
	0,33	6	5,77	
Хорватія	3	15	12	
У середньому	7,4	15,4	8	
Україна	8	15	7	Конфіскація майна або покарання без неї
Участь у терористичному об'єднанні				
Австрія	1	10	9	
Албанія	7	15	8	
Андорра	3	8	5	
Бельгія	5	10	5	Штраф 100–5000 євро
Білорусь	7	10	3	Конфіскація майна
	8	12	4	Конфіскація майна
Греція	0,25	8	7,75	Штраф 85 тис. євро
Грузія	10	12	2	
	12	15	3	
	10	17	7	
	5	10	5	
	10	15	5	
	8	11	3	
Естонія	5	15	10	Довічне тюремне ув'язнення
	2	10	8	
Іспанія	6	12	6	Позбавлення права займатися певною діяльністю чи обіймати певні посади на строк від 6 до 14 років
Казахстан	8	12	4	Конфіскація майна
Канада	0,5	10	9,5	Конфіскація майна
Китай	3	10	7	
	0,5	3	2,5	Короткостроковий арешт або нагляд
Литва	0,25	8	7,75	
	5	15	10	
	10	12	2	
Ліхтенштейн	1	10	9	
Люксембург	1	8	7	Штраф від 2500 до 12 500 євро
	5	10	5	Штраф від 12 500 до 25 000 євро
Македонія	4	10	6	
Німеччина	1	10	9	Штраф

	0,5	5	4,5	
Польща	0,5	8	7,5	
Португалія	8	15	7	
РФ	5	10	5	Штраф у розмірі до 500 тис. рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до трьох років або без
	10	20	10	Штраф у розмірі до 500 тис. рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до трьох років або без
Словаччина	10	15	5	
Хорватія	1	8	7	
У середньому	5	11,1	6,1	
Україна	8	15	7	Конфіскація майна або покарання без неї
Сприяння терористичному об'єднанню				
Албанія	15	35	20	
	2	7	5	
Андорра	0,25	3	2,75	
	2	5	3	
Бельгія	5	10	5	Штраф 100–5000 євро
Греція	0,25	8	7,75	Штраф 85 тис. євро
Грузія	10	15	5	
	14	17	3	
	17	20	3	
Естонія	2	10	8	Конфіскація
Іспанія	8	14	6	Позбавлення права займатися певною діяльністю чи займати певні посади на строк від 8 до 15 років
	5	10	5	Штраф
	1	3	2	Штраф
Казахстан	5	9	4	Конфіскація майна
	8	12	4	Конфіскація майна
	3	7	4	
Канада	0,5	10	9,5	Конфіскація майна
	0,5	14	13,5	Довічне позбавлення волі
Киргизія	5	7,5	2,5	
	7,5	10	2,5	
Латвія	8	20	12	Довічне ув'язнення, конфіскація майна або покарання без неї
	15	20	5	Конфіскація майна або покарання без неї
Литва	0,25	7	6,75	
	0,25	10	9,75	
Ліхтенштейн	1	10	9	
Македонія	4	10	6	
Німеччина	0,5	5	4,5	Штраф
	0,5	10	9,5	
Португалія	1	8	7	
	8	15	7	
Словаччина	10	15	5	
Фінляндія	0,33	8	7,77	
Хорватія	1	8	7	
У середньому	4,9	11,3	6,4	

Р.5. Покарання, передбачене за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн

Країна	Позбавлення волі			Інші покарання
	Нижня межа (роки)	Верхня межа (роки)	Діапазон (роки)	
Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань				
Австрія	0,5	3	2,5	
Азербайджан	3	8	5	
Білорусь	3	7	4	Обмеження волі на строк до п'яти років
Бразилія	4	8	4	
Грузія	6	12	6	
Вірменія	2	7	5	
Казахстан	2	7	5	
Киргизія	7,5	10	2,5	
Литва	10	12	2	
Молдова	2	7	5	
Німеччина				Обмеження волі, штраф
Польща	1	10	9	
РФ	10	20	10	Обмеження волі строком від одного до двох років
Таджикистан	5	8	3	
Туркменістан	3	8	5	
У середньому	4,2	9,1	4,9	
Україна (воєнізовані формування)	2	5	3	Конфіскація майна або покарання без неї
Україна (збройні формування)	3	8	3	Конфіскація майна або покарання без неї
Керівництво не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням				
Австрія	0,25	3	2,75	
Білорусь	3	7	4	Обмеженням волі до п'яти років
Бразилія	4	8	4	
Грузія	6	12	6	
Вірменія	2	7	5	
Казахстан	2	7	5	
Киргизія	7,5	10	2,5	
Литва	10	12	2	
Молдова	2	7	5	
Польща	1	10	9	
РФ	10	20	10	Обмеження волі від одного до двох років
Таджикистан	5	8	3	
Туркменістан	3	8	5	
У середньому	4,3	9,2	4,9	
Україна	5	10	5	Конфіскація майна або покарання без неї
Участь у не передбаченому законом воєнізованому або збройному формуванні				
Азербайджан	3	8	5	

Аргентина	5	20	15	
Білорусь	3	7	4	Обмеження волі до п'яти років
Бразилія	4	8	4	
Грузія	3	7	4	
Вірменія	0,25	5	4,75	Виправні роботи до двох років, арешт строком на три місяці
Казахстан	0,5	3	2,5	Штраф у розмірі до трьох тисяч місячних розрахункових показників, виправні роботи в тому самому розмірі, обмеження волі на строк до трьох років
Киргизія	5	7,5	2,5	
Литва	6	12	6	
Молдова	2	7	5	
Німеччина				Обмеження волі, штраф
Польща	0,5	8	7,5	
РФ	8	15	7	Обмеження волі від одного до двох років
Таджикистан	5	8	3	
Туркменістан	0,5	5	4,5	
Данія	0,083	6	5, 92	Штраф, узяття під варту
У середньому	3	8,4	5,4	
Україна (воєнізовані формування)	2	5	3	Конфіскація майна або покарання без неї
Україна (збройні формування)	3	8	5	Конфіскація майна або покарання без неї
Сприяння не передбаченому законом воєнізованому або збройному формуванню				
Австрія	0,25	3	2,75	
Азербайджан	3	8	5	
Бразилія	4	8	4	
Грузія	3	7	4	
	5	8	3	
	0,5	3	2,5	
Німеччина				Обмеження волі, штраф
РФ	10	20	10	Обмеження волі від одного до двох років
У середньому	3,7	8,1	4,4	
Україна	5	10	5	Конфіскація майна або покарання без неї

Р.6. Покарання за створення злочинних об'єднань та участь у них в Україні та інших країнах¹

Суспільно небезпечні діяння	Країни, у яких їх криміналізовано	Створення злочинної організації (організованої групи) та участь у ній (роки)	Створення банди та участь у ній (роки)	Створення терористичних об'єднань та участь у них (роки)	Створення незаконних воєнізованих або збройних формувань та участь у них (роки)
Участь	Україна	5–12	5–15	8–15	2–5
	Інші країни	2,7–7,8	7–13,6	5–11,1	3–8
Сприяння	Україна			8–15	5–10
	Інші країни	2,3–7,2	3,5–7,5	4,9–11,3	3,7–8,1
Створення	Україна	5–12	5–15	8–15	2–5
	Інші країни	5,5–11,6	9,8–15,8	8,1–15,6	3–8
Керівництво	Україна	5–12		8–15	4,2–9,1
	Інші країни	5,9–11,7	9,5–15,8	7,4–15,4	5–10
					4,3–9,2

Р.7. Запропоновані межі покарання у виді позбавлення волі за створення злочинних об'єднань та участь у них

Суспільно небезпечні діяння	Покарання у виді позбавлення волі за створення злочинних об'єднань та участь у них			
	Створення злочинної організації (організованої групи) та участь у ній	Створення банди та участь у ній	Створення терористичних об'єднань та участь у них	Створення незаконних воєнізованих або збройних формувань та участь у них
Участь, сприяння	4–8 років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої	5–11 років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої	6–12 років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої	2–6 років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої
Створення, керівництво	6–12 років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої	8–15 років позбавлення волі, з конфіскацією майна або без такої	8–15 років позбавлення волі, довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна або без такої	4–10 років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої

¹ В інших країнах ми беремо середні розміри позбавлення волі.

Р.8. Покарання за змову в кримінальному законодавстві зарубіжних країн

Країна	Позбавлення волі (відносно визначена санкція)			Абсолютно визначена санкція (роки)	Інші покарання
	Нижня межа (роки)	Верхня межа (роки)	Діапазон (роки)		
Австралія	1				Штраф
Австрія	0,5	5	4,5		
Ізраїль				2 або 7	
Ісландія		4			
Ліхтенштейн	0,5	5	4,5		
Македонія		1			Штраф
Нідерланди		10			Штраф
Нова Зеландія		7			
Норвегія		3			
Пакистан		0,5			Штраф
Сербія		1			Штраф
Словенія		1			
Таїланд		5			Штраф
Хорватія		3			
Чорногорія		1			Штраф

Р.9. Засуджені до позбавлення волі учасники злочинних організацій

Строк	Кількість засуджених лише за ст. 255, %	Кількість засуджених за сукупністю злочинів, %
Понад 1 рік до 2 років включно	9,8	2,2
Понад 2 роки до 3 років включно	11,9	10
Понад 3 роки до 4 років включно	8,7	6,7
Понад 4 роки до 5 років включно	56,5	38,9
Понад 5 років до 6 років включно	8,7	17,8
Понад 6 років до 7 років включно	2,2 %	10
Понад 7 років до 8 років включно	2,2 %	10
Понад 8 років до 9 років включно		1,1
Понад 9 років до 10 років включно		2,2
Понад 10 років до 11 років включно		1,1

Р.10. Засуджені до позбавлення волі учасники банд

Строк	Кількість засуджених лише за ст. 257, %	Кількість засуджених за сукупністю злочинів, %
1 рік	0,4	0,4
Понад 1 рік до 2 років включно	0,8	
Понад 2 роки до 3 років включно	1,5	0,75
Понад 3 роки до 4 років включно	1,9	3,4
Понад 4 роки до 5 років включно	24,2	5,3
Понад 5 років до 6 років включно	9,9	7,2
Понад 6 років до 7 років включно	9,9	5,3
Понад 7 років до 8 років включно	7,2	10,2
Понад 8 років до 9 років включно	11	10,6
Понад 9 років до 10 років включно	16,3	13,6
Понад 10 років до 11 років включно	6,4	6,8
Понад 11 років до 12 років включно	3,7	10,2
Понад 12 років до 13 років включно	2,7	4,5
Понад 13 років до 14 років включно	3	7,2
Понад 14 років до 15 років включно	1,1	5,7

Р.11 Засуджені до позбавлення волі учасники терористичних об'єднань

Строк	Кількість засуджених лише за ст. 255, %	Кількість засуджених за сукупністю злочинів, %
Понад 1 рік до 2 років включно	3,6	
Понад 2 роки до 3 років включно	20	23,5
Понад 3 роки до 4 років включно	9,1	17,6
Понад 4 роки до 5 років включно	10,9	17,6
Понад 5 років до 6 років включно	1,8	5,9
Понад 6 років до 7 років включно		
Понад 7 років до 8 років включно	20	17,6
Понад 8 років до 9 років включно	25,5	5,9
Понад 9 років до 10 років включно	7,3	5,9
Понад 10 років до 11 років включно		
Понад 11 років до 12 років включно		
Понад 12 років до 13 років включно	1,8	5,9

За результатами проведеного дослідження розроблено законопроект **«Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них»**, який передбачає:

1) доповнення ст. 18 КК України ч. 5 такого змісту:

«5. Учиненням злочину службовою особою з використанням службового становища слід вважати вчинення службовою особою злочину шляхом зловживання службовим становищем (умисного використання службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби) або перевищення службових повноважень (умисного вчинення службовою особою дій, які явно сягають за межі наданих їй повноважень).

Використання службовою особою службового становища – це використання нею власного правового статусу (передусім прав та обов'язків), авторитету займаної посади або службових зв'язків»;

2) доповнення ст. 27 КК України ч. 8 такого змісту:

«8. Суб'єкт злочину, який спільно з неосудною особою, особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або з використанням таких осіб, учинив злочин, підлягає кримінальній відповідальності за відповідними частинами статей Особливої частини цього Кодексу, які передбачають відповідальність за вчинення злочину групою осіб»;

3) викладення ст. 28 КК України в такій редакції:

«Стаття 28. Форми співучасті в злочині

1. Групою осіб є злочинне об'єднання декількох (двох або більше) виконавців без попередньої змови між собою.

2. Групою осіб за попередньою змовою є злочинне об'єднання декількох (двох або більше) співучасників, які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

3. Організована група – це стійке кероване злочинне об'єднання декількох (двох або більше) співучасників, попередньо зорганізоване для вчинення одного або декількох злочинів.

5. Злочинна організація – стійке ієрархічне злочинне об'єднання декількох (трьох або більше) співучасників, попередньо зорганізоване для вчинення одного або декількох злочинів.

6. Злочин визнається вчиненим організованою групою чи злочинною організацією, якщо його вчинили один чи декілька членів таких об'єднань у межах виконання їх злочинних завдань або, за дорученням організованої групи чи злочинної організації, особа чи особи, які не вважаються її членами, а лише беруть участь в окремих злочинах, учинених організованим злочинним об'єднанням.

Примітка. 1. Керованість означає наявність у злочинному об'єднанні організатора (організаторів).

2. Стійкість – це змова учасників злочинного об'єднання щодо вчинення двох і більше злочинів або попереднє (до моменту утворення організованої групи чи злочинної організації) вчинення ними одного чи більше злочинів у відносно

постійному складі. Відносно постійний склад учасників об'єднання означає, що в учиненні злочинів беруть участь одні й ті самі суб'єкти (їх більша частина або принаймні половина), а тому окремі особи можуть брати участь не в усіх злочинах, або до вчинення певних злочинів можуть долучатися інші співучасники, які не є членами об'єднання.

3. Ієрархічність злочинної організації – це такий розподіл ролей між учасниками (структурними частинами) злочинної організації, що забезпечує підпорядкованість і підзвітність рядових учасників останньої організаторам: організатору (організаторам) усієї злочинної організації та організатору (організаторам) структурної частини. Злочинна організація має щонайменше трирівневу ієрархічну структуру (верхній рівень утворюють організатор (організатори) усієї злочинної організації, середній – організатор (організатори) структурної частини, а нижній – рядові учасники) та дворівневу систему управління (управління всією злочинною організацією та управління її структурною частиною (частинами)).

4. Структурною частиною може бути як організована група, так і група осіб за попередньою змовою, що характеризується розподілом ролей. Структурну частину утворює мінімум один її керівник (організатор) та рядовий учасник (виконавець). У структурній частині принаймні одна особа має виконувати функції організатора й одна – виконавця (може бути декілька організаторів і виконавців; одна особа одночасно може виконувати функції і організатора, і виконавця; водночас інші особи можуть виконувати функції підбурювача, пособника). Структурна частина в злочинній організації виконує функції безпосереднього вчинення злочинів або забезпечення функціонування всієї злочинної організації (забезпечення її злочинної діяльності);

4) викладення п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України в такій редакції:

«1) з'явлення із зізнанням»;

5) доповнення ч. 1 ст. 66 КК України п. 1¹ та 1² такого змісту:

«1¹) щире каяття;

1²) активне сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, а також запобіганню їм»;

6) викладення п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України в такій редакції:

«9) вчинення злочину спільно з особою, яка відповідно до закону не підлягає кримінальній відповідальності за вчинене, обмежено осудною особою або з використанням таких осіб»;

7) доповнення ст. 81 КК України ч. 5 та 6 такого змісту:

«5. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання учасника злочинного об'єднання, передбаченого статтями 255, 257, 258³, 260 КК України, може бути застосоване, якщо засуджений активно сприяв виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням цих об'єднань та участю в них, а також запобіганню цим злочинам.

6. Умовно-дострокове звільнення засудженої особи у випадках, передбачених частиною 5 статті 81 цього Кодексу, може бути застосоване незалежно від фактичного відбуття призначеного судом строку покарання за вчинення нею злочину

або ж для такої особи строки, передбачені частиною третьою статті 81 цього Кодексу, можуть скорочуватись удвічі»;

8) доповнення п. 4 ч. 1 ст. 96³ КК України після фрази «статтями 160» цифрами «255, 257»;

9) доповнення ч. 2 примітки ст. 96³ КК України після слів «передбаченої законом відповідальності» фразою «або вчиненні на користь цієї юридичної особи або на захист її інтересів»;

10) викладення ст. 255 КК України в такій редакції:

«Стаття 255. Створення злочинної організації або участь у ній

1. Участь у злочинній організації або сприяння їй – караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

2. Створення злочинної організації або керівництво нею – караються позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Учасник злочинного об'єднання, передбаченого статтями 255, 257, 258³, 260 цього Кодексу, який до притягнення до кримінальної відповідальності активно сприяв виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням та діяльністю таких об'єднань, а також запобіганню їм, звільняється від кримінальної відповідальності за участь у злочинному об'єднанні чи сприяння йому, якщо він раніше не звільнявся від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених цими статтями.

4. Особа, яка створила злочинне об'єднання, передбачене статтями 255, 257, 258³, 260 цього Кодексу, чи керувала ним, може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі частини 2 статті 255 цього Кодексу;

11) доповнення КК України ст. 255¹ такого змісту:

«Стаття 255¹. Змова на вчинення злочинів, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань

1. Змова двох і більше осіб про вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, зайняття злочинною діяльністю або розроблення ними планів та умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій злочинних об'єднань –

карається штрафом у розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від одного до шести років»;

12) виключення ст. 256 із КК України;

13) викладення ст. 257 КК України в такій редакції:

«Стаття 257. Створення банди або участь у ній

1. Участь у банді або сприяння їй – караються позбавленням волі на строк від п'яти до одинадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Створення банди або керівництво нею – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. Бандою слід вважати озброєну (будь-якою зброєю або іншими предметами, спеціально пристосованими або заздалегідь заготовленими для фізичного чи психічного насильства під час нападу) організовану групу чи злочинну організацію, що має на меті напад на фізичних чи юридичних осіб»;

14) викладення ч. 1 ст. 258 КК України в такій редакції:

«1. Змова на вчинення терористичного акту або погроза його вчинення»;

15) викладення ст. 258³ КК України в такій редакції:

«Стаття 258³. Створення організованого терористичного об'єднання або участь у ньому

1. Участь в організованій терористичній групі чи терористичній організації або сприяння їм –

караються позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Створення організованої терористичної групи чи терористичної організації або керівництво такою групою чи організацією –

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

Примітка 1. Організована терористична група – це стійке кероване злочинне об'єднання декількох (двох або більше) співучасників, попередньо зорганізоване для вчинення одного або декількох терористичних злочинів.

2. Терористична організація – стійке ієрархічне злочинне об'єднання декількох (трьох або більше) співучасників, попередньо зорганізоване для вчинення одного або декількох терористичних злочинів»;

16) викладення ст. 260 КК України в такій редакції:

«Стаття 260. Створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування чи участь у ньому

1. Участь у не передбаченому законом воєнізованому або збройному формуванні чи сприяння йому –

караються позбавленням волі на строк від двох до шести років з конфіскацією майна або без такої.

2. Створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування чи керівництво ним –

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. 1. Воєнізованими слід вважати формування, які мають організаційну структуру військового типу, що, серед іншого, передбачає єдиноначальність, підпорядкованість і дисципліну.

2. Збройними формуваннями є воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання зброю».

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

монографії

1. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.

2. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

Рецензії:

Фріс П. Л. Актуальне дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 423–426.

Письменський Є., Грудзур О. Сучасна парадигма кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5 (267). С. 292–294.

статті в наукових фахових виданнях України

1. Вознюк А. А. Ієрархічність як кримінально-правова ознака злочинної організації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (2). С. 84–91.

2. Вознюк А. А. Розподіл функцій і ролей за окремими формами співучасті в злочині. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1 (3). С. 94–100.

3. Вознюк А. А. Кримінально-правова характеристика структурної частини злочинної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 159–166.

4. Вознюк А. А. Планування злочинів як обов'язкова кримінально-правова ознака організованої групи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 5 (84). С. 158–165.

5. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: поняття, зміст і наукова класифікація. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2013. № 1 (52). С. 114–118.

6. Вознюк А. А. Мета створення терористичної групи та терористичної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2 (30). С. 134–142.

7. Вознюк А. А. Проблеми кримінально-правового визначення мети злочинної організації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3 (88). С. 195–202.

8. Вознюк А. А. Відповідальність за бандитизм за кримінальним законодавством України та інших держав. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 171–178.

9. Вознюк А. А. Актуальні питання визначення стійкості злочинних об'єднань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1 (7). С. 24–34.

10. Вознюк А. А. Трансформація співучасті: поняття та форми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 68–71.

11. Вознюк А. А. Особливості кваліфікації злочинів під час трансформації співучасті. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 51–59.

12. Вознюк А. А. Додаткові види співучасників у теорії українського кримінального права. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 78–81.

13. Вознюк А. А. Змова як обов'язкова кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 227–237.

14. Вознюк А. А. Визначення поняття «форма співучасті» та її види в теорії кримінального права. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 46–56.

15. Vozniuk A. Current Issues of Differentiating the Criminal Responsibility for Creation of Terrorist Group or Terrorist Organization. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 214–229.

16. Vozniuk A. Organized Forms of Participation According to the Criminal Code of Ukraine. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2 (95). С. 300–308.

17. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 40–49.

18. Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–32.

19. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність службових осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 78–93.

20. Вознюк А. А. Конструкції одиничних складів злочинів, передбачених ст.ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (12). С. 35–44. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/voznuk.pdf>.

21. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність учасників терористичної групи: актуальні проблеми кваліфікації та перспективи вдосконалення законодавства. *Наше право*. 2017. № 1. С. 122–127.

22. Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 262–275.

23. Вознюк А. А. Осудність як ознака суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2 (60). С. 100–105.

24. Вознюк А. А. Відповідальність юридичних осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них за законодавством України та інших країн. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 163–169.

25. Вознюк А. А. Призначення покарання, узгодженого сторонами угоди, учасникам злочинних об'єднань (ст. 255, 257, 258³, 260 КК України). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 20–30.

**статті в наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях
України, які включені до міжнародних наукометричних баз**

1. Вознюк А. А. Признаки преступной организации по уголовному законодательству Украины и других государств. *Право и политика*. 2014. № 2/2. С. 33–36.

2. Вознюк А. А. Планирование преступлений в организованных группах. *Вісник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. 2014. № 3 (176). С. 78–82. (Серія «Правознаўства»).

3. Вознюк А. А. Количественно-качественный состав участников преступлений, совершенных организованными преступными объединениями по УК Украины. *Legea și Viața*. 2014. № 5/2 (269). С. 44–48.

4. Вознюк А. А. Актуальные проблемы квалификации преступлений, совершенных в организованных формах соучастия, и пути их решения в Украине. *Актуальные вопросы права, образования и психологии*. 2015. № 3. С. 69–75.

5. Vozniuk A. A. The Punishment for the Participation and Creation of Criminal Organization Pursuant to the Criminal Legislation of Ukraine and Other States. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. 2015. Nr. 4 (17). P. 91–97.

6. Вознюк А. А. Порядок визнання злочинних об'єднань терористичними: актуальні проблеми теорії та практики. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 100–105.

7. Вознюк А. А. Види організованих злочинних об'єднань у кримінальному законодавстві України та зарубіжних країн. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4 (91). С. 42–50.

8. Вознюк А. А. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них. *Верховенство права*. 2017. № 5. С. 107–113.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Вознюк А. А. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації. *Правова Україна очима майбутніх фахівців: матеріали VI Всеукр. студ. конф.* (Тернопіль, 22 трав. 2009 р.). Тернопіль, 2009. С. 52–54.

2. Вознюк А. А. Перспективи вдосконалення активного сприяння розкриттю злочину як умови звільнення від кримінальної відповідальності та обставини, яка пом'якшує покарання. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 30 жовт. 2009 р.). Запоріжжя: Юрид. ін-т ДДУВС, 2009. Ч. 2. С. 146–149.

3. Вознюк А. А. До питання про види учасників організованих груп і злочинних організацій. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка): тези доп. II наук.-теорет. конф.* (Київ, 16 листоп. 2011 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 31–33.

4. Вознюк А. А. Класифікація ознак організованої групи та злочинної організації. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 28 груд. 2011 р.): у 2 ч. Запоріжжя: Істина, 2011. Ч. 2. С. 62–63.

5. Вознюк А. А. Концептуальні проблеми кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі створенням та участю в організованих групах і злочинних організаціях. *Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Донецьк, 24 лют. 2012 р.): у 2 ч. Донецьк: Кальміус, 2012. Ч. 1. С. 97–98.

6. Вознюк А. А. Проблеми розмежування законодавчо закріплених форм співучасті у злочині. *Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми:*

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 16 листоп. 2012 р.). Ірпінь: Ірпін. фінанс.-юрид. акад., 2012. С. 71–72.

7. Вознюк А. А. Форми співучасті за кримінальним законодавством України та інших держав. *Актуальные проблемы науки, практики и вероисповеданий на современном этапе*: матеріали XI Міжнарод. науч.-практ. конф. (Красноярск, 27 февр. 2013 г.). Красноярск, 2013. С. 32–35.

8. Вознюк А. А. Системний аналіз положень кримінального законодавства стосовно використання терміна «зброя». *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 11 квіт. 2013 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2013. С. 161–164.

9. Вознюк А. А. Проблеми кваліфікації злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями. *Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.). Київ: Хай-Тек Прес, 2013. С. 42–46.

10. Вознюк А. А. Удосконалення кримінального законодавства у сфері протидії організований злочинності в контексті захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень. *Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні*: матеріали круглого столу (Харків, 25 квіт. 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 201–203.

11. Вознюк А. А. Корупційний зв'язок як факультативна кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 31 трав. 2013 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 74–77.

12. Вознюк А. А. Мінімальний кількісний склад учасників злочину, вчиненого злочинною організацією: актуальні питання теорії та практики. *Проблеми службово-бойової діяльності органів внутрішніх справ України*: матеріали наук.-практ. семінару (Сімферополь, 14 берез. 2014 р.). Сімферополь: Крим. ф-т ОДУВС, 2014. С. 56–59.

13. Вознюк А. А. Актуальні питання кваліфікації злочинів, учинених під час трансформації форм співучасті у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 груд. 2005 р. № 13. *Азовські правові читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 18–19 квіт. 2014 р.)*. Бердянськ: Модем-1, 2014. С. 160–163.

14. Вознюк А. А. Покарання за злочини, пов'язані зі створенням організованих груп і злочинних організацій та участю в них. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: матеріали підсумк. наук.-теорет. конф. наук. т-ва курсантів (Київ, 19 берез. 2015 р.): у 2 ч.* Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. Ч. 1. С. 65–67.

15. Вознюк А. А. Актуальні питання класифікації злочинів проти громадської безпеки. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22 трав. 2015 р.)*. Харків: ХНУВС, 2015. С. 23–26.

16. Вознюк А. А. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: актуальні проблеми кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства: матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.)*. Київ: Ін-т кримін.-виконав. служби, 2015. С. 45–48.

17. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кваліфікації суспільно небезпечних діянь учасників злочинних об'єднань, створення і участь у яких утворюють окремі склади злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 13 листоп. 2015 р.)*. Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 35–36.

18. Вознюк А. А. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, — ознака загального чи спеціального суб'єкта злочину? *Актуальні проблеми кримінального права та процесу: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 10 черв. 2016 р.)*. Кривий Ріг: Геліос-Принт, 2016. С. 44–47.

19. Вознюк А. А. Мотиви створення терористичних об'єднань. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали VII міжвузів. наук.-теорет. конф.* (Київ, 18 листоп. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 141–143.

20. Вознюк А. А. Порядок визнання злочинних організацій терористичними. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку: матеріали IX Всеукр. наук. конф. молодих учених* (Одеса, 9 груд. 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 25–26.

21. Вознюк А. А. Створення злочинних об'єднань та участь у них як сучасна загроза громадській безпеці. *Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 24 лют. 2017 р.). Тернопіль: Вектор, 2017. Т. 1. С. 274–276.

22. Вознюк А. А. Міжнародні стандарти криміналізації організованої злочинної діяльності. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 12–13 жовт. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 239–242.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (86). С. 154–160.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

3. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 236 с.

Додаток У

**Акти впровадженнь
результатів дисертаційного дослідження
Вознюка Андрія Андрійовича на тему: «Теоретичні та практичні
проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань
та участь в них як посягання на громадську безпеку»**

1. У законотворчу діяльність Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (акт від 18 липня 2017 р. № 04-18/12-1353).
2. У діяльність ГСУ МВС України (акт від 27 березня 2013 р.).
3. У діяльність ДДСБЕЗ МВС України (акт від 17 грудня 2014 р.).
4. У діяльність ДЗЕ НП України (акт від 31 травня 2018 р.).
5. У діяльність ГСУ СБ України (акт від 19 червня 2018 р.).
6. У науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ (акт від 11 червня 2018 р.).
7. В освітній процес Національної академії внутрішніх справ (акт від 20 червня 2018 р.).

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-18/12-1353

"18" листопада 2017 р.

Проректору Національної академії
внутрішніх справ
Чернявському С.С.

Шановний Сергію Сергійовичу!

Повідомляємо, що підготовлені завідувачем наукової лабораторії з проблем досудового розслідування академії Національної академії внутрішніх справ Вознюком Андрієм Андрійовичем пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України за результатами дисертаційного дослідження на тему: «Теоретичні та практичні засади кримінальної відповідальності за злочини, учинені організованими групами та злочинними організаціями» Комітетом отримані та доведені до відома народних депутатів України – членів Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, які як суб'єкти права законодавчої ініціативи можуть врахувати зазначені пропозиції у законодавчій роботі.

З повагою

Перший заступник
Голови Комітету

М.Паламарчук

ВДЗР НАВС		
Вх. №	<u>62 ВР</u>	
<u>87</u>	<u>07</u>	20 <u>17</u> р.
кількість аркушів: <u>1</u>		
осн. дс.	<u>1</u>	

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного
слідчого управління МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент

О.Ю. Татаров

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
Вознюка А.А. "Теоретичні та практичні засади кримінальної
відповідальності за злочини, учинені організованими групами та
злочинними організаціями" у діяльність органів досудового
розслідування**

Комісія у складі: заступника начальника управління ГСУ МВС, кандидата юридичних наук, капітана міліції Цуцкірідзе М.С.; начальника відділу, ГСУ МВС, кандидата юридичних наук, старшого лейтенанта міліції Шевчишена А.В.; старшого слідчого в ОВС ГСУ МВС підполковника міліції Кононця Р.М., склала цей акт про те, що комісією вивчено матеріали наукового дослідження провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем розкриття та розслідування злочинів Національної академії внутрішніх справ Вознюка А.А. на тему: "Теоретичні та практичні засади кримінальної відповідальності за злочини, учинені організованими групами та злочинними організаціями".

Комісія вважає, що одержані Вознюком А.А. узагальнені результати вивчення практики протидії злочинам, учиненим організованими групами та злочинними організаціями, а також підготовлені ним методичні рекомендації "Особливості кваліфікації та розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями" виявили високий науковий рівень та мають значну практичну цінність для слідчих, співробітників оперативних та інших підрозділів ОВС.

За результатами попередньої апробації зазначені матеріали рекомендовано для використання у практичній діяльності працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ.

Члени комісії:

**Заступник начальника управління
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

 М.С. Цуцкірідзе

**Начальник відділу
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

А.В. Шевчишен

**Старший слідчий в ОВС
ГСУ МВС України**

 Р.М. Кононець

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник начальника
Департаменту ДСБЕЗ МВС України
полковник міліції

В.Р. Сливенко

2014

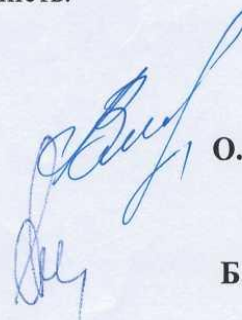
А К Т

**про впровадження в практичну діяльність
підрозділів державної служби боротьби з економічною злочинністю
МВС України результатів дисертаційного дослідження
провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем
досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ
Вознюка Андрія Андрійовича
на тему «Теоретичні та практичні засади кримінальної відповідальності за
злочини, учинені організованими групами та злочинними
організаціями»**

Комісія у складі: начальника управління Департаменту ДСБЕЗ МВС України полковника міліції Лапка О.В., заступника начальника управління Департаменту ДСБЕЗ МВС України Панасенка Б.В., заступника начальника відділу Департаменту ДСБЕЗ МВС України майора міліції Бражник В.В. склала даний акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Вознюка Андрія Андрійовича на тему «Теоретичні та практичні засади кримінальної відповідальності за злочини, учинені організованими групами та злочинними організаціями» впроваджені у практичну діяльність підрозділів державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України і використовуються при розробленні методичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності оперативно-службової діяльності підрозділів, щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки, а також використовувалися в практичній діяльності під час проведення занять зі службової підготовки з оперативними працівниками практичних підрозділів ДСБЕЗ МВС України.

Комісія вважає, що результати дисертаційного дослідження Вознюка Андрія Андрійовича на тему «Теоретичні та практичні засади кримінальної відповідальності за злочини, учинені організованими групами та злочинними організаціями» впроваджені в практичну діяльність.

Голова комісії:
начальник управління
ДДСБЕЗ МВС України
полковник міліції

О.В. Лапка

Члени комісії:
заступник начальника управління
ДДСБЕЗ МВС України

Б.В. Панасенко

заступник начальника відділу
ДДСБЕЗ МВС України
майор міліції

В.В. Бражник

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Перший заступник начальника
Департаменту захисту економіки
Національної поліції України
кандидат юридичних наук,
полковник поліції**

С.А. Вязмікін

2018 року

А К Т

**про впровадження результатів наукових досліджень завідувача
наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної
академії внутрішніх справ Вознюк Андрія Андрійовича на тему:
«Теоретичні та практичні засади кримінальної відповідальності за
злочини, учинені організованими групами та злочинними
організаціями» у діяльність підрозділів захисту економіки Національної
поліції України**

Комісія у складі: начальника відділу ДЗЕ Національної поліції України підполковника поліції Білоуса Р.В. (голова), заступника начальника відділу Департаменту ЗЕ НП України капітана поліції Зайцева В.Д., головного оперуповноваженого Департаменту ЗЕ НП України капітана поліції Панасюка Р.В., склала цей акт про те, що результати наукового дослідження завідувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ Вознюк Андрія Андрійовича на тему: «Теоретичні та практичні засади кримінальної відповідальності за злочини, учинені організованими групами та злочинними організаціями» використовуються при розробці відомчих нормативно-правових актів та вдосконаленні методичних розробок, під час проведення занять з особовим складом у системі службової підготовки, а також під час виявлення, запобігання та документувані злочинів.

Використання результатів наукового дослідження сприятиме активізації підвищення ефективності у попередженні, своєчасному виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень у економічній сфері.

Голова комісії

Начальник відділу
ДЗЕ НП України
підполковник поліції

Р.В. Білоус

Члени комісії:

Заступник начальника відділу
ДЗЕ НП України
капітан поліції

В.Д. Зайцев

Головний оперуповноважений
ДЗЕ НП України
капітан поліції

Р.В. Панасюк

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник 1 управління досудового
розслідування Головного слідчого управління
Служби безпеки України
кандидат юридичних наук
заслужений юрист України
полковник юстиції

“ 19 ” червня 2018 року

В. Сичевський

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Вознюка Андрія Андрійовича
на тему: “Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності
за створення злочинних об’єднань та участь в них як посягання на
громадську безпеку”
в діяльність органів досудового розслідування Служби безпеки України

Комісія у складі: заступника начальника 1 управління досудового розслідування Головного слідчого управління СБ України полковника юстиції Хоменка І.В. (голова комісії), начальника 3 відділу 1 управління досудового розслідування Головного слідчого управління СБ України полковника юстиції Горбатого Т.С., заступника начальника 3 відділу заступника начальника 1 управління досудового розслідування Головного слідчого управління СБ України підполковника юстиції Івашка І.Р., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Вознюка Андрія Андрійовича на тему: “Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об’єднань та участь в них як посягання на громадську безпеку” мають високий науково-теоретичний рівень та значну практичну цінність для слідчих органів безпеки.

Результати та пропозиції отримані у ході наукового дослідження Вознюка А. А. використовуються під час кваліфікації злочинів, передбачених ст. 258-3 КК України, при проведенні занять зі службової підготовки та сприяють підвищенню рівня професійної обізнаності співробітників слідчих підрозділів СБ України при аналізі кримінального законодавства України.

На підставі вищевикладеного комісія прийшла до висновку, що зазначені матеріали рекомендовано для використання у практичній діяльності слідчих органів СБ України.

Голова комісії:

Заступник начальника 1 управління досудового розслідування
Головного слідчого управління СБ України
полковник юстиції

І.Хоменко

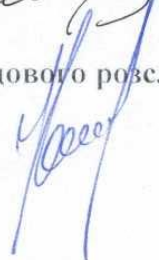
Члени комісії:

Начальник 3 відділу 1 управління досудового розслідування
Головного слідчого управління СБ України
полковник юстиції

Т.Горбатий

Заступник начальника 3 відділу 1 управління досудового розслідування
Головного слідчого управління СБ України
підполковник юстиції

І.Івашко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

С.С. Чернявський

Акт

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Вознюка Андрія Андрійовича
на тему: «Теоретичні та практичні проблеми кримінальної
відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них як
посягання на громадську безпеку»
у науково-дослідну діяльність
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу організації науково-дослідної роботи, кандидата юридичних наук Титко А. В. (голова комісії), завідувача кафедри кримінального права, доктора юридичних наук, професора Савченка А. В., завідувача наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Стрільців О. М., провідного наукового співробітника відділу організації науково-дослідної роботи, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Орлова Ю. Ю., склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Вознюка А. А. на тему: «Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них як посягання на громадську безпеку» впроваджені в науково-дослідну діяльність академії.

1. Наукові праці Вознюка А. А., присвячені питанням кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань, застосовуються у дослідженнях проблем кваліфікації злочинів, учинених у співучасті, та протидії організованій злочинності.

2. Матеріали дисертаційного дослідження Вознюка А. А. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, методик правоохоронної діяльності, аналітичних оглядів, пропозицій щодо внесення змін у нормативно-правові акти.

Голова комісії:

Члени комісії:

А. В. Титко

А. В. Савченко

О. М. Стрільців

Ю. Ю. Орлов

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

С. Д. Гусарєв

20. 06. 2018

Акт

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
завідувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
ННІ №1 Національної академії внутрішніх справ
Вознюка Андрія Андрійовича
на тему: «Теоретичні та практичні проблеми кримінальної
відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них як
посягання на громадську безпеку»
в освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права, доктора юридичних наук, професора Савченка А. В. (голова комісії), професора кафедри забезпечення фінансової безпеки та фінансового розслідування, доктора юридичних наук, доцента Тихонової О. В., начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук Дубівки І. В., складала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Вознюка А. А. на тему: «Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них як посягання на громадську безпеку» впроваджені в освітній процес академії.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Вознюка А. А. застосовуються в освітньому процесі для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також під час проведення різних видів занять з дисциплін «Кримінальне право», «Кваліфікація злочинів, підслідних органам досудового розслідування Національної поліції», «Особливості кваліфікації та розслідування окремих категорій кримінальних проваджень», «Правозастосування», «Кримінологія», «Кримінально-виконавче право», «Профілактика злочинів», «Аналіз та прогноз злочинності», «Кримінологічна віктимологія».

2. Результати дисертаційного дослідження Вознюка А. А. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

– Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.

– Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

– Вознюк А. А. Ієрархічність як кримінально-правова ознака злочинної організації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (2). С. 84–91.

– Вознюк А. А. Розподіл функцій і ролей за окремими формами співучасті в злочині. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1 (3). С. 94–100.

– Вознюк А. А. Кримінально-правова характеристика структурної частини злочинної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 159–166.

– Вознюк А. А. Планування злочинів як обов'язкова кримінально-правова ознака організованої групи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 5 (84). С. 158–165.

– Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: поняття, зміст і наукова класифікація. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2013. № 1 (52). С. 114–118.

– Вознюк А. А. Мета створення терористичної групи та терористичної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2 (30). С. 134–142.

– Вознюк А. А. Проблеми кримінально-правового визначення мети злочинної організації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3 (88). С. 195–202.

– Вознюк А. А. Відповідальність за бандитизм за кримінальним законодавством України та інших держав. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 171–178.

– Вознюк А. А. Актуальні питання визначення стійкості злочинних об'єднань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1 (7). С. 24–34.

– Вознюк А. А. Трансформація співучасті: поняття та форми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 68–71.

– Вознюк А. А. Особливості кваліфікації злочинів під час трансформації співучасті. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 51–59.

– Вознюк А. А. Додаткові види співучасників у теорії українського кримінального права. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 78–81.

– Вознюк А. А. Змова як обов'язкова кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 227–237.

– Вознюк А. А. Визначення поняття «форма співучасті» та її види в теорії кримінального права. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 46–56.

– Vozniuk A. Current Issues of Differentiating the Criminal Responsibility for Creation of Terrorist Group or Terrorist Organization. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 214–229.

– Vozniuk A. Organized Forms of Participation According to the Criminal Code of Ukraine. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2 (95). С. 300–308.

– Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 40–49.

– Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–32.

– Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність службових осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 78–93.

– Вознюк А. А. Конструкції одиничних складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (12). С. 35–44. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/voznuk.pdf>.

– Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність учасників терористичної групи: актуальні проблеми кваліфікації та перспективи вдосконалення законодавства. *Наше право*. 2017. № 1. С. 122–127.

– Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 262–275.

– Вознюк А. А. Осудність як ознака суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2 (60). С. 100–105.

– Вознюк А. А. Відповідальність юридичних осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них за законодавством України та інших країн. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 163–169.

– Вознюк А. А. Признаки преступной организации по уголовному законодательству Украины и других государств. *Право и политика*. 2014. № 2/2. С. 33–36.

– Вознюк А. А. Планирование преступлений в организованных группах. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. 2014. № 3 (176). С. 78–82. (Серия «Правознаўства»).

– Вознюк А. А. Количественно-качественный состав участников преступлений, совершенных организованными преступными объединениями по УК Украины. *Legea și Viața*. 2014. № 5/2 (269). С. 44–48.

– Вознюк А. А. Актуальные проблемы квалификации преступлений, совершенных в организованных формах соучастия, и пути их решения в Украине. *Актуальные вопросы права, образования и психологии*. 2015. № 3. С. 69–75.

– Vozniuk A. A. The Punishment for the Participation and Creation of Criminal Organization Pursuant to the Criminal Legislation of Ukraine and Other States. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. 2015. Nr. 4 (17). P. 91–97.

– Вознюк А. А. Порядок визнання злочинних об'єднань терористичними: актуальні проблеми теорії та практики. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 100–105.

– Вознюк А. А. Види організованих злочинних об'єднань у кримінальному законодавстві України та зарубіжних країн. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4 (91). С. 42–50.

– Вознюк А. А. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них. *Верховенство права*. 2017. № 5. С. 107–113.

3. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять в освітньому процесі академії.

Голова комісії:

А. В. Савченко

Члени комісії:

О. В. Тихонова

І. В. Дубівка